مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

2

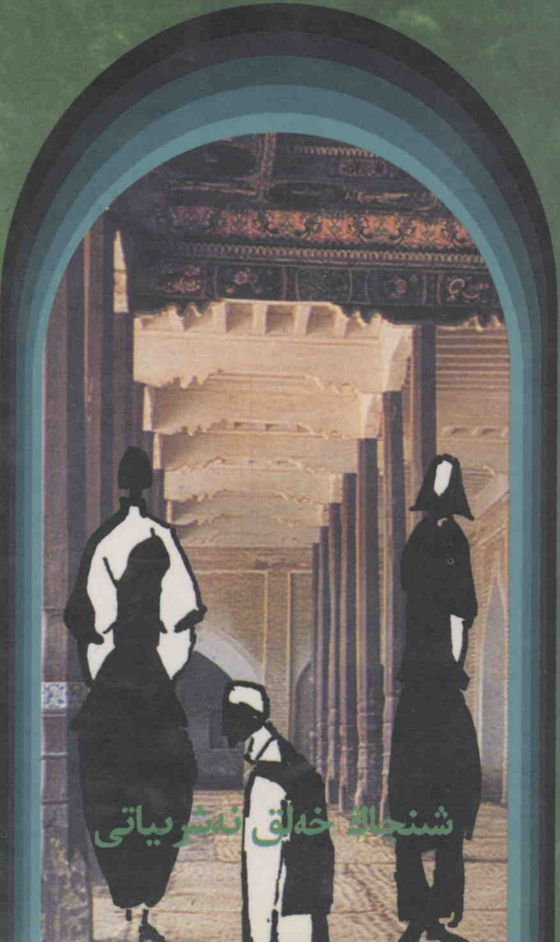

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىر : راخمان مامۇت

خو دا

مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

تەرجىمە قىلغۇچى : زۇلپىقار بارات

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目（C I P）数据

穆斯林的葬礼． 2：维吾尔文 / 霍达著；祖利皮哈尔·巴拉提译．—乌鲁木齐：新疆人民出版社，2000.5

本书据北京出版社，北京十月文艺出版社 1998 年 1 月汉文版译出

ISBN 7—228—05633—7

Ⅰ．穆… Ⅱ．①霍… ②祖… Ⅲ．长篇小说－中国－当代－维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ．I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 01388 号

穆斯林的葬礼（维吾尔文）

2

霍 达 著

祖利皮哈尔·巴拉提 译

新疆人民出版社出版

（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001）

新疆新华书店发行

乌鲁木齐市十四中印刷厂印刷

850×1168 毫米 32 开本 19.5 印张 2 插页

2000 年 3 月第 1 版 2000 年 3 月第 1 次印刷

印数：1 —— 3000

ISBN7—228—05633—7/I·2081 定价：23.00 元

مۇندەرىجە

10 ـ باب	تۇنجى مۇھەببەت	1
11 ـ باب	سەرسانلىقتىكى سەۋەنلىك	180
12 ـ باب	ۋىسال دەملىرىدە	265
13 ـ باب	قايتىش	417
14 ـ باب	ئەجەل	505
15 ـ باب	ئەلۋىدا	575
خاتىمە	ئەرۋاھ	606
ئاخىرقى سۆز		614

10 ـ باب تۇنجى مۇھەببەت

باھار تېزلا ئۆتۈپ كەتتى، رەڭگارەڭ گۈللەر توزۇپ ئۇ-رۇكلەر كىچىك غورا تۇتتى. بالىنتسا رايونىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك ھويلا قويۇق يېشىلچىلىققا پۈركەنگەن. ئاق تېرەكلەر-نىڭ پارقىراق يوپۇرماقلىرى مەيىن شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرىدۇ، سېرىس دەرىخىنىڭ يېنىك نازغىپ تۇرغان چىرايلىق شاخچىلى-رى يېنىغا گۈل تەشتەكلىرى تىزىلغان ئورۇندۇقلارنىڭ يۆلەن-چۈكىگىچە سويلىغان. يېشىللىق قاپلىغان بۇ كىچىككىنە دۇنيادا تومۇزغىلارنىڭ قىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىنكى تۇنجى چىرىل-داشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

قۇياش غەربكە قىيسايغان مەھەل بىلەن دەرەخلەر سايە تاش-لاپ تۇرغان كىچىك يولدا ئىككى ئايال كىشىنىڭ گەۋدىسى كۆرۈندى. ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرى كۆك يوللۇق بىمار كىيىمى، يەنە بىرى ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى، كىيىملىرى سەلكىن شامالدا بوشقىنا يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

بۇلار شىنيۈ بىلەن لۇ دوختۇر ئىدى.

— نېمىشقا مېنى دوختۇرخانىدىن چىققىلى قويمايسىلەر؟ دادامنىڭ چىقىپ كەتكىنىگە نەۋاخ، مەن تېخىچە بۇ يەردە يۈرد-مەن. نېمىگە ياتىمەن ئەمدى؟ — شىنيۈ ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىۋېتىپ، غەشلىك ئىچىدە كىيىمىنىڭ بەلۋېغىنى بارماقلىرى-غا يۆگىدى، ئاندىن يەنە چۇۋۇۋەتتى، — ھېلىمۇ ياتقىنىمغا بىر ئايدىن ئاشتى. دەرسلىرىم بىر يەردە قېپقالدى. مەكتەپنىڭ تەبرىكلەش پائالىيىتىگىمۇ قاتنىشالمىدىم! — ئۇ ئېغىر ئۇھ

تارتتى، — ئىسىت، ئوپېلىيانىڭ سەھنىدىكى سۆزلىرىنى سۇ-دەك يادلاپ كەتكەنلىرىم. ئەمدىلىكتە ھەممىسىنى سىز. . . يوققا چىقاردىڭىز!

— مەن يوققا چىقاردىممۇ؟ — لۇ دوختۇر شىنيۆنىڭ رەن-جىشلىرىنى كۆڭلىگە ئالماي مېھرىبانلارچە كۈلۈمسىرىدى. قىزنىڭ بايىقى ساددىلارچە گەپلىرى ئۇنىڭغا بالىنىڭ ئانا ئالدىدا ئەركىلىشىدەكلا تۇيۇلغانىدى. بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئانا - بالىنىڭكىدىن قېلىشمايدىغان يېقىنچىلىق پەيدا بولغانىدى، — مەن ئوپېلىيانى تېخىمۇ ساغ-لام، تېخىمۇ گۈزەل بولسۇن دەيمەن. كېيىن پۇرسەت دېگەن كۆپ، بالام. بۇ ئىش ئۈچۈن كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ. ھېلىقى ئوپېلىيا دېگەننى ئۇنتۇپ كېتىڭ! مېنىڭچە، بۇ رولغا سىزمۇ تازا ماس كەلمەيسىز. ئۇنداق تازىمۇ ھەسرەتلىك. . .

— نېمە؟ مېنى ماس كەلمەيسىز دەمسىز؟ رېژىسسورمۇ بۇ رولغا مېنىڭ ھەممىدىن بەك ماس كېلىدىغانلىقىمنى ئېيت-قان. مەن تېخى ئۆزۈمنى ئوپېلىيانىڭ پاك، تەمكىن، دەرد-لىك، ئىلاجسىز خاراكتېرىنى ياخشى ئىگىلىدىم، شۇڭا ئىچكى دۇنياسىنى چوڭقۇر قېزىپ بېرەلەيمەن دەپ يۈرسەم. . . — بايىقى گەپلەرگە قايىل بولمىغان شىنيۆ دوختۇر بىلەن مۇنازىرى-لىشىش ئۈيىدا دېمەكچى بولغانلىرىنىڭ يېرىمىنى دەپ بولۇپ بىردىنلا يالتىيىپ قالدى ۋە ھەسرەتلىك كۆزلىرىنى تۆۋەنگە ئاغدۇردى، — بولدى، ئەمدى بولغۇلۇق بولغاندىن كېيىن دې-گەننىڭمۇ پايدىسى يوق. بەربىر سىز ئىجتىمائىي پەننىڭ ئەھلى بولمىغاندىكىن ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ نازۇك ھېسسىياتلىرىنى چۈشەنمەيسىز.

— بەلكىم شۇنداقتۇ. ئىلمىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغا-نىمىز ئۈچۈن خەقلەرنىڭ كۆزىگە شەپقەتسىزدەك كۆرۈنىمىز، — دېدى لۇ دوختۇر مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، — لېكىن،

بۇنىڭلىق بىلەن ئەدەبىياتتىن چەك ـ چېگرىنى پۈتۈنلەي ئايرىپ چىققىنىممۇ يوق، شىكىسپىرنى ئازراق بولسىمۇ بىلىمەن. يەنە كېلىپ سىز سۆزلىرىنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي يۈرگەن ھېلىقى ئوپىلىيا دېگەن قىز بىلەن ئارىمىزدا ئازراق باغلىنىشىمۇ بار. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، ئوقۇغۇچىلار ئوپېرا ئۆمىكى ئۇ قىزنىڭ رولىنى ماڭا تاپشۇرغان...

— ھە؟ سىزمۇ ئوپىلىيانىڭ رولىغا چىققانمۇ؟ — بايىقى گەپلىرىنىڭ سەل ئارتۇقچە كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان شىنيۆنىڭ چىرايىغا خىجىللىق ئالامەتلىرى تەپچىپ چىقتى. يېشى ئوبدانلا بىر يەرگە بارغان بۇ ئايالنىڭ ياش ۋاقتىدا ئۆزىگە ئوخشاشلا ئوقۇغۇچىلار ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ ئاكتىپلىرىدىن بولغانلىقىنى ئۇ بىلمەيتتى. لېكىن، بۇ خىجىللىق ھايال ئۆتمەي قىزىقىش بىلەن ئالماشتى. شىنيۆ شۇ قىزىقىشنىڭ تۈرتكىسىدە مۇھىم خەۋەر ئاڭلىغاندەك خۇشال بولۇپ سورىدى، — نەدە شۇنداق بولغان؟

— لوندوندا، كامبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىدا... — دېدى لۇ دوختۇر پىچىرلاپ دېگۈدەك. قېرىغاندا ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەش كىشىنى ئاجايىپ گۈزەل ھېسسىياتلارنىڭ قوينىغا غەرق قىلىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، سىزمۇ ئۇنىڭ رولىنى ئىنگلىز تىلىدا ئالغانمىدىڭىز؟ نېمانداق ياخشى! — شىنيۆنىڭ دوختۇرغا بۆلەكچىلا مەستلىكى كەلدى.

— لېكىن، ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ رولىغا ھەقىقىي چىقمىغان...

— نېمىشقا؟ كېسەل سەۋەبىدىنمۇ؟

— ياق، سالامەتلىكىم ياخشى ئىدى، — دېدى دوختۇر ئالدىرىماي، — ئەينى ۋاقىتتا رېژىسسورىمىز ماڭا، ئوپېرادىكى ئايال باش قەھرىماننىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇنىڭ رولىنى

شەرقلىق بىر قىز ئېلىپ چىقالىسا تېخىمۇ ئۆزگىچە بولىدۇ، دېگەنىدى. مەنمۇ شۇ رولنى ئېلىشقا شۇنچىلىك قىزىققانىدىم. سەۋەبى، ئۇ چاغلاردا ئۆزۈمنى كۆرسەتكۈم بار ئىدى. ئەمما، ئوپېرا-نىڭ ئورىگىنالىنى ئوقۇپ بولۇپلا لەسسىدە بولۇپ قالدىم. . .

— نېمىشقا؟ — شىنيۈ بۇنىڭ سەۋەبىنى پەقەتلا چۈشەنمەي قالدى. مۇشۇنداق ياخشى ئىشتىنمۇ يالتىيىۋالىدىغان ئادەم بار ئىكەن - ھە؟

— . . . مېنىڭچە ئوپىلىيا دېگىنى مېنىڭ كۆڭلۈمدىكى-دەك پېرسوناژ ئەمەس ئىدى. قارىماسىز، ئۇ خاملېتنى ئۆلگۈ-دەك ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭدا كۆڭلىنى ئىزھار قىلغۇدەك جۈرئەت يوق. ئەتىگەندىن كەچكىچە «خوپ، ئالىيلىرى»، «يوقسۇ، ئالىيلىرى» دەپ تۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئور-دىدىكى سۇيىقەستلەرنى، خاملېتنىڭ تراگېدىيىسىنى كۆرۈپ تۇ-رۇپمۇ يەنە قول قوشتۇرۇپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرىدۇ. بۇنداق قىلىش مېنىڭ خاراكتېرىمگە پۈتۈنلەي يات! كىشىنى ھەممىدىن بەك ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، شېكىسپېرمۇ ئىلاجسىز-لىقتىن ئۇنىڭ تەقدىرىنى ساراڭلىق ۋە ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلاش-تۇرغان. قوبۇل قىلالمىغان يېرىمنىڭ بىرى مۇشۇ. ئۇنىڭ ئۆلۈشىمۇ ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ: چېچىغا ئا-جايىپ - غارايىپ گۈلچەمبىرەكلەرنى تاقاپ، كونا بىر ناخشىغا غىڭشىپ، زۇمرەتتەك سۇ يۈزىدە لەيلىگىنىچە جېنىدىن ئايرىلى-دۇ. . . راست، بۇنىڭدا شېئىرىي پۇراق بار، شۇنداق گۈزەل. لېكىن، بۇنداق گۈزەللىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟ مەن بۇنداق جانسىز، ھاياتىي كۈچىنى يوقاتقان گۈزەللىكتىن ھۇزۇرلىنال-مايمەن. مېنىڭ ئىنتىلىدىغىنىم ھەقىقىي گۈزەللىك، ھايات گۈزەللىكى ھېسابلىنىدىغان ساغلام تۇرمۇش، — ئەللىك ياش-نىڭ قارىسىنى ئالغان لۇ دوختۇر ئەمدىلىكتە يىگىرمە يىل ئىلگىرىكى كىچىككىنە بىر قىستۇرمىنى ئەسلەش بىلەن ھاياجان-

لىنىپ كېتىۋاتاتتى. ياق، بۇ دەل ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى ئىزدەپ، ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان ھايات ھەقىقىتى ئىدى.

— ھە، سىز ئوپېلىياغا مۇشۇنداق قارايدىكەنسىز - دە؟ قاراشلىرىڭىز بىزنىڭ چۇ مۇئەللىمىنىڭكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇمۇ ماڭا مۇشۇنداق دېگەنىدى. مەن تېخى سىزنى مېنى ئويۇنغا قاتنىشالمىدى، دەپ ئويلاپ كۆڭلۈمنى ياساپ قويۇ- غان ئوخشايدۇ دەپتىمەن! — پىچىرلىدى شىنيۆ. دوختۇرنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا ئاساسى باردەك تۇيۇلغانىدى، — نەتىجىسى قانداق بولدى؟

— ئۇنىڭ رولىنى ئالمىدىم شۇ. رېژىسسورغا «بۇ رولنى مەن ئالمايمەن!» دەپ ئورىگىنالنى تاشلاپ بېرىپ چىقىپ كەت - تىم! — لۇ دوختۇر راستتىنلا بىر نەرسە تاشلىغاندەك قوللى- رىنى شىلتىپ قويدى.

— نېمىدېگەن قىزىق! — شىنيۆ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەت - تى، — كېيىنچۇ؟ ئۇلار ئوپېلىيانىڭ رولىغا باشقا ئادەم تاپتى- مۇ؟

— ياق، كېيىن ئۇرۇش ۋەزىيىتى بارغانچە كۆچىيىپ دەرس ئوقۇمىقىمىزمۇ تەسكە چۈشتى. بۇ ئىشمۇ شۇنىڭ بىلەن يوققا چىقتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئازراقمۇ ئەپسۇسلانمىدىم. ئۇ يىغ- لاڭغۇ قىزنىڭ رولىنى ئالمىغىنىم ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپمۇ ئىش- مۇ؟ سىزچىچۇ؟

— مېنىڭمۇ ئەپسۇسلىنىشىم يوق، — دېدى شىنيۆ. ئۇ لۇ دوختۇر باشتىن كەچۈرگەن ئاشۇ ئۇرۇش توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلمەيتتى، لوندوندا ئاللىبۇرۇن تارىخقا ئايلانغان ئوقۇغۇچىلار ئۆپېرا ئۆمىكىگە كۆڭۈل بۆلۈپمۇ كەتمەيتتى. شۇڭا ئۇ بايا كۆڭلىدىكى گېپىنى قىلغانىدى. ئەسلىدە جېك شياۋجېك شىنيۆ ئاغرىپ قالغىنى، «خاملېت»تىكى باش ئايال قەھرىماننىڭ رو-

لىغا ۋاقتىنچە شىي چيۇسىنى بېكىتىپمۇ بەربىر ئۇلگۇرتەلمە-
گىنى ئۈچۈن، ئىلاجسىز ئويۇن قويۇش پىلانىدىن ۋاز كەچكەن
ھەم بۇ ئىش تۇپەيلى سىنىپتىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلار قاتتىق
ئەپسۇسلانغانىدى. لېكىن، شىنيۈ بۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى ئەپسۇسلى-
نىپ كەتمىدى، ئۆزىمۇ سەزمەيلا لۇ دوختۇرنىڭ قارشىغا قوشۇلۇپ
قالدى، — بەربىر كېيىن ماڭا پۇرسەت دېگەن بار، — دېدى
ئۇ، — جىن ئېيرغا ئوخشاش قەيسەر، باتۇر پېرسوناژلارنىڭ
رولىنى ئېلىپ چىقسامۇ ئەجەب ئەمەس.

— دېگىنىڭىز كەلسۇن. سىزنىڭمۇ شۇنداق قەيسەر، با-
تۇر، تەقدىرگە باش ئەگمەيدىغان ئادەم بولۇپ يېتىلىشىڭىزنى
ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى لۇ دوختۇر، — ھازىر سىزنىڭ كەي-
پىياتىڭىزنى تۇراقلاشتۇرۇپ، غەيرەتلىك بولۇپ كېسەل ئۈستى-
دىن غالىب كېلىدىغان ۋاقتىڭىز، سالامەتلىكىڭىزنى بالدۇرراق
ئەسلىگە كەلتۈرمىسىڭىز بولمايدۇ.

— ھازىر شۇنداق ياخشى تۇرىمەنغۇ؟ نېمىشقا مېنى دوخ-
تۇرخانىدىن چىققىلى قويمايسىز؟

— مەنمۇ سىزنى دوختۇرخانىدىن بالدۇرراق چىقىپ كەت-
سىكەن دەيمەن. دوختۇرخانىنىڭ كارىۋاتلىرىمۇ ساغلام ئادەم-
لەرنىڭ يېتىشىنى كۈتمەيدۇ! — لۇ دوختۇر بىردەم ئويلىنىۋال-
غاندىن كېيىن دېدى، — ئەھۋالىڭىزنى كۆرۈپ مېنىڭمۇ سىزنى
بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرغۇزغۇم كەلمەي قالدى. كېسىلىڭىزدە يېڭى
ئۆزگىرىش بولمىسا، بىر ھەپتىدىن كېيىن چىقىرىۋېتىمەن.

— يەنە بىر ھەپتە ساقلايدىغان گەپمۇ؟ ھېلىمۇ چىدىمايلا
قالغانىدىم، — شىنيۈ ئالدىراپقىنا شۇنداق دېدى، — سىز بىل-
مەيسىز، يەتتىنچى ئايدا مەۋسۇملۇق ئىمتىھانىمىز بار. ئىمتى-
ھانغىچە دەرسلىرىمنى تولۇقلىۋالمىسام بولمايدۇ. يازلىق تەتىل-

دىن كېيىنلا ئىككىنچى يىلىلىققا چىقىمىز. بۇ ئىنتايىن مۇھىم ئىمتىھان ئىدى. مەن ئەزەلدىن...

— ئەزەلدىن ئىككىنچى بولۇپ باقمىغان دەڭا. بىلىمەن، سىز دەل مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنچە ئالدىراپ كەتمەڭ. يازلىق تەتىلگە تېخى خېلى بارغۇ، — لۇ دوختۇر مەقسەتلىك ھالدا گەپ-نى سوزۇپ يول بويىدىكى ئورۇندۇقنى قىزغا كۆرسەتتى، — كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ. بىردەم دەم ئېلىۋالايلى. ئالدىراشنىڭ ھا-جىتى يوق. ھەممە ئىشلار ئاستا - ئاستا بولىدۇ.

شىنيۈ دوختۇر كۆرسەتكەن يېشىل ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى، كۆڭلى يەنىلا شۇنداق بىسەرەمجان ئىدى، — ئالدى-رىماي بولامدۇ؟ مەكتەپكە ئەتىلا كەتكۈم كېلىۋاتىدۇ!

— بۇنىڭدا بولمايدۇ، — دېدى لۇ دوختۇر كۈلۈم-سىرەپ، — دوختۇرخانىدىن چىقىپلا مەكتەپكە بارسىڭىز بول-مايدۇ. ئۆيدە داۋاملىق دەم ئېلىشىڭىز كېرەك. ھەرئايدا مەن بېرىپ تەكشۈرۈپ تۇرىمەن.

— نېمىشقا؟ مەن ياخشى بولۇپ بولغان تۇرسام! — شىنيۈ جىلىچىلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىلى تاس قالدى.

لۇ دوختۇر ئۇنىڭ مۈرىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ دېدى:

— ئولتۇرۇڭ، ھاياجانلانماڭ. سالامەتلىكىڭىز دوختۇر-خانىغا يېڭى كىرگەن ۋاقىتتىكىدىن كۆپ ياخشىلاندى. ئەمما ھازىر سىزدە قان ئاز، ئوزۇقلۇق يېتىشمەيدۇ. تېنىڭىز ئاجىز، شۇڭا ئۇزۇنراق دەم ئېلىشىڭىز كېرەك. مەكتەپكە بېرىشقا ئال-دىرىماڭ...

— قان ئاز، تېنىڭىز ئاجىز دەمسىز؟ — شىنيۈ گاڭگى-راش ئىچىدە لۇ دوختۇرغا قارىدى، — سىز ماڭا راست گەپنى قىلمايۋاتىسىز، بىر ئىشنى مەندىن يوشۇرۇۋاتىسىز، ھەممىڭلار يوشۇرۇۋاتىسىلەر! لۇ دوختۇر، ماڭا دەپ بېرىڭچۇ... ئەجەبا مېنىڭ يۈرەك كېسىلىم شۇنچە ئېغىرمۇ؟

لۇ دوختۇرنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى:

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟

— ئانام. . . لېكىن مەن ئىشەنمىدىم! — شىنيۈ قورقۇنچ ئىچىدە سورىدى، — دوختۇر، بۇ راستمۇ؟

— ئانىڭىز. . . — پىچىرلىدى لۇ دوختۇر. ئۇنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى. ئۇ داۋالاش لايىھىسىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تۈزۈپ روشەن ئۇنۇمگە ئېرىشكەن، شېرىن - شېكەر گەپلەر بىلەن بىمارنىڭ كۆڭلىنى ئەمدىلەتىن ئۈتقان چاغدا، يېنىكلىك بىلەن ئېيتىلغان بىر گەپ ھەممە نەرسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتسە - ھە. يەنە كېلىپ بۇ گەپنى دېگۈچى باشقا بىرى ئەمەس، دەل بىمارنىڭ ئانىسى! مۇشۇنداقمۇ ئانا بولامدۇ؟ لۇ دوختۇرنىڭ كۆكرەك قەپىسىدىن، بۆرۈنلىرىنىڭ ئارىسىدىن قىزىق بىر ھارارەت ئېتىلىپ چىقتى. ئۇنىڭ غەزىپى كەلگەنىدى!

سوغۇق بىر ئېقىم شىنيۈنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالدى. دېمەك، ئانىسىنىڭ دېگەنلىرى راست ئىكەن - دە. قىز قولىنى ئاستا كۆتۈرۈپ بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى سوغۇق تەر تامچىلىرىنى سۈرتتى، ئاندىن مەڭدىگىنىچە بۇ پېشقەدەم كۆيۈمچان دوختۇرغا قارىدى، — بۇ گەپچە ئانامنىڭ دېگىنى راست ئىكەن - دە! راستتىنلا شۇنداق بولسا، ئانامنىڭ ماڭا دېگىنى توغرا بوپتۇ. ئۇنىڭدىن ئاغرىنماڭ. ئۇ. . . ماڭا كۆيۈنگەنلىكى ئۈچۈن بۇ گەپنى ماڭا خېلىدىن كېيىن دېدى. سىزمۇ مەندىن يوشۇرماسلىقىڭىز كېرەك ئىدى. سىزگە شۇنداق ئىشىنىپ كېتىپتىمەن. . .

دوختۇرنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ قالدى. لېكىن، ئۇ يىغىدىن ئۆزىنى تەستە تۇتۇۋالدى. بىر دوختۇر يوقىلالاڭ ئىشلار ئۈچۈن ياش تۆكۈپ يۈرمەسلىكى كېرەكتە. لۇ دوختۇر چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈشكە تىرىشقاچ شىنيۈنىڭ قولىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— بوپتۇ، سىزگە ھەممىنى دەپ بېرەي. قىزىم، ماڭا بوغۇملىرىڭىزنىڭ دائىم ئاغرىيدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىڭىزغۇ؟ بۇ رېماتىزمنىڭ ئالامىتى، ئانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس. لېكىن، بۇ نجىس كېسەل يۈرىكىڭىزگە تەسىر قىلغان. يۈرىكىڭىزدە ئىككى قاناتلىق قاپقاق تارىيىش ئالامىتى بار، يېنىك دەرىجىدىكى قان تومۇر توسۇلۇش. . .

— ھە؟ مېنىڭ يۈرىكىمدە. . . — قورقۇنچتىن شىنيۆنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— بۇمۇ قورقۇنچلۇق ئەمەس، — دېدى لۇ دوختۇر، — ئۇنى ئوپېراتسىيە ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىشقا تەييارلىق قىلىپ قويدۇم. . .

— نېمە؟ — شىنيۆنىڭ چىرايى تاتىرىپ قوللىرى دىرىلدەپ تىترەپ كەتتى، — ئوپېراتسىيە دەمسىز؟ يۈرىكىمنى ئوپېراتسىيە قىلامسىلەر؟ . . .

— بۇنچىلا جىددىيلەشكۈدەك ئىش يوق؟ — لۇ دوختۇر قىزنىڭ قوللىرىنى ئالىقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ يېنىك سىلىدى، — دۆلەت ئىچى - سىرتىدا بۇ خىلدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك قىلىنغان ئوپېراتسىيىلەرنىڭ ئۈلگىلىرى كۆپ، ئۆزۈممۇ بۇنداق ئوپېراتسىيىنى نەچچە قېتىم قىلىپ باققان. ئىشەنچىم تولۇق! ئوپېراتسىيىدىن كېيىن كېسىلىڭىز يىلتىزىدىن ساقىيىدۇ، بېجىرىم قىزغا ئايلىنىسىز! قىزىم، سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز پارلاق، ئارتۇق غەم يەپ كەتمەڭ! سىز ماڭا ئىشىنەتتىڭىزغۇ؟

— ھەئە. . . ئىشىنىمەن. . . — شىنيۆ دوختۇرنىڭ گەپلىرىنى جىممىدە ئاڭلىدى، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تەشۋىشلىك كۆڭلى ئاستا - ئاستا جايىغا چۈشۈۋاتاتتى، — . . . ئەمىسە بۇ ئوپېراتسىيىنى قاچان قىلىسىلەر؟ دوختۇر، ھامان قىلىدىغان ئىش بولغاندىن كېيىن ئوپېراتسىيىنى تېزراق قىلساڭلار! . . .

— ئوبدان قىزىم، ماسلاشقىنىڭىزغا رەھمەت! — لۇ

دوختۇرنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى، — مەنمۇ ئوپېراتسىيىنى تېزراق قىلىشنى ئويلايمەن. بىراق، رېماتىزىم كېسىلىڭىز تېخى ھازىر پۈتۈنلەي ساقىيىپ كەتمىدى. بۇنداق ئوپېراتسىيىنى رېماتىزىم تىزگىنلىنىپ ئالتە ئايدىن كېيىن قىلىش كېرەك. ماڭا ۋاقىت بەرسىڭىز!

— ئالتە ئاي؟ ئەمىسە مەن مەۋسۇملۇق ئىمتىھانغا قاتنىشالمايدىكەنمەن - دە؟ ئىككىنچى يىللىققا چىقالمايدىكەنمەن - دە؟ — شىنيۈگە كۆز ئالدىدىكى ئۈمىد ئۇچقۇنى بىردىنلا تولىمۇ يىراقلاپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

— شۇنداق بولىدىغان بولدى. لېكىن، ھولۇقماڭ، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىپ گېپىمنى ئاڭلاڭ. دوختۇرنىڭ گېپىنى چوقۇم ئاڭلاش كېرەك! ئوپېراتسىيىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ماڭا يېقىندىن ماسلىشىڭ. سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ. سىنىپ مەسئۇلىڭىز بىلەن مەسلىھەتلەشتىم، ئۇزاق مۇددەتلىك مەنپەئەتىڭىز ئۈچۈن سىز چوقۇم. . . — دوختۇر گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە سۆزدىن توختىۋالدى، ئەمما ئاخىر ئىلاجسىز سۆزىنىڭ داۋامىنى دېيىشكە مەجبۇر بولدى، — ئوقۇشتىن توختىشىڭىز كېرەك!

— ياق، مەن ئوقۇشتىن توختىيالمايمەن! — قىزنىڭ چوڭ - چوڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش ئېتىلىپ چىقتى.

— ساۋاقداش شىنيۈ! . . . — قىزنىڭ يان تەرىپىدىن ئۇشتۇمتۇت تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

شىنيۈ بېشىنى كۆتۈرۈپ توۋلىۋەتتى:

— ۋۇي، چۇ مۇئەللىم ئىكەنغۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ئارقىسىدا خېلىدىن بېرى تۇرغانلىقىنى لۇ دوختۇرمۇ، شىنيۈمۇ تۇيمىغانىدى. بەلگىلەنگەن كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا كىچىك كارتىنى بالدۇرلا ئېلىۋالغان چۇ يەنچاۋ شىنيۈنى بالنىسىدىن تاپالمىغاندىن كېيىن، شىنيۈنىڭ ئاپىسىدىن ئۇنىڭ

لۇ دوختۇر بىلەن «ئايلانغىلى چىقىپ كەتكەنلىكى»نى ئۇقۇپ بۇ يەرگە ئىزدەپ كەلگەنىدى.

— چۇ مۇئەللىم، مەن ئوقۇشتىن توختىمايمەن، ئوقۇشتىن توختىمايمەن! — شىنيۈ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئوقۇتقۇچىسىغا قارىغان چېغىدا، كۆز ياشلىرى يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

ئوقۇغۇچىسىنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىدىن چىقىۋاتقان بۇ ئايانچلىق نىدا چۇ مۇئەللىمنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى. ئۇ بۇ تەكلىپنى رەت قىلىشقا ئامالسىز ئىدى، كۆڭلىدە ئويلاۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولغان گەپنى ئەمدى ئىچىگە يۇتۇۋېتىشى كېرەك ئىدى. ياق، ھازىر ئۇ گەپلەرنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىشكە بولمايدۇ. سەۋەبى، لۇ دوختۇر راست گەپنى دەپ بولدى. ئۇنىڭ دېگىنىمۇ پۈتۈنلەي توغرا!

— ساۋاقداش شىنيۈ، — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يېنىدا ئولتۇردى، ئۆزىنى مەجبۇرىي بېسىۋېلىپ گېپىنى ئىمكانقەدەر سىلىق، مۇلايىم چىقىرىشقا تىرىشتى، — ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ يېرىم يولدا ئوقۇشتىن توختاپ قېلىشىنى ھېچقانداق ئوقۇتقۇچى خالىمايدۇ. يەنە كېلىپ سىز... ناھايىتى ياخشى ئوقۇغۇچى تۇرسىڭىز، — ئۇ ئەسلىدە «يەنە كېلىپ سىز ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى تۇرسىڭىز» دېمەكچى ئىدى، ئەمما گېپىنى دەرھاللا ئۆزگەرتىۋالدى، — لېكىن، بۇ ئىشتا مەن قارار چىقىرالمايمەن، بىز ئىلىمنى ھۆرمەتلىشىمىز كېرەك، ئىلىم-پەن سوغۇق قانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ...

شىنيۈ جىمىپ قالدى. ئوقۇتقۇچىسى ھېچقاچان ئۇنىڭ بىلەن ھازىرقىدەك كەسكىن تەلەپپۇزدا سۆزلىشىپ باقمىغانىدى. قىز بىردىنلا ئۆزىنى رېنتگېن ئېكرانىنىڭ ئالدىدا تۇرغاندەك، ئېكراندىكى سۈرەتلىك سىخېمىلارنى ھېچقانداق ھېسسىيات ئامىلى بىلەن ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغاندەك سەزدى.

— ئوقۇتقۇچىڭىزغا ئىشىنىڭ، ئۇ سىزنىڭ تەقدىرىڭىزگە
دوختۇرلاردەك كۆڭۈل بۆلىدۇ، — لۇ دوختۇر ئورنىدىن تۇر-
دى، — ھاياجانلىنىپ كەتمەڭ. سىلەر ئاستا پاراڭلىشىڭلار.
مېنىڭ تەكلىپىمنى ئويلىشىپ باقارسىلەر.

لۇ دوختۇر ئىشەنچنى چۇ يەنچاۋغا باغلاپ يېنىك قەدەملەر
بىلەن كېتىپ قالدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىمۇ ئوقۇتقۇچى بولۇپ
باققان بولغاچقا، ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىنى ھامان چوڭ
كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

— لۇ دوختۇر سىزنى مەندىن ئوبدانراق چۈشىنىدۇ، —
چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقان گەۋدى-
سىگە قاراۋېتىپ شىنيۈگە شۇنداق دېدى، — بۇرۇن مەن سىز-
نىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىڭىزنىلا كۆرگەنىكەنمەن. زېرەكلىك، تى-
رىشچانلىق، ئۆزىنىڭ ئىشىغا چەكسىز مۇھەببەت باغلاش سىز-
نىڭ ئالاھىدىلىكلىرىڭىز ئىدى. بىراق، ئەمدىلىكتە لۇ دوختۇر
سىزنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىڭىزنى بايقىۋاپتۇ. ئەگەر ئۇنى ئاجىز-
لىق دېيىشكە توغرا كەلسە، ئۇ سىزنىڭ تېنىڭىزنىڭ ئاجىزلى-
قى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېسسىياتىڭىزمۇ شۇنچىلىك نازۇك. شۇن-
داق بولغاچقىلا، بىز ھەقىقىي كېسەللىكىڭىزنى سىزگە پۇرسەت
پىشىپ يېتىلمىگۈچە دېمەي تۇرۇشنى قارار قىلغان، كۆيۈنگەن-
لىكىمىز ئۈچۈن سىزنى ئالدىغانىدۇق. لېكىن، ئالدامچىلىق
ھامان پاش بولىدۇ. ھازىر شۇنداق بولدى. مېنىڭچە، بىر ئادەم
مەيلى ئارتۇقچىلىقى ياكى يېتەرسىزلىكى بولۇشتىن قەتئىينە-
زەر، ئەينەن، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلەلىسە، ئۆزىنى تەلەيلىك
سانىسا بولىدۇ. چۈنكى، بۇ بىزنى ئۆزىمىزنى توغرا تونۇش
ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىش-
لىرىدا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئادەملەر دەل ئۆزىنى توغرا تونۇ-
يالىغان ئادەملەر بولۇپ كەلگەن. ئاجىزلىقلىرىمىزنى توغرا،
ئېنىق كۆرەلىسەكلا، ئۇنى يېڭەلەيمىز، تەقدىرىمىزنى ئالىقىنى-

مىزدا ئوينىتالايمىز، قانچىلىك زەربە ۋە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچ-
رىغان تەقدىردىمۇ قورقمايمىز. ھايات يولى زەربە ۋە ئوڭۇش-
سىزلىقلار بىلەن تولغان بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇ-
شىمىز مۇمكىن ئەمەس.

يازنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى بولغاچقا، بۈگۈن كەچ ھاۋا
خېلىلا ئىسسىق ئىدى. ئاق كۆڭلىكىنىڭ يېڭىنى تۈرۈۋالغان
چۇ يەنچاۋنىڭ بىلەكلىرى ۋە يۈزلىرىدە تەر تامچىلىرى پارلاپ
تۇراتتى. لېكىن، شىنيۇ قېلىن رەختتىن تىكىلگەن بىمار كى-
يىمى كىيگىنىگە قارىماي ئۆزىنى توڭۇپ كېتىۋاتقاندەك سېزىۋا-
تاتتى. ئۇ قەھرىتان سوغۇقلاردىمۇ ھازىرقىدەك سوغۇقلۇق ئى-
چىدە قالمىغانىدى. ئۇ ئىلگىرى چۇ مۇئەللىمنى ئاكىسىدەك
كۆرەتتى، ئەمدى چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ كۆزىگە ھەقىقىي يوسۇندا
تەلەپچان ئوقۇتقۇچىدەك كۆرۈنۈۋاتاتتى. تەلەپچان ئوقۇتقۇچىسى-
نىڭ گېپى ئۇنىڭغا ئۆزىنى تونۇتقۇزدى، لېكىن ئۆزىنى تونۇش
ئۇنىڭ قەلبىنى مۇزلىتىۋەتتى. شىنيۇ بىردىنلا ئۆزىنى ئوقۇتقۇ-
چىسىنىڭ ئالدىدا كىچىكلەپ كەتكەندەك سەزدى. ئالىي مەكتەپ-
نى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەن سوغۇق قان، ئېغىر - بېسىق
ئوقۇتقۇچىسى مانا ئەمدى ئوقۇتقۇچىلىقنىمۇ، ئۆزىنىڭ كۆڭلى-
دىكى ئىشلىرىنىمۇ تەڭ ئېلىپ بېرىۋاتاتتى، ئۆزىنىمۇ، باشقى-
لارنىمۇ تەڭ يارىتىۋاتاتتى. لېكىن ئۇچۇ، بىرىنچى يىللىقنى
تۈگىتەر - تۈگەتمەيلا... شىنيۇ ئۆزىنى سىنىپىدىكى ئون بەش
ساۋاقدىشىنىڭ ئالدىدا بىردىنلا ئەرزىمەس ئادەمدەك سەزدى.
جېڭ شياۋجېڭ، لو شيۇجۇ، شيې چيۇسىلار... ئانچە - مۇنچە
ئاجىزلىقى بولغىنى بىلەن يەنىلا ساغلام ئادەملەر، تۈپتۈز ھايات
يولى ئۇلارغا قۇچاق ئېچىپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇچۇ، پۈتۈن
كۈچى بىلەن ئاتلانمىسا بولمايدىغان مۇسابىقە باشلىنار - باشلان-
مايلا رىقابەت سېپىدىن چۈشۈپ قالدى، ئەسلىدىلا ئۆزى مەھكەم
ئىگىلەپ كەلگەن چېمپىيونلۇق ئورنىنى باشقىلارغا تارتقۇزۇپ

قويدىغان بولدى. . .

— ياق، مەن ئوقۇشتىن چېكىنمەيمەن، — دېدى قىز، — مەن ئۆزۈمگە ئەزەلدىن چېكىنىش يولى قالدۇرمىغان.

— چېكىنىش يولى دەرۋەقە كىشىگە چىرايلىق كۆرۈنمەيدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ كۈلۈمسىرەپ ۋە مەقسەتلىك هالدا جانلىنىپ، — لېكىن، ئۇنىڭدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. كېپىنەك لىچىنكىسى تېخىمۇ بەكرەك سوزۇلۇش پۇرسىتىنى كۈتۈپ تۇگۈلۈۋالىدۇ. بىزنىڭ چېكىنىشىمىز تېخىمۇ ياخشى ئىلگىرلىشىمىز ئۈچۈندۇر. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىش پۇرسىتىدىن ۋاز كېچىپ ئوقۇتقۇچى بولدۇم. ئەمما مېنى تەرجىمانلىقتا نەتىجە يارىتالايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ پەقەتلا شۇ باشقىلارغا قارىغاندا جىقراق قىيىنچىلىقتا يولۇقۇشۇم، كېچىكىشىم مۇمكىن. سىز تېخى ياش، بۇ يىل تېخى ئون سەككىز ياشقىمۇ كىرمىدىڭىز. بىر يىل كېچىكسىڭىز نېمە بوپتۇ؟ كېلەر يىلى ئوپېراتسىيىدىن چىققاندىن كېيىن سىز يەنە ئەركىن ئادەمگە ئايلىنىسىز. ھەممىنى قايتىدىن باشلىسىڭىز، هايات يولىدا تېخىمۇ تېز ماڭالايسىز، باشقىلاردىن ئېشىپ كېتىشكە ئىشەنچىڭىز تېخىمۇ تولۇق بولىدۇ. سىز بىر يىل كېچىككەن تەقدىردىمۇ يىگىرمە تۆت يېشىڭىزدا ئوقۇش پۈتتۈرسىز. هايات يولى ئۇزۇن، سىز تېخى ئۇنى ئەمدىلا باشلىدىڭىز. ئوپېراتسىيىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى ئۈچۈن، كەلگۈسىدىكى ئىشلىرىڭىز ئۈچۈن بۇ بىر يىلدىن ۋاز كەچسىڭىز ئەرزىيدۇ!

— مەن. . . سىنىپىمىزدىكى ساۋاقداشلىرىمدىن ئايرىلىپ قېلىشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايۋاتىدۇ! — پىچىرلىدى شىنيۆ. ئۇ شۇ تاپتا ساۋاقداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ بولغاندەك بىر خىل قىيالماسلىق ئىچىدە قالغانىدى. شىنيۆنىڭ ئالدىدا مېڭىشى قىسمەتكە پۈتۈلگەن ساۋاقداشلىرى نېمىدېگەن بەختلىك - هە! ئۇ

ئۇلار بىلەن داۋاملىق بىر سەپتە تۇرۇشنى، بىرىنچىلىكنى تالـ. شىپ ئوقۇشنى قانچىلىك ئارزۇ قىلغانىدى ـ ھە! ئەمدى ھەمـ. مىسى مۇمكىن بولمايدىغان بولدى. شىنيۈ: «مۇئەللىم، سىزـ. دىن ئايرىلىشقىمۇ كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ» دېمەكچى ئىدى، لېكىن ئاخىر ئاغزىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ بولغان گەپنى يۇتۇۋەتتى. بۇ قىزنىڭ قەلبى ئۇنىڭغا دېيىشنى بۇيرۇغان تولىمۇ مۇھىم گەپ ئىدى، لېكىن ئۇ كۆڭلىدىكىنى ئەينەن ئىپادىلەيدىغان مۇۋاپىق سۆز تاپالمىدى.

— ئەلۋەتتە، سىزدىن ئايرىلىپ قېلىشقا ساۋاقداشلىرىـ. ڭىزنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنىمايدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى ئەتەي تېمىنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇپ. ئۆزىنى ئەزەلدىن ساۋاقداشلارنىڭ بىر ئەزاسى دەپ قارايدىغان ھەم مۇشۇ دەقىقىلەردە سىنىپنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم ئەزاسىغا ئايلانغان چۇ يەنچاۋ كەيپىياتىنى تەمكىن، بىمالال تۇتۇشنى ئويلاپ يەنىلا ئۆزى توغـ. رۇلۇق سۆزلەشنى خالىمىدى، — بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت بىللە تۇرغىنىڭلار ئۇچۇن ساۋاقداشلار بىلەن ئاراڭلاردا قېرىنداشلارـ. دەك چوڭقۇر مۇھەببەت پەيدا بولدى، بولۇپمۇ ھېلىقى ئۇچ قىز ساۋاقدىشىڭىز سىز بولمىسىڭىز زېرىكىپ قالىدۇ، — سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە چۇ يەنچاۋ كەيپىياتىنىڭ بەكلا تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. سەزدىيۇ، قىزنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرىنىڭ يالتىراپ قالغىنىنى كۆرۇپ ھېسسىياتىنى دەرـ. ھال كونترول قىلىۋالدى، ئاندىن ئورامىنى ئۆزگەرتىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — لېكىن، چوڭ ئىش يوق. بۇ ئايرىلىش ۋاـ. قىتلىق. كېلەر يىلى يەنە يۈز كۆرۈشمىز ئەمەسمۇ. يەنە كېـ. لىپ دەم ئالغان ۋاقتىڭىزدا ساۋاقداشلار سىزنى دائىم يوقلاپ تۇرىدۇ، دائىم. ئۇلار كېلىپ سىزنى خۇش قىلىدۇ.

ئۆزىنى شۇنچە تۇتۇۋالغان بولسىمۇ، قىزنىڭ چانقىدىكى ياش تامچىلىرى يەنىلا سىرغىپ چۈشتى. شىنيۈ ساۋاقداشلار

ئارا شەكىللەنگەن دوستلۇق ھېسسىياتىغا ئىشىنەتتى. بىـ
راق... قىز چۇ يەنچاۋغا قارىدى:
— سىزچۇ، مۇئەللىم؟...
— ئەلۋەتتە، مەنمۇ شۇنداق قىلىمەن... — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كۆزلىرىدە يالتىراۋاتقان نەرسىنىڭ ئىشەنچ، دوستلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندى ۋە ئۇنىڭ زىممىسىگە چۈشكەن سالمىقىنى، ئۆزىنىڭ ئۇنى ھامان كۆتۈرۈپ تۇرالايدىغانلىقىنى سەزدى.
— بىراق، كېلەر يىلىچۇ؟ كېلەر يىلى... — شىنيۆنىڭ كۆڭلىدە دەيدىغان گەپلىرى جىق ئىدى. لېكىن ھەممىنى دېيىش مۇمكىنمۇ.
چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقىنىنى چۈشىنىپ دەرھاللا جاۋاب بەردى:
— كېلەر يىلى يەنە بىرىنچى يىللىققا دەرس بېرىشىم، يەنە سىزنىڭ سىنىپ مەسئۇلىڭىز بولۇشۇم مۇمكىن! — ئەمەلىيەتتە، كېلەر يىللىق خىزمەت تەقسىماتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ئۇنىڭغا نامەلۇم ئىدى. لېكىن ئۇ قىلچە ئىككىلەنمەي شۇنداق دېگەندىن كېيىن يەنە قوشۇپ قويدى، — چۈنكى، مېنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ۋاقتىم بەك قىسقا، بىرىنچى يىللىققا دەرس ئۆتسەم مۇۋاپىق كېلىدۇ...
بۇ گەپنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى، بايىقى جاۋابلا شىنيۆنىڭ كۆڭلىگە چوڭ تەسەللى بېغىشلىغانىدى. قىزنىڭ ئەسلى خاراكتېرىگە يات ھالدا «سوزۇلۇش ئۈچۈن تۈگۈلۈش» قارارىنى چىقىرىشىدىكى تۈپكى سەۋەب مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. شىنيۆ ياشلىرىنى سۈرتۈۋەتتى، چىرايىدا ئىختىيارسىز تەبەسسۇم جىلۋىلەندى:
— مۇئەللىم، سىزنىڭ گېپىڭىزنى ئاڭلايمەن...
— ياق، دوختۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلىشىڭىز كېرەك، شىنيۆ. سىز قەيسەرلىكنى ئۆگىنىپسىز. ئوقۇتقۇچى مۇشۇنداق

ئۇقۇغۇچىلىرىنى ياخشى كۆرىدۇ، ــ چۇ يەنچاۋ ھاياجانلانغان ھالدا قولىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ كىچىك قوللىرىنى كۈچ بىلەن سىقتى. بۇنداق قىلىشنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، شىنيۆمۇ ئويلاپ باقمىغانىدى.

بۇ، ئىمتىھاندا «ھەقىقىي بەش نومۇر» ئالغان قول ھەم تەرجىمە ھاياتىغا ئىشتىياق باغلىغان ئادەمنىڭ قولى ئىدى. بۇ قوللار شۇنچىلىك نازۇك، يۇمشاق، يەنە ئازراق ئاجىز ئىدى. چۇ يەنچاۋ بۇ قوللارنى تۇنجى قېتىم تۇتۇۋاتاتتى. . .

كەچكى قۇياش تاغقا باش قويدى. بالىنتسا بىناسىنىڭ شەر-قىي تېمى دەرەخ سايىلىرى بىلەن پۈركەندى. بىر قاۋۇل، بىر نازۇك گەۋدە يول بويىدىكى يېشىل ئورۇندۇقلاردىن ئايرىلىپ بالىنتسا بىناسىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. سېرىس دەرىخىنىڭ غۇچچىدە باراقسانلىغان يوپۇرماقلىرى ئەتراپقا كۆكۈم پەردىسى يېيىلىشى بىلەن تەڭ ئاستا ـ ئاستا يىغىلىشقا باشلىدى.

بىر ھەپتىدىن كېيىن شىنيۆ دوختۇرخانىدىن چىقتى.

ئۆيىدە دەم ئېلىۋاتقان خەن زىچى ئالاھىدە ھۇنەر ـ سەنئەت شىركىتىنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ قىزىنى ئالغىلى دوختۇرخانىغا ئالايىتەن كەلدى. دادىسىنىڭ كېسەلدىن ساقايغان ھالىتىنى كۆرۈپ شىنيۆ يىغلىۋەتتى. دادىسىنىڭ داكىلىرى ئېلىۋېتىلگەن يۈزىدە، بىلەكلىرىدە ئازراقتىن تاتۇق قېپقالغان-دى. شىنيۆ بۇ ھالدىن خاتىرجەم بولۇپ ئۆزىنىڭ كېسىلىنىمۇ ئۇنتۇغاندەك بولدى.

چۇ يەنچاۋمۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئالايىتەن دوختۇر-خانىغا كەلدى. ئۇنىڭغا شىنيۆنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يى-غىشتۇرۇشنىڭ، دوختۇرخانىدىن چىقىش رەسمىيەتلىرىنى بې-جىرىشنىڭ ھاجىتى قالمىغانىدى. بۇ ئىشلارغا تيەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەن بار ئىدى. ئۇ لۇ دوختۇرنىڭ تاپىلاشلىرىنى ئۆز

قۇلىقى بىلەن ئاڭلىماقچى، شىنيۆنىڭ كەيپىياتىنىڭ قانداقلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكچى بولۇپ كەلگەنىدى. ھەممە ئىشلار رەت - رىتى بويىچە ئورۇندالمىغۇچە كۆڭلى ئەمىن تاپمايتتى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن لۇ دوختۇر شىنيۆنى ماشىنىنىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ كەلدى. تاپشۇرىدىغان ئىشلارنى تولۇق تاپشۇرۇپ بولغىنى ئۈچۈنمۇ، ئەيتاۋۇر لۇ دوختۇرنىڭ چىرايىدا مېھرىبانلارچە بىر تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەنىدى. شىنيۆنىڭ رايىشلىق بىلەن گەپ ئاڭلىشى، كەيپىياتىنىڭ تۇراقلىق بولۇشى دوختۇرنى ئۆزىنىڭ كېيىنكى داۋالاش لايىھىسىگە قارىتا تولۇق ئىشەنچكە ئىگە قىلغانىدى.

— لۇ دوختۇر، خوش! — شىنيۆ ماشىنىنىڭ ئىشىكىدىن پۇتىنى ئېلىۋېتىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ شۇنداق دېدى. قىزنىڭ ئاۋازىغا قىيالماسلىق، خۇشاللىق ھېسسىياتى تەڭ ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. كېيىن يەنە كېلىدىغان ئىش بولسىمۇ، دوختۇرخانىدىن ھازىر چىقىۋالغىنى غەنىيمەتتە.

— خوش... — لۇ دوختۇر تالاي بىمارنىڭ يۈرىكىنى ئوپېراتسىيە قىلغان قولىنى ئاستا كۆتۈردى. ھەرقانداق دوختۇر ئۆزى داۋالىغان «بىمار» بىلەن ئۇنى ساقايتمىغۇچە خوشلىشىشنى خالىمايدۇ. لۇ دوختۇرمۇ بىمارلىرىنىڭ ئۆزى بىلەن ساغلام ھالەتتە ئايرىلىشىنى، كەتكەندىن كېيىن ئالدىغا قايتا كېلىپ قالماسلىقىنى ئويلايتتى. لېكىن، بۇ قىزنىڭ كېسىلى تېخى ساقايمىدى. دوختۇر ئۇنى كۈتىدۇ، قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ قايتا - قايتا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈشىنى، كېلەر يىلى باھاردا قىلىنىشى تەخمىنەن مۆلچەرلەنگەن مۇھىم ئوپېراتسىيىسىنى كۈتىدۇ. ئوپېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغاندىلا ئۇ شىنيۆگە «خوش» دېمەسلىككە ھەقلىق.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆ قولىنى ئۇزاتقىچە ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى

يېپمۇەتتى.

— چۇ مۇئەللىم، سىزمۇ چىقىڭچۇ! — شىنيۈ ئولتۇرغان ئورنىدىن يان تەرەپكە قىمىرلاپ قويدى.

— چۇ مۇئەللىم، — دېدى خەن زىچى مىننەتدارلىق ھېس-سىياتى بىلەن چۇ يەنچاۋغا قاراۋېتىپ، — قىزىمىز سىزنى بىر-مۇنچە ئاۋارە قىلدى. غېرىب كۆلبىمىزگە بىر بېرىپ...

— خەن تاغا، بۇنچىلا تۇزۇت قىلىپ كەتمەڭ، — چۇ يەنچاۋ شىنيۈنىڭ دادىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاچقا، ئىختىيارسىز قورۇنۇپ قالدى، ھەتتا ئازراق ھودۇقتى. ئۇنىڭ ئۇس-تىگە بوۋاينىڭ «سىلى» دەپ چاقىرىشى ئۇنى بولەكچە ئوڭاي-سىزلاندۇرۇۋەتتى. لېكىن، ھازىر بۇ پېشقەدەمگە ھۆرمەت بىل-دۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت بولمىغاچقا، ئۇ ئامالسىز تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلىشقا مەجبۇر بولدى:

— شىنيۈنىڭ دوختۇرخانىدىن ئوڭۇشلۇق چىققىنىنى كۆ-رۈپ خاتىرجەم بولدۇم. ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن شىنيۈ تىنچ دەم ئالسا. ئۆيگە بۇگۈنچە بارماي، باشقا كۈنى...

— بىرنەچچە كۈندىن كېيىن چوقۇم بېرىڭ جۇمۇ! — دېدى شىنيۈ.

— ھەئە، چوقۇم بارىمەن. تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقسام سىزنى ئىزدەيدىغان گەپ تېخى... — چۇ يەنچاۋ قولىنى يېنىك پۇلاڭلاتتى.

ماشىنا دوختۇرخانا دەرۋازىسىدىن چىققاندىن كېيىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ دۇڭدەن يولى ئارقىلىق چاڭئەن كوچىسىغا چىقتى.

ھاۋا شۇنچىلىك ياخشى، ئاسمان شېشىدەك سۈزۈك ئىدى. زىجىن قوۋۇقىنىڭ قىزىل تېمى قۇياش نۇرىدا تاۋلىناتتى. تيەن-ئەنمېن راۋىقىدا قىزىل بايراقلار لەپىلدەيتتى. قايسىبىر دۆلەت-نىڭ رەھبىرى زىيارەتكە كەلگەنمۇ، ئەيتاۋۇر يوللارغا رەڭدار لېنتىلار ئېسىۋېتىلگەنىدى.

شىنيۆ ئەتراپىدىكىلەرنى پاتىپاراققا سېلىپ بىر خىل سو-غۇقلۇق ئىچىدە دوختۇرخانىغا كىرگەن بولسا ئەمدىلىكتە خاتىر-جەم، خۇشال كەيپىيات ئىچىدە ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى، ماشىنا رەڭدار بايراقلار ئارىسىدا قويۇندەك چاپاتتى.

ماشىنا چاڭئەن كوچىسىنى بويلاپ شۈەنۋۇمېنغىچە كەلدى، ئاندىن تۇخۇمەك دەرىخى كوچىسىغا بۇرۇلۇپ جەنۇب تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. . .

خەن زىچىنىڭ ئايالى بىلەن خەي hاما «بىلىمدان» قەس-رىنىڭ ئالدىدا ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، جېنىم بالام! ئاخىر قايتىپ كەلدىڭمۇ. . . — خەي hاما شىنيۆنى كۆرۈشمىگىنىگە ناھايىتى ئۇزۇن بولغان يېقىن تۇغقىنى بىلەن كۆرۈشكەندەك يىغلاپ تۇرۇپ قارشى ئال-دى. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئۇ دوختۇرخانىغا ھەپتىدە ئىككى - ئۈچ قېتىم بېرىپ شىنيۆ بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرغانىدى. ئۆي شىنيۆگە دوختۇرخانىدىمۇ سۆرۈندەك كۆرۈندى.

شىنيۆمۇ خەي hاممىنىڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويۇپ يىغلى-ۋەتتى. ئۇ ئۆيىنى بەكلا سېغىنغانىدى.

— بولدى، يىغلىماڭلار! — دېدى شىنيۆنىڭ ئانىسى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — قىزىمىز ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلدى، بۇ خوش بولىدىغان ئىش ئەمەسمۇ!

بىر ئائىلە كىشىلىرى خۇشال ھالدا دەرۋازىدىن كىردى.

خەن زىچى ئەدەپ يۈزىسىدىن شوپۇر بىلەن مېھمانخانىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. قالغانلار شىنيۆنى ئارىغا ئالغىنىچە قو-رۇنىڭ غەربىدىكى ئۆيىگە كىردى.

بۇ ئۆينىڭ دېرىزىلىرى پاكىز سۈرتۈلگەن، يەردىكى كې-سەكلەر تۇجۇپىلەپ يۇيۇلغانىدى. كارىۋاتنىڭ كىرلىكى يېڭىلا ئالماشتۇرۇلغان، ھاۋا ئىسسىپ قالغاچقا يېڭىدىن ئەكىرىلگەن

نېپىز يوتقان بىر چەتكە رەتلىك تىزىپ قويۇلغانىدى. ئۆيىدىكە-
لىرى شىنيۆنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن بىرمۇنچە تەييارلىق قىلغاند-
دى.

— يەنىلا ئۆي ياخشى ئىكەن! — دېدى شىنيۆ كارىۋىتىدا
ئولتۇرغاچ چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ.

— بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شۇيەن قىلدى، — دېدى
خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، — كېلىشىۋالغاندەك ئۆيدە بىرىڭلار،
دوختۇرخانىدا بىرىڭلار يېتىۋالدىڭلار. شۇيەن ئىككى ئاردا تولا
قاتراپ ھالىدىن كېتەي دېدى.

— بۇ قانچىلىك ئىشتى! — چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ مۇرد-
سىدىن تۇتۇۋېتىپ شۇنداق دېدى، — شىنيۆ مېنى ئۆزىنىڭ ئا-
چىسىدەك كۆرۈۋاتقان يەردە بۇ ئىشلارنى قىلمىسام بولامدۇ؟
ھاما، سىز ھەمىشە مۇشۇنداق تەكەللۇپ قىلىسىز...

— بوپتۇ، ئەمدى تەكەللۇپ قىلماي، — دېدى خەن خانىم
ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — شۇيەن، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆي-
نى ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىدەك كۆرۈڭ. ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن
ئۇدۇل مۇشۇ يەرگىلا كېلىڭ. شىنيۆ بىلەن بۇ ئۆيدە بىرگە
تۇرۇڭلار. كېچىدە دورا ئىچكۈزۈش، تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچەش
دېگەندەك ئىشلاردا سىز خەت تونۇمايدىغان قارا قورساق ئىككى
ھامىڭىزغا قارىغاندا ئۇنىڭ ھاجىتىدىن ئوبدانراق چىقالايسىز!

— ئەجەب ياخشى بولدى! — دېدى شىنيۆ چېن شۇيەننىڭ
قولىنى تۇتۇپ، — ئانام ئەتراپلىق ئويلاپتۇ جۇمۇ، مەنمۇ شۇيەن
بىلەن بىرگە تۇرۇشنى خالايتتىم.

— شۇيەن، سىز بۇگۈن كەتمەڭ، مەن تاماق ئېتەي،
شىنيۆ ئاغزىغا تېتىغۇدەك تاماق يېسۇن. دوختۇرخانىدا ساپلا
تۇزسىز بىرنېمىلەرنى يەيدىغان گەپكەن. شۇمۇ ئىشمۇ؟ — ئانا
پايپېتەك بولغىنىچە گەپ بىلەن سىرتقا ماڭدى.

— ھاما! — چېن شۇيەن ئۇنى چاقىرىپ توختاتتى، —

ھازىرچە تۇزنى ئازراق سېلىڭ جۇمۇ، دوختۇر تاپىلىغان. . .

— قاراڭلار، سېستىرالاردەك گەپ قىلىپ كەتكىنىنى! — خەن خانىم كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى.

— سېستىرالىق مەجبۇرىيىتىمنى چوقۇم ياخشى ئادا قىلىمەن، — دېدى چېن شۇيەن، — ھامما، شىنيۈنى خاتىرجەم بولۇپ ماڭا تاپشۇرۇڭ!

— بوپتۇ، سىزگە تاپشۇراي، — خەن خانىم خۇشال جاۋاب بەردى، — قېرىدىم، بىر ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن ئوبدان چىقالمايدىغان بولۇپ قالدىم. بۇ ئۆينى بىراقلا سىزگە تاپشۇرسام تېخىمۇ ياخشى بولاتتى!

— ھامما، سىز. . . — چېن شۇيەن بۇ گەپنىڭ تېگىگە دەرھاللا يەتتى.

— ئەمدى «ھامما» دېمەڭ، تېخىچە گېپىنى ئۆزگەرتمىگىنىنى! — دېدى خەي ھامما كۈلۈپ تۇرۇپ.

شىنيۈ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ چېن شۇيەننىڭ قولىدىن تارتتى:

— بولۇڭ، تېز «ئانا» دەڭ!

چېن شۇيەن ۋىللىدە قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى. خەن خانىمنى «ئانا» دېيىش ھازىرچە ئۇنىڭغا تەس چۈشەتتى.

ئۇلار تاشقىرىقى ئۆيدە خىجىلچىلىق ئىچىدە تۇرغان تيەنشىڭنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشقانىدى. تيەنشىڭ بايىقى گەپلەرنى ئاڭلاپ يۈزلىرى قىزارغان، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا سىرتقا ماڭدى ۋە بىر جۈملە سۆزنى قوشۇپ قويدى:

— دوختۇرخانىدىن چىقا - چىقماي نەدىكى گەپلەرنى قىلىغىنىنى بۇنىڭ!

ئۆيدىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.

شۇ كۈنى كەچتە چېن شۇيەن شىنيۈ بىلەن غەربىي ھۇجرىدا يېتىپ قالدى.

شىنيۈ دورىسىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، ئىككىيلەن كارىۋاتقا چىقىپ ئاستا پاراڭ سېلىشقا باشلىدى.

— ھەي، شۇيەن، ئاكام بىلەن نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار؟

— دېيىشىش. . . نېمىنى دېيىشەتتۇق؟

— ئىككىڭلارنىڭ ئىشىنى دېيىشمەمسىلەر؟

— ياق. . . دېيىشمىدۇق. بىز تېخى تونۇزۇك پاراڭلاشمىدۇق. ساپلا سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشىمىز. بۈگۈن دوختۇرخانىدىن چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىرىدىغان چاغدا، ئۇ دورا بىلەن تالوننى ماڭا سۇنۇپ: «بۇنى ئېلىڭ!» دېۋىدى، ئالدىم. «مېڭىڭ!» دېۋىدى، ئارقىسىدىن ماڭدىم، — چېن شۇيەن تيەنشىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭدىن ئارتۇق گەپنىڭ بولۇنمىغىنىنى ئەسكە ئېلىپ شۇنداق دېدى، — كۆزىتىش ئۆيىدە تۇرغان چېغىمىزدىمۇ سەن توغرۇلۇق سۆزلەشتۇق. . .

— نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار؟

شىنيۈ ئاكىسىنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق بىر نەرسە دېگىنىنى ھازىرغىچە ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ئاكىسى كۆڭلىدىكى گەپنى دېمەيدىغان جىمغۇر ئادەم ئىدى، لېكىن كۆڭلىدە ھەممە ئىش توغرۇلۇق ئېنىق سان بولماي قالمايتتى. شىنيۈنىڭ ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە قانداق قارايدىغانلىقىنى بەكمۇ بىلگۈسى بار ئىدى.

— ياقەي، جىق بىرنېمىمۇ دېمىدى، — چېن شۇيەن تيەنشىڭنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتىكى نورمالسىز ھالىتىنى، ئۇنى گاڭگىرىتىپ «شور پېشانە» دېگەن گېپىنى قايتا ـ قايتا تىلغا ئالغانلىقىنى ئەسلەۋېتىپ شۇنداق دېدى ۋە ئەينەن ئەھۋالنى ئېيتسا مۇۋاپىق بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ گەپنى بۇرىۋەتتى، — ئۇ سېنى كىچىكىدىنلا زېرەك، ئوماق ئىدى، ئاتا ـ ئانام ئۇنى بەك ياخشى كۆرىدۇ، دېدى.

— بۇلارنى دېيىشىپ نېمە قىلىسىلەر؟

— ئەمىسە سەن دېگىنە، بىز نېمىنى دېيىشسەك بولاتتى؟

— ئاراڭلاردىكى. . . مۇھەببەت ئىشنى دېيىشىسلەر -
دە! — شىنيۈ ئاۋازىنى پەسەيتىپ شۇنداق دېدى. ئۇ قەدىناس دوستى يېنىدا بولمىغان، ئۆي ئىچى يورۇق بولغان بولسا، بۇ سۆزنى دېيىشتىن خىجىل بولغان بولاتتى.

— مۇھەببەت؟ — پىچىرلىدى چېن شۇيەن. ئەگەر چىراغ يورۇق بولغان بولسا، چېن شۇيەننىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى شىنيۈ سېزىۋالغان بولاتتى، — مۇشۇ يېشىمغا كەلگۈچە. . . ھېچكىم مەن بىلەن مۇھەببەت توغرۇلۇق پاراڭلىشىپ باقمىغان، ئەمدى سەن دەۋاتىسەن، مۇھەببەت دېگەن زادى نېمە؟

— بۇنى. . . مەنمۇ ئېنىق بىلمەيمەن، — دېدى شىنيۈ ئاستاغىنە. ئۆزى باشتىن كەچۈرۈپ باقمىغان چوڭ ئىش توغرۇلۇق ئېنىق بىرنېمە دېيىش شىنيۈگە تەس ئىدى، — بەلكىم، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىزىقىش، ئورتاق ئىنتىلىش، ئۆزئارا چۈشىنىش، ئىشىنىش، بىر - بىرىنى يۆلەش، قوللاش بولسا، ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىدىن ئايرىلالمىسا مۇھەببەت ھېسابلىنىدىغاندۇ؟

— بۇ گەپچە بولغاندا، ئاكاڭ بىلەن ئارىمىزدا كەم بولۇۋاتقىنى. . .

— نېمە؟

— ئويلاپ باققىنا، ئاكاڭ ئۆزىنىڭ تالون - بېلەتلىرىنى بېسىش بىلەن، مەن پۇكەي ئالدىدا كەچكىچە تۇرۇش بىلەن ئاۋارە. بۇنىڭدا ئورتاق قىزىقىش، ئىنتىلىش دېگەنلەردىن سۆز ئاچقىلى بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز بۇرۇندىن تونۇشقىنىمىز بىلەن ھەقىقىي ئۇچراشقان، چۈشىنىشكەن ۋاقتىمىز ناھايىتى ئاز. . . لېكىن، ئاكىڭىزنىڭ سىزگە شۇنداق كۆيۈنىدىغانلىقىنى كۆرۈپ: «ئىككىمىزنىڭ مىجەزى ئوخشامدۇ نېمە؟» دەپ ئويلاپ قالدىم. ئارىمىز تېخىمۇ يېقىنلاپ قالغاندەك. . .

— ئەمسە ئىككىڭلارنىڭ يۈرىكىنى بىر - بىرىگە چاتقىنى

مەن ئىكەنمەن ـ دە؟ بەك خوش بولۇۋاتىمەن! شۇيەن، كېيىن مەڭگۈ بىللە ياشىساق نېمىدېگەن ياخشى ـ ھە؟ ساڭا دېسەمچۇ، ئاكامدەك ئادەم دۇنيادا ئاز تېپىلىدۇ. ئۇ سېنى قەدىرلەيدۇ، ۋاقتى كەلسە يۈرىكىنى سۇغۇرۇپ بېرىشتىن يانمايدۇ!

— ھەئە، مەنمۇ سەزدىم. ئۇ ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن!

. . .

كۈنگەي ئۆينىڭ شەرقىدىكى ھۇجرىدا خەن خانىم كىيىمى بىلەنلا ياتاتتى، ئوغلىنىڭ ئىشى كاللىسىغا كىرىۋالغانىدى. چېن شۇيەن گەرچە خىجىل بولۇپ ئۇنى «ئانا» دەپ چاقىرمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قەلبى شۇ تاتلىق گەپنى ئاللىبۇرۇن ئاڭلىغاندەك شېرىن ھېسلار قاينىمىغا چۆككەنىدى.

— دادىسى، تېخى ئۇخلىمىدىڭىزمۇ؟ — خەن خانىم ئۆرە بولۇۋېتىپ يېنىغا قاراپ قويۇپ سورىدى.

— ياق، — خەن زىچى غەربتىكى ئۆيدە يېتىپ تۇرۇپ زەئىپ ئاۋازدا جاۋاب بەردى.

خەن زىچى دوختۇرخانىدىن چىققان كۈندىن باشلاپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ئىككى ئۆيدە يېتىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلگەنىدى. ئاشۇ كۈنى ئوغلى شوپۇر بىلەن خەن زىچىنى قولتۇقىدىن يۆلىگىنىچە ئەكىرىپ شەرقىي ھۇجرىدىكى مىس كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ قويىدى. تالىشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى بولمىغاچقا، خەن زىچىمۇ ئارتۇق ئىپادە بىلدۈرمەي ياتتى. دەسلەپكى كۈنلەردە خوتۇنى خەن زىچىنى كارىۋاتتىن چۈشۈرمەي ناھايىتى ئوبدان كۈتتى. تيەنشىڭ، چېن شۇيەنلەر چىقىپ كىرىپ يۈردى. دورا ئىچىش، چاي ئىچىش، تاماق يېيىش دېگەندەك ئىشلارنىڭ ھەممىسى كارىۋات ئۈستىدە بولدى. شىركەتتىنمۇ پات ـ پات خىزمەتداشلىرى كېلىپ يوقلاپ تۇردى. ئۇ ياخشى كۈتۈنمىسە، يۈز ـ ئابرۇيىنى ئويلاشمىسا بول-

مايتتى. كىتابخانىدىكى سافادا يېتىپ دەم ئېلىشقا ئەلۋەتتە بول-مايدۇ - دە. ئېرىنىڭ يەنە ئۆزى ياتقان ئۆيگە قايتىپ كىرگەنلى-كى خەن خانىمنى بۆلەكچە خۇش قىلىۋەتتى. ئۇن نەچچە يىل داۋامىدا ئۇزىراپ كەتكەن پسىخىك ئارىلىق ئەمدى يەنە يېقىنلاش-تى. خەن خانىم يەنە ئېرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇش ئىمكانىيى-تىگە ئېرىشتى. «ياش ئەر - خوتۇنلار ھەمىشە بىر - بىرىگە ھەمراھ بولىدۇ.» ياش بۇ يەرگە يەتكەندە ئېرى ئۇنىڭغا، ئۇ ئېرىگە «ھەمراھ» بولسىلا بولدى. غېرىبلىقتىن قورقۇش، جو-رىغا موھتاج بولۇش ئادەمنىڭ تەبىئىتى. ئەلۋەتتە، خەن خانىم-مۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇ قېتىمقى كېلىشمەسلىك خەن خانىمغا ئېرىنىڭ بۇ ئائىلىدە قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇتتى. «باللارنىڭ دادىسىدىن ئايرىلىپ قا-لارمەنمۇ» دېگەن ئەندىشىمۇ ئۇنىڭ ئېرىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئويغاتتى. ئائىلىگە كېلىشمەسلىك كەلگەندىن كېيىن، ئۇ پايپې-تەك بولۇپ ئېرىنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمىدى، «ھەمراھ»لىق ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلدى. دېمىسىمۇ بىر - بىرىدىن ئۆزىنى ئەيقېچىشىپلا يۈرسە، باللار ئارىدىكى ھاڭنى سېزىۋال-دۇ - دە. ئەمما، بۇ ھال ئۇزۇنغا بارمىدى. خەن زىچى دورا ئىچىشنى توختاتقان كۈندىن، باشقىلار كۈتمىسىمۇ بولغۇدەك ھالغا كەلگەندىن كېيىنلا جاھىللىق بىلەن كىتابخانىغا كۆچۈپ كىرىۋالدى. خەن خانىم ھەرقانچە توسىسىمۇ ئۇنىمىدى. يەنە شۇ «جىمجىتلىققا ئۆگىنىپ قاپتىمەن»، «خورەك تارتىپ مېنى ئۇخلاتمايدىكەنسەن»، «ئاخشاملىرى كىتاب كۆرۈپ يېتىشنى ياخشى كۆرىمەن، ساڭا دەخلى قىلغۇم يوق» دېگەندەك گەپلەر. ئەجەبا خەن خانىم بۇلارنىڭ باھانە ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟ «ھەي، ھەرقانچە قىلىپمۇ كۆڭلىنى ئىللىتالمىدىمغۇ. ئارىدا مۇھەببەت دېگەن نەرسە قالمىدىمۇ ئەمدى!» خەن خانىمغا مۇ-شۇنداق ئاچچىق خورسىنىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. ھەممە

ئىش ئەسلىگە قايتقان، ھەتتا ئارىدىكى قاتماللىق بۇرۇنقىدىنمۇ كۈچىيىپ كەتكەنىدى. شىنيۈ دوختۇرخانىدىن چىققان بۈگۈنكى كۈننى ھېسابقا ئالمىغاندا، خەن خانىمنىڭ ئېرىنىڭ ئۆزىگە بىرەر قېتىم كۈلۈپ قارىغىنىنى كۆرمىگىنىگە ئۇزۇن بولغانىدى.

ھەي، قانداق قىلسا قىلامدۇ. ئون نەچچە يىل، ھەتتا نەچچە ئون يىل جەريانىدا خەن خانىم ئېرىنىڭ مىجەزىنى بەش قولدەك بىلىۋالدى. خەن زىچىنىڭ ھەممە ئىشتا ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈشىمۇ تايىنلىق. ئادەمنى باشقۇرغىلى بولغىنى بىلەن قەلبىنى باشقۇرغىلى بولمايدۇ - دە! ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ئىشلارنى ئويلىغۇسى يوق.

خەن خانىم بىر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەكچى بولۇپ ئېرىنى چاقىرىپ باقتى. ئەمما، ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ئامالسىز كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئېرى ياتقان كىتابخانىغا كىردى. كاللىسىدىن ئىختىيارسىز: «بۇ قېتىم سەن ئەمەس، مەن ئالدىڭغا باش ئېگىپ كەلدىم!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى.

— نېمە ئىشتى؟ — خەن زىچى ئېرەنسىز ھالەتتە سورىدى. ئۇ سافادا ياتماي ئۈستەل چىرىغىنىڭ يورۇقىدا كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى، قولىدا «ئىچكى كېسەللىكلەر ھەققىدە ئومۇمىي بايان» دېگەن كىتاب تۇراتتى.

ئېرىنىڭ نېمە كىتاب كۆرۈۋاتقىنىنى بىلەلمىگەن خەن خانىم سافادا ئولتۇرۇپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتكەچ سورىدى:

— قىزىمىز قايتىپ كەلسىمۇ قۇرۇق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇشقا رايىڭىز بارىدەكەن - ھە؟

— نېمە، قۇرۇق كىتاب؟ — دېدى خەن زىچى سولغۇن ھالدا، — ئەمدى ماڭا قۇرۇق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغۇدەك نەدىكى چول؟

— ھىم، شۇنداقمۇ؟ مېنىڭ كۆڭلۈمدىمۇ شۇ بىر

ئىش، ــ دېدى خەن خانىم گەپنىڭ ئۇرامىغا بېقىپ، ــ سىز بىلەن مەسلىھەتلىشەي دېۋىدىم. تيەنشىڭ بىلەن شۈيەننىڭ توي ئىشىنى بالدۇرراق قىلىۋەتسەك بولاتتى.

ــ نېمە؟ ــ خەن زىچى كىتابنى شىرەگە قويدى، ــ شىنيۆ ئاغرىق تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەمدى دوختۇرخانىدىن چىقسا، تويغا ئالدىراپ كەتكىنىڭنى سېنىڭ؟ نېمانچە تۆت چىشلىق بولۇپ كەتتىكىن دېسەم، بىكار قاپسەن ـ دە!

ــ راست، شىنيۆنىڭ كېسىلىگە مەنمۇ تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتىمەن، ــ دېدى خەن خانىم، ــ لېكىن، «كېسەل پاتمانلاپ كىرىپ مىسقاللاپ چىقىدۇ» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. قىزىمىزنى ئاستا كۈتۈۋالارمىز. تىت ـ تىت بولغىنىمىز بىلەن بەربىر بىكار. دوختۇر ئوپېراتسىيىسىنى كېلەر يىلى قىلىدىغانلىقىنى دېدىغۇ. مۇشۇنىڭ ئۈچۈنلا تيەنشىڭنىڭ ئىشىنى كېلەر يىلىغا سوزۇۋەتسەك قانداق بولىدۇ؟ تيەنشىڭ بۇ يىل يىگىرمە ئالتىگە كىردى، كېلەر يىلى يىگىرمە يەتتىگە كىرىدۇ دېگەن گەپ. ئەمدى ۋاقىتنى زايە قىلىۋەرمەيلى. يەنە كېلىپ مېنىڭ كۆڭلۈممۇ بەك پاراكەندە. بۇ يىل بىزگە پەقەت ياراشمىدى. سىز ئورۇن تۇتۇپ يېتىۋېدىڭىز، شىنيۆگىمۇ ئارقىدىنلا كېسەل يېپىشتى. بېشىمىزغا كەلگەن نېمانچە چوڭ شۇملۇقلار بۇ؟ مەن تازا قىزىتىپ مەرىكىدىن بىرنى قىلساق بۇ كېلىشمەسلىكلەر كېتەمدىكىن دەيمەن.

خەن زىچى قاپىقىنى تۈرگىنىچە ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئۇ ئايالىنىڭ «ئۆيگە خۇشاللىق ياغدۇرۇش» ئۈچۈن ئويلاپ تاپقان بۇ ئامالىنىڭ نادانلىق ياكى ساددىلىقتىن بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ جىم تۇرغىنىنى «گېپىمنى ئويلىنىۋاتقان چېغى» دەپ چۈشىنىپ يەنە سۆز باشلىدى:

ــ مېنىڭچە، مۇنداق قىلايلى. ۋاقتى كەلگەندە تېنەپ

قالماسلىقىمىز ئۈچۈن تەييارلىقنى بالدۇرراق باشلايلى. ئىشقىلىپ، پۇلنىڭ ئىشىمۇ ھەل بولغاندىن كېيىن. مېنىڭ چامىمچە، تويغا كېتىدىغان پۇل...

— پۇل، پۇل دەۋېرىدىكەنسەن! — خەن زىچى ئاچچىقىدىن يېرىلغۇدەك بولۇپ شىرەگە قاتتىق بىر مۇشت سالدى. بۇ پۇلنىڭ قانداق كەلگەنلىكىنى ئايالى بىلەمدۇ؟ خەن زىچى ئاشۇ ئېسىل قاشتېشىنى، مۇشۇ كېلىشمەسلىككە سەۋەب بولغان ھېلىقى ئون نەچچە باسقۇچلۇق سېمونت پەلەمپەينى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇ نېمىشقا شۇ چاغدا يىقىلغان پېتى تۈگەشمىدىكىن؟ ئەمدى قوپۇپ ئايالى ئۆزىنىڭ ھاياتى بەدىلىگە كەلگەن پۇل بىلەن ئوغلىنىڭ مەرىكىسىنى كاتتا ئۆتكۈزەرمىش! لېكىن، بۇ گەپلەرنى ئۇ ئايالىغا دېيەلمەيتتى. ئۇ بۇ قېتىملىق يىقىلىشى بىلەن ئاشۇ قاشتېشىنىڭ قانچىلىك يېقىن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى ئايالىغا بىلدۈرمەسلىكى، باشقىلارغا تېخىمۇ بىلدۈرمەسلىكى، مەڭگۈ سىر قىلىپ ساقلىشى كېرەك. لېكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭلى بەك يېرىم بولۇۋاتىدۇ.

— سەن پەقەت پۇلنىلا تونۇيسەن! — خەن زىچى ھالسىز ئاۋازدا شۇنداق دېدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ئەسلى مەقسىتى بۇ ئەمەس ئىدى، ئەر - خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت راست گەپمۇ چىقمىغۇدەك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەچكە، ئۇ ئارتۇق گەپ قىلماسلىقنى راۋا كۆرگەنىدى.

— پۇل بولمىسا نېمە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ؟ — خەن خانىم ئېرىنىڭ بايىقى گېپىنى «پۇلنى خەجلەشكە كۆزى قىيمايۋاتىدۇ» دەپ چۈشىنىپ نەسىھەت قىلىشقا ئۆتتى، — پۇل سىزنىڭ، ئوغلىمىزنىڭ ئىشىغا خەجلىسەك ئەرزىيدۇ ئەمەسمۇ! بالا ئەمەسمۇ، نېمە ئامال بار دەيسىز؟

— بالا؟ — خەن زىچى ئايالىغا سوغۇق بىر نەزەردە تىكىلدى، — سېنىڭ ئەس - يادىڭ ئوغلىڭدىلا، قىزىڭنى ئويلاپ-

مۇ قويمايسەن؟ شىنيۇ ھازىر قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتىدۇ؟ بۇنى بىلمەي قالمايسەن، بىر يىل ئوقۇ - ئوقۇمايلا كېسەل يېپىشىپ ئوقۇشتىن توختاپ قالدى. كېيىنكى ئەھۋالىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ھازىر تېخى نامەلۇم. سەن يەنە تېخى ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرىسەن. رەسمىي كېلىن بولۇپ كىرمىگەن بىرىنى بېشىڭدا كۆتۈرگۈدەك بولۇپ كەتكىنىڭچۇ تېخى!

— نېمە؟ نېمانداق يولسىزلىق قىلىسىز؟ ئاللا تۇرۇپتۇ، — خەن خانىمنىڭ چىرايىدا ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغاندەك بىر ئىپادە ئەكس ئەتتى، — مېنىڭ شۇيەننى كېلىن قىلىۋالايلى دېيىشىم يەنە شۇ شىنيۇ ئۈچۈن ئەمەسمۇ!

— شىنيۇ ئۈچۈن؟ — ئايالىنىڭ گېپى خەن زىچېننىڭ قۇلىقىغا باشقىچىلا ئاڭلاندى، — ئۇنى قىزىمىزغا ئېلىپ بېرەمتىڭ؟

— ھەي، مۇشۇ ئەر خەق نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغاندۇ! ئويلاپ بېقىڭە، شىنيۇ ئوقۇشتىن توختىغان تۇرسا، ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇۋەرسە زېرىكمەمدۇ؟ شۇيەن ئۇنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن بېرى بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى. بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى دېيىشىپ بىللە ئۆتسە ياخشى ئەمەسمۇ. ئەتىگىنى - ئاخشاملىرى شىنيۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانغا بىرى بولۇشى كېرەكتۇ. شۇيەن بۇنىڭغا بىزدىن ئوبدانراق باب كېلىدۇ...

— دېگىنىڭمۇ ئورۇنلۇق... — خەن زىچېننىڭ گېپىنىڭ ئۇرانى ئىختىيارسىز يۇمشاپ قالدى.

— مەن بۈگۈن شۇيەننى قېپقېلىڭ دېۋىدىم، ھەر ئىككىسى خۇش بولۇپ كېتىشتى...

— ھەي! — دېدى خەن زىچې چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا، — بىراق، شۇيەن ئۇزۇن مۇددەت ئۆيىمىزدە تۇرسىمۇ بولمايدۇ.

ئۇ دېگەن تېخى ياتلىق بولمىغان قىز تۇرسا. . .
— راست دەيسىز. تيەنشىڭمۇ شۇنداق دېگەنىدى.
— تيەنشىڭ؟ بۇ ئۇنىڭ نېمە دېگىنى؟
— بايا، — خەن خانىم ئالدىرىماي گېپىنى باشلىدى، — مەن كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن تيەنشىڭنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ: «قارا، بالام. بۈگۈن شۇيەن سىڭلىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېتىپ قالدى، ياخشى بوپتىمۇ؟» دېسەم، ئۇ: «ياخشى بولۇشىغۇ بوپتۇ. لېكىن، خەقلەر سۆز - چۆچەك قىلسا يۈزىمىزگە سەت بولارمىكىن دەيمەن» دەيدۇ. مەن يەنە: «ئىشقىلىپ سىلەرنىڭ تونۇشقىنىڭلارغىمۇ خېلى بولدى، بىر - بىرىڭلارنىڭ كۆزىگىمۇ سىڭىشىپ قالدىڭلار، ئەمدى ۋاقىتنى سوزمايلى، ئۇنى بالدۇرراق كېلىن قىلىپ ئەكىرىۋالايلى. . .» دېدىم.
— تيەنشىڭ نېمە دېدى؟ — ئەمدى خەن زىچى ئالدىراپ قالدى.
— بىزنىڭ بۇ بالىمىز گەپ قىلىشنى بىلمەيدۇ. شۇ گەپنى دېۋىدىم، يۈزلىرى قىزىرىپ بىر ھازا تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرغاندىن كېيىن: «دادام بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېقىڭ. سىلەر مۇۋاپىق كۆرگەن بولساڭلار، ئەھۋالغا قاراپ بىر نېمە قىلارمىز. . .» دەيدۇ.
— بۇنىڭدا قانداق بولىدۇ، — دېدى خەن زىچى، — ئۇ نىڭ ئۆزىنىڭ رايىغا قاراپ بىر ئىش قىلىشىمىز كېرەكتە. . .
— راست دەيسىز، مەنمۇ ئۇنىڭدىن شۇيەنگە رايى بار - يوقلۇقىنى سورىدىم. ئۇ خىجىل بولۇپ گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى. مەنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالدىم. كوچىلاپ سوراۋەرگىنىمدىن كېيىن: «شۇيەن سىڭلىمغا شۇنداق ياخشى كۆيۈنىدۇ، مەن. . . ئۇنى ئېلىشنى خالايمەن» دەپ راست گەپنى قىلدى. قارىغا، ئەمدىغۇ كۆڭلىڭىز ئارام تاپقاندۇ؟
— تيەنشىڭ ھەقىقەتەن ياخشى بالا! — دېدى خەن زىچى

ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — سۆزلەشكەن بولساڭ، ۋاقىتنى كەينىگە سوزمايلى ئەمىسە، ئاۋۋال ئۇلارغا چاي ئىچۈرۈپ قويايلى. . .

— ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمىز - دە، — دېدى خەن خانىم ئەستايىدىللىق بىلەن، — كونا ئادەت بويىچە ئاۋۋال ئۇلارنىڭ چىيىنى ئىچۈرمىسەك بولمايدۇ. مەن ئەتىلا بېرىپ شۇيەنىنىڭ ئانىسى بىلەن سۆزلىشىپ باقاي. شۇيەن ئۆزىمۇ ئوبدان قىز، شۇنداقتىمۇ قۇدىلارنى ئوبدان تاللاش كېرەك. بۇ بەلكىم ئەلچىلىككە چۈشكىنىمىز بولۇپ قالار.

ئايالىنىڭ بىر چالمىدا ئىككى پاختەك سوقۇش خىيالىدىن سۆيۈنگەن خەن زىچىنىڭ ھارغىن، جۇدەڭگۇ چىرايىدا بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. شۇيەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرسە، ھەم تيەنشىڭنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشى ھەل بولاتتى ھەم شىنيۆگە زېرىككەن، ئىچى سىقىلغان چاغلاردا مۇڭداشقۇدەك سىرداش دوست تېپىلاتتى، بۇ يەنە شىنيۆنىڭ بالدۇرراق ئەسلىگە كېلىشىگىمۇ پايدىلىق ئىدى. «ئىچكى كېسەللىكلەر ھەققىدە ئومۇمىي بايان» دېگەن كىتابتا تىلغا ئېلىنغان مۇھىم «روھىي جەھەتتىن داۋالاش» ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى دەل مۇشۇ ئىدى.

قەلبى ئۇزۇن مۇددەتلىك ھېسسىيات كرىزىسى ئىچىدە تۇرغان بۇ ئەر - خوتۇن بېشىغا كەلگەن دىشۋارچىلىقتىن كېيىن روھىي جەھەتتىن ئورتاق بىر نەرسىگە ئېرىشكەندەك بولدى. شۇنداق قىلىپ، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاشقان بۇ ئەر - خوتۇن ئوغلىنىڭ توي تەييارلىقىغا ئالدىراش كىرىشىپ كەتتى. تويلۇق كىيىم - كېچەكلىرىنى، ئۆي جاھازلىرىنى ۋە باشقا تويغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىش بىلەن خېلى كۆڭۈلدىكىدەك ئارام تېپىشمىدى. ئون - يىگىرمە يىلدىن بېرى بىرەر مەرىكە بولۇپ باقمىغان، بىر خىل سۈرۈن جىمجىتلىققا كۆنۈكۈپ كەتكەن كونا

«بىلىمدان» قەسرى ئەمدىلىكتە بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. بۇ كاتتا مەرىكىنى چوقۇم ياخشى ئۆتكۈزۈش، تازا قىزىتىش كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا بەلكىم جىمى بالا - قازا شۇنىڭ بىلەن كېتىپ قالار. خۇدا خەن ئائىلىسىنىڭ پەرزەنتلىرىگە سالامەت- لىك، بەخت ئاتا قىلسۇن! بەلكىم ئۆتمۈشتىكى خەن ئائىلىسى- نىڭ بېشىغا كەلگەن شۇنچە كۆپ سورۇقچىلىقلارغا مۇشۇ خاسى- يەتلىك، ياخشى باشلىنىش خاتىمە بېرىپ قالار.

ئاھ مۇھەببەت، مۇھەببەت! ئاھ، قايدىسەن مۇھەببەت،
ئايرىلمىساڭ شەمشەردىن بېشىنى يۇتار دۇشمىنىڭ.
ھەقىقىي ئەر قانچىكىن ئاشۇ سۇرلۇك زاتلاردىن،
شەمشەرنى سۆي، شۇنىڭدا يالغۇز ئۆتمەس كۈنلىرىڭ.
دۇشمەنلىشىپ رەقىبلەر باش كېسىشسە ئۆزئارا،
تۇرالامدۇ قول باغلاپ ھەقىقىي ئەر بىر چەتتە!
ئاھ، مۇھەببەت، مۇھەببەت! ئاھ قايدىسەن مۇھەببەت،
ۋادەرىخا! ۋادەرىخ، سەۋدا چۈشتى باشىمە.

چۇ يەنچاۋ يەنيۇەن بېيجەيدىكى تارغىنا ياتىقىدا چۈشىنىش تەس بولغان بۇ ناخشىنىنى تەرجىمە قىلىپ بولالماي ئاۋارە ئىدى. بىر نەرسىنى چۈشىنىشىڭىزنىڭ تەس بولۇشى ئۇنى چۈ- شەنمىگەنلىكىڭىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ھالبۇكى چۈشەنمەسلىك سىزنى بىپەرۋا قىلىپ قويىدۇ، چۈشىنىشنىڭ تەس بولۇشى بولسا تەپەككۇرىڭىزنى بوغۇپ غاچ - غۇچ قەلەم تەۋرىتىشىڭىزگە قىيىنچىلىق تۇغدۇرىدۇ. چۇ يەنچاۋ ناخشىنىڭ مەنىسىنى چۈ- شەنگەندەك قىلدى؛ كۆك شەمشەردىن يالتىراۋاتقان سوغۇق نۇر، ئىسيانكار باشتا مەۋج ئۇرۇۋاتقان ئىسسىق قان ئۇنىڭ قەلبىنى ئەسىر قىلىۋالدى. قولىغا شەمشەر ئېلىپ بىر جايىدا دەلدەڭ- شىپ تۇرغان ئاشۇ قارا كىيىملىك ئادەم — ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرى-

دىكى «دادا»، «روھىي دۇنيايىمدا باشقىلار ھەم ئۆزۈم قالدۇر-
غان ناھايىتى نۇرغۇن جاراھەت بار، مەن ئۆزۈمدىن يىرگىنىد-
مەن» دېگەن غەلىتە گەپلەر ئۇنىڭ قەلبىگە چۈشىنىكسىز سوئال
بەلگىلىرىنى قويدى. چۇ يەنچاۋ يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن
ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ ئۈمىدسىز ناخشىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ
ئېيتالمايتتى، ئوقۇيالمايتتى، يازالمايتتى!
«بىر نەرسە كاللىغا كەلمىگەن چاغدا زورلاپ يازماسلىق
كېرەك» چۇ يەنچاۋ لۇشۇننىڭ گېپىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇنىڭ
بۇ تەرجىمىنى تاشلاپ قويغىنىغا ھېلىھەم خېلى ئۇزۇن بولغاند-
دى. ئىككى ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان زېھنىنى يىغىپ
تەرجىمە بىلەن تۇزۇكرەك شۇغۇللىنالمىدى، «زورلاپ يېزىش-
مۇ» تەسكە چۈشتى. بىراق، چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ
تەھرىرلىرى لۇشۇننىڭ جىمى ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىنى
ساقلىمايدىغانلىقى، ئاۋۋال «يېڭى ھېكايىلەر» دىكى سەككىز
پارچە ھېكايىنى تېزراق تەرجىمە قىلىپ بەرسىلا داڭلىق رەس-
ساملارغا قىستۇرما رەسىمنى سىزدۇرۇپ چوڭ ئوتتۇز ئىككى
فورماتتا قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتاب قىلىپ چىقىرىدىغانلىقىنى
ئېيتىپ ئۇنى سۈيلەپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە چەت ئەل
تىلى نەشرىياتىنىڭ بۇ يىللىق نۇقتىلىق نەشرىيات پىلانىغا كىر-
گۈزۈلگەن بۇ كىتاب پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىلىدۇ. قەلەم بىلەن
ھەپىلىشىدىغان بىر ئادەمگە بۇنىڭدىن ئارتۇق مەدەت ۋە ئىلھام
بولامدۇ؟ چۇ يەنچاۋنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى چۈشى رېئاللىق-
قا ئايلىنىۋاتاتتى. بۇ، ئۇنىڭغا نەشرىيات تەرجىمە قىلىپ بېرىش-
نى ھاۋالە قىلغان ھەم ئۆزى قول سېلىپ ئىشلىگەن تۇنجى
كىتاب ئىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ تەرجىمە ھاياتىدىكى تۇنجى نامايەندە
بولۇپ قېلىشى، ئۇنى كېلەچەككە يېتەكلىشى مۇمكىن ئىدى.
چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆزى چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ئىشلىرى ئاجا-
يىپ يارقىن نۇرلىرى بىلەن ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن بېرىلىپ

ئىشلەشكە ئۈندەۋاتاتتى. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، يەنە ئىككىلەن-
سە، دىلىغۇل بولسا، ئۆزى مەنسىتمەي كەلگەن جۇرئەتسىزلىك
ئالدىدا باش ئەگسە قانداق بولىدۇ؟ ئۆزىگە قىزغىنلىق بىلەن
تويلۇق كىيىمى پىچىۋاتقان تەھرىرنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلسا،
نەشر قىلىش پىلانىغا كاشىلا يەتكۈزسە قانداق بولىدۇ؟ لېكىن،
تەھرىر تولىمۇ مۇشكۇلچىلىك ئىچىدە «شەمشەر سوقۇۋاتقان»
چۇ يەنچاۋنىڭ قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتقىنىنى نەدىن بىلسۇن؟

شىنيۈ ئوقۇشتىن توختىغان بىر ئايدىن بۇيان چۇ يەنچاۋ
قانچىلىغان كېچە - كۈندۈزنى ھېسسىيات جەھەتتىكى بوران -
چاپقۇن ئىچىدە باشتىن ئۆتكۈزمىدى؟ شىنيۈنى ئوقۇشتىن توخ-
تاشقا ئۇ ئۆزى كۆندۈردى، يەنە تېخى ئوقۇتۇش باشقارمىسىغا
باشلاپ بېرىپ ئوقۇشتىن توختاش رەسمىيىتىنى ئۆزى بېجىرىپ
بەردى. سىنىپىدىكى ئەڭ ئەلاچى، ئىستىقباللىق ئوقۇغۇچى
بولغان بۇ قىز ئەمدى ئۇ مەسئۇل بولغان بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى-
لارنىڭ ئارىسىدا يوق! چۇ يەنچاۋ بولتۇر ئۇ قىزنى ئۆزى كۈتۈ-
ۋېلىپ بۇ يىل يەنە ئۆزى ئۇزىتىپ قويدى. لېكىن بۇ كۈتۈۋېلىش
بىلەن ئۇزىتىش ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار. بىر
ئوقۇتقۇچى ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇنداق رىيازەت-
تىن ئازابلانماي تۇرالامدۇ؟ ئوقۇشتىن توختىغاندىن كېيىن ئۇ
شىنيۈگە مۇئەللىمدىن، مەكتەپتىن ئايرىلمىغانلىقىنى، توپتىن
ئايرىلغان يالغۇز قۇش ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش مەقسىتى-
دە ھەر ھەپتىسى ۋاقىت چىقىرىپ ئۇنى يوقلاپ تۇردى؛ ئۇنى
كېلەر يىلى يەنىۋەنگە يەنە قايتىپ كېلىش ئۈچۈن خاتىرجەم دەم
ئېلىپ تېزراق مادارىغا كېلىۋېلىشكە ئىلھاملاندۇردى. ئۇ شىن-
يۈنىڭ ئۆيىگە بارغاندا گەپتە كەتكۈزۈپ قويۇپ قىزنىڭ ھېسسى-
ياتىغا ئازار بېرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەر قېتىم
يولغا چىقىشتىن بۇرۇن سۆھبەت مەزمۇنىنى دەرس تەييارلىغان-
دەك كاللىسىدىن بىرمۇبىر ئۆتكۈزۈۋالاتتى. گەپنى ئۇدۇللىغا

قىلىشقا ئۆگىنىپ قالغان چۇ يەنچاۋغا بۇ تولىمۇ تەسكە چۇشتى. ئۇ شىنيۆ كېلەر يىلى ئوپېراتسىيىدىن ئوخۇشلۇق چىققۇچە، مەكتەپكە قايتىپ كەلگۇچە مۇشۇنداق قىلىشنى كۆڭلىگە پۇكتى. كۇتۇش، ئۇزۇنغىچە كۇتۇش كېرەك، لېكىن شۇنىڭغىچە بولغان مۇساپىنى ئېهتىياتچانلىق بىلەن باسماي بولمايدۇ. هازىرقى ئەهۋالدىن قارىغاندا، شىنيۆنىڭ كەيپىياتى خېلى مۇقىم، دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىنكى تۇنجى قېتىملىق تەكشۇرۇشتە بىرقانچە مۇهىم سالامەتلىك كۆرسەتكۇچىنىڭ نورمالغا مايىل ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى، رېماتىزىمۇ تىزگىنلەندى. لېكىن، لۇ دوختۇر ئانچە ئۇمىدۋار ئەمەس، ئۇ شىنيۆنىڭ سالامەتلىك ئەهۋالىنىڭ ئۇزۇنغىچە مۇقىم بولۇشىنى كۇتىدۇ. بۇ ئوپېراتسىيدنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ناۋادا شۇ چاغقىچە قىزنىڭ سالامەتلىكىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا، ئوپېراتسىيىگە تولىمۇ پايدىسىز! لېكىن، بىرەر ئۆزگىرىش بولمايدۇ دەپ كىم هۆددە قىلالايدۇ؟ ياق، هېچكىم هۆددە قىلالمايدۇ. هەرقانچە كامالەتكە يەتكەن دوختۇرمۇ بىمارغا يۇزدە يۇز ۋەدە بېرەلمەيدۇ. چۇنكى كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس رەهىمسىز بولىدۇ، هېچقانداق بىر ئادەمنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدۇ، ئۆزدنىڭ ياۋۇز چاڭگىلىنى هەرقانداق ۋاقىتتا ئادەملەرگە سوزۇپ تۇرىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ ئاجىز بىر نارەسىدەنىڭ بېشىدا ئەگىپ يۇرۇپتۇ!

پىكىر - خىيالى چېچىلغان چۇ يەنچاۋنىڭ داۋاملىق تەرجىمە قىلىشقا رايى بارمىدى. چارچىغان كۆزى ۋە مېڭىسىنى كۇچلۇك نۇرنىڭ غىدىقلىشىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇچۇن ئۇستەل چىرىغىنى ئۆچۇرۇۋەتتى.

دېرىزە سىرتىدا قارىياغاچنىڭ يوپۇرماقلىرى كېچە شامىلىدا تەۋرىنىپ تۇراتتى. بىر چاغلاردا ئاجىزلىقى، كۆرۇمسىزلىكى ئۇچۇن يىلتىزى بىلەنلا يۇلۇۋېلىنىپ بىر چەتكە تاشلاپ

قويۇلغان، ھاياتلىق پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالغان دەرەخ مانا مۇشۇ شۇ. ئەمدىلىكتە ئۇ قايتىدىن كۆكلەپ ساغلام، روھلۇق ھالەتتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن تاللىغان مايسىسى مۇشۇنداق بەختسىزلىككە دۇچار بولىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بەرگىلىرى تېخى ئېچىلمىغان بىر غۇنچىنىڭ ياپراقلىرى ۋاقىتسىز قايرىلىدۇ؟ قايرىلغان ياپراقنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇمكىنمۇ؟ بۇنى كىمدىن سوراش كېرەك؟ «باغۋەن» دىنىمۇ؟ «باغۋەن» بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلەرمۇ؟

ئۆي ئىچى بەك ئىسسىپ كەتكەچكە، چۇ يەنچاۋ ياتىقىدىن چىقتى، بېيجەي بىناسىنىڭ ئالدىدىكى كېچە قاراڭغۇلۇقىدا تاش كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كىچىك ئارالغا قەدەم باستى. كىچىك ئارالمۇ، نامسىز كۆلمۇ چەكسىز جىمجىتلىق ئىلكىگە غەرق بولغانىدى. قاپقاراڭغۇ ئاسماندا ئايمۇ، يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. نەمخۇش ھاۋانى يېرىپ كېلىۋاتقان دىمىق شامال كىشىنىڭ نەپىسىنى سىقاتتى. بەلكىم بۇ يازنىڭ جۇدۇنىنىڭ شەپىسى بولسا كېرەك! ياپيېشىل دەل - دەرەخلەر، ئوت - چۆپلەر كېچە قاراڭغۇلۇقىدا ئۆز نۇرىنى يوقاتقانىدى. چۇ يەنچاۋ تۇيۇقسىز كەلگەن سوغۇق ھاۋادىن توڭلىغاندەك بولدى - دە، ئەتراپتا قارىيىپ كۆرۈنۈۋاتقان نەرسىلەرگە قاراشقا رەۋىتى بارماي بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن كەلگەن يولىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ كېتىۋېتىپ يولدا چوقچىيىپ تۇرغان بىر نەرسىنى كۆرۈپ جايىدا توختاپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگىنى شىپاڭنىڭ يېنىدىكى تاش پەلەمپەي ئىدى. شىپاڭغا چىقىپ كۆلنىڭ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن مۇشۇ تاش پەلەمپەيدىن تۇنجى قەدەمنى ئېلىش كېرەك ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئېسىدە ھېلىھەم تۇرۇپتۇ، شىنيۇ بۇلتۇر كۈزدە مۇشۇ تاشتا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىشلىرى، ھاياتى توغرۇلۇق چوڭقۇر خىياللارنى سۈرگەن، تەرسالىق بىلەن: «ئادەملەرنىڭ روھى با-

راۋەر بولىدۇ! » دېگەنىدى. راست، قىز توغرا ئېيتىدۇ. ئادەم بىلەن ئادەم باراۋەر بولىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ پەرقى ئۆزلىرى-نىڭ قىممىتىنى سېزىش ۋە باشقىلارغا تونۇتۇش ئۈچۈن كۆر-سەتكەن تىرىشچانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. خرىستىئان دىنىنىڭ مۇ-رىتلىرى: «تەڭرىنىڭ ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ، ماتې-رىيالىزمچىلار: «ھەقىقەت ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ قارىشىدۇ. لېكىن، كىشىلەر نېمە ئۈچۈن كېسەلنىڭ ئالدىدا باراۋەر ئەمەس؟ بۇ دۇنيادا مەنسەپ بېشىنى قۇرۇق ئىگىلەپ ئولتۇرغان تەييارتاپلار، قارا نىيەتلەر، ياخشىلار قىياپىتىگە كى-رىۋالغان سۇيىقەستچىلەر، بىكار تەلەپلەر شۇنچە جىق تۇرسا، كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا يېپىشماي بىر بىغۇبار، ساددا، ناتىۋان قىزنى قىينايدۇ؟

چۇ يەنچاۋ قاراڭغۇدا قىزنىڭ يوغان شەھلا كۆزلىرىنى كۆر-گەندەك بولدى. ئۇ كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ:

— چۇ مۇئەللىم، تۇغۇلغان كۈنۈمدە چوقۇم كېلىدىغان-سىز؟ — دەپ سوراۋاتاتتى.

ئۇ:

— ئەلۋەتتە، چوقۇم بارىمەن! — دەپ جاۋاب بەردى.

قىز كۈلۈپ كېتىپ:

— تەرجىمە قىلىپ بولغان «شەمشەر سوقۇش» نى ئالغاچ كېلىڭ جۇمۇ. . . — دەپ تاپىلىدى. ئاھ، «شەمشەر سوقۇش» . . .

كەچكى قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرلىرى تېخى تولۇق ئۆچمەي تۇرۇپلا ئاسماننىڭ شەپەق رەڭگىگە كىرگەن غەربىي جەنۇب تەرى-پىدە ئۇچلۇق، قىيپاش ھىلال ئاي پەيدا بولدى.

خەن ئائىلىسىدىكىلەر تاماق يەيدىغان ئۆيگە يىغىلىشقانى-دى.

خەن زىچى ئۆينىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغان يۇمىلاق قەغەز كو-
روپكىنى ئاستا ئېچىپ، «Happy Birthday»[1] دېگەن خەتلەر
يېزىلغان چوڭ تورتنى شىنيۆننىڭ ئالدىغا قويدى.

— ۋاھ، دادا، سىز... — شىنيۆ بوشقىنا توۋلىۋەتتى.

— بۇنى سەن ئۈچۈن ئالايىتەن قىلدۇردۇم. بۇلتۇرقى
تۇغۇلغان كۈنۈڭنى... بۇ يىل چوقۇم تولۇقلاپ ئۆتكۈزۈپ
بېرىشىم كېرەك، بولمىسا كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ، — خەن زى-
چى بۇ گەپلەرنى ئىپتىخارلىنىش ھېسسىياتى بىلەن قىزىغا تى-
كىلىپ تۇرۇپ ئەمەس، يەرگە قاراپ تۇرۇپ دېدى. دادا بولغۇ-
چى بالىلىرىغا يەتكۈزگەن مېھىر - شەپقەتلىرى ئۈچۈن مەغرۇر-
لانماسلىقى كېرەك. ئۇ بالىلىرى ئۈچۈن تېخى ھېچقانچە ئىش
قىلىپ بەرمىدى. خەن زىچى ئۆزىنى شىنيۆننىڭ ئالدىدا بىر
گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك سېزەتتى. لېكىن بۇ خىل ھېسسى-
ياتنى تىل بىلەن ئىپادىلەشكە، كۆز نۇرى ئارقىلىق ئاشكارىلاپ
قويۇشقا بولمايتتى. ئۇ شۇ ئوينىڭ تۇرتكىسىدىمۇ، ئەيتاۋۇر
قىزىنىڭ ئۆزىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇمىنىڭ ئارقىسىغا چوڭقۇر
بىر ئازابنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ
ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالمايتتى. خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلاتقى-
نىچە كىچىك شاملارنى تورتنىڭ ئەتراپىغا بىر - بىرلەپ سانجى-
دى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى كىشىگە ياشلىقىدىكى تۇجۇپى-
لەپ قاشتېشى ئويغان چاغلىرىنى ئەسلىتەتتى. ھەر بىر تال
شامنى سانجىغاندا «بىر، ئىككى، ئۈچ...» دەپ بوش ئاۋازدا
ساناپ كېلىۋاتقان خەن زىچى ئەڭ ئاخىرقى شامنى سانجىپ
بولغاندا «ئون سەككىز» دەپ توۋلىدى ۋە ئىككى قولىنى جۈپ-
لەپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ قىزىم بۇ يىل ئون سەككىز ياشقا كىردى، —

---

① ئىنگلىزچە: «تۇغۇلغان كۈنىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن» دېگەن مەنىدە.

دەپ پىچىرلىدى.

ــ قارا بۇ داداڭغا، كىچىك بالىدەك قىلىق قىلىپ كەتكە-نىنى، سەن بىلەن ئوينىشىۋاتىدۇ!

خەي هاما ئاشخانىدىن يۈگۈرگىنىچە چىقىپ كەلدى ۋە ئولتۇرغانلارغا قاراپ دېدى:

ــ ئەجنەبىيلەردەك قىلىق قىلىپ كەتكىنىنى بۇلارنىڭ، مەن سەيلەرنى تەييارلاپ بولدۇم جۇمۇ.

ــ ئەجنەبىيلەرنىڭ بولامدۇ، ئۆزىمىزنىڭ بولامدۇ، كا-رىمىز يوق، بالىمىز خۇشال بولىدىغانلا ئىش بولسا مەيلى، هەر ئىككىلىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىۋېرىمىز! ــ دېدى خەن خانىم ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن. بۇلتۇرقى مۇشۇ كۈندىكىگە سېلىش-تۇرغاندا ئۇ بىر نەرسىنى خېلى قوبۇل قىلالايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭدا شىنيۆنىڭ كېسىلىدىن باشقا مۇنداق بىر سەۋەب بار ئىدى: بۇ تورت مۇسۇلمانلار يېمەكلىكلەر دۇكىنىدا بۇيرۇتۇپ ياسالغان بولغاچقا، «ئەجنەبىيلەرنىڭ نەرسىسى» بول-سىمۇ، هەر هالدا قوبۇل قىلغىلى بولاتتى.

ــ هاما، ــ چېن شۈيەن ئورنىدىن تۇرۇپ، خەي هاما بىلەن ئاشخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ــ قورۇمىلارنى تۈزلۈق قىلىۋەتمىگەنسىز؟

ــ خاتىرجەم بولۇڭ! ــ دېدى موماي كۈلۈمسىرەپ تۇ-رۇپ، ــ باشقا هەرقانداق ئىشنى ئۇنتۇپ قالسامۇ شىنيۆنىڭ تامىقىغا تۇزنى ئازراق سېلىشنى ئۇنتۇپ قالماسمەن. مەن بۇ-گۈنكى تاماقنى ئىككى خىل تەييارلىدىم، شىنيۆنىڭ يەيدىغىنى تۇزسىزراق، باشقىلارنىڭكى تۇزلۇقراق بولدى. مەن تېخى قو-لۇم ـ قوشنىلار يەپ قالسا دەپ خېمىرغا ئالاھىدە ئىشلىدىم. باردى ـ كەلدى قىلغان ـ قىلمىغانلىقىمىز بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايلى. بۇ قېتىم تاماقنى ئۇلارنىڭكىگىمۇ ئاچىقىپ بېرە-شىم كېرەك، ئۇلارمۇ شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتاپ ئېتىل-

گەن ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈش چۆپىدىن ئازراق تېتىپ بېقىشى كېرەكتە.

شىنيۆنىڭ قەلبىگە ئىللىق بىر سېزىم يامراپ كەتتى. ئۇ ئايال بىلەن ئۇنىڭ كۆڭۈل رىشتى بىر ـ بىرىگە مەھكەم باغلانغانىدى.

تيەنشىڭ بىر چەتتە ئۇندىمەي ئولتۇراتتى. ئۇ بۈگۈن چاچلىرىنى ئالايىتەن ياسىتىپ، باشقا كۈندىكىگە قارىغاندا ئىشتىن بۇرۇنراق كەلدى ۋە دەرۋازىدىن كىرگەن پېتى ھۇجرىسىغا كىرىپ، يېڭى ئاق كۆڭلىكىنى ئالماشتۇرۇپ چىقتى. تيەنشىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ سىڭلىسىغا قاراپ دېدى:

— شىنيۆ، ساڭا بىر نەرسە تەييارلاپ قويۇۋېدىم...

— ئاكا، ماڭا پۇل بېرىپ يۈرمىگىن يەنە، — دېدى شىنيۆ ئاكىسىنىڭ ئالدىنقى قېتىملىق تۇغۇلغان كۈنىدە ئۆزىگە يىگىرمە يۈەن بەرگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، — مەن ھازىر... شىنيۆ گېپىنىڭ يېرىمىنى يۇتۇۋالدى. ئۇ ئەسلىدە، مەن ھازىر ئوقۇمىغاندىكىن پۇلمۇ كېرەك بولمايدۇ، دېمەكچى ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇنى ئېيتىراپ قىلغۇسى، باشقىلارغا دېگۈسى كەلمىدى.

— پۇل ئەمەس، — تيەنشىڭ سىڭلىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەرھاللا چۈشىنىپ شۇنداق دېدى ۋە ئۇنىڭ يەنە كۆڭۈلسىز گەپلەرنى قىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، يانچۇقىدىن ھېلىقى نەرسىنى چىقىرىپ شىنيۆگە سۇندى، — ساڭا بىر ئويۇنچۇق ئالغاندىم.

— ۋاھ، نېمانداق ياخشى! — شىنيۆ ئۇ نەرسىنى قولىغا ئېلىپ بىر ھازاغىچە قاراپ كەتتى، — شۆيەن، قارىغە!

چېن شۆيەن يېقىن كېلىپلا توۋلىۋەتتى:

— ۋۇي، نېمانداق بەلەن نەرسە بۇ...

خەن خانىممۇ، خەن زىچىمۇ تۇرغان يېرىدە قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى. بۇ، تيەنشىڭ كىچىك ۋاقتىدا تۇمار ئورنىدا

بوينىدىن چۈشۈرمەيدىغان قاشتاش ئىدى. ئۇنى كۆرۈش بىلەن تەڭ بالا بىلەن ئانىنىڭ خىيال كەپتىرى يىگىرمە نەچچە يىل ئىلگىرىكى ۋاقىتقا كېتىپ قالدى. ياق، يىگىرمە نەچچە يىل دېگەن قانچىلىك ۋاقىت، تيەنشىڭمۇ بۇ يىل يىگىرمە ئالتە ياشقا كىرگەن تۇرسا!

— بۇنى. . . سەن تېخى ساقلاپ يۈرگەنمىدىڭ؟ — خەن زىچى پىچىرلاپ دېگۈدەك سورىدى.

— ھەئە، ساقلاپ يۈرگەن، شىنيۆگە ساقلاپ يۈرگەن! — دېدى تيەنشىڭ، — بۇگۈن ئۇنى ئاخىر سىڭلىمغا بەردىم.

خەن خانىم كۆڭۈلسىز بىر نەزەردە تيەنشىڭغا يالتىيىدە قاراپ قويدى:

— باشقا نەرسە تېپىلمىغاندەك سىڭلىڭغا مۇشۇ نەرسىنى بېرىپ يۈرگىنىڭنى قارا. بۇ سېنىڭ كىچىك ۋاقتىڭدا تۇغۇلغان كۈنۈڭنى ئۆتكۈزگەن ۋاقتىڭدا ئېسىۋالدىغان تۇمارىڭ ئەمەسمىدى. ئۇنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە قالدۇرۇشۇڭ كېرەكتە.

— نېمە ئەۋلاد - پەۋلادنىڭ گېپى بۇ؟ — تيەنشىڭ ئاپىسىغا ئالايدى، — سىڭلىمنىڭ ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق بولىدىغانلا بولسا، ئۇرۇق - ئەۋلادىم قۇرۇپ كەتسىمۇ مەيلى.

بىر چەتتە ئولتۇرغان چېن شۇيەن ۋىللىدە قىزاردى. بۇ گەپ ئۇنىڭ دېمىنى ئىچىگە چۈشۈرۈۋەتتى.

— نېمە جۆيلۈپ يۈرسەن؟ — خەن خانىم ئاچچىقلىنىپ قالدى، — ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق ئۇرۇق - ئەۋلادىم قۇرۇپ كەتسە مەيلى دېگىنىڭ نېمىسى؟

خەي ھاما يۇگۇرۇپ كېلىپ گەپكە ئارىلاشتى:

— ھەي، بۇ تيەنشىڭنىزە، بىر ئوبدان گەپنىمۇ ئوڭلاپ قىلالمايدۇ، ئۇنىڭ ئەسلى دېمەكچى بولغىنى. . .

— ئاكا، مەن بۇنى ئالماي! — شىنيۆ قاشتېشىنى ئاكىسىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئانىسىنىڭ گېپى ئۇنىڭ كۆڭلىگە كەل-

گەندى. ئانام ئاكامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئەجەب كاتتا ئۆتكۈ-
زۈپ بېرىپتىكەن، يەنە تېخى تۇمارمۇ بېرىپتىكەن، نېمىشقا
مېنىڭ تۇمارىم يوق؟ ئاكامنىڭ نەرسىسى بولغاندىكىن، بۇنى
ياخشىسى ئۇنىڭغا بېرىۋېتەي، ئۇنىڭ نەرسىسىنى تالىشىپ ئول-
تۇرماي، بولمىسا ئۇنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى. . .

بىر ئوبدان ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان تۇغۇلغان كۈنىدە ھەش - پەش
دېگۈچە خۇشال كەيپىيات كۆڭۈلسىزلىككە ئالماشتى. خەن زى-
چىنىڭ كۆڭلى چىۋىن يەۋالغاندەك غەش بولدى.

— ئال، ئال قىزىم، — خەي ھاما تيەنشىڭنىڭ گەپ
قىلىشىنى كۈتمەيلا ئالدىراپ شىنيۆنىڭ قولىنى تۇتتى - دە،
كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى، — ئاكاڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىڭ-
مۇ، ئۇ سېنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇشىنى تىلە-
ۋېتىپتۇ. قارا سېنى، ئاكاڭنىڭ كۈچىدىن ساڭا ئازراق بەرگەن
بولسىچۇ، قارىغىنا ئاكاڭغا، بۇقىدەك قاۋۇل تۇرغىنىنى، —
ئۇ يەنە خەن خانىمغا قاراپ قوشۇپ قويدى، — قانداق دېدىم؟

— ھە، مەن بۇنى تېخى ئويلاپ باقماپتىمەن، — خەن
خانىم ئىلاجىسىز گەپنىڭ ئۇرانىغا بېقىپ سۆزلەشكە مەجبۇر
بولدى، — شىنيۆ، بۇنى ئالغىن، ئاكاڭنىڭ تىلىكى بويىچە ئۇ-
نىڭغا ئوخشاش تىمەن ئادەم بولساڭ ئەجەب ئەمەس. شۇنداق
بولۇپ قالسا ئاناڭ خۇش بولىدۇ جۇمۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چېن شۇيەن ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى.
ئۇ بۇ قاشتېشىنىڭ زادى كىمگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى
ھەم گەپ قىستۇرۇپ ئولتۇرۇشنىمۇ لايىق كۆرمىدى. لېكىن،
شىنيۆنىڭ تيەنشىڭگە ئوخشاش قاۋۇل بولۇشىنى كۈتۈش تازىمۇ
بىر كۈلكىلىك ئىشتە. شۇنىڭ بىلەن سورۇندىكى كەيپىيات ھەر
ھالدا جانلىنىشقا باشلىدى.

خەن زىچى بۇگۈنكى سورۇننىڭ كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە ئاخىرلى-
شىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال روھلىنىپ گەپ باشلىدى:

— شىنيۆ، بۇ قاشتاشنى ئېلىپ قالغىن. بۇ يالغۇز
ئاكاڭنىڭلا ئەمەس، داداڭنىڭ، ئاناڭنىڭ ساڭا بەرگەن سوۋغىـ
سى. قاشتاشچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ گېپى
بويىچە ئېيتقاندا، يېشىل رەڭ باھارنىڭ، ياشلىقنىڭ، جۇشقۇنـ
لۇقنىڭ سىمۋولى. ئۇ پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ ساڭا قىلغان
ياخشى تىلىكى بولۇپ قالسۇن.

شىنيۆ ئۇ قاشتاشنى قولىغا ئېلىپ، ئاۋۋال دادىسىغا،
ئاندىن ئاكىسىغا مىننەتدارلىق ھېسسىياتى بىلەن قارىدى.

خەن زىچى خۇشال كۈلۈمسىرىدى:

— كېلىڭلار، تورتقا شام ياقايلى!

— دادا، سەل ساقلاپ تۇرايلى، — دېدى شىنيۆ، — چۇ
مۇئەللىم تېخى كەلمىگەن تۇرسا. . .

— ھە راست! — دېدى خەن زىچى چوڭقۇر ئويلانغان
ھالدا، — مۇئەللىمنىڭ ئالدىراشچىلىقتىن قۇتۇلالمىغان بولسا
كېلەلمەمدۇ، قانداق؟

— كەلمەي قالمايدۇ، — دېدى شىنيۆ جاھىللىق بىلەن
ئۆزىنىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇپ، — ئۇ كېلىمەن دېدىمۇ، چوقۇم
كېلىدۇ!

— بۇ ئىشنى. . . قاراڭغۇمۇ چۈشەي دەپ قالدى، چۆپ
بەك ئۇزۇن تۇرۇپ كېتەرمىكىن! — خەي ھاما ئۆزىنىڭ ھۇنـ
ـرىنى چاققانراق كۆرسىتىشنى ئويلاپ قالدىمۇ، ئەيتاۋۇر، جايىـ
ـدا ئولتۇرالماي قالدى. ھەتتا ئۇ كۆڭلىدىن «بۇ چۇ مۇئەللىم
دېگىنى ھەممە ئىشقا ئارىلىشىۋالىدىكەن» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى،
ئەمما بۇ گەپلەرنى دېگىلى بولمايتتى. شىنيۆ ئارانلا تۇرسا ئۇنى
خاپا قىلىپ قويسا بولمايدۇ ـ دە.

دەرۋازا قېقىلدى. چېن شۇيەن بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى.
كىرگەن كىشى چۇ يەنچاۋ ئىدى.

— ھوي، چۇ مۇئەللىمكەنغۇ! — شىنيۆ بىردىنلا جانلىـ

نىپ كەتتى.

— چۇ مۇئەللىم. . . — بۇ ئۆيدىكىلەر چۇ يەنچاۋنى «چۇ مۇئەللىم» دەپ چاقىرىشقا ئۆگىنىپ قالغانىدى.

— خەن ھەدە. . . — دېدى چۇ يەنچاۋ ئەدەپ بىلەن ھەمەيلەن بىلەن سالاملىشىپ چىقىۋېتىپ. ئازراقمۇ ئوقۇتقۇچىلىق كىبىرى بولمىغان چۇ يەنچاۋ شۇ تۇرقىدا شىنيۈنىڭ ئادەتتىكى بىر ساۋاقدىشىغا ئوخشايتتى. لېكىن شۇ تاپتا ئۇ شىنيۈنىڭ ئۆيىدە، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى ئۇچۇنمۇ، ئۆزىنى ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەك ئەركىن تۇتالمىدى ۋە سەل - پەل قورۇنۇپ تۇرۇپ دېدى، — ساۋاقداش شىنيۈ، ئون سەككىز ياشقا كىرگەنلىكىڭىزنى قۇتلۇقلايمەن. ساۋاقداشلارنىڭ ھەممىسى. . .

— رەھمەت، چۇ مۇئەللىم، قېنى ئولتۇرۇڭ! — دېدى خەن زىچى تولىمۇ ئەدەپ بىلەن. چېن شۇيەن دەرھال ئورۇندۇقنى چۇ يەنچاۋنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

بۇنىڭ بىلەن تەڭ چۇ يەنچاۋنىڭ گېپى ئوتتۇرىدىن ئۈزۈلۈپ قالدى. ئۇ ئەسلى: «ساۋاقداشلار مەۋسۇملۇق ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىۋاتقاچقا تۇغۇلغان كۇنىڭىزنى تەبرىكلەشكە كېلەلمىدى» دېمەكچى ئىدى. ھازىر ئويلاپ باقسا، بۇنداق دېسە تازا مۇۋاپىق بولمىغۇدەك. ياخشىسى، ئىمتىھاننىڭ گېپىنى تىلغا ئالمىغان تۈزۈك. ئۇ قولىدىكى نەرسىنى بوش ئورۇندۇققا قويۇپ قويۇپ:

— مەن سىنىپىمىزدىكى بارلىق ساۋاقداشلارغا ۋاكالىتەن سىزنى كۆرگىلى كەلدىم. ساۋاقداشلارنىڭ ھەممىسى سىزگە سالام ئېيتتى. . . — دېدى.

چۇ يەنچاۋ بىر قەغەز بولاقنى چىقاردى. شىنيۈ ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ پەملىيەلمىدى.

چۇ يەنچاۋ قەغەز بولاقنى ئېچىپ بىر يۆگەم قەغەزنى چىقاردى، ئۇنىڭ ئىچىدە موي قەلەم بىلەن تۆۋەندىكى خەتلەر رەتلىك

قىلىپ يېزىلغانىدى:

باشقا كېسەل سەۋداسى چۈشكەنىكەن، ئەمدى سەۋر قىلىڭ، بەك تىت ـ تىت بولۇپ كەتمەڭ. كېسەلگە قارشى كۈچىڭىز ئاستا ـ ئاستا كۈچەيسۇن، شۇنىڭدا كېسەل بىلەن سالامەتلىكىڭىز ياخشىلانغۇچە كۈرەش قىلالايسىز. بۇ، ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللەرگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئۇسۇلى.

ماۋجۇشىنىڭ يولداش ۋاڭ گۇەنلىيەنگە يازغان بېغىشلىمىدىن ئېلىندى. ساۋاقداش شىنيۈگە تەقدىم.

يۇقىرىقى خەتنىڭ ئاستىغا شىنيۈنىڭ سىنىپىدىكى ئون بەش ساۋاقداشنىڭ ئىمزاسى قويۇلغانىدى. جىڭ شاۋجىڭنىڭ ئىمزاسى باشتا ئىدى. ئاشۇ تونۇش پوچېركىنى كۆرۈش بىلەن تەڭلا شىنيۈ بۇنى «monitor» نىڭ يازغانلىقىنى بىلدى. سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى ئىچىدە پەقەت ئۇلا مۇشۇنداق سوۋغا تەييارلاشنى ئويلاپ تاپالايتتى. ئۇ ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرىگىمۇ كىرگۈزۈلمىگەن بۇ بىر ئابزاس سۆزنى نەدىن كۆچۈرۈپ كەلدىكىنتاڭ.

ئولتۇرغانلار گۇررىدە ئولاشتى. شىنيۈ ئۇ خەتلەرنى ئوقۇپ تۇرۇپ قالدى، ساۋاقداشلىرىنىڭ سەمىمىي نىيىتى ئۇنى قالتىس ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

— پاھ، — دېدى خەي ھامما بايىقى گەپلەردىن قالتىس خۇش بولۇپ، — بىزنىڭ قىزىمىزنى ماۋجۇشى ياد ئېتىپ خەت ئەۋەتىپتۇ ـ دە، قاراڭلار.

بۇ گەپ ئولتۇرغانلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

چۇ يەنچاۋ كاردون قەغەزدىن ياسالغان بىر كوروپكىنى ئېھتىيات بىلەن شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى...

— ساۋاقداش شىنيۈ، بۇنى سىزگە ئەكىلىۋېدىم...

— ۋۇي، چۇ مۇئەللىممۇ ماڭا تورت ئەكەپتۇ - دە؟ — شىنيۈ خۇشال بولۇپ.

— ئـاۋارە بولـۇپ نېمــە قىلاتتىڭىز، بىكار پۇل خەجلەپ. . . — خەن خانىم ئالدىراپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى ۋە دەرھاللا: «ئەگەر ئەكەلگەن تورتى مۇسۇلمانچە بولماي قالسا، يەنىلا قايتۇرۋۆەتكىنىمىز تۈزۈك، لېكىن ئەدەپ يۈزىسىدىن ھازىرچە بۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

— ياق، — دېدى چۇ يەنچاۋ قورۇنۇپ تۇرۇپ، — بۇ نەرسىنى بازاردىن ئالمىغان. . . — ئۇ قەغەز كوروپكىنىڭ ئىچىنى ئېچىۋېدى، ئىچىدىن كىچىك بىر تەشتەك چىقتى.

— پاھ، نېمىدېگەن ياخشى! مۇئەللىم ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىسىنى ماڭا سوۋغا قىپتۇ! — شىنيۆنىڭ بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كېتىشى خەن خانىمنىڭ كۈتمىگەن يېرىدىن چىقتى.

ئولتۇرغانلار بۇ يېشىل ئۆسۈملۈكنى كۆرۈش ئۈچۈن گۇررىدە ئولاشتى. ھەممەيلەننىڭ چىرايىدىن «پاھ، گۈل ئىكەنغۇ!» دېگەن مەنە ئوچۇق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ كىچىك تەشتەككە كۆچۈرۈلگەن ئاددىيغىنا بىر گۈل ئىدى، ئۇنى چۇ يەنچاۋ پۇلغا سېتىۋالمىغانىدى. يەن مۇئەللىمنىڭ ئۆزىگە بەرگەن سوۋغىسىنى ئەمدى ئۇ ئوقۇغۇچىسى شىنيۆگە سوۋغا قىلىۋاتاتتى. . . ھەممەيلەن بۇ سوۋغىنىڭ قىممىتىنى قىياسەن ھېس قىلالايتتى، توغرا باھالاش ئاسانغا چۈشمەيتتى.

بۇ گۈل شۇنچىلىك ياش، جۇشقۇن ئىدى، يۇمران بىخلىرى ھېچكىم توسۇپ قالالمايدىغان بىر خىل كۈچ، بىر خىل جۇشقۇنلۇق بىلەن قېلىن قوۋزىقىنى يېرىپ چىقىپ ئۆسۈشكە باشلىغانىدى. شىنيۆ تۇنجى قېتىم كۆرگەن چاغدىكىگە قارىغاندا، ئۇنىڭ ئىنچىكە شاخچىلىرىغا تېخىمۇ جان كىرگەن، يېشىل

يوپۇرماقلىرى تېخىمۇ ئاۋۇغانىدى. ئۇچىدىكى ئاخىر ئېچىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان غۇنچىلىرىنىڭ ئاپئاق بەرگىلىرىدىن كىشىنى مەست قىلىدىغان ئاجايىپ خۇشبۇي بىر ھىد كېلىپ تۇراتتى. باسىم — ھاياتلىقنىڭ مۇقەددەس گۈلى، باھار ۋە كۈچ - قۇدرەتنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئاجايىپ ئۆسۈملۈك ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ بارلىق ھېسسىياتى مۇشۇ ياغاچقا سىڭدۇرۈلگەنىدى، ئۇنى چۈشەندۈرۈش كەتمەيتتى.

— رەھمەت، چۇ مۇئەللىم، — دېدى خەن زىچى شىنيۆگە كۈچ ۋە ئۈمىد ئاتا قىلغان بۇ يىگىتنىڭ ھەقىقىي ئوقۇتقۇچىلارغا خاس پەزىلەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، — خەن يۈ[1]: «ئوقۇتقۇچى ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى ئۆگىتىدىغان، قاراڭغۇ دىللارغا بىلىم مەشئىلىنى ياقىدىغان، چىگىش تۈگۈنلەرنى يېشىدىغان پەزىلەت ئىگىسىدۇر» دېگەنىدى. قىزىمىز شىنيۆنىڭ سىزدەك ياخشى ئوقۇتقۇچىنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكى بىزنىڭ تەلىيىمىز.

— ياق، خەن تاغا، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — سىزنىڭ بالىلارنى تەربىيىلىشىڭىز بەك ياخشىكەن. شىنيۆ كېيىن كاتتا ئادەم بولىدۇ. ئۇ جانلىق، غايىلىك قىز. . .

شىنيۆ تەشتەكنى سىلاۋېتىپ ئوقۇتقۇچىسىغا كۆز ئۈزمەي قارىدى، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزىنىڭ كەلگۈسىنى كۆرگەندەك بولدى.

— مۇئەللىم، «شەمشەر سوقۇش» نىڭ تەرجىمىسىنى ئالغاچ كەلدىڭىزمۇ؟ — شىنيۆ تۇيۇقسىز سورىدى.

— ئالغاچ كەلدىم، شۇنچە ئالدىراپ تۈنۈگۈن ئاخشام ئاران تەييار قىلدىم، — چۇ يەنچاۋ سومكىسىدىن چوڭ بىر كونۋېرتنى چىقىرىپ شىنيۆگە سۇندى، — سىز مېنىڭ تۇنجى

---

① خەن يۈ — تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەدىب.

كىتابخانىم بولىدىغان بولدىڭىز - دە . . .

شىنيۆ تەقەززالىق بىلەن ئورىگىنالىنى كونۋېرتتىن ئالاي دەپ تۇرۇشىغا چۇ يەنچاۋ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ ئۇنى توستى:

— كېيىن كۆرۈڭ، هازىر سىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى ئۆتكۈزەيلى!

— بولىدۇ، تېز شام ياقايلى! — دېدى چېن شۇيەن خۇ-شال ۋارقىرىغىنىچە سەرەڭگىنى شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ. قال-غانلارمۇ خۇشال كەيپىيات ئىچىدە شىرەنىڭ ئەتراپىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

— هە . . . — شىنيۆ سەرەڭگىنى قولىغا ئالدى، — ئە-مىسە . . . — قىزنىڭ كۆزلىرى هاياجان ئىلكىدە ئاشۇ تونۇش چىرايغا تىكىلدى، — چۇ مۇئەللىم، سىز بۈگۈن بىزنىڭ ئەزىز مېھمىنىمىز. شامنى ئۆزىڭىز يېقىپ بەرسىڭىز قانداق؟

— مەن، — چۇ يەنچاۋ ئىككىلىنىپ قالدىيۇ، يەنە ئارتۇق گەپ قىلماي سەرەڭگىنى قولىغا ئېلىپ ئاستاغىنە ياقتى. ئاندىن قوللىرى سەل - پەل تىترىگەن هالدا شاملارغا بىر - بىرلەپ ئوت ياقتى. . .

ئون سەككىزىنچى شامغا ئوت يېقىلغاندا، شىنيۆنىڭ كۆزى-گە بىراقلا ئون سەككىز مەشئەلگە ئوت يېقىلغاندەك كۆرۈندى. شىنيۆ ئاۋۋال كۆيۈۋاتقان شاملارغا، ئاندىن ئۆزىگە بەخت تىلە-ۋاتقان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا، ئوقۇتقۇچىسىغا قارىدى. كۆزلى-رىدە ياش تامچىلىرى لەيلەپ قالدى. ئۇ مانا ئەمدى ئون سەككىز ياشقا كىردى، ئىلگىرىكى ئون سەككىز يىلى مۇشۇنداقلا ئۆتۈپ كەتتى، ئون توققۇزىنچى هاياتلىق باهارى باشلاندى. ئۇنىڭ ئالدىدا زۇلمەتمۇ، يورۇقلۇقمۇ، رىيازەتمۇ، ئۈمىدمۇ تۇرۇپتۇ.

شىنيۆ ئۇخلاشتىن ئاۋۋال دورىسىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، چېن شۇيەن بەك چارچاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنى

زورلاپ بالدۇرلا ياتقۇزدى. ئەسلى چېن شۇيەن شىنيۈنىڭ بۇ-
گۈن ئالماشتۇرغان كىيىمنى كەچلىك ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ
يۇيۇۋېتىشنى كۆڭلىگە پۈككەندى، ئەمما خەي هامما كىيىملەر-
نى بىرىنىمۇ قالدۇرماي ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ مېهرىبان
ئايال چېن شۇيەنگىمۇ شىنيۈگە كۆيۈنگەندەكلا كۆيۈنەتتى. چېن
شۇيەن قىلغۇدەك ئىش تاپالمىغاندىن كېيىن چىراغنى ئۆچۈرۈپ
شىنيۈنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتتى.

دېرىزىدىن كىرىۋاتقان سۇس ئاي نۇرىدا، يېزىق ئۈستىلى-
نىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويغان تەشتەكتىكى گۈل غۇۋا كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. شىنيۈ ئۇنى بۇ ئۆيدىكى ئەڭ مۇهىم جايغا قويۇپ
سۇيىنىمۇ ئالماشتۇرغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ گۈلنىڭ خۇشبۇي
هىدى ئۆي ئىچىنى بىر ئالغانىدى. ئۇ ئاشۇ خۇشبۇي هىدى
بىلەن ئىيۇل كېچىسىگە بىر خىل كۆڭۈللۈك كەيپىيات بېغىش-
لىغانىدى.

— بۇ چاغقا چۇ مۇئەللىم مەكتەپكە بېرىپ بولغاندۇ -
هە؟ — شىنيۈ بىر قارىماققا چېن شۇيەندىن سوراۋاتقاندەك، يەنە
بىر قارىماققا ئۆزىگە پىچىرلاۋاتقاندەك ئاهاڭدا شۇنداق
دېدى.

— بېرىپ بولماي قالامدۇ، بولدى، ئۇنىڭدىن ئەن-
سىرىمە. ئەر كىشى تۇرسا، نېمىدىن قورقاتتى؟ — دېدى
چېن شۇيەن، — هەي، سىلەرنىڭ بۇ ئوقۇتقۇچىڭلار ئوقۇغۇچى-
لارغا بەك كۆيۈنىدىكەن جۇمۇ!

— ئەلۋەتتە، ئۇ دېگەن مېنىڭ ئوقۇتقۇچىم - دە! —
پىچىرلىدى شىنيۈ قەلبى خۇشاللىق، ئىپتىخارلىق هېسسىياتىغا
چۆمگەن هالدا.

— ئوقۇتقۇچىلارمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىكەن. ئوتتۇ-
را مەكتەپتىكى سىنىپ مەسئۇلىمىز ئېسىڭدە بارمۇ؟ مەن ئۇنىڭ
ماڭا بىرەر قېتىم چىراي ئېچىپ باققىنىنى بىلمەيمەن. ئۇ بىر

نىمىدىن ئۆلسەممۇ ئۆچۈم چىقمايدۇ. . .

شىنيۈ ئۈندىمىدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ شۇيەنگە قايسى ئىشلاردا ئۆچمەنلىك قىلغانلىقىنى ئەسلىيەلمىدى. بەلكىم بۇ، ئائىلە كېلىپ چىقىشى ياخشى بولمىغانلىقتىن شۇيەنىنىڭ ھەمىشە باشقىلاردىن ئۆزىنى كەمسىتىدۇ دەپ گۇمانلىنىدىغانلىقىدىن بولسا كېرەك؟ شىنيۈنىڭ بۇ ئىش توغرۇلۇق بىر نىمە دېگۈسى كەلمىدى. ئۇنىڭ شۇيەنىنىڭ ئىلگىرىكى دەرد - ئەلىمىنى يەنە قوزغاپ قويغۇسى يوق ئىدى.

چېن شۇيەن گېپىنى داۋاملاشتۇردى.

— قورسىقىدا ئۇماچ يوقلۇقىغا باقماي كىبىرىنىڭ چوڭلۇقىنى دېمەمسىز؟ چۇ مۇئەللىمگە سېلىشتۇرغىلى بولامدۇ ئۇنى؟ چۇ مۇئەللىمگە قارىغىنا، گەپ - سۆزلىرىدىن ئوقۇغانلىقى بىلىنىپلا تۇرىدۇ! — ئەسلىدە چېن شۇيەنىنىڭ بۇرۇنقى ئوقۇتقۇچىسىغا بەك چوڭ ئۆچمەنلىكىمۇ يوق ئىدى. ھەر ئىككىيلەن ئوخشاشلا سىنىپ مەسئۇلى بولغاچقا، ئۇ سېلىشتۇرۇپ بېقىش ئويىدا بايىقى گەپنى باشلىۋىدى، ئەمدى تېمىدىن بىراقلا چەتنەپ كەتتى، — «ئادەمنى ئادەمگە سېلىشتۇرساڭ ئاچچىقىڭنى قوزغاپ قويىدۇ!» دېگەن شۇ - دە!

— بۇنداق سېلىشتۇرساق بولمايدۇ، — دېدى شىنيۈ كۇلۇمسىرەپ، — چۇ مۇئەللىم دېگەن بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىسى، يەن مۇئەللىمنىڭ پەخىرلىك شاگىرتى. ئالىمنىڭ شاگىرتىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئالىم بولىدۇ - دە!

— ئادەتتىكى ئادەم ئەمەسلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ، يېشىنىڭ كىچىكلىكىگە باقماي شۇنداق تەمكىن، پىشقان! ئۇ بۇ يىل نەچچە ياشقا كىردى؟

— يىگىرمە. . . — شىنيۈ دەماللىققا جاۋاب بېرەلمەي بىر ئاز ئويلىنىپ قالدى، — مەكتەپنى يىگىرمە تۆت يېشىدا پۈتتۈرگەن بولسا، بۇ يىل يىگىرمە ئالتە ياشقا كىردى دېگەن

گەپ. ھۇھ! — شىنيۈ تۈيۇقسىز ھەيرانلىق ئىچىدە چېن شۇ. يەننىڭ قولىغا پاققىدە بىرنى ئۇردى، — ئۇ ئاكام بىلەن تەڭ ئىكەن ئەمەسمۇ؟

— ئاكاڭ بىلەن؟ — چېن شۇيەنمۇ بەكلا ھەيران قېلىپ چۇ يەنچاۋ بىلەن تيەنشىڭنى ئۆز كۆڭلىدە ئىختىيارسىز سېلىش. تۇرۇشقا باشلىدى، — ئۇ ئىككىسى باشقا - باشقا ئىككى دۇنيا جۇمۇ!

— مەن ساڭا ئېيتتىمغۇ، باشقىلارنى خالىغانچە بىر - بىرىگە سېلىشتۇرما دەپ، — شىنيۈنىڭ ئاكىسى بىلەن مۇئەل. لىمنى بىر - بىرىگە سېلىشتۇرغۇسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ نەزەرد. دە بۇ ئىككىيلەن ئوخشاشلا كۆيۈمچان، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى ھەم نۇرغۇن ئوخشاشلىققا ئىگە ئىدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرد. سىدىكى پەرقنى تېپىپ چىقىشقا توغرا كەلسە. . . — ئۇلارنىڭ مىجەز - خاراكتېرىلا بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئەگەر چىرايد. نى سېلىشتۇرۇشقا توغرا كەلسە، ئاكامۇ كېلىشكەن ئەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ جۇمۇ!

چېن شۇيەن پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى:

— ئاكاڭغا يان بېسىپ كەتكىنىڭنى قارىغىنا، مەن ئۇنى سەت دېمىدىمغۇ؟ ئالدىراپ كەتكىنىنى، سەندەك ئارقا تىرەك بولىدىغان ياخشى سىڭلىسى بار يەردە، ھېچكىممۇ تيەنشىڭغا «ياق!» دېيەلمەيدۇ! ماڭا دەپ بەرگىنە، بۇ ئىككىسىنىڭ مىد. جەز - خاراكتېرى قايسى جەھەتتىن ئوخشىمايدۇ؟

— ئاكام ياۋاش، سەمىمىي، تەرسا، چۇ مۇئەللىم ئېغىر بېسىق، تەمكىن. يەنە تېخى مۇلايىملىقىنىڭ ئارقىسىغا بىر خىل قەيسەرلىك يوشۇرۇنغان! — دېدى شىنيۈ. ئۇنىڭ باشقىلا. رنىڭ مىجەزىگە باھا بېرىپ بېقىشى تۇنجى قېتىم ئىدى. لېكىن، «بۇ ئىككىسىنى خېلى چۈشىنىمەن» دەپ ئويلىغىنى ئۈچۈنمۇ، ئاكىسى بىلەن چۇ مۇئەللىمگە خېلى توغرا باھا بەردى.

— مىجەز، خاراكتېر دېگەنمۇ. . . — دېدى چېن شۇيەن شىنيۈنىڭ گېپىنى خىيال ئەلگىكىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ. «سەمەد-مىي، ياۋاش» دېگەن سۆزلەرمۇ ئىجابىي مەنىدە بولسىمۇ، چېن شۇيەننىڭ نەزەرىدە «ئېغىر بېسىق، تەمكىن» دېگەن باھادەك جەلپ قىلىش كۈچىگە ئەمەس ئىدى. بۇ ھال چېن شۇيەننىڭ يۈرىكىنى بىر پەسكە تىترىتىپ ئۆتتى. ياتلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنىڭ شۇ تاپتىكى روھىي ھالىتىنى بايقاش تەس ئىدى. يېقىن دوستى بولغان شىنيۈمۇ تيەنشىڭنىڭ سىڭلىسى بولغىنى ھەم ئاكا - سىڭىل ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەت چوڭقۇر بولىدىغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلەل-مەسلىكى مۇمكىن ئىدى. چېن شۇيەن ئۆزىنىڭ قانداق ھېسسى-ياتتا بولۇۋاتقىنىنى بىلەلمەي ئىلاجسىزلىق ئىچىدە پوسۇقىدە گەپ تەشتى، — ئادەملەرنىڭ مىجەز - خاراكتېرى نېمىشقا ئوخ-شاش بولمايدىغاندۇ؟

— بەلكىم بۇ تۇغما بولسا كېرەك، — دېدى شىنيۈ، — «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دەيدۇ ئەمەس-مۇ؟ ئادەمنىڭ تەبىئىتى تۇغما بولىدۇ. ئەلۋەتتە، ئائىلە، مەك-تەپ، ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ ئادەم تەبىئىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىمۇ چوڭ بولىدۇ. كىچىكىدىلا تاشلىۋېتىلگەن بىر شاھزا-دىمۇ گېزى كەلگەندە تەجرىبىلىك دېھقان بولۇپ قېلىشى مۇم-كىن.

— چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدىكىلىرى نېمە ئىش قىلىدۇ؟

— ئانىسى ئوقۇتقۇچى. . .

— چۇ مۇئەللىمنىڭ ياش تۇرۇپلا مۇشۇنداق مۇۋەپپەقى-يەتكە ئېرىشىشى بىكار ئەمەسكەن - دە. ئەسلى ئۇ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەن ئەمەسمۇ!

— بىراق، ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇشىدا ئائىلە تەسىرىنىڭ تۈرتكىلىك رول ئوينىغان بولۇشى ناتايىن. مەكتەپ ئالىمىز

دېگىنى ئۇچۇنلا ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق يولىغا قەدەم باسقان، — دېدى شىنيۈ، — بىزدەك ئوقۇغۇچىلارغا چۇ مۇئەللىم بولمىسا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئەسلىدىكى خىيالى ئەدەبىي تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىش ئىدى. لېكىن، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىمۇ ئۇنىڭ يېتىشكەن تەرجىمان بولۇپ چىقىشىغا توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ. ئۇ ئىرادىلىك، غەيرەتلىك، بىلىمىمۇ شۇنچىلىك مول، ئەدەبىياتتىن چوڭقۇر خەۋەردار!...

— مۇنداق دېگىن، چۇ ئەللىمىنىڭ بايا ئەكەلگىنى ئۆزى تەرجىمە قىلغان نەرسىلەر ئىكەن - دە؟

— توغرا ئېيتتىڭ، ئۇنىڭ كىتابى بۇ يىل يىل ئاخىرىدا ياكى كېلەر يىلنىڭ بېشىدا نەشردىن چىقىشى مۇمكىن.

— چۇ مۇئەللىم بوش ئادەم ئەمەسكەن جۇمۇ! — دېدى چېن شۇيەن ئىختىيارسىزلا چۇ يەنچاۋنى ماختاپ، — مەن شۇ كەمگىچە كىتاب يازىدىغان ئادەملەردىن بىرىنىمۇ تونۇمايدىكەنمەن!

— مانا ئەمدى تونۇشتىڭغۇ؟ — دېدى شىنيۈ، — كىتاب چىققاندىن كېيىن چۇ مۇئەللىمدىن ساڭا بىر كىتاب ئېلىپ بېرىمەن، قانداق دەيسەن؟

— ياق، — دېدى چېن شۇيەن، — مەن يا... مەن ئالماي، چۇ مۇئەللىمنىڭ ساڭا سوۋغا قىلغان كىتابىنى كۆرۈپ باقساملا بولدى.

— سەنمۇ قىزىقكەنسەن، — شىنيۈ كۈلدى، — ئۇنىڭدىن بۇنچە ئەيمىنىپ كەتمىسەڭمۇ بولىدۇ. چۇ مۇئەللىم بەك چىقىشقاق! ئۇ دەرس ۋاقتىدا بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىمىز، قالغان ۋاقىتلاردا يېقىن دوستىمىز. ئۇنىڭ بىلەن دېيىشمەيدىغان گېپىمىز يوق. ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى توغرۇلۇق بولامدۇ، ئوقۇغۇچىلىق هاياتى توغرۇلۇق بولامدۇ ياكى ئوپېرا، كىنو، مۇزىكا بولامدۇ، ئىشقىلىپ، هەممە تېمىدا سۆزلىشىۋېرىمىز. ئەڭ جىق سۆزلە-

شىدىغان تېمىمىز ئەدەبىيات، ئۇ ئەدەبىياتقا بەك قىزىقىدۇ، جۇڭگو، چەت ئەلنىڭ نۇرغۇن داڭلىق ئەسەرلىرىنى پىششىق بىلىدۇ، بەزىلىرىنى تېخى يادقىمۇ ئوقۇپ بېرەلەيدۇ. . .

— يادقا ئوقۇپ بېرەلەيدۇ؟

— ھەئە. ئىشەنمەيۋاتامسەن؟

— نېمىشقا ئىشەنمىگۈدەكمەن. سەن دېگەن گەپلەرنىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىمەن. . .

بۇنداق تېمىدا سۆزلەشسە يەنىۋەنگە قايتىپ بارغاندەك بو-لۇپ كۆڭلى چەكسىز يايراپ كېتىدىغىنى ئۈچۈنمۇ، شىنيۈ چېن شۇيەننى ئىشەنمەي قالارمۇ دېگەندەك بىر ھېسسىياتتا قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— بىر قېتىم مېنىڭ «بايرون شېئىرلىرىدىن تاللانما» دېگەن بىر ئىنگلىزچە كىتابىم سىنىپتا قولدىن - قولغا ئۆتۈپ يىتىپ كەتتى. ئىچىمنىڭ قانچىلىك ئېچىشقىنىنى بىر دېمە، نېمىشقا دېسەڭ، بۇ كىتابنى ئىزدەپ يۈرۈپ مىڭ تەستە سېتىۋالغانىدىم. ئەمدى كىتابخانىلاردىن تاپقىلىمۇ بولمايتتى. نەچچە كۈنگىچە كۆڭلۈم چىۋىن يەۋالغاندەك غەش بولدى. بىر كۈنى كۆل بويىدا ئايلىنىپ يۈرسەم چۇ مۇئەللىم ئۇچرىشىپ قالدى. كىتابىمنىڭ يوقىلىپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ بەك ئەپسۇسلاندى ۋە: «بۇ كىتاب مەندىمۇ يوق، بولمىسا سىزگە سوۋغا قىلىۋېتەتتىم. ئەمدى قانداق قىلايلى؟ يەنىلا مەن بىر ئامال قىلىپ سىزگە تولەپ بېرەي. . .» دېدى.

— تولەپ بېرەي؟ چۇ مۇئەللىم كىتابنى قانداق قىلىپ تولەپ بېرىدىكەن؟

— يادلاپ بولمامدۇ!

— ھە؟

— ھەيران قالما. بۇ ئىش ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. چۈنكى بايرون ئۇ تولىمۇ ياخشى كۆرىدىغان ھەم ئەسەرلىرىنى

پىششىق بىلىدىغان شائىر. ئۇ: «بايروننىڭ شېئىرلىرى ئۆزىگە ئوخشاشلا دۇنيادىكى ئەقىل ـ پاراسەتلەرنىڭ جۇغلانمىسى، تەڭ-رىنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان ئالاھىدە ئىلتىپاتى. ئۇنىڭ شې-ئىرلىرىنى ئوقۇغان كىشى شائىرنىڭ يانار تاغ ئارىسىدىن ئېتىل-لىپ چىقىدىغان، لاۋادەك يالقۇنجاپ تۇرغان، دېڭىز دولقۇنىدەك مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ھاياجانلىنىش ھېسسىياتلىرىنى بايقىيالاي-دۇ» دەيدۇ. ئۇ بايروننىڭ ئالاھىدە تالانتىغا، ئالاھىدە كۈچ ـ قۇدرىتىگە، شېئىرلىرىدىكى ئالاھىدە سالماقلىقا بەك قايىل. چۇ مۇئەللىم: «بايروندەك كاتتا شائىرنى بايرون قىلىپ تۇرغىنى دەل مۇشۇ ئۈچ ئالاھىدىلىك!» دەيدۇ. . .

بۇ گەپلەر چېن شۈيەننى بەكلا ھەيران قالدۇردى.

— بىز كۆل بويىدا ئاستا ماڭدۇق. ئۇ بۇ كىتابتىكى شېئىرلارنى ماڭا بىرمۇ بىر يادلاپ بېرىشكە باشلىدى، — شىنيۈ راستىنلا كۆل بويىدا كېتىۋاتقاندەك كۆزلىرىنى يۇمدى، — چۇ مۇئەللىم ئاۋۋال شېئىرلارنىڭ ئىنگلىزچىسىنى، ئاندىن يەن پروفېسسور تەرجىمە قىلغان خەنزۇچىسىنى دېكلاماتسىيە قىل-دى. بۇنى دېكلاماتسىيە دېگەندىن كۆرە شېئىر مىسرالىرىنىڭ بولاق سۈيىدەك شىلدىرلاپ ئېقىشى دېگەن تۈزۈك ئىدى:

خايدىنىڭ قەلبىدىن يىراق ئەندىشە،
ئويلايدۇ: ئۇشبۇ دەم قەسەم نە ھاجەت.
چۈنكى پاك بىر قىزنىڭ ئالدانغىنىنى،
ئۇ ئاڭلاپ باقمىغان شۇ كەمگە پەقەت.
ئاڭلاپمۇ باقمىغان،
ۋىسالغا يەتمەكچۈن قەسەم زۆرۈر دەپ.
شۇ تاپ ئۇ جۈپتىگە تەلپۈنگەن قۇشتەك،
قاقتى پەر شادلىنىپ ئاشىقى تامان.
ئاسىلىق يات بولغاچ قىزنىڭ قەلبىگە،

بىكىرەك ۋاپادىن سۆز ئېچىش بۇئان.
. . .
زېمىنمۇ، ھاۋامۇ مەمنۇن بۇ ھالدىن،
بىر جۇپ ياش ئۆلۈمنى ئۇنتۇغان تامام.
ۋاقىتتىن رەنجىشى بولمىسىمۇ گەر،
سېزىشەر ئۇنى تېز ئۆتكەندەك ھامان.
شۇنچىلىك بەختىيار، شادىمان بىر جۇپ بۇ،
تۇرىدۇ روبىرو زوق بىلەن قاراپ.
سىماسى، ئەكسى بار قارشى چىرايدا،
چەكسىز بىر مۇھەببەت بالقىغان كۆزدىن،
دەممۇ دەم يارقىن نۇر تۇرىدۇ تاراپ.

چۇ مۇئەللىمنىڭ راۋان دېكلاماتسىيىسى كەيپىياتىمنى جاز-لاندۇرۇپ ئەپسۇسلىنىشلىرىمنى يوقاتتى. ھەتتا مەن: «كىتا-بىمنىڭ يوقاپ كەتكىنى بىر ھېسابتا ياخشى بوپتۇ» دەپمۇ ئويلاپ قالدىم. بولمىغان بولسا ئۇنىڭ دېكلاماتسىيىلىرىنى ئاڭلىيال-مايتتىم! . . .

شىنيۈ بۇ گەپلەرنى پىچىرلاپ دېگۇدەك ئېيتقاندا ئاشۇ ۋا-قىتتىكى مەنزىرىلەر كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ ئون سەككىز چۇش ئەمەس، شىنيۈ بېشىدىن ئۆتكۇزگەن رېئاللىق، مەڭگۇ ئۇنتۇپ كەتكىلى بولمايدىغان رېئاللىق ئىدى، ئون سەككىز ياشلىق بىر قىزنىڭ ئەينەكتەك سۈزۈك، بىغۇبار قەلبىدە بىر ئۆمۈر ئەسلىنىدىغان كۆڭۈللۈك ئەسلىمە ئىدى.

چېن شۇيەن ئاڭلىغانسېرى بۇ گەپلەرگە مەپتۇن بولۇپ قېلىۋاتاتتى.

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى قاچانلاردىدۇ ئۈزۈلۈپ قالدى. چېن شۇيەننىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا ئىلىندى. چۈشىدە چېن شۇيەن تيەنشىڭنى كۆردى، ئۇ تيەنشىڭنى شېئىر ئوقۇپ بېرىشكە مەج-

بۇرلاپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ قالغىلى تاس قالدى. . .

يېرىم كېچە، خەن زىچى ئويغىنىپ غەربىي ئۆينىڭ ئاللىبۇرۇن ئۆچۈرۈلگەن چىرىغىنىڭ يەنە يېنىق تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە ئۆيدىن چىقىپ شىنيۆلەر ياتقان ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ يېنىك ئاۋازدا سورىدى:

— شىنيۆ، شۇيەن، نېمىشقا تېخىچە ئۇخلىمايسىلەر؟ تۈنەيدىغان ئىشنى قىلماڭلار جۇمۇ!

چىراغ يورۇق بولسىمۇ، ئۆي ئىچىدىن ھېچقانداق سادا كەلمىدى.

كۆڭلىگە نامەلۇم بىر ئەندىشە چۈشكەن خەن زىچىنىڭ چىرايىدا سوغۇق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ يۈرىكى ئەنسىز سوقىنىچە ئىشىكنى ئىتتىردى. . .

شىنيۆ چىرايىدا سۇس كۈلۈمسىرەش قېتىپ قالغان، قولى ياستۇق يېنىدىكى ئورىگىنالنى تۇتقان ھالەتتە تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى.

خەن زىچى مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلۈمسىرىدى، ئورىگىنالنى قىزىنىڭ قولىدىن ئاستا ئېلىپ ئۈستەل چىرىغىنى ئۆچۈردى ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۇيقۇسى پۈتۈنلەي يېشىلىپ كەتكەن بولغاچقا، شىرە ئۈستىدىكى ئۈستەل چىرىغىنى تەقەززالىق بىلەن ئاچتى ۋە ئورىگىنالنى يېيىپ قىزىقىش بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ چۈ يەنچاۋنىڭ شىنيۆدىن كېيىنكى ئىككىنچى كىتابخانى بولۇپ قالدى.

باھاردا چېچەكلىگەن مېۋىلىك دەرەخلەر كۈزدە مېۋىگە كىردى، ئايۋان ئالدىدىكى ئانار پىشتى. بۇ يىل بۇ ئانار دەرىخى تولىمۇ يوغان مېۋىلەرنى بەرگەنىدى. ئۈششۈكتىن كېيىن، ئانارنىڭ پوستى يېرىلىپ ياقۇتتەك پارقىراق دانىچىلىرى كۆرۈ-

نۇشكە باشلىغانىدى. بۇ ئانار دەرىخنىڭ بولۇق مېۋە بەرگەن ۋاقتى ئاجايىپ خاسىيەتلىك بىر ئىشنىڭ دالالىتى سۈپىتىدە تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن توي قىلىدىغان ۋاقىتقا توغرا كەلدى.

بۇ كۈنى خەي هاما ئەتىگەندىلا هويلا - ئارامىلارنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچتى. ئۇ خۇشاللىقنى ئىچىگە سىغدۇرالماي كېتىۋاتاتتى. بۇنىڭغا هەم خىزمەتكارلىق هەم خوجايىنلىق مەسئۇلىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئايالنىڭ «بىلمەدان» قەسرىگە كەلگەن يىگىرمە بەش يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم بىر مەرىكە ئىشىغا باش بولماقچى بولغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. ئۇ يەنە ئۆزى ئۇچۇنلا ئەمەس، ئاتمىش ياشقا كىرگۈچە بىرەر مەرىكىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆتكۈزمەي ئەمدى تيەنشىڭنىڭ تويىغا قاتنىشىدىغانلىقى ئۈچۈن خۇش ئىدى. ئۆز ئوغلىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ئۇ بىلمەيتتى. ئەمدىلىكتە ئۇمۇ تيەنشىڭدەك چوڭ بولۇپ ئۆيلەنگۈدەك بولدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئانىلىق مەسئۇلىيىتى بىلەن ئوغلىنىڭ تويىدا باش بولۇش شەرىپى نېسىپ بولمىدى. بولدىلا، ئەمدى ئۇنىڭ بۈگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە خەي، ما ئائىلىلىرىدىكى كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىگۈسى يوق. ئۇ لياڭ، خەن ئائىلىسىنى ئۆز ئائىلىسىدەك كۆرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تيەنشىڭنى ئۆزى ئېمىتىپ چوڭ قىلغان. چېن شۈيەننىڭ خەن خانىمغا ئوخشاشلا «قېينانا» دەپ چاقىرىشى ئۇنى قالتىس خۇش قىلىدۇ. بۈگۈن ئۇ ئادەتتىكىدىن بالدۇرراق تۇرۇپ بامداتنى ئوقۇدى ۋە ئاشخانا ئىچىنى رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرغاندىن كېيىن هويلا - ئارامنى سۈپۈرۈشكە تۇتۇندى. ئەمەلىيەتتە، كۈندە پاكىز سۈپۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ قورۇدا سۈپۈرگىگە چىققۇدەك بىر نېمىمۇ يوق. لېكىن، ئۇ هويلىنى بىر قېتىم سۈپۈرسە كۆڭلىمۇ بىر قېتىم يايراپ كېتىدۇ.

بۈگۈن كۈتۈپخانىسىنى هۇجرا ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋات-

قان خەن زىچىمۇ ئۈچىسىغا كۆك سوكىنىدىن تىكىلگەن شىم ـ پەشمەت، بېشىغا سوكنا شەپكە كىيىپ ئوبدانلا قېتىۋالغانىدى. يەنە تېخى كىيىپ ئادەتلىنىپ قالغان لاتا خېيىنىڭ ئورنىغا شىبلىت كىيىپ ساقىلىنى پاكىز ئالغان بولغاچقا، ياشىرىپ قالغاندەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ سوكنا شەپكىسىنى مەقسەتلىك ھالدا پېشانىسىدىكى ھېلىقى تاتۇقنى باستۇرۇپ چۆكۈرۈپ كىيىۋالغانىدى. ئۇ ھېچقانداق ئادەمگە بوگۈنكىدەك قوتلۇق كۈندە كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىتىشنى خالىمايتتى. ئىلاھىم، بۈگۈنكى توي ئىشى بىلەن خەن زىچىنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن بالا ـ قازامۇ كېتىپ قالار.

قورۇنىڭ غەربىدىكى ئۆيدىن ئۈچىسىغا قاتۇرۇپ دەزمال سېلىنغان چىلان رەڭلىك چاپان ۋە قارا ئىشتان كىيگەن شىنيۆ چىرايلىق ياسىنىپ چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ پۇتىدىكى قارا ئايىغى ۋاللىداپ پارقىراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، تېخى بالدۇرغۇ، بىردەم ئۇخلىساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرغان خەي ھامما.

— بۈگۈن دېگەن قانداق كۈن؟ ئۇيقۇم كېلەمدۇ دەيسىز؟ — شىنيۆ كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قولىدىكى سۈپۈرگىنى ئېلىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى.

— ماڭ نېرى، ساڭا سۈپۈرگە تۇتقۇزامتىم مەن؟ — خەي ھامما شىنيۆنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى، — ھېرىپ ھالىڭدىن كەتسەڭ قانداق قىلىمىز؟ بولدى، سەن ئارىمىزنى ئال، ئاكاڭنىڭ توينى خاتىرجەم كۆرۈپ بەرسەڭلا بولدى.

— بىر چەتتە قول قوشتۇرۇپ تۇرسام بولمايدۇ ـ دە! — شىنيۆ شۇنداق دېگىنىچە شەرقىي ئۆينىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ دېرىزىنى ئۇرغاچ ۋارقىرىدى، — يىگىت غوجام، ئورۇنلىرىدىن تېزراق تۇرسىلا!

ئۆي ئىچىدىن تىيەنشىڭنىڭ غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازى كەلدى:

— تېخى ئۆيقۇم ئېچىلمىسا. . .

شىنيۆ شوخلۇق بىلەن رامنى تېخىمۇ قاتتىق ئۇرغاچ ۋارقىرىدى:

— خەق توي قىلىدىغان كۈنى خوش بولسا، سەن ئۆيقۇڭنى ئاچالماي يۈرەمسەن؟ تېز ئورنىڭدىن تۇره، مەن سېنى بىر تەبرىكلىمۋېتەي!

تيەنشىڭ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئىشىكنى ئاچتى ۋە ئۇيقۇلۇق ھالەتتە غۇدۇرىدى:

— بۇنچە ئەتىگەندە ئادەمنى ئۇخلاتماي. . .

خەن خانىم كۈلۈمسىرىگىنىچە تۆر ئۆينىڭ ئايۋىنىدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئوغلىنىڭ قولىقىنى چىمداپ قويۇپ دېدى:

— قارا، دېگەن گېپىڭنى! بوگوندىن باشلاپ چوپچوڭ ئەر بولدۇڭ، تېزراق يۈز - كۆزۈڭنى يۇيۇپ كىيىمىڭنى ئالماشتۇر! — خەن خانىم قارىماققا ئوغلىنى ئۈچۈرۇقداۋاتقاندەك قىلىغىنى بىلەن ھەر بىر ئېغىز سۆزنى ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ تولىمۇ چوڭقۇر بىر مۇھەببەت بىلەن دەۋاتاتتى.

— تېز بوله! — شىنيۆ ئاكىسىنى ئالدىراتتى، — بىردەمدىن كېيىن سېنى ئۆز قولۇم بىلەن ئوبدان بىر ياسىۋېتىمەن!

شۇ ئەسنادا، خەن زىچى «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان بىر دەستە قەغەزنى تۇتقىنىچە تۆر ئۆيدىن چىقىپ كەلدى. شىنيۆ دادىسىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى:

— دادا، ئەكېلىڭ، مەن چاپلاي!

— بوپتۇ ئەمىسە! ئاۋۋال خەي ھاماڭ ئۆنى پاتلاپ بەرسۇن، ئاندىن ئىشىكلەرگە بىرلىكتە چاپلىۋېتەيلى.

خەن زىچى ئىشىكتىن كىرىپ - چىققاندا «خۇشاللىق» دېگەن خەت كۆزگە تاشلىنىپ تۇرسۇن ئۈچۈن شىنيۆ پاتلاپ ئاچىقىپ بەرگەن قەغەزلەرنى قورۇدىكى ھەممە ئۆينىڭ ئىشىكىگە

چاپلىۋەتتى. دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگىمۇ، ئۈستى تەرىپىگىمۇ «خۇشاللىق» دېگەن خەتلەر قاتىرىسىغا چاپلاندى. ھېچقاچان توي بولغاندا بىرەر ئۆيگە «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان بۇنچە جىق قەغەز چاپلانمىغانىدى. خەن زىچى ئېلىشىپ قالدىمىكىنە؟ ياق، ئۇ ئېلىشىپ قالغىنى يوق. ئۇ خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق يېغىشنى، كۆڭلىدىكى تۈگىمەس دەرد ـ ئەلەمنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن خۇشاللىققا ئايلىنىشىنى ئۈمىد قىلاتتى.

ئىمام چاقىرىپ كېلىندى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىدا مۇقىم باش بولۇپ پاتىھە ئوقۇيدىغان بۇ كىشى ئەينى ۋاقىتتا خەن زىچى بىلەن ئايالىنىڭ نىكاھىنى ئوقۇغانىدى.

ئىمام پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ «سۈرە پاتىھە»نى مۇڭلۇق ئاۋازدا قىرائەت قىلىپ، لياڭ جەمەتىدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغانلارنىڭ روھىغا خاتىرجەملىك تىلىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى مانا مۇشۇنداق، تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتكەن ئاتا ـ بوۋىلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ.

خەن خانىم خۇشاللىق ۋە ھەسرەت ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ بىر ھېسسىيات ئىچىدە جىم ئولتۇراتتى. ئۇ ئۆمرىدە جەبىر ـ جاپانى يەتكۈچە تارتقان، قاشتېشى ئۈچۈن ياشاپ، قاشتېشى ئۈچۈن ھاياتىدىن ئايرىلغان دادىسى لياڭ يىچىڭنى، نامراتلىق ھەم كېسەلنىڭ ئىسكەنجىسىدە بالدۇرلا ھاياتىدىن ئايرىلغان ئاق كۆڭۈل، ئەمما قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئىلگىرىكى ئانىسى بەي شىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇلار ھايات چېغىدا بىرەر كۈنمۇ تۇرمۇشنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمىگەن، چىچېنجەيدە شۇنچە گۈللىنىش بولىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى. ئەمدى گەرچە چىچېنجەي يوق بولسىمۇ، «لياڭ» جەمەتىنىڭ ئەۋلادلىرى تېخى ھايات. ئاتا ـ ئانىسى ھايات چېغىدا ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىگەن، يوشۇرۇپ قويۇلغان ھېلىقى قاشتېشلار ھازىر ئۇلار كۆرۈپ باقمىغان «بىلىمدان» قەسرىدە

ساقلىنىۋاتىدۇ. ھازىر «لياڭ» جەمەتىنىڭ نەۋرىلىرى چوڭ بولدى، تيەنشىڭ ئۆيلۈك – ئوچاقلىق بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. قالغان نەۋرىلەرمۇ مۇشۇ قورۇدا ئەۋلادنى – ئەۋلادقا ئۇلايدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، چوڭ خۇشاللىق ئىشتە! ئۇ ئاتا – بوۋىلىرىنىڭ روھىغا رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئوتتۇز ئالتە يىل ئىلگىرى بولغان توينى ئەسلەپ قالدى. ئۇ رىيازەت، گادايلىق ئىچىدە ئۆتكەن، تويلۇق ئېلىنمىغان، مېھمان چاقىرىلمىغان شۇنچىلىك ئاددىي توي بولغانىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئۇ قاق سەنەم ھالەتتە خەن زىچىڭگە ياتلىق بولغان، خەن زىچىمۇ ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپلا لياڭ ئائىلىسىگە ئىچ كۈيئوغۇل بولۇپ كىرگەنىدى. بۇ ئىشلارنى خەن خانىم تيەنشىڭغىمۇ، شىنيۆگىمۇ، ئىشقىلىپ ھېچقانداق ئادەمگە دېمىگەن، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ دېگۈسى يوق، ئۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئازابىنى، ئەپسۇسلىنىشلىرىنى قوزغاپ قويىدۇ، نومۇسىنى كەلتۈرىدۇ. شۇنداق بولغاچقىلا ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئۇ ھېچقانداق مەرىكىگە قاتناشماي كەلدى، قىلمىدىغان يارىشىقىنى باشقىلاردىن ئەۋەتىپ بېرىپ ئۆزى بارماي تۇرۇۋالدى. شۇنچىلىك غورىگىلچىلىك ئىچىدە ئۆتكەن توينى باشقىلارنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرغۇسى كەلمىگىنى ئۈچۈنلا شۇنداق قىلدى. يېشى ئەللىكتىن ھالقىغان بۇ موماي ئۆمۈرلۈك ئىشى ھەققىدىكى ئەپسۇسلىنىشلىرىنى يادىغا ئېلىۋاتقان چاغدا، قەلبى ياشلىق چاغلىرىدىكىدەكلا لەرزىگە كەلدى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز تاراملاپ ياش قۇيۇلدى. ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئۇ بۇ ئەپسۇسلىنىشلىرىنى پەرزەنتلىرىنىڭ مەرىكىسىنى كاتتا قىلىپ بېرىش ئارقىلىق تولدۇرۇش ئارزۇسىدا پۇچىلىنىپ كەلگەنىدى، بۈگۈن بۇ ئارزۇسى ئاخىر ئەمەلگە ئاشتى.

بىراق، ھاياتلىقتا ئادەمنىڭ ئارمىنىغا يەتمىكى يەنىلا تەس. بۇنىڭغا توسالغۇ بولۇۋاتقىنى نامراتلىق ئەمەس، دەۋرنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى. بولمىسا خەن خانىمنىڭ ئوغلىنىڭ توينى كاتتا

قىلىپ بەرگۈدەك يېتەرلىك ئىقتىسادى بار. خەن خانىمنىڭ ئويىچە بولسا ئۇ ئوغلىنىڭ ئۆي جاھازلىرىنى ئېسىل «قىرىدىماس» ياغىچىدىن بىر يۈرۈش قىلدۇرۇپ بەرسە، كېلىنىگە قاتمۇ قات تويلۇق كىيىملەرنى ئېلىپ، ئۇنى تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ داقا - دۇمباق ساداسى ئىچىدە ئۆز قورۇسىغا كۆچۈرۈپ كەلسە تازا ياخشى بولىدۇ، ھاردۇقىمۇ چىقىدۇ، كۆڭلىدىكى ئەپسۇسلىنىشلىرىنىمۇ تولۇقلىغۇالىدۇ. بىراق، جۇڭگو ھازىر 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغا قەدەم قويىدى. 30 - يىللاردىكى قائىدە - يوسۇن، ئۆرپ - ئادەت بويىچە توي قىلسا قاملاشمايدۇ. ھازىر ئۆي جاھازلىرىنى ياغاچتىن قىلمەن دېسىمۇ، ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالمايدۇ. تاپقان تەقدىردىمۇ ئوغلى ئۇنداق نەرسىلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ. ھازىر خەن ئائىلىسىدە ساپلا ياغاچتىن ياسالغان ئۆي جاھازلىرى ئىشلىتىلىۋاتىدۇ. تيەنشىڭ بۇنداق نەرسىلەردىن جاق تويۇپ كەتكەن. ھېلىمۇ ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە شەرقتىكى يان ئۆيدىكى كونا ئۆي جاھازلىرى چىقىرىپ تاشلىنىپ ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى پاسوندىكى يوغان كىيىم ئىشكاپى، بەش تارتمىلىق ئىشكاپ، قوش كىشىلىك كارىۋات، تومپۇچكا ئەكىرىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى پەنەركە بىلەن سۆگەت ياغىچىدىن ئىشلەنگەن، ئاچ سېرىق رەڭدە سىرلانغان نەرسىلەر. لېكىن، ھەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ، بۇ نەرسىلەر ئوغلىغا يارىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئامال يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە داقا - دۇمباق چېلىپ تەختىراۋانغا چىقىرىپ ئەكىلەي دېسە، ئوغلىمۇ، كېلىنىمۇ ئۇنىمايدۇ! قىزنىڭ تويلۇقىنى ئېلىشتىمۇ ھازىر ئۆزگىرىش چوڭ بولدى. ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولىدىغان ئىشلاردا ئوغۇل تەرەپ پۇلنى سۈدەك خەجلەيدىغان گەپ. ساپلا «پالانچى پۇستانچىنىڭ قىزىغا سائەت، ۋېلسىپىت، كىيىم تىكىش ماشىنىسى ئېلىپ بېرىپتۇمىش، مانچىلىك پۇل بېرىپتۇمىش!» دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلاۋاتسا، كېلىنىنى ئۆيىدىن ئازراق تويلۇق

كۆتۈرۈپ كېلەرمىكىن دەپ ئۈمىد كۈتۈش مۇمكىنمۇ؟ پەقەتلا ئەقىلگە سىغمايدىغان ئىشلار ـ دە بۇ! مۇھىمى، خەن خانىم چېن شۈيەننى چىرايلىق، كۆكسى ـ قارنى كەڭ بولغىنى، «قاشتېشى ئويغۇچىلار جەمەتى» دىن كېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن ياقتۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ شۈيەننىڭ ئائىلىسىدە جان سانى كۆپ، كىرىم ئاز ئىكەنلىكىنى، دادىسىنىڭ ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدايدىغانلىقىنى، جىقراق بىر نەرسە ئېلىشقا ئىقتىسادىي شارائىتى يار بەرمەيدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ ئۇنى كېلىن قىلدى. ئۆزىگە پايدىسىز ئامىللارنى كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. خەقلەرنىڭ ئاغزىدا ئېقىپ يۈرگەن مودا گەپ بويىچە «يېڭى ئىشنى يېڭىچە بېجىرسە» ياخشى بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭ «يېڭىلىق» دەرىجىسى زادى قانچىلىك؟ بۇ ئۇنچىلىك ئوڭاي ئەمەس. چېن شۈيەننى شىنيۇ ياتقان غەربىي ئۆيدىن شەرقىي ئۆيگە يۆتكەپ چىقسىلا كېلىن قىلىنىۋالغان، ئازراق توي كەمپۈتى تارقىتىپ بەرسىلا ئىشنى تۈگەتكەن بولمايدۇ ـ دە! ئۇنداق بولسىغۇ پۇل كەتمەيتتى، لېكىن يۈز تېپىش ئۈچۈن پۇل خەجلەش، بەدەل تۆلەش كېرەكتە. خەقلەر تازا «سېرىقتال» كۈن كەچۈرۈۋاتقان ۋاقىتتا خەقنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكۈدەك ئىشلارنى قىلىپ تويندـ مۇ كاتتا ئۆتكۈزسە يۈز ئابرۇيىمۇ چوڭ بولىدۇ. خەن خانىم خەجلەش زۆرۈر بولغان ئىشلاردا پۇل خەجلەشتىن ھەرگىز قورقمايدۇ، لېكىن ھەممە ئىشتا يول قويىۋەرمەيدۇ. ئۇششاق ئىشلاردا ئۇنداق ـ مۇنداق ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا ھېچ گەپ يوق. لېكىن، پرىنسىپال مەسىلىلەردە ئۇنداق ـ مۇنداق ئىش بولغۇدەك بولسا، ئۇ ھەرگىز ئۇنىمايدۇ. ئۇ ئۆز كەسپىدىن قول ئۈزگەن پېشقەدەم ئۇستىغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ھويلىسىغا چەللە ياتقۇزدى، مېھمانلىرىنى مۇشۇ چەللىنىڭ ئاستىدا ئۇزاتماقچى. ئۇ يەنە ئون نەچچە جوزىغا خەي ھامىنىڭ يېتىشەلمەسلىكىدىن

ئەنسىرەپ نەنلەيشۈندىن ئىككى پېشقەدەم ئاشپەزنى تەكلىپ قىلـ
دى. خەن زىچى نەنلەيشۈننىڭ دائىملىق مېھمىنى بولغاچقا،
خەن خانىم ئاشپەزلەرنى چاقىرىپ كېلىشكە ئۇنى ئەۋەتتى. خەن
زىچى بېرىپ بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئىشنى پۈتتۈردى. ئاشپەز-
لەر: «كالا، قوي گۆشلىرىنى، توخۇ، ئۆردەك ۋە باشقا سەيلەر-
نى تەييارلاپ قويۇڭ، بىز شۇ كۈنى سائەت ئون ئىككىدىن بۇرۇن
بارىمىز» دەپ جاۋاب بېرىشتى. خەن زىچى ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە
ئىش ھەققى ئۇچۇن يىگىرمە يۈەن بېرىدىغان بولدى. بۇ ئەلۋەتتە
خەن ئائىلىسىنىڭ قانچىلىك يۈز - ئابرۇيلۇق ئىكەنلىكىنى
ئىسپاتلايدۇ. خەن خانىم يەنە ھەم توي - تۆكۈن ئىشلىرىنىڭ
قائىدىسىنى ئوبدان بىلىدىغان ھەم گەپ - سۆزگە ئۇستا بىرەي-
لەننى رىياسەتچىلىككە تەكلىپ قىلدى. ئۇ بۇ توينى چاڭ كەل-
تۈرگۈدەك بىر ئۆتكۈزۈش ئويىدا كىچىك ماشىنىلارنى ئالدىنئالا
ئۇقۇشۇپ قويدى، ئالاھىدە ھۈنەر - سەنئەت شىركىتىنىڭ كىـ
چىك ماشىنىسىدىن باشقا يەنە بىر قانچە ماشىنىنى ئۆزى پۇل
خەجلەپ ياللىدى، چېن شۈيەننى تويغا بىرنەچچە كۈن قالغاندا
ئۆيىگە كەتكۈزۈۋەتتى. كېلىننى ئۆز يارىشىقى بىلەن يوسۇن
بويىچە يۆتكەپ كېلىش كېرەكتە. . .

سۇرە پاتىھە ئوقۇلۇپ بولۇنغاندىن كېيىن خەن خانىم چىرا-
يى باھاردەك ئېچىلىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇ بىر كۈنلۈك جەڭگە
قوماندانلىق قىلىشقا باشلىدى.

جۇشقۇن بىر كەيپىيات قاپلىغان «بىلىمدان» قەسرىگە مېھ-
مانلار ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى. كەلگەنلەر ئىچىدە
ئالاھىدە ھۈنەر - سەنئەت شىركىتىنىڭ، 4 - ماي بىرىنچى
زاۋۇتىنىڭ، ئاسارئەتىقىلەر ماگىزىنىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچى-
لىرى ۋە خەن زىچىنىڭ ئۆزى بىلەن بىر كەسىپنى قىلىدىغان
يارۇ - بۇرادەرلىرى، خەن ئائىلىسىنىڭ يىراق - يېقىنىدىكى
تۇغقانلىرى بار ئىدى. بېيجىڭدا لياڭ جەمەتىنىڭ ئالاقە قىلمى-

غىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان جىق شىرەم تۇغقانلىرى بار ئىدى، ئەمما خەن جەمەتىنىڭ بىرمۇ تۇغقىنى يوق ئىدى. «گاداي قايناق شەھەردە تۇرسىمۇ ھېچكىم يوقلىماس، باي ئۆڭكۈردە ياشىسىمۇ تۇغقانسىز قالماس» دېگەندەك، ئاشۇ شىرەم تۇغقانلار «بىلىمدان» قەسرىدىكى توي ئىشىغا خۇشاللىق بىلەن كۆچ چىقىرىشتى. نۇرغۇن پۇل خەجلىنىپ ئىنچىكىلىك بىلەن قىلىنغان بۇ ھەشەملەر يالغۇز تەبرىكلىگىلى كەلگەنلەرنى «تويدۇرۇش» ئۈچۈنلا ئەمەس، بەنە «يۈز - ئابرۇي» تېپىش ئۈچۈنمۇ ئىدى.

كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئىچىدىكى مۇسۇلمانلار ئىشىكتىن كىرىپلا ساھىبخانىغا «مۇبارەك» دېيىشەتتى. باشقا دىندىكىلەرمۇ تەبرىكلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشەتتى. خەن خانىم بىلەن ئېرى مېھمانلارنى پۇت - قولى يەرگە تەگمەي قىزغىن كۈتۈۋاتاتتى. ئۆيلەرگە لىققىدە تولغان مېھمانلار چاي - پاي ئىچىشىپ، توي كەمپۈتلىرىنى يېيىشىپ خۇشال پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇشاتتى. خەن خانىم ئالىي دەرىجىلىك كەمپۈتتىن خېلى جىق سېتىۋالغانىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى بويىچە سورۇنغا ھاراق قويۇلمىغانىدى. مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن خەنزۇلار ئىشلەتكەن چىنە ۋە چوكىلارنى تۇزلۇق سۇدا قاينىتىپ پاكىز يۇيۇۋېتىش كېرەك ئىدى.

ئۇچىسىغا يېپىپېڭى جۇڭسەنفۇ كىيگەن تيەنشىڭ ئۆزىنى ئادەتتىكى ئىش كىيىمى كىيىپ يۈرگەن چاغلىرىدىكىدەك ئەركىن سېزەلمەي ئاۋارە ئىدى. شىنيۈ ئاكىسىنىڭ قىزغۇچ پوپايكىسىدىن باشقا كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋەتكەنىدى. پوپايكىسىنىڭ ياقىسىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق كۆڭلىكى تيەنشىڭنى بۆلەكچە روھلۇق كۆرسىتىۋەتكەنىدى. تيەنشىڭ مېھمانلار بىلەن يۈزلىرى ھۇپپىدە قىزارغان ھالدا سالاملىشاتتى، قىلغان گەپلىرى ھېلىدىن - ھېلىغا قولاشمايتتى، ئۆزىنى پەقەت ئەركىن

تۇتالمايتتى. شىنيۆ بولسا ئاكىسىنىڭ ئەكسىچە تەمكىنلىكىنى بۇزماي مېھمانلار بىلەن ئەركىن پاراڭلىشاتتى. ئولتۇرغان ئايال مېھمانلار ئۇنىڭغا قاراپ تىنماي گەپ سورايتتى.

ــ ۋۇي، بۇ شىنيۆ ئىكەنغۇ! ــ دېدى بىرى، ــ سىزنى كۆرمىگىنىمگە ئۇن نەچچە يىل بوپتۇ. چوپچوڭ قىز بولۇپ كېتىپسىز ئەمەسمۇ! قاراڭلار، شۇنداق چىرايلىق. ئانىسىنىڭ قىز ۋاقتىغا نېمىدېگەن ئوخشىغان! شىنيۆ ئېسىڭىزدىمۇ، كىچىكىڭىزدە ماڭا: «كىچىك ئاپام بەرگەن شېكەر يالىتىلغان زىخچە يېمىشنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىمەن» دەيتتىڭىز.

ــ شىنيۆ، ئېسىڭىزدىمۇ؟ ــ دېدى يەنە بىرى، ــ ئېسىڭىزدىمۇ، كىچىكىڭىزدە بىزنىڭ شياۋ سەنئېرنى ئېلىپ ئۆيۈڭلارغا كەلسەم، ئۇنىڭ سەرەتان سولايدىغان قەپىسىنى تالىشىپ تۇرۇۋالاتتىڭىز. بىزنىڭ ئوغۇل «چەت ئەلچە گەپ قىلىپ بەرسىڭىز بېرىمەن» دەپ تۇرۇۋالاتتى. شۇنىڭ بىلەن سىز...

ــ بۇ ئىشلار ئېسىمدە قالماپتۇ... ــ دېدى شىنيۆ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ. ئۇ بۇ ئاياللارنىڭ نەدە، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى تازا بىلمەيتتى، ئۆزىمۇ بۇرۇن ئۇ ئاياللار بىلەن جىق كۆرۈشمىگەنىدى. شىنيۆ بالىلىقىدىكى ئاشۇ قىزىق ئىشلىرىنى ئەسلىيەلمىگىنى ئۈچۈن بۇ ئاياللارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى يۈز كېلەلمەيدىغاندەك سەزدى.

ــ شىنيۆ ئۇ چاغدا كىچىك تۇرسا، بۇ ئىشلار ھازىر ئېسىدە تۇرامدۇ؟ ــ دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، ــ كەمپۈت يەڭلار!

ــ راست دەيسىز... ــ مېھمانلار كەمپۈت يېگەچ شىنيۆ توغرۇلۇق يەنە گەپ باشلىدى، ــ قىز بالا ئۈن سەككىز ياشقا كىرگەندە تېز ئۆزگىرىدۇ، تېخىمۇ چىرايلىقلىشىدۇ دېگەن گەپ بىكار ئەمەس... ئاڭلىساق، ئالدىنقى بىر مەزگىلدە...

ــ ھە، ئۇ ئالدىنقى يىلىلا ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن، ــ

خەن خانىم مېھمانلارنىڭ شىنيۆنىڭ كېسەل بولۇپ يېتىپ قال-غانلىقى ھەققىدىكى ئىشنى تىلغا ئالماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ گەپنى ئالدىراپ باشقا ياققا بۇرىۋەتتى، — ئاكىسى توي قىلىدىغان بولغاچقا، بىر نەچچە كۈنلۈك رۇخسەت سورىغانىدى! — بۇ گەپ بىلەن شىنيۆ تىلغا ئېلىشنى خالىمايدىغان ئىشنىڭ تېمىسى باشقا ياققا بۇرۇۋېتىلدى. بۈگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە خەن خانىم ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆڭۈلسىز ئىشلار توغرۇلۇق پاراڭ قىلى-شىنى خالىمايتتى، — ھە راست، سىلەر تېخى بىزنىڭ كېلىننى كۆرمىگەنسىلەر؟ سەل تەخىر قىلىڭلار، يۆتكەپ كەلگەندىن كې-يىن ھەرقايسىڭلارغا كۆرسىتىمەن. شۇيەنمۇ قېينىسىڭلىسىدەك چىرايلىق!

بۇنىڭ بىلەن پاراڭنىڭ تېمىسى بىردىنلا بۈگۈنكى توي ئىشىغا مەركەزلەشتى. مېھمانلارنىڭ ھەممىسى خەن خانىمنى: «تەلىيىڭىز بار ئىكەن، بىر ئوغۇل، بىر قىزىڭىز تازا ئوبدان چوڭ بولۇۋېدى، سۈرەتتەك قىزدىن يەنە بىرنى كېلىن قىلىۋال-دىڭىز. بۇ گۈل ئۈستىگە گۈل كەلگەندەك ئىش ئەمەسمۇ!» دەپ ماختاشتى.

ئاياللارنىڭ ئارىسىدا قىزغىن سۆھبەت بولۇۋاتقان بۇ دەقى-قىدە نېرىقى تەرەپتىكى ئاشخانىدا خەي ھاما بىلەن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ئاشپەزلەر خۇشال كەيپىيات ئىچىدە پۈت - قولى يەرگە تەگمەي ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا مېھمانلارنىڭ ئالدىغا خىلمۇ خىل مەززىلىك قورۇ-مىلار تارتىلدى. خەن خانىم ھەريان چېپىپ ئىنچىكىلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرمىغان بولسا، ھازىرقىدەك سىرىقتال مەزگىلدە مېھمانلارنىڭ بۇنداق كاتتا زىياپەتكە داخىل بولالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ بۇنداق كاتتا مەرىكىنى ئۆتكۈزەلمەيدىغانلىقى ئولتۇرغانلارغىمۇ ئايان ئىدى. ئەگەر بۇ توي نامرات بىر ئائىلىدە ئاددىي يوسۇن بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن

بولسا، مېھمانلار بۇنداق ئېسىل تائاملارنى يېيەلمەيتتى. لې-
كىن، بۇ توينىڭ ساھىبخانى خەن خانىمدە. ئۇ توينى ھەشەمەت-
لىك قىلىش ئۈچۈن پۇل خەجلەشتىن قورقمىغانىدى. قاينام -
تاشقىنلىق كەيپىيات قاپلىغان قورۇنىڭ سىرتىدا، دەرۋازا ئالدى-
دا ماشىنا، پىكاپلار، ۋېلىسىپىتلەر قاتىرىسىغا تىزىلىپ كەتكەن-
دى.

خەن خانىم شۈنچە ئالدىراشلىق ئىچىدە ۋاقىت چىقىرىپ
پىشىن نامىزىنى ئوقۇۋالدى. سائەت ئۈچ بىلەن قىزنى كۆچۈر-
گىلى بارمىسا بولمايتتى.

قائىدە بويىچە قىز كۆچۈرۈشكە يىگىتنىڭ ئانىسى ياكى
ياتلىق بولغان بىرەر ئايال تۇغقىنى باش بولۇپ باراتتى. بۇنىڭغا
خەن خانىم تازا باب كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇمۇ بۇ ۋاقىتنى،
«تەختىراۋان»غا ئولتۇرۇپ قىز كۆچۈرگىلى بارىدىغان ۋاقىت-
نىڭ كېلىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ كەلگەنىدى. لې-
كىن، بۇ ئىشتا دە تالاش كۆرۈلدى. بەزى زۇۋانداز ئاياللار:
«ھازىر تەختىراۋاننىڭ زامانى كەلمەسكە كەتتى، يىگىتنىڭ ئانى-
سى كېلىن كۆچۈرۈشكە بارىدىغان ئىش نەدە بار، يىگىتنىڭ
سىڭلىسى بىلەن بىرقانچە قىز بېرىپ كۆچۈرۈپ كەلسىلا بولمى-
دىمۇ!» دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ گەپ بىلەن شىنيۈ ھاياجانلىنىپ
«شۈيەننى كۆچۈرۈپ كېلىشكە مەنمۇ بارىمەن!» دەپ چىڭ تۇ-
رۇۋالدى.

— سەن؟ — خەن خانىم قىزنىڭ گېپىگە ھەيران
قالدى، — شۈنچە چوڭ ئىشنى سەن قاملاشتۇرالامتىڭ؟

شىنيۈ كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— مەن شۈيەن بىلەن ھەممىدىن يېقىن. مەن ئالغىلى
بارسام ئۇمۇ خوش بولىدۇ ئەمەسمۇ! بىر ھېسابتا مەن ئۇلارنىڭ
قۇدىسى بولۇپ قالىمەن تېخى!

— قارا، بۇ قىزنىڭ ئىزا تارتمىغىنىنى؟ يىگىتنىڭ سىڭ-

لىسى «ئەلچى» لىككە بارىدىغان ئىش نەدە بار؟ ــ خەن خانىممۇ كۇلۇپ كەتتى.

مېھمانلار «شىنيۆ بارسا تازا مۇۋاپىق بولىدۇ، تەقى ـ تۇرقى چىرايلىق ھەم يىگىتنىڭ ئۆز سىڭلىسى» دەپ تۇرۇۋال-دى. خەن خانىم بايىقىدىن سەل يۇمشاپ قالدى.

ــ ئانا، مەنمۇ بارايچۇ! ــ شىنيۆ يېلىنىشقا چۈشتى. ئۇن سەككىز يىلدىن بېرى ئۇ ئانىسىنىڭ ئالدىدا بۇنداق «ئەر-كىلەپ» باقمىغانىدى.

ئايال مېھمانلارنىڭ ئارىسىدا خېلى ئىش ئۇقىدىغان ئايالالار-مۇ بار ئىدى، ئۇلار:

ــ يىگىتنىڭ ئۆيىدىن ئادەم بارىدىغان قائىدىنى بۇزماي-لى. كىملا بارسا ئوخشاش، ــ دېيىشتى، خەن خانىم ئامالسىز يۇمشاپ قالدى، ــ بوپتۇ، ئەمىسە، قىزىم بىلەن ئىككىمىز بارايلى!

ــ بەك ياخشى بولدى! ــ شىنيۆ خۇشاللىقىدىن ئورنىدا سەكرەپ كەتتى.

خەن خانىم شىنيۆنى ۋە كۆچۈرۈشكە بارىدىغان باشقا ئادەم-لەرنى ئەگەشتۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقتى. خەن خانىم بىلەن شىن-يۆ ماشىنىدا يانمۇ يان ئولتۇرۇشتى. بىرىنچىچە ماشىنا سەپ بولۇپ سىگنال بەرگىنىچە ھەيۋەت بىلەن قوزغىلىشتى. ھەممە ماشىنىغا قىزىل تاۋاردىن پۆپۈك ئېسىلىپ «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان قەغەز چاپلانغانىدى.

چېن شۇيەنلەرنىڭ «خۇشاللىق» قەغەزلىرى چاپلانغان دەر-ۋازىسى ئالدىغا ئادەملەر لىق تولۇپ كەتكەنىدى. قۇدىلارنى كۇ-تۈۋېلىشقا چېن شۇيەننىڭ ئانىسى چىققانىدى.

چېن شۇيەننىڭ ئانىسى ماشىنا توختىماستىنلا ئالدىراپ بېرىپ خەن خانىمدىن تىنچ ئامانلىق سورىدى. خەن خانىممۇ جاۋاب ئورنىدا سالام قايتۇرغاندىن كېيىن ماشىنىدىن چۈشتى

ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن بىرمۇ بىر سالاملاشتى. شىنيۆ بۇ قائىدىلەرنى بىلمىگەچكە قىزىرىپ - تاتىرىپ ئانىسىنىڭ ئارقى-سىدىن ئەگىشىپ ماڭدى، ئەمما كۆڭلىدە تولىمۇ خۇشال ئىدى.

چېن شۇيەنلەر ئۇپچى قورۇدا تۇرىدىغىنى ئۇچۇن چەللە ياسىتىش دېگەنلەر ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مېھمانلار ئۇ-دۇللا ئۆيگە باشلاندى. چېن ئائىلىسىنىڭ ئۆيى جەمئىي ئىككى ئېغىز بولۇپ، دالاندىن كىرگەندىلا ئىچكەركى ئۆيدە ئولتۇرغان چېن شۇيەننى كۆرگىلى بولاتتى.

— شۇيەن! — شىنيۆ تەقەززالىق بىلەن ئۇنى چاقىردى.

— ھە. . . — چېن شۇيەن بېشىنى كۆتۈردى. قىزنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى، ئەمما كۆزى ياش يۇقى ئىدى.

— شىنيۆ، گەپ قىلماي جىم ماڭ! — خەن خانىم شىنى-يۆنى جىملىدى. بۇ ساۋاقداشلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدى-غان ۋاقىتقا ئوخشىمايتتى. نېمىلەرنى دېيىش كېرەكلىكى قائىد-ە - يوسۇندا ئېنىق بار ئىدى. شىنيۆ گەپ قىلماي ئىشىك تۈۋىدە چېن شۇيەنگە قاراپ تۇردى. چېن شۇيەنمۇ يەڭگىسىنىڭ جېكىلىشى بىلەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقماي ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇردى.

قۇدىسى خەن خانىمنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كې-يىن، مەخمەلدىن ئېتىلگەن بىر جۈپ ئاياغنى ئۇنىڭغا سۇندى. ئۇ ئۇنى قوش قوللاپ ئالدى. ئەلۋەتتە، بۇنى چېن شۇيەن كىيمەيتتى. بۇ بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە ئىدى. بۇ ۋاقىتتا كەلگەن ئەر مېھمانلار قائىدە بويىچە قايتىپ كېتىش-تى. چېن شۇيەننىڭ ئانىسى ئىككى كىچىك ئوغلىغا قورۇما ۋە شورپا ئەكېلىشنى جېكىلىدى. خەن خانىم تۈزۈت قىلىپ چوكى-نى قولىغا ئالمىدى، بۇمۇ قائىدە ئىدى.

ئارقىدىن خەن خانىم شىنيۆنى ئەگەشتۈرۈپ چېن شۇيەن تۇرغان «ھۇجرا» غا كىردى. خەن ئائىلىسى سوۋغا قىلغان كى-

يىملەرنى كىيگەن چېن شۈيەن يەردىن بېشىنى ئالماي ئولتۇراتـ
تى. خەن خانىم كىلىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ چېكىسىدىن
بىر تال چېچىنى ئايرىۋېلىپ بەش خىل رەڭدىكى بەش قات
ئىنچىكە يىپنى چەگدى. كونا قائىدە بويىچە ئەسلىدە ئىككى قات
يىپ بىرەر تال تومپۇرغا چىگىلىشى، قېينانا بولغۇچى كېلىنىدـ
ىنىڭ يۈزىنى ئېچىشى كېرەك ئىدى. بۇقائىدىلەر ۋاقتىنچە ئەـ
مەلدىن قالدۇرۇلدى، خەن خانىم يېنىدىن بىر تال ئۈزۈكنى
چىقىرىپ چېن شۈيەنىنىڭ ئوڭ قولىنىڭ نامسىز بارمىقىغا سېـ
لىپ قويدى.

چېن شۈيەنىنىڭ ئانىسى بۇ ئىشلارغا قاراپ تۇرۇۋېتىپ ئىخـ
تىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى ۋە قىزىغا دېدى:

— شۈيەن، ئوبدان ئائىلىگە كىرىدىغان بولدۇڭ. ئاناڭ
خاتىرجەم، سېنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم!

— ئانا! — كۆز چاناقلىرى ياشقا تولغان چېن شۈيەن
بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان ئانىسىغا قارىدى،
ئاندىن كۆڭلى ئەسكى بولۇپ، بارغان پېتى ئانىسىنىڭ بوينىغا
گىرە سالدى. ئانا بىلەن قىز قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كەتتى.

شىنيۈ ئەسلىدە بۇنداق قۇتلۇق كۈندە ھەممە خۇش بولىدۇ،
دەپ ئويلىغان بولغاچقا، بۇ ھال ئۇنىڭ كۈتمىگەن يېرىدىن
چىقتى. ئانا بىلەن قىزنىڭ ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي كۆز يېشى
قىلىشى ئۇنى ئېيتقۇسىز بىر ھېسلارنىڭ قايىنىمىغا غەرق قىلدـ
ى، ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى. ئۇ قولياغلىدـ
ىقىنى چىقىرىپ ياشلىرىنى ئېرتىپ باقتى، ئەمما ھېچ توختىايدىـ
غاندەك ئەمەس، سەۋەبىنى ئۇمۇ بىلەلمىدى.

— ھۇي، سەن نېمىگە يىغلايسەن؟ — خەن خانىم ئۇنى
بوشقىنا نوقۇپ قويۇپ: «كەلمە دېسە ئەگىشىپ كەلدىڭ، بۇ
يەرگە كېلىپ نېمىگە يىغلايسەن. شۈيەن ئانىسىغا تارتىشىپ
يىغلاۋاتىدۇ، سەن نېمىگە يىغلايسەن» دېگەنلەرنى خىيالىدىن

ئۆتكۈزدى.

شىنيۈ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئەسلى ئۇنىڭ يىغلىغۇسى يوق ئىدى، لېكىن شۇيەننىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتۇۋالال-ماي قالدى.

ئانىسى چېن شۇيەننى قۇچاقلاپ تۇرۇپ كىشىنىڭ يۈرىكى-نى ئەزگۈدەك تەسىرلىك گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى:

— شۇيەن! مەن ساڭا يۈز كېلەلمەيمەن. يىگىرمە بىر يىلدىن بۇيان سەن بۇ ئۆيدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا يېتىشتىڭ. لېكىن، بىرەر كۈنمۇ را-ھەت كۆرمىدىڭ، ئىنىلىرىڭنى مىڭ بىر جاپادا چوڭ قىلدىڭ. ئەمدى كېتىدىغان چېغىڭدا شۇنىڭغا تۇشلۇق بىر نېمە تەييارلاپ بېرەلمىدىم، ساڭا كۆيۈنمىگەنلىكىم ئەمەس، قولۇم قىسقا بو-لۇپ قالدى. شۇيەن، ئاناڭدىن ئاغرىنما... مېنى رازى قىلدى-مەن دېسەڭ، ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن ياخشى...

— ئانا، بولدى سۆزلىمە... — چېن شۇيەن قوللىرى بىلەن ئانىسىنىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈۋاتقان چاغدا، ئۆزىنىڭ كۆز ياشلىرى ئانىسىنىڭ بوينىغا سىرغىپ چۈشتى.

— بولدى، گېپىڭلار تۈگىمەستە قالدىغۇ. شۇيەن كەتسە يەنە كېلىپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ، — دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، — قۇدام، شۇيەننى ماڭا تاپشۇرغان تۇرۇقلۇق يەنە نېمى-دىن ئەنسىرەيسىز، مەنچۇ، ئۇنى ئۆز قىزىمدەك كۆرىمەن، ئۇمۇ شىنيۈگە ئوخشاشلا مېنىڭ قىزىم.

— ئاللانىڭ شاپائىتى بىلەن قىزىم شۇيەن مۇشۇنداق ياخشى قېينانىغا ئۇچرىدى، — دېدى شۇيەننىڭ ئانىسى ياشلىرى-نى سۈرتۈۋېتىپ، — شۇيەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئۆز ئاناڭ-دەك كۆر. كەل، «ئانا» دېگىن!

— ئانا... — چېن شۇيەن ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ شۇنداق دېدى ۋە خەن خانىمنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى.

بىر چەتتە تۇرغان شىنيۈ كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالماي قالدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ سىرداش بىر يەڭگىسى بولدۇ، ئۇ يەڭگىسىنى ئۆز ئاچىسىدەك كۆردۇ، ئائىلىسىدە ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش بولمايدۇ!

كېلىننى ماشىنىغا چىقىرىدىغان ۋاقىت بولغانىدى. ئۆرپ - ئادەت بويىچە، قىز تۇرغان ھۇجرىنىڭ ئالدىغا گۇللۇك تەختىراۋان كەلتۈرۈلەتتى، ئۇنى قىزنىڭ دادىسى، ئاكا - ئىنىلىرى كۆتۈرەتتى ياكى بولمىسا يەرگە قىزىل كىگىز سېلىنغاندىن كېيىن بىرنەچچە چوكان پۇتى تۇپىغا تېگىپ قالماسلىقى ئۈچۈن كېلىننى قولتۇقلاپ كىگىزنىڭ ئۈستىدىن ماڭغۇزۇپ تەختىراۋانغا چىقىراتتى. قىزىل كىگىز ئىككى - ئۈچ قەدەمدە بىر ئالماشتۇرۇلاتتى، بۇ «كىگىز تۆكۈش» دەپ ئاتىلاتتى. پىكاپلار قورۇنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرەلمىگەچكە، بۇ قائىدىلەر ئامالسىز ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شىنيۈ بىلەن يەنە بىر ئايال شۈيەننى قولتۇقلىغىنىچە دەرۋازىدىن ئېلىپ چىقتى. شۈيەننىڭ ئانىسى «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» بولغاچقا، قىزى بىلەن بىللە ماشىنىغا چىقتى.

چېن شۈيەننىڭ دادىسى قىزىنى كۆچۈرۈپ كېلىشكە ئادەم كەلگەندىن تارتىپ ئالدىغا چىقماي ئارقىسىدا تۇرۇۋالغانىدى. بۇ ئۇنىڭ قائىدە بىلمىگىنى ياكى رازى بولمىغىنى ئەمەس ئىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ قىزىنىڭ تويى ئۈچۈن ھەممىدىن بەك خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كەسپداشلىرىنىڭ ئالدى بولغان خەنزىچى ئۇنىڭغا قۇدا بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇنىڭ يۈزى بولىدۇ. لېكىن، ئالدىنقى ئۆمرىدە ئوقىتى راۋاج تاپمىغان، كېيىنكى ئۆمرىدە تەلىيى ئوڭ كەلمىگەن، ئىزچىل «ئۇششاق تىجارەت» بىلەن شۇغۇللىنىپ قاشتاشچىلىقتىن تازا پايدا ئالالمىغان بۇ كىشى شۇ تاپتا ئۆزىنى قۇدىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تولىمۇ خىجىلچىلىق ھېس قىلىۋاتاتتى. شارائىتى يار بەرمىگەن-

لىكتىن كۆڭلىدە ئۆيى بولسىمۇ ياتلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان
قىزىغا تۇزۇك بىر نېمە قىلالمىغىنى ئۈچۈن يۈركى پۇچۇلىنىۋا-
تاتتى. ئەسلى ئۇ خەن ئائىلىسىگە بارماسلىقنى كۆڭلىگە پۈككە-
نىدى، ئەمما خەن زىچى بىلەن خەن خانىم بۇنى بىلگەندەكلا
ئەلچىلەردىن گەپ ئەۋەتىپ: «ئۇرۇق - تۇغقان بولغاندىكىن،
سېنىڭ - مېنىڭ دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايلى. ئىككى يەردە چىقىم
قىلىپ يۈرگىچە قۇدىلار بىزنىڭكىگىلا كەلسۇن، توينى مۇشۇ
يەردە قىزىتايلى!» دېگەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىنىڭ كۆڭلى
ئورنىغا چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «كېلىنىنىڭ دادىسى» بول-
غاندىن كېيىن ئۇ تويدا بولمىسا بولمايتتى. شۇنداق قىلىپ،
ئۇ ھەم خۇشاللىق ھەم مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلالمىغاندەك
بىر تۇيغۇ ئارىلىشىپ كەتكەن غەشلىك ئىچىدە ماشىنىغا چىقتى.

ماشىنىلار سىگنال بەرگىنىچە خالتا كوچىدىن چىقىپ چوڭ
يولغا قەدەم باستى. ھاۋا بۆلەكچە ئوچۇق ئىدى، يولدا كېتىۋات-
قانلار قىزىل تاۋار پۆپۈكلىرى شامالدا لەپىلدىگىنىچە كۆلكە -
چاقچاق سادالىرى ئىچىدە كېتىۋاتقان ماشىنا تويىغا ھەۋەس
بىلەن بويۇنداپ قارايتتى.

شىنيۆ ماشىنىنىڭ ئوچۇق دېرىزىسىدىن كىرىۋاتقان شامال-
دىن سەل توڭغاندەك بولدى، ئەمما كۆڭلى تولىمۇ خۇشال
ئىدى، كۆزىنى يېنىدا ئولتۇرغان چېن شۈيەندىن ئۈزمەيتتى.
چېن شۈيەننىڭ مەڭزىدىكى ياش تامچىلىرى شامالدا قۇرۇپ
قالغانىدى.

چېن ئائىلىسى بىلەن خەن ئائىلىسىنىڭ ئارىلىقى يىراق
ئىدى. ئەمما خەن خانىم يىراق - يېقىندىكىلەرگە ئۆزىنىڭ توي
قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش مەقسىتىدە شوپۇرلارغا يىراق
يولنى تاللاپ مېڭىشنى جېكىلىگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ماشى-
نا تويى يىراق يوللار بىلەن مېڭىپ مۇسۇلمانلار مەسچىتىنىڭ
ئەتراپىنى بىر ئايلىنىۋەتكەندىن كېيىن «بىلىمدان» قەسرىگە

قاراپ ئاستا يۈرۈپ كەتتى. ئۆيگە كىلەي دىگەندە، خەن خانىم ئۆزى ئولتۇرغان ماشىنىنىڭ شوپۇرىغا ماشىنىنى تىزراق ھەيدەشنى بۇيرۇدى. بۇنداق بولغاندا ئۇ بالدۇرراق بىرىپ كىلىنىنى ئۆيگە ئەكىرىش مۇراسىمىغا تىخىمۇ ياخشى قوماندانلىق قىلالايتتى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدا ئادەملەر زىچچىدە تۇرۇپ كەتكەندى.

توي بىشىنىڭ قۇدىلارنى قارشى ئىلىش ھەققىدىكى چاقىرىقىدىن كىيىن، تىخى ھىلىلا ئۆيىگە كىلىۋاتقان خەن خانىم توينى باشلاپ بارغان پىتى «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» غا ــ شۇيەننىڭ ئانىسىغا سالام بەردى. شۇيەننىڭ ئانىسىمۇ سالام قايتۇرغاچ ماشىنىدىن چۈشتى. خەن خانىم قىز تەرەپنىڭ مىھمانلىرىنى قورۇغا باشلاپ كىردى. ئەر تەرەپنىڭ ئايال مىھمانلىرى ئۇلارنى قورۇنىڭ ئىچىدە قارشى ئالدى ۋە «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» نى ئارىغا ئىلىپ چەللە ئاستىغا سىلىنغان كىگىزگە ئولتۇرغۇزدى. شىنيۆ بىلەن بىرقانچە چوكان چىن شۇيەننى قولتۇقلىغىنىچە يىڭى ھۇجرا ئۆيگە ئىلىپ كىردى. ئەسلىدە كىلىن «تەختىراۋان» دا كەلتۇرۇلگەن بولسا، ئۇدۇل ھۇجرا ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندىلا يەرگە دەسسەيتتى. بۇ دورەم ماشىنا ئىشلىتىلگەن بولغاچقا، بۇ قائىدىمۇ قىپقالدى.

ئەر ـ ئايال مىھمانلار ئارقا ـ ئارقىدىن كىلىپ «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» غا سالام بىرىشتى. تەلەپ بويىچە، تويى بولغان يىگىت سالام بەجا كەلتۇرۇپ بولغاندىن كىيىن «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان «تۆر ئورۇن» غا ئولتۇرغۇزۇلدى. قورۇمىنىڭ ئورنىغا شورپا كەلتۇرۇلۇپ «تارتۇقلۇق» ئادا قىلىنغاندىن كىيىن «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» قىزنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى.

شۇ ئەسنادا كىلىننى ئۇزىتىپ كەلگۈچىلەر بىردەك خوش-

لىشىش سالىمى قىلدى. لېكىن بۇ بىر خىل شەكىل بولۇپ، ئۇلار راست كەتمەي قوشنىلارنىڭكىدە بىردەم يېرىم دەم ئولتۇ- راتتى، بۇ «سورىۋېلىش» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلار يىگىت تەرەپتىن ئادەم كېلىپ قايتا - قايتا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىنلا «بىلمە- دان» قەسرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. يىگىت تەرەپنىڭ مېھمانلىرى دەرۋازىنىڭ ئىچىدە سەپ بولۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويغىنىچە ئۇلارغا سالام بەردى. قىز تەرەپتىن ئۇلارغا تېگىشلىك يارىشىقى بېرىلدى. بۇ «كۆرۈشۈش» دەپ ئاتىلاتتى.

ئەمەلىيەتتە بۇ تۈگىمەس كۆرۈشۈش ۋە سالام - سائەتلەر تويىنىڭ مۇقەددىمىسىدىنلا ئىبارەت ئىدى، خالاس. قارىيلار «ئىزاپ» (نىكاھ خېتى) يازغاندىن كېيىنلا مۇسۇلمانلارنىڭ مەرىكىسى رەسمىي باشلىناتتى. خەن زىچى ساقىلى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرغان، ئۇچىسىغا ئۇزۇن يەكتەك كىيىپ بېشىغا سەل- لە ئورىغان ياشانغان بىر موللامنى باشلاپ كېلىپ سۇپىغا ئول- تۇرغۇزدى، ئەلچى بىلەن قۇدا - باجىلار موللامنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. يىگىتنىڭ يېقىن دوستلىرى ئاشقان ئورۇنغا كې- لىپ ئولتۇردى.

ھەممە رەسمىيەتلەر تۈگىگەندىن كېيىن توي رەسمىي باشلاندى.

ئاۋۋال قۇدىلار سالاملاشتى. خەن زىچى بىلەن شۈيەننىڭ دادىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەچ ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈ- رۈشتى. كەچۈرمىشى پەقەت ئوخشىمايدىغان، ئەمما كەسپى بىر قۇدىسى بىلەن كۆرۈشۈۋاتقان چاغدا، شۈيەننىڭ دادىسى ھاياجان- لانغىنىدىن كۆزىگە ياش ئالدى. قۇدىلارنىڭ «كەڭ قوللۇقلۇ- قى» ئۇنى قالتىس تەسىرلەندۈرۈۋەتكەنىدى. خەن زىچى شىرەدى- كى مەخسۇس تەييارلانغان سوۋغىنى ئېلىپ قۇدىسىغا بەردى. بۇنداق سوۋغا بېرىش «قۇرئان» دا ئېنىق دېيىلگەن بولۇپ، تويدا كەم بولسا بولمايتتى. چېن شۈيەننىڭ دادىسى ئۇنى ئىززەت -

ئېكرام بىلەن قولىغا ئالغاندىن كېيىن «رىياسەتچى» گە تاپشۇ-
رۇپ بەردى. ئاندىن ئۇ رىياسەتچىنىڭ قولى ئارقىلىق يىگىت -
قىزغا كۆرسىتىلدى. توي بېشى: «ئوغۇل تەرەپنىڭ دادىسى خەن
زىچى، قىز تەرەپنىڭ دادىسى چېن يۇجاڭ» دەپ توۋلىغاچ،
ئوتتۇردا چېپىپ يۈرگەنلەرنىڭ قىز تەرەپنىڭ ئادەملىرىگە قو-
رۇما تارتىشىغا قوماندانلىق قىلدى، ئارقىدىن: «ئوغۇل تەرەپ-
نىڭ قىز تەرەپنىڭ دادىسىغا بىر شىرەلىك كۆڭلى بار ئىكەن،
قېنى مەرھەمەت» دەپ توۋلىدى.

قۇدىلار سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن قىز تەرەپنىڭ مېھ-
مانلىرى تۇشمۇتۇشتىن خەن زىچىگە سالام بەردى. شۇ ئەسنادا
موللام تېخى بايىلا يېزىپ بولغان «ئىزاپ» نى يۇقىرى ئاۋازدا
ئوقۇشقا باشلىدى. تيەنشىنىڭ كىگىزدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇنى
ئاڭلاۋاتاتتى. «ئىزاپ» نىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «نىكاھ غا-
يىب ھەم مۇقەددەستۇر، قىز بالا بالاغەتكە يەتكەندە چىرايى
ئېچىلىپ پەزىلەت، دىيانەت بابىدا كامالەتكە يېتىدۇ. ئەر بولغۇ-
چى ئۇنى ئەمرىگە ئالغاندىن كېيىن ئاسراپ كۆيۈنمىكى لازىم-
دۇر. سىلەرنىڭ نىكاھىڭلار شەرىئەتكە ئۇيغۇندۇر...» شەرق-
تىكى ئۆيدە خەن خانىم، شىنيۈ ۋە باشقا ئاياللار چېن شۇيەنگە
ھەمراھ بولۇپ ئولتۇراتتى. سىرتتا توي بېشى «قىزنىڭكى ئو-
قۇلىدۇ!» دەپ توۋلىغاندىن كېيىن، خەن خانىمنىڭ قوماندا-
لىقى بويىچە بىرنەچچە ئايال چېن شۇيەننى يۆلەپ ئورۇندۇققا
ئولتۇرغۇزدى. موللامنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇۋاتقىنىمۇ، نى-
كاھ خېتىگە يېزىلغانلىرىمۇ ساپلا ئەرەبچە گەپلەر ئىدى، ئول-
تۇرغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ چۈشىنىپ كېتەلىشى ناتايىن ئىدى.
ئەمما، كەيپىيات شۇنچە سۈرلۈك بولۇپ، بۇ نىكاھنىڭ ئاللانىڭ
ئىرادىسى بويىچە بولغانلىقى ھەممە كىشىنىڭ چىرايىدىن مەلۇم
ئىدى.

موللام ئەرەبچە تيەنشىڭدىن: «شۇيەن قىزنى ئەمرىڭىزگە

ئالدىڭىزمۇ؟» دەپ سورىۋېدى، تيەنشىنىڭ باشقىلارنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن «ئالدىم!» دېدى. موللام يەنە چېن شۆيەندىن: «تيەنشىڭغا تەگدىڭىزمۇ» دەپ سورىۋېدى، شەرقتىكى ئۆيدە ئولتۇرغانلاردىن خەن خانىم چېن شۆيەننى ئالدىرىتىپ: «تەگدىم» دېگۈزدى. بۇ گەپلەرنى دەپ بولغۇچە ئوغۇلمۇ، قىزمۇ تەڭلا قىزىرىپ كەتتى. ياشلار ۋە بۇنداق سورۇننى كۆرۈپ باقمىغانلار موللامنىڭ بايىقىدەك سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشنى بىلمەيتتى. بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا تيەنشىڭ بىلەن چېن شۆيەن مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا بېرىپ توي خېتى ئالغانىدى. ئەمما، شەرىئەتنىڭ قائىدىسى بويىچە تويدا يەنە «ئىزاپ» بولمىسىمۇ بولمايتتى. بۇنداق بولغاندا ئۇلارنىڭ تويى ھۆكۈمەت تەرەپمۇ ئېتىراپ قىلغان، خۇدامۇ قوبۇل كۆرگەن توي بولاتتى.

«ئىزاپ» ئوقۇلۇپ بولۇنغاندىن كېيىن سورۇندىكىلەر دۇئاغا قول كۆتۈردى. خەن زىچى بىلەن شۆيەننىڭ دادىسى نىكاھنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوقۇلغانلىقىنى قۇتلۇقلىغاندەك يەنە بىر قېتىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. شۇ ئارىدا يىگىتنىڭ يېنىدا تۇرغان توي بېشى كىگىزدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان تيەنشىڭنى قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ مېھمانلارغا سالام بەرگۈزدى ۋە يۇقىرى ئاۋازدا:

— يىگىت بۈگۈنچە ئىككى قېتىم تەزىم بېرىدۇ، ئەتە قېيىنانىسىنىڭكىگە چوڭ سالامغا بارىدۇ! — دېدى.

بۇ، تويىنىڭ مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشقانلىقىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە قىز تەرەپكە دېيىلگەن گەپ ئىدى. يىگىت بىلەن كېلىن توي بولغان كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە سالامغا بېرىشى كېرەك. توي بېشى بايىقى گەپنى دېيىش بىلەن تەڭ مېھمانلار توينىڭ قەنت - گېزەكلىرىنى ئېلىپ تيەنشىڭنىڭ بېشىغا چاچتى. تيەنشىڭ بېشىنى تۇتقىنىچە قاچتى. تويىنىڭ كەيپىياتى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. خەن خانىم ئالدىن تەييارلاپ

قويغان مەززىلىك تائاملار تەرتىپى بويىچە شىرەلەرگە تارتىلدى. ئەتىگەندىن بېرى تويىنىڭ قىزىقچىلىقىدا بىر نەرسە يېيەلمەي قورسىقى تازا ئاچقان مېھمانلار ئىشتىھا بىلەن تاماق يېيىشكە تۇتۇندى.

كەچتە مېھمانلار ئۆزىغاندىن كېيىن، يىگىت بىلەن قىز ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىرىلدى.

. . .

خەن خانىم پۈتۈن بىر كۈن پۈت - قولى يەرگە تەگمەي ئىشلەپ ماجالىدىن كەتكەن بولسىمۇ، ئېيتقۇسىز بىر رازىلىق ئىچىدە پۈتۈن ۋۇجۇدى يايراپ كېتىۋاتاتتى. بۈگۈن شام نامىزىدا ھاياجاندىن ياشلىرى توختىماي قۇيۇلۇپ: «ئاھ، قادىر ئىگەم! . . .» دەپ نىدا قىلىشىمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك خۇشال ئىكەنلىكىدىن دالالەت بېرەتتى.

خەي ھامىمغا تويدا بىر كۈن خىزمەت قىلىپ ئوبدانلا ھاردۇق يەتكەنىدى. ئۇ قاچا - قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بىردىنلا تېنى يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى ۋە ھۇجرىغا كىرىپ ياستۇققا بېشىنى قويۇپلا خورەكنى باشلىۋەتتى.

خەن زىچىمۇ كۈتۈپخانىسىغا كىرىپ يېتىۋالدى. ئاتىلىق قەرزىنى ئادا قىلغان بوۋايغا بۈگۈن خېلىلا ھاردۇق يەتكەنىدى. بۈگۈن ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى «قاشتېشى كۆرگەزمىسى» ئاچقان ۋاقىتىدىكىدىنمۇ بەكرەك چارچاپ كەتكەنىدى. بەلكىم بۇ ئۇنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى، ياشنىڭ ئادەمنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدىغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

شىنيۆ تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن تويغا قاتناشقىنى ئۈچۈنمۇ، بۈگۈن پەقەتلا ھاياجىنىنى باسالمىدى. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئۇ بۇنداق مەرىكىلەرنى ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئوقۇغان، تېلېۋىزور، سەھنىلەردىلا كۆرگەنىدى. لېكىن بۈگۈنكىسى ئۇ تويلارغا پۈتۈنلەي

ئوخشىمايدىغان بىر توي بولدى.

شىنيۈ بۇگۇنكى تويغا باشتىن - ئاخىر قاتناشقىنى ئۇچۇن بىر خىل يېڭىچە سېزىم ئىچىدە سۆيۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇنلارنىڭ بىرى ئۇنىڭ ئاكىسى، يەنە بىر ئۆز ئاچىسىدەك يېقىن كۆرىدىغان دوستى. شىنيۈ ئەمدى بۇ دوستىنى «يەڭگە» دەپ چاقىرىدۇ. بۇرۇن بىر ئائىلە كىشىلىرىدىن بولمىغان بولسىمۇ، ئەمدى بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىپ ئايرىلماي ياشايدۇ، ھاياتلىق يولىدا ئەمدى ھەر ئىككىسى يالغۇزلۇق ھېس قىلمايدۇ. تەڭرىنىڭ ئىرادىسى مۇشۇ. بىر دۇنياغا ئەرلەرنى، ئاياللارنى تەڭ ئاپىرىدە قىلغان ئۇلۇغ خۇدا ئۇلارغا يەنە مۇھەببەتتىن ئىبارەت ئۇلۇغ بىر ھېسسىياتنى ئاتا قىلغان. ئەر - خوتۇننى بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىپ ئۆزئارا كۆيۈنۈش ھېسسىياتىغا كەلتۈرىدىغان، ئارىدا ئىشىنىش، چۈشىنىش ھاسىل قىلىدىغان نەرسە دەل ئاشۇ مۇھەببەت. ئادەمگە ھەسسىلەپ غەيرەت - شىجائەت، ئەقىل - پاراسەت، كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلىدىغان نەرسىمۇ شۇ مۇھەببەت. مۇھەببەت مۇقەددەس. لېكىن، ئۇ شىنيۈنىمۇ گاڭگىرىتىپ قويۇۋاتىدۇ. بەلكىم بەك ياش بولغىنى، مۇھەببەتلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ مۇھەببەتنىڭ زادى قانداق بىر ھېسسىيات ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەس. مۇھەببەت دېگىنى «لياڭ شەنبو بىلەن جۇيىڭتەي» دەك كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان گۈزەل مېلودىيىمىدۇ ياكى بايروننىڭ قەلىمى ئاستىدىكى بۇلاق سۈيىدەك ساپ، سەمىمىي مىسرالارمىدۇ؟

خايدېنىڭ قەلبىدىن يىراق ئەندىشە
ئويلايدۇ: ئۇشبۇ دەم قەسەم نە ھاجەت.
چۈنكى پاك بىر قىزنىڭ ئالدانغىنىنى،
ئۇ ئاڭلاپ باقمىغان شۇ كەمگە پەقەت.

ئاڭلاپمۇ باقمىغان،
ۋىسالغا يەتمەكچۇن قەسەم زۆرۈر دەپ.
شۇ تاپ ئۇ جۇپتىگە تەلپۈنگەن قۇشتەك،
قاقتى پەر شادلىنىپ ئاشىقى تامان.
ئاسىيلىق يات بولغاچ قىزنىڭ قەلبىگە،
بىكىرەك ۋاپادىن سۆز ئېچىش بۇئان.
. . .

شىنيۈ چۇ يەنچاۋ دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەن بۇ شېئىرنى ئېسىگە ئېلىۋېتىپ مۇنداق بىر نۇقتىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەنگەندەك بولدى: مۇھەببەت پاك، سەمىمىي، مەڭگۈلۈك بولىدۇ، ھەقىقىي مۇھەببەتتە ئەسلىدىنلا «قەسەم بېرىش»، «ۋاپا ـ ساداقەتتىن سۆز ئېچىش» ھاجەتسىز. چۈنكى ھەقىقىي مۇھەببەت شۇنداق ئۇلۇغ بىر ھېسسىياتكى، ئىنسان قەلبىدە بىر بىخلاپ چىقسا ئەبەدىي باشقا جايدىن ئورۇن ئىزلىمەيدۇ.

شىنيۈ دېرىزە سىرتىغا ئاستا قۇلاق سالدى. بۇ ئوتتۇرا كۇزنىڭ ھەممە يەرنى گۆرىستان جىمجىتلىقى قاپلىغان كېچىسى ئىدى. شەرقىي ئۆيدە ياتقان ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ بۇ كېچىنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىقى، ئالىيجاناب، پاك، مۇقەددەس بولىدىغان ئاشۇ ھېسسىيات ـــ مۇھەببەت توغرۇلۇق نېمىلەرنى دېيىشىدىغانلىقى شىنيۈگە نامەلۇم ئىدى.

تۇن يېرىملاشقان بولسىمۇ، شىنيۈ ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ پەقەتلا ئۇخلىيالمايۋاتاتتى. بۇنىڭدىن كېيىن چېن شۇيەن غېرىبـ تىكى ئۆيدە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ياتمايدۇ. ئەمدى دوستى ئاكىسىغا مەنسۇپ. ئۇ چېن شۇيەنگە بەخت تىلەۋېتىپ «دوستىدىـ دىن ئايرىلىپ قالغىنى» ئۈچۈن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى ئىچىدە قالدى.

ئەتىسى ئەتىگەندىلا چېن شۇيەنىنىڭ ئىنىسى ئادەت بويىچە

«بوسوغا ئاتلاش سوۋغىسى» ئېلىپ كەلدى. ئادەتتە بۇنداق سوۋ-
غا داس، كورا دېگەندەك نەرسىلەرگە قاچىلانغاندىن كېيىن بىر
ياكى ئىككى ئەپكەشكە سېلىناتتى، ئاندىن ھەر بىر ئەپكەشنى
ئىككى ئادەم كۆتۈرۈپ قۇدىلارنىڭ ئۆيىگە كېلەتتى. چېن ئائى-
لىسى رەسمىيەتلەرنىڭ ئاددىيراق بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ چېن
شۇيەننىڭ چوڭ ئىنىسىنىلا ئەۋەتكەنىدى. ئۇ بالا ئىشىكتىن
كىرىپلا «مۇبارەك» دېدى. خەن خانىم ئۆيدىكىلەرنى باشلاپ
چىقىپ ئۇنى قىزغىن كۇتۇۋالدى. خەي ھامما «سوۋغا» ئورنىدا
ئېلىپ كېلىنگەن يېمەكلىكلەرنى ئاشخانىغا ئېلىپ كىردى ۋە
ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چۆپىدىن ئازراق ئېلىپ پىشۇرغاندىن
كېيىن قىز - يىگىتنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىردى. ئەمەلىيەت-
تە يېڭى توي قىلغانلار بۇنى يېمەي تىزىپ قوياتتى. چېن شۇيەن
چىرايلىق ياسىنىپ چىقىپ قېيناتا - قېينانىسىغا، خەي ھاممى-
غا، شىنيۈگە چاي تۇتتى، ئاندىن ئانىسى ئەۋەتكەن «ساندۇق»
تىن نەرسىلەرنى بىر - بىرلەپ چىقىرىشقا باشلىدى. قۇدا تەرەپ
خەن زىچىگە بىر تال قەلەم، خەن خانىمغا بىر پايپاق، خەي
ھاممىغا بىر قولياغلىق، شىنيۈگە خۇش پۇراقلىق ئەتىر سوپۇن
ئەۋەتكەنىدى. . . ھەممەيلەن بەكلا خۇش بولۇپ كېتىشتى. گەر-
چە بۇ ئاددىيلا سوۋغا بولسىمۇ قائىدە ئورنىدا قىلماي بولمايتتى.
بۇ «نېسىۋە ئايرىش» دەپ ئاتىلاتتى.

«نېسىۋە» ئايرىپ بولۇنغاندىن كېيىن تيەنشىڭ بىلەن چېن
شۇيەن «سالام»غا بېرىشى كېرەك ئىدى.

خەن خانىم «سالاملىق سوۋغىسى» ئورنىدا بالدۇرلا تەييار-
لاپ قويغان يېڭى بېلىق، تىرىك توخۇ، قەنت - گېزەك، چىلان
دېگەندەك نەرسىلەرنى تيەنشىڭغا تۇتقۇزدى.

تيەنشىڭنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى:

— بۇ تۇگىمەس رەسمىيەتلەر بۈگۈن يەنە بارمۇ؟ — دېدى
ئۇ غودۇراپ.

— نېمە دەۋاتىسەن؟ — دېدى خەن خانىم ئوغلىنىڭ پېشا-
نىسىگە نوقۇپ قويۇپ، — بۇنداق قۇتلۇق كۈنلەردە «تۈگىدى،
تۈگىمىدى» دېگەندەك گەپلەرنى قىلىشقا بولمايدۇ! ياخشى كۈن-
لەر تېخى ئەمدى باشلىنىۋاتسا! تېز بار! قېيناناڭ بىلەن قېينا-
تاڭ ئارزۇلۇق قىزىنى بىزگە بەرگەندىن كېيىن، بېرىپ رەھمەت
ئېيتىشىڭ كېرەك! ھەر ئىككىڭلارنىڭ ئەمدى ئىككىدىن دادى-
سى، ئىككىدىن ئانىسى بولدى. ھازىرقىدەك ئىككى ئېغىز
گەپنىمۇ ئوخشاپ قىلالمايدىغان ئىشنى قىلمىغىن، ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ئاڭلىدىم، — تيەنشىڭ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۈننى
تولۇق سىرتىغا چىقارماي جاۋاب بەردى.

ھە دېسىلا قىزىرىپ تاتىرىپلا تۇرىدىغان ئېرىگە ئاستىرتىن
قاراپ تۇرغان چېن شۈيەننىڭ چىرايىدا ئىختىيارسىز ئاچچىق
بىر كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى.

— ئاكا، سەندە شۈنچىلىك جۈرئەتمۇ يوقمۇ؟ — ئاكىسى-
نىڭ ھالىغا قاراپ شىنيۆنىڭمۇ ئىچى تىتىلداپ كەتتى، — خەق
كۆرۈپ قالارمۇ دەۋاتامسەن؟ خىجىل بولۇۋاتامسەن يا؟ كېرەك
يوق، مەن سەن بىلەن بىللە باراي! ھەي شۈيەن. . . يەڭگە،
سەنچە قانداق؟

— ئەمىسە ياخشىغۇ! — دېدى چېن شۈيەن، — سەن
ھەمراھ بولۇپ بارساڭ يول بويى زېرىكمەي مېڭىشتىن قۇتۇلۇپ
قالىمەن. بۈگۈن ماشىنا يوق، مېڭىپ بېرىشىمىز كېرەك. سەن
چىدىيالارسەنمۇ؟

— نېمىشقا چىدىيالمىغۇدەكمەن؟ — دېدى شىنيۆ خۇشال
بولۇپ، — مەن يا يول مېڭىپ باقمىغان ئادەم بولمىسام!

— ئەمدى سىلىگە بولار خېنىم! — خەن خانىم سەۋرسىز-
لىك بىلەن ئۇلارنىڭ گېپىنى بۆلدى، — بۇلار سالامغا كېتىۋاتسا
ساڭا ئەگىشىپ نېمە بار؟

— مەن. . . — شىنيۆ گاڭگىراپ قالدى.

— شىنيۈ قىزىم، قۇدىلارنىڭكىگە تونۇگۇن باردىڭمۇ؟ —
خەي هامما ئالدىراپ گەپكە ئارىلاشتى، — ئاكاڭ بىلەن يەڭگەڭ
هېرىپ چارچىدى، سەن بۈگۈن ئۆيدە دەم ئالغىن، — خەي
هامما شىنيۈنىڭ سەل خۇيلىنىپ قالغىنىنى كۆرۈپ گەپنى چاق-
چاققا بۇرۇۋەتتى، — بۈگۈن شۈيەن «سالام»غا بارىدۇ. ئەتە -
ئۆگۈن ياتلىق بولساڭ، «سالام»غا بېرىش نۆۋىتى ساڭىمۇ كې-
لىدۇ.

خەن زىچى ئەر كىشى بولغىنى ئۈچۈن ئايالىنىڭ گېپىنىڭ
قىزىنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتكەنلىكىدىنىمۇ، قىزىنىڭ نېمىلەرنى
ئويلاۋاتقانلىقىدىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى.

— بولدى، بولدى! تېز مېڭىڭلار! شۈيەن، ئاتا - ئانى-
ڭىزغا مېنىڭ سالىمىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ، — دېدى خەن زى-
چى.

— بولىدۇ، — چېن شۈيەن جاۋاب بېرىۋېتىپ ئىچ ئاغ-
رىتقاندەك بىر خىل تەرزدە شىنيۈگە يالتىيىپ قاراپ قويدى ۋە
تيەنشىڭنىڭ كەينىدىن سىرتقا ماڭدى. ئۇستىدىكى جۇڭسەنفۇ
كىيىمىدىن تازا ئەركىن بولالمايۋاتقان تيەنشىڭ چىرايىدا چۈشەن-
نىكسىز بىر ئىپادە، بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئىشىكتىن چىق-
تى. ئىككى قولىغا بىردىن تونۇۋالغان توخۇ ھېلىدىن - ھېلىغا
پالاقشىپ ئۇنىڭغا پەقەتلا ئارامچىلىق بەرمەيتتى.

بىر ئائىلە كىشىلىرى تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن يىراقلاپ
كەتكەندىن كېيىنلا قورۇغا قايتىپ كىردى. ئىشقا بېرىش ۋاقتى
توشۇپ قالغانىدى، خەن زىچى كوتوپخانىسىغا قايتىپ كىرىپ
سومكىسىنى قولىغا ئالدى. خەن خانىم بىر سومكىغا «شىركەت-
تىكىلەرگە تارقىتىپ بېرەرسىز» دەپ لىق توي كەمپۈتى سېلىپ
قويغانىدى.

خەن خانىم ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئۇزىتىۋەتكەندىن كې-
يىن خۇشال هالدا چەللىنىڭ ئاستىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە

كېلىنى دەملىگەن چاينى شامىسىنى پۇدەپ تۇرۇپ ھوزۇرلىنىپ ئىچتى:

— خۇداغا شۈكۈر! ئەمدى بۇ چوڭ ئىشنىمۇ بىر چىرايلىق ئۆتكۈزۈۋالدۇق، ئارمىنىمغا يەتتىم!

«سۆزلىگۈچىدە ئەيىب يوق، ئاڭلىغۇچى تۈزىتىپ ئاڭلىسۇن» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان. ئايۋاندىن ھۇجرىسىغا قايتىپ ماڭغان شىنيۈ ئانىسىنىڭ خۇشال تۇرقىنى كۆرۈپ، ئالدىراپلا ئېيتقان بايىقى گېپىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز ئۆزى توغرۇلۇق ئويلىنىپ قالدى: ئۇ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ شۇنچە ئوزۇن تەييارلىق قىلىنىپ ھەشەم - دەرەم بىلەن بولغان تويىدا زادى قانداق رول ئوينىدى؟ «قىزىقچىلىق كۆرىدىغان» تاماشىبىنلار قاتارىدىمۇ؟ ئەمدى تويمۇ ئۆتكۈزۈلۈپ بولدى، ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ قەلبىدىكى ئورنى زادى قانچىلىككىن؟

شىنيۈ ھۇجرىسىغا جىممىدە قايتىپ كىرىپ كارىۋىتىدا كىيىمى بىلەنلا ياتتى. ئۇنىڭغا ھارغىنلىق يېتىپ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ تىقىلىشقا باشلىغانىدى. شىنيۈ ھېچنېمىنى ئويلىماي ئاستا - ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى.

شىنيۈ چۈش كۆردى. چۈشىدە يەنيۈەننى، نامسىز كۆلنى، ساۋاقداشلىرىنى، ئوقۇتقۇچىسىنى كۆردى. . .

بىر چاغدا خەي ھامىمىسى ئۇنى ئويغاتتى. شىنيۈ ئويغىنىپ مىسكىنلىك، غېرىبلىق ئىچىدە قالغاندەك سەزدى.

— شىنيۈ، تاماق يەيدىغان ۋاقىت بولدى.

— ھاما، قورسىقىم ئاچمىدى.

— بۈگۈن دوراڭنى ئىچتىڭمۇ؟

— ياق. . .

— قارا سېنى، شۇيەن ئەسكەرتىپ تۇرمىسا ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىسەن، — خەي ھاما شۇنداق دېگەچ شىنيۈنىڭ يۈزىنى سىلىدى، — ۋۇي، نېمانچە قىزىپ كەتتىڭ؟

سوغۇق ئۆتۈپ قالمىغاندۇ؟

— مەن... بىلمەيمەن... — شىنيۆ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئۆرۈلۈپ قويۇپ يەنە ئۇخلاشقا باشلىدى.

خەي هاما ئالدىراپ سىرتقا يۈگۈردى:

— خېنىم، قاراڭ بېقىڭا، شىنيۆنىڭ پېشانىسى ئوتتەك قىزىپ كېتىپتۇ. بىرەر ئىش...

— هە؟ — ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە يۆلىنىپ ئەمدىلا مۈگدەككە چۈشكەن خەن خانىم ئەسنىگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ خەي هاما بىلەن غەربىتىكى هۇجرىغا قاراپ يۈگۈردى، — قاراڭ بۇ ئىشنى، ئادەمگە بىر كۈنلۈك ئارامچىلىقمۇ يوق! چوڭ ئىش يوق، ئادەم دېگەن قىزىپ تۇرىدۇ.

لېكىن، ئۇ رېماتىزم خاراكتېرلىك يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم قىزىسا قانداق نەتىجە كېلىپ چىقىدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

«سالام بېرىپ» قايتىپ كېلىۋاتقان ياش ئەر - خوتۇنلار ئالدى - كەينى بولۇپ كوچىدا كېتىۋاتاتتى. «سالامغا بېرىش» دېگىنى ئاممىباب تىل بىلەن ئېيتقاندا قىزنىڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يوقلاپ بېرىشنى كۆرسىتەتتى. «سالام» نىڭ سوۋغىسىنى ياخشى تەييارلاش ئۈچۈن ئالايتەن بەش، ئون كۈن تەييارلىق قىلىنىدىغانلارمۇ، ئاددىيلا تەييارلىق قىلىپ كۈيئوغۇل بىلەن قىزنى بىر ۋاخ تاماق بىلەن ئۇزىتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. چېن شۆيەننىڭ ئانىسى مۇشۇ ئاددىي شەكىلنى تاللىغانىدى. چۈشلۈك تاماق يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن تيەنشىڭ «ماڭايلى!» دېدى. چېن شۆيەن ئاتا - ئانىسى، ئىنىلىرى بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن ئېرىگە ئەگىشىپ ماڭدى.

كوچىغا چىققاندىن كېيىن، تيەنشىڭ ئارتۇق گەپ قىلماي بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئالدىدا ماڭدى. چېن شۆيەن ئۇنىڭ

ئارقىسىدىن ئۈچ قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ كېلىۋاتاتتى. تونۇمايدىغان ئادەم بۇ ھالەتنى كۆرسە ھەرگىزمۇ ئۇلارنى تېخى تونۇغۇنلا كاتتا توي ئۆتكۈزگەن ئەر - خوتۇن دېمەيتتى. چۈنكى ئۇلار يېڭى تونۇشقان ئادەمدەك گەپمۇ قىلىشماي بىر - بىرىدىن خىجىل بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

چېن شۇيەن ئاستا كېتىۋېتىپ تونۇگۇنكى ھەشەم بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن توينى ۋە توي كېچىسىنى ئەسلەپ قالدى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا چۈشتەكلا بىلىنەتتى. چېن شۇيەننىڭ ئاتا - ئانىسى، ئىنىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قولۇم - قوشنىلىرى ئۇنىڭ تويىدىن تولىمۇ رازى ئىدى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ رازى بولدى، چۈنكى ئۇ ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشنى ئوبدان ئۆتكۈزۈۋالغان، مۇشۇنداق ياخشى ئائىلىگە كىرىپ ئىززەت - ئېكرامغا مۇيەسسەر بولغانىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن خۇشال بولۇش كېرەك ئىدى. لېكىن يەنە ئۇنىڭ نېمىدۇر بىر نېمىسى كەمدەك تۇراتتى. تونۇگۈنكى ئالدىراشچىلىقتىن كېيىن ئۇ ئىلگىرى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن نەرسىسىگە ئېرىشتى. لېكىن يەنە بىر قارىسا ئېرىشمىگەندەكمۇ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا ئۇنىڭغا كەمدەك تۇيۇلۇۋاتقان نەرسە زادى نېمە؟ چېن شۇيەن بۇنى ئېنىق دەپ بېرەلمەيتتى. ئۇ، ئاي نۇرى ئۆيگە غۇۋا چۈشۈپ تۇرغان ھېلىقى كېچىسى شىنيۆنىڭ يېنىدا ياتقاچ ئۆزىگە بايرونىنىڭ شېئىرىنى ئاستا ئوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئەسكە ئالدى. شۇ چاغدا ئاشۇ گۈزەل مىسرالار ئۇنى مەيىن شامال يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەندەك، سۈزۈك بۇلاق سۈيى قەلب خانىسىنىڭ ئىچكىرىسىگە سىڭىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. تاشقى دۇنيادىن يىراق بىر جايدىكى دېڭىز بىلەن قورشىلىپ تۇرغان بىر گۈزەل ئارالدا بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇق تۇرىدۇ. ھەر بىرىنىڭ چىرايى ئەينەككە ئوخشاش قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئېنىق كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. چەكسىز بىر مۇھەببەت بالقىپ تۇرغان كۆزلەر.

دىن ئاجايىپ بىر نۇر تاراپ تۇرىدۇ. . . ھىم، مۇھەببەت دېگەن شۇنداق بولىدۇ. زۇمرەت سۇدەك ساپ، ئاي نۇرىدەك سۇزۇك، دېڭىزدەك چوڭقۇر، ئۇيۇلتاشتەك چىڭ بولىدىغان نەرسىلا مۇ- ھەببەت. چىن شۇيەن ئۆزىنىڭ ۋىسال تاپىدىغان ماكانىنى ئىز- دەپ ئاشۇ ئىنتىلىش بىلەن خەن ئائىلىسىگە كېلىن بولۇپ كىردى. «بازاردا مىڭ كىشى، كۆڭۈلدە بىر كىشى» دېيىشىد- دۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى كىشىسى زادى كىم؟ چىن شۇيەن شىنيۈنىڭ بالىتىسىدىكى ۋاقتىدا ئوپلىيانىڭ سەھنە سۆزىنى قايتا ـ قايتا ياد ئالغانلىقىنى ئەسكە ئالدى. «ئەنە ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ۋىسال كۈنى، مەن ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، چىرايلىق ياسىنىپ دېرىزەڭنىڭ ئالدىغا مەشۇقۇڭ بولۇش ئۈ- چۈن بارىمەن. يىگىت كارىۋىتىدىن چۈشۈپ كىيىمىنى يېپىنىپ ئىشىكنى ئاچتى. قىز ھۇجرىغا قىز ھالىتىدە كىرىپ چوكان ھالىتىد- دە يېنىپ چىقتى. . . » راست، بىر مەزگىللىك قىزىقچىلىقتىن كېيىن ئۇ «چوكان»غا ئايلاندى. ئىنتىلىشىنى، روھىي ھېس- سىياتىنى، تەقدىرىنى، ھەممە نېمىسىنى خەن تيەنشىڭگە تاپ- شۇردى. تيەنشىڭ ئۇنىڭ ئاشىقى، كۆڭۈلدىكى ئادىمى. بۇنىڭ- دىن كېيىن ئۇ تيەنشىڭنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سۆيۈپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىيدۇ، پەرزەنتلىرىنى قاتارغا قوشىد- دۇ. ھازىر ئېرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئۈچ قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ھېسسىياتنى مۇھەببەت دې- گىلى بولامدىغاندۇ؟ بەلكىم شۇنداق دېگىلىمۇ بولسا كېرەك. رېئال تۇرمۇش ئۆزگىرىشچان بولىدۇ. ئېھتىمال، مۇھەببەتمۇ بىر قېلىپتىلا بولىدىغان نەرسە ئەمەستۇ. ئالدىدا كېتىۋاتقان مۇنۇ ئېرىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق سۆيۈملۈك يەرلىرى بار. شىند- يۈ: «ئاكام سىز بىلەن توي قىلىدىغان بولسا يۈرىكنى سىزگە ئېلىپ بېرىشتىن يانمايدۇ» دېگەن ئەمەسمىدى! توغرا، چىن شۇيەن ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئايالى بىلەن بىللە مېڭىشتىنمۇ ئىزا

تارتىشى، ئاشۇ سەممىي تۇرقى ئۇنىڭ ئىلگىرى بىرى بىلەن يۈرۈپ باقمىغان، ئايال زاتى بىلەن ئۇچرىشىپ باقمىغان ياۋاش ئەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

چېن شۇيەن تيەنشىڭنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مېڭىۋاتقان ھالىتىگە قاراپ ئىختىيارسىز پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

— نېمىگە كۈلىسىز؟ — تيەنشىڭ ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي سورىدى.

— تۇرقىڭىزغا قاراڭە! — دېدى چېن شۇيەن، — نېمانچە ئالدىراپ ماڭىسىز؟ بىر كىشى سىزنى يەۋالمايدۇ جۇمۇ!

تيەنشىڭ قەدىمىنى ئاستىلىتىپ ئايالنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى. ئۇ ئۇنچە ئەخمەق ئەمەس، ئايالنىڭ «بىر كىشى» دېگىنى دەل ئۆزى، بۇنى بىلگۈچىلىكى بار. ئەلۋەتتە، ئايالى ئۇنى يەۋالمايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن «ئاشىق - مەشۇق» لاردەك يانمۇ يان مېڭىشنى ئويلايدۇ. لېكىن، تيەنشىڭ بۇنداق مېڭىشتىن خىجىل بولىدۇ. ئۇ ئىشلەيدىغان زاۋۇت بۇ يەرگە يېقىنلا يەردە، بەزى خىزمەتداشلىرى يېقىن ئەتراپتا تۇرىدۇ. ئىككىسىنىڭ بىللە مېڭىۋاتقىنىنى كۆرسە ياخشى ئەمەس. بولمىسىغۇ تونۇگۇنكى تويغا زاۋۇتتىن خېلى جىق ئادەم كەلدى. ئۆز رازىلىقى بىلەن ئېلىپ - تېگىشكەن ئەر - خوتۇن تۇرۇقلۇق خەقنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن قورقسا بولامدۇ؟ لېكىن، ئۇ يەنىلا بۇنداق يانمۇ يان مېڭىشتىن خىجىل بولاتتى، سەۋەبىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

— ھەي، ئادەمگە دەيدىغان بىرەر ئېغىز گېپىڭىز يوقمۇ؟ تونۇمايدىغان ئادەمدەك ماڭغىنىڭىزنى قاراڭە! — چېن شۇيەن ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ئېرىگە قاراپ قويدى.

تيەنشىڭ ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ ئايالىنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرگۈسى كەلمىگىنى ئەمەس. شۇيەن ئۇنىڭغا شۇنداق كۆيۈنىدۇ، شۇنداق سەممىي. تيەنشىڭ كۆڭلىدە ھەممىنى بىلىپ تۇرسىمۇ مېھرىبانلىقىنى ئېغىز ئارقىلىق ئىپادى-

لەشنى بىلمەيدۇ.

— نېمە... نېمىنى دەيمەن؟ سىز ئاۋۋال بىر نېمە دەڭچۇ!

چېن شۈيەننىڭ كۆتۈۋاتقىنىمۇ دەل مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر ئېغىز سۆز. كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇرىدىغان شېرىن - شېكەر سۆزلەرنى ئۇنىڭدىن كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئېرىنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەندىن كېيىن «كۆڭلۈمدىكىنى تاپ!» دەپ ئولتۇرماي ئۆزى ئاۋۋال گەپ باشلىغىنى مۇۋاپىق.

— ھەي، سىز... — شۈيەن گېپىنىڭ يېرىمىنى دەپ بولۇپ يەنە توختىۋالدى. ئۇ ئەسلى تيەنشىڭدىن: «سىز بايرونىڭ شېئىرلىرىنى، شېكىسپېرنىڭ تراگېدىيىلىرىنى كۆرگەنمۇ؟» دەپ سورىماقچى ئىدى. لېكىن، شىنيۈدىن ئاڭلىغان سۆزلەرنى ئۆزىنىڭمۇ دېگەندەك ئاڭقىرىپ كېتەلمىگىنىنى، تيەنشىڭنىڭ بۇ ھەقتە ئۆزىدىن جىق نەرسىلەرنى بىلىپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ گەپنىڭ مەزمۇنىنى دەرھاللا باشقا ياققا بۇرىدى، — سىز «لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەي» دېگەن كىنونى كۆرگەنمۇ؟

تيەنشىڭنىڭ كۆڭلى جىغغىدە قىلىپ قالدى. ئۇ ئادەتتە كىنونى كەمدىن - كەم كۆرەتتى، لېكىن چېن شۈيەن تىلغا ئالغان كىنونى رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن كۆرگەنىدى. بۇ ئۇلار تازا قىزغىن مۇھەببەتلىشىۋاتقان ياز ئايلىرى ئىدى، بىلەتنى رۇڭ گۈيفاڭ ئالغانىدى. ئۇلار تونۇش - بىلىشلەرنىڭ ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ زاۋۇتتىن يىراق بىر جايدىكى بىر كىنوخانىغا بارغانىدى. كىنونى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن رۇڭ گۈيفاڭ يول بويى ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ ماڭغان ۋە:

— كىنودىكى لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەينىڭ «بىز خۇدا قوشقان بىر جۈپلەر» دېگىنى ئېسىڭىزدىمۇ؟ بىزمۇ شۇلارغا ئوخشايمىز. تەقدىر مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرغان. بىز بىر جۈپ

كېپىنەكتەك مەڭگۈ ئايرىلمايمىز! . . . » دېگەنىدى.
شۇنچە تاتلىق گەپلەرنى قىلغان ئادەم ئەجەب تېز ئۆزگىرىپ كەتتىيا! مىڭ بىر جاپادا جاڭجياكۇدىن قوي ئېلىپ كېلىپ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن قۇربان ھېيتنى بىللە ئۆتكۈزەرمىز دەپ كۈتۈپ ئولتۇرسا، ئۇ كەلمەي قويدى، سەۋەبسىزلا ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى، دېگەن گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالدى! . . . ئەمدى تيەنشىڭ توي قىلىپ سالامغىمۇ بېرىپ بولدى. رۇڭ گۈيفاڭغا بولغان قورساق كۆپۈكىنى قېيداش ئارقىلىق چىقىرىۋالدى. ئۇنىڭ ئەمدى ئالا كۆڭۈل رۇڭ گۈيفاڭنى ئويلىغۇسى يوق. ئادەتتە ئۇ زاۋۇتتا رۇڭ گۈيفاڭنى ئۇچرىتىپ قالسىمۇ تونۇمايدىغان ئادەمدەك گەپ قىلماي ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇ ئۆتمۈشكە مۇناسىۋەتلىك بارلىق ئەسلىمىلەرنى ئۇنتۇپ كەتمەكچى بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. لېكىن، چېن شۇيەن بۈگۈن ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوقلا ئۇ كىنونى تىلغا ئېلىپ قالدى. ئۇنتۇپ كەتكەن ئىشنى قايتا ئەسلىتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىر قىسما قىلىپ قويدى. تيەنشىڭنىڭ ئايالىغا ئۆزىنىڭ ئىلگىرى رۇڭ گۈيفاڭ ئىسىملىك بىرى بىلەن ئارىلاشقىنىنى بىلدۈرۈپ قويغۇسى يوق. ئۇنىڭغا تويدىن ئىلگىرى باشقا بىر قىز بىلەن ئارىلاشقىنى شۇيەنگە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشتەكلا تۇيۇلىدۇ. لېكىن، ئۇ نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدىغان ئىش ئەمەستە! تيەنشىڭنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى.
— كۆرگەن، نېمە بولدى؟ — سورىدى ئۇ ئايالى كۆڭلىدىكى بىلىۋالغاندەكلا.
— نېمە بولدى دەمسىز؟ نېمە بولغاندەك تۇرىدۇ؟ — چېن شۇيەن كۈلۈمسىرىدى. ئۇ تيەنشىڭنىڭ نېمە ئۈچۈن قىزىرىپ كەتكىنىنى بىلمەيتتى، رۇڭ گۈيفاڭنىڭ قانداقراق بىر قىز ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى، ئۇنىڭغا ئېرى بەك سەممىيدەكلا بىلىنەتتى، — تۇرقىڭىزغا قاراپ بېقىڭە! لياڭ شەنبونىڭ

ئۆزىگىلا ئوخشاپ قاپسىز. جۈيىڭتەي يول بويى بىرمۇنچە گەپ قىلسا، ئۇ بىر ئېغىزىنىمۇ چۈشەنمەيدۇ.

تيەنشىڭ كۇلۇپ تۇرۇپ دېدى:

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ تازا زېرىكىپسىز - دە!

— يىگىرمە بىر يىل پالاقشىپ يۈرۈپتىمەن. ئەمدى بۇ توي كۆڭلىرى بولغاندىكىن تازا بىر ئويناپ كەلگۈم كېلىۋاتىدۇ! — دېدى چېن شۈيەن، — ھەي، باغچىغا بېرىپ ئايلىنىپ كېلەيلىچۇ.

— باغچىنى ئايلىنىپ كېلەيلى؟ — تيەنشىڭ دېلىغۇللىق ئىچىدە جايىدا تۇرۇپ قالدى.

— ھەئە، بېرىپ پاراڭلاشقاچ قولىۋاققا چۈشۈپ كەلمەمدۇق، — چېن شۈيەن ئۇنى قىزىتىشقا باشلىدى، — سىز بىلەن تونۇشقىنىمغا شۇنچە ئۇزۇن بوپتۇ، لېكىن مېنى بىرەر قېتىممۇ باغچىغا ئەكىرىپ باقمىدىڭىز. ئىلگىرى سىنىشىپ - ئارىلىشىپ باقمىغان بولغاچقا، بىر - بىرىمىزنىڭ قانداقلىقىنى بىلىشمەيلا توي قىلدۇق. ئەمدى ماڭا تولۇقلاپ بېرەرسىز؟

تيەنشىڭ خىجالەت بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئايالى راست ئېيتىۋاتاتتى. ئۇ «قوغلىشىش»، «كۆيۈش» دېگەندەك جەريانلارنى باشتىن كەچۈرمەي ئايالىنى ئوڭايلا ئەمرىگە ئېلىۋالغانىدى. لېكىن، ئۇ دېگەن ئايال كىشى - دە، ھېسسىياتقا، كۆيۈنۈشكە موھتاج. ئۇ بۇ جەھەتتە ئايالىنىڭ كۆتكەن يېرىدىن دېگەندەك چىقالمىدى. ئويلاپ باقسا، تويدىن بۇرۇن شىنيۈنىڭ ئىشى ئۈچۈن دوختۇرخانىغا بىللە يۈگۈرۈپ بارغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شۈيەن بىلەن تۇزۇكرەك بىللە بولۇپ باقماپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كىنو كۆرۈش، بىللە ئايلىنىش، باغچىلارغا بېرىش دېگەندەك ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۆتۈلمەپتۇ. راست، ئۇ چېن شۈيەنگە بۇلارنى تولۇقلاپ بېرىشى كېرەك.

— ئەمىسە دەڭە، نەگە بارىمىز؟

— تاۋۇرەنتىنىڭ يېقىن، شۇ يەرگە بارايلى! — چېن شۈيەن

خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ ئىرى بىلەن باغچىلاردا، دەرەخ سايە- لىرى ئاستىدا، گۈللۈك بويلىرىدا ئايلىنىپ مېڭىشنى، كۆلدە قولۋاققا چىقىپ ئويناشنى، ئائىلە، خىزمەت ۋە قايناق تاشقى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتتى بولمىغان ئۆزىگىلا تەئەللۇق ئىشلار توغرۇلۇق پاراڭ سېلىشنى، تۇنجى مۇھەببەتنىڭ پەيزىنى سۈ- رۈپ يۈرگەن ئاشىق - مەشۇقلارغا ئوخشاش شېرىن ھېسلار قاينىمىدا ئۈزۈشنى خالايتتى. ئۆزى ئالدىراپلا چوكانغا ئايلانغى- نى بىلەن كۆڭلى قىزلىق دەۋرىگە تەلپۈنەتتى.

— تاۋرەنتىڭغا دەمسىز؟ — تيەنشىڭ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇمۇ تيەنشىڭ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بارغان جاي ئىدى. مەجنۇنتال تىكىلگەن كۆل بويىنى، قولۋاقنى ئەسلەش بىلەن رۇڭ گۈيفاڭنىڭ چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇدھىش نەرسىدەك پەيدا بولدى. قىزىق ئىش - ھە! رۇڭ گۈيفاڭنىڭ سىماسى نېمىدەپ ئۇنىڭ ئالدىدىن كەتمەي تۇرۇۋالىدىكىنە؟

— يۈرۈڭە! — چېن شۇيەن روھلۇق ھالدا تيەنشىڭنىڭ بىلىكىنى تۇتتى. ئۇلار يولدىن ئۆتۈپ 10 - يولنىڭ ئاپتوبۇسىغا چىقىسىلا تاۋرەنتىڭغا بىر دەمدىلا بارالايتتى. بۇ يەر بىلەن تاۋرەن- تىڭنىڭ ئارىلىقى بەش پۈڭلۈق يول ئىدى.

— بولدىلا، بۇگۈنچە بارمايلى. كېيىن... — غۇدۇرىدى تيەنشىڭ. رۇڭ گۈيفاڭنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىشى بىلەن ئۇنىڭ بايىقى قىزغىنلىقى نەگىدۇ غايىب بولدى.

— كېيىن؟ كېيىن ۋاقىت چىقامتى؟ — چېن شۇيەن دومسىيىپ قالدى، — تېخى ۋاقىت بالدۇرغۇ، قايتىپ بارساق قىلغۇدەك ئىشمۇ يوق.

— ئىش يوقلۇقىغۇ يوق، — تيەنشىڭ نېمە ئۈچۈن بارماي- لى دېگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرەلمەي باشقا باھانە ئىزدې- دى، — ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىپ شىنيۈنىڭ ئىچى پۇشۇپ كەتكەن- دۇ... سىز قايتىپ بېرىپ ئۇنىڭغا ئوبدان ھەمراھ بولۇڭ.

باشقا بىر كۈنى ئۈنىمۇ ئېلىپ باغچىلارغا بېرىپ كېلەرمىز، بولامدۇ؟

— ئەمىسە. . . بوپتۇ، — چېن شۈيەن نائىلاج نىيىتىدىن ياندى. تيەنشىڭنىڭ ھەرقانداق ۋاقىتتا سىڭلىسىنى ئەستىن چىقارمايدىغانلىقىنى چېن شۈيەن ئوبدان بىلەتتى. ئەلۋەتتە، چېن شۈيەن ئۆزىمۇ شىنيۆنى ئېسىدىن چىقارمايتتى. بىر قانچە كۈندىن بېرى ئۇ تويىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىپ شىنيۆ ئۈچۈن «سېسترا» لىق ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلالمىدى. ئەكسىچە شىنيۆ ئۈنىڭ ئىشى ئۈچۈن پايپېتەك بولۇپ كۆچۈرۈپ كەلگىلى ئۆزى باردى، ماشىنىدىكى چېغىدا ۋە ماشىنىدىن چۈشكەن ۋاقتىدا ئۈنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشنى ئۈنتۇمىدى. لېكىن، شىنيۆ نېمىلا دېگەنبىلەن كېسەلدىن تېخى ئۆره بولالمىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۈنىڭ كۆڭلى شۇنداق يېرىم بولۇۋاتىدۇ. بۇگۈن ئەتىگەن ئانىسى كۆيۈنگەنلىكى ئۈچۈن شىنيۆنى «سالام» غا بىللە بارغىلى قويمىدى. لېكىن، شىنيۆنىڭ خاپا بولۇپ قالغىنى ئېنىق. چېن شۈيەن قايتىپ بېرىپ ئۈنىڭغا ئوبدان رەھمەت ئېيتىشى، تەسەللى بېرىشى كېرەك!

شىنيۆ تىلغا ئېلىنىش بىلەن چېن شۈيەننىڭ بايىقى ھاياجانلىق كەيپىياتى تىنجىپ قالدى، مۇھەببەت ھەققىدىكى شېرىن خىياللىرىمۇ نەگىدۇ غايىب بولدى. ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ھېچقانچە ئارىلىق قالدۇرماي ئۆي تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

دەرۋازىنى ئۈلارغا خەن خانىم ئېچىپ بەردى.

— ھۇي، تېزلا قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ قۇدامىلار ئوبدان تۇرۇپتىمۇ؟ . . . — خەن خانىمنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ئانىسىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇمنىڭ تازا تەبىئىي ئەمەسلىكىنى سەزگەن تيەنشىڭ ئۈنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي ئالدى-

راپ سورىدى:
— ئانا، ئۆيدە بىرەر ئىش بولدىمۇ؟
— ھېچ ئىش بولمىدى، — دېدى خەن خانىم، — شىنيۆ سەل قىزىپ كېتىۋاتىدۇ...
— نېمە؟ — تيەنشىڭ قاتتىق چۆچۈپ ئالدىراپ ئىچكىرىگە يۈگۈردى، چېن شۈيەنمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.
غەربىي ھۇجرىدا، شىنيۆنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا ئولتۇرغان خەي ھامما داستىدىكى سوغۇق سۇدا ھۆللەنگەن لۆڭگىنى شىنيۆنىڭ پېشانىسىگە دەممۇ دەم ياقاتتى، كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ ئەلەم بىلەن:
— ئاھ خۇدا، شىنيۆنىڭ جېنىنى قىينىمىغىن، قىزىنىمىسىنى ياندۇرغىن... — دەۋاتاتتى.
ئۇ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ كەينىگە قارىدى، تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن ئۇنىڭ كەينىدە تۇراتتى.
— قايتىپ كەپسىلەر - دە!
چېن شۈيەن ئالدىراپ كىرگەن پېتى قولىنى شىنيۆنىڭ پېشانىسىگە ياقتى:
— ۋاھ، نېمانداق قىزىق!
چېن شۈيەن يېزىق ئۈستىلىنىڭ تارتمىسىدىن تېرمومېتىرنى ئېلىپ شىنيۆنىڭ قولتۇقىغا قىستۇردى. سىماب تۈۋرۈكى تېزلىك بىلەن ئۆرلەپ كېتىۋاتاتتى.
تيەنشىڭ جىلى بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى:
— نېمىشقا دوختۇرخانىغا ئاپارمايسىلەر؟
خەن خانىم قولىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ دېدى:
— سىلەر ئۆيدە بولمىساڭلار، بىز ئىككى ئايالنىڭ كاللىسىغا شۇ ئەقىل كېلەمتى.
— ئۇنى بىر دېمە! — دېدى خەي ھامما لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ، — ئادەم ئىزدىسەك ئادەم يوق، ماشىنا ئىزدىسەك ما-

شىنا يوق. . .

— ماشىنىنىڭ قەدرى ئەجەب ئۆتۈلدىغۇ! — ۋارقىرىدى تيەنشىڭ. پېشانىسىنىڭ تومۇرلىرى ئىختىيارسىز بۆرتۈپ چىقتى، — ئىشلىتىدىغان ۋاقىتتا تونۇگۇن قاتىرىسىغا تىزىلىپ كەتكەن ماشىنىلارنىڭ بىرىمۇ يوق!

— قىزىتمىسى 39.7 گرادۇسقا چىقىپتۇ ئەمەسمۇ! — چېن شۈيەن تېرمومېتىرنى قولىغا ئېلىپ ۋارقىرىۋەتتى، — دوختۇر: «قىزىپ قالمىسۇن، زۇكام تەگمىسۇن» دەپ قايتا - قايتا تاپىلىغان. . . تېز دوختۇرخانىغا ئاپىرايلى!

— ماڭايلى، مەن ئۇنى يۈدۈپ ئاپىراي! — تيەنشىڭ شۇنداق دەپ يېرىم بىھوش هالەتتە ياتقان سىڭلىسىنى يۆلەشتۇردى، چېن شۈيەن ئۇنىڭ شىنيۆنى يۈدىشىگە ياردەملەشتى. تيەنشىڭ ھېچنېمىگە قارىماي سىرتقا يۈگۈردى.

تيەنشىڭنىڭ يېنىدا شىنيۆنى يۆلەشتۈرۈپ دېگۈدەك كېتىۋاتقان چېن شۈيەن پۇتىغا پۇتلىشىۋاتقان نەرسىلەرگە پىسەنت قىلماي ئالدىراش كېتىۋاتاتتى. . . ئۇلار خالتا كوچىدىن چىقىپ شىمالغا قاراپ يۈگۈردى. تۆت كوچىدا دۇڭدەنگە بارىدىغان 10 - يولنىڭ ئاپتوبۇس بېكىتى بار ئىدى، دۇڭدەندە چۇشكەندە تۇڭرېن دوختۇرخانىسىغا بىردەمدە بارغىلى بولاتتى.

ئىككى موماي «بىلىمدان» قەسىرىنىڭ ئالدىدا خېلىغىچە ئېسىگە كېلەلمەي تۇرۇپ قالدى. دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە، ئىككى تەرىپىگە چاپلانغان «خۇشاللىق» دېگەن خەتلەر كەچكى قۇياش نۇرىدا يالتىراپ تۇراتتى. قۇتلۇق چاغلار ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا بۇ ئائىلىنىڭ بېشىغا بىر چوڭ پېشكەلچىلىك سايە تاشلاپ كېلىۋاتاتتى.

خەن خانىم دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەيدە مەڭدىگىنىچە تۇرۇپ قالغان ئاشۇ دەقىقىدە يېنىدا تۇرغان خەي هامما پالاققىدە يىقىلىپ چۈشتى.

— ئاچا! ئاچا! — خەن خانىم ئالاقزادىلىك ئىچىدە كەي-
نىگە بۇرۇلۇپ قارىدى. بىچارە ئايال يۈزلىرى كۆكەرگەن،
كۆزىنى يۇمغان، چىشلىرى كىرىشكەن، سول قولىنى جىمىمدە
سوزۇپ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە ئالغان ھالەتتە دەرۋازا ئالدىدا
قىيسىيىپ ياتاتتى.

خەن خانىم يۆلەش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى، لېكىن خەي
ھامما ئۆلۈك ئادەمدەك مىدىرلىمايتتى. ئۇنى ھەرقانچە قىلىپمۇ
جايىدىن قوزغىتالمىغان خەن خانىم چىرايى تامدەك تاتارغان
ھالدا ۋارقىرىۋەتتى:

— ئاھ خۇدا! . . .

نامسىز كۆلنىڭ بويىدا ئېرەن دەرىخىنىڭ قىزغۇچ يوپۇر-
ماقلىرى كەچنىڭ مەيىن شامىلىدا سۇسقىنا تەۋرىنەتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ چاققانغىنا ياتىقىنىڭ دېرىزىسىدىن چىراغ
يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يېڭى ئوقۇش يىلىنىڭ تۇنجى مەۋسۇمى باشلانغىنىغىمۇ
ئىككى ئاي بولۇپ قالدى. ئىنگلىز تىلى كەسپىگە بۆلتۈر قوبۇل
قىلىنغان يېڭى ئوقۇغۇچىلاردىن خەن شىنيۆدىن باشقىلىرىنىڭ
ھەممىسى ئىككىنچى يىللىققا چىقتى، شىي چيۇسى شىنيۆنىڭ
سىنىپتىكى باشلامچىلىق ئورنىنى بېسىپ ، ساۋاقداشلىرىنىڭ
رىقابەت نىشانىغا ئايلاندى. ھەتتا لۇ شيۇجۇمۇ ئۇنىڭ بىلەن
بىرىنچىلىكنى تالىشىشنى ئويلاۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋ ھېلىھەم بۇ
سىنىپنىڭ مەسئۇلى ھەم ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى. فاكۇل-
تېت رەھبەرلىكىمۇ، يەن پروفېسسورمۇ ئۇنىڭدىن بۇ ئوقۇغۇ-
چىلارغا ئوقۇش پۈتتۈرگىچە مەسئۇل بولۇشنى تەلەپ قىلىۋاتات-
تى. ئەلۋەتتە، چۇ يەنچاۋمۇ ئۇلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويۇشنى
خالىمايدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولغاندىن بۇيان بىر سىنىپ
ئوقۇغۇچىغا تۇنجى قېتىم مەسئۇل بولۇشى. بىر يىلدىن بۇيان

ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا چوڭقۇر مۇھەببەت پەيدا بولدى. ئۇ بۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئۆز قولى بىلەن يارامىلىق ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىپ تەربىيىلەپ جەمئىيەتكە چىقىرىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ ئوقۇغۇچىلار بەش يىلدىن كېيىن مەكتەپنى لاياقەتلىك پۈتتۈرۈپ جەمئىيەتكە مۇۋەپپەقىيەتلىك قەدەم باسالىسا، ئۇمۇ دۆلەتكە، بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىگە ھەم ئاتا - ئانىلىرىغا يۈز كېلەلەيدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ تۇرغان بىردىنبىر نەرسە سىنىپىدىكى ئون ئالتە ئوقۇغۇچىنىڭ ئارىسىدىن شىنيۈنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقى ئىدى. ئۇ دېگەن شۇنداق ئەلاچى قىز - دە! شىنيۈنىڭ كېسىلى ئوڭشۇلۇق داۋالاندى دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە قايتىپ كېلەلىشى، ئوقۇشنى بىرىنچى يىللىقتىن باشلاپ قايتا داۋاملاشتۇرۇشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا باشقا ئوقۇغۇچىلار ئۈچىنچى يىللىققا چىقىپ بولىدۇ. ئۇنىڭ سىنىپىنىڭ شىنيۈدىن ئايرىلىپ قالغانلىقى ئەمدى ئېنىق. شىنيۈنىڭ باشقا ساۋاقداشلىرىدىن بىر يىلمۇ ئەمەس، ئىككى يىل ئارقىدا قېلىشى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان ئاچچىق رېئاللىق بولۇپ قالدى. چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كەيپىياتىنى تۇراقلىق تۇتۇشى ئۈچۈن، بىرمۇنچە ئاقماس ۋەدىلەرنى بېرىپ، مەكتەپكە قايتىپ كەلگىنىڭىزدىن كېيىن يەنە سىزگە سىنىپ مەسئۇلى بولىمەن، دېدى. بۇ ئېھتىمال شىنيۈنىڭ خاتىرجەم دەم ئېلىشىغا بولغان مايىللىقىنى قوزغىتالىشى مۇمكىن. لېكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن چۇ يەنچاۋ قاتتىق بىئارام. چۈنكى، ئۆزىنىڭ قىزنى ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئالدىغىنىنى ئۇ ئوبدان بىلىدۇ. ئۇ كۆيۈنگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسىنى، ئۆزىگە قاتتىق ئىشىنىدىغان بىر قىزنى ئالدىدى. ئۆزى بىلەن شىنيۈ ئوتتۇرىسىدىكى ئوقۇتقۇچىلىق - ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەتنىڭ ئاللىبۇرۇن ئاخىرلاشقانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان. ناۋادا شىنيۈ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەندىن

كېيىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئىككى سىنىپ ئاتلاپ ساۋاقداشلىرىغا
يېتىشىۋالسا، ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولۇشىمۇ مۇمكىن. بېيجىڭ
ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخىدا سىنىپ ئاتلاپ ئوقۇش كەمدىن -
كەم ئۇچرايدۇ. لېكىن، چۆ يەنچاۋ شىنيۆدە بۇ مۆجىزىنى يارد-
تالايدىغان يوشۇرۇن كۈچىنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدۇ ھەم شۇنداق
بولۇشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتىدۇ. لېكىن، قورۇق ئىشىنىش
بىلەن، كۈتۈش بىلەن ئىش تاڭ ئاتامدۇ؟ كېلەر يىلى قانداق
ئىش بولىدىغانلىقى تېخى نامەلۇم. دۇنيادا ھېچقانداق بىر ئىلىم
ئىنساننىڭ تەقدىرىنى ئالدىن قىياس قىلىشقا قادىر بولالىغان
ئەمەس. ئادەم قەلبىدە ھەرقانچە غۇۋا ئۈمىد بولغان تەقدىردىمۇ
ئالدىغا قاراپ مېڭىشى كېرەك. ئەگەر بىر كىشىنىڭ قەلبىدە
ئۇنى ئالغا ئىنتىلدۈرۈپ تۇرىدىغان ئۈمىد بولمىسا، ئۇ بەلكىم
غەيرەت - شىجائىتىدىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن. شۇنداق
بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇ ئېنىق، ئەمما يەنە غۇۋا بىر ئۈمىد بىلەن
بىر ئوقۇتقۇچى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى، ھەتتا بۇرچ دائىر-
رىسىدىن ھالقىپ كەتكەن ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. قىسقىراق بول-
غاندا ھەر ھەپتىدە بىر، ئۇزۇنراق بولغاندا يېرىم ئايدا بىر
شىنيۆنى يوقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. ھەر ئايدا بىر قىلىنىدىغان تەك-
شۈرۈشكە ئىمكانقەدەر شىنيۆ بىلەن بىرگە بېرىۋاتىدۇ. تېخى
ئۇ لۇ دوختۇر بىلەنمۇ بىر قېتىم پاراڭلاشتى. شىنيۆنىڭ تەلىپى
بويىچە جېڭ شاۋجىڭغا ياتاقتا شىنيۆنىڭ ئورنىنى ساقلاپ قېلىش-
نى تاپىلىدى. شىنيۆ كارىۋىتىمدا باشقا بىرى يېتىۋالمىسۇن
دەپ كۈندىلىك لازىمەتلىك بۇيۇملىرىدىن باشقا بىر قىسىم نەر-
سىلەرنى ياتىقىدا قالدۇرۇپ قويدى. ئۇ مەكتەپكە قايتىپ كەل-
گەندىن كېيىن بۇرۇنقى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇ-
يالىشى - ئوقۇيالماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، شۇ كارىۋاتتا ياتماق-
چى. بۇنداق بولغاندا ئۇ ئۆزىنى يەنىلا ساۋاقداشلىرىنىڭ ئارىسى-
دا ياشاۋاتقاندەك سېزىدۇ. ئۇ ساۋاقداشلىرىدىن ئايرىلىپ قې-

لىشنى خالىمايدۇ. ئېھتىمال، كېلەر يىلى كۆزدە ھەممە ئىش قىزنىڭ كۆتكىنىدەك بولۇپمۇ چىقار.

ئۇستەل چىرىغى ئاستىدا ئىشلەۋاتقان چۇ يەنچاۋنىڭ «يېڭى ھېكايىلەر» دېگەن تەرجىمىسى يەنە يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قالدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇق-لاش، ئۆستۈرۈش» تىن ئىبارەت فاڭجېننى ئۆگىنىش، «ئالىي مائارىپنىڭ ئاتمىش تۈرلۈك نىزامى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش، ھەر خىل زۆرۈر يىغىنلارغا قاتنىشىش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدى-راشلىقتىن قۇتۇلالماي يۈردى. كۈندىن - كۈنگە قويۇق، جىد-دىي تۈس ئېلىۋاتقان سىياسىي مۇھىت ئۇنىڭغا جېك شاۋجىڭ بولتۇر ئاشكارىلىغان ئۇچۇرنىڭ راستىقا ئايلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇرۇۋاتاتتى.

جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى ئۈزۈلگەن بولۇپ، ئەمدى جىمى ئادەم بەلنى مەھكەم باغلاپ سىناقلارغا بەرداشلىق بېرىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىنچى يىللىقنىڭ ئوقۇتۇش خىزمىتى ئۇنىڭدىن تېخىمۇ جىق ۋاقىتنى دەرس تەييارلاشقا سەرپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى. يەن پرو-فېسسورنىڭ سالامەتلىكى بارغانسېرى ناچارلىشىپ كېتىۋاتقاچقا، ئۇنىڭ مېھرىبان ئۇستازىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بىردەك زىممىسىگە ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تەرجىمىگە سەرپ قىلىدىغان ۋاقتىمۇ ئازلاپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ ئالدىراشلىقتىن قورقمايتتى، لېكىن ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا زېھنىنى بىر يەرگە يىغىپ تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنالماسلىقى ئۇنىڭغا قور-قۇنچلۇق بىلىنەتتى. ئۆزى بېيجەيدە ئولتۇرغىنى بىلەن ئەس - يادى «بىلىمدان» قەسرىدە ئىدى، سائەت - سائەتلەپ ئولتۇرغى-نى بىلەن بىرەر خەت يازالمايتتى. «شەمشەر سوقۇش» تەرجىمە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» نىڭ قولدىن چىقىشى تېخىمۇ ئاستا بولدى. چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ

تەھرىرلىرى بۇ توپلامنىڭ ئەسلىدە بۇ يىل چىقىرىلغان كىتابلار دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەنلىكى، ئەمدى ئامالسىز كېيىنكى يىلغا قالدۇرۇلغانلىقى، ئەگەر ئىمكانقەدەر تېز قولدىن چىقىرىپ بېرەلمىسە، كېلەر يىلى نەشرگە بېرىشكىمۇ كاپالەت قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنى ئالدىرىتىپ كېتىۋاتاتتى. لۇشۈننىڭ بۇ توپلىمىنىڭ كېلەر يىلى نەشر قىلىنىدىغان كىتابلار دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەنلىكى بىر ھېسابتا چۇ يەنچاۋغا ئارام ئېلىۋېلىش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەنىدى. ئۇ «ھامان ئۇلگۇرەلەيمەنغۇ» دەپ ئويلايتتى. قانداقلا بولسۇن، ئۇ ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ «يېڭى ھېكايىلەر» دىكى تەرجىمە قىلىپ بولالمىغان ئۇچ ھېكايىنى تەرجىمە قىلىپ تۈگىتىشى كېرەك ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇ ئۆزىگە ئىش تاپشۇرغان مەسئۇل مۇھەررىرنىمۇ، شىنيۆنىمۇ ئۇمىدسىزلەندۇرۇپ قوياتتى. ئۇ ھەر قېتىم شىنيۆنى يوقلاپ بارغان چېغىدا، قىز قىزىقىش بىلەن ئۇنىڭدىن تەرجىمە ئىشىنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىنى سورايتتى. تەرجىمە كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان بۇ ئوقۇغۇچى مۇئەللىمىنىڭ ئىشىنى ئۆزىنىڭ ئىشى دەپ بىلەتتى، ئوقۇتقۇچىسى تەرجىمە قىلىۋاتقان ئەسەرلەرنى ئۇمىدى ۋە مۇھەببىتىنىڭ ئاساسى دەپ قارايتتى. ئۇلار چۇ يەنچاۋ تەرجىمە قىلىۋاتقان ئەسەر توغرۇلۇق پاراڭلاشقاندا، شىنيۆنىڭ كەيپىياتى بۆلەكچە جانلىنىپ كېتەتتى، ئوقۇشتىن توختاپ قالغانلىقى تۈپەيلى پەيدا بولغان زېرىكىشلىك، ئازابلىق ھېسلىرى غايىب بولاتتى، ئۆزىنى يەنىلا ئوقۇتقۇچىسى بىلەن مەنزىلگە قاراپ بىرگە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقاندەك سېزەتتى. دۇرۇس، چۇ يەنچاۋ ئۆزى بىلەن بىر يولدا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بۇ كىچىك «سەپداش» نى تاشلاپ كەتسە بولمايدۇ. كەلگۈسى قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ تۇرۇپتۇ، ئۇ شىنيۆ بىلەن تەڭ ئىلگىرىلىشى كېرەك. ئالدىدىكى بۇ ئۆتكەلدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈۋالسىلا شىنيۆ داغدام يولغا قەدەم باسالايدۇ. ئۇ

شىنيۆننىڭ ئۆزىدىنمۇ بەكرەك ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشىشىنى كۈتتىدۇ.

چۇ يەنچاۋ پىكىر - خىيالىنى يىغىپ دىققىتىنى ئالدىدىكى «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» كە مەركەزلەشتۇردى. تەرجىمە باشتىكى ئابزاستىلا ئۇزۇلۇپ قالغانىدى. كۆڭزى ئوقۇتقۇچىسى لاۋزىنى يوقلاپ كەلدى. لاۋزى ئۇنىڭغا تەلىم بېرىپ: «خۇي - مىجەزنى ئۆزگەرتكىلى، جاننى ئالماشتۇرغىلى، ۋاقىتنى توسۇۋالغىلى، ئۆتەر يولنى توساپ قويغىلى بولمايدۇ...» دېدى.

چۇ يەنچاۋ قەلىمىنى ئەمدىلا قولىغا ئېلىپ: «پەقەت ئەقىدە، دىيانەت بولغاندىلا...» نى تەرجىمە قىلىپ تۇرۇشىغا ئىشىك چېكىلدى. ئۇ سەۋرسىزلىك بىلەن قەلىمىنى قويدى - دە، شۇ كۈنى چىققان «خەلق گېزىتى» بىلەن قولىيازمىلىرىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن: «كىرىڭ!» دېدى.

— چۇ مۇئەللىم! — ھەربىي كىيىم كىيگەن جېڭ شاۋجېڭ روھلۇق ھالدا ياتاققا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۇچىسىدىكى تولا يۇيۇلغانلىقتىن ئاقىرىپ كەتكەن، يېڭىنىڭ جەينىكىگە ئۇدۇل كېلىدىغان يېرىگە يوغان ياماق چۈشكەن بۇ چاپىنىنى ئىنچىكە كىيىپ كېلىۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇ نەنىنۋەندىن ھېلىلا قايتىپ كەلگەندەك بىر ھالەتتە ئىدى، بېغىشىدىكى يېپىيېڭى «ئومېگا» سائەت ئۇچىسىدىكى كىيىم بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ھاسىل قىلغانىدى.

— ساۋاقداش جېڭ شاۋجېڭ، قېنى ئولتۇرۇڭ! — چۇ يەنچاۋ ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ئورۇندۇقنى قىزنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

جېڭ شاۋجېڭ تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرمايلا ئوقۇتقۇچىسى كۆرسەتكەن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە جەينەكلىرىنى ئۈستەلگە تىرىگەن، بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۇرگەن ھالدا ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە چۇ يەنچاۋغا قارىدى. ئۇنىڭ شۇ

تاپتىكى تۇرقى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ دەرسىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلا-ۋاتقان سەبىي ئوقۇغۇچىنىڭكىگە ئوخشاپ قالغانىدى. چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ تۇرقىغا قاراپلا ئۇنىڭ ئۆزىگە دەيدىغان گېپى بارلىقىنى چۈشەندى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى پەملىگەچ: «بۇ قىز بىرەر رولنى كىمگە تەقسىم قىلىش ئىشىدا مەسلىھەت-لەشمەكچىمىدۇ ياكى ئۆزىگە ‹خىزمەت دوكلات قىلماقچىمىدۇ؟›» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ ھېچقايسىسى توغرا بول-ماي چىقتى. جېڭ شاۋجېڭ ئۇ پەقەتلا ئويلاپ باقمىغان بىر ئىش توغرۇلۇق بۇ يەرگە كەلگەنىدى.

— سىز بىلەن بىردەم پاراڭلىشاي دەپ كىرىۋىدىم، چۇ مۇئەللىم، — دېدى جېڭ شياۋجېڭ بىر قولىنى ئېڭىكىدىن چۇ-شۇرۇپ ۋە ئۆزىنى «ئەركىن» تۇتۇشقا تىرىشىۋاتقاندەك بىر قىياپەتتە ئۇستەلدىكى «خەلق گېزىتى» نى ئۇيان - بۇيان ئۆرۈ - ۋېتىپ، — ئەسلى سىز بىلەن بالدۇرراق پاراڭلىشىشنى ئويلىغا-نىدىم. يېقىندىن بېرى ئىش بېسىۋالدى. سىنىپنىڭ ئىشى بىر تەڭ، فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئىشى بىر تەڭ...

چۇ يەنچاۋ كاللىسىدىن ھېلىھەم چىقمايۋاتقان لاۋزى بىلەن كۇڭزىنىڭ سۆھبىتىدىن تەستە ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئوقۇغۇچىسى-نىڭ گېپىگە قۇلاق سالدى. ئۇ جېڭ شاۋجېڭنىڭ تېخى يېقىندىلا فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ تەشۋىقات ھەيئەتلىكىگە سايلان-غانلىقىنى بىلەتتى. ئىككى خىزمەتنى «تەڭ» زىممىسىگە ئالغان بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ بايىقى سۆزلىرى مۇنداقلا ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن چۇ يەنچاۋنى ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتى پارتىيە ياچېيكى-سىنىڭ بىرەر رەھبىرى بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەل-تۈرۈپ قويدى. بۇنداق سۆھبەت كۆپىنچە تولىمۇ جىددىي بىر ھالەتتە داۋام قىلاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھامان ئوقۇتقۇچىلىق - ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئېلىپ كەيپىياتىنى بىر ئاز تەڭشىۋالدى ۋە ئۇنىڭ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇشىنى كۇتۇپ ئولتۇردى.

— قانداق؟ — جېڭ شاۋجېڭ ھە دېگەندىلا سۆھبەتنىڭ تېمىسىنى كۆلۈپ تۇرۇپ سوئال قويۇشتىن باشلىدى. چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمىنى «قانداق» دەپ سورىغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالغاچقا، دەمال بىرنېمە دېيەلمىدى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق سوئال سىياسىي ۋەزىپە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ئاغزىدىن تولا چىقىدىغان گەپلەرنىڭ بىرى بولۇپ ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ھاجەتسىز ئىدى، سۆھبەتنىڭ ھەقىقىي مەزمۇنى ئاشۇ سوئالنىڭ كەينىدىن چىقاتتى، — يېقىندىن بېرى فاكۇلتېتىمىزدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى كەيپىياتى قانداقراق؟ پارتىيىنىڭ خىزمىتىگە تەكلىپ - تەلەپلىرى باردەك قىلامدۇ؟

— ھە، — چۇ يەنچاۋ بۇ سوئالغا ماس كەلگۈدەك بىرەر جاۋابنى دەرھال تاپالمىدى، — مەن. . . تازا بىلمەيمەن. باشقىلار بىلەن بۇ ھەقتە كەمدىن - كەم سۆزلىشىمەن ئەمەسمۇ. . .

جېڭ شاۋجېڭ راستىنلا بىر نەرسە سوراپ بىلىش نىيىتى يوقتەك بىر تەرزدە ئوقۇتقۇچىسىغا بىر قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— تەشكىلگە يېقىن تۇرغان يولداشلارنى پارتىيە تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىدۇ، بولۇپمۇ سىزدەك قابىل، ياش ئوقۇتقۇچىلارنى. ئەگەر پارتىيە تەشكىلىگە كىرەلىسىڭىز، رولىڭىزنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرالايسىز. چۇ مۇئەللىم، سىزنىڭ تەشكىل مەسىلىسىگە بولغان. . .

جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئاخىرقى گېپى تىنچ كۆل سۈيىگە تاشلانغان داڭگالدەك چۇ يەنچاۋنىڭ پىكىر - خىيالىنى چېچىۋەتتى. جېڭ شاۋجېڭ ئۆزىنى پىشقان، ئېغىر - بېسىق قىز قىلىپ

كۆرسىتىشكە تىرىشىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ ساددىلى-
قىنى ئاشكارىلاپ قويىدى. ئۇنىڭ خىزمەت ئۇسۇلىدىكى بالىلارچە
قىزغىنلىق، زىيادە «بېشارەت» ئالامەتلىرى چۇ يەنچاۋنىڭ كۆڭ-
لىنى پاللىدە يورۇتۇۋەتتى. پارتىيە ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى، قەلب
دېرىزىسىنى چېكىۋاتاتتى. 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدا
ياشاۋاتقان ھەر بىر جۇڭگولۇق ياش پارتىيىگە كىرىشكە، قىز-
غىنلىق بىلەن ئىنقىلاب قىلىشقا ئىنتىلەتتى.

لېكىن، چۇ يەنچاۋنىڭ كۆڭلى بىردىنلا بېسىقىپ قالدى،
كۆزلىرى جېنىڭ شاۋجېڭغا ئىككىلىنىش ئىچىدە تىكىلدى:

— مەن. . . تېخى پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى يازمى-
غان تۇرسام!

— شۇنداقمۇ؟ — ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپى ئۇنى سەل ھەي-
ران قالدۇردى. تەشكىل نامىدا ئىزدەپ كەلگەن ئادەملەرنىڭ
ئىچىدە تېخىچە ئىلتىماس يازمىغانلار ئۇنىڭغا كەمدىن ـ كەم
ئۇچرىغانىدى. ئەمما، جېنىڭ شاۋجېڭ بىردەملىك تېڭىرقاشتىن
تېزلا قۇتۇلدى، — كېرەك يوق، قاچان يازسىڭىز بولىۋېرىدۇ،
ھازىر يازسىڭىزمۇ كېچىكمەيسىز. ئىلتىماس يېزىش، جەدۋەل
تولدۇرۇش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر شەكىل، گەپ ئىدىيىدە
ھەقىقىي يوسۇندا پارتىيە بىلەن بىر يول تۇتۇشتا. لۇشۇن پارتى-
يىگە كىرمىگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي كوممۇنىزم
جەڭچىسى. ماۋ زېدۇڭنىڭ ئوقۇتقۇچىسى شۈي تېلى ئوقۇغۇچى-
سىدىن خېلى كېيىن پارتىيىگە كىرگەن. لېكىن، ئۇ ئىنقىلاب
ئەڭ زور قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرىغان چاغدا پارتىيىنىڭ سېپىگە
قاتناشقان. بۇ نەقەدەر قىممەتلىك روھ ـ ھە! چۇ مۇئەللىم،
ھازىر ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت ھەر بىرىمىزنىڭ ئالدىدىكى
مۇشەققەتلىك بىر سىناق بولۇپ قالدى. ھەقىقەت ئۈچۈن كۈ-
رەش قىلىشىمىز، ئېتىقادىمىز ئۈچۈن بارلىقىمىزنى تەقدىم قى-
لىشىمىز كېرەك! «گىياھنىڭ ئاجىز ـ كۈچلۈكلىكىنى شامال

بىلىدۇ» دەيدۇ ئەمەسمۇ!

جېڭ شاۋجىڭ بۇلارنى دەۋېتىپ بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقىنى كۆرگەن كىشى پارتىيىگە بولغان ساداقىتى، ئېتىقادىدىن ھەرگىز گۇمانلانمايتتى.

ئوقۇغۇچىسىنىڭ گەپلىرى چۇ يەنچاۋغا ئىختىيارسىز تەسىر قىلىپ قالدى. دېمىسىمۇ ئېتىقادنىڭ ئۆزى تەسىر قىلىش كۈچىگە ئىگە. ھەرقانداق بىر دىننىڭ مۇرىتى ئىخلاس بىلەن تائەت ـ ئىبادەتكە ئولتۇرغان چاغدا، ياندا تۇرغان ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىختىيارسىز ھۆرمىتى قوزغىلىدۇ. لېكىن، ئوقۇغۇچىسىنىڭ پارتىيە ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشقىمۇ تەييار تۇرغان ئېتىقادى ئالدىدا چۇ يەنچاۋ ھەرگىزمۇ ياندىن قاراپ تۇرغان ئادەملەردىن ئەمەس. شاڭخەي شەھىرىگە قىزىل بايراق قادالغان ۋاقىتتىن تارتىپلا ئۇ قوشنىلىرىنىڭ بالىلىرى بىلەن بۇ ئېتىقادنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى... كېيىن ئۇ بېيجىڭغا كېلىپ ئوقۇغۇچىلارغا قارشى كۈرەشنى باشتىن كەچۈردى، پولات تاۋلاش ھەرىكىتىگە قاتناشتى... ياشلىق دەۋرىگە ئەمدىلا قەدەم قويغان بىر ئادەم بۇ ئىشلارنى ھەقىقىي چۈشەنمىسىمۇ، ھەقىقىي تەنقىد قىلمىسىمۇ، لېكىن چۇ يەنچاۋ بۇنىڭ پولاتتەك پاكىت ئىكەنلىكىگە شەك ـ شۈبھىسىز ئىشەندى، قورسىقى بارغانسېرى تويمايدىغان، ئىنقىلاب بارغانسېرى قىيىنلاشقان چاغلارغىچە شۇنداق قىلدى...

— راست، ئادەمدە ئېتىقاد، ئىنتىلىش، غايە بولمىسا بولمايدۇ، — چۇ يەنچاۋنىڭ ئاۋازى سەل تىترەپ كەتتى، — «كوممۇنىست» دېگەن بۇ نام تولىمۇ شەرەپلىك. مەنمۇ ئىلگىرى ئويلىغان... بىراق...

جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇ ئەسلىدە ياش مۇئەللىمنىڭ ھازىرقىدەك دۇدۇقلاپ ـ تەمتىرەپ ئەمەس، ئىنگلىز تىلى دەرسى ئۆتكەن

ۋاقىتتىكىدەك ئازادە كەيپىيات ئىچىدە راۋان سۆزلىشنى كۈتۈپ ئولتۇرغانىدى.

چۇ يەنچاۋ يەنە دېلىغۇل بولۇپ گەپتىن توختاپ قالدى. گەرچە ئۇ «پارتىيە سىرتىدىكى زات» بولسىمۇ، پارتىيىگە دائىر ئاددىي ساۋاتلاردىنمۇ خەۋىرى بولماي قالمايدۇ ـ دە! پارتىيە ئەزالىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش تەشكىلىي ھەيئەتنىڭ ئىشى ئىدى. جېڭ شاۋجىڭ تەشۋىقات ھەيئەت بولغىنى بىلەن يەنىلا ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى. بەزى گەپلەرنى ئوقۇتقۇچىسى مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئۇنىڭغا دېيىشى كېرەكتە.

ــ بەلكىم سورىمىسام توغرا بولىدىغاندۇ، ــ دېدى چۇ يەنچاۋ دۇدۇقلاپ، ــ سىزنى تەشكىل ئەۋەتكەنمىدى. . .

جېڭ شاۋجىڭ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى. ئەسلى ئۇ بۇگۈن تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئەمەس، ئۆزىلا ئوقۇتقۇچىسى بىلەن پاراڭلىشىپ كىرەي دەپ كەلگەنىدى. لېكىن، بۇ تەشكىلىي پرىنسىپ بىلەن زىت ئەمەسقۇ! ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا پارتىيە ئەزالىرىنى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇش مەكتەپ پارتكومى ۋە فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسى ئالدىبۇرۇن بېكىتكەن ۋەزىپە. ھەر بىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ «يېتىشتۈرۈش ئوبيېكتلىرى» نى تەربىيىلەش ۋەزىپىسى، تونۇشتۇرغۇچىلىقنى ئۈستىگە ئېلىش ھوقۇقى بار. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ناھايىتى بىر ئاددىي پارتىيە ئەزاسىغۇ! چۇ يەنچاۋغا بىر دەملىك قىزغىنلىقىغا بېرىلىپ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنى يوق. ئۇ ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىنى ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن پارتىيە تەشكىلىگە ئېلىپ كىرىشنى ئويلايدۇ. ھازىر مۇئەللىمى دېگەندەك ئىشىنىپ كېتەلمىگىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ «غەمخورلۇقىنى» تازا چۈشەنمەي قېلىۋاتامدىكىن ياكى تېخىمۇ چوڭ «بىخەتەر سان» بولۇش ئويىدا بولۇۋاتامدىكىن؟

جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسى سورىغان سوئالغا ئۇدۇل جا-

ۋاب بەرمىدى. غۇرۇرىنىڭ ئەدەپ يەپ قالماسلىقى ئۈچۈن «ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇش» ئىشىدا تەشكىلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى يوق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى. لېكىن، تەشكىلىي تۈزۈم ئۇنى پارتىيىنىڭ مۇقەددەس ئىشلىرىنى خاتا تەشۋىق قىلماسلىققا ئۈندەپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ تەۋەككۇل قىلىپ قۇيرۇقىنى تۇتقۇزمايدىغان كاتتا ۋەدىدىن بىرنى بەردى:

— چۇ مۇئەللىم، ئارتۇق ئەندىشىدە بولماڭ. پارتىيىنىڭ دەرۋازىسى پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ھەم شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغان ھەرقانداق كىشىگە داغدام ئوچۇق. پارتىيە بىزنىڭ ئانىمىز!

چۇ يەنچاۋنى يەنە ئاجايىپ بىر ھاياجان ئۆز ئىلكىگە ئالدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ پارتىيە تەشكىلىگە ۋاكالىتەن ئۆزىدەك پارتىيە دەرۋازىسى سىرتىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ياشقا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىغا ئۇ چوڭقۇر ئىشىنەتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ئەمەس، «ئانا» ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بالا نېمە گېپى بولسا ئانىسىغا دەۋەرسە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ئەمما، ئۇ يەنىلا كۆڭلىدىكى ئەندىشىلىرىنى دېيىشنىڭ قانچىلىك تەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتى.

— تەشكىلىي جەھەتتىن... مېنىڭ تارىخىمنى تەكشۈردۈڭلارمۇ؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ گەپ ئېلىش نىيىتىدە.

— تارىخ؟ — جېڭ شاۋجېڭ قاتتىق تەئەججۇپلەندى، — يېڭى جۇڭگودا ئۆسۈپ يېتىلگەن بىر ياشنىڭ يەنە نېمە مۇرەككەپ تارىخى بولسۇن؟

— مەن... مېنىڭ ئائىلەمنى دەۋاتىمەن.

— بۇ ناھايىتى ئاددىي ئىشقۇ، سىز خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، ئانىڭىز باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى. بىر ھەدىڭىز ماگىزىندا بوغالتىرلىق قىلىدۇ. مانا مۇشۇلارلىغۇ!

جېڭ شاۋجېڭ توغرا ئېيتىۋاتاتتى. قارىغاندا، ئۇ سىنىپ

مەسئۇلىنىڭ ئائىلە تارىخىنى بىرەر قېتىم تەكشۈرۈپ چىققانمۇ ئوخشايدۇ. لېكىن، بۇلار تولۇق ئەمەس. چۇ يەنچاۋ شۇ ئويدا جېڭ شاۋجىڭغا ئەسكەرتىپ قويۇش ئويىغا كەلدى:

— يەنە مېنىڭ داداممۇ بار...

جېڭ شاۋجىڭ بەكلا ھەيران قالدى:

— مەن تېخى سىزنى دادىسى يوقمىكىن دەپتىمەن.

— بىر ئادەمنىڭ قانداقسىگە دادىسى بولماي قالىدۇ! — چۇ يەنچاۋ بۇ گەپنى ۋارقىراپ دېگۈدەك دېدى. ئۇ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا قولۇم - قوشنىلىرىنىڭ بالىلىرى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆزىنى «دادىسى يوق» دەپ ھاقارەتلىشىگە چىدىماي كەلگەنىدى. لېكىن، ئۇنىڭ تۆۋەن ئاۋازدا «ۋارقىراپ» ئېيتقان بۇ گېپى ئېمىشقىدۇر تىترەپ چىقىۋاتاتتى، — مېنىڭ دادام بار، بىراق ئۇنىڭ ئەھۋالى... بىرقەدەر مۇرەككەپ، مەن رويخەت جەدۋىلىگە تولدۇرغان. تەشكىل بۇنىڭدىن خەۋەرسىزمىكەن؟

قىزىرىپ كەتكەن چۇ يەنچاۋ پارتىيىنىڭ ۋەكىلىگە قارىدى. ئۇ جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۇبدان ئەسلەپ باققاندىن كېيىن، ئۆزىگە ئېنىق بىر جاۋاب بېرىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. ئەگەر تەشكىل بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپمۇ يەنە ئۇنىڭ پارتىيىگە كىرىشىگە باشقىچە ئىنكاستا بولمىسا، ئۇ كوممۇنىست بولالىشى - بولالماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، شۇ تاپنىڭ ئۆزىدىلا يىغلىۋەتكەن، ئېغىر بىر يۈكتىن قۇتۇلغىنى ئۈچۈن ۋۇجۇدى يايراپ كەتكەن بولاتتى.

لېكىن ئۇ خېلى كۈتكەن بولسىمۇ جېڭ شاۋجىڭدىن ھېچقانداق جاۋاب بولمىدى.

جېڭ شاۋجىڭ چۇ يەنچاۋنىڭ ئارخىپىنى، باشقىلار «ھايات - مامات دەپتىرى» دەپ ئاتايدىغان ئاشۇ قورقۇنچلۇق نەرسىنى تېخى كۆرمىگەنىدى. ھازىر ئۇ ئۆزىنىڭ يەڭگىلتەكلىكىگە سەل پۇشايمان قىلىۋاتاتتى، يەنە كۈچلۈك بىر قىزىقىشنىڭ تۈرتكى-

سىدە تېخى چۈشىنىشكە ئۈلگۈرمىگەن باشقا ئەھۋاللارنى بىلىش-نى ئويلاۋاتاتتى.

— سىزنىڭ دادىڭىز، — بىرەر كۆڭۈلسىز جاۋابنىڭ چىقى-شىنى ئالدىنئالا پەملىگەن جېك شاۋجىڭ ئامالسىز گەپنى يامان تەرەپكە بۇرىدى، — پومېشچىكمىدى ياكى كاپىتالىستمىدى؟

— ھېچقايسىسى ئەمەس. . . — لەۋلىرىلا مىدىرلاۋاتقىنى ئۈچۈنمۇ، چۇ يەنچاۋنىڭ ئاۋازى ئۆزىمۇ ئاڭلىيالمىغۇدەك دەرى-جىدە پەس چىقتى.

— ئوقۇتقۇچىمىدى؟

— ئۇمۇ ئەمەس. . .

— ئەمىسە زادى نېمە؟ — جېك شاۋجىڭ سەل سەۋرسىز-لىنىپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ ئازاب بىلەن بېشىنى تۆۋەن سالدى. ھازىرقى جەمئىيەتتىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق بىر ئاتاق ئۇنىڭغا چاپلىنىش ئالدىدا تۇراتتى، ئۇنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئازابلاۋاتاتتى. قارى-غاندا، «ئانا» ئۇنىڭ دادىسىنى چۈشەنمەيدىغان ئوخشايدۇ. چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ بايىقى گەپنى ئۆزلۈكىدىن تەشكىنگە پۇشايمان قىلىپ قالدى. ھازىر ئارقىغا چېكىنىش يولى قالمىدى. ئۇمۇ ئىززەت - ئابرۇيىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا بۇ چوڭ ئادەملەر-دەك كۆرۈنىدىغان ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆزى ھەققىدە قانداق خاتا چۈشەنچىلەردە بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىقلاپ بېقىشى زۆرۈر. دې-مەكچى بولغانلىرى ئارخىپىغا ئالللىبۇرۇن يېزىلىپ بولغان تەق-دىردىمۇ، پارتىيە تەشكىلىگە نىسبەتەن ئۇ سىر ئەمەس.

چۇ يەنچاۋ بېشىنى ئاستا - ئاستا كۆتۈردى، مەڭزلىرىدىكى تۇيۇقسىز ھاياجانلىنىشتىن پەيدا بولغان قىزىللىق غايىب بول-دى، كۆزەينەك ئاستىدىكى كۆزلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان تەش-ۋىشلىنىش ئالامەتلىرىنىڭ ئورنىنى ئاۋۋالقىدەكلا تەمكىنلىك ئىگىلىدى. ئەمدى جېك شاۋجىڭنىڭ ئالدىدا دەرس مۇنبىرىدە

سالماق ھالەتتە دەرس سۆزلەۋاتقان مۇئەللىمى تۇراتتى. . .

ئۇ يىگىرمە يەتتە يىل بۇرۇنقى ئىش ئىدى.

1934 ـ يىلى كۈز، جۇڭگونىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن گومىنداڭنىڭ كەسكىن جەڭلىرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان چاغلىرى ئىدى. شاڭخەي مەدەنىيەت جەھەتتە ئىككى خىل سىياسىي كۈچنىڭ جاھىللىق بىلەن تىركىشىدىغان جەڭ مەيدانىغا ئايلانغانىدى.

ئۇ ۋاقىتتا چۇ يەنچاۋ تېخى تۇغۇلمىغانىدى. 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، ئانىسى سانسىز قېتىم تىلغا ئالغان، چۇ يەنچاۋمۇ مەڭگۇ ئېسىدىن چىقارمايدىغان بىر كۈن بولغانىدى. شۇ كۈنى كەچتە بىر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىنگلىز تىلى بىلەن جۇڭگو ئەدەبىياتىدىن دەرس ئۆتىدىغان دادىسى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ چاپىنىنى سېلىشقا ئۈلگۈرمەستىنلا پەستە كىمدۇ بىرىنىڭ «چۇ ئەپەندى» دەپ توۋلىغانلىقىنى ئاڭلاپ بىنادىن چۈشتى. ئايالى سىرتقا مۇنداقلا بىر قاراپ، ئىككى بەستلىك ئادەمنىڭ ئېرىگە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ، بىرىنىڭ ئۇنىڭ كانىيىنى سىقىپ يەنە بىرىنىڭ ئاغزىغا لۆڭگە تىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئايال بۇنىڭدىن قاتتىق قورقۇپ كېتىپ قۇچىقىدىكى بالىنى (چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسىنى) قويۇپلا پەسكە يۈگۈردى. لېكىن، ئۇ بىنادىن چۈشكەندە ھېلىقىلار ئۇنىڭ ئېرىنى ئاللىبۇرۇن ماشىنىغا سېلىپ ئېلىپ كەتكەنىدى. ئايال يىغلاپ ـ قاقشاپ ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ باققان بولسىمۇ، ئۇلارغا يېتىشەلمىدى.

ئايال ھەممىلا يەردە دەرد ـ ھالىنى ئېيتىپ ئېرىنىڭ دېرىكىنى قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. مەكتەپ مۇدىرىدىن بۇ ئىشقا ئىگە بولۇشنى ئۆتۈندى، ئەمما ئۇ كىشى:

— مەكتىپىمىزدىن بۇنداق ئىش چىقىدۇ دەپ كىم ئويلىغان؟ چۇ ئەپەندىنىڭ قىلغان ئىشلىرى مەكتەپ بىلەن مۇناسى-

ۋەتسز! سز ئېرىڭىزنى ئۆزىڭىز ئىزدەڭ! ـــ دەپ ئۆزىنى قاچۇردى.

نەگە بېرىپ ئىزدىگۈلۈك؟ ئېرى ھەممە ئىش ئالدىدىئالا پىلانلاپ قويۇلغاندەك تۇيۇقسىز غايىب بولغان، مەڭگۈ كەلمەسكە كەتكەنىدى.

ئىككىنچى يىلى باھاردا ئايال قورسىقىدىكى ئىككىنچى بالىسىنى تۇغدى، ئېرىنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە بالىغا «يەنچاۋ» دەپ ئىسىم قويدى. ئۇنىڭ ئىككى بالىنى قانچىلىك تەستە باققانلىقىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغىنى ئۈچۈن ئالىدىغان مائاشى ئۈچ جاننى بېقىشقا يەتمىگەچكە، ئاخىر بېرىپ باشقىلارنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇشقا، ئائىلە خىزمەتچىسى بولۇشقا مەجبۇر بولدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇشتىن توختاپ قالدى. لېكىن، ئانىسى چۇ يەنچاۋنىڭ داۋاملىق ئوقۇشىدا چىڭ تۇردى، چۈنكى ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ بىردىنبىر ئوغلى ئىدى. ھەر كۈنى كەچتە ئانىسى ئۇنىڭ ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرەتتى، خاتالىرىنى جۈملىمۇ جۈملە تۈزىتەتتى ۋە:

ـــ داداڭ ھايات بولغان بولسىچۇ! ئۇ ماقالىنى ناھايىتى ئوبدان يازاتتى. ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيتتى! ـــ دەپ ئۇھسىنىپ قوياتتى.

ئەمما چۇ يەنچاۋنىڭ دادىسى شۇ كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى. ئانا ئوغلىنىڭ تېزراق چوڭ بولۇشىنى، دادىسىغا ئوخشاش «ماقالىنى ياخشى يازىدىغان، ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيدىغان» يارامىلىق ئادەم بولۇپ چىقىشىنى كۈتەتتى. چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى، ئۆيدە ئۇنىڭ بىرەر پارچە رەسىمىمۇ يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق يوقاپ كېتىپ ئۆيىگە زادىلا قايتىپ كېلەلمەيدىغىنىنى ئويلاپ باقمىغان ـ

دە! چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ سىماسىنى خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلاتتى. كېيىن ئۇي خوجايىنى ئۇلارنى نەچچە قېتىم قوغلاپ چىقاردى. ئاخىر ئۇلار دادىدىن قالغان تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە نەرسىلەرنىمۇ ساقلاپ قالالمىدى. چۇ يەنچاۋغا قالغىنى دادىسى بىلەن ئانىسى تەڭ ئىشلەتكەن ئازغىنە كىتاب، كونا كىيىم ـ كېچەك، بىر كونا كۇنلۇك ۋە يەنە «چۇ جەمەتىنىڭ نەسەبنامىسى» بولدى. ئانىسى چۇ جەمەتىنىڭ ئائىلە تارىخى يېزىلغان، نەچچە ئەۋلادنىڭ قولىدىن ئۆتكەن بۇ نەسەبنامىنى يوقىتىپ قويۇشنى خالىماي ئىنچىكە ساقلاپ يۈردى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ ئۇستىگە دادىسى بىلەن چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمى چۇشۇشكە تېخى ئۇلگۇرمىگەندى. ئەمەلىيەتتە بۇ نەسەبنامىنى هازىرغىچە ئۇزۇپ قويماي داۋاملاشتۇرۇپ كەلگىنى دەل شۇلار ئىدى. ئانا تۇمەن مىڭ خىل دەرد ـ ئەلەم ۋۇجۇدىنى تىلغاپ تۇرسىمۇ، بالىنىڭ دادىسى ئالدىدا ئوغۇل تۇغۇپ بەرگىنى، جەمەتىنىڭ يىلتىزىنى ئۇزۇپ قويمىغىنى ئۇچۇنلا ئۆزىنى ئۇنىڭغا يۈز كېلەلەيدىغاندەك سېزەتتى.

ئېهتىمال، چۇ يەنچاۋنىڭ دادىسى تۇتۇپ كېتىلگەن كۇنى كەچتىلا ئۆلتۇرۇلگەندۇ.

«دادامنى كىم ئۆلتۇرگەندۇ؟» دېگەن سوئال چۇ يەنچاۋنىڭ كاللىسىدا هامان سىر ئىدى. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى چۇ يەنچاۋمۇ، ئانىسىمۇ، چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسىمۇ بۇ توغرۇلۇق هېچقانداق يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمەي كېلىۋاتاتتى. «دادام زادى قانداقراق ئادەم بولغىيدى؟» دېگەن سوئالمۇ چۇ يەنچاۋنىڭ كاللىسىدىن كەتمەيتتى. دادىسى مەيلى ئىنقىلابچى بولغىنى ئۇچۇن ئەكسىلئىنقىلابچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۇرۇلگەن بولسۇن ياكى ئەكسىلئىنقىلابچى بولغىنى ئۇچۇن ئىنقىلابنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغان بولسۇن، هامان كېيىنكى ئەۋلادنىڭ بىر يەكۇنگە ئېرىشىشى ئۇچۇن بىرەر يىپ ئۇچى قالدۇرغان بولۇشى كېرەك ئىدى.

بەلكىم، دادىسىنىڭ ئورنى بەك تۆۋەن بولغىنى ئۈچۈن ئىنقىلاب-
چىلارنىڭمۇ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭمۇ تارىخىغا ئىسمى چۈش-
مىگەندۇ.

چۇ يەنچاۋ مۇشۇ چىگىش تۈگۈننى يېشىش ئۈچۈن نۇرغۇن
يىللاردىن بېرى تۈرلۈك - تۈمەن قىياسلارنى قىلىپ باقتى،
لېكىن ھېچقانداق يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىدى.

1949 - يىلى 5 - ئايدا شاڭخەي ئازاد بولغاندا، چۇ يەنچاۋ
ئون تۆت ياشقا كىرگەنىدى. ئۇ يېشى چوڭ كېلىپ قالغاچقا،
جۇڭگونىڭ تۇنجى تۈركۈمدىكى قىزىل گالستۇك ئاسىدىغان پې-
ئونېرلىرى ئارىسىغا كىرەلمەي ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردى. نۇر-
غۇن ئوقۇغۇچىغا ئوخشاشلا ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرىش ئىلتىماسىنى
سۇندى. بىراق، بىر قېتىم، ئىككى قېتىم، ئۈچ قېتىم... تاكى
ئوقۇش پۈتتۈرگىچە ئۇنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلانمىدى. ئۇ زادى
قايسى جەھەتتە باشقىلارغا يەتمەيدۇ؟ ياق، ئۇنداق ئىش يوق.
مەكتەپ مۇدىرىدىن تارتىپ ھەر بىر ئوقۇغۇچىغىچە ئۇنىڭ ئەڭ
مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى تولۇق ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇ
چىرايىنى كۆرۈشكىمۇ ئۈلگۈرمىگەن دادىسى ئۇنىڭ ياشلار ئىتتى-
پاقىغا ئەزا بولۇپ كىرەلمەسلىكىگە سەۋەب بولۇۋاتاتتى. سې-
نىڭ قانداق ئادەمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى كىم بىلەتتى؟ بەل-
كىم سېنىڭ داداڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرىنىڭ جازاسىنى تارتقان
ئىشپىيوندۇ ياكى ئەكسىلئىنقىلابچىدۇ؟ قىسقىسى، مۇشۇنداق
سوئاللارنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئىسپاتلىغۇ-
دەك ئادەم يوق ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتىدا ئۇ تالاي قېتىم-
لىق تەكشۈرۈشنى، سوئال بىلەن باشلىنىپ يەنە سوئال بىلەن
ئاخىرلىشىدىغان نۇرغۇن سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزدى. ناھەق سو-
راقلار ئۇنىڭ ياش ۋۇجۇدىدا ئەلەملىك ئەسلىمىلەرنى، قەلبىدە
تۈگىمەس جاراھەتلەرنى قالدۇردى.

چۇ يەنچاۋ بۇ ئىشلارنى ھەرقانچە قىلىپمۇ چۈشىنەلمەيتتى،

دائىم: «دادام دېگەن دادام، مەن دېگەن مەن. ئۇنىڭ چىرايىنى مەن كۆرۈپمۇ باقمىغان. ئۇنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى بىلەن مېنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىم؟ ئەجەبا ئۇ جىنايەتچى دەپ قارالغىنى ئۈچۈنلا جاۋابكارلىقنى مەن ئۈستۈمگە ئېلىشىم كېرەكمۇ؟ ھەت-تا، بوۋىسى، بوۋىسىنىڭ بوۋىسى قىلغان ئىشلارغىمۇ نەۋرىسى جاۋابكار بولامدۇ؟ نېمىشقا مېنى ئۆز يولۇمغا قويۇشمايدۇ؟» دەپ ئويلايتتى.

بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭغا ھېچكىممۇ تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرەل-مەيتتى. نامەلۇم بىر نەرسە ئۇنىڭ يۈرىكىنى تۈگمەن تېشىدەك بېسىۋېلىپ نەپەس ئېلىشىغا ئارامچىلىق بەرمەيتتى. ئانىسى يىغ-لاپ تۇرۇپ: «بالام، سىياسىي توغرۇلۇق گەپ سوراشقا سالاھى-يىتىمىز توشمىغاندىن كېيىن سورىماي قويايلى. ئوبدان ئوقۇپ ياخشى ئادەم بولساڭ شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.» دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ئۇ جاپاكەش ئانىسىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئۆز كۈچى بىلەن بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىردى. ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى، بۇ ھېسسىيات بەئەينى بالىنىڭ ئانىغا باغلىغان مۇھەب-بىتىگىلا ئوخشايتتى. لېكىن، ئۇ بۇ مېھرىبان «ئانا» نىڭ دادى-سىنىڭ ئىشىغا قانداق قاراشتا بولىدىغانلىقىنى ئىنچىك تۇردە بىلەلمەي كەلگەندى. ئېھتىمال، كەسپىي سەۋىيىسىنى كۆزدە تۇتۇپلا ئۇنى ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىپ قېلىشقاندۇ، دادىسىنىڭ مەسىلىسى ئۈستىدە نۇرغۇن دە تالاش بولغاندۇ. پارتىيىگە كى-رىش مەكتەپتە قېلىشقا تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىش بولغاچقا، ئۇ ھازىرغىچە سىياسىي جەھەتتە بىرەر تەشكىلگە كىرىشكە جۈر-ئەت قىلالمىغانىدى، بەربىر بۇنداق ئۇرۇنۇشلىرى بىكارغا كې-تەتتى، ئاخىر يەنە قەلب يارىسىنى قوزغاش بىلەن نەتىجىلىنەت-تى. چۇ يەنچاۋنىڭ شاڭخەيدە ئىشلەيدىغان ئاچىسى بەكلا تەرسا ئىدى، پارتىيىگە كىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق

پارتىيە بىلىملىرى دەرسىگە تولۇق قاتناشقان، پارتىيە ئەزالىرىنى يېتىشتۈرۈش يىغىنىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن بارغان، ئىلتىماس، ئىدىيىۋى دوكلات دېگەنلەرنى تالاي قېتىملاپ يازغاندى، شۇڭا ئىشداشلىرىمۇ ئۇنى «پارتىيە مەستانىسى» دەپ زاڭلىق قىلىشاتتى. لېكىن، ھازىرغىچە ئۇنىڭ تىرىشچانلىقلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنۇم بەرمىدى. ئوتتۇز ياشقا يېقىنلىشىپ قالغىنىغا قارىماي كۆن بويى كۆزىدىن ياش قۇرىماي رەھبەرلەرگە دەردىنى ئېيتىپ يۈرىدۇ. ئاچىسى بىر ئۆمۈر تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئېتىقادىنىڭ سەممىي ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى ئىدى، لېكىن ئۇنى كىم چۈشەندى.

چۇ يەنچاۋ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىمۇ بېشىغا ئاشۇ رەھىمسىز «توقماق» نىڭ تېگىشىنى خالىمايتتى ۋە شۇ ئوينىڭ تۆرتىكىسىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان بەش يىل، پراكتىكا قىلغان بىر يىل، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان بىر نەچچە يىل داۋامىدا پارتىيىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تەمتىرەپ ئۆزى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى جىممىدە قىلىپ كېلىۋاتاتتى. . .

چۇ يەنچاۋ گېپىنى توختاتتى. ئەسلى ئۇ ئىچىنى بوشىتىۋالغىنى ئۈچۈن يەڭگىللەپ قېلىشى بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئۇنداق بولمىدى. جاۋابسىز بىر سوئال ئۇنىڭ قەلبىنى يەنىلا بېسىپ تۇراتتى. ئېھتىمال، بۇ سوئال تولىمۇ ئۇزۇندىن بېرى ھازىرقىدەكلا ئۇنىڭ ئىچىنى ئۆرتەپ كېلىۋاتقان بولغاچقا، ئۇ كۆنۈپمۇ قالغاندۇ، ئانچە ئېغىر بېسىم ھېس قىلماسلىقىدىكى سەۋەبمۇ شۇنىڭدىندۇ. ئۇ بۇ ئېغىر تاشنى قايتىدىن كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولغان مۇشۇ دەقىقىدىلا ئۇنىڭ ۋەزنىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي ھېس قىلىۋاتىدۇ.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ بىرەر ئىنكاس قايتۇرۇشىنى كۈتۈپ ئۇنىڭغا جىممىدە قاراپ ئولتۇردى. ئۇنى پارتىيە ئەۋەتكەندىن كېيىن، چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى تەكشۈرۈشنى رەت قىلسا

بولمايدۇ - دە! پارتىينى ئانا ئورنىدا كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ-غا بالىغا ئوخشاش سەممىي بولۇش كېرەك. ئۆزىنىڭ كۆڭلىدى-كىنى ئاشكارىلاشقا جۈرئەت قىلغاندىكىن، «ئىلگىرىكىدەك ئا-قىۋەتكە قالارمەنمۇ؟» دەپ ئەنسىرەشىنىڭ ھاجىتى يوق. جېڭ شاۋجېڭنىڭ تەنقىدىنى كۈتۈۋاتقان چاغدا، چۇ يەنچاۋنىڭ قەلبى بوشقىنا تىترەپ ئۆتتى.

جېڭ شاۋجېڭ ئىپادىسىز بىر ھالەتتە ئاغزىنى بىلىنەر - بىلىنمەس ئېچىپ تۇراتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئاجايىپ ئاڭلە تارى-خىنى ئاڭلاپمۇ باقمىغان، ھەتتا شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىرەر ئىشنىمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئىلگىرى ھېچقاچان بۇنداق كۆ-ڭۈلسىز ئىشقا يولۇقۇپ باقمىغان بۇ ياش «بولشېۋىك» قا ئوقۇت-قۇچىسىنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرى بىر قارىسا ئاددىيدەك، يەنە بىر قارىسا مۇرەككەپتەك بىلىنىدى.

ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باسقانىدى. پەلەك چاقىنىڭ بۇ-رۇنقىدەك رەۋىشتە يەنە بىر قېتىم رەھىمسىزلەرچە چۆرگىلەيدى-غانلىقىنى چۇ يەنچاۋنىڭ كۆڭلى تۇيۇپ بولغانىدى.

— سىزنىڭ دادىڭىز. . . ئۇنىڭ ئادەتتىكى ئىپادىسى قان-داقراق ئىدى؟ — تۇيۇقسىز سوراپ قالدى جېڭ شاۋجېڭ.

— بىلمەيمەن، — چۇ يەنچاۋ بۇنداق ساددا سوئالغا جاۋاب بېرىشنى ئەسلا خالىمايتتى، — ئۇ چاغ ھازىرقىغا ئوخشامدۇ دەيسىز، «ئىپادە» توغرۇلۇق ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. پەزىلى-تىنىڭ ياخشى - يامانلىقى، مەلۇماتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىمۇ بىرەر مەسىلىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىسە كېرەك. سوڭ سولا-لىسى دەۋرىدە ئۆتكەن سەي جىڭ تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل ئادەم ئىدى، خەتتاتلىقتىمۇ قالتىس كارامىتى بار ئىدى. لېكىن، ئۇ سىياسىي سەھنىدە بىرمۇنچە پالاكەتكە ئۇچرىغان تەلەيسىز ئادەم بولۇپ قالدى، — چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ تەرىپىنى قىلىشنى خا-لىمىغىنى ئۈچۈنلا بۇ مىسالنى كۆرسەتكەندەك قىلاتتى.

— مەن دادىڭىزنىڭ سىياسىي مايىللىقىنىڭ قانداقلىقىنى سوراۋاتىمەن، — جېڭ شاۋجىڭ يەنىلا شۇنداق ئەستايىدىل قىيا-پەتتە سورىدى، — ئانىڭىز بىلەن نۇرغۇن يىل بىللە ياشىغاندىن كېيىن، بۇ ھەقتە ئانچە - مۇنچە تەسىراتقا ئىگە بولماي قالمىغان-سىز؟

— بۇنى بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ سىياسىي شەخس بولمىسا، ئېھتىمال سىياسىي رول ئېلىپمۇ يۈرمەس ئىدى. ئەگەر ئۇنى راستىنلا سىياسىي شەخس دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ شۇ يىللاردا ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە ئاشكارىلىشى مۇمكىن ئەمەس، — چۇ يەنچاۋ مۇجمەللا جاۋاب بەردى، — ئانامنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، ئۇ لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرىنى جىق ئوقۇپتىكەن.

جېڭ شاۋجىڭنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.

— مانا بۇمۇ ئۇنىڭ مايىللىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ - دە! ئېھتىمال سىزنىڭ دادىڭىز لۇشۈننىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇش-قان رۇشى، بەي ماڭ، خۇ يېپىڭ قاتارلىق ئىنقىلابىي ئەدەبىيات-قا ۋەكىللىك قىلىدىغان ياشلارنىڭ بىرى بولغىيدى. . . — جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا پايدىلىق سەۋەبنى تاپقاندەك خۇشال بو-لۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئويىچە بولغاندا، چۇ مۇئەللىمنىڭ دادىسى ئىنقىلاب ئۇچۇن ئىسسىق قانلىرىنى تۆككەن ئوت يۈرەك كىشى بولۇشى كېرەك ئىدى.

— بۇنداق ئويلاشقىمۇ بولىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭنىڭ سۆزىدىن ئۇنچە خۇشال بولۇپ كەتمەي، — لېكىن، پەرەز دېگەن بەربىر پەرەز، ھېچقانداق پاكىتى يوق. دادامنىڭ ماقالىلىرى ئېلان قىلىنمىغان. دادام يازغۇچى ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. مەن لۇشۈننىڭ كۈندىلىك خا-تىرىلىرىگە قاراپ باقتىم، لۇشۈنگە مۇناسىۋەتلىك ئەسلىمىلەر-نىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ چىقتىم. ھېچقايسىسىدا دادام توغرۇ-

لۇق بىر نېمە دېيەلمەيتۇ. ئېھتىمال، دادام لۇشۇننى تونۇماس بولغىيدى. لۇشۇننىڭ كىتابلىرىنى ھەرقانداق ئادەم ئوقۇماي قالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ چاغلاردا بىلىم ساھەسىدە كەسكىن پاسىلمۇ يوق ئىدى.

جېنىڭ شاۋجېنمۇ ئىككىلىنىپ قالدى.

— راست ئېيتىسىز، دادىڭىزنى لۇشۇننىڭ يېنىدىكى ئادەملەرنىڭ بىرى دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ ئەھۋالى خۇ فېڭ، فېڭ شۈفېڭ، شۇ جۇن، دىڭ لىڭلارنىڭكىگە ئوخشاش مۇرەك-كەپ بولۇشى مۇمكىن. . . كېيىن ئىنقىلابنىڭ كۆشەندىلىرىگە ئايلاندىمۇ تېخى!

جېنىڭ شاۋجېننىڭ كۆزلىرىدىكى ئۈمىد ئۇچقۇنىنىڭ ئورنى-نى بايىقىدەكلا خۇنۇكلۇك ئىگىلىدى، كاللىسىدىكى ئاساسسىز، خەتەرلىك پەرەزلىرىمۇ نەگىدۇر غايىب بولدى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ روھىي ھالىتىدىكى بۇ ئۆزگى-رىشنى تولۇق چۈشەندى، قەلبىدىكى ئۈمىد ئۇچقۇنى سەل پەسى-يىپ قالغاندەك بولدى. ئەگەر لۇشۇن بۈگۈنگىچە ياشىغان بول-سا، ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلى-دىغان بىرەر ئادەم چىقارمىدى؟ بۇنىڭغا بىر نېمە دېگىلى بولمى-غان يەردە، ئەلۋەتتە چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆزى بىرەر قېتىم چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغان دادىسى توغرۇلۇق ئالدىراپ گەپ قىلىشى ئو-رۇنسىز — دە! خەقلەر ئاللىبۇرۇن يەرنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتكەن ئادەم توغرۇلۇق ياخشى — يامان «پەرەز» لەرنىڭ ھەممى-سىنى قىلىپ باقتى، ئۇ غەيرەتلىك بولۇپ ھەممىسىگە چىدىدى. ئەگەر ئادەم ئۆلگەن بىلەن روھى ئۆلمەيدۇ دېگەن گەپ راست بولسا، بۇ دۇنيا قانچىلىغان ئەرۋاھ بىلەن توشۇپ كەتكەندۇ؟ ئېھتىمال، ئۇنىڭ دادىسى ئۇ ئالەمدە: «مېنىڭ روھىم خەقلەر قالدۇرغان تۈگىمەس جاراھەتلەر بىلەن توشۇپ كەتتى. مەن ئۆزۈمگە ئۆچ بولۇپ كەتتىم!» دەپ ئازابلىق نالە — پەرياد

قىلىۋاتقاندۇ؟
كاللىسى گادىرماچ خىياللار بىلەن تولۇپ كەتكەن جېڭ شاۋجېڭ ئۇندىمىدى. بىر ئوبدان ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئائىلە كېلىپ چىقىشى شۇنداق بولسا، سىياسىيغا چېتىلىپ قالغان دادىسى بولسا ـ ھە؟ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق! بۇنداق ئادەمنى ئۇ پارتىيىگە تونۇشتۇرسا بولارمۇ؟ پارتىيە ئۇنى قوبۇل قىلارمۇ؟ ئەگەر كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىشلىرى چۇۋۇلۇپ چىققىلى تۇرسا ھەرقانداق بىر ئېھتىماللىق يۈز بېرىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا مۇئەللىمى ئاللىبۇرۇن ھۆكۈم چىقىرىلىپ بولۇنغان ئادەملەردىنمۇ ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىككە ئۇچرايدۇ. جېڭ شاۋجېڭنىڭ كۆڭلى غەش بولدى. ئەسلىدە ئۇ ئۇنىڭغا پارتىيىنىڭ ئىشىكىنى قارامىلىق بىلەن «ئېچىپ» بەرمەسلىكى كېرەك ئىكەندۇق. ئەمدى بۇ ئىشىكنى ياپقىلىمۇ، ئاچقىلىمۇ بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەگەر چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ بەرگەن ۋەدىسىنى راست دەپ قېلىپ پارتىيە تەشكىلىنى ئىزدەپ بارسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ چاغدا جېڭ شاۋجېڭ ئۆزىگە ئۆزى بالا تېپىۋالامدۇ؟ ياق، ئوقۇتقۇچىسى بۇنداق قىلمايدۇ. كەيپىياتىنىڭ تۆۋەنلىكىگە قارىغاندا پارتىيە تەشكىلىنى ئىزدەپ بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. لېكىن، ئەمدى جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئۆزىمۇ پارتىيىگە كىرىش سەپەرۋەرلىكىنى خالىغانچە قوزغاشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەمدىكى بىردىنبىر چىقىش يولى چېكىنىش! ئىدىسىت، ئۇ چوڭ ئۈمىد بىلەن كېلىپ ئەمدى مەيۈس كېتىدىغان بولدى ـ دە!
ــ ھەي ـ ي! ــ دېدى جېڭ شاۋجېڭ چۇ مۇئەللىمگە ھېسداشلىق قىلىۋاتقاندەك ھەم ياردەم بېرىشكە ئۆزىمۇ ئامالسىزدەك بىر تەرزدە ئۇھسىنىپ، ــ نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پارتىيىگە ئىشىنىشىڭىز كېرەك. بىر ئادەم ئۆزىنىڭ قانداق ئائىلىدە كېلىپ چىقىشىنى خالىغانچە تاللىيالمايدۇ. ئەمما،

قايسى ئىنقىلاب يولىدا مېڭىشنى تالالاشقا تامامەن بولىدۇ!

چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ قىلىۋاتقان بۇ ھېسداشلىقىغا، تەنبىھ ئارىلاشقان تەسەللىسىگە چىديالماي قېلىۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋغا ئايان، جېڭ شاۋجېڭ ئۇنى ئاللىبۇرۇن كۆڭلىدە ھېلىقى ئادەملەرنىڭ قاتارىغا چىقىرىۋەتتى.

— بۇنى بىلىمەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئاخىر چىدىيالماي، — سىز بەي شۇلى، شيې چيۇسىلارغىمۇ دائىم شۇنداق دەيتتىڭىز ئەمەسمۇ؟

بۇ گەپنىڭ تېگىدىكى زەردىنى چۈشەنگەن جېڭ شاۋجېڭ ئوقۇتقۇچىسىغا تېڭىرقاش ئىچىدە قاراپ قويدى. ئۇ ئىلگىرى بايىقىدەك گەپلەرنى قىلغاندا بەي شۇلى، شيې چيۇسىلارنىڭمۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭكىدەك كەيپىياتتا بولغانلىقىنى خىرە - شىرە سەزگەنىدى. ئەجەبا، چۇ مۇئەللىممۇ ئىدىيە چوڭقۇرلۇقىدا شۇلارغا ئوخشاش تەسىراتتا بولسا - ھە؟ ئەسلىدە. . .

خوشلىشىشقا تەييارلىنىپ بولغان جېڭ شاۋجېڭ يەنە مىختەك ئولتۇردى:

— چۇ مۇئەللىم، پارتىيىنىڭ سىنىپىي لۇشيەنى ناھايىتى ئېنىق ۋە مۇستەھكەم، بىز چوقۇم توغرا چۈشىنىشىمىز كېرەك، بىر ئادەم قانداق ئائىلىدە كېلىپ چىقىشىدىن قەتئىينەزەر، پارتىيىگە ئەگىشىپ ماڭىدىغانلا بولسا، پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە بولىدۇ. سىز مېنىڭ ئوقۇتقۇچىم، مەن سىزنى ئىزچىل ھۆرمەتلەپ كېلىۋاتىمەن. سىنىپىمىزغا ياخشى يېتەكچىلىك قىلىپ بىزگە ئۈلگە بولۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. ھەر بىرىمىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ چىرىتىشىگە ئاڭلىق قارشى تۇرۇش تولىمۇ زۆرۈر. يەنە ھەرقايسى جەھەتلەردە ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ ساۋاقداشلار ئوتتۇرىسىدىكى تەسىرگە دىققەت قىلىشىمىز لازىم. . .

چۇ يەنچاۋ ئاچچىقىدا جېڭ شاۋجېڭنى ياتاقتىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. بۇنداق تەلىملەرنى ئۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى تەكرار ـ تەكرار ئاڭلىغان. ئۆز ئائىلىسىنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ قايسى سىنىپقا تەۋە ئىكەنلىكىنى، يەنە قانچىلىك «چىدىرىتىش» كە ئۇچرىغىنىنى هازىرغىچە بىلمەي كېلىۋاتسا! لېكىن، جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئاخىرقى بىر جۈملە سۆزىدە قېلىپلىشىپ قالغان كونا سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان باشقىچە بىر پۇراق بار ئىدى، جېڭ شاۋجېڭ «سىز ئوقۇغۇچىلارغا يامان تەسىر بېرىۋاتىسىز» دەپ يوشۇرۇن «بېشارەت» بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى.

ـ نېمە؟ ــ مەن ئوقۇغۇچىلارنى يامان يولغا باشلاپتىمەنمۇ؟ ئەگەر مەن لاياقەتسىز ئوقۇتقۇچى بولسام، تەشكىلگە بېرىپ. . .

ــ چۇ مۇئەللىم، هاياجانلانماڭ. سىزنى هۆرمەتلىگىنىم، ئابرۇيىڭىزنى قوغداۋاتقىنىم ئۈچۈنلا سىزگە مۇشۇنداق دەۋاتىمەن، ــ جېڭ شاۋجېڭ سۆهبەت كەيپىياتىنىڭ تۇيۇقسىز جىددىي تۈس ئالغانلىقىدىن هودۇقۇپ كەتمىدى. ئۇنىڭ بايىقى «بېشارىتى» ئاساسسىز ئەمەس ئىدى، بىر چىگىش سوئال جېڭ شاۋجېڭنىڭ كاللىسىدىن نېرى كەتمەيتتى. بايا ياتاققا كىرگەندە تىلغا ئېلىشنىڭ هاجىتى يوق دەپ قارىغان بۇ چىگىش تۈگۈن ئەمدىلىكتە ئۇنىڭغا تولىمۇ مۇهىمدەك، جاۋابىنى ئوچۇقلا تاپقىلى بولمىغاندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى، ــ بىر ئىش بار ئىدى. ئەسلى سىز بىلەن سۆزلەشكۈمىز يوق ئىدى، چۈنكى ئۇ ئىشقا ئىشەنمەي كەلگەنىدىم. لېكىن، سىنىپتا سىز توغرۇلۇق بەزى گەپلەر بولۇۋاتىدۇ. يەنىلا دىققەت قىلغىنىڭىز ياخشىمىكىن. . .

بايىقى «بېشارەت» نىڭ راستتىنلا ئاساسى بار ئىكەن ـ دە! چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجېڭنىڭ گەپنى ئەگىلدۈرۈپ يۈرۈپ زادى نېمە دېمەكچى بولغىنىنى پەملىيەلمىگەن بولسىمۇ، قورقۇپ كەتمىدى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەن يەتتە يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئۇ ئائىلىسىنىڭ نەسىهىتى بويىچە «ياخشى

ئوقۇش، ياخشى ئادەم بولۇش» ۋە ئەمدى يەنە «ياخشى ئوقۇتقۇ-
چى بولۇش» يولىدا ئىزدەنگەندىن باشقا خەقنىڭ ئاغزىغا چىقىپ
قالغۇدەك بىرەر ئىش قىلىپ باقمىغانىدى!

— نېمە گەپ بولسا ئۇدۇل دەۋەرمەمسىز، — جېڭ شاۋ-
جىڭنىڭ سامانىنىڭ ئاستىدىن سۇ يۈگۈرتۈشىدىن بىزار بولغان
چۇ يەنچاۋ: «بەك چىڭىغا چىقسا سىنىپ مەسئۇللۇقىنى قىلماي
ياتقىمدا خاتىرجەم تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنارمەن» دېگەنلەرنى
خىيالىدىن ئۆتكۈزگەچ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى.

ئەمەلىيەتتە ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك ئاددىي ئەمەس ئى-
دى.

— ساۋاقداشلار ئارىسىدا بىر گەپ تارقىلىپ يۈرۈپتۇ، —
جېڭ شاۋجىڭ گەپنى ئۇدۇللا ئېيتتى ۋە كىنودىكى قايسىبىر
سىياسىي رەھبەرنى دوراۋاتقاندەك بىر خىل قىياپەتتە چىشىنى
چىشلەپ بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن چۇ يەنچاۋغا تىكىلدى، —
سىزنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇھەببەتلىشىپتۇ دېيىشىۋاتىدۇ!

چۇ يەنچاۋ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، بىر تال ئوق تاپىنىدىن
كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى.

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى. ئۆيلۈك - ئوچاقلىق
بولمىغان يىگىرمە ئالتە ياشلىق بىر يىگىت باشقىلارنىڭ ئۆز
ئالدىدىلا نىكاھ، مۇھەببەت ئىشى ئۈستىدە سۆز ئاچقىنىنى ئاڭ-
لىغاندا، دېيىلگەن مەزمۇننىڭ ئەينەن ياكى ئەينەن بولماسلىقى-
دىن قەتئىينەزەر، خىجىللىق ھېس قىلماي تۇرالمايدۇ. دۇنيادا
مۇھەببەت توغرۇلۇق ئويلىنىپ باقمىغان بىرەر ياش بولمىسا
كېرەك. مۇھەببەت ئۇرۇقى ھەر بىر قەلبكە چېچىلغان بولىدۇ،
ئۇ بالدۇرراق بىخ سۈرۈپ قەلب ئېتىزىدا ئۇزۇنغىچە ساقلىنىپ
قالالىشىمۇ، ھەش - پەش دېگۈچە پىشىپ يېتىلىپ ئۇزۇن
مۇددەتلىك رىيازەتلەردىن كېيىن ئاخىر سولۇپ كېتىشىمۇ مۇم-
كىن. مۇھەببەت مۇقەددەس ھېسسىيات، مۇۋاپىق پەيتنى تاپمى-

غۇچە ئىگىسىگە گاھى راستتەك گاھى يالغاندەك تۇيۇلۇپ ئۆزىنى ئاشكارىلىماي تۇردۇ. لېكىن، كىشى ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى سەگەكلىك بىلەن تونۇپ يەتكەن چېغىدا، بۇ ھېسسىيات ئاللىبۇ. رۇن پىشىپ يېتىلگەن بولىدۇ. چۇ يەنچاۋ دەرھاللا سىنىپ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئىشلىگەن بىر يىلدىن بۇيانقى سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى ئەسلەپ باقتى. ئۇنىڭغا بايىقى گەپ يالغۇز جېڭ شاۋجېڭنىڭلا ئەمەس، ئۆزىنى تونۇيدىغان بارلىق ئادەملەرنىڭ گېپىدەك، سانسىز كۆزلەر ئۆزىگە مىختەك قادىلىۋاتقاندەك، جىمى كۆڭۈل سىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. سىر. لىق سوتچىنىڭ ئالدىدا دەماللىققا ئۆزىنىڭ جىنايىتى بار ـ يوقلۇقىنى ئاڭقىرالماي قالغان ئادەمدەك قەلبىگە ساراسىمە چۈشتى. monitor ياش ئوقۇتقۇچىسىنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدى. ئېھتىمال، چۇ يەنچاۋ بۇ گەپنى ئاڭلاپ چېچىلىپ كەتكەن بولسا، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى گۇمان يوقالغانمۇ بولاتتى. لېكىن بۇنداق بولمىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ دەماللىققا جاۋاب بېرەلمەي ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشى بايىقى گەپنىڭ ئۇنىڭ تازا نازۇك يېرىگە تەگكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ قويدى. سۆز ـ چۆچەك دېگەننىڭمۇ ئازراق ئاساسى بولماي قالمايدۇ، چۈنكى، شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمايدۇ ـ دە. . .

— چۇ مۇئەللىم، كۆپچىلىكنىڭ پىكرىگە توغرا قاراش كېرەك! — جېڭ شاۋجېڭ تەشەببۇسكار ئورۇنغا ئۆتۈۋالدى. ئەمما، كۆرەڭلىك بىلەن ئەمەس، بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى ئىچىدە ئوقۇتقۇچىسىغا تەربىيە بېرىشكە باشلىدى، — ئەلۋەتتە، مۇھەببەت ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ھەرقانداق ئادەمنىڭ سۆيۈش ھوقۇقى، سۆيۈش ئەركىنلىكى بولىدۇ. لې. كىن، بۇ يەردە بىر پرىنسىپ بولۇشى كېرەك. ياشلار مۇھەببەت كوچىسىدا مەست بولۇپ كەتمەي ئاۋۋال ئىنقىلاب ئىشلىرىغا ئۆزىنى بېغىشلىشى كېرەك. ساۋاقداشلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرە.

كى مۇھەببەتلىشىپ بىزنىڭ بېشىمىزنى قاتۇرۇۋاتقان بىر چاغدا، ئوقۇتقۇچىمىزمۇ بۇ ئىشقا باشچىلاپ كىرىپ كەتسە، بىز سىيا-سىي خىزمەتنى قانداق ئىشلەيمىز؟ مەكتەپ پارتكومى بۇ ئىشتا ياخشى ئىستىل تىكلەشنى تەكىتلەۋاتىدۇ. ئوقۇتقۇچى بولغاندىن كېيىن سىز ئوقۇغۇچىلارغا ئۈلگە بولۇشىڭىز كېرەك ئىدى...

— مەن... ئۈلگە بولالماپتىمەنمۇ؟... مۇھەببەتلى-شىۋېتىپتىمەنمۇ؟ — چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ دېگۈدەك شۇنداق دې-دى. ئۆزىگە تولىمۇ ئىشىنىدىغان بىر ئادەم شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ قانداقلىقىغا ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىنىۋاتاتتى. ئۇ جېڭ شاۋجىڭنىڭ كۆزەتچىلىك سالاھىيىتى بىلەن ئۆزى خىرە - شىرە ھېس قىلغان نەرسىنى تەھلىل قىلىشىغا، پەرق-لەندۈرۈشىگە ياردەم بېرىشىنى ئۈمىد قىلاتتى، يەنە ئۆزىنىڭ زىيادە سەزگۈرلۈك چىقىرىلغان يەكۈننى قوبۇل قىلالماسلىقىدىن ئەنسىرەيتتى، — سىزچە...

جېڭ شاۋجىڭنىڭ گېپى تېخى رەسمىي دېيىلمىگەنىدى. لېكىن، كۈتمىگەندە ئىشىك يېنىك چېكىلىپ، ئۇلارنىڭ سۆھ-بىتى يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قالدى.

چۇ يەنچاۋغا نېمىشقىدۇر ئىشىكنى چەككۈچى خەن شىنيۈ-دەكلا تۇيۇلدى. ياق، شىنيۈ دەم ئېلىۋاتقان ئادەم تۇرسا بۇ يەرگە قانداق كېلەلەيدۇ؟

ئىشىكتىن زىلۋا بىر قىز كىرىپ:

— چۇ مۇئەللىم! — دەپ ئاستاغىنە چاقىردى.

بۇ شيې چيۇسى ئىدى. خەن شىنيۈ مەكتەپتىن ئايرىلغان-دىن كېيىن، ئۇنىڭ سىنىپتىكى ئەلاچىلىق ئورنىنى شيې چيۇ-سى ئىگىلىگەنىدى. بۇ قىز چۇ يەنچاۋنىڭ ياتىقىغىمۇ پات - پات كېلىپ تۇراتتى.

— ھۇي، monitor مۇ بۇ يەردىكەن - دە؟ — شيې چيۇ-سى كۈلۈمسىرىگىنىچە جېڭ شاۋجىڭغا يالتتىدە قاراپ قويدى،

ئاندىن بۇرۇلۇپ قولىدىكى «قىزىل ۋە قارا» دېگەن ئىنگلىزچە كىتابنى مۇئەللىمگە كۆرسەتتى ۋە تەلەپپۇزىنى چۇ يەنچاۋنىڭ يۇرتىنىڭ دىئالېكتىغا ماسلاشتۇرۇپ دېدى، — چۇ مۇئەللىم، بۇ روماندىكى بىر جۇملە بەك مۇرەككەپ ئىكەن، ماڭا چۈشەندۈ-رۈپ قويامسىز؟

شيې چيۇسىنىڭ پارالق ئۇستىگە كىرىپ قېلىشى جېڭ شاۋجىڭنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. تازىمۇ بىمەنە ۋاقىتتا كەل-گىنىنى بۇنىڭ! ھازىر مۇئەللىم ئۆزىنىڭ قىزىل ياكى قارىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى بىلەلمەيۋاتقان يەردە ساڭا بىر نەرسە چۈ-شەندۈرۈشكە نەدىكى رايى؟

جېڭ شاۋجىڭ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى:

— چۇ مۇئەللىم، بىز باشقا كۈنى پاراڭلىشايلى. مېنىڭ گېپىمنى تەكلىپ ئورنىدا ئويلىنىپ باقارسىز.

جېڭ شاۋجىڭ شۇنداق دەپ چىرايىنىمۇ ئاچماستىن چىقىپ كەتتى.

ھېچنېمىنى سەزمىگەن شيې چيۇسى بايىلا بوش قالغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە قولىدىكى قېلىن كىتابنى ئاچ-تى.

— ساۋاقداش شيې چيۇسى، — دېدى چۇ يەنچاۋ كۆڭلى پاراكەندە ھالدا. ئۇ «قىزىل ۋە قارا»نى شۇنچە جىق ئوقۇغىنىغا قارىماي ئەمدىلىكتە دىققىتىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ كىتابنىڭ قۇر-لىرىغا يىغالمايۋاتاتتى، — سوئاللىرىڭىزنى ئەتە ئىنگلىز تىلى دەرسى ۋاقتىدا سورىسىڭىز بولامدۇ؟ ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى. بەربىر تەھلىل قىلىشقا ئۈلگۈرەلمەيمىز. مېنىڭ... يەنە باشقا ئىشلىرىممۇ بار...

— بولىدۇ! — دېدى شيې چيۇسى ئەسلىدە ئوقۇتقۇچىسىغا جۇملە تەھلىل قىلدۇرۇش ئويىمۇ يوقتەك مۇلايىم ئاھاڭدا، — چۇ مۇئەللىم بەك ئالدىراش ئىكەن - دە!

شيې چيۈسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىراش ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق يەنە قويماي تۇرۇۋېلىشى چۇ يەنچاۋنىڭ جىنىغا تەگدى. قىز بۇنى ئاز كەلگەندەك شىرەگە يېيىپ قويۇلغان «خەلق گېزىتى» نى مۇنداقلا ۋاراقلاشقا باشلىدى.

نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى شيې چيۈسى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ گېزىتنى بىردەم ئۇيان - بۇيان ئۆرىگەندىن كېيىن تاشلاپ قويدى. شۇ ئارىلىقتا چۇ يەنچاۋنىڭ تەرجىمە قىلىۋاتقان نەرسىلىرى كۆرۈنۈپ قالدى. شيې چيۈسى ئورىگىنالغا پەرۋاسىز ھالەتتە مۇنداقلا قارىغاچ بىرىنچى بەتنى قولىغا ئالدى:

— چۇ مۇئەللىم، ماقالە يېزىۋېتىپسىز - دە؟ ئىنگلىزچە ماقالىلەرنى جۇڭگودا ئېلان قىلدۇرغىلى بولامدۇ؟

چۇ يەنچاۋ ئاچچىقىدا شيې چيۈسىنىڭ قولىدىن ھېلىقى بىر ۋاراق قەغەزنى تارتىپ ئېلىۋالغۇدەك بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

— بۇ مېنىڭ ماقالەم ئەمەس، باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى تەرجىمە قىلىۋاتقانىدىم. . .

— كىمنىڭكىنى؟ — شيې چيۈسى ئورىگىنالنى تولۇقى بىلەن قولىغا ئېلىپ ھېلىلا ئوقۇپ تۈگىتىدىغاندەك ئالدىراپ كۆز يۈگۈرتكەچ تووۋلىۋەتتى، — پاھ، نېمىدېگەن قالتىس! چۇ مۇئەللىم قالتىسكەن جۇمۇ! تەرجىمان ئىكەنسىز - دە!

. . .

چۇ يەنچاۋ شيې چيۈسىنى مىڭ تەسلىكتە كەتكۈزۈۋەتكەندىن كېيىن ياتىقىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ئېلىۋالدى ۋە كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئېغىر ئۇھسىندى. بۇ تارغىنا ياتىقى شۇ تاپتا ئۇنىڭغا تۈنجى قېتىم زېرىكىشلىك كامېردەك بىلىنىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇ قەپەستىن چىقىپ كەتكۈسى كېلەتتى. لېكىن نەگە بارغۇلۇق؟ تۇرمۇش تىنچ ياشاشنى ئويلاۋاتقان ئادەمنى نېمىدەپ ئارامىدا قويمايدۇ - ھە!

چۇ يەنچاۋ ئېغىر خىيال بىلەن كۆزىنى ئېچىپ ياتاتتى.

هازىر ئۇخلىيالايدىغاندەك ئەمەس، سىرتتىن يامغۇرنىڭ تارسىلداپ چۈشكىنى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەتىسى شامال ئارىلاش يامغۇر ياغدى. چۇ يەنچاۋ ئۆيدىن ئېلىپ كەلگەن كونا كۈنلۈكنى ئېلىپ دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن ماڭدى. ئانىسى ئۇنىڭغا بۇ كۈنلۈكنى دادىسىنىڭمۇ ئىشلەتكەنلىكىنى ئېيتقانىدى.

چۇ يەنچاۋ سىنىپنىڭ ئىشىكىدىن كىرىۋېتىپ جېڭ شاۋجىڭنىڭ تۈنۈگۈن ئاخشام دېگەن گېپىنى تۇيۇقسىز ئەسكە ئالدى ۋە ئەندىشە ئىچىدە: «ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەزەرىدە خۇنۇكلىشىپ كەتكەن بولماي ـ ھە؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىيالىغۇدەك جۈرئەت ئۇنىڭدا بارمىكىن؟ يەنە تېخى «سۆز ـ چۆچەك» قىلىشقان ئوقۇغۇچىلىرىمۇ بار... ياق، جېڭ شاۋجىڭمۇ، باشقىلارمۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ كىرىشىنى كۈتۈپ جىمجىت ئولتۇراتتى. ئۇ كەسپىي غۇرۇر تۇيغۇسىنىڭ تۈرتكىسىدە دەرھال كۆڭلىنى جايىغا چۈشۈرۈۋالدى.

دەرس باشلاندى. پىلان بويىچە بۇ سائەتلىك دەرستە ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلىكتە ئۇچرىغان قىيىن جۈملىلەر تەھلىل قىلدىناتتى. شىي چيۇسى قولىنى كۆتۈرۈپ سوئال سورىدى. «قىزىل ۋە قارا»نى سىنىپقا كۆتۈرۈپ كىرگىلى بولمىغاچقا، ئۇ ئەسەردىكى بىرقانچە تىپىك جۈملىنى تاللاپ ئوقۇتقۇچىنىڭ تەھلىل قىلىپ بېرىشىگە قالدۇرغانىدى. شىي چيۇسى كىتابنى ناھايىتى ئەستايىدىل ئوقۇيتتى، تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە سوئاللارنى سورايتتى. شۇڭا ئوقۇتقۇچىنىڭ بۇنداق سوئالغا بەرگەن جاۋابىمۇ ئومۇمىيلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئۆزىگە تولىمۇ تونۇش مۇنبەرنىڭ ئالدىدا بىمالال دەرس سۆزلەۋاتاتتى.

ئۇنىڭ گېپى يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قالدى، چۈنكى ئۇ ئارقا رەتتە ئولتۇرغان بىرقانچە ئوغۇل ئوقۇغۇچىنىڭ دەرسكە دېگەن-دەك دىققەت قىلماي باشقا ئىش قىلىپ ئولتۇرغىنىنى سېزىپ قالغانىدى. ئىلگىرى: «ئۆگىنىشتە زورلاش، مەجبۇرلاش ئۇسۇ-لى ئاقمايدۇ» دەپ جىق سۆزلىگەن چۇ يەنچاۋ ئەمدىلىكتە ئوقۇ-غۇچىلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمىغىنىنى سېزىپ تەشۋىشكە چۈ-شۈپ قالدى. ئۇ ھېلىقى ئوقۇغۇچىلارنى قىلىۋاتقان ئىشىنى توختىتار دېگەن ئۈمىدتە سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈپ تۇردى. بۇنىڭ بىلەن سىنىپنىڭ تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. ئوقۇ-غۇچىلار ئارقىغا بويۇنداپ قارىغىلى تۇردى.

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزى ئەڭ ئاخىرى تاڭ جۈنشېڭگە چۈشتى. يېنىدىكى ئوقۇغۇچى تاڭ جۈنشېڭنىڭ دەرسلىك كىتابىدىن بىر-نەچچە ۋاراق قەغەزنى تارتىپ چىقىرىپ ئالدى - كەينىدىكى ساۋاقداشلىرىغا كۆرسىتىشكە باشلىدى. ھەممەيلەننىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ تاڭ جۈنشېڭ ئالدىراپ - تېنەپ قەغەز-لەرنى قايتۇرۇۋالدى.

جېڭ شاۋجېڭ چىدىيالماي ئورنىدىن تۇردى:

— تاڭ جۈنشېڭ، نېمە ئويۇن ئويناۋاتىسەن؟

تاڭ جۈنشېڭ چىشىنى چىڭ چىشلەپ بېشىنى تۆۋەن سالغى-نىچە:

— ئويۇن؟ ھېچقانداق ئويۇن ئوينىمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

تاڭ جۈنشېڭنىڭ پوزىتسىيىسى بەكلا قوپال ئىدى، تۇرقى-دىن سىنىپ باشلىقىنى نەزەرىگە ئىلىپمۇ قويمىغاندەك قىلاتتى. جېڭ شاۋجېڭ پارتىسىدىن چىقىپ ئۇدۇل بارغان پېتى ھېلىقى قەغەزلەرنى تارتىۋالدى:

— نېمە تارقىتىۋاتىسىلەر؟

ئىنىق بىر قارارغا كېلىپ بولغان تاڭ جۈنشېڭ پەرۋاسىز-

لىق بىلەن دېدى:

— سورىغىچە ئۆزىڭىز كۆرسىڭىزلا بولىدىغۇ!

چۇ يەنچاۋ مۇنبەردە ئۈن - تىنسىز تۇرۇپ قالدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ قىلغان ئىشى ئۇنىڭغا ياقمىغانىدى. ھەممەيلەن ئا-لىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولغاندىكىن، بۇنداق قىلىشنىڭ ھا-جىتى يوق ئىدى. ئەمما، بولغۇلۇق بولغان، ئەمدى ئىشنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى.

جېڭ شاۋجىڭ ھېلىقى قەغەزلەرنى پارتىغا يېيىپ قۇر تاش-لاپ يېزىلغان ئىنگلىزچە خەتلەرنى كۆردى ۋە ھەممەيلەننى ئاڭ-لىسۇن دېگەندەك ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

— مۇھەببىتىم قالدى. . . — ئۇ باشتىكى بىرنەچچە سۆز-نى ئوقۇپ بولۇپ، قەغەزنى غەزەپ بىلەن تاڭ جۇنشېڭنىڭ ئالدى-غا تاشلىدى، — يازغان نېمەڭنى قارا؟ ئۆزۈڭ ئوقۇ!

— ئوقۇش نېمە تەس؟ — تاڭ جۇنشېڭ پەرۋاسىزلارچە قەغەزنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى ئىنگلىزچە يېزىلغان، قاپىيىلىرى تازا جايىغا چۈشكەن قىسقا بىر شېئىر ئىدى. ئۇنىڭ خەنزۇ تىلىدىكى مەنىسى مۇنداق بولاتتى:

مۇھەببىتىم قالدى ئېگىز چوققىلاردا،
قولۇم يەتمەي قايتتىم يارنى ئىزدەپ بېرىپ.
بېشىم چۈشتى، يىغلاپ كەتتىم ھۆڭرەك ئېتىپ.
بىر چىرايلىق قولياغلىقنى سوۋغا قىلسا،
بەرگەنىكەنمەن سوۋغا دەپ مەن مۇشۇكياپىلاق.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۈزىن ئۆرۈپ،
ئۇقالمىدىم، نە ۋەجىدىن چەكتىم پىراق.

مۇھەببىتىم قالدى ئاۋات شەھەرلەردە،

يول قىستاڭكەن ئۇندا، يارنى تاپالمىدىم.
باش كۆتۈردۈم، يامغۇر كەبى چۈشتى يېشىم.
قوش قارلىغاچ رەسىمىنى بەرگەندە يار،
بەرگەنكەنمەن ئۇقۇشماستىن زىخچە يېمىش.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۈزىن ئۆرۈپ،
گالۋاڭكەنمەن، دۆتلۈكۈمدىن بوپتۇ بۇ ئىش.

مۇھەببىتىم قالدى كەڭرى ساھىللاردا،
ئىزدەپ بارسام شۇنچە چوڭقۇر ئىكەن دەريا.
باش قىيسايتتىم، ئاقتى يېشىم سەل بوپ گويا.
بەرگەنكەنمەن سوۋغا قىلسا ئالتۇن سائەت،
مەن تەرلىتىش دورىسىنى نىگارىمغا.
شۇندىن كېيىن يۈزىن ئۆرۈپ كېتىپ قالدى،
گالۋاڭكەنمەن، داۋا بارمۇ پىغانىمغا.

مۇھەببىتىم قالدى پۈزۈر خانىلەردە،
ماشىنا يوق، يارنى ئىزدەپ بارالمىدىم.
باش ئىرغىتتىم، ياشقا تولدى ئۇستۇبشىم.
قىزىلگۈلنى سوۋغا قىلسا جانان ماڭا،
بېرىپتىمەن سوۋغا دەپ مەن چار يىلاننى.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۈزىن ئۆرۈپ،
ۋەجى نېمە، بوپتۇ تاپسۇن ئۆز يولىنى.

تاڭ جۇنشېڭ شېئىرنى راۋان ۋە قىزىقارلىق قىلىپ ئوقۇپ ساۋاقداشلىرىنى كۇلدۇرۇۋەتتى.

— تاڭ جۇنشېڭ! — ئۆزىنىڭ ئورنىغا كېلىپ بولغان جېڭ شاۋجېڭ قەھرلىك ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ!

ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرغان شيې چيۇسىمۇ سەۋرسىزلىك بىلەن قول كۆتۈرگەچ ئورنىدىن تۇرۇپ يۇرتدىشىنى ئەيىبلەشكە باشلىدى:

— چۇ مۇئەللىم، تاڭ جۇنشېڭ نەدىكى لاۋزا بىر نېمىلەرنى دەرسخانىغا كۆتۈرۈپ كەپتۇ. بۇ سىنىپىمىز ئۈچۈن نومۇس ئەمەسمۇ؟

ئىككى شاگىرتنىڭ ئاشكارا قارشىلىشىپ قېلىشى ئولتۇرغانلارغا تازا قىزىق تاماشا بولۇپ بەردى. بولۇپمۇ شيې چيۇسى «سەھرالىق» دەپ ياراتمايدىغان لو شيۇجۇ تاڭ جۇنشېڭنىڭ ئوقۇغانلىرىنى دېگەندەك چۈشىنىپ كېتەلمىسىمۇ، ئىككىسىنىڭ جاڭجىلىغا ئىچىدە تازا خوش بولۇپ ئولتۇردى.

— نېمە دەۋاتىدۇ ماۋۇ؟ — تاڭ جۇنشېڭ بوش كەلمەي شيې چيۇسىغا قاتتىق رەددىيە بەردى، — لاۋزا، نومۇس دەمسىنا تېخى؟ مۇشۇ گەپلىرىڭ ئۈچۈن ئەكسىلئىنقىلابچى دېگەن قالپاقنى كىيىپ قالما يەنە! ساڭا دەپ قوياي: بۇ دېگەن لۇشۈننىڭ شېئىرى، كىم قارشى چىقالايتتى؟

ساۋاقداشلار بۇ گەپكە راستتىنلا ھەيران قالدى. تاڭ جۇنشېڭنىڭ ئوقۇغىنى لۇشۈننىڭ شېئىرى بولسا - ھە؟

— مۇمكىن ئەمەس! — جېڭ شاۋجېڭ ئەڭ ئاۋۋال ئېسىگە كېلىپ ئىنكاس قايتۇردى، — لۇشۈن دېگەن مەشھۇر ئەدىب، ئىنقىلابىي جەڭچى تۇرسا، بۇنداق نەرسىلەرنى يازامتى؟

— ۋاي قوۋۇرغامەي، لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرىگە ئازراق ئوخشىسا كاشكى! — دېدى شيې چيۇسى ئارقىدىنلا.

تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرغان لو شيۇجۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— لۇشۈنگە ھاقارەت قىلماڭلار، ئۇ مەن چوقۇنىدىغان كاتتا يازغۇچى.

سىنىپنىڭ ئىچى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. ئەمدى چۇ يەنچاۋ

بىر نىمە دېمىسە بولمايتتى.

— بۇ ھەقىقەتەن لۇشۇننىڭ شېئىرى، تېمىسى «تۇنجۇق-قان سۆيگۈم»، — دېدى ئۇ ئاخىر.

بۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن سىنىپنىڭ ئىچى يەرگە يىڭنە چۈشسە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە تىمتاسلىققا چۆمدى. مەيلى ھەي-ران قالغانلار ياكى مەيۈسلەنگەنلەر بولسۇن، چۇ مۇئەللىمنىڭ لۇشۇننى چاقچاققا ئارىلاشتۇرمايدىغانلىقىنى بىلەتتى.

چۇ يەنچاۋ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— ئىنقىلابىي يازغۇچىلارنى مۇھەببەت تېمىسىدىكى ئە-سەرلەرنى يازمايدۇ دەپ قاراشقا بولمايدۇ. لۇشۇنمۇ ئادەم، ھېسسىيات بار. لېكىن، بۇ شېئىرنى نوقۇل ھالدا ئۆز مۇھەببى-تى توغرۇلۇق يازمىغان، ئەكسىچە بۇنىڭدا ئەينى يىللاردا ئەدە-بىيات ساھەسىدە مودا بولغان «ئايرىلىش» تېمىسىدىكى «يىغلاڭ-غۇ» شېئىرلارنى قامچىلىغان. ئۇنىڭ بۇ شېئىرى يۇمۇرلۇق كۆرۈنگىنى بىلەن چوڭقۇر مەنىگە ئىگە. «ئورتاق بىر نىشان ئاساسىدا بىرلىشىش بولمىسا مۇھەببەتمۇ بولمايدۇ، ‹ئاھ - ۋاھ› دەپ ھەسرەت چېكىشنىڭ، ‹ئۆلۈۋالىمەن› دەپ جار سې-لىشنىڭ ھاجىتى يوق، تۇرمىغان مۇھەببەتنىڭ كەتكىنى تۇ-زۇك» دېگەندەك بىر مەنىنى ئىلگىرى سۈرگەن. شېئىردا تىلغا ئېلىنغان بىرقانچە غەلىتە سوۋغا ساۋاقداشلارنى ھەيران قالدۇر-غان بولۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە لۇشۇن ئۆز تۇرمۇشىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى بۇ شېئىرغا سىڭدۈرگەن. مۇشۇكياپې-لاق بىلەن «جار يىلان» لۇشۇن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئىككى نەرسە. «شېكەر يالىتىلغان زىخچە يېمىش» لۇشۇن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان يېمەكلىك. «تەرلىتىش دورىسى» غا كەلسەك، سىل كې-سىلى بولغاچقا لۇشۇن بۇ دورىنى كۆپ قېتىم ئىشلەتكەن...

چۇ يەنچاۋنىڭ سالمىقى ئېغىر چۈشەندۈرۈشلىرى ئوخشىمى-غان ھېسسىياتتىكى ئون بەش ئوقۇغۇچىنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ

قىلىنىۋالدى.

— شۇنىمۇ دەپ ئۆتەي، تاڭ جۇنشېڭ لۇشۇننىڭ خەنزۇچە يېزىلغان شېئىرىنى ئىنگلىزچىگە شۇنداق ياخشى تەرجىمە قىلىغان، ئۇنى تەقدىرلىسەك بولىدۇ. ئايرىم مىسرالارنى، يەنى «بېشىم چۇشتى. . . ، باش كۆتۈردۇم. . . » دېگەنگە ئوخشاش مەنىسى جىق پەرقلەنمەيدىغان مىسرالارنى ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغاندا ھەم ئەسلى ئەسەرنىڭ ئۇسلۇبىنى گەۋدىلەندۇرۇش ھەم ئىنگلىز تىلىنىڭ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش كېرەك. تاڭ جۇنشېڭ شېئىرنىڭ تەرجىمىسى ئۇستىدە يەنە ئىزدىنىپ باقسا بولغۇدەك. ئەمدى بىز بۇ شېئىرنىڭ تەرجىمىسىدىكى جۇملە شەكىللىرىنى تەھلىل قىلىپ باقايلى. . .

دەرسكە مۇناسىۋەتسىز مەزمۇن قېتىلغانلىقتىن بۈگۈنكى دەرسنىڭ ۋاقتى ئۇزىراپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ دەرستىن چۇشكەندە سائەت ئون ئىككى يېرىم بولغانىدى. ئۇ بىنادىن ئالدىراپ چۇشۇپ كۇنلۇكىنى ئېگىز كۆتۈرگەن پېتى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاشخانىسى تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

— چۇ مۇئەللىم! — مايسا رەڭلىك ھەربىيچە فورما كىيگەن جېڭ شاۋجېڭ ئارقىدىن يېتىشىپ كەلدى.

چۇ يەنچاۋ قەدىمىنى توختاتتى. ئۇنىڭ كۇنلۇكىنىڭ چۆرىسىدىن يامغۇر تامچىلىرى چۇشۇپ تۇراتتى.

— چۇ مۇئەللىم، — دېدى جېڭ شاۋجېڭ. ئۇ شۇنچىلىك تېزلىك بىلەن چۇ يەنچاۋنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ بولغانىدى. پېشانىسىدە ئۇششاق سۇ تامچىلىرى ئېسىلىپ قالغانىدى، — بۈگۈن چۇشتىن كېيىنكى تۈرمۇش يىغىنىنى. . .

— ھە راست، — چۇ يەنچاۋ بۈگۈن سىنىپ يىغىنى بارلىقىنى دەرھال ئەسكە ئالدى. ئادەتتە ھەر شەنبە كۈنى ئوغۇللار ياتىقىدا «تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد» مەزمۇنىدىكى سىنىپ يىغىنى ئېچىلاتتى. بۇنداق يىغىنغا بۇرۇندىن تارتىپ جېڭ شاۋ-

جىڭ رىياسەتچىلىك قىلىپ كېلىۋاتاتتى. سىنىپ مەسئۇلى قاتـناشسىمۇ، قاتناشمىسىمۇ بولىۋېرەتتى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئاتايىن ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ئوقتۇرغىنىغا قارىغاندا، ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يىغىنغا قاتنىشىشىنى ئارزۇ قىلىدىغان ئوخشايدۇ، ــ نېمە مەزمۇن؟

ــ سىنىپ ئىستىلىنى تۈزەش! ــ جېڭ شاۋجىڭ بىر قولىنى چىقىرىپ يۈزىدىكى يامغۇر تامچىلىرىنى سۈرتۈۋەتتى، ــ قارىمامسىز، سىنىپنىڭ ئوخشاپ كەتكىنىنى! سىزنىڭچە ئىستىل تۈزەشنىڭ ھاجىتى باردۇ؟

ــ بۇگۈن سىنىپتا دەرس ئىنتىزامىنىڭ بۇزۇلغىنى ئۇ - چۇنلىمۇ؟ ــ چۇ يەنچاۋ بەك ئېرەن قىلىپمۇ كەتمىدى، ــ بۇ قانچىلىك ئىشتى، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى شۇنداق قاتتىق باشقۇرۇۋالساق. . .

ــ سىز بۇنى پەقەت ئىنتىزام مەسىلىسى دەپلا قارامسىز؟ بىر خىل ساغلام بولمىغان ئىدىيە سىنىپىمىزدا يامراپ كېتىۋاتىدۇ. ئەسلىدە بۇلۇڭ - پۇچقاقتا بولىدىغان غۇلغۇلا ئەمدىلىكتە سىنىپتا ئوچۇق - ئاشكارا بولىدىغان بولدى. مەن سىزدىن ئەنسىرەۋاتىمەن، چۇ مۇئەللىم!

ــ مەندىن؟ . . . ــ چۇ يەنچاۋ ھەيران قالدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ تۈنۈگۈن ئاخشام ئۇنى تولىمۇ ھەيران قالدۇرغان بىر ئېغىز گېپى قۇلاق تۈۋىدە يەنە جاراڭلىدى، ــ سىزنى. . . ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈپتۇ دېيىشىۋاتىدۇ. بۇگۈنكى ئىش ئاشۇ «غۇلغۇلا» نىڭ ئىنكاسى ئەمەسمۇ؟

تېڭىرقاپ قالغان چۇ يەنچاۋ ئەمدى ئىختىيارسىز جىددىيلەشىشكە باشلىدى. چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ جېڭ شاۋجىڭنى دەرستىن باشقا چاغلاردا رەھبىرىدەك سېزىدىغىنىنى، بۇ قىزنىڭ ئۆزى ئۈچۈن «كۆزىتىش» ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىۋاتقانلىقىنى دەرھال تونۇپ يەتتى. قىزنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئائىلە تارىخى

دىن تارتىپ روھىي دۇنياسىغىچە ھەممىنى بىلىۋالغاندەك تۇيۇ-لۇۋاتاتتى. . .

— سىز راستىنلا سەزمىدىڭىزمۇ؟ — جېڭ شاۋجېڭ ئو-قۇتقۇچىسىنىڭ دەرھال ئىنكاس قايتۇرمىغانلىقىدىن نارازى بو-لۇپ ئىلاجىسىز قوشۇپ قويدى، — سىنىپتىكى باللار شيې چيۇسى بىلەن سىز توغرۇلۇق نۇرغۇن گەپ تېپىپتۇ.

— نېمە؟ شيې چيۇسى بىلەن دەمسىز؟ — چۇ يەنچاۋ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. جېڭ شاۋجېڭ تۇنۇگۇن ئۆزىگە پۇرد-تىپ ئۆتۇپ كەتكەن گەپنىڭ جاۋابى مۇشۇ ئىكەندە؟ ئۇ مۇشۇ گەپ بىلەن بىر كېچە ئۇخلىماي چىقمىغانمىدى، ئۇنىڭ مۇشۇن-داق بىر ئېغىز گەپ ئىكەنلىكىنى كىم ئويلىغان! چۇ يەنچاۋ سوتتا «گۇناھسىز» دەپ قويۇپ بېرىلگەن ئەيىبكاردەك يېنىك تىن ئالدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— نېمىدېگەن غەلىتە گەپ بۇ؟ قانداق بولۇپ بۇ گەپ تارالدى؟

چۇ يەنچاۋنىڭ ئوچۇق - يورۇقلۇقى جېڭ شاۋجېڭنى ئاۋاي-لاپ سۆزلەشكە مەجبۇر قىلدى:

— شۇنى دېمەمسىز، مەنمۇ ھەيران قالدىم. ھەممەيلەن-نىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ. ئۇلار، بىز ھەممىنى بىلىمىز، دېيىشىد-ۋاتىدۇ. . .

— ھە؟ — چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆزى باش قەھ-رىمان بولغان بۇ مۇھەببەت ھېكايىسى ئۇستىدە زادى نېمىلەرنى بىلىمىز دېيىشكىنىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تەسەۋۋۇر قىلالمىدى.

— ئۇلار شيې چيۇسىنى سىز بىلەن جىق ئۇچرىشىدۇ دېيىشىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەنمۇ ئۇنى تۇنۇگۈن بېيجەيدە ئۇچرىتىپ قالدىم. . .

— مەن دېگەن ئوقۇتقۇچى، ھەرقانداق بىر ئوقۇغۇچى مېنى ئىزدىسە بولىۋېرىدۇ. تۇنۇگۇن سىزمۇ بارغۇ؟

— مەن. . . — جېڭ شاۋجىڭ دەماللىققا تۇرۇپ قالدى. لېكىن ئۇنى شيې چيۇسىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ - دە، شيې چيۇسىنىڭ بېيجەيگە نېمە مەقسەتتە بارىدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟ — بەلكىم سىلەر بىر يۇرتلۇق بولغاندىكىن باشقىلارغا قارىغاندا يېقىن ئۆتىدىغانسىلەر. . .

چۇ يەنچاۋ قوشۇمىسىنى بىلىنەر - بىلىنمەس تۈرۈپ قويىدى:

— بىر يۇرتلۇق؟ بىر يۇرتلۇق بولۇش نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ؟ ھېسسىيات دېگەن رايونغا قاراپ ئايرىلىدىغان نەرسە بولمىسا؟

جېڭ شاۋجىڭ مۇئەللىمنىڭ راست ئېيتمۇاتقانلىقىنى ھېس قىلىۋېتىپ: «لېنىننىڭ قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، ئادەملەر سىنىپقا ئايرىلىدۇ. شيې چيۇسى بىلەن چۇ مۇئەللىم. . . بولدىلا، بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك دەلىل - ئىسپاتلارنى ھامان تاپقىلى بولىدىغۇ! » دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

— بۇرژۇئاچە شۆھرەتپەرەسلىك شيې چيۇسىنىڭ قەلبىگە مەھكەم ئورناپ كەتكەن، ھەمىشە ئۆزىنى ياساپلا يۈرىدۇ. ساۋاقداشلار ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى «چۇ مۇئەللىمگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن» دېيىشىۋاتىدۇ. ھەر قېتىملىق ئىنگلىز تىلى دەرسىدە ئۇ ئادەتتىكىدىن چىرايلىق كىيىنىدۇ. «ئاياللارنىڭ ياسىنىشى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئادەمگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن» دېگەن شۇ - دە! . . .

چۇ يەنچاۋنىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆتتى:

— مەن ھېچقاچان دەرس ئۆتكەن ۋاقىتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىمىگە دىققەت قىلىپ باققان ئەمەس!

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى جېڭ شاۋجىڭ پىچىرلاپ دېگۈدەك، — ئۇلار يەنە. . .

— ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ! — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ گېپىد-

نى بولدى، — مەن ھەممە ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇنداق دېيىشىگە ئىشەنمەيمەن.

— توغرا، ھەممەيلەن ئەمەس... — جېڭ شاۋجىڭ سەل - پەل ئويغايسىزلىنىپ خىيال قىلىپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۆزىنىڭ بايا ئەمەلىي ئەھۋالنى سەل كۆپتۈرۈۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئاستا گەپنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزگەرتتى، — ئەمەلىيەتتە بۇ گەپنى تارقىتىۋاتقىنى ئوغۇللار، ئىغۋا تارقىتىۋاتقىنى تاڭ جۇنشېڭ بولۇشى مۇمكىن! — جېڭ شاۋجىڭ ئاستا كېيىنگە داجىپ بايىقى «غۇلغۇلا» دېگەن گەپنى «ئىغۋا» غا ئالماشتۇر - دى، — شيې چيۇسى تاڭ جۇنشېڭنى تاشلىۋەتكەن ئەمەسمىدى؟ شۇڭا تاڭ جۇنشېڭ: «شيې چيۇسى ئەسلى ماڭا، ئوتتۇرا كۆيۈمەن، سۇيۇغدە ئاقىمەن»، دەپ تاتلىق ۋەدىلەرنى بېرىپ كەتكەن. چۇ مۇئەللىمنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنى ئۈچۈنلا مەندىن يۈز ئۆرۈدى. چۇ مۇئەللىم ماڭا قارىغاندا ئېگىز، سالاپەتلىك، ئۇ. نىڭ ئۈستىگە سىنىپ مەسئۇلى، كەلگۈسىدە شيې چيۇسىنىڭ خىزمەت تەقسىماتىغا ياردەم قىلىدۇ... مەن ئۇنىڭ رەقىبى بولالمايمەن» دەپ گەپ تارقىتىپ يۈرۈپتۇ. ئۇ يەنە تېخى...

— بولدى سۆزلىمەڭ! — چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچچىقى كەلدى، — بۇ لاۋزا گەپلەر مەن ئۈچۈنمۇ، شيې چيۇسى ئۈچۈن-مۇ ھاقارەت!

— شۇ ئەمەسمۇ، بۇنداق بولۇشىغا مەنمۇ تازا ئىشىنىپ كەتمىگەن، — جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزىنى ئىغۋا تارقاتقان ئاشۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر قاتاردا دەپ چۈشىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن شۇنداق دېدى، چۈنكى ئۇ باشقىلاردىن پەرق-لىنىپ تۇرىدىغان رەھبەرلىك ئورنىدىكى ئادەم - دە! — ئەھ-ۋالنى ئېنىقلاش ئۈچۈن مەن يەنە شيې چيۇسى بىلەنمۇ پاراڭلاش-تىم. بىراق، ئۇ بۇ ئىش توغرۇلۇق ھېچقانداق گەپ قىلمىدى. باللارنىڭ تارقىتىۋاتقان گەپلىرى راستتەك بىر قىياپەتتە: «كىمنى

سۆيۈش . سۆيمەسلىكىم ئۆزۈمنىڭ ھوقۇقى، ئۆزۈمنىڭ ئەركىنلىكى » دەپلا ئىشنى تۈگەتتى. . .

چۇ يەنچاۋ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ قويدى، شيې چيۇسىنىڭ تۇنۇگۇنكى تۇرقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇرديۇ، يەنە ئۇنىڭ ئۆز ياتىقىغا ھېمە مەقسەتتە كىرگەنلىكىنى بىلەلمىدى. قىزىق، ئوقۇغۇچىلار ھېچقانچە چۈشىنىپ كەتمەيدىغان بۇ يۇرتدىشى بىلەن چېتىشۋالىنىنى دېسە!

— ئۇنىڭ بۇ كەيپىياتى باشقا ساۋاقداشلارغا ئەكس تەسىر بېرىشى مۇمكىن! — جېڭ شاۋجىڭ يەنە رەھبەرلەرگە خاس قىياپەتتە قايتىپ دېدى، — تاڭ جۇنشېڭ بۇگۈن سىنىپنى بىرمۇنچە قالايمىقان قىلدى. ئۇ ھېلىقى شېئىرنى سىزگە ھەيۋە كۆرستىش ئۈچۈن ئاشكارا ئوقۇغان، سىز بولسىڭىز ئۇنى ماختىدىڭىز. مېنىڭچە، ئۇنى قاتتىق تەنقىدلەش كېرەك. بۇگۈن چۈشتىن كېيىنكى تۇرمۇش يىغىنىدا بىر قېتىملىق ئىديە كۈرىشنى قانات يايدۇرساقمىكىن دەيمەن. . .

— مەن تاڭ جۇنشېڭنىڭ تەرجىمىسىنى ماختىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنى «ھەيۋە كۆرستىش» دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ، — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ گېپىنى يەنە بىر قېتىم بۆلۈۋەتتى، — سىز قانداق «كورەش» نى قانات يايدۇرماقچى؟

— ئۇنىڭ پىتنە - ئىغۋالىرىنى تەنقىدلەش كۈرىشى! — دېدى جېڭ شاۋجىڭ غەزەپ بىلەن، — ئۇنىڭ دېگەنلىرى يالغان بولغاندىن كېيىن، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىناۋىتىنى قوغداش مەسئۇلىيىتىمىز بار. ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋىتىنى تۈزەپ ئۇنىڭ ناچار ئىستىلىغا زەربە بېرەيلى! يەنە شيې چيۇسىغىمۇ توغرا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تىكلەش توغرىسىدا تەنقىد - تەربىيە بېرەيلى. پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئىبرەت بولسۇن!

— ھاجىتى يوق! — دېدى چۇ يەنچاۋ، — مېنىڭچە، بۇ-

چىلىك كىچىك ئىشنى كۆپچىلىككە قايتىدىن دەپ ئۇلتۇرۇش كەتمەيدۇ. ئۆزلۈكىدىن بېسىلىپ قالار. پاكىت ئەسلىدىنلا ناھا-يىتى ئېنىققۇ، چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. باشقىلارنى زورلاپ ئىشەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىنغىنى ئۇچۇن يالغان گەپ راست گەپكە قارىغاندا تېز شاخلايدۇ. مەن شىي چيۇس بىلەن تاڭ جۇنشېڭنىڭ مېنىڭ سەۋەبىمدىن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۇ-يانتقا قېلىشىنى خالىمايمەن. قانداق دېدىم؟

— ھە، — جېڭ شاۋجېڭنىڭ جەڭگىۋارلىقى بوشاپ قال-دى. ئۇ ئالدىن پىلانلاپ قويغان كومېدىيە خاراكتېرىدىكى ئىدىيە كۈرىشى مۇشۇنداقلا يوققا چىقسا - ھە؟ ئۇ ئىچى ئېچىشاندەك بولۇپ دېدى، — ئەمىسە چۈشتىن كېيىنكى يىغىننى. . .

— مېنىڭچە، باشقا بىر مەزمۇندا ئاچساق قانداق دەيسىز؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ، — بىرەر ئەھمىيەتلىك تېمىدا مۇ-زاكىرە قىلايلى. ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق. . . يەنە مۇھەببەت توغرۇلۇق سۆزلەشسەكمۇ بولىۋېرىدۇ. لېكىن، باشقىلارغا ئەكس تەسىر بېرىپ قويماسلىقىمىز، دىلىنى ئاغرىتىدىغان ئىش-نى قىلماسلىقىمىز لازىم. بۇنىڭغا سىز مەسئۇل بولۇڭ، — چۇ يەنچاۋ سائىتىگە يەنە قاراپ قويدى، — مەن قاتنىشالمايدىغان بولدۇم، سىزدىن رۇخسەت سورايمەن.

— ھە! — جېڭ شاۋجېڭ ئىلاجسىزلىق ئىچىدە ئۇھسى-نىپ قويۇپ سورىدى، — چۈشتىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلارغا مۇ-ھىم يىغىن بارمىدى؟

— ياق، مېنىڭ قىلىدىغان ئىشىم بار ئىدى، — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ سوئالىغا ئېنىق جاۋاب بەرمەي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

جېڭ شاۋجېڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ شارىلداپ يېغىۋاتقان يام-غۇردا بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان گەۋدىسىگە خېلىغىچە قاراپ قالدى. ئۇ بۇ سىنىپ مەسئۇلىنى تېخى تولۇق چۈشىنىپ كېتەل-

مەپتۇ ئەمەسمۇ . . .

چۇ يەنچاۋ كۇنلۇك تۇتقىنىچە يوغان قەدەملەر بىلەن كېتىۋاتاتتى، شامالدا يۇزىگە تاراسلاپ چۇشۇۋاتقان يامغۇر ئۇنىڭغا بىر خىل راھەت بېغىشلاۋاتاتتى.

قەدىمىي چۇڭچىڭ قوۋۇقى يامغۇردا بىر خىل خىرەلىك ئىچىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

قوۋۇق ئاستىدىكى جەنۇبىي دۆڭدەن كوچىسى شۇ تۇرقىدا بەئەينى جىددىي بىر ئېقىنغىلا ئوخشايتتى. ئۇزۇلمەي ئۆتۈپ تۇرغان ماشىنىلار كىشىگە ئاشۇ ئېقىندا ئۇزۇۋاتقان پاراخوت - كېمىلەرنى ئەسلىتەتتى. تۆگرەن دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىلىرى، جىپ ۋە سۇلياۋ يالتىراق يېپىلغان رىكشىلار قاتىرىسىغا تۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، چىغ قالپاق كىيگەن، كۇنلۇك كۆتۈرگەن كىشىلەر دوختۇرخانا ئىچىگە ئالدىراش كىرىپ كېتىۋاتاتتى. بۇرۇندىن تارتىپ يامغۇر - يېشىن بۇ يەرگە كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ قەدىمىنى توسالماي كېلىۋاتاتتى. قورۇ ئىچىدە، بوراندا يەرگە چۇشكەن غازاڭلار يىغىلىپ قالغان سۇلار بىلەن ئەۋرەز قۇدۇقلىرىغا قۇيۇلۇۋاتاتتى.

ئوپېراتسىيىنى تېخى بايىلا تۈگەتكەن لۇ دوختۇر ھارغىن ھالەتتە ئوپېراتسىيە بۆلۇمىدىن چىقىپ كارىدوردىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇراي دەپ تۇرۇشىغا، كۆزى ئىشىك تۈۋىدە ئۆزىنى كۇتۇپ تۇرغان چۇ يەنچاۋغا چۇشۇپ قالدى. ئۇنىڭ قولىدىكى كۇنلۇكتىن يامغۇر تامچىلىرى چىپىلداپ قۇيۇلۇۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ تامىقىنى يەپ بولۇپلا «بىلىمدان» قەسرىگە بارغان ۋە شىنيۈنىڭ يەنە دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانلىقىنى ئۇقۇپ ئالدىراپ بۇ يەرگە كەلگەنىدى. ئۇ ئەھۋالىنىڭ نەدىن نەگىچە ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلەلمىسە، شىنيۈگە نېمىلەرنى دېيىش

كېرەكلىكىنى ئۇقالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاۋۋال دوختۇرنى ئىزدىگەنىدى.

— ھە، چۇ مۇئەللىم ئىكەن - دە. . . — لۇ دوختۇر ئولتۇرۇشقا ئۇلگۇرمەيلا ئورنىدىن تۇردى.

— لۇ دوختۇر! — چۇ يەنچاۋ ئالدىراپ ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردى، ئەمما ئۇنىڭ تۇرقىدىكى ھارغىنلىقنى سېزەلمەي بىر ئاز ئىككىلىنىشتىن كېيىن ئېغىز ئاچتى، — كەچۈرۈڭ، تازا بىمەنە ۋاقىتتا كېلىپ سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم. . .

— ياق، تازا ئوبدان ۋاقىتتا كەلدىڭىز، — دېدى لۇ دوختۇر بىردىنلا جانلىنىپ، — سىز بىلەن شىنيۈنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق پاراڭلىشاي دېگەنىدىم.

— شىن يۈ قانداقراق؟ — چۇ يەنچاۋ ئالدىراپ سورىدى، — بۇ قېتىم. . .

— بۇ قېتىم بەزى يېڭى ئەھۋاللار بار، — لۇ دوختۇر كارىدوردىكى بىمارلارغا ۋە ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرىغا قاراپ قويۇپ دېدى، — بىز باشقا بىر جايغا بېرىپ پاراڭلىشايلى، بىزنىڭ ئىشخانىغا كىرسەكمۇ بولىدۇ.

ئۇلار ئۇزۇن كارىدوردىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇستۇنكى قەۋەتكە چىقتى. چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ ئارقىسىدىن ئىشخانا تەرەپكە ماڭغاچ تەشۋىش ئىچىدە سورىدى:

— ئۆيدىكىلىرى ئانگېناسى قوزغىلىپ قاپتۇ دەيدۇ. مېنىڭچە، پەقەت ئانگېناسىلا. . .

— راست، ئانگېناسىنىڭ قوزغىلىپ قالغانلىقى چوڭ مەسىلە ئەمەس. بۇ ئادەتتىكىچە بىر كېسەل، — لۇ دوختۇر ئىشخانىسىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئېچىپ چۇ يەنچاۋنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن ئۆزى ئۇنىڭ قارشىسىغا كېلىپ ئولتۇردى، — چاتاق بولۇۋاتقىنى، ئانگېنا ئۇنىڭ رېماتىزم كېسەللىكى ئۇچۈنلا قوزغاپ قويۇۋاتىدۇ. رېماتىزم تولا قوزغالسا يۇ-

رەككە ياخشى ئەمەس. . .
— بادام بەزلەرنى ئېلىۋەتكىلى بولىدىغۇ؟ بۇنداق بولغاندا رېماتىزمنىڭ قوزغىلىشىدىن پۈتۈنلەي خالىي بولغىلى بولىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئازغىنە تېببىي بىلىمگە ئاساسلىنىپ.
— ئېلىۋەتكىلى بولسا مەن بۇرۇنلا شۇنداق قىلغان بولاتتىم، — دېدى لۇ دوختۇر ئېغىر ئۇھ تارتىپ، — ئېغىر يۈرەك كېسىلى بار بىمارلارغا بادام بەز ئوپېراتسىيىسى قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنداق بولغاندا، كېيىن سوغۇق تېگىپ قالسا ياكى زىيادە چارچاپ كەتسە ئوڭايلا زەنجىرسىمان باكتېرىيە ياللۇغى قوزغىلىپ قېلىپ جىددىي خاراكتېرلىك ئانگىنا كېسەللىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا رېماتىزم، بوغۇم ياللۇغى قوزغىلىپ يۈرەك كلاپانى. . .
— مۇنداق دەڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋ چۈشەنگەندەك بولۇپ، — بۇ ئۇنىڭ يەنە رېماتىزم كېسىلى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقىنىنى چۈشەندۈرەمدۇ قانداق؟ كېلەر يىلى باھاردا قىلىنىدىغان ئوپېراتسىيە كېچىكتۈرۈلىدىمۇ؟
— بۇ يالغۇز كېچىكتۈرۈش مەسىلىسى ئەمەس، — لۇ دوختۇر غەمكىن ھالدا چۇ يەنچاۋغا قاراپ قويدى، — ھازىر ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ ئوپېراتسىيىنى قىلىش مۇمكىن ئەمەستەك قىلىدۇ؟
— ھە! ؟ — چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئېغىر بىر زەربىگە ئۇچرىغاندەك جىغغىدە قىلىپ قالدى، — نېمىشقا؟
— چۈنكى. . . — لۇ دوختۇر ئۇنىڭدىن نەزەرىنى ئېپقېچىپ دېرىزىگە ئۇرۇلۇۋاتقان يامغۇر تامچىلىرىغا قارىۋالدى، — رېماتىزمغا قارشى دورىلارنىڭ پەقەت قىزىتما ياندۇرۇش، ياللۇغنى قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىشلا رولى بار. ئۇنىڭدا رېماتىزمنى تىزگىنلىگىلى بولغىنى بىلەن يۈرەك كلاپانى ئۆزگىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولمايدۇ. بۇ قېتىملىق ئىشتا ئۇنىڭ

يۈرىكىگە يەنە بىرمۇنچە تەسىر بولدى. يۈرىكىدىكى ئىككى قاناتلىق قاپقاقنىڭ ئېتىلىپ قېلىش ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى، ئوڭ يۈرەك دالانچىسى كۆرۈنەرلىك كېڭەيدى. ئىككى قاناتلىق قاپقاقنىڭ تارىيىشىدىمۇ مۇشۇ خىل ئەھۋال بار، ئوپېراتسىيە قىلىشقا بولمايدۇ!

— ئەمىسە. . . شىنيۈ كېيىن قانداق قىلار؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ دېگۈدەك. ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى.

— ئەمدى داۋالاشنى ئۈزۈپ قويماسلىق بىردىنبىر ئامال بولۇپ قالدى. بىز بىمارنىڭ يۈرەك كومپېنساتسىيە ئىقتىدارىنى ساقلاپ قېلىشقا ۋە ياخشىلاشقا، يۈرىكىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىدىشكە تىرىشىمىز، رەنجىرسىمان باكتېرىيىنىڭ قايتا ياللۇغلىنىپ قېلىشىدىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىمىز. شارائىت يار بەرسە، ئۇ دوختۇرخاندا ئۇزۇن مۇددەت يېتىپ داۋالانسا ياخشى بولاتتى. . .

— مۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە بېرىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولارمۇ؟ — سورىدى چۇ يەنچاۋ ئەنسىرەپ.

— كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ، ھېچكىم بۇنداق ۋەدە بېرەلمەيدۇ، — لۇ دوختۇر سۆزىنىڭ ئىنتوناتسىيىسىنى كۆچەيتىپ شۇنداق دېدى، — ئۇ ئىشلارنى ئەمدى ئويلاشمايلى، ئۇنىڭ مەكتەپكە قايتىپ بارالىشى تەستەك قىلىدۇ!

— نېمە؟ ئۇنىڭدا قانداق بولىدۇ؟ ياق! — چۇ يەنچاۋ ھاياجانلىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، دوختۇرنىڭ قولىنى ئالدىراپ تۇتتى، — ئۇ مەكتىپىدىن ئايرىلسا، ئوقۇۋاتقان كەسپىنى تاشلاپ قويسا بولمايدۇ. بىلەمسىز، ئۇ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتناشقان چاغدا ئارزۇ كاتەكچىسىگە پەقەت چەت ئەل تىلى كەسپىنىلا تولدۇرغان. ئۇ چەت ئەل تىلى ئۈچۈن تۇغۇلغان ئوقۇغۇچى، كەسپى ئۇنىڭ جېنى. لۇ دوختۇر، سىزدىن ئۆتۈـ

نەي، ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىڭ!
— بەك ھاياجانلىنىپ كەتمەڭ، سوغۇق قانراق
بولۇڭ، — لۇ دوختۇر قولىنى ئاستا تارتىۋېلىپ ئورنىدىن تۇر-
دى ۋە دېرىزىدىن شارىلداپ چۈشۈۋاتقان يامغۇرغا قارىدى، —
كۆڭلىڭىزنى چۈشىنىمەن. شىنيۈنىڭ ساغلام ھالدا مەكتەپكە
قايتىپ بېرىشىنى، كەسپىدە تېگىشلىك نەتىجە قازىنىشىنى مەن-
مۇ شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. بىراق، ھېسسىيات پەننىڭ
ئالدىدا ھېچنېمىگە قادىر ئەمەس. كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس
ھەرقانداق ئادەمنى ئاياپ ئولتۇرمايدۇ. ھازىر تېبابەت ساھەسىدە
تېخىمۇ كۈچلۈك تەدبىرلەر بىلەن ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش مۇم-
كىن بولمايۋاتىدۇ. مەنمۇ قولۇمدىن كېلىدىغانلىكى تىرىشچان-
لىقنى كۆرسىتىپ، شىنيۈنىڭ ھاياتىنى ئۇزارتىشنىڭ ئامالىنى
قىلىمەن...
— مۇشۇ باسقۇچقا بېرىپ بولدىمۇ؟
— ھەئە. سەمىمىي گەپ قۇلاققا تازا ياقمىسىمۇ، سىزگە
ئەينەن ئەھۋالنى دېيىشىم كېرەك. شىنيۈنىڭ يۈرىكىنى ئوپې-
راتسىيە قىلغىلى بولمىغاندىكىن، كېسىلىمۇ يىلتىزىدىن ساقاي-
مايدۇ، ئەكسىچە كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىدۇ. بۇ خۇددى
بۇرۇن بىر بۇزۇلۇپ تەسلىكتە ئىشلەۋاتقان ماشىنىدىن كۈتمى-
گەندە چوڭ كاشىلا چىققاندەك بىر ئىش. ئەگەر ئالدىنقى قېتىم-
قىدەك جىددىي خاراكتېرلىك يۈرەك ئاجىزلىقى كېسىلى يەنە
قوزغىلىپ قالىدىغان بولسا، ۋاقتىدا قۇتقۇزمىساق تەسەۋۋۇر
قىلغۇسىز دەرىجىدە ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ.
چۇ يەنچاۋ جايىدا مەڭدىگىنىچە تۇرۇپ قالدى، بېشى قېيى-
ۋاتقاندەك، پۈتۈن بەدىنى سوغۇقتا تىترەۋاتقاندەك بولدى. شىن-
يۈگە، جۇشقۇن، تىرىشچان بىر قىزغا شۇ تاپتا «ئۆلۈم جازا-
سى» بېرىلىپ بولدى. قىزنىڭ ئۆزى قىزغىن سۆيىدىغان كەس-
پىدىن، ھاياتىدىن ئايرىلغىنىغا ئۇزۇن ۋاقىت قالمىدى. تەق-

دىر، ھەي تەقدىر! ئۇنىڭغا بەك رەھىمسىزلىك قىلدىڭ. ئۇنىڭ نازۇك قەلبى بۇنچە ئېغىر زەربىگە بەرداشلىق بېرەلەمدۇ! ياق، ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىش كېرەك! لېكىن كىم قۇتقۇزىدۇ؟ يۈرەك كېسەللىرى مۇتەخەسسىسىمۇ ئامالسىز قېلىۋاتقان يەردە، ئۇنى يەنە كىممۇ قۇتقۇزالىسۇن؟

سىرتتا چېلەكلەپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى. دېرىزىگە شىددەت بىلەن ئۇرۇلغان يامغۇر تامچىلىرى شۇ زامات يەنە تۆۋەنگە سىرغىيتتى. . .

ئىشىك ئېچىلىپ يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان بىر سېسترا تاماق قاچىسىنى كۆتۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى.

— لۇ دوختۇر، تامىقىڭىز سوۋۇپ قالدى!

— رەھمەت! ئاۋۇ يەرگە قويۇپ قويۇڭ، قولۇمدا تېخى ئىش بار، — دېدى لۇ دوختۇر.

سېسترا چۇ يەنچاۋغا نارازى بولغاندەك بىر خىل تەرزدە قاراپ قويۇپ ئىشىكنى ياپمايلا چىقىپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ خوشلىشىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ دوختۇرغا مىننەتدارلىق بىلەن باش لىڭشىتتى:

— تامىقىڭىزنى يەۋېلىڭ، ھەقىقەتەن سەت بولدى. . . — چۇ يەنچاۋ ئاستا بۇرۇلۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. پۇتلىرى مىخلاپ قويغاندەك تەستە كۆتۈرۈلەتتى.

— چۇ مۇئەللىم، — لۇ دوختۇر ئارقىسىدىن كېلىۋېتىپ ئۇنى چاقىردى، — بايا سىزگە دېگەنلىرىمنى كېسەل ئۇقۇپ قالمىسۇن. . .

— چۈشەندىم. . . — دېدى چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ دېگۈدەك.

— شىنيۇ بۇ قېتىم دوختۇرخانىغا قايتا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىرەر روھىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتقاندەك سەزدىم. بىرەر نەرسە كاللىسىغا تەسىر قىلىۋاتقاندەك قىلىدۇ.

ئۆيسە بىرەر كۆڭۈلسىز ئىش بولدىمۇ قانداق. ئۇنىڭ ئىئىلىسىد-نى دېگەندەك چۈشەنمىگىنىم ئۈچۈن بۇنى ئېنىق بىلىپ كېتەل-مىدىم.

— چۈشەندىم. . . چۈشەندىم. . . — چۇ يەنچاۋ خىيالىي بىر ھالەتتە جاۋاب بېرىۋېتىپ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. ئەمەلىيەتتە «بىلىمدان» قەسرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئۇ ئۆزىمۇ بىل-مەيتتى.

چۇ يەنچاۋ كاللىسى قۇپقۇرۇق ھالەتتە بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئاستىنقى قەۋەتكە چۈشتى ۋە ئىچكى كېسەللەر بالنىتسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ يۈزىگە تاراسلاپ ئۇرۇلۇۋاتقان قاتتىق يامغۇردا سەنتۈرۈلۈپ كەتكىلى تاس قالدى ۋە شۇ چاغدىلا كۆڭلۈكنى ئېچىۋېلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدى.

شىنيۈ ياتقان ياتاقنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ئىدى. ھاۋا دىمىق بولغاچقا، سېسترا بىمارنىڭ دېمى سىقىلىپ قېلىشىدىن ئەنسى-رەپ ئىشىكنى ئوچۇق قويغانىدى. شىنيۈ بىلەن بىر ياتاقتا يەنە ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال، ئون توققۇز ياشلىق بىر قىز بار ئىدى، كېسىلى بۇرۇندىن ئانچە ئېغىر ئەمەسمۇ ياكى يېقىندىن بېرى ياخشىلىنىپ قالدىمۇ، كارىۋىتىنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ يامغۇردىن قاقشىغاچ قارتا ئويناۋاتاتتى. ئۇلار چۇ يەنچاۋنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ خۇشال ھالدا ئىشىك تەرەپتىكى بۇلۇڭغا قاراپ قويدى ۋە يەنە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە بېشىنى سىلىپ ئۆزىنىڭ ئويۇنىغا كىرىشىپ كەتتى.

شىنيۈ باش تەرىپىگە قويۇلغان قات قات ياستۇققا يۆلىنىپ جىمىدە ياتاتتى. ئاق كىرلىك، ئاق يوتقان، تېگى كۆكۈچ گۈللۈك ئاق بىمار كىيىمى ئاپئاق چىراي بىلەن تازىمۇ پار بولغانىدى. كېسەلنىڭ كۈچىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر، چىرايىغا بىر خىل قىزىللىق تېپىپ چىققانىدى. تارالمىغان قاپقارا ئۆرۈمە

چىچى كۆكسى ئالدىغا چۈشۈۋالغانىدى. مۇشۇنداق گۈزەل بىر قىزنى پات ئارىدا پانىي ئالەم بىلەن خوشلىشىدۇ دېسە كىممۇ ئىشىنىدۇ - ھە؟ مۇشۇنداق ياش بىر ۋۇجۇدنى نابۇت قىلىش جىنايەت ئەمەسمۇ؟

شىنيۈ ئايىغاق تورۇسقا قارىغىنىچە مىدىر - سىدىر قىلماي ياتاتتى. كۆزلىرى تاشقى دۇنيانى تامامەن ئۇنتۇپ قالغاندەك چوڭقۇر ئويلىنىش ئىچىدە بىر نۇقتىغا قادىلىپ قالغانىدى. ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دەممۇ دەم قايغۇ - ھەسرەت ئالامىتى ئەگىپ ئۆتەتتى.

چۇ يەنچاۋ جايىدا تۇرۇپ قالدى. كۆڭلۈكىدىن، ئىشتىنىدىن پۇچقاقلىرىدىن ئېقىۋاتقان سۇ كىچىك بىر ئېرىق ھاسىل قىلىپ شورۇلداپ ئېقىۋاتاتتى. ئۇ شىنيۈگە قارىغىنىچە بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك ھېچنېمە دېيەلمەي تۇرۇپ قالدى، لۇ دوختۇرنىڭ قورقۇنچلۇق گەپلىرى كاللىسىدىن ئۆتتى. ئۇنىڭغا ئەمدى ئۇ گەپلەر پىرىخونلارنىڭ جۆيلۈشلىرىدەكلا تۇيۇلۇپ كەتتى. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇنچە ئېغىر قىسمەت شىنيۈنىڭ بېشىغا چۈشمەسلىكى كېرەك ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ۋارقىرىغۇسى، قانغۇچە يىغلاپ قورسىقىدىكى دەرد - ئەلەمنى چىقىرىۋالغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇ بىرنەچچە سېكۇنتتىن كېيىن ئۆزىنى تەسلىكتە بېسىۋالدى، تۇرۇپ ئۆزىنىڭ زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى. ياق، لۇ دوختۇرنى ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ. ئۇ پىرىخون ئەمەس، ئەزرائىل بىلەن ئېلىشىپ شىنيۈگە تەۋە ھاياتلىق پۇرسىتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقان پەرىشتە! بۇ دوختۇرنىڭ شىنيۈگە بولغان مۇھەببىتى ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. ياق، شىنيۈگە ئەھۋالنى ھەرگىز ئاشكارىلاپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئون سەككىز ياشلىق بۇ قىزنىڭ ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان رەھىمسىز ئەجەلنى دادىللىق بىلەن كۈتۈۋالغۇدەك جۈرئىتى يوق.

ھېلىغۇ شىنيۆكەن، بۇ قىسمەت يىگىرمە ئالتە ياشلىق چۇ يەنچاۋ ياكى يېشى يەتمىشتىن ھالقىغان يەن پروفېسسورنىڭ بېشىغا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار بۇنى ئۇنچە ئوڭاي قوبۇل قىلالمايدۇ، ئازابلىق پەرياد چەكمەي تۇرالمايدۇ. چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ بىر سەۋەنلىك ئۆتكۈزگىنىنى تۇيۇقسىز ھېس قىلىپ قالدى. ئىلگە-رى ئۇ شىنيۆگە ھەددىدىن زىيادە قاتتىق قوللۇق قىلغان، ئۇنىڭدىن «ئۆزىنى تولۇق تونۇش» نى، «يېتەرسىزلىكى ۋە ئا-جىزلىقى» غا توغرا قاراشنى تەلەپ قىلغان، ناتىۋان بىر قىزغا پىدائىي ئەسكەرگە مۇئامىلە قىلغاندەك ئۇسۇلنى قوللانغان، «تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇش» قا دەۋەت قىلغانىكەن. مانا ئەمە-دى قىز تەقدىرىنى ئۆزىنىڭ قولىدا تۇتۇپ تۇرالىدىمۇ؟ چۇ يەنچاۋ تىلنى، ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىدىغان ئادەم بولغاندىكىن تىلنىڭ سىرىنى، ئەدەبىياتنىڭ جەۋھىرى بولغان «ئادەم»، ھېسسىيات، ئىدىيە دېگەنلەرنى تولۇق چۈشىنىشى كېرەك ئىد-دى. ئادەم نېمىدېگەن مۇرەككەپ مەخلۇق ـ ھە؟ ئۇ تىلنى، ئەدەبىياتنى يارىتىدۇ، ئاندىن يەنە تىل ـ ئەدەبىياتنىڭ تەرەققى-ياتىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ. ھازىرغىچە ئىنسانلار ئۆز تەقدىر-لىرىنى يېزىق بىلەن ئىپادىلەپ كەلدى، ئەمما يېزىپ تۈگىتەلمى-دى. بەلكىم تەقدىرنىڭ سىرىنى مەڭگۈ يەشكىلى بولماس؛ بەل-كىم ھېچكىم ئۆز تەقدىرىنى تولۇق چۈشىنەلمىگەن، ئۆز قولىدا ھەقىقىي يوسۇندا تۇتۇپ تۇرالمىغان، ھەر خىل ئادەملەر ھەر خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ ئۆزى سىرىنى ئۇقۇپ كېتەلمەيدىغان تەقدىر بىلەن كۈرەش قىلىپ كەلگەن بولغىيدى. ئېھتىمال، تەقدىر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشقان ئاشۇ كىشىلەرگە جاسارەت ئاتا قىلغىنى «ئۆزىنى تونۇش» ئەمەس، شېرىن ئارزۇ ۋە ئىس-تەك بولغىيدى. . . گۈزەل ئارزۇ ھامان شانلىق ھاياتنىڭ باش-لىنىشى ياكى چېكى بولۇپ قالىدۇ. ئېھ، ئادەم شېرىن، خىيا-لى تەسەۋۋۇرغا نەقەدەر موھتاج ـ ھە! ئۇ تۇرمۇشنى گۈزەللەش-

تۇرۇپ چەكلىك ھاياتنى چەكسىزلىككە ئىگە قىلىدىكەن ئەمەس-مۇ؟

چۇ يەنچاۋنىڭ قەلبىدىكى گاڭگىراش بىلەن سوغۇقلۇقنىڭ ئورنىنى ئىللىق بىر سېزىم ئىگىلىدى. ئۇ يامغۇر سۇيىدە پېشانىسىگە چاپلىشىپ كەتكەن چېكە چاچلىرىنى قايرىۋەتكەندىن كېيىن چىرايىغا كۆلكە يۈگۈرۈتۈپ كارىۋات تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە بوشقىنا ئاۋازدا: «شىنيۈ!» دەپ چاقىردى.

شىنيۈ چوڭقۇر خىيالدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ بېشىنى سەلگىنە بۇرىدى، كۆزلىرىدە ھاياجان ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى:

— چۇ مۇئەللىم!

چۇ يەنچاۋ «قوزغالماڭ» دېگەن مەنىدە قولىنى يېنىك پۇلاڭلىتىپ قويغاندىن كېيىن، بىر ئورۇندۇقنى سۆرەپ ئەكېلىپ شىنيۈنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا ئولتۇردى.

— چۇ مۇئەللىم، بۈگۈن سىزنى كېلەر دەپ ئويلىماپتىكەنمەن. يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا ھەتتا بىزنىڭ ئۆيدىكىلەرمۇ... — ئوقۇتقۇچىسىدىن كۆز ئۈزمەي سۆزلەۋاتقان شىنيۈنىڭ گېپى ئىختىيارسىز ئۈزۈلۈپ قالدى، چاناقلىرىدا ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى.

— ئەسلى بالدۇرلا كېلەتتىم، — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ قاتتىق غېرىبسىنغانلىقىنى سەزدى ۋە دەرھاللا گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — دەم ئېلىشىڭىزغا تەسىر يەتكۈزمەي دەپ يېقىندىن بېرى ئۆيىڭىزگە بارالمىدىم. سىزنىڭ يەنە دوختۇرخانىغا كىرىپ قالغانلىقىڭىزدىن خەۋەرسىز...

— ئەسلى خەت يېزىپ سىزگە ئۇقتۇرۇشنى ئويلىغان، لېكىن خىزمىتىڭىزنى تەسىر يەتمىسۇن دەپ... — شىنيۈنىڭ كۆزلىرىدە بىر خىل مۇرەككەپ ئىپادە بار ئىدى. قىز ئىنتىزارلىق ھەم ئوقۇتقۇچىسىغا بولغان مىننەتدارلىق ئىچىدە بىلىنەر - بىلىنمەس ھاسىراپ دېدى، — يازمىدىم... ياق، يېزىپ پۇچ-

تىغا سالمىدىم.

— ئەۋەتكەن بولسىڭىز بوپتىكەن، — دېدى چۆ يەنچاۋ ئەپسۇسلۇقىنى بىلدۈرۈپ، — شۇنداق قىلغان بولسىڭىز ئەھۋالىڭىزدىن بالدۇرراق خەۋەر تاپاتتىم ئەمەسمۇ.

— سىزنى مەندىن بەك ئەنسىرەپ كېتىدۇ دەپ ئويلاپ بىر خەتنى ئىككى قېتىم يازدىم، ئەمما يەنىلا ئەۋەتەلمىدىم، — شىنيۆ ئۆزىنىڭ قىلغىنىغا خىجىل بولغاندەك بىر تەرزدە كۈلۈمسىرىدى. گەندە، چىرايىدىكى قىزىللىق تېخىمۇ كۆچەيدى، — ئىشقىلىپ، بۇ قېتىم كېسىلىم ئانچە ئېغىر ئەمەس، پەقەت شۇ زۇكام. . .

چۆ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى بىرى ئامبۇر بىلەن قىسقاندەك ۋىژژىدە ئېچىشىپ كەتتى. شىنيۆ ئۆزىنى پەقەت زۇكام بولدۇم دەپلا چۈشىنىدىكەن. بىچارە قىز هاياتى ئېغىر تەهدىتكە ئۇچرىغان چاغدا ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەمەس، ئوقۇتقۇچىسىنى چۆچۈتۈپ قويۇشتىن ئەنسىرەپتۇ. شۇ تاپتا ھەممە ئەھۋالنى بىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇ نېمىمۇ دېيەلىسۇن!

— قانداق بولۇپ زۇكام بولۇپ قالدىڭىز؟ — دېدى چۆ يەنچاۋ باشقا گەپ تاپالماي، — هاۋا سوۋۇپ قالدى، سالامەتلىكىڭىزگە هەر ۋاقىت دىققەت قىلىڭ. دوختۇر سىزگە زۇكامنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان دورا بەرگەنتىغۇ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يېمىگەن ئوخشىمامسىز؟

— ئالدىراش بولۇپ قالساملا ئىچىشنى ئۇنتۇپ قالىدىكەنمەن. . . — دېدى شىنيۆ تاپشۇرۇق ئىشلىمەي ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئالدىدا تەنقىدكە ئۇچرىغان ئوقۇغۇچىدەك لېۋىنى چىشلەپ.

— ئالدىراش؟ ئۆيىڭىزدە تۇرۇپ نېمىگە ئالدىراش بولدىڭىز؟

— يېقىندا ئاكامنىڭ توينى قىلغان، — دېدى شىنيۆ كۈلۈمسىرەپ، — ئۇ چېن شۇيەن بىلەن توي قىلدى. . .

— ھېلىقى ساۋاقدىشىڭىز بىلەنمۇ؟ ئۇنىڭ يېشى سىز بىلەن تەڭ ئىدىغۇ. . .

— ياق، ئۇ مەندىن ئىككى ياشتىن كۆپرەك چوڭ. بۇ يىل يىگىرمە بىرگە كىردى. مەن باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن كىرگەنىكەنمەن. . . — تۇرۇپلا شىنيۆنىڭ كۆڭلى يەنە يېرىم بولۇپ قالدى، — لېكىن كېسەل بولۇپ قېلىپ ئوقۇشۇم يەنە توختاپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ ياشنى تىلغا ئالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ ئالدىراپ گەپنىڭ تېمىسىنى تويغا بۇرۇۋەتتى:

— سىز ئاكىڭىز بىلەن يەڭگىڭىز ئۈچۈن خۇشال بولۇشىڭىز كېرەك. ئۆيىڭىزگە خۇشاللىق قېتىلىپتۇ ئەمەسمۇ!

— راست، خۇشاللىق قېتىلدى. ئاكام بىلەن شۇيەن بىر - بىرىدىن ياخشى. مەن ئۇلارنى مەڭگۇ خۇشال ئۆتسىكەن، بەختىنى تاپسىكەن دەيمەن، — شىنيۆنىڭ چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولدى، — ئۇ كۈندىكى توي بەك قىزىپ كەتتى. قىز كۆچۈرۈشكە مەنمۇ باردىم.

ھىم! چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. ئەسلىدە بىچارە قىز ھاياتىنىڭ ئالتۇن پەسلىنى ساقلىيالمايدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ھالدا قۇتلۇق ئىشلار ئۈچۈن ئالدىراش يۈرگەنىكەن - دە!

— شىنيۆ، سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ياخشى ئەمەس. نېمىدەپ ئۇ ئىشلارغا غەم يەپ يۈرگەنسىز؟ ئېھتىمال. . . بۇ قېتىملىق زۇكام. . . چارچاشتىن بولغان گەپ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا رەنجىپ، — كېيىنكى قېتىم ھەرگىز. . .

— كېيىنكى قېتىم؟ ئەمدى كېيىنكى قېتىملىقى قالمىدى، مېنىڭ بىرلا ئاكام بار. ئۆيىمىزنىڭ ئىچى بۇنداق قىزىپ باقمىغانىدى. ئەمدى يەنە كىم ئۈچۈن ئالدىراش بولىمەن دەيسىز؟ — دېدى شىنيۆ پىچىرلاپ دېگۈدەك، — ئەمەلىيەتتە مەن ئۇلار ئۈچۈن ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىدىم. ھەممە ئىشلارنىڭ

غېمىنى ئانام قىلدى. ئۇ بەك ھېرىپ كەتتى. . .

شىنيۈ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئىختىيارسىز كۆزىنى يۇمدى، باياتىنقى ھاياجانلىق كەيپىياتى نېمىشقىدۇ سۇسلاپ قالدى. ئانىسىنىڭ توي كۈنى ئۆزىگە: «بۇ ئىشقا سەن ئارىلىشىپ نېمە قىلىسەن» دېگىنى قۇلاق تۈۋىدە يەنە جاراڭلىغاندەك بولدى. توغرا، ئۇ چاغدا راستتىنلا شىنيۈ ئارىلاشقۇدەك ئىش يوق ئىدى. ئاكىسىنىڭ تويىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئانىسى بەكلا خاتىرجەم بولۇپ قالدى. ئۇچۇ، يەنە شۇ دوختۇرخانىدا. يېرىم ئايدىن بۇيان ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى ئۇنى دائىم يوقلاپ تۇردى، دادىسى بىلەن خەي ھاممىسىمۇ بىر نەچچە قېتىم كەلدى، لېكىن ئانىسى كەلمىدى. ئانىسىنىڭ ئەمدى راستتىنلا ھېچنېمىدىن غېمى قالمىدىمىكىنە؟ ئۇ قىزىنىڭ كېسەل ۋاقتىدا ئانا مۇھەببىتىنى سېغىنىدىغانلىقىنى بىلمەمدىكىن؟

چۇ يەنچاۋ ھەرقانچە قىلىپمۇ شىنيۈنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالمىدى.

— ئۆيىڭىزنىڭ ئىشلىرىدىن ئەنسىرىمەڭ، خاتىرجەم دەم ئالمىسىڭىز بولمايدۇ. . . — دېدى چۇ يەنچاۋ.

— بىلىمەن، — دېدى شىنيۈ، — ھازىر زۇكىمىم ساقايدى. لېكىن دوختۇر مېنى دوختۇرخانىدىن چىقارمايۋاتىدۇ. بەلكىم سىرتقى ئامىلنىڭ دەخلىسىگە ئۇچرىشىمدىن ئەنسىرىسە كېرەك. مەن. . . دېگەنلىرىڭىز بويىچە قىلىمەن، ھېچنېمىنى. . . ئويلىمايمەن!

خىرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى قىزنىڭ چىڭ يۇمۇلغان كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چۈشتى.

چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئۆز يۈرىكىگە تېگىپ ئايانچلىق بىر ئاۋازدا چاچراپ كەتكەندەك، ئاشۇ ئاۋازنى ئۆزى ئېنىق ئاڭلىغاندەك سەزدى. ئۇ قىزنىڭ يالغۇزلۇقتىن بەك

زېرىكىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىيۇ، ئەمما بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمىدى. ئۇ ئۆزىنى نېمىشقا بۇنچە يالغۇز ھېس قىلىدىكىنە؟ كېسەللىك ئەھۋالىنى ئېنىق بىلمىگەندىكىن ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ بۇنچە ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەجەبا ئۇنىڭ كۆڭلىدە لۇ دوختۇر ئېيتقاندەك راستىنلا روھىي بېسىم بارمىكىن؟ ئەگەر راستىنلا شۇنداق بولسا، بۇ ئائىلىسىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشمۇ؟ چۇ يەنچاۋ شىنيۈنىڭكىگە بىرقانچە قېتىم بېرىپ بۇ ئائىلىنىڭ خاتىرجەم، ئىناق تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلىقىنى ھېس قىلغان. ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ بارلىق ئەزالىرىنى تونۇيدۇ، ھازىرغىچە شىنيۈ بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسىدا بىرەر زىددىيەت بارلىقىنى سەزمىدى. بەلكىم ئۇلارنى چۈشىنىدشى بەك يۈزەكىدۇ؟

— شىنيۈ، كۆڭلىڭىزدە بىر ئىش باردەك قىلىدۇ. ئۆيدە بىرەر... — چۇ يەنچاۋ ئەھۋالنى ئىنچىكىلىك بىلەن سورىيالماي ئېھتىياتچانلىق بىلەن شۇنداق دېدى.

— ئۇنداق ئىش يوق... — شىنيۈ مەڭزىگە چۈشۈپ قالغان ياشلىرىنى سۈرتكەچ زورىغا كۈلۈۋېدى، بايىقى ئازابلىق ھېسسىياتى يوقاپ كەتتى، — ئۆيىمىزدىكىلەر ماڭا بەك كۆيۈنىددۇ. ھەر قېتىملىق كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا ئۇلار ھەممىسى مېنى كۆرگىلى كېلىدۇ، بۇنىڭدىن بەك رازىمەن. بۈگۈن يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا، ئۇلار... بىراق، سىز كەلدىڭىز. سىزنى كۆرۈپ بەك خۇشال بولدۇم. چۇ مۇئەللىم، ئەمدى غەم - ئەندىشەمۇ قالمىدى.

چۇ يەنچاۋ ئارتۇق گەپ سورىمىدى، شىنيۈگە خۇشاللىق بېغىشلىيالىغانلىقىدىن ئىچىدە خۇرسەن بولدى. شىنيۈنىڭ قەلبى مەڭگۈ ھازىرقىدەك غەم - ئەندىشىدىن يىراق بولسا - ھە! — بۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىملىق كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا مەن سىزنى كۆرگىلى كېلەي، بولامدۇ؟

— راستما؟ — شىنيۆنىڭ كۆزلىرى ھاياجاندىن چاقناپ كەتتى.

— راست! — دېدى چۇ يەنچاۋ، — مەن سىزنى قاچان ئالداپ باققان؟

— ئالدىغان، — دېدى شىنيۆ، — ئېسىمدە بار جۇمۇ!

— ھە؟ قاچان؟ — چۇ يەنچاۋ خۇدۇكسىرەپ قالدى، «بۇ قىز دوختۇر ئىككىمىز يوشۇرغان ئەھۋالنى بىلىپ قالغان بولمىسۇن يەنە» دېگەن تەشۋىشلىك ئوي خىيالىدىن لىپ قىلىپ ئۆتتى.

— بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەن چېغىمىزدا سىز سالاھىيىتىڭىزنى يوشۇرغان! — دېدى شىنيۆ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ.

— مەن قەستەن يوشۇرمىغان. ئۆزىڭىز خاتا چۈشىنىۋاپ - سىز، — بىر يىل ئاۋۋالقى ئىشنى ئەسلەۋېتىپ چۇ يەنچاۋمۇ كۇلۇپ كەتتى، كۆڭلىمۇ كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك بولدى. ئۇ چاغدا شىنيۆ ساغلام، ئېتىك، غەمسىز قىز ئەمەسمىدى. ھازىرقىدەك ئىش بولىدىغانلىقىنى ھېچقايسىسى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن. چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئۇنى ياتىقىغا يەنە بىر قېتىم ئاپىرىپ قويالىغان بولسا - ھە؟ ئېھتىمال، ئەمدى بۇ مۇمكىن بولماس. چۇ يەنچاۋ ئازابلىق ھېسلىرىنى تەستە بېسىۋېلىپ گېپىنىڭ ئۇرانىغا ئىمكانقەدەر ئادەتتىكىچە پاراڭ قىلىۋاتقاندەك تۇس بېرىشكە تىرىشتى:

— ئاران بىر قېتىمغۇ، ئۇنى كەچۈرۈۋېتىشكە بولىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ئارىمىزدا ئۇقۇشماسلىق بولمىسۇن، بولامدۇ؟

— بولىدۇ. . . — شىنيۆ ئاستا جاۋاب بەرگەچ ئوقۇتقۇچىسىغا تىكىلدى، يوغان، تىنىق كۆزلىرىدىن ئوقۇتقۇچىسىغا بولغان چەكسىز ئىشىنىش تۇيغۇسى چىقىپ تۇراتتى.

— ئەمىسە. . . بىر تەلىپىم بار. . . — چۇ يەنچاۋ شىنيۆگە سەمىمىيەت بىلەن تىكىلدى، — كۆڭلىڭىزدىكى جىمى

غەم ـ ئەندىشىنى ماڭا دەپ بېرىشىڭىزنى تەلەپ قىلىمەن. ئىككى ئادەم تەڭ كۆتۈرسە غەمنىڭ سالمىقىمۇ يېنىكلەپ قالىدۇ...

— مېنىڭ ھېچقانداق غەم ـ ئەندىشەم يوق، — دېدى شىنيۈ، ئەمما دەرھاللا بايىقى ۋەدىسىدە تۇرالمىغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىپ قالدى. كىشىنىڭ قەلبىدە ھامان ئۆزىلا بىلىدىغان مەخپىيەتلىك بولىدۇ. بۇ نەرسە شىنيۈنىڭ قەلبىدىمۇ بار. چىگىش تېپىشماقتەك يەشكىلى، چۇشەنگىلى بولمايدىغان بىر خىل گادىرماچ ئوي قىزنىڭ قەلبىنى ھەر ۋاقىت قاماللاپ تۇرىدۇ، كېچىلىرى خىيالىغا كىرىۋېلىپ ئۇنى ئۇخلاتمايدۇ. ئۇ بۇ ھالدىن قاتتىق ئازابلىنىدۇ، لېكىن باشقىلاردىن ياردەم سورىيالمايدۇ. ھەتتا يېقىن دوستى چېن شۇيەندىنمۇ شۇنداق. شىنيۈ ئاشكارىلىنىپ قالسا بەرداشلىق بېرەلمەسلىكىدىن، ئائىلىسىنىڭ خاتىرجەملىكى بۇزۇلۇشىدىن ئەنسىرەپ بۇ سىرلىق قىياسنى ئۇزۇندىن بېرى ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىلا ساقلاپ كەلدى، بىر كىشىدىنمۇ سورىمىدى. ئەمدى ئۇ ئىچىدىكىنى يوشۇرغىنى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىسىدىن ئۆز كۆڭلىدىلا كەچۈرۈم سوراشقا مەجبۇر.

— مۇئەللىم، مەن تىت ـ تىت بولۇۋاتقان بىرلا ئىش بار...

— ئوقۇيالمىغىنىڭىز ئۈچۈنمۇ؟ تىت ـ تىت بولماڭ. سىز كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپتە بارالايسىز. ئۇ چاغقىچە سالامەتلىكىڭىزمۇ ياخشىلىنىپ قالىدۇ! — چۇ يەنچاۋ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا خىيالىي بىر مەنزىرىنى توقۇپ چىقىرىشقا باشلىدى ھەم دەۋاتقانلىرى ئۆزىگىمۇ راستتەك تۇيۇلۇپ كەتتى. بەلكىم بۇ خىيالىي تۇيغۇمۇ ئەمەستۇر. شىنيۈ ئاشۇنداق كۈنگە ئۇلىشىپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس! — ئۇ چاغدا سىزنى ئۆزۈم ئالغىلى كېلىمەن...

— رەھمەت، مۇئەللىم. مەن شۇ ۋاقىتنىڭ كېلىشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتىمەن، — شىنيۈنىڭ زىننىقىدا كۆلۈمسىرەش پەيدا بولدى، — سىزنىڭ تەرجىمىڭىز. . .

— تەرجىمەم؟ — ئۇ قىزنىڭ كېسەل يېتىپمۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمە ئىشىنى ئويلاپ ياتقانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ قوشۇپ قويدى، — نەشرىياتتىكىلەرمۇ كىتابنىڭ نەشردىن چىقىش ۋاقىتىنى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈشكە ماقۇل بولدى. شۇڭا مەن ئۇنچە ئالدىراپ كەتمىسەممۇ بولىدىغان بولدى. ئىشقىلىپ، ۋاقىت يېتەرلىك.

— كېچىكتۈرۈشكە؟ ئەڭ ياخشىسى كېچىكتۈرمىسىڭىز ياخشى بولاتتى. مەن كىتابىڭىزنى بالدۇرراق كۆرۈشكە شۇقەدەر تەشنا. بۇ سىزنىڭ بىرىنچى كىتابىڭىز ئەمەسمۇ! — شىنيۈ ئۇنىڭغا سەمىمىيەت بىلەن تىكىلدى، — بۇ قېتىم تەرجىمىنى ئالغاچ كەلدىڭىزمۇ؟ تەرجىمە قىلىپ نەگە كەلدىڭىز؟

— ئالغاچ كېلەلمىدىم. . . — قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. شىنيۈ ئۇنى ئالدىرىتىۋاتاتتى. ئۇ شىنيۈ ئۇچۇن بولسىمۇ جېنىنىڭ بارىچە ئىشلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ. . . ئەلۋەتتە قىزغا: «خىزمىتىم بەك ئالدىراش بولۇپ كېتىپ ۋاقىت چىقىرالمىدىم» ياكى «سىزنىڭ كېسىلىڭىزدىن ئەنسىرەپ تەرجىمىگە كىرىشەلمىدىم» دېگىلى بولمايدۇ - دە.

— كېيىنكى قېتىم چوقۇم ئالغاچ كېلەي. ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمىسى ئۇستىدە زىيادە جىق ئويلىنىپ كەتكەنلىكىم ئۇچۇن سۈرئەت ئاستا بولۇپ قالدى. ھازىر «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» نى تەرجىمە قىلىۋاتىمەن. . .

— «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» نى دەمسىز، — شىنيۈ بۇ ئەسەرنىڭ ئۆزى بۇرۇن ئوقۇغان ئەسلى نۇسخىسىنى ئەسلەپ قالدى، —

لۇشۇن بۇ ھېكايىدە ئىككى چوڭ مۇتەپەككۇرنى يازغان. نەقەدەر ئىستىبداتلىق قەلەم ئىگىسى ـ ھە! لېكىن، يازغۇچى بۇ ھېكايىدە-سىنى تولىمۇ يېنىك، يۇمۇرلۇق تۇسكە ئىگە قىلغان. ئېسىمدە قېلىشىچە، ئەسەردە لاۋزى «ئەخلاق دەستۇرى» نى سۆزلەۋاتسا ئولتۇرغانلار چۈشىنەلمەي مۇگدەپ قالغاندەك بىر خىل ۋەقە يېزىلغانىدى.

— لاۋزىنىڭ «ئەخلاق» قارىشىنى چۈشەنمەك بەك تەس. كىشىلەر ئۇنى «ئۆزىنىڭ مۇھەببەت ھېكايىسىنى سۆزلەيدىغۇ» دېگەن ئۇمىدتە ئىزدەپ بارىدۇ. ئاقىۋەتتە قاتتىق ئۈمىدسىزلە-نىدۇ، — چۇ يەنچاۋ كۇلۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ۋە قىزنىڭ كەيپىياتىنى بىردەم بولسىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن لۇشۇن-نىڭ يۇمۇرىنى ئەسكە ئالدى، — دەرسنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن يەنە شاگىرتنى تىزىس تۇزۇشكە بۇيرۇيدۇ. مىڭبىر جاپادا ئىككى مىسرا بېيىت يازغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قەلەم ھەققى ئورنىدا ئاران بەش تال قوناق جىڭمومىسى بېرىدۇ!...

شىنيۈ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۇلۇپ كەتتى.

— ... يەنىلا كۆڭزىدەك مەرد ئەمەسكەن. ئۇ ئۇستازى لاۋزىنى كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭغا بىر ياۋا غاز سوۋغا قىلىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ۋە ئارقىدىنلا نېمىنىدۇر ئەسكە ئالغاندەك سو-رىدى، — بىر نەرسە يېگۈڭىز بارمۇ؟ كېلەر قېتىم سىزنى كۆر-گىلى كەلگەن چاغدا ئالغاچ كېلەي.

نېرىقى چەتتىكى ئىككى بىمار شىنيۈنىڭ كارىۋىتى تەرەپكە بىر خىل ھەۋەس بىلەن قاراپ قويدى. ئۇلار بۇ ناتونۇش كىشى-نىڭ شىنيۈ بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بارلىقىنى قىلىشىۋاتقان گەپلىرىدىن بىلەلمىدى، لېكىن: «شۇنچە قاتتىق يامغۇردىمۇ يوقلاپ كېلىدىغان ئادىمى بولغاندىكىن شىنيۈ بەك بەختلىككەن» دەپ ئويلاشتى.

— ياق، بولدى، ئاكام ماڭا ھامىمام پىشۇرغان نەرسىلەرنى

دائىم ئەكېلىپ بېرىپ تۇرىدۇ. سىز ھېچنېمە ئالماڭ، — دېدى شىنيۆ، — تەرجىمە قىلغان نەرسىلىرىڭىزنى ئالغاچ كەلسىڭىزلا بولدى، بۇ ھەممىدىن مۇھىم. گەرچە سىزگە ھېچقانداق ياردەم بېرەلمىسەممۇ، ھەر قېتىم سىز بىلەن تەرجىمە توغرۇلۇق پاراڭلاشسام بۇ يەردىكى تۇرمۇشۇمنى مەنىلىك ئۆتتۈۋاتقاندەك ھېس قىلىدىكەنمەن...

— ئەمىسە بۇ ياخشى گەپكەن! — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ نازۇك ۋۇجۇدىدا ئۆز كەسپىگە ئىشتىياق باغلىغان بىر يۈرەكنىڭ تېز - تېز سوقۇۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك بولدى.

ئۇلار ئۇزۇنغىچە پاراڭلاشتى. كېسەل كۆرگىلى كىرگەن لۇ دوختۇرمۇ، دورا ئېلىپ كىرگەن سېستىرا قىزمۇ چۇ يەنچاۋغا «كېتىڭ» دېمىدى؛ شىنيۆگە دورا ئىچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ئاستا چىقىپ كەتتى. قارىغاندا ئۇلارمۇ چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى ئۆزلىرىنىڭ داۋالىشىدىن ئارتۇقراق ئۇنۇم بېرىدۇ، دەپ چۈشەنسە كېرەك.

خېلى كەچ كىرىپ قالغان بولسىمۇ، سىرتتا يامغۇر توختاي دېمەيتتى، چۇ يەنچاۋ كەتمەي ئولتۇرۇۋەردى.

— چۇ مۇئەللىم، قايتىدىغان ۋاقتىڭىز بولۇپ قالدى، — دېدى شىنيۆ دېرىزىدىن سىرتنىڭ قاراڭغۇلۇقىغا قاراپ قويۇۋېتىپ ئەنسىرىگەن ھالدا، — يول بەك ئۇزۇن، يەنە كېلىپ ھاۋا بۇنداق تۇرسا...

چۇ يەنچاۋ ئامالسىز ئورنىدىن تۇردى ۋە تام تۈۋىگە تىكلەپ قويغان كۇنلۇكىنى قولىغا ئېلىپ قىزغا جېكىلىدى:

— ئېسىڭىزدە بولسۇن، كۆڭلىڭىزنى ھەر ۋاقىت توق تۇتۇڭ، مېنى كۈتۈڭ. خەير - خوش.

— بولىدۇ، — شىنيۆ سەمىمىي ھالدا جاۋاب بەرگەچ چۇ يەنچاۋ ئىشىكتىن چىقىپ كەتكۈچە ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى.

چۇ يەنچاۋ بالنىتسىدىن چىقىپ كۇنلۇكىنى ئاچقاندىن كېيىن

يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ شۇ تاپتا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوغۇللار ياتىقىدا چاقىرىلغان سىنىپ يىغىنىنىڭ ھازىرغىچە تۈگىمىگەنلىكىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىدى. جېڭ شاۋجېڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نەسىھىتىنى قۇلىقىدا تۇتماي كەسكىن ئىدىيە كۈرىشى ئېلىپ بارغان، تاڭ جۇنشېڭ بىلەن شيې چيۇسىنىڭ راسا ئەدىپىنى بەرگەنىدى.

تۈن يېرىملىشاي دېگەنىدى، يامغۇر يەنە يېغىۋاتاتتى. «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ھويلىسى توختىماي ياغقان يامغۇردا كۆلگە ئايلىناي دېگەنىدى.

قورۇنىڭ جەنۇبىدىكى ئۆيدە خەي ھاما دوختۇرخانىدىكى بىچارە قىزىدىن ئەنسىرەپ، تيەنشىڭنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

ھېلىقى كۈنى تيەنشىڭ شىنيۆنى يۇدۇپ دوختۇرخانىغا يۈگۈرگەندە، بۇ ئايال يۈرىكى ئاسقىپ كېتىپ ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالغانىدى. ھېلىمۇ ياخشى ئۇ بىر ئازدىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنىڭ تۈگىمەس ئالدىراشلىقلىرىنىڭ ئىچىگە قايتىدىن بەند بولدى. ئۇنىڭ ئۆزىدىمۇ كېسەل بارلىقىنى ئۆيدىكىلەر خىيالىغا كەلتۈرۈشمىگەنىدى.

خەن زىچى قاراڭغۇ كۈتۈپخانىسىدىكى ھېلىقى چوڭ ساپادا ياتقانىدىمۇ، ئولتۇرغانىدىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر ھالەتتە ئۇخلىيالماي ئاۋارە ئىدى، سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان قوۋۇرغىسى ئۇنىڭغا پەقەتلا ئارام بەرمەيۋاتاتتى. تەقدىر بۇ ئاقكۆڭۈل، شور پېشانە بوۋاينى ئويىنىتىۋاتىدۇ، يېرىم يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئائىلىسىنى خۇشاللىققا ئۇلىشىپلا پېشكەلچىلىك باسقىلى تۇردى. مىڭبىر مۇشەققەتتە ئوغلىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىنى تۈگىتىپ ئۇھ دەپ تۇرىۋىدى، قىزىغا يەنە نىجىس كېسەل چاپلاشتى. مانا، قىزد.

ىنىڭ ئۆيدىن ئايرىلغىنىغىمۇ يېرىم ئاي بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قاچان ساقىيىپ قايتىپ كېلىشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئەمدىلا كۆزىنى يۇمۇۋېدى، بالنىتسىدىكى قىزى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. يۈرىكىنى تىلغاۋاتقان ئەندىشە، دەرد - ئەلەمنىڭ تەسىرىدە تىنىقلىرىمۇ ئاچچىق - ئاچچىق چىقىپ كەتتى.

ئۇ يېقىندا ئالغان «ئىچكى كېسەللىكلەر نەزەرىيىسى» دېگەن كىتابنى نەچچە قېتىم كۆرۈپ چىقتى، ھەتتا كىتابنىڭ بىرقانچە بابىغا ئالا - بۇلىماچ سىزىقلارنىمۇ سىزىۋەتتى. لېكىن، ئۆزى كەسىپ ئەھلى بولمىغىنى، بىر ئۆمۈر قاشتېشى بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆتۈپ كەتكىنى ئۈچۈن، كىتابنىڭ مەزمۇنلىرىنى چۈشىنەلمەي شىنيۆ يوق يەردە لۇ دوختۇردىن كۆرسەتمە سورىدى. لېكىن، لۇ دوختۇر زىيادە ئېھتىياتچان ئايال ئىكەن، خەن زىچىڭگە كېسەللىك ئەھۋالىنى شىنيۆگە ھەرگىز ئۇقتۇرماسلىقنى قايتا - قايتا تاپىلىغاننى ئاز دەپ ئائىلىدە شىنيۆنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بىرەر ئىشنىڭ بار - يوقلۇقىنى ئاستىرتىن سورىدى. دوختۇرنىڭ تىلغا ئالغىنى تولىمۇ زىل بىر تېما بولغاچقا، خەن زىچى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلاپ تۇرۇپ قالدى، بۇ ناتونۇش ئايالغا كۆڭلىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىنى دەۋەتكىلى بولمايدۇ - دە! شۇنداق قىلىپ، ئۇ: «ياق، بۇنداق ئىش يوق، شىنيۆ بالىنىڭ كەنجىسى. ئانىسى ئىككىمىز ئۇنىڭغا بەك ئامراق، ھەرگىز. . .» دەپلا گەپنى تۈگەتتى. ئەمما ئاشۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان چاغدا، خەن زىچىنىڭ كۆڭلى شىنيۆنىڭ دوختۇرخانىغا كىرىپ قېلىشىدىكى سەۋەبنى تۇيغاندەك بولدى، لۇ دوختۇرنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىنىڭ ئىچىدە ئويلاۋاتقانلىرىنى بىلىۋالغىنىنى چۈشەندى، سۆزمەنلىكىمۇ نەگىدۇر يوقىلىپ دۇدۇقلىغىنىچە كۆزىنى دوختۇردىن ئەپقېچىپ يەرگە قارىۋالدى. لېكىن، دوختۇر ئارتۇق سوئاللارنى سورىمىدى، پەقەت بەزى گەپلەرنىلا تاپىلىدى:

— ئۇنداق بولسا ياخشى. كېسەلنىڭ ساقىيىشىدا ئائىلە-سىدىكىلەرنىڭ دوختۇر بىلەن ئوبدان ماسلىشىشى، ئۆزىنىڭ كەيپىياتىنىڭ ئازادە بولۇشى ئاجايىپ چوڭ رول ئوينايدۇ. بىراق، ھازىر رېماتىزىم تولا قوزغىلىدىغان پەسىل بولغاچقا، مەن شىنيۈنىڭ يەنە بىر مەزگىلگىچە دوختۇرخانىدىن چىقماسلىقىنى تەۋسىيە قىلىمەن. سىزچە قانداق؟

— بولىدۇ. . . — دېدى ئۇ. قىزىنىڭ كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھەرگىز بەرداشلىق بېرەلمەيتتى.

يېرىم ئايدىن بېرى ئۇ قىزىنى بىرقانچە قېتىم كۆرگىلى باردى، لېكىن ھەر قېتىم جىممىدە ياتقان قىزىغا ئۇن - تىنسىز قاراپ تۇرۇشتىن ئارتۇق ئىش قىلالمىدى. ئۇ قىزىغا نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ يۈرەك كېسىلى توغرۇلۇق سۆزلىسۇنمۇ؟ لېكىن، ئۇنىڭدا بۇ تېما توغرۇلۇق سۆز ئاچقۇدەك چوڭقۇرراق چۈشەنچە يوقتە. ئەمىسە قاشتېشى توغرۇلۇق سۆزلىسۇنمۇ؟ لېكىن، قىزى ئۇنى چۈشىنەمدۇ. ئىنگلىز تىلى توغرۇلۇق سۆزلىشىشىڭمۇ ھاجىتى يوق، قىزى ئۆزىدىنمۇ ياخشى ئوقۇتقۇچىنى تېپىۋالدى. ئۇنىڭ ئائىلىسى توغرۇلۇق سۆز ئېچىپ قىزىنىڭ كۆڭلىنى بىسەرەمجان قىلغۇسىمۇ يوق. «ئوبدان دەم ئالغىن. . .» ئۇ ھەر قېتىم بارغىنىدا باشقا بىر نېمە دېيەلمەي ئاشۇ گەپنىلا تەكرارلايتتى. لېكىن، ئىلاجسىزلىقتىن ئېيتىلغان بۇ بىر ئېغىز گەپ ئۇنىڭ زېدىلەنگەن قەلبىنى ئاشكارىلاپ قوياتتى. «دادا، بولدى، ئەمدى جىق كەلمەڭ. مەن ناھايىتى ياخشى. . . سالامەتلىكىڭىزنى ئاسراڭ، مەن ئۈچۈن بولسىمۇ ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ! بۇنىڭدىن كېيىن. . . ئانام بىلەن سوقۇشماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنىمەن. بىچارە ئانام ھازىرغىچە بىرمۇنچە جاپا تارتتى. ئائىلىمىز ئۈچۈن بىر - بىرىڭلارنى ئەپۇ قىلىڭلار. . .» مانا بۇ قىزىنىڭ خەن زىچىگە دوختۇرخانىدا ئېيتقان گەپلىرى. خەن زىچى بۇ گەپلەردىن قىزىنىڭ قەلبىنى تۇگمەن تېشىدەك ئېغىر

روھي يۈكنىڭ بىسىپ تۇرغانلىقىنى چۈشەندى، ئەمما قىزنىغا تەسەللى بەرگۈدەك گەپ تاپالمىدى. . . ئۆزىنىڭ قىزى ئالدىدا ئاتىلىق بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلالمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆكۈندى.

ھويلا ئىچى تۇيۇقسىز قاتتىق چېقىلغان چاقماقتا كۈندۈز-دەك يورۇپ كەتتى، دېرىزىنىڭ پەردىسىدە نۇرلۇق بىر كۆكۈچ نۇر پەيدا بولۇپ يوقاپ كەتتى. يۈرىكى ئىختىيارسىز جىغ قىلىپ قالغان خەن زىچى ئۆزىنى دەرھاللا يىگىرمە يىل ئاۋۋالقى چوڭ پارتلاش بولغان ھېلىقى كۈنگە قايتىپ بارغاندەك سەزدى، كاللى-سىدىن تەشۋىشلىك ئويلار لىپ قىلىپ ئۆتتى.

ئىشىك بىرنەچچە قېتىم چېكىلدى.

— كىم؟ — خەن زىچى قورقۇپ سورىدى.

— مەن، — بۇ ئايالىنىڭ ئاۋازى ئىدى، — قاراپ باقاي دەپ. . .

بۇ قېتىم خەن زىچىنىڭ تەلەپپۇزى خېلى يۇمشاپ قالدى:

— نېمىگە قارىماقچىدىڭ؟ يامغۇر تېخى توختىمىسا!

— تيەنشىڭ ھازىرغىچە كەلمەيۋاتىدۇ! — ئايالىنىڭ ئاۋا-زى تەشۋىشلىك چىقتى.

— مەن ساڭا ئېيتتىمغۇ، دوختۇرخانىغا كەتكەن بولۇشى مۇمكىن دەپ. بۈگۈن كېسەل يوقلايدىغان كۈن ئەمەسمۇ.

— كېسەل يوقلاپ؟ ھەرقانچە بولسىمۇ يېرىم كېچىگىچە ئۇ يەردە يۈرمەس.

— بەلكىم يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا، قايتىپ كېلەل-مىگەندۇ، — دېدى ئۇ پەرەز بىلەن ئايالىغا تەسەللى بەرگەچ، — بالنىتسانىڭ كارىدورىدا ئۇزۇن ئورۇندۇق بار، شۇ يەردە ياتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئەته كېلىپ قالار. ئەنسىرىمە. . .

— ئەنسىرىمەي تۇرالايتتىمۇ؟ يۈرەك - باغرىمنى يېرىپ چۈشكەن بىر تالالا ئوغلۇم تۇرسا، — ئايۋاندىن ئايالىنىڭ خور-سىنغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — بۈگۈنكىدەك كۈندە دوختۇرخانىغا

بارىمەن دەپ نېمىمۇ قىلار ئىدى بۇ بالا؟ بىر ئادەم دوختۇرخانىدا ياتسا ھەممە ئادەم پاتىپاراق بولۇپ تازىمۇ بىر ئىش بولدىغۇ بۇ!

ئايالىنىڭ ھېسسىياتىنى قىلچىلىك يوشۇرماي تۆۋەن ئاۋازدا ئېيتقان بۇ سۆزى خەن زىچىنىڭ يۈرىكىگە جاققىدە تېگىپ تومۇر - تومۇرلىرىغا غەزەپلىك بىر ھېسسىياتنى تارقىتىۋەتتى. ئۇ ياتقان يېرىدىن ئۆرە بولۇپ قاراڭغۇدا ئايىغىنى ئىزدەشتۇرگەچ ئايالىغا ئىچىدە كايىدى: «بۇمۇ بىر ئىنىنىڭ دەيدىغان گېپىمۇ؟ تيەنشىڭ بىلەن شىنيۈ ئوخشاشلا بالىغۇ. ئون نەچچە يىلدىن بېرى خەن زىچى شۇنچە سەۋر قىلىپ كەلدى، نەتىجىدە نېمىگە ئېرىشتى؟ ئۆزىنىڭ قوۋۇرغىسى سۇندى، قىزىنىڭ يۈرىكىنى دىلخەستە قىلدى. ئەمدى ئۇ يەنە قاچانغىچە سەۋر قىلىدۇ؟ قارىغاندا، قىزى بۇ ئائىلىدە ئارتۇقچە ئادەمگە ئايلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۇ ئەمدى سەۋر قىلالمايدۇ. ئاسمان كۆمتۈرۈلۈپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ، قىزىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ قورسىقىنى بىر بوشىتىۋېلىشى كېرەك!»

خەن زىچى يەرگە چۈشۈپ مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ دېگۈدەك ئىشىك تەرەپكە ماڭدى، ئەمما ئويلىمىغان يەردىن بىر ئورۇندۇقنى ئۆرۈۋەتتى.

— نېمە بولدى؟ — ئايالى كۆيۈمچانلىق بىلەن شۇنداق دەپ سورىغاچ ئىشىكتىن كىرىشكە باشلىدى.

خەن زىچى تۇيۇقسىز چېقىلغان چاقماق يورۇقىدا چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان ئايالىنىڭ ۋەھىمە ئىچىدە بوسۇغىدا تۇرغانلىقىنى كۆردى. خەن زىچى ئالدىنقى قېتىم يىقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئايالى بەك يۈرەكزادى بولۇپ كەتكەنىدى، ھە دېسە ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپلا يۈرەتتى.

چاقماق يەنە توختاپ قالدى، ئايالىنىڭ مېھرىبانلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ خەن زىچى تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گېپىنى يۇتۇۋەتتى، شەرقىي ئۆيدە ياتقان كېلىنىنى،

قىزنىڭ: «ئانام بىلەن ئەمدى ئۇرۇشماڭ!» دېگەن سەمىمىي ئۆتۈنۈشىنى ئەسكە ئېلىپ ئاچچىقىنى بېسىۋالدى.

— ھېچ ئىش بولمىدى، ئۇخلىيالمىدىم، ھويلىدا بىردەم ئولتۇراي دەپ. . . — خەن زىچى راست گېپىنى دېمەي ئورۇندۇقنى يۆلىدى ۋە سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان قوۋۇرغىسىنى تۇتقىنچە دەرمانسىزلىق بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى.

ئۆينىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئايالى يېنىك تىنغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى ۋە ئايۋان ئاستىدا توختاپ ئاچچىق خورسىندى:

— ھەي، بۇ تيەنشىڭزە! بىزنىڭ ئەنسىرەيدىغانلىقىمىزنى بىلمەمدىكىنە؟

شەرقىي ئۆيدە چېن شۇيەن كىيىمى بىلەنلا ياتقان بولۇپ تېخى ئۇخلىمىغانىدى. شىنيۆدىن، تېخىچە قايتمىغان ئېرىدىن ئەنسىرەپ كۆزىگە ئۇيقۇ بارمايتتى. ئۇ قېينانىسىنىڭ ئاچچىق خورسىنغىنىنى ئاڭلاپ دېرىزە تەرەپكە قاراپ توۋلىدى:

— ئانا، ئۇنى مەن ساقلاي. ئالدىنقى ھويلىدا خەي ھاممامۇ بار، ئىشىكنى ئۇرسىلا ئاڭلايدۇ. سىز ئۇخلاۋېرىڭ، تيەنشىڭدىن ئەنسىرىمەڭ. ئۇ چوپچوڭ ئادەم تۇرسا، نېمىدىن قورقىسىز؟ ھېچ ئىش بولمايدۇ!

ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن ئىچىدىن ئېرىدىن ئەنسىرەپ تۇراتتى، تيەنشىڭنىڭ زادى نەگە كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

شۇ تاپتا تيەنشىڭ كوچىدا يامغۇردىن چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ دەلدۈگۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. ساراڭ بولۇپ قالغان ئادەمدەك گاھ توختاپ گاھ يەنە ئۇچقاندەك مېڭىپ كېتەتتى، كوچىدا ئۇنىڭدىن باشقا ئىنس - جىن كۆرۈنمەيتتى.

ياق، ئۇ ساراڭ بولۇپ قالغىنى يوق، كاللىسى شۇنداق ئوچۇق. قارىغاندا ئادەم بىر ئىشلارنى بەك چوڭقۇر چۈشىنىپ

كەتسە ساراڭغا ئوخشاپ قالىدىغانمۇ ئوخشايدۇ...

بۇگۇن ئەتىگەن ئىشقا ماڭىدىغان چاغدا چۇشتىن كېيىن دوختۇرخانىغا شىنيۈنى يوقلاپ بېرىش كېرەكلىكى ئۇنىڭ ئېسىدە بار ئىدى. ئەمما ئىشكتىن چىقىدىغان چاغدا ئۇ بۇنى چېن شۈيەنگىمۇ، خەي هامىمىغىمۇ دېيىشنى ئۇنتۇپ قالدى. لېكىن، ئۆيگە كەچ قايتىپ قالسا ئاتا - ئانىسىمۇ ئەنسىرەپ كەتمەيتتى، چۈنكى بۇگۇن كېسەل يوقلاش كۇنى ئىكەنلىكىنى ئۇلار بىلىدۇ ئەمەسمۇ. ئۇ بۇگۇن سېختا باش كۆتۇرمەي ئىشلىدى. ئۇ: «قانداقلا بولسۇن شىنيۈنى يوقلاپ بېرىشىم كېرەك، بولمىسا ئۇ بەك يېتىمسىراپ كېتىدۇ» دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ، ئىشقىلىپ، ئىش قىلىۋېتىپ سائىتىگە نەچچە قېتىم قاراپ قويدى.

تيەنشىنىڭ چۇشتە تاماق يېيىش ئۇچۇن زاۋۇتنىڭ مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىغا باردى.

ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا رۇڭ گۇيفاڭنىڭ تاماق قاچىسىنى كۆتۇرگىنىچە چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە كۆڭلى بىر قىسما بولغاندەك بولۇپ گەپمۇ قىلماي ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۇپ كەتتى.

تاماق سېتىۋاتقان ياش بىر ئاشپەز ئۇنىڭ كىرگىنىنى كۆرۇپلا دوستانە چاقچاقلا ئۆتتى:

— پاھ، توينىڭ رۇخسىتىنى ئۇزۇن ئاپسىز جۇمۇ، دىدارىڭىزنى بۇگۇن ئاران كۆردۇق. بىزگە توي كەمپۇتى ئالغاچ كەلگەنسىز؟

مۇشۇ بىر ئېغىز سوئال بىلەن تيەنشىنىڭ توي قىلغاندىن بېرى تۇنجى قېتىم مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىدا تاماق يېيىشى ئىكەنلىكىنى ئەسكە ئالدى. نەچچە كۇندىن بېرى ئۇ تويدىن ئاشقان نەرسىلەرنى يەپ كوللېكتىپ ئاشخانىغىمۇ كىرمىگەنىدى. خەي هامما هەر كۇنى ئۇنىڭ سومكىسىغا تاماق سېلىپ قوياتتى.

بۇگۈن ئۇ ئالدىراشلىقتا ئۆيدىن تاماق ئېلىۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئاشخانىدىكى ئاشپەزلەرگە توي كەمپۈتى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇغىنى نېمىسى؟ خېلى كۈنلەردىن بېرى تيەنشىڭ ئىش ۋاقتىدىمۇ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغان سىڭلىسىدىن ئەنسىرەپلا يۈرگەن، تويىغا بارغان بىرقانچە يېقىن دوستىدىن باشقا ئىشداشلىرىغا توي كەمپۈتى تارقىتىشنىمۇ ئۇنتۇغانىدى. لېكىن ئۇ ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىدىكى ئۇستاملارنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان ـ دە، ئارىدىكى مۇناسىۋەتمۇ باشقىلارنىڭكىدىن چوڭقۇر، لېكىن ئۇ ئۇنتۇپ قالدى.

— ئاپلا. . . — تيەنشىڭ تاماق سېتىش ئورنىنىڭ ئالدىدا چوڭ بىر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك يۈزلىرى قىزارغان، خىجىل بولغان ھالدا تۇرۇپ قالدى، گەپلىرىمۇ دۇدۇقلاپ دېگۈدەك چىقتى، — مەن ئەتە ئالغاچ كېلەي!

شۇ ئارىدا، ئىچكىرىدىكى قولىغا ساپلىق تۇتقان چوڭ ئۇستام ئويلىمىغان يەردىن ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— بولدى، ئەمدى ئەكېلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنداق توي كەمپۈتىدىن ئۈمىد كۈتۈپمۇ كەتمەيمىز.

تيەنشىڭ ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغاندەك بولۇپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. بۇ ياۋاش يىگىت ئەزەلدىن باشقىلار بىلەن ئەپ ئۆتۈپ كەلگەچكە، ھازىرقىدەك سوغۇق گەپلەرنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. توي كەمپۈتى دېگەننى تارقاتسىمۇ، تارقاتمىسىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ بىر كىشىدە قەرزى يوق. بىرەر كۈن كېچىكىپ قالغانغا شۇنداق قاتتىق گەپ قىلىشنىڭ ئورنى يوقتە. تيەنشىڭ ئاخىر ئاچچىقىنى باسالماي ئېغىز ئاچتى:

— ئۇستام، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

ئۇستام ئالىيىپ قويۇپ:

— شۇنچىلىك گەپنى چۈشىنەلمىگىنىڭ نېمىسى؟ تەمى

ئۆزگىرىپ قالغان كەمپۈتىنچۇ، يېگىلى بولمايدۇ. يېگەن بىلەن. مۇ ئادەمنى بىئارام قىلىپ قۇستۇرىدۇ، — دېدى ئاستاغىنە.

ئاچچىقتىن تيەنشىڭنىڭ چىرايى تۆمۈردەك كۆكىرىپ، بوـ يۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى. ئۇ بۇنىڭ مۇنداقلا ئېيتىلغان گەپ ئەمەسلىكىنى، گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار ئىكەنلىكىنى بىلەتـ تى.

— ئۇستام، ياخشى ئادەم ياپتا گەپ قىلمايدۇ، گەپ بولسا ئوچۇق دەڭ، مېنىڭ سىزگە يۈز كېلەلمىگەن يەرلىرىم بارمۇ؟

— يۈز كېلەلمىگەن يەرلىرىم دەمسەن؟ يا مەن سېنىڭ لايىقىڭ بولمىسام، — ھېلىقى ئۇستام ساپلىقنى بىر چەتكە قوـ يۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ۋە سېمىز بىلەكلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ، قاپىقىنى ئاچماستىن دېدى، — ئەجەب يوغىناپ كەتتىڭغا، سەن سولتەك. شياۋ رۇڭزى قايسى ئىشتا ساڭا يۈز كېلەمەپتۇ، ئۇنىڭ نەرى ساڭا يەتمەيدۇ؟ ئەجەب ئۇجمە كۆڭۈللۈك قىلىپ ئۇنى تاشلىۋەتتىڭا!

ئاشخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلار تەرەپكە قاراشتى. تيەنـ شىڭ ئىزادىن ئۆلگۈدەك بولدى. بىردەمنىڭ ئىچىدە ئادەملەر ئولىشىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تاماشا كۆرگىلى كەلگەنـ لەرمۇ، ئارىغا چۈشمەكچى بولغانلارمۇ بار ئىدى. خەن تيەنشىڭ ئاچچىقتىن ھېلىقى ئۇستامنى چايناپ پۇركۈۋەتكۈسى كەلدى.

تيەنشىڭنىڭ كۆڭلى چىۋىن يەۋالغاندەك غەش بولدى. ئەسـ لى ئۇ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بولغان ئىشلىرىمىزنى زاۋۇتتىكىلەر بىلمەيدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. ئەمدى بۇ ئىش خىزمەتداشلىرىـ نىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى. ئەگەر مۇنۇ پور كۆتەك باشقا ئىش توغرۇلۇق ئۇنى تىللىۋالغان بولسىمۇ، تيەنشىڭ مۇسۇلماندارـ چىلىقنىڭ يۈزىنى قىلىپ چىدىغان بولار ئىدى. بىراق، رۇڭ گۈيفاڭنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن ئۇ غەزىپىنى زادىلا باسالماي قالدى. مۇشتلىرى ئىختىيارسىز كىرىشىپ كەتتى.

— ئاكا، ئادەمگە تولا ئۇۋال قىلما جۇمۇ! زادى كىم كىمنى تاشلىۋېتىپتۇ؟!

— قاراڭ ماۋۇ گەپنىڭ چىرايلىقلىقىنى تېخى! سەن دەپباقە، ئەمىسە كىم كىمنى تاشلىۋەتتى؟ — ئاشپەز ئۇستام ئۇنىڭغا سەت گۆلىيىپ، «نوچى بولساڭ كەلمەمسەن» دېگەندەك مەندە قوللىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ كۆرەڭلىك بىلەن ئېغىز ئاچتى، — ھىم، سەن سولتەك تېخى شياۋرۇڭزىنى ياراتمىغۇ. دەك بولۇپسەن. چېن ئائىلىسىنىڭ قىزى كۆزۈڭگە تازا چىراي. لىق كۆرۈنۈپتۇ - دە، سەن بىلەمسەن؟ ئاشۇ ۋىجدانسىزلىقىڭ ئۇچۇن شياۋ رۇڭزى نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى؟ ئۆيۈڭدە سەن ئۆزۈڭنىڭ قۇتلۇق ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇۋاتقان چاغدا، ئۇ بۇ يەردە قان يىغلاپ يۈردى. ھەممىمىزنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. نېمە بولغىنىنى سورىساق، ئۇ ھېچنېمە دېمەي قاچىسى. نى كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ، — ئاشپەز ئۇستامنىڭ ھېسسى. ياتلىق ئاھاڭدا ئېيتقان ئاشۇ سۆزلىرى بىلەن تەڭ ئەتراپتا ئولتۇرغانلارمۇ جىمىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ مايىللىقىمۇ ئاشپەز ئۇستامغا قاراپ ئېغىۋاتقاندەك قىلاتتى. قاتتىق ھاياجانلانغان ئاشپەز ئۇستامنىڭ ئاۋازى بىردىنلا پەسلەپ كەتتى. قارىغاندا، ئۇ بۇ سۆزلەرنى رۇڭ گۈيفاڭنىڭ تارتىۋاتقان ئەلىمىگە چىدىيال. مىغانلىقى ئۈچۈنلا دەۋاتقاندەك، ئەسلىدە تىيەنشىڭنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئوسال ئەھۋالغا قالدۇرۇش ئويى يوقتەك قىلاتتى، — سەن دوست بولغانلىقىڭ ئۈچۈنلا، — دېدى ئاشپەز ئۇستام ئال. دىغا بىرنەچچە قەدەم چامداپ، — بۇ گەپلەرنى ساڭا دەۋاتىمەن. خەن تيەنشىڭ، ئۇقۇپ قوي، بىر خۇيزۇ يەنە بىر خۇيزۇغا دەرد - ئەلەم سالماسلىقى كېرەك. سىلەرنىڭ خەن جەمەتىڭلارنىڭ ھېچقانداق قالتىس يېرى يوق. رۇڭ گۈيفاڭنىڭ سەندىن نەرى كەمكەن؟ بىز بىلىكمىزگە تايىنىپ تىرىشىپ ئىشلەيمىز، يۈز تۆكىدىغان ئىشلارنى قىلمايمىز. قارىسام، شياۋرۇڭزى ساڭا بەك سەمىمىي

مۇئامىلە قىلىدىكەن. سەن سولتەكىنىڭ كۆزى مال تونۇماپتۇ. مۇشۇنداق ياخشى ئادەمنى بوزەك قىلغىنىڭنى قارا!
تيەنشىڭنىڭ چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى، كىرىشكەن مۇشتلىرىمۇ ئىختىيارسىز بوشىدى. ئالدىدىكى ئاشپەزگە قاردۇدى، ئۇ پىتىنىمۇ بۇزماي شۇنداق سورلۇك ھالەتتە تۇرۇپتۇ. تيەنشىڭ يەنە ئەتراپتىكىلەرگە قارىدى، ئۇلارنىڭ چىرايىدىنمۇ ئۇنى ئەيىبلەۋاتقاندەك بىر خىل ئالامەت چىقىپ تۇراتتى. بوپتۇ، بۈگۈن تيەنشىڭ يېڭىلگەنمۇ بولسۇن. خەپ، كېيىن پۇرسىتى چىقىپ قالار. خەن تيەنشىڭنىڭ كۆڭلىدە بىرمۇنچە گەپى بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنى لايىق تاپمىدى. ئەسلىدە ئۇنىڭ رۇڭ گۈيفاڭغا ئۇۋال قىلغىنىمۇ يوققۇ. ئانىسى ھەر تەرەپكە قاتراپ تويىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان چاغدا يۈز ئۆرىگەن، ئايرىلىپ كېتىش تەكلىپىنى قويغان يەنىلا شۇ رۇڭ گۈيفاڭغۇ! ياق، بىرىپ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن سۆزلىشىش كېرەك. نېمىدېگەن تۇترۇقسىز قىز بۇ. خەن تيەنشىڭنى تاشلىۋەتكىنى ئاز كەلگەندەك تېخى زاۋۇتتا گەپ تارقىتىپ يۈرۈپتۇ. قىز بالىمۇ مۇشۇنداق قارا نىيەت بولامدۇ؟
تيەنشىڭ تاماق ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، كەينىگە بۇرۇلغىنىچە كېتىپ قالدى ۋە ئاشخانىدىن چىقىپ سىخ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا ئىشچىلار نۆۋەتلىشىپ تاماققا چىقىدىغان بولغاچقا ئادەتتە ئىشمۇ ئۈزۈلۈپ قالمايتتى. شۇ تاپتا رۇڭ گۈيفاڭ ماشىنىنىڭ يېنىدا ئىدى.
تيەنشىڭ ھاسىراپ - ھۆمۈدىگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.
— شياۋ رۇڭزى، بىز پاراڭلىشايلى.
رۇڭ گۈيفاڭنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوق ئىدى. قىز قولىدىكى ئىشنى توختاتماستىن ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي سوغۇقلا جاۋاب بەردى.
— خەن ئۇستام، باشقىلارنىڭ خىزمىتىگە دەخلى قىلمى-

سىڭىز قانداق؟

رۇڭ گۈيفاڭنىڭ يالغاندىن قېتىپ تۇرۇۋالغىنىنى كۆرۈپ، تيەنشىڭنىڭ ئۇنى تەستەك بىلەن بىرنى سالغۇسى كەلدى، بىراق ئۇنداق قىلغىلى بولمايتتى. ئەر كىشى تۇرۇپ ئايال كىشى بىلەن ئۇرۇشسا بولامدۇ؟ ئۇ ئىزچىل تۇردە زاۋۇتتا ياخشى دېگەن نامنى قالدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئەمدى سېخنىڭ قائىدىسىدە گە خىلاپلىق قىلسا بولمايدۇ - دە. ئادەتتە، ئىش ۋاقتىدا تالون بېسىشقا مۇناسىۋەتسىز ئىشلارنىڭ ھەممىسى چەكلەنگەن. بىئەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان تيەنشىڭ ئامالسىز قىزارغىنىچە ئۆزىنىڭ ئورنىغا قايتىپ باردى ۋە ئىشىغا تۇتۇندى. نېرىدىكى يېشى ئۆزىدىن خېلىلا پەرقلىنىدىغان بىرقانچە يىگىت ئۇنىڭغا مۇنداقلا قاراپ قويۇپ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايىدىن «بۇ بىر نېمە خوتۇن ئېلىپ بولۇپ تۇرۇقلۇق يەنە شىاۋ رۇڭنى ئەخمەق قىلىۋاتقىنىنى» دېگەندەك بىر مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئىش ۋاقتى مىڭ تەسلىكتە توشقاندىن كېيىن، تيەنشىڭ يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇشقىمۇ ئۇلگۇرمەستىن، ئىش كىيىمى بىلەنلا سېخنىڭ ئىشىكىگە قاراپ ماڭدى. ياق، زاۋۇتنىڭ ئالدىدا ساقلاش كېرەك، باشقىلار ئۇلارنى كۆرۈپ قالسا بولمايدۇ.

يامغۇر يەنىلا شۇنداق قاتتىق يېغىۋاتاتتى. تيەنشىڭ زاۋۇت دەرۋازىسىدىن ئەللىك قەدەمچە نېرىدىكى كونا ئارچا دەرىخىنىڭ ئاستىدا كۆزىنى دەرۋازىدىن چىقىۋاتقانلاردىن ئۇزمەي قاراپ تۇردى. يېڭىلا توي قىلغان بۇ يىگىتنىڭ ئىلگىرى يۈرگەن قىزى بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇشىدا باشقا سەۋەبمۇ يوق، پەقەت كونا ھېسابنى ئالماقچى ئىدى.

رۇڭ گۈيفاڭ ئاخىر چىقتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا كۆكۈچ يامغۇرلۇق كىيىمى بار ئىدى. ئۇ دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ يامغۇرلۇقنى بەدىنىگە تېخىمۇ چىڭ ئورىدى - دە، يامغۇر سۇلىرى-

نى كېچىپ، تېز - تېز قەدەم بىلەن ياندىكى يولغا چىقتى. قىز ئىلگىرى ئۆزى نۇرغۇن كېچىلەرنى بىللە ئۆتكۈزگەن ئارچا دەرىخىنىڭ يېنىدا تيەنشىڭنىڭ ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغىنىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغانىدى.

— شياۋ رۇڭزى، توختاپ تۇرۇڭ، — ۋارقىرىدى تيەنشىڭ.

رۇڭ گۇيفاڭ چۆچۈپ كەتتى، ئەمما دەرھاللا ئېسىگە كەلدى. قىز جايىدا توختاپ، شاپپىدە كەينىگە بۇرۇلدى. پۈتۈن بەدىنى چىپ - چىپ ھۆل بولغان تيەنشىڭ ئارچا دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى. رۇڭ گۇيفاڭنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشقاندەك بولدى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا بىر خىل مېھرىبانلىق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. ئەمما، بۇ ئۇچقۇن دەرھال يوقالدى. قىز نەمدەلگەن كىرپىكلىرىنى بوشقىنە مىدىرلىتىپ، تۆۋەن ئاۋازدا ئېغىز ئاچتى:

— خەن ئۇستام، بىزنىڭ يەنە دېگۈدەك گېپىمىز قالمىدى، ئەمدى سىزمۇ ئۆز يولىڭىزغا مېڭىڭ.

— قانداق گەپ بۇ! — تيەنشىڭنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتتى. شۇنچە ئۇزۇن ساقلاپ تۇرۇپ، ئەمدى ئۇنى بىكاردىن - بىكار كەتكۈزۈۋېتىمدىغانغا تيەنشىڭ ساراڭ ئەمەس، — شياۋ رۇڭزى، قارىغاندا سىز مېنى خاتا چۈشىنىپ قالغان ئوخشايسىز. مەنچۇ، خەقنىمۇ بوزەك قىلمايدىغان، باشقىلارغىمۇ بوزەك بولمايدىغان ئادەم. بۇرۇنمۇ شۇنداق ئىدىم، ھازىرمۇ شۇنداق. مەن ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغان ئادەم. سىز تېخى مېنى ئالدىڭىزغا بېرىپ سىزگە يېلىنىدۇ، توي قىلىش تەلىپى قويىدۇ دەپ ئويلامسىز؟ مەندىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرۇشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. سىزدىن بىرلا سوئالنى سوراي، مەندىن ئالالمايدىغان زادى نېمە ئۆچىڭىز بار؟ ئۆزىڭىزچىلا مەندىن قېچىپ يۈردىڭىز، ئەمدى يەنە ئارقامدىن گەپ تېپ مېنى بىرمۇنچە

ئىزاغا قويدىڭىز. ئېيتىڭە، زادى كىم كىمنى تاشلىۋەتتى؟ بۇنى باشقىلار بىلمىسە، سىزغۇ بىلەرسىز؟

رۇك گۈيفاك ئاچچىق كۈلدى:

— خەن ئۇستام، بولدى، بۇرۇنقى ئىشلارنى تەگەشمەيلى، ھەممىسى مېنىڭ كۆزۈمنىڭ كورلۇقىدىن، دۆتلۈكىمدىن بولدى. ئەگەر مەندە سىز دېگەندەك گەپ تېپىپ باشقىلارنى ئىزاغا قويغۇدەك دىت بولىدىغان بولسا، بۈگۈنكىدەك كۈنگە قالمىغان بولاتتىم! — رۇك گۈيفاك كەينىگە بۇرۇلۇپ، تيەنشىڭگە قاراپمۇ قويماستىن، سوغۇقلا ئېغىز ئاچتى، — خەن ئۇستام، جاھان دېگەن ئۇزۇن، بۇنىڭدىن كېيىن ئەخلاق - پەزىلەت دېگەننى ئۇنتۇماي دۇرۇسراق ياشارسىز!

— نېمە؟ مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەنما؟ — تيەنشىڭ يامغۇردا ھۆل بولۇپ كەتكەن قوللىرى بىلەن رۇك گۈيفاڭنىڭ بىلىكىنى كاپپىدە تۇتتى، — مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەنما؟

— ئەمىسە، مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەندە؟ — رۇك گۈيفاك قولىنى تارتىۋالدى، — مەندىن تېنىپ ئۇجمە كۆچۈللۈك قىلغان ئۇزىڭىزغۇ، كۆزىڭىزگە شاڭخەيدىكى نەۋرە سىڭلىڭىزدەك چىرايلىق كۆرۈنمەي قالغاندىمەن، تايىنلىق!

رۇك گۈيفاڭنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى پەقەتلا ئاڭقىرالمىغان تيەنشىڭ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپلا قالدى.

— قانداق نەۋرە سىڭلىكەن ئۇ؟ — سورىدى ئۇ چۈشىنەلمەي.

— مەن نەدىن بىلەي، — رۇك گۈيفاك سوغۇقلا جاۋاب بەردى، — ئۇ نەۋرە سىڭلىڭىزنىڭ چېن ئائىلىسىنىڭ قىزى بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىمەن.

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ — تيەنشىڭ گاڭگىراپلا قالدى.

رۇك گۈيفاك بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىنى كىمدۇر بىرى بۇزغاندەك قىلاتتى. تيەنشىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئايرىلىپ كېتىدىغان چاغدا

چىن شۇيەننى تونۇمايتتى، شاڭخەيدە بىر نەۋرە سىڭلىسىنىڭ بارلىقىنىمۇ ئەسلا بىلمەيتتى. بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟ ئۇنىڭ يۈرىكى تېخىمۇ قاتتىق دۈپۈلدەپ كەتتى.

— تۆھمەت، بۇ پىتنە - ئىغۋالارنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— پىتنە - ئىغۋا؟ — رۇڭ گۇيفاڭ سوغۇققىنە كۈلۈپ قويدى، — ئەمىسە ئانىڭىز سىزنىڭ ئارقىڭىزدىن پىتنە - تېرىپتۇ - دە!

— نېمە؟ مېنىڭ ئانامنى دەمسىز؟ — تيەنشىڭ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئاچچىق بىر تۇتۇن تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى، كۆزلىرى تورلاشقاندەك بولۇپ، ياندىكى دەرەخقە يۆلىنىۋالدى.

تيەنشىڭ دەرەخكە يۆلىنىپ ئۆزىنى رۇسلىۋالغاندىن كېيىن يۈزىدىكى سۇلارنى يېڭى بىلەن سۈرتتى. رۇڭ گۇيفاڭ ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانىدى. ئۇ توختىماي چۈشۈۋاتقان يامغۇردا قىزنىڭ بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان كۆكۈچ يامغۇرلۇق كىيىمىدىن باشقا ھېچنەرسىنى كۆرەلمىدى.

تيەنشىڭ قىزنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىمىدى، ئۇنىڭ قارىسىدىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى. رۇڭ گۇيفاڭ ئانىسى بىلەن قاچان كۆرۈشكەن بولغىيدى؟ ئانىسى نېمىشقا «نەۋرە سىڭىل» ھېكايىسىنى توقۇپ چىقىرىدۇ؟ ئانىسى مەقسەتلىك ھالدا ئۇلارنىڭ ئارىسىنى بۇزدىمىكىنە؟ نېمە ئۈچۈن؟ ئەمىسە بۇ نېمە ئۈچۈن؟

تيەنشىڭ يېنىدىكى يامغۇرغا چىلىشىپ كەتكەن ئارچا دەرىخىنى بار كۈچى بىلەن ئىرغىتتى، ئۇنىڭدىن سادا كەلمىدى. جاۋاب ئورنىدا يامغۇر سۇلىرى يۈزىگە قۇيۇلۇپ كەتتى. بۇ تونۇش دەرەخ ئاستىدا ئۇ ئىلگىرى تالاي قېتىم رۇڭ گۇيفاڭنى ساقلاپ تۇرغان ئەمەسمىدى؟ بۈگۈن يەنە مۇشۇ دەرەخ ئاستىدا رۇڭ گۇيفاڭنى ساقلىدى. بۇ زادى قانداق «ئۇچرىشىش»؟ بۈگۈن ئۇنىڭ كاللىسىدىكى چىگىش تۈگۈن ئاخىر يېشىلدى،

لېكىن يۈرىكى قاتتىق زېدە بولدى. رۈك گۆيفاڭنى يىتتۈرۈپ يەنە تېپىۋالدى، لېكىن ئەمدى بۇ قىز ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس. ئەمدى قىزغا چۈشەندۈرۈشكىمۇ پۇرسەت قالمىدى! بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزى دىلىغا قاتتىق ئازار بەرگەن بۇ قىزنىڭ يۈزىگە قانداق قارايدۇ؟ ئۆزىنى مەنسىتمىگەن ئىشداشلىرىنىڭ يۈزىگە قانداق قارايدۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ زاۋۇتتا يۈزىنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك يېرىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ ئىشىغا توپا چاچقىنى باشقا ئادەم ئەمەس، دەل ئانىسى ئىكەن ئەمەسمۇ؟

تيەنشىڭ ئېيتقۇسىز بىر غەزەپ ئىچىدە ئوقتەك يۈگۈردى. خەپ، بېرىپ ئانامدىن ھېساب ئالمىسام! تيەنشىڭ سۇلارنى كېچىپ توختىماي چۈشۈۋاتقان يامغۇرغا قارىماستىن يۈگۈرۈيتتى. شۇ تۇرقىدا ئۇ ۋېلسىپىتى بىلەن يامغۇرلۇقىنىمۇ زاۋۇتتا ئۇنتۇپ قالغانىدى.

تيەنشىڭ چاغانىڭ ئەتىسى بولغان ئىشلارنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ كۈنى ئۇ رۈك گۆيفاڭ بىلەن كۆرۈشەلمىگىنى ئۈچۈن قاتتىق ئازابلانغان، ئانىسى بولسا چېن شۇيەننى كۈتكىنى ئۈچۈن قالتىس خۇش بولغانىدى. ئۇ يەنە ئۆزى ئايرىلىش ئازابىدا تازا قىينىلىۋاتقان باھار كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئانىسىنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا چېن شۇيەننىڭ ئۇنىڭغا «مەيلى» بارلىقىنى ئېيتقانلىقىنى يادىغا ئالدى. ئۇ چاغدا ئۇ ئانىسىغا جىممىدە قاراپ تۇرغان، ئۇنىڭ مېھرىبانلىقىدىن چەكسىز مىننەتدار بولغانىدى. ئەمدى ئويلاپ باقسا، ئانىسى بۇرۇنلا كۆڭلىگە باشقىچە بىر غەرەزنى پۈكۈپ بولغانىكەن. تېخى بۇلا ئەمەس، ياز كىرىشى بىلەن ئۇنى توي خېتى ئېلىشقا ئالدىراتقان، كۈز كىرىشى بىلەن ھەشەمەتلىك توينىڭ داۋرىڭىنى قىلغانمۇ شۇ ئانىسى. . . ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يېپىدىن - يىڭنىسىغىچە بىلىپ يەتتى. ئانىسى ئەسلىدە چېن شۇيەننى بۇرۇنلا كۆزلەپ قويغان، رۈك گۆيفاڭنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن جىمى نەيرەڭلەرنى ئىشلەتكەنىكەن. ئۇ بولسا ھەممە ئىشتا ئانىسىنىڭ دېگىنى بويىچە

مېڭىشىنىلا بىلىپ بۇ ئىشلارنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقماپتۇ. ئۇ نېمىدېگەن ئەخمەق ـ ھە! ياق، بۇ ئۇنىڭ ئەخمەقلىقىدىن ئەمەس، ئانىسىنى بەك ياخشى كۆرگەنلىكىدىن، ئۇنىڭغا ئىشەنگەنلىكىدىن بولدى. دېمىسىمۇ بالا بولغۇچى ئۆزىنىڭ ئانىسىدىن گۇمانلىنىپ ئولتۇرامدۇ؟ لېكىن، ئانىسى ئۇنىڭ ئىشىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىپتۇ. بولمىغان بولسا، ئۇ چېن شۈيەن بىلەن توي قىلمىغان، ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن بولاتتى. ئانىسى نېمىشقا ئۇنىڭ ئۆزى سۆيگەن ئادىمى بىلەن بىرگە بولۇشىغا قوشۇلمايدۇ؟ ئادەم نېمىشقا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئادىمىنى سۆيەلمەيدۇ؟ نېمىشقا باشقىلار كۆرسىتىپ بەرگەن تۇرمۇش يولىدا ماڭىدۇ؟ نېمىشقا ئانىسى ئۇنىڭغا ئۆزى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان چېن شۈيەننى خوتۇنلۇققا تاللاپ بېرىدۇ؟ . . .

تيەنشىڭ ھېچنېمىگە قارىماي بار كۈچى بىلەن يۈگۈرۈيتتى، ئوقتەك كېتىۋاتقان ماشىنىلارمۇ ئامالسىز تورمۇز بېرىپ جېنىدىن تويغان بۇ يىگىتكە يول بوشىتىپ بېرەتتى. ئۇ تولا يۈگۈرۈپ، ئاخىر ئاستىلاپ قالدى. ھېرىپ قالغىنى ئۈچۈن ئەمەس، رۇڭ گۈيفاڭنىڭ قارشىسىدا تۇرىدىغان ئادەم چېن شۈيەن كۆز ئالدىدا تېخىمۇ ئېنىق پەيدا بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق بولدى. شۇ تاپتا چېن شۈيەن ئۇنىڭ كېلىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. تيەنشىڭ ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېيىشى كېرەك؟ «سېنى ئانام ماڭا زورلاپ ئېلىپ بېرىپتىكەن» دېسۇنمۇ؟ ياق، ئانىسى تيەنشىڭگە ئۇنى زورلاپ ئېلىپ بەرگەن ئەمەس، ئۆزى ماقۇل دېگەن. گەرچە چېن شۈيەن بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بولغان مۇھەببەتتەك چوڭقۇر مۇھەببەت بولمىسىمۇ، ئۇ چېن شۈيەننىڭ زادى نەرىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى دەپ بېرەلمەيدۇ. ئۇنداق دېيىشتىن ئۇيۇلىدۇ. ئانىسى بىلەن تازا سوقۇشاي دېسە، بۇ يەنە خوتۇنىغا قىلغان ھۆرمەتسىزلىك بولۇپ قالىدۇ. ئۇمۇ دوست ئەمەس، ئىلگىرى ئاندا ـ ساندا

ئۇچرىشىش ۋە تويدىن كېيىن يېرىم ئاي بىللە تۇرۇش داۋامىدا چېن شۆيەننىڭ پاك، ئاق كۆڭۈل، بارلىقىنى ئېرىگە ئاتاشتىن يانمايدىغان ياخشى ئايال ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. مۇشۇنداق ياخشى ئايالنىڭ دىلىغا ئازار بەرسە بولامدۇ؟ ئۇنداق قىلسا، زاۋۇتتىلا ئەمەس، ئۆيدىمۇ يۈز كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك يېرى قال- ماس.

ھېسسىياتى قاتتىق زەربىگە ئۇچرىغان تيەنشىڭ بەدىنىگە تاراپ كېتىۋاتقان ئاچچىق سېزىمدىن ھەرقانچە قىلىپمۇ قۇتۇلال- مايتتى، بىردە توختاپ، بىردە يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ماڭاتتى، لېكىن نەگە بېرىشنى بىلمەيتتى. زېمىننى خېلى بۇرۇنلا قاراڭ- غۇلۇق باسقان، ئاسماندا قاپقارا بۇلۇتلار ئەگىپ يۈرەتتى، يام- غۇر چېلەكلەپ يېغىۋاتاتتى. ھېلىدىن ھېلىغا دەھشەتلىك چاق- ماق چېقىپ تيەنشىڭنى بىر خىل ئارامسىزلىق ئىچىگە تاشلايت- تى. ئۇ كۆككە ھاڭۋېقىپ قاراپ قالدى. دۇنيادا ھەممىگە قادىر خۇدادىن بىرىلا بار ئىدىغۇ؟ ئاھ، خۇدا! ئېيتقىنا، ئادەم نېمىش- قا بۇنچە جىق رىيازەتلەرنى چېكىدۇ؟ مېنى قۇتقۇزۇۋالغىن، مېنى بۇ دۇنياغا ياراتقانىكەنسەن، ماڭا توغرا ماڭىدىغان يولدىن بىرنى كۆرسىتىپ بەر!

تۈن يېرىملاشتى. كوچىدا ئادەم قالمىغان، ئاپتوبۇسلارمۇ توختاپ كەتكەنىدى. توختىماي يامغۇر قۇيۇلۇۋاتقان ئاسمانمۇ، ئاشۇ يامغۇرنى ئۆز قوينىغا سىڭدۈرۈۋاتقان زېمىنمۇ سىيادانىدەك قاپقارا ئىدى. ئاشۇ قاراڭغۇلۇققا ئازراق بولسىمۇ بەرھەم بەرگەن كوچا چىراغلىرى ئەرۋاھتەك تىمىسقىلاپ كېتىۋاتقان تيەنشىڭ- نىڭ يولىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

ھايات سەھنىسىدە ئاۋۋال تراگېدىيە بىلەن كومېدىيە، ئان- دىن كومېدىيە بىلەن تراگېدىيە كېچە - كۈندۈز نۆۋەت بىلەن ئوينىلىپ چىقىدۇ...

11 ـ باب سەرسانلىقتىكى سەۋەنلىك

1937 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، بېيپىڭ قولدىن كەتتى.

8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، ياپونىيە ئارمىيىسى شاڭخەيگە ھۇجۇم قىلدى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئومۇميۈزلۈك باشلاندى.

1938 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، ۋۇخەن بىلەن گۇاڭجۇ قولدىن كەتتى.

. . .

بۇ ۋاقىتتا ئۇرۇش ئوتى يەر شارىنىڭ يەنە بىر بۇرجىكىدىمۇ تېزلىك بىلەن كېڭەيمەكتە ئىدى.

1938 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، گېرمانىيە ياۋروپانىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ئاۋستىرىيىنى يۇتۇۋالدى.

1939 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، گېرمانىيە ئارمىيىسى چېخ - سلوۋاكىيىنى ئىشغال قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، گېرمانىيە «ئۆزىنى قوغداش» دېگەن چىرايلىق باھانە بىلەن پولشاغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. پولشانىڭ ئىتتىپاقداشلىرىدىن ئەنگلىيە، فرانسىيە ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش ئۈچۈن گېرمانىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئومۇميۈزلۈك باشلاندى.

1940 ـ يىلى 5 ـ ئايدا، گېرمانىيە ئۈچ مىليون ئەسكەر، ئىككى مىڭ بەش يۈز تانكا، ئۈچ مىڭ سەككىز يۈز ئايروپىلان ۋە يەتتە مىڭ زەمبىرەكنى ئىشقا سېلىپ شىمالىي دېڭىزدىن شۋېتسارىيە چېگرىسىغىچە بولغان سەككىز يۈز كىلومېتىرلىق

غەربىي ئۇرۇش لىنىيىسىدە تۇيۇقسىز تارىختا مىسلى كۆرۈلمە-
گەن چاقماقتەك ھۇجۇم قوزغىدى ۋە تېزلىك بىلەن ليۇكسىم-
بۇرگ، گوللاندىيە ۋە بېلگىيىنى بويسۇندۇردى، ئاندىن گېرما-
نىيە ئارمىيىسى ئادېن تاغ تىزمىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ فرانسىيە-
گە ھۇجۇم قىلدى ۋە سېداندى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن
ساينت ـ كۋېنتىن، ئامىيېنىسنى بويلاپ ئەنگلىيە بوغۇزىغا قاراپ
ئىلگىرىلىدى. . .

1940 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، فرانسىيە گېرمانىيىگە تەسلىم
بولدى. بۇ چاغدا دېڭىزنىڭ ئۇ چېتىدە يېتىم قالغان ئەنگلىيە
تولىمۇ خەتەرلىك ئەھۋالدا ئىدى. كۆڭلىگە چوڭ مەقسەتلەرنى
پۈككەن گىتلېر ھاۋادىكى ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ ئىنگ
ئارىلىغا ھاۋادىن چاقماقتەك ھۇجۇم قوزغىدى. ئاتمىش مىڭ
توننا بومبىنى ئەنگلىيە زېمىنىغا تاشلىدى. . .

1940 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، شەنبە، لوندون
ئېغىر بالايىئاپەت ئىچىدە قالغانىدى.

سەھەر، گرېنۋىچ رەسەتخانىسىنىڭ سائىتى كۈندىكىدەك
داڭ ئۇردى. خونتېر خانىم ئادىتى بويىچە شىرەگە شىفەن،
بولكا، سۈت، تۇخۇم دېگەندەك نەرسىلەرنى تىزدى. ئولىۋېر
بالدۇرلا چىقىپ كەتكەنىدى. ناشتىنى ئۇ ئادەتتە ئۆيدە قىلمايت-
تى. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان لياڭ بىڭيۇ ھەر
شەنبە كۈنى بۇ ئۆيگە كېلەتتى. شۇ تاپتا شىرەنىڭ يېنىدا خونتېر
ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بىلەن خەن زىچىلا ئولتۇراتتى. خەن
زىچىنىڭ تاماققا پەقەتلا ئىشتىھاسى يوق ئىدى، ئالدىغا يېيىۋال-
غان «تايمىس» گېزىتىنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتكەنىدى. ئۈچ
يىلدىن بۇيان بۇ ئۇنىڭ ھەر ئەتىگىنى تۈنجى بولۇپ قىلىدىغان
ئىشى سۈپىتىدە داۋاملىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ گېزىتنىڭ ھەر
بىر بېتىنى ئالا قويماي ئوقۇيتتى، ئۇنىڭدىن جۇڭگوغا مۇناسى-
ۋەتلىك خەۋەرلەرنى ئىزدەيتتى. «لوگوچياۋ ۋەقەسى»،

«13 ـ ئاۋغۇست ۋەقەسى» ، «نەنجىڭ چوڭ قىرغىنچىلىقى» توغرىسىدىكى خەۋەرلەردىن ئىچى قاتتىق سىيرىلسا، «پىڭشىڭ- گۈەن ئۇرۇشى» ، «تەيئېرجۋاڭ ئۇرۇشى» توغرىسىدىكى خەۋەر- لەردىن ئۈمىدكە تولاتتى. لېكىن، كېيىن بېسىلغان خەۋەرلەردە ساپلا ئەنسىز ئىشلار يېزىلغانىدى؛ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى قوغلاپ چىقىرىلماي تۇرۇپ، ھۆكۈمەت قايتا ـ قايتا «كومپارتىد- يىنى قورشاپ يوقىتىش» ، دۆلەت ئىچىدىكى دۈشمەن كۈچلەرنى تازىلاش كۈرىشى ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. جۇڭگو زادى قاچانمۇ ئارام تاپار؟

— خەن ئەپەندى، نېمىشقا بىر نېمە يېمەيسىز؟ — خونتېر خانىم ئاستاغىنە سورىدى، ئايالنىڭ قىزغۇچ چىرايىدا بىر خىل كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتكەنىدى، — بارغانسېرى ئورۇقلاپ كېت- تىۋاتىسىز. ئۆزىڭىز بۇنى سەزمىدىڭىزما؟ سىزدىن ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن. ياخشى قارىيالمىغان يەرلىرىم بارمۇ ـ يا؟

— ياق، خونتېر خانىم، ئىشلار كۆڭۈلدىكىدەك بولۇ ـ ۋاتىدۇ، — خەن زىچى خىجىل بولغاندەك بىر تەرزدە ئۇنىڭغا قاراپ قويىدى، — لېكىن، گېلىمدىن پەقەت تاماق ئۆتمەيۋاتىد- دۇ. ھەي ـ ي! ئۇرۇشنىڭ بۇنچە ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىدى- غانلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىكەنمەن. بەك ئۇزۇن بولسا بىر يېرىم يىلدىلا قايتىپ كېتەرمەن دەپ ئويلىۋېدىم، مانا ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ يەردە ئۈچ يىل تۇرۇپ قېلىشىمنى كىم ئويلىغان؟ بېيىپىڭ ئىشغال قىلىنىپ جۇڭگونىڭ چەت ئەل بىلەن ئالاقىسى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئۈزۈلۈپ قالدى. ئايالىم بىلەن بالامنىڭ ئازراقمۇ خەۋىرى يوق. مەن. . . ئۇلارنى تاشلاپ كەت- كىنىمگە بەك پۇشايمان قىلىۋاتىمەن.

— ئۇلارنى باشتىلا بىرگە ئېلىپ كېلىدىغانمۇ گەپكەن، ئەمدى ئۇلارنى ئېلىپ كېلىمەن دېسىڭىزمۇ مۇمكىن بولمايدۇ، — دېدى خونتېر خانىم ئامراق ئاق مۈشۈكىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ، —

ئاڭلىساق، جۇڭگودىكى ئۇرۇشنى كوممۇنىستىك پارتىيە قوز-
غاپتىمىشقۇ؟ ئۇلار ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ ئوت قويۇپتۇ، ياپونلار
جۇڭگولۇق ئاياللار بىلەن بالىلارنى قۇتقۇزۇۋېتىپتۇ...
— گېزىتكىمۇ شۇنداق بېسىلىپتۇ، — خەن زىچى سەۋر-
سىزلىك بىلەن گېزىتنى قاتلاپ شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قوي-
دى، — لېكىن، بىر ئىشنى پەقەتلا چۈشەنمەيمەن، ئەجەبا يا-
پونلار جۇڭگولۇقلارنى ئۇرۇش ئايروپىلانلىرى، زەمبىرەكلىرى
بىلەن قۇتقۇزغىلى كەلدىمىكىنە؟ بىزنىڭ ئۆيدە بىر ئايال بار،
ئۇ جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بېيپىڭغا قېچىپ كېلىۋالغان.
ئۇنىڭ ئېرىنى، بىر ئايلىق بولمىغان بالىسىنى ياپونلار ئۆلتۈرۈ-
ۋەتكەنىكەن، ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن
كۈتۈپ كېلىۋاتىدۇ...
خەن زىچىنىڭ خىيال كەپتىرى بىردىنلا بېيپىڭغا ئۇچۇپ كەتتى.
ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئائىلىسى — ئايالى، ئوغلى بار...
خەن زىچى ئەمدى ئۆزىنىڭ قاراملىقىغا، خوتۇنىنىڭ نەسى-
ھەتلىرىنى ئاڭلىماي شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئەنگلىيىگە
كەلگىنىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى، ئەمدى يۇرتىغا قايتىپ بارد-
مەن دېسىمۇ بارالمايدۇ. خەن زىچى ئۆزىنىڭ ئائىلىسى توغرۇ-
لۇق خىيال سۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. چۈنكى، «ئائى-
لەم ھازىرمۇ مەۋجۇتمىدۇ؟ جاپالىق كۈنلەردە بىللە بولغان ئايا-
لىم، سەبىي ئوغلۇم ھازىرمۇ ھاياتمىدۇ» دېگەن ئوي كاللىسىغا
كىرسىلا يۈرىكى ئۆيۈپ تەنلىرى شۈركىنىپ كېتەتتى. ئۈچ
يىلدىن بېرى ئۇ ئەنگلىيىنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ «قاشتې-
شى كۆرگەزمىسى» ئاچتى، نۇرغۇن مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىش-
تى. لېكىن، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۇنىڭ مۇساپىرلىق ئەلەملى-
رىنى يېنىكلىتەلەمدۇ؟
— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، دوستۇم! — دېدى سام
خونتېر قولىدىكى كىچىك قوشۇق بىلەن تۇخۇمنىڭ پوستىغا

ئاستا ئۇرغاچ، — سىلەرنىڭ جۇڭگودا: «ئۆيدىكى ھېساب تالاغا توغرا كەلمەيتۇ» دەيدىغان بىر ھېكمەتلىك سۆز بار. مېنىڭچە، سىز، ئۆزىڭىزنىڭ كەسپى ئۇچۇن چامىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئەجىر قىلدىڭىز؛ «جۇڭگو قاشتېشى پادىشاھى» دېگەن نامىڭىز ئەنگلىيىگە، پۈتۈن ياۋروپاغا تارالدى، سىز يىغقان قىممەتلىك ساقلانمىلار جۇڭگونىڭ جەڭ مەيدانلىرىدىن ئوغۇشلۇق چىقتى. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ ئۇتۇقتۇ. ئۇرۇش ئىشىغا كەلسەك، سىز بۇنىڭغا ئامال قىلالمايسىز. مەنمۇ شۇنداق گۈزەل خىياللارنى قىلىپ، پۈتۈن دۇنيا ئەمىنلىك قاپلىغان يېشىل بوستانلىققا ئايلانسىكەن، ئىنسانىيەت ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرىمەيدىغان بولسىكەن، كۈندە مىلاد، چاغان بايراملىرىنى ئۆتكۈزسەككەن، ھەممە ئادەم چىرايلىق ئۇنچە - مەرۋايىتلاردىن ئۆزىگە زىبۇ زىننەت ياساپ، نەپىس قاشتېشى بۇيۇملىرىنى ئۆيلىرىگە تىزىپ قويالىسىكەن، دەپ ئويلايمەن. لېكىن بۇ پەقەتلا بىر شېرىن خىيال. زېمىندىن زەمبىرەكلەرنىڭ گۈلدۈرلەپ ئېتىلىشلىرى ھەر ۋاقىت ئاڭلىنىپ تۇرسا، ئۇنچە - مەرۋايىت، قاشتېشى دېگەنلەرنىڭ ھېچقانداق قىممىتىمۇ قالمايدۇ. بەلكىم ئۇزۇنغا قالماي بىز تاماق يەۋاتقان بۇ جايمۇ خارابىيلىككە ئايلىنىپ قالار، لوندون شەھىرىنىڭ ئورنى خەرىتىدىن ئۆچۈپمۇ كېتەر، بەلكىم مەنمۇ سىزگە ئوخشاش ماكانسىزلىق قىسمىتىگە قالارمەن!

سام خونتېر كەلگۈسى ئۈستىدىكى قورقۇنچلۇق پەرەزلىرىنى ساماۋى چۆچەكلەرنى سۆزلەۋاتقاندەك تەمكىن ۋە يۇمۇرلۇق قىلىپ ئېيتتى.

— ئاھ، تەڭرىم! — دېدى خونتېر خانىم ھاۋاغا كىرىشىپ، — ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەس. مەن گېرمانلارنىڭ شۇنچە قەدىمىي، گۈزەل لوندوننى قاراپ تۇرۇپ ۋەيران قىلىۋېتىشىگە ئىشەنمەيمەن!

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىكەنسىز؟ — دېدى سام خونتېر قوشۇقتا تۇخۇمنىڭ ئىچىنى ئويۇپ يەۋېتىپ، — گىتلېرنىڭ قارنى بەك يامان، ئۇ پۈتۈن دۇنيانى يۇتۇۋالماقچى. قوشنا دۆلەتلىرىمىز ئۇنىڭغا شۇنچە تېزلا يەم بولدى، ئىتتىپاقدىشىمىز فرانسىيىمۇ تۈگەشتى. ساتقۇن ھۆكۈمەت ئۆز دۆلىتىنى قىلچە ئايىماي گېرمانىيىگە قوش قوللاپ تۇتۇپ بەردى. خۇددى بىر دۆلەت كىمگە بەرگۈسى كەلسە شۇنىڭغا بېرىدىغان زىننەت بۇيۇمدەك!

— ھەي - ي! — خەن زىچى ئاچچىق خورسىنىپ ئۆز ۋەتىنىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇنىڭ ئانا ۋەتىنىمۇ بىر كۈنلەردە ياپونىيىگە يەم بولۇپ كېتەرمۇ؟

— گەپنىڭ قىزىقى تېخى ئەمدى چىقىدۇ، فرانسىيىنىڭ گاتىبىن ئورمانلىقىدىكى، بىر پويىزدا گېرمانىيىگە تەسلىمنامە تاپشۇرۇپتۇ. بۇ دەل گېرمانىيە 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان چاغدا تەسلىمنامىگە قول قويغان جاي ئىدى. تارىخ ئىنسانىيەت تەقدىرىنى مانا مۇشۇنداق ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىدىكەن! — چىرايىدا ھەسرەتلىك بىر كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتكەن سام خونتېر ئالدىدىكى كەسپدىشىغا قارىدى، — ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىكى سودىغىلا ئوخشايدىغان ئىشتە بۇ!

— ھە؟ — خەن زىچى دەماللىققا بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي قالدى.

سام خونتېر ئۆلاپلا دېدى:

— شۇنداققۇ، قەدىناس دوستۇم؟ قىممەت باھالىق ئۇنچە - مەرۋايىت، قاشتېشى دېگەنلەر بۈگۈنى بۇ ئادەمنىڭ قولىدا بولسا، يەنە بىر كۈنى باشقا بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. نەچچە مىليون يىللاردىن بېرى قىممەتلىك ساقلانمىلار قولدىن قولغا ئۆتۈپ كەلدى، شۇنداق بولغانسېرى ئۇلارنىڭ قىممىتى ھەسسىلەپ ئاشتى. ئەمەلىيەتتە، ھېچكىم بۇلارنى مەڭگۈلۈك خوجايىن سۈپىتىدە قولىدا تۇتۇپ تۇرالمايدۇ. قاشتاشنىڭ ئۆمە-

ىرى ئادەمنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئۇزۇن بولىدۇ. بىز ئۇنى باھاسىنىڭ قىممەتلىكىگە باقماي تالىشىپ سېتىۋالىمىز، ساق-لايمىز، لېكىن ئۇنىڭ ئاخىر كىمنىڭ قولىغا چۈشىدىغانلىقىنى بىلمەيمىز!

خەن زىچى ئۇندىمىدى. ئۇ سىياسىي توغرىلىق ھېچقانچە بىرنېمە بىلمەيتتى، بۇ جەھەتتە سام خونتېر ئۇنىڭغا قارىغاندا جىق نەرسىلەرنى بىلەتتى. لېكىن، خەن زىچىنىڭ قاشتېشى، ئۇنچە - مەرۋايىتقا بولغان ھېرىسمەنلىكى سام خونتېردىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك ئىدى. سام خونتېر يەر شارىنى بىر دۆۋە ئۇنچە - مەرۋايىتقا ئوخشىتاتتى، بۇ ئوخشىتىشقا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىنى تاجاۋۇزچىلىق، تالان - تاراج قاپلاپ كەتكەنلىكىگە بولغان كىنا-يە سىڭدۈرۈلگەنىدى.

— توغرا ئېيتىسىز! — دېدى خەن زىچى سام خونتېرنىڭ گېپىدىكى چوڭقۇر مەنىنى ھېس قىلمۇغىتىپ، — ساۋ مېڭدې-نىڭ: «تاشپاقا ھەرقانچە ئۇزۇن ياشىغان تەقدىردىمۇ، ئۆمرى مەنسىزلىك ئىچىدە ئۆتىدۇ، يىلان چاڭ - توزان توزىتىپ دەبدەبە بىلەن ماڭغاندىمۇ يەنە توپىغا يەم بولىدۇ» دېگەن گېپى بار. يۈز يىلدىن كېيىن بەلكىم مەن قارا تۇپراقنىڭ ئاستىدا چىرىپ كېتەرمەن، پانىي دۇنيا بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم قال-ماس! لېكىن، ئاشۇ كۆنگىچە ئىنسان تىرىشىپ - تىرمىشىپ جاھىللىق بىلەن ياشايدۇ. ئۇ ئالەمگە ئۇزايدىغان چېغىمدا قاش-تېشىدىن ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىمنى ئويلىسام قورقۇپ كېتە-مەن.

— ھامان ئايرىلىدىغان گەپ، دوستۇم، — سام خونتېر بۇ كۆڭۈلسىز تېمىنى بايىقىدەكلا ئازادە بىر كەيپىيات ئىچىدە تىلغا ئالدى، — بوۋامنىڭ بوۋىسى ئەل ئۆمرىدە قاشتېشىنى جې-نىدىن ئەزىز كۆرۈپ ئۆتكەن ئادەم ئىكەن. سەكراتقا چۈشۈپ قالغان چېغىدا، قاشتېشىغا تارتىشىپ كۆزلىرى نەچچە قېتىم

ئېچىلىپتۇ، لېكىن قاشتېشى ئۇنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالالماپ-تۇ. ئۆلىدىغان چاغدا قولىدىكى قاشتېشى يەرگە چۈشۈپ چېقى-لىپ كېتىپتۇ. ئۇ كارۋاتتا قىمىر قىلالماي يېتىۋېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن چوڭ بوۋام ئۇنىڭ يولىدىن ماڭماي سودىغا قىزىقىپ قاپتۇ. ئۇ كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا: «ئەگەر تاۋار قولۇڭ-لاردا تېخىمۇ چوڭ قىممەت يارىتالمىسا، قىممىتى يوق بىر نېمىگە ئايلىنىدۇ» دەپ نەسىھەت قىلدۇرغانىكەن. داداممۇ، مەنمۇ مۇشۇ نۇقتىدا چىڭ تۇرۇپ كەلدۇق. بەلكىم شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنلا «خونتېر ئۇنچە - مەرۋايىت دۇكىنى» مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىغاندۇ، مەنمۇ شۇ سەۋەبتىن پۈتۈن دۇنيانى ئايلى-نىپ تۇرمۇشۇمنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەلىگەندىمەن، ئۆزۈم يارات-قان نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولالىغاندىمەن. سىزچۇ، دوستۇم، بوۋاڭنىڭ بوۋىسى تۇتقان يولغا مېڭىۋاتقاندەك قىلىسىز. مۇشۇن-داق قىلىش ھاجەتمۇ؟ سىزنىڭ ئورنىڭىزدا مەن بولغان بولسام، ئاشۇ بەش ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى سېتىۋەتكەن بولاتتىم.

— سېتىۋەتكەن بولاتتىم دەمسىز؟ — خەن زىچى ھەيران قالدى.

— ھەئە، سېتىۋەتكەن بولاتتىم. ئۇلۇغ برىتانىيە مۇزېيى بىلەن باھا قويۇش سېتىۋېلىش ئورنى خېلىدىن بېرى سىزنىڭ نەرسىلىرىڭە قىزىقىپ كېلىۋاتىدۇ. ھەرقانچە يۇقىرى باھا قوي-سىڭىزمۇ ياق دېمەيدۇ. ئۇ نەرسىلىرىڭىزنى ئۇرۇش بولۇۋاتلىرى ئەگىپ يۈرگەن ھازىرقىدەك ۋاقىتتا ساتمىسىڭىز قاچان سات-سىز؟ قاشتاشلىرىڭىز كۆيۈپ كەتسە، ھەرقانچە پۇشايمان قىل-سىڭىزمۇ كېچىكىسىز!

خەن زىچى جىمىدە تۇرۇپ قالدى. سام خونتېرنىڭ بۇ گەپلىرى كونا گەپلەر ئىدى.

— ياق، — دېدى خەن زىچى، — خونتېر ئەپەندى، ئەگەر ئۇنداق قىلسام مەن ئۇ نەرسىلەرنى مىڭبىر مۇشەققەتتە پەقەت

سىتىش ئۆچۈنلا ئەكەلگەن بولۇپ قالامدىمەن؟ سىز ئەسلى بۇ
نەرسىلىرىڭىزنى ساتقۇزۇۋېتەي دېگەن مەقسەتتە مېنىڭ ئەنگلە-
يىگە كېلىشىمگە ياردەم قىلغانىكەنسىز - دە؟

ئون نەچچە يىلدىن بېرى قويۇق ئالاقە قىلىپ كېلىۋاتقان،
ئۈچ يىلدىن بېرى بىردەممۇ ئايرىلماي كېلىۋاتقان بۇ دوستلار-
نىڭ ئارىسىنى غۇۋا بىر كۆلەڭگە باسقاندەك بولدى. ئارىدىكى
قاتمال كەيپىياتتىن تەشۋىشكە چۈشۈپ قالغان خونتېر خانىم
ئېرىگە قاقشاشقا باشلىدى:

— سام، ئەسلى سىزنىڭ مەقسىتىڭىز مۇشۇمىدى؟ جۇڭ-
گولۇقلار ساداقەتمەنلىككە بەك ئېتىبار بېرىدۇ، بىرىگە ياردەم
بەرسە ئاخىرغىچە ياردەم بېرىدۇ.

سام خونتېر كۆلكىسىنى يىغىشتۇرۇپ خەن زىچىگە دېدى:

— قەدىناس دوستۇم، يېڭىلىشىۋاتىسىز! مەن پەقەت
سىزگە تەكلىپ بېرىۋاتىمەن. قارىغۇنى تار يەردە قىستاۋاتقىنىم-
مۇ يوق. ئەگەر سىزنىڭ ساقلانمىلىرىڭىزنى كۆزلىگەن بولسام،
دەسلەپتىلا ئۆزۈمنىڭ ساقلىغان نەرسىلىرىمنى سىزگە ئۆتۈنۈپ
بېرەرمىدىم؟ سىزنى ئەنگلىيىگە تەكلىپ قىلىپ نېمە قىلاتتىم؟
ئەگەر مەن دۆلىتىڭلاردىكى پۇ شۇچاڭ ئەپەندىدەك مەنپەئەتپە-
رەس، تۇزكور ئادەم بولسام، ئارىمىزدا بۈگۈنكىدەك چوڭقۇر
دوستلۇق بولمىغان بولاتتى.

— راست دەيسىز، — دېدى خەن زىچى بايىقى بىمەنە
گېپى ئۈچۈن خىجىل بولۇپ. ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى هايات
كارتىنىسى كۆز ئالدىدىن لاپ قىلىپ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ سام
خونتېرغا بولغان گۇمانىمۇ نەگىدۇر يوقالدى، — بايا گەپتە كەت-
كۈزۈپ قويۇپتىمەن، ئەپۇ قىلىڭ. سىز مېنىڭ بېشىمغا كۈن
چۈشكەندە ئەسقاتىدىغان بىردىنبىر دوستۇم.

— ياردىمىمنى باشقىچە چۈشەنگەنلىكىڭىز ئۈچۈن هەي -
رانمەن، — دېدى سام خونتېر، — سىزگە بېيىپكىدىن ئايرى-

لىش توغرىسىدا نەسىھەت قىلغان چېغىمدا، مەن ئەنگلىيىنىڭ بۈگۈنكىدەك ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە قالىدىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن. ھازىر لوندون خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى. ئەگەر بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، سىز دوستۇمغا يۈز كېلەل-مەيمەن، شۇڭا. . .

— ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇمۇ قىسمەتنىڭ ئورۇن-لاشتۇرۇشى. تەقدىردىن قاقشىغىچە ئادەمدىن قاقشىغان تۈزۈك. باشقا ئىبغىر كۈن چۈشكەن ۋاقىتلاردا بىز بارنى تەڭ كۆرۈپ بىر - بىرىمىزنىڭ ھالىغا يېتىپ كۈن ئۆتكۈزدۇق، — خەن زىچى ئىلاجسىزلىق ئىچىدە خورسىنىپ قويىدى، — بىراق، ئۇ نەرسىلەرنى سېتىۋېتىشكە ھەرگىز كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ. ئۇ نەر-سىلەر مېنىڭ ھاياتىم، مېنىڭ بارلىقىم. ھامان بىر كۈنى مەن ئۇ نەرسىلەرنى بېيپىڭغا ئېلىپ كېتىمەن. بۇ يەردە ئۆلۈپلا قالمىسام. . .

— ئاھ، پەرۋەردىگارىم! بۈگۈن نېمە بولدى سىلەرگە؟ ئەتىگەندىلا شۇم ئىبغىزلىق قىلغىلى تۇردۇڭلارغۇ؟ — خونتېر خانىم نازارى بولۇپ غۇدۇرىغىلى تۇردى، — ئۇرۇش دەمسىلەر؟ نەدە ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ؟ ئۇرۇش لوندوندىن تولىمۇ يىراقتا بولۇۋاتىدۇ. گېرمانىيە ئايروپىلانلىرى بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ. مەن پال سېلىپ كۆردۈم.

— يەنە شۇ چاي شامىسىنى بىر - بىرىگە گىرەلەشتۈرۈپ باقىدىغان پالمۇ؟ سالغان پالىڭىز توغرا چىقسۇن ئىلاھىم! بىز-نىڭ ۋە دوستىمىزنىڭ جېنىنى تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي! — سام خونتېر خۇشخۇيلۇق بىلەن كۈلدى، — خەن ئەپەندى، ئە-كەلگەن نەرسىلىرىڭىز ياتىقىڭىزدا ھېلىھەم ئامان - ئېسەن تۇرۇۋاتقاندۇ؟ ئەگەر بۇ بىناغا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتمىسە، ئۇ نەرسىلىرىڭىزگە ھېچكىم تەگمەيدۇ. ئۇنداق بولغاندىكىن بىز رېئاللىققا تەن بېرەيلى. يۈرۈڭ، دۇكانغا بېرىپ قاراپ باقايلى.

لوندونغا ھېچقانداق خەۋپ يەتمىسە بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ تىرىكچى-لىكىنى قىلىۋېرىمىز. ئولىۋېيېرنىڭ دېيىشىچە، بۇ بىر قانچە كۈندىن بېرى سودا يامان ئەمەس بولۇۋېتىپتۇ. تويلۇق ئۈزۈك ئالىدىغانلار بارغانسېرى كۆپىيىۋېتىپتۇ. قارىغاندا، مۇھەببەت ئىلاھى بىلەن ئەزرائىل كۈچ سىنىشىۋاتقان ئوخشايدۇ. قىز - يىگىتلەر ئۆرۈشتىن بۇرۇن ۋىسالغا يېتىشكە ئالدىراپ كېتىۋاتسا كېرەك.

ئولىۋېيېر خونتېر شۇ تاپتا دۇكاندا يوق ئىدى، لياڭ بىگىۋ بىلەن خېندى باغچىسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ئەتراپىنى شەھەرنىڭ قاينام - تاشقىنلىقى بىر ئالغان خېندى باغچىسى سالقىن ۋە جىمجىت ئىدى. يېشىل پاياندازنى ئەسلىتى-دىغان كەڭرى چىملىق ۋە ئۇ يەر - بۇ يەردە ئوتلاۋاتقان يۇمران قوزىلار كىشىنى لوندوندا ئەمەس، ياۋروپا يايلاقلىرىدا ياكى تائىس ياشىغان گۈزەل سەھرالاردا تۇرۇۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قوياتتى. باغچىنىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدىكى زۇمرەتتەك «يىلانلىق كۆل» دە كۆك قوتان، ئاققۇ ۋە ياۋا ئاق غازلار ئۈزۈپ يۈرۈشەتتى، بىرقانچە قولۋاق كۆلنىڭ بويىنى ياقىلاپ كېلىۋاتاتتى. بۇ بىر يۈز يىگىرمە يىل بۇرۇن شائىر شېللىرنىڭ ئاشىقى ھاياتىدىن ئايرىلغان كۆل ئىدى. ئەمدىلىكتە بۇ كۆلنىڭ بويلىرىدا ئاشۇ يالقۇنلۇق مۇھەببەتنىڭ يادنامىسى سۈپىتىدە رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. خېندى باغ-چىسىنىڭ كۆز كۈنلىرىدىكى بۇ مەنزىرىلىرى شۇنچىلىك گۈزەل ئىدىكى، كىشىنىڭ ئۇرۇش تۇمانلىرىنىڭ بۇ تەرەپكە ئەگىپ كېلىۋاتقانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. پەقەت كۆل بويىدىكى ئورۇندۇقلاردا ئىككى - ئۈچتىن ئولتۇرغان ياۋروپا مۇساپىرلى-رى ۋە دەل - دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن غايەت زور شارچىلارغا ئوخشاش كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان رادارلارلا كىشىگە ئۇرۇش

ۋەھىمىسىنى ھېس قىلدۇرۇپ تۇراتتى. بۇ رادارلار گېرمانىيە ئايروپىلانلىرىنى ئەنگلىيە زېمىنىغا قوندۇرماسلىق ۋە لوندوننىڭ ۋارشاۋادەك ئاقىۋەتكە قالماسلىقىدا مۇھىم رول ئوينايتتى.

ھاۋا ئوبدانلا سوۋۇپ قالغانىدى. چىرايى بۇرۇنقىدىن بەك-رەك تاتىرىپ كەتكەن لياڭ بىڭيۇنىڭ ئاق شىلەپىسى كۆز شام-لىدا بوش يەلپۈنەتتى، قەدىمى ئاستىدىكى غازاڭلار تىنىمسىز شىلدىرلايتتى. لياڭ بىڭيۇ يېقىندىن بېرى مەقسەتسىز رەۋىشتە قىلغان ئىشلىرىغا ئوخشاشلا بۇ قېتىممۇ بۇ باغچىغا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى بىلەلمىدى. ئۇ بۇگۈن ياتىقىدا كىتابلىرىنىڭ ھەممىسىنى يەرگە تىزىۋېلىپ ئاندىن بىر - بىرلەپ يىغدى، ھەممە كىيىمىنى بىر باشتىن كىيىپ چىقتى. ئەڭ ئاخىردا يەنىلا باشتىكى كىيىمىنى تاللىدى، ياتاق ئىچى بەكلا قالايمىقان بولۇپ كەتتى. كەچتە بۇ قالايمىقانچىلىقنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرمۇنچە ۋاقتى كەتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆڭلى غەش بولۇۋاتقىنى ئۈچۈنلا قىلدى. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بې-غىغا بىرمۇنچە قۇم خالتىلىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۇ يەردە غارغا بۆسۈپ كىرىش مانېۋىرى ئىشلەش ئۈچۈن بىرمۇنچە ۋاقىت سەرپ قىلاتتى. كېچىدە زەمبىرەكچىلەر ئەترىتىنىڭ مۇداپىئە سېپىگە قاراپ ماڭغىنى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. دەرسخانىدا ئەنگلىيە ئەدەبىياتىدىن دەرس بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى مۇنبەردە چاسېرنىڭ داستانى «ئاق كۆڭۈل ئايال ھەققىدە ھېكايە» نى تازا ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلىۋاتقاندا، ئوقۇ-غۇچىلار تۆۋەندە گىتلېر بىلەن مۇسسولىنىنىڭ سۈيىقەستى توغ-رۇلۇق مۇلاھىزە قىلىپ ئولتۇراتتى. دەرسخانا كەيپىياتى قالاي-مىقانلىشىپ كەتتى. لياڭ بىڭيۇ ئىختىيارسىز جۇڭگودىكى سا-ۋاقداشلىرىنىڭ: «شىمالىي جۇڭگو شۇنچە چوڭ بولغىنى بىلەن خاتىرجەم ئولتۇرغۇدەك يەر يوق» دېگەنلىرىنى، تۇغۇلۇپ ئۆس-كەن مەھەللىسىنى ئەسلەپ قالدى.

ئەتىگەندە ئۇلىۋېر خونتېر تېلېفون بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى بۇ باغچىغا كەلگەنىدى.
ئۇلار شائىر بايروننىڭ مىس ھەيكىلى يېنىدا ئاستا قەدەم بىلەن كېتىۋاتاتتى. بۇ ھەيكەلنى گرېتسىيە ھۆكۈمىتى شېئىر-لىرى ۋە ئىسسىق قېنىنى ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلغان گرېتسىيە خەلقىگە تەقدىم قىلغان ئۇلۇغ شائىر بايروننى خاتىرى-لەش ئۈچۈن تەقدىم قىلغانىدى. بۇ مىس ھەيكەلدە بايروننىڭ چىرايى شۇنداق كېلىشكەن قىلىپ لايىھىلەنگەن بولۇپ، چاچلى-ىرى قاپقارا، بۇرنى قاڭشارلىق ئىدى، كۆزلىرىدىن ئەقىل-پاراسەت ۋە ھاياجان چاقناپ تۇراتتى. شائىر شۇ تۇرقىدا گويا ئۆز ۋاپاتىدىن كېيىن روياپقا چىققان ئانا ۋەتىنىگە قاراۋاتقاندەك، مېيىپ پۇتىنى سۆرەپ ئۆتكەن ئوتتۇز ئالتە يىللىق ئەگرى-توقاي ھايات يولىغا قايتىدىن نەزەر سېلىۋاتقاندەك، ئەڭ ئاخىر-قى تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزگەندە يازغان مۇنۇ شېئىرىنى ئىچى-دە پىچىرلاپ ئوقۇۋاتقاندەك قىلاتتى:

ئۆتمەكتە كۈنلىرىم خازانلار دەسسەپ،
گۈلى ھەم مېۋىسى يىتكەن سۆيگۈنىڭ.
مەن بىلەن قالغىنى پەقەتلا بۇندا،
گۇمرانلىق، ئارمان ۋە ھىدى قايغۇنىڭ.

لياڭ بىگيۇ بايروننىڭ ھەيكىلى يېنىدىن ئاستا ئۆتۈپ كەت-تى.
باغچىنىڭ تازىلىق ئىشچىلىرى سۈپۈرۈلگەن غازاڭلارنى بىر يەرگە يىغىپ ئوت يېقىۋاتاتتى. خىلۋەت دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدا لەيلەپ يۈرگەن تۇرۇم - تۇرۇم ئىسلار لياڭ بىگيۇگە سەددىچىن سېپىلىدىكى تۇرانى ئەسلەتتى. يىراق ئۆتمۈشتە ئوت، گۈلخان يېقىش تاجاۋۇزچىلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ بەلگىسى دەپ قارىلات-

تى. هازىرمۇ لياڭ بىڭيۇنىڭ ئانا دىيارىدا ھېلىھەم ئۇرۇش ئوتى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقاندۇ؟
شىشىدەك سۈپسۈزۈك ئاسماندا كۈمۈش رەڭلىك ھاۋا ھۇ-جۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش شارچىلىرى ئېسىلىپ تۇراتتى، كۆز شامىلى شارچىلار باغلانغان ئىنچىكە پولات سىمغا تېگىپ بوش ئاۋاز چىقىراتتى. لياڭ بىڭيۇ قەدىمىنى توختىتىپ ئىپادىسىز بىر نەزەردە كۆككە تىكىلدى:
— لياڭ خانقىز، ئاۋۇ شارلارنى تاماشا قىلىۋاتقان ئوخ-شىمامسىز؟ — قىزنىڭ يېنىدا تۇرغان ئولىۋىيېر بېشىنى كۆتۈ-رۈپ يالتىدە ئۇنىڭغا قارىدى، — شۇ تۇرقىدا بۇ شارچىلار كى-شىگە غايەت زور بىر تىزىق مارجاننى ئەسلىتىدۇ.
— ياق، ئۇ ماڭا بېيپىڭدىكى «قۇملۇق قالغىچى» نى ئەسلەتتى. . . — دېدى لياڭ بىڭيۇ پىچىرلاپ دېگۈدەك.
— «قۇملۇق قالغىچى» دېگىنىڭىز قۇشنىڭ ئىسمىمۇ؟
— ياق، لەگلەكنىڭ ئىسمى. كىچىك ۋاقتىمدا مەن لەگ-لەك ئۇچۇرتۇشقا بەك ئامراق ئىدىم، — خىيالى ئاللىبۇرۇن يۇرتىغا كەتكەن لياڭ بىڭيۇ ئاسماندىكى شارچىلاردىن كۆز ئۈز-مەي شۇنداق دېدى.
— لەگلەك دەمسىز؟ — ئولىۋىيېر چۈشىنەلمىگەندەك قاي-تىلاپ سورىدى. لياڭ بىڭيۇنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ئۇنى بەكلا ھەيران قالدۇرۇۋاتاتتى.
— بۇ يەردە ئۇنداق لەگلەكلەرنى كۆرگىلى بولمايدىكەن. لەگلەكنىڭ ئانا ماكانى جۇڭگودا، بېيپىڭدا! باھار كېلىشى بىلەن بېيپىڭنىڭ ئاسمىنىنى لەگلەكلەر قاپلاپ كېتىدۇ.
— ھەقىقەتەن بىزنىڭ بۇ يەردىكىگە ئوخشىمايدىكەن، — دېدى ئولىۋىيېر، — سىزمۇ لەگلەك ئۇچۇرتۇشنى بىلەمسىز؟
— ياق، ئۇ ھەممە ئادەم بىلىدىغان ئىش ئەمەس، بولۇپمۇ قىزلار لەگلەك ئۇچۇرتۇشنى بىلمەيدۇ! — لياڭ بىڭيۇ ئاچچىق

كۆلۈپ قويدى، ــ لەگلەك ئۇچۇرتۇشمۇ كىشىدىن ئازراق پەم
ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شامال يۆنىلىشىگە دىققەت قىلىش،
لەگلەكنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك. شامال
چىققاندىن كېيىن يىپنى قويۇپ بېرىپلا تەۋرىتىش كېرەك.
ئىشقىلىپ، لەگلەك ئۇچۇرتۇش ئادەمنى تولا يۈگۈرۈتۈپ هاردۇ-
رۇۋېتىدىغان ئىش. مەن ئۆزۈم لەگلەك ئۇچۇرتماي تولا هاللاردا
تاماشا كۆرەتتىم. گۇاڭدىيەننىڭ لەگلەكلىرى ئەڭ داڭلىق ئى-
دى. كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئەڭ قىممەت باهادا سېتىلىدىغان
«چوڭ قۇملۇق قالغىچى» ساۋ شۆچىننىڭ ئەسىرىدە خاتىرىلەن-
گەن ئۇسۇل بويىچە ياسالغانىكەن. كىچىك ۋاقتىمىزدا مەن
دېمەتلىك باللارنىڭ هەممىسى مۇشۇ خىل لەگلەكنى ئۇچۇرتات-
تۇق. چى ئاكام يىگىرمە تومپۇرغا لەگلەكتىن بىرنى سېتىۋې-
لىپ ماڭا ئۇچۇرتۇشنى ئۆگىتىپ قويدى. ئاكامنىڭ ئەكەلگىنى
شەكلى «قۇملۇق قالغىچى»غا ئوخشايدىغان، ئەمما ئۇنىڭدىن
سەل كىچىك، قارا يوللۇق سىزىقلىرى بار لەگلەك ئىدى. بىز
ئۇنى «قازان كۆيىسى» دەپ ئاتايتتۇق. چى ئاكام لەگلەكنى
ئۇچۇرتۇپ بەرگەندىن كېيىن ئىشىغا كېتىپ قالاتتى. مەن قاياق-
قا يۈگۈرۈشنى بىلەلمەي لەگلەكنىڭ يىپنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالات-
تىم. ئەگەر ئازراقلا دىققەت قىلمىساق، يىپنى يىغىشقىمۇ ئۈل-
گۈرمەي لەگلەكنى چۈشۈرۈۋېتەتتۇق. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئا-
رىمىزدا مۇشۇ ئىش مەزمۇن قىلىنغان بىر قوشاق بار ئىدى:
«‹قازان كۆيىسى›، ‹قازان كۆيىسى›، ئۇچۇشقا ئامراق ‹قا-
زان كۆيىسى›، كۆردى مانا بىر موللاق بىلەن، يەردە ئۆزىنى
‹قازان كۆيىسى›». ئوغۇللار مېنى زاڭلىق قىلىپ چاۋاك
چېلىپ شۇ قوشاقنى ئېيتىشاتتى، ــ لياڭ بىڭيو شۇنداق دەۋې-
تىپ ئۆزىمۇ سەزمەي شۇ ۋاقىتتىكىگە ئوخشاش كۈلۈۋەتتى،
كۆزلىرىدە ئەلەملىك ياش تامچىلىرى يالتىرىدى.

ــ باللىقىڭىزغا مەستلىكىم كېلىۋاتىدۇ. پۇرسەت بولسا

جۇڭگوغا بېرىپ «چوڭ قۇملۇق قالغىچى» نىڭ ئۇچۇشىنى بىر كۆرگەن، «موللاقچى قازان كۇيىسى» نى ئۆز قولۇم بىلەن ئۇ-چۇرتقان بولسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە! — لياڭ بىڭ-يۇنىڭ گەپلىرىگە ھەۋەس قىلىپ قالغان ئولىۋېير ھاياجان بىلەن شۇنداق دېدى.

— ئەمدى ئۇ ۋاقىتلار كەلمەسكە كەتتى، — لياڭ بىڭيۇ بېشىنى تۆۋەن سالغاندا، ئاق شىلەپىسىنىڭ سايىسى كۆزلىرىدى-كى ھەسرەتلىك ئالامەتنى توسۇۋالدى. قىز كەينىگە بۇرۇلۇپ قولياغلىقى بىلەن ياشلىرىنى سۈرتتى، — ئەمدى بېيپىڭنىڭ ئاسمىنىدا ياپون ئايروپىلانلىرىلا ئۇچۇۋاتقاندۇ؟

— بايا بىر ئوبدان تۇراتتىڭىز، ئەمدى يىغىغا چۈشتى-ڭىزغۇ، — شېرىن خىياللار قاينىمىغا غەرق بولغان ئولىۋېير ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى، — لياڭ خانقىز، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى تولا ئويلاپ كەتمەڭ. بۇ يەر لوندون، بېيپىڭ ئەمەس، ياپونىيىنىڭمۇ، گېرمانىيىنىڭمۇ ئاي-روپىلانلىرى بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ. بىز مانا بىر ئوبدان ياشاۋات-مامدۇق؟

— بىز؟ — لياڭ بىڭيۇ بۇ گەپنىڭ مەنىسى ئۈستىدە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. قىز ئۈچ يىل ئىلگىرىكى باھار كۈنلى-رىنىڭ بىر ئەتىگىنى قارا چاچلىق، قارا كۆزلۈك بۇ يىگىتنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن چېغىدىلا، ئۇنىڭ ئۆزىگە تىكىلگەن كۆز-لىرىدە ئالاھىدە بىر خىل ھېسسىيات ئالامىتىنىڭ قېتىپ قالغاز-لىقىنى سەزگەنىدى. چىرايلىق، ياش قىزلار ئادەتتە بۇنداق ئىپادىگە تولىمۇ تۇيغۇن كېلىدۇ. لېكىن، لياڭ بىڭيۇ بۇنى پەرۋايىغا ئالمىدى، ئولىۋېيرنىڭ كۆزلىرىدىكى مۇھەببەت ئۇچ-قۇنلىرىنى سەزمىگەنگە سېلىپ سوغۇق مۇئامىلە قىلدى، ئۆزىنى ئەپقېچىپ يۈردى. ئولىۋېير ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى ھەققىدى-كى قۇرۇق گەپلىرى بىلەن ئۇنى بەكلا بىزار قىلىۋەتكەنىدى.

شۇڭا لياڭ بىڭيۇ ھېسسىيات جەھەتتە ئولىۋيېردىن ئۇستۇن تۇرۇش، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ كۆپ ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان بېرىش قارارىغا كەلدى. مۇشۇنداق قىلسا ئۇ بۇ سەرگەردانلىق كۈنلىرىدە قايتا ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشەلەيتتى ھەم كۆپ ۋاقىتلىرىدا مەكتەپتە تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولاتتى، ئولىۋيېرنىڭ ئاشۇ بىر جۈپ قارا كۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىشىدىن قۇتۇلالايتتى. بىراق، دائىم بۇنداق مۆكۈنۈپ يۈرگىلىمۇ بولمايتتى، ھەر ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ بەرىبىر خونتېرنىڭ ئۆيىگە قايتاتتى. خونتېر خانىمنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسى، ئولىۋيېرنىڭ ئۇزۇلدۇرمەي گۈل سوۋغا قىلىشى ئۇنى بىئەپ ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ مۇستەقىل ئادەم ئەمەس ئىدى، تۇرمۇش ۋە ئۆگىنىشتە خەن زىچىنىڭ ياردىمىگە موھتاج ئىدى، شۇنداقتىمۇ يەنە خونتېر ئائىلىسىگە تايانماي بولمايتتى. ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە كۈتۈلۈۋاتقان بولسىمۇ تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا يەنىلا خەقنىڭ پاناھلىقىدا تۇرۇۋاتقانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. ئۇ ئۆي ئىگىسىنى خاپا قىلىپ قويسا بولمايتتى. راستىنىلا شۇنداق بولۇپ قالسا، خونتېر ئەر - خوتۇننىڭ نەزەرىدە ۋاپاغا جاپا قىلغان ئادەمگە ئايلىنىپ قالاتتى. ئۇ ھەمىشە ئۆز ھېسسىياتىنى چەكلەپ تۇراتتى، سۆز - ھەرىكىتىگە بەكلا دىققەت قىلاتتى. بۇ يات ئەلدىكى تۇرمۇشنى سەۋرچانلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرىدىغان ئاشۇ كۈننى تۆت كۆز بىلەن كۈتەتتى. شۇ چاغدا بەلكى ئۇ ۋەتىنىگە قايتىپ كېتەر. ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى، ئولىۋيېرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان قىزغىنلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى. تەتىل كۈنلىرىدە ئولىۋيېر يات - يات ئۇنى مەنزىرىلىك رايونلارنى كۆرۈپ كېلىشكە ياكى تىياتىر - مۇزىكا كېچىلىكىگە تەكلىپ قىلاتتى. ئۇ بۇنداق قىزغىن تەكلىپلەرنى رەت قىلىشقا ئامالسىز قالاتتى. ئولىۋيېر

يەنە ھەر خىل باھانىلەر بىلەن پات ـ پات ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىـ
تېتىغا ئۇنى كۆرگىلى باراتتى. ھەر قېتىم بارغىنىدا ئازراق
يەيدىغان نەرسىلەرنى، ھەتتا ئويۇنچۇقلارنى ئالغاچ بېرىپ، ئۇنى
گاھى خاپا قىلىپ گاھى خۇش قىلاتتى. ئۇ ئولىۋېيەرغا بۇنىڭدىن
كېيىن بۇنداق قىلماسلىقنى ئوچۇق دېيىشنى ئويلايتتى ـ يۇ،
لېكىن بۇ گەپنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. چۈنكى ئولىۋېيېر
ئۇنىڭغا پەقەت دوستلۇق تەرىقىسىدىلا مۇئامىلە قىلىۋاتاتتى.
ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، ئۇ بۇ يىگىتنىڭ ياخشى كۆڭلىنى قانداقـ
ـمۇ رەت قىلالىسۇن؟ ئۈچ يىلدىن بېرىقى تالاي قېتىملىق ئۇچـ
ـرىشىشلاردىن ئۇنىڭ ئولىۋېيېرغا بولغان ئىلگىرىكى تەسىراتلىـ
ـرى ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى. بارا ـ بارا ئۇ بۇ
يىگىتنىڭ خىزمەتتە قابىل، تۇرمۇشتا ئەستايىدىل ئىكەنلىكىنى
سېزىشكە باشلىدى. ئۇ ئەزەلدىن ئولىۋېيېرنىڭ باشقا قىزلار
بىلەن ئارىلاشقىنىنى، قۇرۇق سۆلەت نوچىلاردەك مودا قوغلاشـ
قىنىنى، تاپتىن چىقىپ كەتكەن ھەرىكەتلىرىنى سەزمىدى. بۇ
ئېھتىمال، ئۇنىڭ تومۇرىدا يېرىم جۇڭگولۇقنىڭ قېنى ئېقىۋاتـ
قىنى، ئۇنىڭ ھېلىقى مېھرىبان، مۇلايىم شەرقلىق ئانىنىڭ
تەسىرىگە ئۇچرىغىنى ئۇچۇنمىكىن؟ بەلكىم لياڭ بىڭيۇ كەلگەنـ
ـدىن باشلاپلا ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ شەرقلىق قىزغا چۈشۈپ قالغانـ
ـدۇ؟ ئىشقىلىپ، ئۇ بارا ـ بارا ئولىۋېيېردىن ئىلگىرىكىدەك
بىزار بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارـ
نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاكا ـ سىڭىللاردەك دوستلۇق پەيدا بولدى.
ئولىۋېيېرنىڭ ئالدىراشچىلىقتا دەڭسەپ كۆرمەيلا دەپ سالغان
سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بولدى ھەم
يۈرىكى بىر پەسكە تىترەپ ئۆتتى. بىراق، ئۇ نېمىمۇ دېيەلىـ
ـسۇن؟ ئولىۋېيېر كۆڭلىدە مەيلى قانداق ئويلىشىدىن قەتئىينەـ
زەر، ئارىنى ئوچۇق قىلغۇدەك بىرەر ئېغىز گەپ قىلمىسا، قىز
بەرىبىر ھېچنېمىنى بىلمىگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ يۈرىۋېرەتـ

تى. ئۈچ يىلدىن بېرى قىز مانا مۇشۇنداق ئېھتىياتچانلىق بىلەن
ياشاپ كەلگەنىدى.

— لياڭ يۈەن ياخشى بولسىمۇ، لېكىن مەن بۇ يەردە
ئۇزۇن تۇرالمايمەن. بەرىبىر قايتىپ كېتىشىم كېرەك، —
دېدى قىز. ئۇنىڭ بۇ گېپىدە ئولىۋېيېرنى رېئاللىقتىن چەتنىگەن
خىياللارنى قىلماسلىققا دەۋەت قىلىۋاتقاندەك پۇراق بار ئىدى.

— سىزنىڭ جۇڭگوغا بولغان مۇھەببىتىڭىز نېمانداق
چوڭقۇر - ھە! — ئولىۋېيېر ئەپسۇسلىنىشقىمۇ، ھېسداشلىققى-
مۇ ئوخشىمايدىغان چۈشىنىكسىز بىر تەرزدە مۈرىسىنى كۆتۈ-
رۈپ قويدى، — چۈشتە جۇڭگوچە تائاملار ئاشخانىسىغا بېرىپ
تاماق يەپ كەلسەك قانداق؟ «شاڭخەي راۋىقى» نىڭ قورۇمىلىرى
ئانام قورىغان قورۇمىلاردىن كۆپ ياخشىكەن.

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۇلار يەر شارى تىياتىرخانىسى
زالىدا «چاقماق تېشى» كونسېرتىنىڭ باشلىنىشىنى كۈتۈپ يان-
مۇيان ئولتۇرۇشتى. بېلەتنى ئالدىنئالا سېتىۋالغان ئولىۋېيېر
لياڭ بىڭيۈ بىلەن بىرگە بولۇش ئۈچۈن بۇ كۈننى ناھايىتى
كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرغانىدى. لياڭ بىڭيۈنىڭ ئەزەلدىن
ئويۇن كۆرۈش بىلەن خۇشى يوق ئىدى، ئولىۋېيېر ئويۇننى
ماختاپ زورلاۋەرگەندىن كېيىن ئىلاجسىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بۇ
يەرگە كەلگەنىدى. لياڭ بىڭيۈنىڭ نەزەرىدە، بۇنداق ئويۇنلارنى
كۆرۈش ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىۋەتكەندىن باشقا نەرسە ئەمەس
ئىدى. شۇ تاپتا قىزنىڭ كاللىسى قۇپقۇرۇق، قىلغۇدەك باشقا
ئىشىمۇ يوق ئىدى. ئويۇن تېخى باشلانمىغان بولۇپ، قىز چۈشۈ-
رۈۋېتىلگەن پەردىگە بىرخىلدا قاراپ ئولتۇراتتى. دېگۈدەك گەپ
تاپالمىغان ئولىۋېيېر ھېلىلا «شاڭخەي راۋىقى» دا يېگەن مەززى-
لىك تاماق توغرۇلۇق توختىماي سۆزلىگىلى تۇردى:

— ۋەتىنىڭىزگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتىڭىز ئازراق

بولىسمۇ ئارام تېپىپ قالغاندۇ؟ بۈگۈن لوندوندىن چىقماي تۇ-رۇپلا جۇڭگوغا بىر قېتىم بېرىپ كەلگەندەك بولۇپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن!

— ياق، ئۇ يەرگە تاماق يېگىلى بېرىپ ۋەتىنىمنى تېخىمۇ كۆرگۈم كېلىپ كەتتى، — دېدى لياڭ بىڭيۇ، — لوندوندىكى جۇڭگو ئاشخانىلىرىنىڭ تاماقلىرىدا جۇڭگوچە تەم يوق ئىكەن، پەقەت قۇرۇق نامىلا بار ئىكەن. سىلەر چەت ئەللىكلەرنىغۇ قويۇپ تۇرايلى، بۇ يەرنىڭ تاماقلىرى بېيجىڭدىكى دۇڭلەيشۇن، نەنلەيشۇنلەرنىڭ تامىقىغا يەتمەيدىكەن. . . بىزنىڭ ئۆيدە دائىم يەيدىغان ئاددىي تاماقلارمۇ ئۇنىڭدىن مىڭ تەملىك!

— مۇنداق دەڭ! — لياڭ بىڭيۇنىڭ گەپلىرى ئولىۋيېر-نىڭ ھەۋەسىنى قوزغاپ قويدى، — ئەپسۇس، ماڭا بۇنداق بەخت نېسىپ بولمايدىغان ئوخشايدۇ! ئەگەر ئاخىرەت، باقىي ئالەم دېگەن گەپلەر راست بولسا، مەن كېيىنكى ئۆمرۈمدە چوقۇم جۇڭگوغا بېرىپ كېلىمەن!

— كېيىنكى ئۆمۈردە بېرىشنى كۈتۈشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇرۇش ئاياغلاشقاندا بارسىڭىزمۇ بولىدىغۇ! بارسىڭىز سىزنى ئۆيىمىزگە چاقىرىمەن، — لياڭ بىڭيۇ شۇ تاپتا بېيجىڭدا تۇرۇ-ۋاتقاندەك ساھىبخانىلىق تەلەپپۇزى بىلەن «ئۆيىمىز» دېگەن گەپنى ئۇرغۇلۇق قىلىپ ئېيتتى ھەمدە ئولىۋيېرغا ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەل قارىغىلى ۋە ھالقىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر چەكلىمىنىڭ بارلىقىنى ئۇستىلىق بىلەن ئەسكەرتىپ قويدى.

مەجنۇنلۇق گىردابىغا بېرىپ قالغان ئولىۋيېر لياڭ بىڭيۇ-نىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى ئۇقماي قىزنىڭ يوشۇرۇن بېشارىتىنى ياخشى تەرەپكە بۇراپ چۈشەندى، يۈزلىرى خۇشال-لىقتىن قىزىرىپ كەتتى.

— ۋاھ، بەك ياخشى بولدى. ئەمىسە بۇ ماڭا تازىمۇ ئۇنتۇلغۇسىز بىر سەپەر بولىدىغان بوپتۇ - دە! — دېدى ئۇ.

«نېمانداق ئەخمەق نېمە بۇ» دەپ ئويلىدى كۆڭلىدە لياڭ بىڭيۇ. ھەر ئىككىسى ئىنگلىز تىلىدا ياكى خەنزۇ تىلىدا بىمالال سۆزلىشەلەيتتى. بىراق، ئولتۇيېر لياڭ بىڭيۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقىنىنى تېخىچە بىلمەيۋاتاتتى.

. . .

پەردە ئېچىلىپ ئويۇن باشلىنىشى بىلەن تەڭ زال ئىچى تىمتاسلىقتا چۆمدى. تاللانغان نومۇرلار تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىۋالغانىدى. ئولتۇيېرمۇ سۆزدىن توختاپ دىققىتىنى ئويۇنغا مەركەزلەشتۈردى. ماياك باشقۇرىدىغان ئامېرىكىلىق ئىككى ياش باش رول ئالغان بۇ ئويۇندا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىنتىلىشلىرى ۋە قايغۇ - ئەلەملىرى ۋەقەلىك قىلىنغانىدى. ئۇلارنىڭ بىرى چۈشكۈن، بىرى جۇشقۇن، بولۇپ ھەر قېتىم بىرەر ئىشتا كېلىشەلمىگەن چاغدا ئارازلىشىپ قالاتتى. بۇنى كۆرۈپ ئولتۇيېر بىرەر بېشارەتكە ئېرىشكەندەك ھاياجانلىنىپ كەتتى. لياڭ بىڭيۇ بولسا قويۇلۇۋاتقان ئويۇنغا ئېرەنشىمەي ئولتۇراتتى. ئامېرىكىلىقلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن ئۇنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بولسۇن؟ لياڭ بىڭيۇنىڭ كاللىسىدا پەقەت «چوڭ قۇملۇق قارلىغىچى»، دۆڭلەيشۈن، بېيپىڭ، ئۇرۇش دېگەندەك ئويلارلا كېزىپ يۈرەتتى.

تۇيۇقسىز، ئويۇن ۋەقەلىكى غەلىتە بىر لىنىيىدە قانات يايدى. ھېلىقى جۇشقۇن ياش بۇ خىل مەززىسىز تۇرمۇشقا چىدىماي، جۇڭگوغا بېرىپ تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئۇرۇشقا ئاتلانماقچى بولدى: «ھايات؟ پەقەت جۇڭگودىلا ھەقىقىي ھاياتلىق بار. چۈنكى ھازىر ئۇ يەردە ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن رەزىللىك ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ!» بۇ قاتتىق ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتكەن لياڭ بىڭيۇ ئۆزىنىڭ لوندوندىكى يەر شارى تىياتىرخانىسىدا ئىكەنلىكىنى تامام ئۇنتۇپ، قايناق مەكتەپ بېغىغا قايتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى.

شۇ چاغلاردا ئۇ سىنىپتىكى ساۋاقدىشى ياڭ شېن بىلەن قىزغىن مۇھەببەتلەشكەنىدى. سۆيگۈ ئوقى بۇ كىچىككىنە قىز-نىڭ يۈرىكىگە تۇنجى قېتىم تەگكەن چاغدا، ئۇ بۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى. سالاپىتى، ئەخلاقى، بىلىمى بار ياڭ شېن تۇيۇقسىز ئۇنىڭ تىنچ تۇرمۇشىغا بۆسۈپ كىرىپ، ئۇنىڭ تىنچ كۆل سۈيىدەك قەلبىنى داۋالغۇتىۋەتتى. ئۇ بۇ ئىشنى چى ئاكىسى ۋە ئاچىسىغا دېمىگىنى بىلەن ساۋاقداشلىرىدىن يوشۇ-رۇپ قالالمايتتى، چۈنكى كۆپ ساندىكى ئوغۇللار ئۇنىڭغا قىزى-قاتتى. ئەمما قىزنىڭ قاپىقىدىن مۇز ياغدۇرۇپ ئەتراپىدىكىلەر-گە پىسەنتمۇ قىلماي قويىماي ھاكاۋۇرلۇق بىلەن يۈرۈشى ئۇلارنى ئۇمىدنى ئۈزۈشكە مەجبۇر قىلدى. شۇڭا ئۇلار ياڭ شېننىڭ ئۆزلىرىدىن چاققان كېلىپ بۇ قىزنى قولغا كەلتۈرۈۋالغانلىقىنى بايقاپ بۇ مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلىۋەتتى. ئۇ تەشۋىش ۋە خى-جىللىق ئىچىدە كىشىلەرنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق كۇسۇلداشلىرى ۋە سۈرۈشتۈرۈشلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى، گاھىدا بەخت تۇيغۇسىدىن مەست بولۇپ، بارلىق كىشىلەرگە «مەن سۆيۈلسەم نېمىشقا بولمايدىكەن؟» دەپ خىيالەن سوئال قويدى. ئەگەر كېيىنكى بىر تالاي ئىشلار بولمىغان بولسا، ئۇ دۇنيادىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تۇنجى مۇھەببەتلىشىپلا ئۆمۈرلۈك بىر جۈپلەردىن بولۇپ قالغىنىغا ئوخشاش، ياڭ شېن بىلەن ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ قالغانمۇ بولاتتى. بىراق، ئۇرۇش ئوتىنىڭ بېيجىڭغا قىستاپ كېلىشى، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن رەزىللىك ئوتتۇرىسىدا كەسكىن كۈرەش يۈز بېرىشى بىلەن كىشىلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى ئاشكارىلىدى. بىر كۈنى تۇ-يۇقسىز كوچىدا نامايىش قىلىشقا قاتناشقان، ياپونغا قارشى ئۇ-رۇش ۋەرەقىسىنى تارقاتقان بىر ساۋاقدىشى قولغا ئېلىندى. قاتتىق غەزەپلەنگەن ئوقۇغۇچىلار سىلىكىنىۋېلىپ ياپونغا قارشى ئىرا-دىسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بارغاندا، ئادەتتە كەم سۆز، سىپا-

سىيغا ئاربلاشمايدىغان ياك شىپنىنىك ئۆزىنىك قىرىندىشىنى تو-
توپ بەرگەنلىكىنى سەزدى. نوموس ۋە پوشايماندىن لياك بىگيو-
نىڭ گوزەل ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربات بولدى. كىچىككىنە بىر
قىزنىڭ تونجى پاك سۆيگوسى شونىڭ بىلەن كۆپوككە ئايلاندى.
ئو ئاشۇ غەزەپلىك كۆزلەرگە ئۇدۇل قاراشقا پىتىنالمايتتى،
ئۆزىنى ئاقلاشقىمۇ ئامالسىز ئىدى. ئو ئىلگىرى نامسىز كۆل
بويىدىن مەڭگۇ ئايرىلمايمەن دەپ ئويلايتتى، ئەمدىلىكتە سوزۇك
كۆل سۇيىمۇ ئو دۇچ كەلگەن بو ئاھانەتنى يۇيۇپ توگىتەلەيدىغان-
دەك ئەمەس ئىدى. ئونتوش، ئۆتمۇشكە مۇناسىۋەتلىك بارلىق
ئىشلارنى ئونتوش كېرەك ئىدى. ئو مۇھەببەتكە بولغان نەپرەت
ۋە تورموشقا بولغان قورقۇنچ تويغوسى ئىچىدە ئۆزىمۇ چۇشەنمەي-
دىغان بىر نىشاننى كۆزلەپ، خەن زىچىغا ئەگىشىپ مۇساپىر-
لىق يولىغا قەدەم باستى. . .
لېكىن، ئو جاھاننىڭ ئو چېتىگە قېچىپ كەتسىمو قەلب
جاراھىتىدىن قوتولالمايدىغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن. بەلكىم ئاشو
قەلب يارىسى ئونىڭ زېدىلەنگەن، مۇزدەك قەلبىنى مەڭگو ئازاب-
لاپ ئۆتەر. مانا ئونىڭغا شو تاپتا قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن
رەھىمسىزلەرچە قەتلى قىلىنغان ھېلىقى ساۋاقدىشى سەھنىدە
تىرىلىپ، ئۆزى سۆيگەن ھېلىقى ئادەمنىڭ روھىنى چاقىرىۋات-
قاندەك تويۇلوپ كەتتى. مۇھەببەت، ئېھ ساددا، نادان مۇھەب-
بەت، خاتالاشقان، ئۆزىنى نابوت قىلغان مۇھەببەت. . . ئازاب
ۋە نەپرەت ئونىڭ قەلبىنى ئۆرتىمەكتە ئىدى. شو تاپتا ئۆزىنىڭ
لوندوندا ياكى بېيجىڭدا ئىكەنلىكىنى، ئۆلوك ياكى تىرىك ئى-
كەنلىكىنى بىلمەيتتى. لياك بىگيو چوڭقور ھاڭغا چوشوپ كې-
تىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ بىر توپ دەرەخنى توتوۋالغىنىغا ئوخشاش
ئولىۋېيرنىڭ بېغىشىنى ئىختىيارسىز چىڭگىدە توتوۋالدى.
— لياك خانقىز. . . — كوتولمىگەن بو ھەرىكەتتىن جاز-
لانغان ئولىۋېير ئونى ئاستا چاقىرغاچ، قولىنى ئونىڭ

نازۇك، سۇزۇك قوللىرىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، يېنىك سىلاشقا باشلىدى. . .

تۇيۇقسىز ئېسىگە كەلگەن لياڭ بىڭيۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويغانلىقىنى سەزدى ۋە خىجىللىق ئىچىدە ئىختىيارسىز قولىنى تارتىۋېلىپ:

— ئولىۋېيېر، ئۇنداق قىلماڭ. . . — دېدى.

ئولىۋېيېر:

— بۇ ئويۇن ھەقىقەتەن ئادەمنى تەسىرلەندۈرىدىكەن! — دېدىيۇ، قىزغا قاراشقا پېتىنالماي سەھنىگە قارىۋالدى، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى.

— بۇ ئويۇن بەك ئېچىنىشلىق ئىكەن، كىشى كۆرسە چىدىيالماي قالىدىكەن!

— ئېچىنىشلىق دەمسىز؟ مەن ئۇنداق ھېس قىلمىدىمغۇ؟

شۇ تاپتا ئىككىسى كۆڭلىدە باشقا - باشقا نەرسىنى ئويلاۋاتاتتى.

ئويۇن داۋاملىق قويۇلىۋەردى. جۇڭگوغا كەتكەن ھېلىقى ياش بىر كەتكىنىچە قايتىپ كەلمىدى، يەنە بىرى شۇ يەردە قېپقېلىپ، چەكسىز ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى. «ھەي، بۇنداق قىلىنىۋاتقانلار يالغۇز ئۇلا ئەمەسقۇ؟» دەپ ئويلىدى لياڭ بىڭيۇ. ھەتتا ئۇ: «بۇ ئويۇن مەخسۇس مەن ئۈچۈنلا يېزىلىغاندۇ - ھە!» دەپمۇ ئويلاپ قالدى. بېيجىڭدىن ئايرىلىپمۇ قۇتۇلالمىغان روھىي بېسىم قەلب يارىسىنى قايتىدىن قوزغاپ قويدى.

گۈزەل بىر قىز سەھنىدە پەيدا بولدى. توقسان يىل ئىلگىرى ۋېنادىكى بىر ئائىلە كىشىلىرى پاراخوت ھادىسىسىگە ئۇچراپ ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇلارنىڭ قىزى سۇ ئالۋاستىسىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى. سەھنىدىكى بۇ قىز دەل ئاشۇ قىزنىڭ ئەرۋاھى ئىدى. ئەگەر ئۇ ھازىر ھايات بولغان بولسا، يۈز نەچچە ياشقا

كىرەر بولغىيدى. بىراق، ئۇ ئەرۋاھ يەنىلا بىر گۈزەل قىزدە. ئۇ تېخى ھاياتنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي، ئۆزىگە مەنسۇپ بولىدىغان سۆيگۈگە ئېرىشمەي ئېچىنىشلىق ھالدا بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى. ئەمدىلىكتە كىشىلىك دۇنياسىغا «ئوغرى مۇشۈك» تەك تىمىسقىلاپ كېلىپ، كىشىلەردىن مۇھەببەت تەلەپ قىلدى. بۇ قىزنىڭ روھىمۇ جۇڭگونىڭ «لياۋجەي رىۋايەتلىرى» دىكى جىن ئالۋاستىلار ھەققىدىكى ھېكايىلەرگە ئوخشاشلا ئادەم سىياقىغا كىرىپ، مایاك باشقۇرىدىغان ھېلىقى پاسسىپ ياشنى بەند قىلدۇالدى، ئۇنى قىزغىن مۇھەببەت بىلەن ھاياتنى قۇچاقلاشقا قىستىدى.

ئاھ، خۇدا! لياڭ بىڭيۇ كۆڭلىدە ھەسرەت چەكمەكتە ئىدى. دۇنيانىڭ بۇ چېتىدىمۇ نېمىشقا روھ، ئەرۋاھ ھەققىدىكى بۇنداق ھېكايىلەر، كىشىنى ئېزىقتۇرىدىغان ئېزىتقۇ ئەرۋاھلار باردۇ؟ سۇدا ئاللىبۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن ۋېنالىق قىز نېمە ئۈچۈن ئاشۇ پاك جىمجىت دۇنيادا ياشىماي يەنە مۇشۇ يىرگىنىشلىك دۇنيادىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ؟ ھەي، سەن سۆيگۈنىڭ ئازابلىرىنى، قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىدىڭ، شۇڭا سۆيگۈنىڭ كىشىنى ئۆلۈمدىنمۇ بەكرەك ۋەھىمىگە سالىدىغان تېگى يوق ھاڭ ئىكەنلىكىنى ئەسلا بىلمەيسەن.

تىياتىرخانىنىڭ سىرتىدىن ئەنسىز سىگنال ئاۋازى ئاڭلاندى. تاماشىبىنلار تاشقى دۇنيادىن خەۋەرسىزدەك ھېچقانداق ئىنكاس قايتۇرماي ئولتۇرىۋەردى. پەردە چۈشۈرۈلگەندىن كېيىنلا ئېىسگە كېلىپ نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ قېلىشتى. پەردە ئىچىدىن تىياتىرخانا دىرېكتورى كۆلۈمسىرىگىنىچە چىقىپ، تاماشىبىنلارغا ئېگىلىپ بىر تەزىم قىلىۋەتكەندىن كېيىن: «خانىملار، ئەپەندىلەر، ھەرقايسىڭلارنى ئاۋارە قىلىپ قويىدىغان بولدۇم. يۇقىرىنىڭ قارارىغا ئاساسەن كۆپچىلىككە مۇنداق بىرگەپنى دېمىسەم بولمىدى: ھازىر سىرتتا

ھاۋا ھۇجۇمى سىگنالى چېلىنىۋاتىدۇ، تاماشىبىنلار ئارىسىدا ھاۋا ھۇجۇمىدىن ساقلانماقچى بولغانلار بولسا، دەرھال بۇ يەر-دىن ئايرىلسۇن!» دېدى.

تاماشىبىنلار مىدىرلاپمۇ قويمىدى، زال ئىچىدە جاۋاب ئور-نىدا ئۆزگە ئىشىنىش، خۇشاللىق ئارىلاشقان كۈلكە ساداسى ياڭرىدى. تىياتىرخانا دىرېكتورى كۈلۈپ كىرىپ كەتكەندىن كې-يىن پەردە يەنە ئېچىلدى. ۋېنالىق قىز بىلەن ئامېرىكىلىق ماياك باشقۇرغۇچى يىگىت يەنە سەھنىدە پەيدا بولدى. ئۆلۈپ كەتكىنىگە توقسان يىل بولغان بىر ئەرۋاھنىڭ ھايات كىشىلەرگە ئۆلۈمنىڭ تەھدىتىنى ئۇنتۇلدۇرالىشى ھەقىقەتەن بىر مۆجىزە ئىدى.

ۋېنالىق قىزنىڭ ئەرۋاھى لياڭ بىگيۇنىڭ قەلبىنى رام قىلىۋالدى. ئەرۋاھنىڭ ھەربىر سۆزى، خۇددى لياڭ بىگيۇگە قارىتىپ ئېيتىلغاندەك ئۇنى ئازابلايتتى، قىينايتتى.

مۇھەببەتكە ئاسان ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ۋېنالىق قىزنىڭ روھى ئاخىر ئۆزى ئىنتىلگەن نەرسىلەرگە ئېرىشەلمەي، كىشى-لەر ئارىسىدىن كۆزى قىيمىغان ھالدا ئايرىلىپ، يەنە ھېلىقى سوغۇق، قاراڭغۇ، مەڭگۈلۈك ماكانىغا قايتىپ كەتتى. ئەرۋاھ كېتەر چېغىدا ئۆزى سۆيگەن ماياك باشقۇرغۇچى ياشنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن: «مەن سىلەرگە ئوخشاش ھايات كىشىلەرگە بەكمۇ ھەۋەس قىلىمەن. سېنىڭ ياشاش، مۇھەببەت-لىنىش ئەركىنلىكىڭ بار...» دېدى.

پەردە ئاستا - ئاستا چۈشۈرۈلدى. زال ئىچى ئېغىر سۈكۈ-ناتقا چۆمدى. ئاندىن پەردە قايتا ئېچىلىپ زال ئىچىدىكى چىراغ-لار يورۇپ كەتتى. ئەرۋاھ بىلەن ئۇنىڭ مەشۇقى كۈلۈمسىرەپ سەھنىگە چىقتى. تاماشىبىنلار شۇندىلا ئېسىگە كەلدى. قىزغىن چاۋاك سادالىرى خېلىغىچە بېسىقمىدى.

ئۇلار يەر شارى كۈلۈپىدىن چىققان چاغدا، لوندون ئاسمى-

نىنىڭ غەرب بۇرجىكىدە ئېسىلىپ تۇرغان قۇياش ئاستا ـ ئاستا ئولتۇرۇشقا، ئەتراپقا كۆكۈم پەردىسى يېيىلىشقا باشلىدى. پىدىيادىلەر يولىدىكى كاشتان دەرىخىدىن تۆكۈلۈۋاتقان يوپۇرماقلار لياڭ بىڭيۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا شارىلداپ ئاۋاز چىقىراتتى. ھاۋا ھۆجۇمى سىگنالى خېلى بۇرۇنلا بېسىقىپ قالغان بولۇپ، شەھەر ئىچى ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك تىمتاس ئىدى. قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇسلار ئىلگىرىكىدەكلا كېتىۋاتاتتى. قولتۇقىغا ھۆججەت سومكىسى قىستۇرۇۋالغان ئەرلەر ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيىگە قايتىپ كېتىشىۋاتاتتى، بىر نەچچە ئايال بوۋاقلىرىنى سالغان كىچىك ھارۋىلارنى ئىتتىرىشىپ ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرلىرى ئاستىدا سەيلە قىلىشىۋاتاتتى. ھەتتا بىر ـ بىرى بىلەن تونۇشمايدىغان كىشىلەرمۇ بىر ـ بىرىنى يانداپ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «بايامقى سىگنال ئەجەب ئۇزۇن چېلىندىيا، بۇنداق شاۋقۇنلار سالامەتلىككە زىيانلىق جۇمۇ!»، «توغرا، ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق سىگنال چېلىنىپ كەتتىغۇ» دەپ چاقچاقلىشىپ قوياتتى.

لياڭ بىڭيۇ تېخىچە ھېلىقى قىزنى، ئۆزى بىلەن دەرداش بولغان ھېلىقى ئەرۋاھنى ئويلىماقتا ئىدى. كىنوخانىدا ئۆتكۈزگەن ئۈچ سائەت ۋاقىت ئۇنى پۈتۈن ئۆمۈر مۇساپىسىنى بېسىپ تۈگەتكەندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويدى. ياشىماق نېمە ئۇچۇن بۇنچە مۇشكۈل، ئازابلىق بولىدىغاندۇ؟ ئۇ بايا كۆرگەن ئويۇندىن تەسىرلەندى. ئەمما ئۇنىڭ تەسىرلىنىشى ئايرىلىش ئازابىدىن ئەمەس، بەلكى سۆيگۈگە بولغان قايناق ھېسسىياتتىن ئىدى.

ــ بايا سىگنال چېلىنغان چاغدا، ــ دېدى ئولىۋيېر، ــ ئەگەر كىنوخانا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ مىجىقىمىنى چىقىرىۋەتكەن بولسىمۇ، مەن يەنىلا ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك سانايتتىم.

ــ نېمىشقا؟

— چۈنكى، . . . چۈنكى، يېنىمدا سىز بارده!
— ياق، ئۇلۇغيېر. بۇنداق دېمەڭ، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ھەرگىز بۇنداق دېمەڭ. . . — لىياڭ بىڭيۇ يىگىتنىڭ تۇيۇقسىز ئېيتقان گەپلىرىدىن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى.
— نېمىشقا بۇنداق دېمەيمەن؟ مەن بىر تىرىك ئادەم، ھايات كەچۈرۈش، بىراۋنى سۆيۈش ھوقۇقۇم بار، — كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان ئۇلۇغيېر ئۈچ يىلدىن بېرى كۆڭلىدە يىغىلىپ يانقان دەرد - ئەلەمنىڭ پارتلاپ چىقىشى بىلەن ئۆزىنى زادىلا تۇتالماي قالدى، — بىڭيۇ، لىياڭ خانقىز، بىلەمسىز؟ مەن سىزنى سۆيىمەن. سىزنى تۇنجى كۆرگەن كۈندىن باشلاپلا مۇھەببەت تورىغا چۈشۈپ قالدىم. مېنىڭ سىزدىن باشقا ئادەمنى سۆيۈشۈم مۇمكىن ئەمەس. ئاشۇ كۈندىن باشلاپ مېنىڭ ھاياتىمغا يېڭى مەزمۇن قېتىلدى، خۇشاللىق ۋە ئۈمىد جور بولدى. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ئالتۇن چاچلىق، كۆك كۆزلۈك قىزلارغا نېمە ئۈچۈن كۆزۈمنىڭ قىرىنى سېلىپ قويمىغىنىمنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى بىلدىم. ئەسلىدە تەقدىر مېنى سىزنى كۈتۈشكە بۇيرۇغان، سىزنى مەن ئۈچۈن دۇنيانىڭ شەرقىدىن بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنىكەن. بۇ تەڭرىنىڭ ئىرادىسى!
ئادەتتە ئۇلۇغيېرنىڭ گېپىدە شەرقلىكلەرنىڭكىگە خاس يۇشۇرۇن مەنىمۇ، غەربلىكلەرنىڭكىگە خاس ئوچۇق - يورۇقلۇقمۇ بار ئىدى. ئەمدىلىكتە ۋېنالىق قىزنىڭ ئەرۋاھى بەك تەسىر قىلدىمۇ قانداق، ئوچۇق - يورۇقلۇق بىردىنلا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى؛ ئۇلۇغيېر مانا مۇشۇ كۈچنىڭ تۈرتكىسىدە ئورۇن، ۋاقىت تاللاپ ئولتۇرماي ئۆزىنى ئاشىق - بىقارار قىلغان بۇ قىزغا كۆڭلىدىكىنى بىراقلا تۆكۈۋالدى. بىر جۈپ ياشانغان ئەر - خوتۇن يان تەرەپتىن قولتۇقلاشقىنىچە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئۇلارغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى. گەرچە ئۇلار خەنزۇ تىلىنى بىلمىسىمۇ، بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر ئىشنىڭ

ئۆتۈلگەنلىكىنى بىلگەندى، بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن: «بۇ يىگىت بەك ھاياجانلىنىپ كېتىۋېتىپتۇ. ھەي، بىر چاغلاردا بىزنىڭمۇ مۇشۇنداق ۋاقتىمىز بولغان ـ ھە! » دېگەندەك بىر خىل مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئولىۋېيىر قۇياش نۇرىنى توسۇۋالغان بولۇپ، قاۋۇل تېنى ئالدىدا ئۇزۇن سايىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. لياڭ بىڭيۇ سەل ئورۇق، كىچىك بولغاچقا، سايىسى يىگىتنىڭ سايىسى ئاستىدا كۆرۈنمەيلا قالغانىدى. ئولىۋېيىرنىڭ تۇيۇقسىز ھاياجانلىنىپ ئېيتقان ھېسسىياتلىق گەپلىرىدىن قىزنىڭ ۋۇجۇدى قورقۇنچ ئىچىدە تىترەشكە چۈشكەنىدى، ۋەھىمىدىن پىيالىدەك چەكچەيگەن كۆزلىرى ئولىۋېيىرغا قادالغانىدى:

ـــ ياق، ئولىۋېيىر، ياق...

ئەسەبىيلەشكەن ئولىۋېيىر ئامبۇردەك مەزمۇت قوللىرى بىلەن لياڭ بىڭيۇنىڭ مۈرىسىنى سىلكىدى:

ـــ نېمىشقا ياق؟ زادى نېمىشقا؟ «خونتېر ئۇنچە ـ مەرۋايىت دۇكىنى» چىچېنجەيگە يەتمەمدۇ ياكى مەن سىزگە لايىق كەلمەمدىم؟

ـــ ياق، ياق...

ـــ ئەمىسە قېنىم سىزنىڭكىگە ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ مەن سىزدە غەربلىكلەرنىڭ كونا بىر تەرەپلىمە قاراشلىرى ھەر ھالدا يوقتۇر دەپ ئويلايمەن. ئۇلار قارا تەنلىك، سېرىق تەنلىك ۋە ياۋروپا ـ ئاسىيا قېنى ئارىلاش شالغۇتلارنى كۆزگە ئىلمايدۇ. مەن مۇشۇنداق قاراشتا بولغىنى ئۈچۈن بىر ساۋاقدىشىمنى دۈمبالىغان. لېكىن، سىز جۇڭگولۇق، مېنىڭ ئانامغا ئوخشاشلا جۇڭگولۇق، مېنىڭ تېنىمدىمۇ جۇڭگونىڭ قېنى ئاقىدۇ، جۇڭگومۇ مېنىڭ ۋەتىنىم!

ـــ ئولىۋېيىر، مەن بۇنداق دېمەكچى ئەمەس...

ـــ ئەمىسە يەنە نېمىشقا تەلىپىمنى رەت قىلىسىز؟ بۇ

سىزنىڭ ئۆيىڭىز بولمىغىنى ئۈچۈنمۇ؟ سېرىق تەنلىك ئەنگلىيەلىك بولۇشنى خالىمىسىڭىز، بىز جۇڭگوغا قايتىپ كەتسەك بولىدىغۇ!

لياڭ بىڭيۇنىڭ بەدىنى لاسىدە بوشاپ كەتتى، قېنى ئېقىشتىن، يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. مانا، شۇ تاپتا يۈزلىرى شەلپەردەك قىزارغان، ۋۇجۇدىدىن ئەرلەرگە خاس جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇرغان ئولىۋېر قوللىرىنى كەڭ يېيىپ ئۇنىڭدىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىپ تۇرۇپتۇ. كۆزلىرىدە ئاشىقلىق ئوتى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرىدۇ. ئۆزى ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قىلىشتىن يانمايدىغان يىگىتنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىشقا قانچىلىك جۈرئەت كېرەك - ھە؟

— ئەمدى قوشۇلۇپسىز - دە؟ — ئولىۋېر ئۇنىڭغا كۆز ئۈزمەي قارىدى، — بىلدىم، سىز قوشۇلدىڭىز. سۈكۈت قىلغىنىڭىز قوشۇلغىنىڭىز. بۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ مۇھەببىتىنى ئىپادىلەشتىكى ئۇسۇلى! — خۇشاللىقتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قوياي دېگەن ئولىۋېرنىڭ مەڭز گۆشلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ لياڭ بىڭيۇنىڭ يۇمشاق بەدىنىنى چىڭڭىدە قۇچاقلاپ ئوتتەك قىزىق لەۋلىرىنى قىزنىڭ لەۋلىرىگە ئۇزاتتى. . .

تۇساتتىن، لياڭ بىڭيۇنىڭ كۆزىگە ئولىۋېر ياڭ شىندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. مانا، ئوت يېنىپ تۇرغان ئوخشاش كۆزلەر، ئەسەبىيلەرچە ئېيتىلغان ئوخشاش سۆزلەر! لياڭ بىڭيۇنى قارشى تۇرغىلى، ئۆزىنى قاچۇرغىلى بولمايدىغان بىر خىل كۈچنىڭ تۈرتكىسىدە «ئۇنسىز» تەسلىم قىلغىنى دەل مۇشۇنداق گەپلەر ئەمەسمىدى! ئۇ ئەمدى يەنە كەلدى، كەلگەندىمۇ ئەنگلىيىگە قىستاپ كەلدى. «مۇھەببەتنىڭ» ئىبلىس قولىنىڭ يەتمەيدىغان يېرى يوق ئىكەن ئەمەسمۇ! لياڭ بىڭيۇ تىترەپ كەتتى. يەنە بىر قېتىملىق ئاچچىق رىيازەت ئۇنى يۇتۇپ كېتىش ئالدىدا تۇراتتى.

— ياق! — لياڭ بىڭيو بارلىق كۈچىنى يىغىپ ئۇلىۋېر-نى نازۇك قولى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى.

تەييارلىقسىز تۇرغان ئۇلىۋېر جايىدا تۇرالماي يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قېلىپ ئۆزىنى تەسلىكتە رۇسلىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھەيرانلىق ۋە ھەسرەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

— لياڭ... لياڭ...

— ئۇلىۋېر! — لياڭ بىڭيو يېنىدىكى كاشتان دەرىخىگە ھالسىزغىنە يۆلىنىپ قالدى. شۇ تاپتا ياڭ شېنىنى ئەمەس، ئۇلىۋېرنى، گۇناھسىز، بىچارە بىر يىگىتنى ئىتتىرىۋەتتى. لېكىن ئىتتىرىۋەتسە نېمە بوپتۇ؟ لياڭ بىڭيونىڭ خەستىلەنگەن قەلبىدىن مۇھەببەتكە بولغان ئىنتىلىش مەڭگۈگە كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن، ئەمدى ئۇنىڭ مۇھەببەت قەسرىنى ھېچكىم ئاچالمايدۇ.

— سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۇلىۋېر، مېنى مەجبۇرلى-ماڭ! بىز ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قالساق بولىدىغۇ؟ لېكىن، مۇھەببەت باغلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

— نېمىشقا، نېمىشقا؟ — ئۇلىۋېر دۇئېلدا يېڭىلگىنىگە تەن بەرمىگەن ئادەمدەك ھاسىرىغىنىچە لياڭ بىڭيونىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟ لياڭ بىڭيو ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. ياڭ شېنىنىڭ ساختا ئاق كۆڭۈللۈكى بىلەن ئۇلىۋ-ېرنىڭ نېمە ئالاقىسى بار؟ ئۇ ياڭ شېنغا ئوخشاش قېرىنداشنى ساتمىدىغۇ، بىرىگە زىيانمۇ سالمىدىغۇ، لياڭ بىڭيونى ئالدىمى-دىغۇ، ئۈچ يىلدىن بېرى لياڭ بىڭيونى ياخشى كۆرۈپ كەلدىغۇ، ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ، غەمخورلۇق قىلىپ كەلدىغۇ؟ لياڭ بىڭيو ھەر قېتىم خونتېر ئائىلىسىدىكى ئۆزىنىڭ ياتىقىغا چىققاندا، كۆزى تۇنجى بولۇپ ئۇلىۋېر سوۋغا قىلغان گۈلگە چۈشەتتى. مانا، ئۈچ يىل بىر كۈندەكلا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ دېرىزە تەكچىسىدە قىش - ياز سولمايدىغان گۈل ھېلىھەم ئېچىلىپ

تۇردۇ. ئولىۋيېر ئاخىر مۇھەببىتىنى يۈرەكلىك هالدا ئۇنىڭغا ئاشكارىلىدى. بۇ گۇناهمۇ؟ ئۇنىڭ سۆيۈش هوقۇقى يوقمۇ؟ تولىمۇ ئەپسۇس، ئولىۋيېر! سەن نېمىشقا ساپ مۇھەببىتىڭنى باشقا قىزلارغا بەرمەي، لياڭ بىڭيۈنىلا پىرقىراپ يۈرسەن. سەن هەرگىز كۈتكىنىڭدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەيسەن، رەت قىلدىنىسەن. سەن بۇ جۇڭگولۇق قىزنى چۈشەنمەيسەن. ئۇششۇك تەگكەن تۇنجى مۇھەببىتى ئۇنىڭدا مۇھەببەتلىشىش جىنايەت دېگەن قاراشنى پەيدا قىلدى، ئۇنىڭ قەلبىدە يىرگىنىش ۋە نەپرەتتىن مەزمۇت تام ياسىدى. ئۇ مۇھەببەت بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلاشتى، چۈنكى. . . ئۇ ئولىۋيېرنىڭ سوئاللىرىغا قانداق جاۋاب بەرسۇنكىن؟ «مەن جۇڭگولۇقلا ئەمەس يەنە كېلىپ بىر مۇسۇلمان. ئاللاغا ئىشىنىدىغان خۇيزۇ، بىزنىڭ ئارىمىزدا مەڭگۈ ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان پاسىل بار.» ئۇ ئەڭ ئاخىرقى كوزىرنى ئىشقا سالماقچى بولدى. مۇشۇنداق جاۋاب بەرسىلا، ئولىۋيېرنىڭ هۇجۇمىغا تاقابىل تۇرالار بەلكىم؟ شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبى يەنە ئېغىر زەربىگە ئۇچرىدى. لياڭ بىڭيۈ بۇ گەپنى ياڭ شېنغا دېگەندىمۇ هېچقانداق پايدىسى بولمىغانىدى. ياڭ شېن «مەنمۇ ئىسلام دىنىغا كىرەي» دەپ قەسەم قىلغاندا، لياڭ بىڭيۈ ماقۇل بولغانىدى. . . ئۇ بەلكىم ئۆزىنىڭ ئۇجمە كۆڭۈللۈكى، ئاجىزلىقى تۈپەيلى ئىشەنچسىز ئادەمگە كۆڭۈل بېرىپ ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچرىغاندۇ؟ «ئەمدى ئولىۋيېرنى بۇ پاسىلدىن ئۆتكۈزمەسلىكى كېرەك، هەرگىز!»

ئولىۋيېر داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى، بۇ مەردانە جاۋابتىن تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۆزىنى ئۇلۇغ كۆيۈۋاتقان ئوتتىن بىردىنلا مۇزدەك دەرياغا چۈشۈپ كەتكەندەك سەزدى. ئەمما، ئۇنىڭ قەلبى يەنىلا توختاۋسىز يېلىنجاپ تۇراتتى. بىر سېكۇنتلۇق جىمجىتلىقتىن كېيىن بۇ ئوت يەنە يالقۇنلىدى.

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟ هەممىمىز ئوخشاشلا ئادەمغۇ!

نىمىشقا يەنە مىللەت، دىن دەپ ئايرىپ ئارىمىزغا تام سوقۇپ يۈرىمىز. دىننى ئادەملەر ئۆزى يارىتىۋالغان. دۇنيادا تەڭرى، خۇدا دېگەن نېمە يوق، يوق! پەقەت مۇھەببەتلا بار!

— ئولىۋېر، ئاللا سىزنى كەچۈرمەيدۇ!... — لياڭ بىڭيۇ تولىمۇ ئايانچلىق ئاۋازدا شۇنداق دېدى، قولى دەرەخنىڭ غولىدىن سىرىلىپ چۈشۈپ كەتتى، كۆزىگە يەر جاھان پىرقىراۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

— لياڭ بىڭيۇ خانقىز! — نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالغان ئولىۋېر دەرھال بېرىپ ئۇنى يۆلىۋالدى...

ئۇلارنىڭ ئالدىدىلا دەرەخ ئۈرۈقلىرىنى تېرىپ يەۋاتقان بىر توپ ياۋا كەپتەر پۇررىدە ئۇچۇپ كەتتى. ئۇچۇپ كېتىۋاتقان كەپتەرلەرنىڭ قاناتلىرىدىن ۋىژىلداپ ئاۋاز چىقاتتى.

ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە خونتېر خانىم كەچلىك تاماق تەييارلاۋاتاتتى.

— خەيرلىك كەچ، خونتېر خانىم.

— ياخشىمۇ سىز، بالام. لياڭ خانقىز، چىرايىڭىز باشقىچە تۇرامدۇ قانداق؟

— ياق، مەن ناھايىتى ياخشى، رەھمەت! — لياڭ بىڭيۇ زورىغا كۈلۈمسىرىدى.

— ئانا، چۈشتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن جۇڭگوغا دائىر بىر تىياتىر كۆردۈم. بەك ھاياجانلىنىپ كەتكەن بولساق كېرەك. تىياتىر كەيپىياتىمىزغا بەكلا تەسىر قىلدى، — دېدى ئولىۋېر.

— ھە مۇنداق دېگىن، ئەمىسە ئوبدان ئارام ئېلىڭلار. ئۆگىنىش قىلىپ چارچاپ كەتكەن ئادەمگە تىياتىرنى نېمە قويۇپتۇ؟ ئولىۋېر، سەن لياڭ خانقىزغا ئۇنداق مەسلىھەتنى كۆرسەتمەسلىكىڭ كېرەك ئىدى.

— شۇنداق، ئانا، مەن ئەيىبلىك، — دېدى ئولىۋېر پۇشايمان قىلغاندەك ئاھاڭدا. ئۇ لياڭ بىگيۇگە چۈشتىن كېيىنكى كۆڭۈلسىزلىكنى ئانىسىغا ئېيتماسلىقنى ۋەدە بەرگەنىدى. ئەمما ئۇ ئازابىنى يوشۇرالمىدى، — ئانا، ئەمدى ئىككىنچى ئۇنداق قىلمايمەن، ھەرگىز...

— كەچۈرۈڭ، خونتېر خانىم، — دېدى لياڭ بىگيۇ ئاچچىق كۆلۈمسىرەپ، — كەچلىك تاماقتا سىلەر بىلەن بىرگە بولالمايدىغان بولدۇم.

— بوپتۇ، ئارام ئېلىڭ، قىزىم. بىردەمدىن كېيىن سىز ياخشى كۆرىدىغان ئۆگرە بىلەن تۇخۇم تورمىلى قىلىپ بېرىمەن.

— رەھمەت سىزگە. قورسىقىم ئاچمىدى، — لياڭ بىگيۇ ئېغىر قەدەملىرىنى سۆرەپ ھارغىن ھالدا ئۈستىگە ماڭدى.

ئولىۋېر ئۇنى يۆلىمەكچى بولدىيۇ، ئەمما جۈرئەت قىلالماي توختاپ قالدى.

خەن زىچى لياڭ بىگيۇنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— يۇئېر، كەلدىڭىزمۇ؟

لياڭ بىگيۇ ئۇنىڭغا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ، ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ۋە ئىشىكنى ياپتى.

خەن زىچىنىڭ چىرايىدا بىر خىل تەشۋىش ئالامىتى ئەكس ئەتتى. ئۇ ئىتتىك كېلىپ لياڭ بىگيۇنىڭ ئىشىكىنى بوش چەكتى:

— يۇئېر، يۇئېر!

— كىرىڭ، چى ئاكا!

خەن زىچى ئۆيگە كىردى. لياڭ بىگيۇ كارىۋىتىدا كىيىمى بىلەنلا ياتاتتى. خەن زىچى ئۇنىڭ تاتارغان چىرايى ۋە نۇرسىز كۆزلىرىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى.

— نېمە بولدىڭىز، ئاغرىپ قالدىڭىزمۇ؟
— ياق... ياق.
— مەكتەپتە بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە يولۇقتىڭىزمۇ - يا؟
— ياق... بولدى، سورىماڭ! — لياڭ بىڭيۇ ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى خەن زىچىڭگە قانداقمۇ دېيەلىسۇن!
— ياق، سىز بىر ئىشنى مەندىن يوشۇرۇۋاتىسىز، — دېدى خەن زىچى تېخىمۇ خاتىرجەمسىزلىنىپ، — بىرى بوزەك قىلدىمۇيا؟
— چى ئاكا، — لياڭ بىڭيۇ «ئۇ سىرىمنى بىلىپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ تەمتىرەپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا ئارقىسىنى قىلىپ ياتقان پېتى دېدى، — مەن... قىيىن ئەھۋالدا قالدىم. ئولىۋېيىر ماڭا... مۇھەببەت ئىزهار... قىلدى.
بۇ گەپ ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاخىر چىقتى. ئۇ يۈزلىرىنى ئوت ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك سېزىۋاتاتتى.
— هە؟ — خەن زىچى بۇ گەپتىن بەكلا هەيران قالدى. يۈئېرنىڭ ئەمدى بالىلىقى بىلەن خوشلاشقانلىقىنى، ئۈچ ياشتىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئالدىدا چوڭ بولغان سىڭلىسىنىڭ چوڭ بولۇپ قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان يېڭى بىر قەدەمگە دۇچ كەلگەنلىكىنى سەزدى. مانا، ئولىۋېيىر ئۇنىڭغا قول سوزۇۋېتىپتۇ. شۇلارنى ئويلاۋېتىپ خەن زىچىنىڭ قەلبىنى بىر خىل تەنهالىق، ئىلاجسىزلىق تۇيغۇسى چۇلغىۋالدى. يۈئېر ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ كېتىۋاتقاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ باشقا بىر ئەرنىڭ هىمايىسىدە ئۆتىدىغاندەك، ئەمدى بىر ئۆيدە تۇرمايدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدى. ئون نەچچە يىللىق ئىناق تۇرمۇش، يار - يۆلەك بولۇشۇپ ئۆتكەن ئۈچ يىللىق هايات ئاخىرلاشتى. شۇ تاپتا ئۇ يېنىدىكى بىردىنبىر يېقىن ئادىمىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ.
ئولىۋېيىر سوۋغا قىلغان چىنىگۈل دېرىزە تەكچىسىدە چە-

رايلىق ئېچىلىپ تۇراتتى. ئۈچ يىلدىن بېرى يۈئېر ئۆيدە بولسۇن، بولمىسۇن بۇ گۈل ئۇنىڭ دېرىزە تەكچىسىدە تۇرىۋەردى. يۈئېرنىڭ بۇ گۈلنى بېقىشى ئۆينى بېزەش، تۇرمۇشنى گۈزەللەشتۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا ئولىۋېيرنىڭ ھېسسىياتى سىڭگەنىدى. بۇ، سۆيگۈنىڭ سىمۋولى. خەن زىچى بۇنى نېمىشقا خىيالىغا كەلتۈرمىدى؟ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا سەرگەردانلىق ھاياتىنى باشلىغان، كىچىكىدىنلا جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يەتكۈچە تارتقان خەن زىچىنىڭ قەلبىنى لياڭ ئائىلىسىگە كىرگەندىن كېيىن ئۇستاز ـ شاگىرتلىق، ئاكا ـ سىڭىللىق مېھرى ۋە پاك مۇھەببەت ئىللىتتى. ئۇستىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى خەن زىچىدە كۈچلۈك قىساس ئىستىكى قوزغىدى. شۇڭا ئۇ كەمسىتىشكە، ئۇقۇشماي قىلىنغان تاپا ـ تەنىلەرگە چىداپ چىچېنجەينى قايتىدىن گۈللەندۈرۈپ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلدى. خېيىمخەتەر، جاپا ـ مۇشەققەت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن بىئېرنى ئەمرىگە ئالدى. بۇ ئىشلار تولىمۇ تۇيۇقسىز بولدى. ئەمما بۇ ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئائىلىنى باشقىدىن قۇرۇشتا بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان يول ئىدى. بىئېر ئىككىسىنىڭ بۇنىڭدىن باشقا تاللاش يولى يوق ئىدى. ئىلگىرى خەن زىچى جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەردە باش قوشۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىن جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك تىكلەشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭمۇ پىنھانلاردا ئۇچراشقان، ھېسسىياتلىرىنى ئىزھار قىلىشقان چاغلىرى بولغان، خەن زىچىمۇ ئولىۋېيرغا ئوخشاشلا بىئېرنى قايتا ـ قايتا قوغلىشىپ ئوتلۇق مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان. ئەمدىلىكتە ئۇ نىكاھنى ئائىلە، مەسئۇلىيەت، مەجبۇرىيەت، كەسىپ دەپ چۈشىنىدۇ، گۈلگە سىڭگەن مۇھەببەتنى چۈشەنمەيدۇ. قارىغاندا، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن قاشتېشى كەسپىدىن باشقا نەرسىلەر ھەققىدە بىلىدىغانلىرى بەك ئاز ئوخشايـ

دۇ. تازىمۇ ھېسسىياتسىز بىر ئادەم بولسا كېرەك...

ئولىۋىيېر ھازىر قولىنى خەن ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسىغا، ئۆزىنىڭ ھىمايىسىدىكى بىر يېتىم قىزغا سوزۇپتۇ. خەن زىچى توساتتىن ئېسىگە كەلدى. بەلكىم ئۇ بۇنى بالدۇرلا ھېس قىلىشى كېرەك بولغىيدى.

— ماقۇل دېدىڭىزمۇ؟ — سورىدى ئۇ بىگيۇنىڭ نېمىدەپ جاۋاب بەرگىنىنى بىلىشكە ئالدىراپ.

— ياق، مەن... ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلدىم، — لياڭ بىگيۇ ھودۇقۇپ قالدى. چى ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە تەسەللى بېرىدىغانلىقى ياكى رەنجىيدىغانلىقى ئۇنىڭغا نامەلۇم ئىدى.

— مۇنداق دەڭ! — خەن زىچى تەسەللىمۇ بەرمىدى، خاپا بولۇپمۇ كەتمىدى. يېنىك ئۇھسىنىپ قويۇپ، كارىۋاتنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. ئۇنىڭ كەيپىياتى تىنچلانغاندەك قىلاتتى. ئولىۋىيېر مەقسىتىگە يېتەلمىدى، يۇئېرگە ئېرىشەلمىدى. ئەمما ئىش بۇنداق ئاددىي ئەمەستەكمۇ قىلىدۇ... — نېمىشقا ئۇنى ياخشى كۆرمەيسىز؟

— بىلمەيمەن، — قىز چۈشىنىكسىزلا جاۋاب بەردى. شۇ تاپتا قەلبىدە كۈچلۈك توقۇنۇش بولۇۋاتقان لياڭ بىگيۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئولىۋىيېر بىلەن ياڭ شېنىنىڭ چىرايى دەممۇدەم پەيدا بولاتتى. ئۇلار تۇرۇپ ئۇنى ئەسىر قىلىۋالسا، تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا تەھدىت سالاتتى. ئۇ بۇلارنى ئۇنتۇپ كەتمەكچى بولاتتىيۇ، يەنە ئۇنتۇيالمايتتى. ئۇ ئۆزى شۇنداق ئىشىنىدىغان ئاكىسىغا قەلبىدىكى دەرد - ئازابلىرىنى دەپ بېرىشنى، ئۇنىڭ ياردىمى ۋە تەسەللىسىگە ئېرىشىشنى ئويلايتتى. ئەمما، بېشىنى كۆتۈرۈپ خەن زىچىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپلا قورقۇپ قالدى، بىر خىل جىنايەتكارانە تۇيغۇ بىلەن ئۆزىنى ئەيىبلىدى، ئىلگىرىكى ئازابلىرىنى، بۈگۈنكى ئالاقزادىلىكىنى دېيىشكە پېتىنالمىدى، ھەممىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئاكىسىغا ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ

بەرسە بولمايدۇ ـ دە!

— مەن ياتلىق بولۇشنى تېخى ئويلىمىدىم، مەكتەپتە ئوقۇۋاتىمەن. ھازىرچە بۇ ئىشلارنى ئويلىغۇم يوق، — ئۇ نائىلاج يوق باھانىلەرنى توقۇپ چىقتى.

— بۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان ئەمەس، يۇئېر. چوڭ بولدىڭىز، بۇ ئىش ھامان بىر كۈنى بېشىڭىزغا كېلىدۇ. ئۆمۈر بويى ئاكىڭىز سىزگە باقىۋەندە بولمايدۇ! — خەنزىچى ئوچۇقلا قىلىپ شۇنداق دېدى. دېمىسىمۇ شۇنداقتە. گۈل ئېچىلىدۇ، ئادەم ياشايدۇ؛ ئوغۇل چوڭ بولسا ئۆيلىنىدۇ، قىز چوڭ بولسا ئەرگە تېگىدۇ. بۇ بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە. ئۇ يۇئېرنىڭ ئەمدىكى ھايات يولىنى قانداق مېڭىشى توغرۇلۇق باش قاتۇرمىسا بولامدۇ؟ ئۇ بۇرۇلۇپ گۈگۈم قاراڭغۇلۇقىدا قارىيىشقا باشلىغان دېرىزىگە نەزەر سالدى. دېرىزىنىڭ سىرتىدا پىچەككۈلنىڭ يوپۇرماقلىرى چىنىگۈل بىلەن گۈزەللىك تالاشقاندەك شۇنداق چىرايلىق باراقسانلىغانىدى. ئولىۋېرنىڭ سىماسى خەن زىچىنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. قارىغاندا ئۇ سىڭلىسىغا مۇھەببەت تەلىپى قويغان بۇ يىگىتكە باشقىچە نۇقتىدىن قاراپ باقسا بولىدىغان ئوخشايدۇ.

— ئولىۋېر ئوبداق يىگىتقۇ...

لياڭ بىڭيۇ ئازاب ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاشتىن قورقاتتى، چى ئاكىسىنىڭ ئولىۋېرنى بىر تىپىڭگە ئەرزىمەيدىغان نېمە دېيىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. لېكىن، چى ئاكىسى ئولىۋېرنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىۋاتىدۇ. ئاھ، ئۇ مېنى ئانچە چۈشەنمەيدىكەن!

— چى ئاكا، بولدى، سۆزلىمەڭ! مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدىم. ماڭا تەسەللى بېرىڭ، مەن... ئالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنىمەن. ئولىۋېر مۇسۇلمان ئەمەس!

— مۇسۇلمان دەمسىز! — خەن زىچى قاتتىق خورسىنى

دى. يۈئېرنىڭ گېپى ئۇنىڭ قايغۇلۇق كۆڭلىگە بىر ئاز بولسىمۇ ئاراملىق بېغىشلىدى. بۇ ھەقىقەتەن ئورۇنلۇق سەۋەب ئىدى. زۆرۈر تېپىلسا خەن زىچى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئولىۋېير بىلەن خونتېر ئەر - خوتۇن ئىككىيلەنگە بۇ نىكاھ ئىشىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقىنى سىلىق گەپلەر بىلەن ئېيتسا بولاتتى. لېكىن يۈئېر ئۇنىڭ ئالدىغا تولىمۇ قىيىن سوئالدىن بىرنى تاشلىغاندى.

— ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىمىزمۇ بولمىغان بۇ يەردە مەن سىزگە نەدىن مۇسۇلمان تېپىپ بېرىمەن؟

— كىم سىزنى تېپىپ بېرىڭ دېدى؟ — دېدى لياڭ بىڭيۈ سوغۇقلا قىلىپ، — مەن ھەممە ئادەمدىن يىراق تۇرۇشنى، سىز بىلەن مەڭگۈ يالغۇز ئۆتۈشنى خالايمەن!

بۇ گەپلەر يۈزى تۆۋەن بىر قىزنىڭ مۇھەببەت، نىكاھنىڭ ئىسكەنجىسىدىن ئارىسالدى بولۇپ قالغان ۋاقتىدا ئامالسىز دېگەن باھانىسىگە بەكمۇ ئوخشاپ قالغانىدى. بۇ دۇنيادا ئۆمۈر بويى ياتلىق بولماي ئاكىسى بىلەن مەڭگۈگە بىللە ئۆتىدىغان قىزلار زادى قانچىلىك؟ لياڭ بىڭيۇنىڭ كاللىسىدىن پەقەت ئۆتمەيدىغان بىر سوئال بار ئىدى: قىز بالا نېمىشقا چوقۇم ياتلىق بولۇشى كېرەك؟ ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن چوقۇم ئەرلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتۈشى كېرەكمۇ؟ ياكى شېھ ئۇنى «قانات ئاستىغا ئالدى»مۇ؟ ئولىۋېيرچۇ؟ ياق، ياق، ئاشۇ چاغدىكى قاباھەتلىك چۈش ئۇنى ئەرلەردىن قورقىدىغان قىلىپ قويدى. بەلكىم ئەرلەرنىڭ «ھىماتچى» دېگەن تونىنىڭ ئارىسىغا ئاياللارغا ئېرىشىشتەك شەخسى ئىستەك يوشۇرۇنغاندۇ؟ مانا، ئولىۋېيردىن ئايرىلىپلا، ئۆزىنى خەتەرلىك بىر تۇزاقتىن قۇتۇلۇپ قالغاندەك سەزدى، چى ئاكىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىشى بىلەن تەشۋىشلىك كۆڭلىمۇ جايىغا چۈشتى. چى ئاكىسى ئۇنىڭ ھىماتچىسى، ئۆز ئاكىسى ھەم يېزنىسى. ئاكىسى كىشىلەرنىڭ

ئۇنى بوزەك قىلىشىغا يول قويمايدۇ. پەقەت چى ئاكىسىلا ئۇنىڭ بىردىنبىر ئىشەنچلىك ھىماتچىسى.

— بۇ مۇمكىنمۇ؟ — دېدى خەن زىچى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، — بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن، مەن سىزنىڭ ئۆمۈر بويى يالغۇز ئۆتۈشىڭىزگە قانداق قاراپ تۇرالايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز ھازىر خەقنىڭ سايىسىدا كۈن ئېلىۋاتقان تۇرساق. كېيىن بەلكىم خونتېر ئائىلىسى بىلەنمۇ مۇناسىۋىتىمىز يىرىكلىشىپ قالار.

تونۇش ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، خونتېر خانىم ئۈستىگە چىقىپ كېلىۋاتاتتى.

— لياڭ خېنىم، — دېدى ئۇ لياڭ بىڭيۈنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ يېقىملىق ئاۋازدا، — چۈشۈپ ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭ، تاماقنى تەييار قىلىپ قويدۇم!

خەن زىچى كۆڭۈلسىز بىر كەيپىياتتا ئىشىكنى ئاچتى:

— خونتېر خانىم، ئۇنىڭ مىجەزى يوقتەك قىلىدۇ...

— ياق، ھازىر ياخشى بولۇپ قالدىم، — دېدى لياڭ بىڭيۈ جەينىكى بىلەن ئۆرە بولۇۋېتىپ، — ھازىرلا چۈشەي!

— مەيلى ئەمىسە، ئۇگرە بىلەن تۇخۇم تۇرمىلى قىلىپ قويدۇم، چوقۇم ئاغزىڭىزغا تېتىيدۇ، — خونتېر خانىمنىڭ چېھرىدە مېھىرلىك تەبەسسۇم جىلۋىلەندى، — خەن ئەپەندى، تامىقىڭىزنى يەۋېلىڭ.

خونتېر خانىم توختىماي سۆزلىگەن پېتى ئۇلار بىلەن پەسكە چۈشتى. سام خونتېر ئۇلارنى مېھمانخانىدا ساقلاپ تۇرغاندى. بىر چەتتە ئولتۇرغان ئولىۋېير لياڭ بىڭيۈنى كۆرۈپلا ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى. ئۇنىڭ كۆڭلى شۇ تاپتا تازا بىئارام بولۇۋاتقاندۇ؟ خەن زىچى: «قارىغاندا، ئولىۋېيرنىڭ ئاتا - ئانىسى ئىككى ئائىلىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئازراق دەز كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالغان ئوخشايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

كۆپچىلىك ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئېغىر خىيال ئىچىدە ئولتۇرۇشتى.

— پەرۋەردىگارىم، ماڭا بەخت ئاتا قىلدىڭ، بىزگە بەرگەن نېمەتلىرىڭگە مىڭ شۈكۈر... — خونتېر خانىم ھاۋاغا كرېست بەلگىسىنى سىزدى. لېكىن ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا قۇلاقنى يارغۇدەك سىگنال ئاۋازى ئاڭلاندى، — ئاھ خۇدا! گېرمانىيىنىڭ ئايروپىلانلىرى راستتىنلا كەلگەن ئوخشىمامدۇ؟

— گېرمانىيە ئايروپىلانلىرى پۈتكۈل ياۋروپا ئاسمىنىدا ئۇچۇپ بولۇپ ئەمدى نىشاننى بىزگە توغرىلاپتۇ - دە! — سام خونتېر نېپىز توغرالغان بىر پارچە كالا گۆشىنى قىسىپ ئالدى، ئەنسىز سىگنال ئاۋازى ئۇنىڭ ئىشتىھاسىغا تەسىر كۆرسىتەلمىگەندەك ئىدى.

— ئېلىڭلار، خانىملار، ئەپەندىلەر، گالدىن ئۆتكەن غەنىيمەت، ئۆزۈڭلارنى قىينىماڭلار.

— چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار، چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار! — بايىدىن بېرى مۇھەببەت ئازابىدا جىممىدە ئولتۇرغان ئولىۋېر توساتتىن ۋارقىرىۋەتتى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشىنى بېشىدىن كەچۈرگەن دادىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۇرۇش كۆرۈپ باقمىغان بۇ يىگىت تازا تەمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ يۈگۈرۈپ بارغان پېتى چىراغنى ئۆچۈرۈۋەتتى، مېھمانخانا ۋاقىتلىق قاراڭغۇلۇققا چۆمدى.

سىگنال ئاۋازى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاۋۋال مەركىزى رايوندا، ئارقىدىن پۈتۈن ئەتراپتا ياڭرىدى. پۈتكۈل لوندون ئاسمىنىنى ئەنسىز ئاۋاز قاپلاپ كەتتى. نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى بىرلا ۋاقىتتا ئۆچۈپ، پۈتۈن شەھەر دوزاخقا ئايلانغاندەك بولۇپ قالدى. توساتتىن تىنتىش چىرىغى يورىدى، ئۇنىڭدىن چىققان نۇر دەستىسى بوشلۇققا كۆتۈرۈلدى. ئۇ لوندوننى قوغدىغۇچى زېنىت توپ ئۇچۇن نىشان ئىزدىمەكتە ئىدى. زېنىت توپ

كۆتۈرۈلدى.

گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ زىننەت توپلار ئېتىلىپ تال - تال ھال رەڭ يالقۇنلار كۆتۈرۈلدى.

لياڭ بىڭيۇ ئولتۇرغان ئورۇندۇق ئۆرۈلۈپ كېتىپ ئۇ پولدا ئولتۇرۇپ قالدى، خەن زىچىنىڭ بىلىكىگە مەھكەم ئېسىلىۋالدى، بېشىنى ئۇنىڭ مەيدىسىگە قويدى. بەلكىم بىر مىنۇتتىن كېيىن بومبا چۈشۈپ، ئۇلار مۇشۇ پېتى ئۆلۈپ كېتەر. ئۇلار شۇنچە جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتىپ بۇ يەرگە ئۆلۈم ئىزدەپ كەلگەنمىدى؟ ئۆلۈم كىشىنىڭ كۆڭۈل جاراھىتىنى ساقايتىدىغان، كىشىلىك ھاياتتىكى كۈلپەتلەرگە خاتىمە بېرىدىغان نەرسە بولسا كېرەك. ئەمما كىشىلەر دەل مۇشۇنداق پەيتتە ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە چۆمىدۇ، ھاياتتىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ. ئادەم نېمىدېگەن توخۇ يۈرەك، نېمىدېگەن بىچارە - ھە. ئۇ ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ ئالدايدۇ. شىددەتلىك گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز ھەممىنى بېسىپ چۈشتى. دېرىزىدىن كىرگەن پوروخ ھىدى ئارىلاش ئىس - تۈتەك قاراڭغۇ مېھمانخانىنى بىر ئالدى. تىنىقى توختايلا دەپ قالغان لياڭ بىڭيۇنىڭ كاللىسى قۇيقۇرۇق ئىدى، بەدىنى ئۆلۈمنى كۈتۈۋاتقاندەك لاغىلداپ تىترەيتتى.

لياڭ بىڭيۇ قاراڭغۇدا خونتېر خانىمنىڭ تەڭرىگە ئىلتىجا قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىدى:

— پەرۋەردىگارىم، بىچارە بالىلىرىڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن. . .

ئىككى خىل دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۆزلىرىنىڭ خۇدالىرىغا سېغىنىۋاتاتتى. تەڭرى بىلەن خۇدا زېمىنغا كەلگەن بالا - قازالارغا قانداق تاقابىل تۇرار؟

ئۇرۇش بىر كېچە داۋاملاشتى. ئەتىسى لوندون ئاسمىنىدىن تۈن پەردىسى قايرىلىپ، ئەزرائىلنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. گىتلېرنىڭ ئايروپىلانلىرىمۇ ۋاقتىنچە چېكىندى. ئۇ

قالدۇرۇپ كەتكەن جاراھەت ئىزلىرى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان قەدىمىي شەھەرنىڭ سەھىرىدە ئىگرايتتى.

سام خونتېر بىلەن ئولىۋېير مېھمانخانىنىڭ پولىدا ياتاتتى. بالا دادىسىنىڭ پۇتىغا بېشىنى قويۇۋالغان، دادىسى بالىسىنىڭ بىلىكىنى چىڭ تۇتقىنىچە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇلار-نىڭ نېمە چۈشلەرنى كۆرۈۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. كېچە-چە توختىماي ئېتىلغان توپ ئاۋازلىرى ئەللەي ناخشىسىدەك ئۇلارنى تاتلىق ئۇيقۇغا غەرق قىلغانىدى. بۇ مەنزىرىگە ئادەمنىڭ پەقەتلا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

خونتېر خانىم دەلدەڭشىگىنىچە ئاشخانىدىن چىقىپ قاقشى-غىلى تۇردى:

— گاز تۇگەپتۇ، ئەتىگەنلىك تاماقنى نېمىدە قىلارمەن؟ ئاھ خۇدا.

ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنىڭ غوڭۇلداشلىرى، توپ ۋە بومبا ئاۋازلىرى توختاپ قالدى. قۇياش ساق قالغان ئىمارەتلەرنىڭ ئۇگزىلىرىگە سېخىي نۇرلىرىنى ئايىماي سېپەتتى. كوچا تەرەپ-تىن ماشىنىلارنىڭ سىگنال ئاۋازى ۋە سۇ توشۇۋاتقان ئات - هارۋىلىرىنىڭ تاراقشىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۇنچە قاتتىق بومباردىماندىمۇ تۈگىشىپ كەتمىگەن لوندون شەھىرى ئۇرۇش جاراھىتى ئىچىدە ئويغانماقتا...

— چى ئاكا، بىز تېخى ھاياتمۇ؟ — دېدى لياڭ بىڭيۇ شىۋىرلاپ. ئۇ ئۆزىنىڭ چۈش كۆرۈۋاتقانلىقىنى ياكى ئەرۋاھقا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى.

— ھەئە، بىز ھايات... — خەن زىچى ئۇنى يۆلەپ تۇر-غۇزدى ۋە ئۇيۇشۇپ قالغان پۇتلىرىنى ئورنىدىن قوزغاۋېتىپ دېدى، — مەن تېخى، ئەمدى ياقا يۇرتتا ئۆلۈپ كېتىدىغان، ئۆيىمىزگە قايتالمايدىغان بولدۇق دەپ ئويلاپتىكەنمەن!

— ئۆي؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز نەدە؟ — لياڭ بىڭيۇ مەڭدىگە-

ىنچە دېرىزىدىن ئاسمانغا قارىدى، ــ ئايدىڭ كېچە، قارالماس-
مەن ئانا يۇرتقا.

گېرمانىيە ۋە ئىتالىيىنىڭ ئىتتىپاقدىشى بولغان شەرقتى-
كى ياپونىيە ئۇلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، «ئىلغار مىللەت
پەس مىللەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى كېرەك» دەپ جار سا-
لاتتى. جۇڭگوغا ۋە تىنچ ئوكياندىكى چوڭ - كىچىك ئاراللارغا
چۈشكەن «پادىشاھ ئارمىيىسى» نىڭ تۆمۈر تاپىنى ئەمدى تېخىمۇ
كېڭىيىۋاتاتتى. «بۈيۈك شەرقىي ئاسىيانى ئورتاق گۈللەندۈ-
رۈش» نىقابى ئاستىدا غالجىرلىق بىلەن قوزغالغان «مۇقەددەس
ئۇرۇش» ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا ئۆلۈم، نەپرەت، قىساس
ئۇرۇقلىرىنى چاچماقتا ئىدى. جۇڭگونىڭ يېزا - شەھەرلىرىدە
«كۆيدۈرۈپ تۈگىتىش»، «قىرىپ تۈگىتىش»، «بۇلاپ تۈگى-
تىش» تىن ئىبارەت ئىنتايىن دەھشەتلىك سىياسەت قوللىنىل-
غاچقا، ئېتىزلار قاقاس يەرلەرگە، ئۆيلەر خارابىلىككە ئايلاندى،
مىليونلىغان بىگۇناھ ئاياللار، باللار، ھەتتا قورساقتىكى ھامى-
لىلەر ياپون قاراقچىلىرىنى تاپىنى ئاستىدا دەسسەپ - چەيلەن-
دى. ياپون ئارمىيىسىنىڭ جۇڭگونى تەلۋىلەرچە بومباردىمان
قىلىشلىرى گېرمان ئارمىيىسىنىڭ لوندونغا قوزغىغان ئەسەبىي
ھۇجۇمىدىن قېلىشمىدى. دۆلەت ئارمىيىسى قەدىمىي شەھەر
بېيپىڭنى كۈچلۈك دۈشمەنگە تاشلاپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھەر
خىل ئەسكىلىكلەرنى قىلىشىغا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇردى.
بېيپىڭ ئەتراپىدىكى يەتتە مىڭ ئالتە يۈزدىن ئارتۇق ئىستىھكام
بىلەن ئون بىر مىڭ سەككىز يۈز ئاتمىش كىلومېتىر ئۇزۇنلۇق-
تىكى لەخمە - خەندەكلەر تۇتاشتۇرۇلدى.
«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى مەھكەم يېپىقلىق تۇراتتى.
تى. سارغايغان يوپۇرماقلار جىگەررەڭ ئىشىكنىڭ ئۈستىگە ئو-
يۇلغان: «ئۈنچە بىلەن زۇمرەت، تولۇن ئاي بىلەن مەيىن شا-

مال» دېگەن خەتلەرنى سۆيگەچ ئاستا تۆۋەنگە سىرغىشقا باشلىغا-
نىدى. بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدىكى قارا يامغۇردا ئىشىك ئالدىدى-
كى قېرى تۇخۇمەك دەرىخى چاقماقنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ،
باراقسان دەرەخ ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەنىدى.

«بىلىمدان» قەسرى قورۇسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى. قورۇدىكى تاشئالما، ئانار دەرەخلىرى شامالدا ئىرغاڭلايتتى. يۇلتۇزسىز ئاسمان شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدى. ئېرى ئۆيدىن باش ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن تارتىپ خەن خانىم ھەر كېچىسى دېگۈدەك كۆز يۇمماي كېلىۋاتاتتى، بۈگۈن تېخىمۇ شۇنداق بول-
دى. بەش ياشلىق ئوغلى تيەنشىڭ شەرقتىكى ھۇجرىدا ئۇخلاۋا-
تاتتى، ئۇ بولسا بەش يىل ئىلگىرى ئېرىنى نېمە ئۇچۇن چەتكە چىقىشتىن توسۇپ قالالمىغانلىقىغا بولغان ئۆكۈنۈش ئىچىدە ئۇخلىماي ئۆرە ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى بىر - بىرىنىڭ گېپىگە قايىل بولمىغانىدى. شۇنىڭ كاساپىتى-
دىن ئەمدى بىر ئوبدان ئۆي بۆلۈنۈپ كەتتى. خەن زىچى ئۇرۇش-
تا بىرەر تالاپەت يېتىشتىن ئەنسىرەپ بارلىق مال - مۈلۈكلىرى-
نى ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ چاغدا ئوغلى تېخى ئىككى ياشقىمۇ توشمىغانىدى. ئەر كىشىمۇ شۇنداق رەھىمسىز بولامدۇ؟ ئۇ ئائىلىسىنى، چىچېنجەينى تاشلاپ بېرىپ كەتكەندىن بۇيان خەن خانىم ئەر كىشى ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. خەن زىچى بىر ئائىلىنىڭ شۇنچە جىق ئىشلارنى قانداق كۆتۈرۈپ بولالايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىدى. ئۇنىڭ قەلبىگە نەپرەت ئۇرۇقىنى چېچىۋېتىپ كەتتى. ئون نەچچە يىل-
لىق ئەر - ئاياللىق تۇرمۇشىنى ئوبدان ئويلاپ باقسا، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرئازمۇ ئىللىقلىق ۋە مۇھەببەت پەيدا بولماپتۇ. خەن زىچى كېچە - كۈندۈز سىرتلاردا چېپىپ يۈرۈپ چىچېنجەي-
نى روناق تاپتۇردى، «بىلىمدان» قەسرىنى گۈللەندۇردى. ئۇ-
نىڭ قىلغان ئىشى پەقەت مۇشۇلا بولدى. ئايرىلىپ كېتىش

ئالدىدا ئەر ـ ئاياللىق مېھىر ـ مۇھەببەت ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدى، بولمىسا ئۇ كېتىمەن دەپلا كېتەمتى؟ ئون نەچچە يىل ئىچىدە خەن زىچى بۇ ئائىلە ئۈچۈن بايلىق توپلىدى، نامراتلىقنى چۆرۈپ تاشلاپ لياڭ جەمەتىنىڭ ئورنۇن ـ مەرتىۋىسىنى ياخشىلىدى. مال ـ دۇنيا، ئورۇن ـ مەرتىۋە خەن خانىمنى مەست قىلدى. ئەمما، بىر ئايالنىڭ ئېرىدىن تەلەپ قىلىدىغانلىرى پەقەت مۇشۇلىمۇ؟ ئۇ خەن زىچىنىڭ بىر چىقىپ كەتكىنىچە بالا ـ چاقىلىرىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلمايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. 1937 ـ يىلى ئەتىيازدا ئۇنىڭغا جاھانىنىڭ ئۇ چېتىدىكى لوندوندىن خەت كەلگەندە، لوگۇچياۋدا ئوق ئاۋازى ياڭرىغىنىغا خېلى بولغانىدى. ئەمما بۇ ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىك خەت ئىگىسىنىڭ قولىغا تەگمەي نەلەرگىدۇ يوقاپ كەتتى. خەن خانىم ئېرى كېتىپ ئۈچىنچى كۈنى ئىككىلىك بىر خەت كۆرۈپ قالدى. بۇ خەتنى ئۇ خەي ھامما تيەنشىڭنىڭ كىيىمىنى يۆتكەۋاتقاندا كۆرۈپ قالغانىدى. ئىككىلا ئايال ساۋاتسىز بولغاچقا، بۇ خەتنىڭ ھېسابات تالونى ياكى دورا قەغىزى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، ئۇنى چېچېنجەينىڭ ھېساباتچىسى خۇ ئەپەندىگە كۆرسەتتى. ھېساباتچى بۇنىڭ بىئېرنىڭ كېتىش ئالدىدا يازغان خېتى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. خەتكە قىسقىلا قىلىپ: «ھەدە، ئاچچىقلانماڭ، مەن گېپىڭىزنى ئاڭلىماي چى ئاكام بىلەن كېتىپ قالدىم» دەپ يېزىلغانىدى. بۇنى ئۇقۇپ خەن خانىم ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ قالايلا دېدى. بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ گېپى شۇنچىلىك ئۆتمەيدىغان بولۇپ كەتسە ـ ھە؟ مانا ئەمدى ئۆزى بېقىپ چوڭ قىلغان يۇئېرمۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى. توي قىلمىغان بىر قىزغا چەت ئەلدە نېمە بار؟ قاراڭ بۇ ئىشنى! لاۋخۇ ئۆزىنى ئەيىبلىگەلى تۇردى: «مەن غوجامنى ۋوگزالغىچە ئاپىرىپ قويغان، لېكىن خانقىز كۆزۈمگە كۆرۈنمىگەنىدى. ھەي، بۇ كاللامنىڭ قاپاقلىقىنى!»

خەن خانىم يىغلىدى، قاقشىدى، ئېرىنىمۇ، سىڭلىسىنىمۇ تازا تىللىدى. خەي ھامما ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ: «كەتكەن ئادەمنى ئەمدى مىڭ تىللىغىنىڭىز بىلەن بىكار. بىر ھېسابتا يۇئېرىنىڭ ئاكىسى بىلەن كەتكىنىمۇ ياخشى بوپتۇ. تيەنشىڭنىڭ دادىسى خەقنىڭ يۇرتىدا تاماقتىن قىينىلىپ قالسا ياردىمى تېگە- دۇ، كىم ـ قاتىلىرىنى يۇيۇپ بېرىدۇ.» دېدى.

بۇ گەپ بىلەن خەن خانىمنىڭ كۆڭلىمۇ خېلى تىنجىپ قالدى، ئىلاجسىز ئۇلارغا چىن كۆڭلىدىن ئامانلىق تىلىدى. كۇنلەرمۇ ئۆتىۋەردى. ئۇ ئېرىنى سېغىنىپ كېچە ـ كۇندۈز خاتىرجەم يۇرەلمەيتتى، ئەنگلىيىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىنى بىلمىسىمۇ «بۇگۇن ئۇ يەرگە بارغانمىدۇ، بۇگۇن ماۋۇ يەرگە بارغانمىدۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئۆز كۆڭلىنى تاتلىق ئېتەتتى. يەنە تۇرۇپلا ھېلىقى «خونتېر» ئاتلىق ئەجنەبىينىڭ ئېرىنى ئالداپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئەگەر ئۇ ئېرىنىڭ بايلىقلىرى- نى يۇتۇۋېلىپ يۇرتقىمۇ قايتالمىغۇدەك قاق سەنەم ھالەتكە چۇ- شۇرۇپ قويسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ شۇ خىيال بىلەن لاۋخۇنى ئالدىغا چاقىرتىپ كېلىپ خەن زىچىگە خەت يېزىشنى، خەتتە ئۆزىگە كۆپرەك پۇختا بولۇپ سالامەتلىكىنى ئاسراشنى، ئىمكان- قەدەر بالدۇرراق قايتىپ كېلىشنى ئېيتىشنى تاپىلىدى. ئەمما، بۇ خەتكە جاۋاب كەلمىدى. بۇ ھال خەن خانىمنى بەكلا ئەنسىر- تىپ قويدى. بېيپىڭ قولدىن كەتكەندىن كېيىن بۇ ئەندىشىسى تېخىمۇ كۇچەيدى. ئۇ: «ياپونلار ئۇنى يۇرتقا قايتىپ كېلىۋاتقاندا تۇتۇۋالغانمىدۇ؟ ئەگەر راستىنلا ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ قولىغا چۇشۇپ قالسا، تەقدىرى خەي ھاممىنىڭ ئېرى خەي ليەنيىنىڭ- كىدەك بولارمۇ؟» دېگەندەك تۇرلۇك قىياسلارنى قىلاتتى، ئەمما بۇ ئويلىرىنى خەي مومايغا دېيەلمەيتتى. خەي ھامما ھازىرغىچە ئېرى بىلەن ئوغلىنى ھايات دەپ ئويلايتتى، «ئايىغىمدىن شامال ئۆتۈپلا تۇرسا ئۇلارنىڭ كېلىشىنى ساقلايمەن» دەيتتى. ئادەم

تەقدىرنى ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەس، ئەمما تەقدىر ھامان ئادەم-
نى رەھىمسىزلەرچە ئۆزگەرتىپ بارىدۇ. ئىقتىسادىي ئەھۋالى،
ئائىلە شارائىتى پۇتۇنلەي ئوخشاشمايدىغان بۇ ئىككى ئايال ئەم-
دىلىكتە ئوخشاش ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، بىر كۈننى بىر
يىلدەك ئۆتكۈزۈپ ئېرىنىڭ بالدۇرراق قايتىپ كېلىشىنى تۆت
كۆزى بىلەن كۈتىدىغان بولدى. ياپون ئارمىيىسى بېيپىڭغا
كىرگەندە، خەي ھامما: «ئېرىم بىلەن ئوغلۇمنىڭ ھېسابىنى
ئالىمەن، چايخانامنى تۆلىتىۋالىمەن» دەپ كوچىغا يۈگۈرۈپ
چىقىۋالدى. لاۋخۇ ئۇنى بېلىدىن تۇتۇۋېلىپ مىڭ تەسلىكتە
قورۇغا سۆرەپ كىردى. بۈگۈن ئەتىگەن ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ
كوچىدا سەي سېتىۋاتقان بىر كۆكتاتچىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ
تاشلىغانلىقىنى، ئۇلار بىلەن تەڭ بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى
سۆزلەپ بەردى. ياپونلار ھەتتا بېيپىڭدىكى مەسچىتلەرنىمۇ ئىگە-
لىۋالغاندى، قورۇلىرىدا داشقازانلارنى ئېسىپ چوشقا گۆشلىرىنى
پىشۇرۇشاتتى. ئاھ، خۇدا! قانداق زامان بولۇپ كەتتى ـ ھە. . .
خەن خانىم بىرەر كۈتۈلمىگەن ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش
ئۈچۈن لاۋخۇنى «بىلىمدان» قەسرىگە كۆچۈپ كېلىشكە بۇيرۇ-
دى. لاۋخۇ ئايالى ۋە بىر ـ بىرىدىن ئازراقلا پەرقلىنىدىغان
چۆچۈرىدەك بەش بالىسىنى ئېلىپ كېلىپ قورۇنىڭ ئۇ بېشىدى-
كى جەنۇبىي ئۆيدە تۇردى. بۇ بالىلار تيەنشىڭگە ھەمراھ بولۇپ
ئوينىدى. لاۋخۇنىڭ ئايالى خەي ھاممىغا ياردەملىشىپ كىر ـ
قات يۇيۇش دېگەندەك ئىشلارنى قىلدى. لاۋخۇنىڭ ئۆزى بولسا
خەن زىچىگە ئايرىلىش ئالدىدا: «خاتىرجەم بولۇڭ، ئۆيىڭىزگە
ئۆزۈم قارايمەن» دەپ ۋەدە بەرگىنىدەك، كۈندۈزى چىجېنجەي-
نىڭ سودىسىنى قىلىش، كېچىسى قورۇغا قاراش ۋەزىپىسىنى
ئۈستىگە ئالدى.
ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئۈچ يىل
جەريانىدا چىجېنجەينىڭ تىجارىتى بەكلا سۇسلاپ قالدى، «بى-

لىمدان» قەسرى بەئەينى ئۆپچى قورۇغىلا ئوخشاپ قالدى.
شۇ تاپتا تيەنشىنىڭ ئۆيقۇغا كەتكەنىدى. لاۋخۇنىڭ ئۈچ كەپ-سىز ئوغلى بىلەن ئىككى قىزىمۇ ئۆيىدە ئۇخلاۋاتاتتى. قورۇدى-كى لامپا سۇس يورۇپ تۇراتتى، تۆر ئۆيىنىڭ مېھمانخانىسىدىن جىنچىراغنىڭ غۇۋا يورۇقى كېلىپ تۇراتتى. ئۇرۇش ۋاقتىنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە قارا دېرىزە پەردىلىرى ئېسىلغان بولغاچقا، ئۆي ئىچىدە ئاي نۇرىدىن ئەسەر يوق ئىدى. لاۋخۇنىڭ ئايالى خەن خانىمغا ئاغزى يېپىقلىق ئىستاكاندا قېنىق چاي كەلتۇرگەن-دىن كېيىن، چىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ يىڭنە ئىشىغا تۇتۇن-دى. خەن خانىم يۇمىلاق شىرەنىڭ يېنىدا كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ئولتۇرۇپ لاۋخۇنىڭ دۇكانىنىڭ بۇ ئايلىق كىرىم - چىقىمىدىن بەرگەن ھېسابىنى ئاڭلاۋاتاتتى.
لاۋخۇ چوتنى بىردەم شاراقشىتىپ سوققاندىن كېيىن دېدى:
— خانىم، بۇ ئايدا كىرىمنىڭ پەقەتلا تايىنى يوق. ئىشلە-ۋاتقانلارنىڭ ھەققىنى بېرىش، قورسىقىنى بېقىش، سۇ، توك پۇلى، ئۆي بېجى، يەر خېتى بېجى، تىجارەت بېجى قاتارلىق چىقىملارغا كەتكەن پۇل كىرىمنى قاپلاپ كېتىپتۇ، يەنە تېخى سىرتقا بىر مىڭ ئالتە يۈز يەتمىش يۈەن ئەللىك پۇڭ قەرز ئىكەنمىز. ئازراقمۇ كىرىم يوق.
— ھەي! — تاقەتسىزلىكتە خەن خانىمنىڭ كۆزلىرى يو-غىناپ كەتتى، — ئۇ باج - بۇ باج دېگەن بىر نېمىلەرنىڭنى مەن چۈشەنمەيمەن. ئاددىيراق بىر نېمە دېمەمسەن. ھەر ئايدا بۇ چىقىملارنى قىلىۋېرىمىزمۇ؟ مەن ساڭا ھېسابقا ئازراق ھۈنەر ئىشلەت دېمىگەنمىدىم.
— بۇنى سىز تاپىلىمىسىڭىزمۇ بىلىمەن، خانىم، — دېدى لاۋخۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — خوجام ئۆيدىكى ۋاقتىدا بىز ئىككى خىل ھېساب تۇتاتتۇق. بىرى، ئۆزىمىزدە قالىدىغان ئەمەلىي ھېساب، يەنە بىرى باج ئىدارىسىدىكىلەرنىڭ كۆزىنى

بويايدىغان يالغان ھېساب. ھېلىمۇ ساختىلىق ئىشلەتكىنىم ئۇ-چۇن باجغا بايا ئېيتقىنىمچىلىك بىر نەرسە كەتتى. كىرىمنى ئەمەلىي مەلۇم قىلىشقا توغرا كەلسە، بۇنىڭدىن جىق بىر نېمە كېتەتتى.

— ھەي - ي! — خەن خانىم خورسىنغان ھالدا چىشىنى كوچىلاۋېتىپ ئېغىز ئاچتى، — سەن تېخى دۇكاننىڭ چىقىمىنىلا دېدىڭ. ئۆينىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ئىشلىرىغا كېتىدىغان چىقىمنى تېخى تىلغا ئالمىدىڭ. خەي ھامىمىمۇ پۇل دەپ قولىنى سوزۇشنىلا بىلىدۇ. بۇ چىقىممۇ كۈندىن - كۈنگە ئاۋۇغىلى تۇردى. . .

— ئۇنى بىر دېمەڭ! — لاۋخۇنىڭ ئايالى سۆز قىستۇر - دى، — يېمەك - ئىچمەككە خەجلىگۈدەك پۇل يوق. نەرسىلەر-نىڭ ئوغىدەك قىممەتلىكچۇ تېخى. گۆش يېمىگىلى خېلى كۈن-لەر بولدى. كۆكتات سېتىۋالغىلىمۇ شەھەرگە كىرەلمەيۋاتى-مىز. قوناق مومىسىنى تولا يەپ باللارنىڭ ئىچى سۈرۈپ كەت-تى. كىر - قات يۇيۇي دېسەم سوپۇن يوق. بىر قاپ سەرەڭگە سېتىۋېلىش ئۇچۇنمۇ. . .

لاۋخۇ ئايالىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

— خانىم مەن بىلەن رەسمىي ئىشلار توغرۇلۇق سۆزلى-شىۋاتسا، سەن نېمە تولا ۋالاقشىيسەن!

خەن خانىم پىيالىنى قولىغا ئالدى:

— ئۇ توغرا ئېيتىدۇ. تۇتۇننىڭ ئاچچىقىنى مورا بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ پۇل بولمىسا، مانا مۇشۇنداق كۈن ئالماقمۇ تەس بولىدۇ. لاۋخۇ، خېلى كۈنلەر بولدى، ئۆيىمىزنىڭ كىرىمى چىقىمنى قاپلىيالمايۋاتىدۇ، بۇ زادى نېمە ئىش؟

— خانىم، بۇ بىزدىكى گەپ ئەمەس. ياپونلار كىرگەندىن بېرى جىمى سودا ئۆلدى، قاشتېشى بازىرىنىڭمۇ ھالى خاراب. بەزى دۇكانلار تاقىلاي دەپ قالدى. ياپونلار ھەممە نەرسىنى

«قامال» قىلىنىۋالدى. قاشتېشى ماتېرىياللىرىنى شەھەرگە ئې-
لىپ كىرگىلى بولمايۋاتىدۇ. يېتىپ يېسە تاغمۇ توشىمايدۇ -
دە. چەت ئەللىك ئەجنەبىيلەرنىڭ ھەممىسى قاچتى. جۇڭگولۇق-
لار جېنىنىمۇ ساقلىيالمايۋاتسا، ئۇنچە - مەرۋايىت بىلەن ھەپى-
لىششكە نەدە جۇرئەت مۇنداق قارىسام، بۇ كەسىپنىڭمۇ ئۆمرى
ئۇزۇنغا بارالمايدىغان ئوخشايدۇ! . . .

— نېمىشقا ئۇزۇنغا بارمىغۇدەك؟ — ئۈمىدسىز گەپلەرنى
ئاڭلاشتىن قورقىدىغان خەن خانىم پىيالىنى شىرەگە تاققىدە
قويۇپ، لاۋخۇنى چۆچۈتۈۋەتتى، ئاندىن تازا بىر ئەسنىۋېتىپ،
بۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئويلىماسلىق ئۈچۈن بېرىپ ئۇخلىماقچى
بولدىيۇ، يەنە ئۇخلىيالماسلىقىدىن ئەنسىرەپ گادىرماچ خىيال
ئىچىدە تۇرۇپ قالدى، ئويلىغانسېرى ئىچى پۇشتى. ئاخىر بول-
ماي، ئۇزۇنچاق ئۈستەل ئۈستىدىن پىل چىشىدىن ياسالغان
شىشىخالىنىڭ ئۇرۇقىدىن بىرنى ئېلىپ شىرەنىڭ ئۈستىگە پاققىد-
دە قويدى، — قېنى كېلىڭلار، تەلىيىمىزنى سىناپ باقايلى!
لاۋخۇ كۈلۈپ كەتتى:

— خانىم، بۇنداق قىلساق، ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتى غې-
جەك تارتىپتۇ، دېگەندەك ئىش بولامدۇ قانداق؟
خەن خانىم قايتىدىن جايىدا ئولتۇردى.

— ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز خوش قىلىپ ئولتۇرمامدۇق.
كىشىنى بىزار قىلىدىغان ھېسابلىرىڭدىن خۇيمۇ زېرىكتى كە-
شى! خۇ يەڭگە، خەي ھامىمنى چاقىرىپ كىرىڭ، كىم ئۇتتۇر-
سا شۇ مېھمان قىلىدۇ.

— ھەي، ئۇتۇش - ئۇتتۇرۇشنى ئايرىش تەس جۇمۇ! —
خۇ يەڭگە شۇنداق دەپ قولىدىكى يىپنى چىشلەپ ئۈزدى ۋە ئايۋاننىڭ
ئاستىغا كېلىپ شەرقىي ھۇجرىغا قاراپ ۋارقىرىدى، — ھامما، تېز
كېلىڭ، خانىمنى بىر قول ئۇتۇۋالايلى! ئۈچەيلەن سىزگىلا
قاراپ قالدۇق!

تېخىچە ئۇخلىيالمىغان خەي ھامما كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغىنىچە تۆر ئۆيدىن چىققاچ غودۇڭشىدى:

— ھەي، مېنىڭ گېپىمنى پەقەت يېمەيسىلەر، بىز خۇيزۇلار قىمار ئوينىساق بولمايدۇ!

— نەدىكى قىماركەن ئۇ؟ — خەن خانىم ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، — بۇنىڭغا مەغىل بولۇپ كېچىنى ئۆتكۈزسەك، قاباھەتلىك چۈشلەرنى ئازراق كۆرەرمىزمىكىن دەيمەن.

شىشىخال شىرەگە چېچىلغاندىن كېيىن تۆتەيلەن ئۆز ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەممەيلەن سىرلىرىنى بىر - بىرىدىن مەخپىي تۇتۇشۇپ كۈچ سىنىشىشقا باشلىدى. لېكىن، خەن خانىم شىشىخال ئويناشنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغىنى بىلەن دىققىتىنى ئويۇنغا پەقەت مەركەزلەشتۈرەلمەيۋاتاتتى، ئەس - يادى دۇكاننىڭلا ئىشىدا قالغانىدى.

— لاۋخۇ، سەن بايا كىمنىڭ دۇكىنىنى تاقىلىپتۇ دېدىڭ؟

— باۋيوشوەن ئۇنچە - مەرۋايىت دۇكىنى، — دېدى لاۋخۇ بىر تال ئورۇقنى ئېلىۋېتىپ، — ئۇلارنىڭ خوجايىنى ئېغىر كېسەلكەن، ئاخىرەتلىكىنى تەييارلاي دېسە دۇكاننىڭ سودىسى بولماپتۇ. ئاخىر بولماي، پۇلغا ھاجەتمەن بولۇپ قېلىپ دۇكىنىنى بىراقلا سېتىۋېتىپتۇ.

— نېمانداق چۈپچۈرەندە بىر نېمە ئۇ! — دېدى خەن خانىم ئىچى ئېچىشىپ، — كىمگە سېتىپتۇ؟

— خۇييۇەنجەيگە!

— پۇ شۇچاڭغا سېتىۋېتىپتىمۇ؟ — بۇ ئىسىم تىلغا ئېلىنىشى بىلەن يىرگىنىشتىن خەن خانىمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى، — ئۇ ھەمىشە مۇشۇنداق تۇپىلاڭدىن توغاچ ئۇغرىلايدىغان بەتنىيەت بىر نېمە! لېكىن، باۋيوشوەننى سېتىۋالسا ئۇنىڭغا يۈك بولمامدىكىنە؟ باشقىلار ئاقتۇرالمىغان سودىنى ئۇ ئاقتۇ-

الامدۇ؟
— ئۇ باشقىلارغا ئوخشىمايدۇ، — دېدى لاۋخۇ، — غەربلىك ئەجنەبىيلەرگە مال چىقىرىدىغان يول ئېتىلسە، شەرقلىق ئەجنەبىيلەرنىڭ پېشىگە ئېسىلىدۇ. ئاڭلىسام، ئۇ بىر تەرجىمان ئەمەلدار بىلەن ئۇرۇق - تۇغقان بولۇشۇپتۇ. ياپونلارنىڭ بىر شىركىتى ئۇنىڭ ماللىرىنى بىراقلا ھۆددىگە ئېلىپ جەنۇبتىكى شياڭگاڭ، سىنگاپور، فىلىپپىن قاتارلىق جايلارغا يۆتكەۋېتىپتۇ. ئۇ باۋيۇشۇەننى سېتىۋالغاندىن كېيىن ئۇ دۇكاندىكى ماللارنىڭ ھەممىسىنى خۇيىيۇەنجەيگە ئېلىپ كېتىپتۇ. بۇ ياقتىن «باۋ يۇشۇەن» دېگەن ئىسمنى كۆزدىن يوقىتىپ ئۇنىڭغا ياپونلارنىڭ ئۇنىنى ساپتۇ.
— نېمە، نېمە دېدىڭ؟ ھەي ئىسىت، ئۇ خۇنپەر بىر ئوبدان باۋيۇشۇەننى خاراب قىلىۋېتىدىغان بوپتۇ - دە!
— بۇنىڭغا نېمە ئامال؟ ھازىر ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كارى يوق، ھەر كىم ئۆزىنىڭ غېمىدە. ئۆزىنى قانداق قىسمەت كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، — دېدى لاۋخۇ بېشىنى چايقاپ قويۇپ، — بىزنىڭ چىچېنجەيمۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، كېيىن ئىشىمىز تەس جۇمۇ!
— نېمىسى تەس بولماقچىدى؟ — دېدى خەن خانىم ئۇنىڭغا ئالىيىپ، — يا سېنىڭمۇ چىچېنجەينى سېتىۋەتكۈڭ كېلىۋاتامدۇ؟
— نېمە دەيدىغانسىز خانىم؟ — دېدى لاۋخۇ ئالدىراپقىنە، — مەن ھەممە ئىشتا سىزنىڭ دېگىنىڭىز بويىچە ئىشلەيدىغان تۇرسام. چىچېنجەي ئۇچۇن چامامنىڭ يېتىشىچە كۈچ چىقىرىمەن.
خەي ھاما باشقىلارنىڭ ئۇرۇقىغا قارىغىلى تۇردى.
لاۋخۇنىڭ ئايالى ئېرى بىلەن بىر تەرەپ بولۇپ ئويناۋاتاتتى. ئۇ خەي ھامىنىڭ ھە دەپ بويۇنداۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ

ئېرىگە دېدى:

— ئۇرۇقىڭىزنى كۆرسەتمەڭ. ھەي، سىزنىزە، گەپ بىلەن بولۇپ ئۇتتۇرۇۋەتكىنىڭىزنىمۇ بىلمەي ئولتۇرغىنىڭىزنى!

— ھە، مەن ئۇتتۇرۇۋەتتىمما؟ — لاۋخو شۇندىلا بايا خەن خانىمغا گەپ قىلىمەن دەپ ئۇرۇقنى خاتا تىزىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى ھېس قىلدى.

خەن خانىم كۆڭلى بىسەرەمجان ھالدا ئۇرۇقلارنى بىر چەتكە سۈرۈۋەتتى:

— لاۋخو، بىزنىڭ ئادەم ماڭىدىغان چاغدا پۇتكۈل ئائىلىنى ساڭا تاپشۇرغان. ئۇياق كېلىپ بولغۇچە چىچېنجەينىڭ ئىسمى ئۆزگىرىدىغان ئىش بولمىسۇن جۇمۇ!

— خانىم، — بۇ گەپنى ئاڭلاپ لاۋخونىڭ شىشىخال ئويۇناشقا رايى بارمىدى، — خاتىرجەم بولۇڭ، مېنىڭ تىرىكىممۇ، ئۆلۈكىممۇ چىچېنجەيگە ھېساب!

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزلىرى يۇمۇلغىچە شىشىخال ئوينىدى.

ئەتىسى لاۋخو دۇكانغا كەتتى، خەي ھامما بىلەن خو يەڭگە خەن خانىمغا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشىغا تۇتۇندى. قوناق مومىسىغا ئاقمۇچ، كۈنجۈت، تۇز دېگەندەك نەرسىلەر تولا سېپىلگەنلىكتىن تەمى غەلىتىلا بولۇپ قالغانىدى. لاۋخو كەچلىكى: «ياپونلار لاۋئېرشىتاڭدا ساقلىنىۋاتقان، ئۆتمۈشتە خان جەمەتى تەزكىرىسىنىڭ قەغىزى ئىشلىتىلگەن مۇقەددەس دەستۇرنى چىېپىپ پارە - پارە قىلىۋېتىپتۇدەك؛ ئۇ قەغەزنىڭ ھەر بېتى تۆت تومپۇرغا يارارمىش، بۇ قېتىم لاۋئېرشىتاڭدىكىلەر چوڭ زىيان تارتقانمىش؛ بىرىنچى رايون ساقچى مەھكىمىسىدىكى بىر باشلىق دۆڭلەيشۇنگە تاماق يېگىلى كېلىپ ياخشى كۈتۈلمىگىنى ئۈچۈن ساقچىلار ئاشخانىنىڭ خوجايىنىنى تۇتۇپ كېتىپ قاتتىق دۇمبالىغانمىش؛ ياپون ژاندارمىلىرى باۋۋېنتاڭدا ياپونغا قارشى مەز-

مۇن ئەكس ئەتتۇرۇلگەن رەسىملەرنى ئاختۇرۇپ چىقىپ دۇكان ئىگىسىنى قاماپ قويغانمىش. . . » دېگەنگە ئوخشاش قاشتېشى كەسىپىگە قىلچە مۇناسىۋىتى يوق خەۋەرلەرنى كۆتۈرۈپ كەلدى. بۇ خەۋەرلەردىن كۆڭلى تېخىمۇ بىسەرەمجان بولغان خەن خانىم كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن يەنە شىشىخالنى قولغا ئالدى.

كېيىن شىشىخال ئويناش ئۆيدىن دۇكانغا يۆتكەلدى. خەن خانىم دۇكاننىڭ سودىسىدىن خاتىرجەم بولالمىغاچقا، پات - پات بېرىپ تىجارەت ئەھۋالىنى كۆزىتىپ باقاتتى. چىچېنجەيىنىڭ ئىشىكىگە قارلىغاچلار ئۇۋا ياسىغان، دۇكاننىڭ جاھازلىرىنى توپا باسقانىدى. دۇكاندا ئىشلەيدىغانلار ھەرقانچە قىلىپمۇ خوجا. يىن ئايالنىڭ قاپىقىنى ئاچقۇزالماي، ئامالسىز ئۇنىڭغا شىشىخال ئوينىشىپ بېرەتتى. خەي ھامما بىلەن خۇ يەڭگە دۇكانغا بارمايت. تى. خەن خانىم ئۆزىگە ياللىنىپ ئىشلەۋاتقان يىگىتلەرگە گەپ قىلمايتتى ۋە تولا ھاللاردا قوشنا ئۆيلەردىكى قىز - چوكانلارنى چاقىرىپ كېلىپ ھېسابات ئۆيىدە چاي ئىچىپ گازىر چاققاچ شىشىخال ئوينايتتى. دۇكانغا كېلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۇ. دەك قىلغۇدەك ئىشى يوق، ھېچقانداق ئىشقا پۇل خەجلىمەيدىغان ئاياللار ئىدى. بۇنداق ئاياللارنىڭ ئەرلىرى كۆپىنچە ئەمەلدار ياكى سىرتتا تىجارەت قىلىدىغان سودىگەرلەر بولاتتى. خەن خانىم ئۇلار بىلەن تەڭ كۇلكە - چاقچاق قىلىشىپ، ئېرىنىڭ ساقچى باشلىقىنىڭ قولىدىن بۇ قورۇ - جاينى قانداق قايتۇرۇ. ۋالغانلىقى، قانداق بولۇپ يېرىم كېچىدە ئاسماندىن چۈشكەن نۇرلۇق مەرۋايىتنى كۆرۈپ قالغانلىقى ھەققىدىكى قىزىقارلىق گەپلىرى بىلەن ھەممەيلەننى ئۆزىگە قارىتىپ ئولتۇراتتى. ئول. تۇرغانلار ئۇ مەرۋايىتنىڭ راست - يالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايتتى، كۆڭۈل ئېچىپ خۇشال ئولتۇرۇشقىنى ئۈچۈن رازى ئىدى. دەسلەپتە ئۇلار ئۇتتۇش - ئۇتتۇرۇش بىلەن ھې. سابلاشماي ئىچ پۇشۇقى ئورنىدا پاراڭ بىلەن شىشىخال ئوينايت.

تى، كېيىن كەيپىيات جانلانغاندىن كېيىن رەسمىي دو تىكىشكە باشلايتتى. دوغا تىككەن پۇل بارغانچە ئاۋۇپ باراتتى. كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى پۇلدارلار بولغاچقا، ئۇتتۇش ـ ئۇتتۇرۇشتا نەق پۇل ئىشلىتىلەتتى. خەن خانىم كەلگەنلەرنى ئۆزىتىپ قويۇشتىن ئاۋۋال ئۇستاتلىق بىلەن: «سىزنىڭ ماۋۇ زۇننارىڭىزغا ئىشلىتىلگەن كۇمۇش تازا ساپ ئەمەستەك قىلىدۇ جۇمۇ، يەنىلا ساپنى ئىشلەتكىنىڭىز تۈزۈك» ، «ماۋۇ مارجاننى نەدىن ئالدىڭىز؟ قارىڭا، بىزنىڭ دۇكانغا تىزىپ قويساق چىنىپ قالغۇدەك!» دەپ ئۇلارنى ئۆزىگە قارىتىۋالاتتى. بۇ ئېسىلزادە ئاياللارمۇ خەن خانىمنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنىڭ كۆپلۈكىگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپ ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلايتتى، قانداق زىبۇزىننەت بۇيۇمى تاقاش، نەگە نېمە ئېسىش ھەققىدە مەسلىھەت سورايتتى. خەن خانىم تىلغا ئالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى چىجېنخەيدە بار بولغاچقا، ئۆزىگە يارىغان نەرسىلەرنى تاللاپ ئېلىپ ئۇنىڭغا رەھمەت ـ ھەشقاللا ئېيتاتتى ياكى ئەتىسى يەنە بىرنەچچە قىزنى باشلاپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتاتتى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن لاۋخۇ كۇلۇمسىرىگىنىچە خەن خانىمنىڭ ئالدىدا پەيدا بولاتتى. خەن خانىم ھارغىن ھالدا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ: «سىلەر تىجارەت قىلىشنى زادى بىلمەيدىكەنسىلەر، مەن سىلەردىن مىڭ ھەسسە ياخشىكەنمەن! ئەمەلىيەتتە، خېرىدارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ئۇنچە تەس ئەمەس. بىلسەڭلار، سودا دېگەن مانا مۇشۇنداق ئويۇن ئۇستىدە پۈتىدۇ» دەپ ئۇلارغا كايىيتتى.

چىجېنجەينىڭ سودىسى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان شامنىڭ نۇرىغا ئوخشاش سۇسلاپ قالغانىدى، خەن خانىم ئاشۇ ئۇچقۇننى بىر ئاماللار بىلەن پىلىلدىتالىغان بىلەن يالقۇنجىتالىشى ناتايىن ئىدى.

ئاسماندا ئېرىنچەكلىك بىلەن سوزۇلۇپ مېڭىۋاتقان قۇياش ھايال ئۆتمەي سوررەڭ بۇلۇتلارنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالدى.

قورۇدىن بىر توپ بالا چىقىپ كەلدى. لاۋخۇنىڭ ئون ئىككى ياشلىق چوڭ ئوغلى تيەنشىڭغا ئات بولۇپ ئۆملىگىنىچە ئەڭ ئاۋۋال چىقتى، قالغان كىچىك ئوغلى بىلەن قىزى ئارقىدىن ئەگىشىپ كەلدى. شۇ تاپتا يۇقىرى - تۆۋەنلىك مەرتىۋىسى بۇ بالىلارنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى. تيەنشىڭمۇ، ئۇنى بوينىغا مىندۇرۇۋالغان لاۋخۇنىڭ بالىسىمۇ شۇنچىلىك خۇشال ئىدى. لاۋخۇنىڭ بالىسى ئاتچىلاپ يۈگۈرگەچ كاللىسىنى ئىرغىتىپ ناخشا ئېيتاتتى. ناخشىنىڭ تېكىستى رېئاللىققا يېقىنلاشمايدىغان جۈملىلەر بىلەن تولغان بولۇپ، بەكلا قىزىقارلىق ئىدى:

يولنى تەتۇر ماڭغان بىر ئادەم،
چىشلىۋالدى يېرىم يولدا بىر ئىتنى.
ئىشىكنى ئېلىپ قولىنى ئاچتى،
ئىتنى ئېلىپ كېسەكنى ئۇردى.
كېسەك قولىنى چىشلىدى شۇ چاغ.

تيەنشىڭ ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە:

— سەن يالغان سۆزلەۋاتىسەن، كېسەكمۇ قولنى چىشلەمدۇ؟ — دېدى. لاۋخۇنىڭ بالىسى يەنە ناخشىسىنى باشلىدى:

تەخترىۋانغا مىنىپ ئاتنى كۆتۈردۇق،
دۇمباقنى ئۇرۇپ كانايىنى چالدۇق...

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى قاتتىق ئۇرۇلدى، بالىلار. قىزغىن ئويناۋاتقاچقا، ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. ئىشىك ئۇرۇلىۋەردى.

— كىم؟ — سورىدى تيەنشىڭ.

— مەن، تېز ئىشىكنى ئېچىڭلار! — سىرتتىن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

تيەنشىڭنى ئات قىلىپ ئويناۋاتقان بالا ناخشىسىنى توختىتىپ دېدى:

— ئوھو، مېنىڭ دادام كەپتۇ.

دەرۋازا ئېچىلىشىغا لاۋخۇ بوراندەك كىرىپ كەلدى.

— دادا، تېخى بايىلا كېتىۋېدىڭىز، بالدۇرلا يېنىپ كەپسىزغۇ؟ — يەردە سوزايلىنىپ ياتقان بالىسى بېشىنى كۆتۈرۈپ ھاسىراپ تۇرۇپ سورىدى.

— ماڭ، ئىشىكنى قىل! — لاۋخۇ مەڭزىدىن چىپىلداپ تەر ئېقىۋاتقان ئوغلىغا ئالىيىپ قويۇپ، ئالدىراپ ئىچكەركى ئۆيگە ماڭدى، — خانىم، خانىم!

تۆر ئۆيدە چاي ئىچىپ ئولتۇرغان خەن خانىم لاۋخۇنىڭ ئاۋازىنىڭ ئەنسىز چىقىۋاتقانلىقىدىن قانداقتۇر بىر ئىشنى پەملەپ، ئالدىراپ سورىدى:

— نېمە ئىش بولدى؟

لاۋخۇ ھاسىراپ - ھۆمۈدىگىنىچە پەلەمپەيدىن چىقىپ تۆر ئۆيگە قاراپ يۈگۈردى:

— خانىم، دۇكاندىن چاتاق چىقتى!

— زادى نېمە ئىش بولدى؟ — خەن خانىم قولى تىترەپ كېتىپ پىيالىنى ئۆرۈۋەتتى.

— ھېلىقى نەرسە. . . يوقاپ كەتتى!

— قايسى نەرسىنى دەيسەن؟

— ھېلىقى. . . ئۈچ گرام كۆك ياقۇت قويۇلغان ھېلىقى

ئۇزۇك!

— ھە! — خەن خانىم قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. دۇكاندىكى ئۇزۇكلەر جىق بولسىمۇ، كۆك ياقۇتتىن كۆز قويۇلغىنى پەقەت ئاشۇ بىرلا ئىدى. خەن خانىم بۇنى ئېنىق بىلەتتى، — قاچان يوقىدى؟

— بىل. . . بىلمەيمەن، — لاۋخۇ لاغىلداپ تىترىگىنىچە جاۋاب بەردى، — بۇگۈن ئەتىگەن قارىسام يوق تۇرىدۇ. ئەسلىدە دۇكاننىڭ غەرب تەرىپىگە قويۇلغان جازىدا تىزىقلىق ئىدى. قالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تۇرىدۇ، پەقەت ئاشۇ ئۇزۇكلا يوق.

— ھېسابنى تەكشۈرۈپ باقتىڭمۇ؟

— تەكشۈردۇم، زاپاس مال دەپتىرىگە خاتىرىلىنىپتىكەن. بىراق دۇكاننىڭ ئاقما ھېساباتىدا يوق تۇرىدۇ. ساتمىغىنىمىز ئېنىق، بۇنىسى ئوچۇق ئېسىمدە. . .

— ئېسىڭدە بولغىنى بىلەن ئىش پۈتەمتى! ياقۇتنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى دېمەمسەن؟

قورۇدا ئويناۋاتقان باللار تۆر ئۆيدىن كېلىۋاتقان ۋاراڭ - چۇرۇڭنى ئاڭلاپ ئۈنىنى چىقىرالمىدى. پاختىلىق كىيىملەرنىڭ ئەستىرىنى يۇيۇش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان خەي ھامما بىلەن خۇ يەڭگە ئالدىراپ يۈگۈرۈپ كىردى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ چىرايلىرى تۆمۈردەك قارىداپ كەتتى.

— ھەي. . . — خۇ يەڭگە ئارقا تەرەپتىن ئېرىنىڭ پېشىنى تارتىپ تۇرۇپ دېدى، — ئۇنداق ئالدىراڭغۇلۇق قىلماڭ، دۇكاندىكى باللاردىن سوراپ باقتىڭىزمۇ؟

— سورىدىم، سورىدىم! — لاۋخۇ سەۋرسىزلىك بىلەن خوتۇنىنى سىلكىۋەتتى، — ھەممىسى بىلمەيمەن دەيدۇ. بولمىسا مەن دوپپامنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي خانىمدىن سورىغىلى كېلەتتىممۇ؟

— مەندىن؟ — خەن خانىمنىڭ قاپىقى تۈرۈلۈپ كەتتى، — مەن تېخى سەندىن سورىسام بولىدۇ، سەن زادى نېمە قىلىدىغان ئادەم؟ شۇنچە قىممەت نەرسىنى يىتتۈرۈۋەتكىچە نېمە ئىش قىلـ-دىڭ؟ سەن گاسمۇ، قارىغۇمۇ ياكى ساراڭمۇ؟

— راست دەيسىز، راست دەيسىز، — لاۋخۇ جىلى بولۇپ بېشىغا ئۇرۇپ كەتتى، — بىخەستەلىك قىلىپتىمەن. تۈنۈگۈن ئە-تىگەن قوپۇپ قارىسام، ئۇ ئۇزۇك باردەك قىلغان. چۈشتىن. . . ئاۋۋال سىز ئۇ يەردە ماجاڭ ئوينىغان ئەمەسمىدىڭىز. . .

— ماجاڭ ئوينىسام نېمە بوپتۇ؟ مەن دۇكاندا بىكار ئوينىغىنىم يوق، سودا قىلدىم. ساتقان نەرسىلەرنىڭ ھېسابى دەپتىرىڭدە باردۇ؟

— بارلىقىغۇ بار، مەن ھېساب دەپتىرىنىمۇ تەكشۈردۈم. تۈنۈگۈن بىر نەچچە ئايال دۇكىنىمىزدىن مال سېتىۋالغان، لېكىن ھېساب دۇرۇس چىقمايۋاتىدۇ. . .

— دۇرۇس چىقمايدىغان قانداق ھېساب ئىكەن ئۇ؟ تۈنۈ-گۈن كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى يۈز - ئابرۇيلۇق ئادەملەر. كەل-سىچۇ، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىپ كەلدى. سېنى دەپ كېلەمتى؟ بويى بىلەن تەڭ ئالتۇن بەرسەڭمۇ ئۇلارنى چىللاپ كېلەلمەي-سەن! يەنە تېخى خەقنى نەرسە ئوغرىلىدى دەمسەن؟ ئۇلار ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق قارا چاپلىغانلىقىڭنى بىلسە، ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلىدۇ جۇمۇ!

— مەن. . . ئۇنداق دېمەكچى ئەمەس، — لاۋخۇ ئىچى تىتىلداپ نېمە دېيىشنى بىلمەي قالدى، — مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ئادەم جىق بولسا ئىشەك ھارام بولىدۇ ئەمەسمۇ. . .

— نېمە، نېمە دەۋاتىسەن؟ يەنە بىر دەپ باقە! — خەن خانىمنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى، — مەن دۇكانغا بىر بېرىپ قوي-سام ئىشەك ھارام بوپتۇ - دە؟ نېمە دەيدىكىن دېسەم، ئەسلى مەندىن گۇمانلىنىۋېتىپتىكەنسەن ئەمەسمۇ؟

خەي هامما ئالدىراپ ئارىغا چۈشتى.
— ئاغىچا خېنىم، بۇنداق دېمەڭ، لاۋخۇ ھەرگىز...
— ئۇ ھەرگىز مۇنداق قىلىشقا پېتىنالمايدۇ، خانىم! — قورقىنىدىن تىترەشكە چۈشكەن خۇ يەڭگە خەن خانىمنىڭ قولىنى تارتىپ تۇرۇپ دېدى، — ئۇ ھەرگىز بۇنداق قىلمايدۇ...
— بۇنداق قىلماسمىش تېخى! بۇ ئۇنىڭ «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگىنى ئەمەسمۇ؟ ئەمدى كېلىپ مەن ئوغرى بولدۇمما؟ — خەن خانىمنىڭ لەۋلىرى ئاقىرىپ پۇت - قوللىرى تىترەپ كەتتى، — بىرمۇنچە كاسىلدىسا نېمە دەيدىكىن دېسەم، ئەسلىدە مېنى ئوغرى دەپ تۇتقىلى كەلگەنىكەنسەن - دە؟
لاۋخۇ قورقۇپ كەتتى:
— خانىم، خانىم... مېنىڭ ھەرگىز بۇنداق قىلىش ئويۇم يوق. كۆك ياقۇتمۇ سىزنىڭ، چىچېنجەيمۇ سىزنىڭ تۇرسا!
— بۇنى بىلىدىكەنسەن - ھە؟ — خەن خانىم خەي هامما بىلەن خۇ يەڭگىنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ بارمىقىنى لاۋخۇنىڭ يۈزىگە جۇنەپ تۇرۇپ دېدى، — ھەر هالدا مېنىڭ بۇ ئۆينىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىم ئېسىڭدە بار ئىكەن. ئۇقۇپ قوي، چىچېنجەينىڭ خۇ فامىلىلىك ئىگىسى يوق. ئالدىنقى كۈنلەردە سامانىنىڭ ئاستىدىن سۇ يۈگۈرتۈپ مېنى چىچېنجەينى سېتىۋېتىشكە كۈشكۈرتتىڭ، ئۆزۈڭچە مېنى نېمە ئويۇن ئويناۋاتقانلىقىڭنى بىلمەيدىغان ئەخمەق دەپ قاپسەن - دە؟ يەنە تېخى قاراپ تۇرسام يېڭى ھۈنەرلىرىڭنى ئىشلىتىپ يۈزۈمگە قارا سۈرتمەكچى بولۇۋاتىسەن. ۋىجدانىڭ بىلەن ئويلاپ باق، خەن زىچى ساڭا نېمە يامانلىق قىلدى؟ كېتىشتىن بۇرۇن بار خۇشامەتىنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ «كۆچۈكىڭىز بولاي، ئىتىڭىز بولاي» دەپ كېتىۋېدىڭ، ئەمدى كېتىشىڭلا يۈزۈڭنى ئۆرىدىڭ. خىيالىڭدا مېنى

ياۋاش، بوزەك قىلسام بولىۋېرىدۇ دەپ ئويلاپ قاپسەن ـ دە؟

— ئاھ، خۇدا! — لاۋخۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ، بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى، — خانىم، مەن سىزگە ئىمانىم بىلەن قەسەم قىلىپ بېرىمەن. . .

— ئىشىڭنى قىل، سەن بىرنېمىدە «ئىمان» نېمە ئىش قىلسۇن؟ ئاغزىڭدىن ھە دەپ چىرايلىق گەپ چۇشمىگىنى بىلەن ئىت ئەمگەن ۋىجدانسىز بىرنېمە ئىكەنسەن. تەييار بايلىقنى موك سوقۇپ بېيىمەن دەپ ئويلاپسەن. نېمانداق نىيىتىڭ يامان سې-نىڭ!

— خانىم. . . سىز. . . ئۆزۆكنى. . . مېنى ئوغرىلىدى دەۋاتامسىز؟

— ئۇنى كىم بىلىدۇ؟ ئوغرىنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى بىلمىسەم كاشكى؟

لاۋخۇ ئەمدى ئۆزىنى پەقەتلا تۇتۇۋالالماي قالدى:

— مەن ئوغرىما؟ مەن ئوغرىما؟

خۇ يەڭگە يەرگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قار ـ يامغۇر يىغلاپ كەتتى:

— خەن خانىم، سىز ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلىۋاتىسىز. ئۇ سىزنىڭ تېرىقچىلىك نەرسىڭىزنى جايىدىن يۆتكىگەن ئادەم ئە-مەس. ئائىلىمىزدىكى يەتتە جان تۇزىڭىزنى يەپ كېلىۋاتىمىز. ئۇ ھەرقانچە بولسىمۇ سىزنىڭ نەرسىڭىزنى ئوغرىلىمايدۇ. . . بىز سىزنىڭ قېشىڭىزدا تۇرۇۋاتقان تۇرساق، ئۇ ئۆزۆكنى نەگە-مۇ تىقار. . .

— مەن نەدىن بىلەي؟ — خەن خانىم خۇ يەڭگىنىڭ يەنە ئېرىنىڭ تەرىپىنى ئېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تېخىمۇ گۇمانلاندى، — ئوغرىلىق قىلمىغانلا دېسە ئۇنى جىمىقتۇرمىاق ئوڭاي. بىر تال ئۆزۆك دېگەن جاھانغا پاتمىغۇدەك ئۇنچە يوغان نەرسىمۇ ئەمەس!

— بوھتان! بوھتان! — لاۋخۇ ئەقلىدىن ئازغان ئادەم-دەك جەنۇبىي ھۇجرىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە يەشىك، ئىشكاپ، بوغچا، ئورۇن - كۆرپە دېگەندەك نەرسىلەرنى سىرتقا ئېتىشقا باشلىدى، — بوھتان! بوھتان!

لاۋخۇنىڭ بايىدىن بېرى ئۇنىنى چىقىرالماي تۇرغان بەش ياشلىق ئەھۋالنىڭ باشقىچە ئىكەنلىكىنى سېزىپ قىرقىراپ يىغ-لاپ دادىسىنىڭ ئالدىنى توستى، — دادا، نېمە قىلىۋاتىسەن؟ بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ . . .

— بولدى، تۇرمايمەن! — لاۋخۇ بالىلىرىنى بىر چەتكە ئىتتىرىپ ئاۋازىنى سوزۇپ ۋارقىرىدى، — مەن ئۆزۈمگە پاك. بۇنداق يالىنى يۈزۈمگە سۈرتۈپ يۈرگۈچە چىقىپ كەتسەملا بول-مىدىمۇ!

خەي ھامما ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ سەل ئالدىراپ قالدى:

— لاۋخۇ، بۇنداق ئالدىراپ توقامنى قارىنىڭىزغا ئالماڭ. گەپ بولسا خانىم بىلەن ئالدىرىماي دېيىشمەمسىز؟

— دېيىشمەمسىز؟ ئەمدى نېمىنى دېيىشىمىز! خەن ئە-پەندى بىلەن ئون نەچچە يىل بىللە تۇرۇپمۇ بىرەر قېتىم ۋايساپ باققىنىمنى، ھېسابتىن بىرەر قېتىم چاتاق چىققىنىنى بىلمەي-مەن. ئەمدى كېلىپ مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشىمنى كىم ئويلىغان؟ — لاۋخۇ قولىدىكى نەرسىلەرنى يەرگە تاشلىغاچ، كۆككە قاراپ ئاچچىق خورسىندى، — خەن ئەپەندى، سىزنى ساقلىماي كېتىدىغان بولدۇم، رەنجىمەڭ!

— كۆرۈڭ مانىڭ گېپىنى! — خەن خانىم ئۆي ئىچىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، — مەن تېخى سېنى كەت دېمىدىمغۇ! لېكىن كېتىمەن دېسەڭ ئېسىلىۋالمايمەن. شەرت شۇ، ھېسابنى ئۆزۈ-ۋېتىپ ماڭىسەن!

— ئۈزسەم ئۈزدۈم، — لاۋخۇنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ چىقتى، — ئۆزۈكنى كىمنىڭ ئوغرىلىغان بولۇشىدىن قەتئىينە-

زەر، سىزگە ئۆز باھاسىدا تۆلەپ بېرىمەن. تەڭرى مېنى مۇشۇنداق گاداي يارىتىپتىكەن، قولۇم قىسقا، ھازىرچە ھېسابقا ئېسىپ قويۇپ تۇرۇڭ، ئات - كالا ئورنىدا ئىشلەپ بولسىمۇ ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە قەرزىڭىزنى تۆلەپ بېرىمەن!

خۇ يەڭگە ھۆڭرەپ يىغلىغىنىچە خەن خانىمنىڭ ئالدىغا يىقىلدى:

— خانىم، شەپقەت قىلىڭ، بىچارە ئانا - بالىغا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن! سىز بېشىمىزنى سىلىمىسىڭىز، بىز قانداق كۈن كەچۈرىمىز!

لاۋخۇ ئاچچىقى بىلەن خوتۇنىنى بىرنى تەپتى:

— قوپە، مىجىق! ماڭە، كېتىمىز!

چۆچۈرىدەك بەش بالا يەرنى تەپكىنىچە تىرەجەپ تۇرۇۋالدى:

— ياق، كەتمەيمىز!

خېلىغىچە نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمىغان تيەنشىڭ يىغلىغىنىچە كېلىپ ئانىسىنىڭ پېشىنى تارتتى:

— ئانا، ئۇلارنى كەتكۈزۈۋەتمەڭ، ئۇلار كەتسە مەن كىم بىلەن ئوينايمەن...

خەن خانىم تيەنشىڭنى قۇچىقىغا ئېلىپ مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى، — ئوغلۇم، ئاناڭ سېنىڭ يارامىلىق ئادەم بولۇشۇڭنى كۈتىدۇ، قېنى شۇ چاغدا بىزنى كىم بوزەك قىلالايدىكىن!

— ماڭدۇق! ماڭدۇق! — لاۋخۇ يا خوتۇن - بالىسىنى چاقىرىۋاتقىنىنى، يا جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىكى خەن زىچىگە خۇش دېگەنلىكىنى ئۇققىلى بولمايدىغان بىر ئاھاڭدا خىرقىراپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى، — ماڭدۇق...

خەي ھامما لاۋخۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

— بولمايدۇ، نەدە بۇنداق ئوڭاي كېتىدىغان ئىش بار ئىكەن؟ دەيدىغاننى دەۋالسىلا ئىش پۈتەمدۇ، سىز كەتسىڭىز

دۇكاننىڭ سودىسىنى كىم قىلىدۇ؟

خەن خانىم سوغۇقلا:

— ھامما، بۇ نېمە دېگىنىڭىز، ئۇ بولمىسا بىز دۇكاننى چۆرگىلىتەلمەمدۇق؟

. . .

لاۋخۇ شۇ كەمگىچە يىغقان پۇل - ماللىرىنى، توي قىلغان ۋاقىتتا خوتۇنىغا ئېلىپ بەرگەن زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىپ، خوتۇنى، بەش بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ «بىلىمدان» قەسرىدىن چىقىپ كەتتى. مېڭىشتىن ئاۋۋال تېخى پۇتۇنلەي ھېساب ئۈزۈلمىگەن بىر دەپتەرنى خەن خانىمغا تاپشۇرۇپ بەردى. خەن خانىم ئاچچىقىنى لاۋخۇدىن چىقىرىۋالدى، لېكىن ئىچى بەكلا ئۇۋۇلۇپ كەتتى. خۇ يەڭگە يەردە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆزىگە يېلىنىپ - يالۋۇرغاندا، لاۋخۇنىڭ تىيەنشىڭگە ئات بولۇپ بەرگەن ئوغلى يىغلىغىنىچە دەرۋازىدىن چىققاندا، خەن خانىمنىڭ يۈرىكى پىچاق تىلغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئەمما، دەپ بولغان گەپنى قايتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى. ئۇ چوقۇم مۇشۇنداق ئۇسۇل بىلەن دۇكاندىكى باشقا ئىشلەمچىلەرگە ئىبرەت قىلىشى، چىچېنجەيگە زادى كىمنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى كېرەك ئىدى.

لېكىن، خەن خانىم لاۋخۇنىڭ كېتىشى بىلەن چىچېنجەيدە داۋالغۇش بولىدىغانلىقىنى ئەسلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. لاۋخۇغا ئوخشاشلا خەن زىچىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ چىچېنجەيدە ئىگىلىك تىكلەشكە تۆھپە قوشقان باشقا ئىشلەمچىلەر: «لاۋخۇغا ئوخشاش چىچېنجەي ئۈچۈن بىر ئۆمۈر تەر ئاققۇزغان بۇرادىرىمىز پاتمىغان يەردە بىزنىڭ تەقدىرىمىز قانداق بولماقچىدى؟» دەپ قاتتىق غەزەپلىنىشتى ۋە لاۋخۇنى ئۆزىتىپ قويۇپ كېلىپلا خەن خانىمغا ئىشلىمەيدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. ئۇلار بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرى بولمىسا خەن خانىمنىڭ چىچېنجەيدە قانداق

ئاقىۋەتكە قالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى ئىدى.

كۆك ياقۇت! مېھرىبانلىق، سەمىمىيلىك ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان كۆك ياقۇت ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولدى ۋە پۈتكۈل چىجېنجەينى خاراب قىلدى!

لوندون شەھىرى يەنە بومباردىمان قىلىنىۋاتاتتى. شەھەر ئاسمىنىدىكى قويۇق قىش تۇمانلىرىمۇ، ۋېسمىنىست چېركاۋىدا قىلىنغان دۇئا ـ تىلاۋەتلەرمۇ بېرلىن تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنى توسۇپ قالالمىدى. كۈندۈزى جىمىپ قېلىپ كېچىسى پەيدا بولىدىغان بۇ ئايروپىلانلار لوندوننىڭ زېمىنىدا ھەر كۈنى يېڭى ـ يېڭى ئىزلارنى قالدۇرۇپ باراتتى.

يېڭى بىر سەھەر باشلاندى. ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى يۈەنمىڭيۈەنگە ئوخشاش خارابىلىك ئىچىدە كۆزگە تاشلىنىدىغان كوچىلارنىڭ بويلىرىدا سۇ پۈركىمەكتە، خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش ئەترىتىدىكىلەر خىش ـ كېسەكلەر ئارىسىدىن جېنى ئامان قال-غان كىشىلەرنى قۇتقۇزۇپ چىقماقتا ئىدى. قوش قەۋەتلىك كوچا ئاپتوبۇسلىرى ھەر كۈنى «ۋەزىيەتكە قاراپ ئۆزگىرىپ بارىدىغان» يول لىنىيىلىرىدە خارابىلەر ئارىسىدىن ئېھتىيات-چانلىق بىلەن ئۆتەتتى. مىڭلىغان تۇرۇبا ئىشچىلىرى بومبارد-ماندا ئېچىلىپ قالغان گاز، سۇ تۇرۇبىلىرىنى جىددىي رېمونت قىلىۋاتاتتى. تۇغۇت دوختۇرخانىسىنىڭ يەر ئاستى ئۆيلىرىدە تۇغۇت ئانىلىرى ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە دۇنياغا كۆز ئېچىش ئالدىدا تۇرغان بالىلارنى تۇغدۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. كېچى-لىرى شەھەر ئاھالىسىنىڭ پاناھگاھىغا ئايلانغان مېترولار بەك قىستا ـ قىستاڭ بولۇپ كېتەتتى، كىشىلەر مەھبۇسلاردەك قاتىرىغا يېتىشىپ كەتكەنىدى. تاڭ يورۇشى بىلەن ھەممەيلەن پالاس ـ كىگىزلىرىنى يىغىپ، چىش پاستىسى سىېلىنغان كى-چىك سومكىلىرىنى كۆتۈرگىنىچە قورساق غېمى بىلەن نەلەرگى-

دۇر جۈنەيتتى. ئۆز ۋەزىپىسىنى بەجانىدىل ئورۇنلايدىغان سۇت-چى بوۋاي ئاخشامقى بومباردىماندا ئامان قالغان قېرى ئېتىنى هەيدەپ يولىغا راۋان بولدى، پوچتىكەشمۇ كوچىدا پەيدا بولدى. نەچچە كۈندىن بۇيانقى بومباردىمان خەت يېزىشقا ئالاھىدە مۇھەب-بەتتى بار ئەنگلىيە خەلقىنىڭ قىزغىنلىقىنى سۇسلىتالمىغان-دى. يېقىن دوست - بۇرادەرلەر بومباردىماندا كۆرۈشەلمىگەن-نى، يەنە كېلىپ مىلاد بايرىمى يېقىنلاپ قالغىنى ئۈچۈن خەت - ئالاقىلەر ئۇبدانلا كۆپىيىپ قالغانىدى. نۇرغۇن پوچتىكەشلەر خىزمىتىگە يېتىشەلمەي خوتۇنلىرىنىمۇ ياردەمگە ئېلىپ چىققانى-دى.

بومباردىمان بازار ئوبوروتىنى دەخلىگە ئۇچرىتالمىغانىدى. دۇكانلارنىڭ ئالدى يەنە رەت - رەت ئۆچىرەتلەر بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. دۇكان ئىگىلىرى ئىشىكى ئالدىدىكى چېقىق ئەينەك پارچىلىرىنى، خىش - كېسەكلەرنى سۈپۈرۈۋەتكەندىن كېيىن سەۋرچانلىق بىلەن خېرىدارلارنى رازى قىلىشقا تۇتۇناتتى. نۇر-غۇن كىشىلەر بىرىنچى ئۆكتەبىردىن يەنى ئىستېمال بېجى يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن ئۆزىگە كېرەكلىك بۇيۇملارنى سېتىۋالالمى-غىنى ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىشاتتى، ئەمدىلىكتە خېرىدارلار سېتى-ۋالغان ھەر بىر بۇيۇمنىڭ چىقىرىش باھاسىدىن ئۈچتىن بىر پىرسەنت بويىچە باج ئېلىنىۋاتاتتى. قايناق بازارلاردا بىراقلا ئاۋۇپ كەتكەن يايمىلاردا كىشىلەرنىڭ سۇرگۈنلۈك ھاياتىدا ھەم-مىدىن بەك لازىم بولىدىغان قولچىراغ، باتارېيە، زەھەردىن مۇداپىئەلىنىش ماسكىسى دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەر سېتىلىۋا-تاتتى. زەرگەرلەرگە بويۇنغا ئاسىدىغان بۇلاپكىلارنى سوقتۇرۇش بىر مەزگىل مودا بولدى. زەرگەرلەر بۇنداق بۇلاپكىلارغا بۇي-رۇتقۇچى خېرىدارنىڭ ئىسمىنى ئويۇپ شۇ زامات سوقۇپ بېرەت-تى. بومباردىماندا ئۆلۈپ - تارتىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى جەسەتلىرىنى شۇ بۇلاپكىلارغا قاراپ ئوڭايلا تونۇۋالا-

لايتتى. بۇنىڭدىن باشقا دەسمايە كەتمەيدىغان تىجارەتلەرمۇ ئۆز يولىدا داۋام قىلىۋېرەتتى، ھىندىئان ئاياللىرى سۆزمەنلىكى بىلەن قايىسى كۇنى جەھەننەمگە ئۇزايدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان كىشىلەرگە پال ئېچىپ بېرەتتى. يەنە تىلەمچىلەر، ئەما سازەندىلەر پاگېنىنىڭ جاللات سۇپىسىدا كالللىسى كېسىلىش ئالدىدا تۇرغان قەھرىمانىنىڭ ئەركىنلىككە ئىنتىلىش روھى كۇيلەنگەن مەشھۇر مۇزىكىسى «كامانئورا» نى ئاددىي ئۇسۇل، ئەمما ساپ ھېسسىيات بىلەن ئاجايىپ تەسىرلىك قىلىپ ئورۇندايتتى. . .

خونتېر ئائىلىسىنىڭ گوت ئۇسلۇبىدا قىزىل كاھىشتىن قوپۇرۇلغان كىچىك بىناسى سەھەر تۇمانى ئىچىدە ئويغاندى. ئۇدا نەچچە ئاي داۋاملاشقان بومباردىماندا لوندوندا سانسىزلىغان ئىمارەتلەر ۋەيران بولغان، نەچچىلىگەن ئادەملەر ئۆلگەن ياكى يارىلانغانىدى. قىزىق يېرى، خونتېر ئائىلىسىنىڭ بۇ كونا بىناسىغا تېخى بىرەر بومبا چۈشۈپ ئۆلگۈرمىگەنىدى، پەقەتلا بىنا ئۆگزىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرى ئۇچۇپ كەتكەن، نۇرغۇن قېتىملىق يامغۇر - يېشىندا بىنا گەۋدىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىگە دەز كەتكەنىدى. بىنا ھېلىغىچە ئەتراپتىكى مايمان - سۇيماق ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئولىۋېر بىرقانچە قېتىم ئۆيىدىكىلەرنى مېتروغا بېرىپ تۇنەشكە دەۋەت قىلىپمۇ باقتى، لېكىن سام خونتېر بارغىلى ئۇنىمىدى. ئۇ چاقچاق قىلىپ: «بۇ ئۆيدە روھ - ئەرۋاھلارنىڭ ئىزى بار، ئالدىنقى قېتىملىق ئورۇشتىن ئامان - ئېسەن قېپقالغان، بۇ قېتىممۇ ساق قېلىشى مۇمكىن» دەپ چاقچاق قىلاتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ «قاچقانىنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق، بەزىلەر قارىغۇلارچە قېچىپ ھاياتىدىن ئايرىلغان. ئۇنىڭدىن كۆرە تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى كۇتۇپ تۇرغان مۇۋاپىق» دەپ قارايتتى. خەن زىچىمۇ مېتروغا بېرىپ تۇنەشنى خالىمايتتى، چۈنكى بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ جۇڭگودىن ئېلىپ كەلگەن قىممەتلىك ساقلانمىلى-

ـرى بار ئىدى. جۇڭگولۇقلار قىممەتلىك نەرسىلىرىنى يېنىدا
ساقلاپ يۇرۇشكە رازى ئىدىكى، بانكىدا ساقلاشنى خالىمايتتى.
يەنە كېلىپ ھازىر ھەر قانداق يەرنى بىخەتەر دېگىلى بولمايتتى.
خەن زىچى ئاشۇ نەرسىلىرىنى چىڭ ساقلىشى كېرەك ئىدى.
مېترودا تۇرۇش ئۇچۇن ئۇ نەرسىلەرنى ھەر كۇنى ئېلىپ كېتىپ
يۇرمىسە بولمايتتى. ھاياتىدىنمۇ قىممەتلىك بىلىدىغان بۇ نەر-
سىلەرنى تاشلاپ قويۇپ جېنىنى ئەپقېچىشقا ئۇنىڭ ئەسلا كۆڭلى
ئۇنىمايتتى. ئاخىر ھەممەيلەن بۇ ساقلانمىلارنى كۇندىلىك بۇ-
يۇملار بىلەن يەر ئاستى ئۆيىگە ئەكىرىۋېتىش، ئۆيىدىكىلەرمۇ
كېچىدە شۇ يەردە پاناھلىنىش ئۇستىدە بىرلىككە كەلدى. دېمە-
سىمۇ ئەمدى ئۇلارنىڭ ھاياتى تەقدىر - پېشانىسىگە باغلىق
بولۇپ قالغانىدى. ئولىۋېير سەۋر - تاقەت بىلەن يەر ئاستى
ئۆيىنى رەتلىك سەرەمجانلاشتۇردى، بىر نەچچە كارىۋات تەييار
قىلدى. مۇشۇ كۇنلەردە بەزى كىشىلەر ھاۋا ھۇجۇمىدا ۋەيران
بولغان ئۆيلەرنىڭ تۆمۇرلىرىدە كارىۋات ياساپ مەخسۇس ھاۋا
ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلەنمەكچى بولغان كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجى-
نى قاندۇرۇۋاتاتتى. ئولىۋېير كارىۋاتلارغا كۆرپىلەرنى سېلىپ،
كىرلىكلەرنى يايغاندىن كېيىن ھەربىر ئادەمنىڭ لازىمەتلىكلى-
رىنى ئېلىپ چۇشتى. ۋاقىتلىق پاناھگاھ قىلىنغان بۇ كوللېك-
تىپ ياتاق ئادەتتە كەمدىن - كەم بىر يەرگە جەم بولىدىغان
بىر ئائىلە كىشىلىرىنى يېقىن تۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. سام
خونتېر ئادەتتە ياستۇققا بېشىنى قويۇپلا خورەككە چۇشۇپ كې-
تەتتى، خەن زىچى تولا كېچىلىرى ئۇخلىيالماي لياڭ بىڭيۇ
بىلەن جۇڭگو ۋە تىنچلىق ئۇستىدە پاراڭلىشىپ چىقاتتى. بۇنداق
چاغلاردا ئانا يۇرتقا مۇناسىۋەتلىك ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەر پا-
راڭ ئاۋۇغانسېرى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ ئۇيقۇسىنى
قاچۇراتتى. خونتېر خانىم بىلەن ئولىۋېير ئۇلارنىڭ پارىڭىنى
قىزىقىپ ئاڭلايتتى. ئولىۋېير بۇنداق كوللېكتىپ تۇرمۇشقا

بەكلا كۆنۈپ قالدى. ئەگەر ھاۋا ھۇجۇمىنىڭ تەھدىتى بولمىغان
بولسا، ئۇنىڭ كېچىلىرى لياڭ بىڭيۇ بىلەن بىر يەردە كۆڭۈل-
لۈك پاراڭلارنى قىلىپ ئولتۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
بۇنداق پاراڭ بولغان چاغلاردا، ئولىۋىيېر دەسلىپىدە بېرىلىپ
جىممىدە ئاڭلايتتى، كېيىن ئاستا مۇلاھىزىگە ئارىلىشاتتى.
مۇھاكىمە بارغانسېرى قىزىپ كېتەتتى. ئولىۋىيېر ئۇلارغا «خۇد-
تېر ئۇنچە — مەرۋايىت دۇكىنى» نىڭ يۈز يىللىق تارىخىنى
سۆزلەپ بېرەتتى. لياڭ بىڭيۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغانچە مەست-
خۇش بولۇپ ئۇرۇشنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، بارلىق دەرد — ئەلەم-
لىرىنى ئۇنتۇپ ئۆزىنى ئولىۋىيېر تىلغا ئالغان جايلاردا سەيلە
قىلىپ كېتىۋاتقاندەك سېزەتتى. ئۇلار جىمى گەپلەرنى دېيىشىپ
ئۇزۇن كېچىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتى، ئەمما بىر تېمىدا يەنى
مۇھەببەت ئۇستىدە سۆزلەشتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. ئولىۋىيېر
بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى لياڭ بىڭيۇنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرى-
غاندىن كېيىن بۇ ئىشنى تىلغا ئالمايدىغان بولدى، ئۇنىڭ ئاتا —
ئانىسىمۇ بۇ ئىككى ياشنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر ئىشنىڭ بولغان-
لىقىنى تېخى سەزمىگەنىدى. لياڭ بىڭيۇغا ئولىۋىيېر ئۆز ھېس-
سىياتىنى مەجبۇرىي بېسىپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. ئولىۋىيېر
يېنىدا بار چاغلاردا تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان مۇھەببەت ئوتىنىڭ
يىگىتنىڭ جىسمىنى كۆيدۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. لې-
كىن، ئولىۋىيېر كۆڭلىدىكىنى ھەرگىز دېمەيتتى. ھېلىھەم
گۇللەرنى سېتىپ ئەكېلىپ لياڭ بىڭيۇنىڭ كارىۋىتى يېنىدىكى
لوڭقىغا چىلاپ قوياتتى. بۇ ھال ئىلگىرى ئۆيدە داۋام قىلغان
بولسا ئەمدى يەر ئاستى ئۆيدە داۋام قىلىشقا باشلىدى. لياڭ
بىڭيۇنىڭ قېشىدا ھامان ئېچىلغان گۇللەر بولغان بولاتتى. لياڭ
بىڭيۇ ئولىۋىيېرنىڭ يەنە ھۇجۇمغا ئۆتۈشىدىن ئەنسىرىگەچكە،
ھەمىشە ئۇنىڭغا ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە تۇتاتتى. لې-
كىن، ئۇ ئەنسىرىگەن ئىش ھېچ يۈز بەرمەيۋاتاتتى. ئۇ ئولىۋ-

يېرنىڭ ئەمدى ئۆزىنى راستىنلا تىنچ قويىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. لېكىن، لياڭ بىگيۇ مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلىۋې-يېرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى قەلبىنىڭ چوڭقۇر بىر يەرلىرىدىن يۈز كېلەلمەيدىغاندەك سېزەتتى ھەم بۇنىڭ زادى قانداق بىر خىل ھېسسىيات ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

تاڭ ئاتتى، يەر ئاستى ئۆيدىكى بەشەيلەن ئورنىدىن تۇرۇ-شۇپ، «يەنە بىر كۈن ئۆتتى» دېگەندەك بىر خىل چۈشىنىكسىز بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇيقۇلۇق كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى، ئاندىن ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىمۇ تاشلىمىغان ياخشى ئادىتى بويىچە ئەدەپ بىلەن تىنچلىق سوراشتى:

— خەيرلىك سەھەر، لياڭ خانقىز، خەن ئەپەندى!

— خەيرلىك سەھەر، ئۇلىۋېيېر خانىم، خونتېر ئەپەندى!

— خەيرلىك سەھەر، ئۇلىۋېيېر!

بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن كىشى، بۇلار تېخى بايىلا باشقا - باشقا جايدىن كەلگەن ئوخشايدۇ، دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالاتتى.

ھەممەيلەن يۇقىرىغا يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن ماڭ-دى. يەر ئاستى ئۆيىدىن يەنە شۇ زىرىكىشلىك ئۆيگە ماڭغىنى ئۈچۈن كۆڭۈلسىز بىر ھېسلار ئىچىدە قالغان لياڭ بىگيۇ پەلەم-پەيدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ نېمىدۇر بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپ كەتكىلى تاس قالدى. قىز قاراپلا ئۇنىڭ خونتېر ئائى-لىسىنىڭ ئاق مۇشۇكى ئىكەنلىكىنى كۆردى. قىزىق يېرى، سېرىق، ئالا مۇشۇكتىن بەش - ئالتىسى پەلەمپەيدە قىستىلى-شىپ ئۇخلاۋاتاتتى. مۇشۇكلەر شەپىنى ئاڭلاپلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ لياڭ بىگيۇگە مۆڭلۈق قاراپ قالدى.

— ۋاي - ۋۇي، نېماندىق جىق مۇشۇك بۇ؟ — دېدى لياڭ بىگيۇ.

— قولۇم - قوشنىلارنىڭ مۇشۇكلىرى، — دېدى خونتېر

خانىم چۈشەندۈرۈپ، ــ ئىگىسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن پاناھ-لىنىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىشۋالغان گەپ. بىچارە جانىۋارلار!
لياڭ بىكيۇ بىردىنلا ئۆزىنى ئاشۇ مۈشۈكلەردىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيدىغاندەك، تۇرغۇدەك ماكان تاپالماي باشقىلارنىڭ ھا-مىيلىقىدا تۇرۇۋاتقاندەك سەزدى، مۈشۈكتىمۇ شۇنچە كۈچلۈك ھايات قېلىش ئىستىكى بولىدىكەن ئەمەسمۇ!
ــ يۇرۇڭلار، بىچارە جانىۋارلار! ــ خونتېر خانىم ئاق مۈشۈكنى قولىغا ئېلىۋېتىپ قالغان ھەمراھلىرىغا ئىشارەت قىلدى، ــ ئارقامدىن يۇرۇڭلار، مەن سىلەرنىڭ ئاچلىقتىن ئۆ-لۈپ كېتىشىڭلارغا چىدىمايمەن!
مۈشۈكلەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاشخانىغا يۈگۈرۈشتى. خونتېر خانىمنىڭ مۇلايىم ئاۋازى ۋە ۋۇجۇدىدىكى ئائىلە خوجا-يىنىغا خاس قىياپەت ئۇلارنىڭ ئىشتىھاسىنى ئېچىۋەتكەندەك قى-لاتتى.
ھەممەيلەن يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ناشتا يېيىش ئۈچۈن مېھمانخانىغا قاراپ ماڭدى. خونتېر خانىم سۈت-لۈك بولكىدىن باشقا شىرەگە تۈزۈك بىر نەرسە تىزالمىغىنى ئۈچۈن ئولتۇرغانلارغا ئۆزرە ئېيتتى. تۇخۇم، كالا گۆشى دېگەن-دەك نەرسىلەرنى ئالالمىغىلى خېلى كۈنلەر بولغانىدى، ئەمما ھېچكىم بۇ ئايالدىن رەنجىمەيتتى. چۈنكى ئۇ بەش جاننىڭ يېمەك - ئىچمىكى ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقىنى كۆرسەتكەن-دى. خونتېر خانىم مىلاد بايرىمى كۈنى چوقۇم بىر ئامال بىلەن ئىككى توخۇ كاۋىپى سېتىپ ئەكېلىپ كۆپچىلىكنى ئوبدان بىر غىزالاندۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مىلاد بايرىمىغا بىر - ئىككى كۈنلا ۋاقىت قالغانىدى.
ــ ئۇرۇش بولۇۋاتسا، بىزگە بايرام ئۆتكۈزۈشنى كىم قويۇپتۇ؟ ــ دېدى سام خونتېر.
ــ دېگەن گېپىنى، بايرام قىلساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟

گىتلىر دېگەن ئالۋاستىمۇ بايرام ئۆتكۈزىدىغاندۇ؟ — دېدى خونـ
تېر خانىم.
ناشتىنى ئالدىراپلا يېگەندىن كېيىن، ئولىۋيېر سىرتقا چىـ
قىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلدى. «خونتېر ئۈنچە - مەرۋايىت
دۇكىنى» تىجارەتتىن توختىغان، قىممەتلىك ماللارنىڭ ھەممىـ
سى يەر ئاستى ئىسكىلاتىغا ئەكىرىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ئولىۋيېر
بىرەر جىددىي ئىش بولۇپ قالسا دۇكاندىكى بالىنى تېنەپ قالمىـ
سۇن دەپ ھەر كۈنى دۇكانغا باراتتى.
لياڭ بىڭيۇ مۇشۇككە بىر نەرسە يېگۈزۈۋاتاتتى. ئولىۋيېر
ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ:
— لياڭ خانقىز، كوچىغا چىقىپ بايرام ھارپىسىدىكى
مەنزىرىلەرنى كۆرۈپ كەلمەمسىز؟ — دېدى.
لياڭ بىڭيۇ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى:
— مېنى بارالايدۇ دەمسىز! خارابىلىكتە ئۆتكۈزۈلىدىغان
بايرام كىشىگە پەقەت قىيامەتنىڭ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىـ
دىغاندۇ تايىنلىق؟
— توخۇ يۈرەك! قىيامەت كەلسە بىزگە كېلەمتى، جىمى
خەق بايرامنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ، ۋېسمىنست چېركاۋىدا
مۇقەددەس سۇپا ياسىلىۋاتىدۇ، تىياتىرخانىلاردا داۋاملىق ئويۇن
قويۇلۇۋاتىدۇ، مېترولاردا يەنە مۇشائىرىلەر بولۇۋاتىدۇ! —
ئولىۋيېر پەلتونى ئۇچىسىغا ئارتىپ شلەپىسىنى كىيگەندىن
كېيىن، لياڭ بىڭيۇنى ئارتۇق زورلىماي سىرتقا قاراپ ماڭدى،
ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ يەنە ئارقىغا بۇرۇلدى، — بىز بايرامنى
ئۆيدە ئۆتكۈزەيلى. ئانا، سىرتتىن بىرەر نەرسە ئالغاچ كېلىمەنـ
مۇ؟
— ھېچنېمە ئالما، ئۆزۈم ئالىمەن، — خونتېر خانىم
قاچا - قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ شۇنداق دېدى، — كەچتە
بالدۇرراق قايتىپ كېلەرسەن - ھە!

— ماقۇل، ئەمىسە كەچتە كۆرۈشەيلى. لياڭ خانقىز، بىرەر نەرسە يېگۈڭىز بارمۇ؟ مېۋە - چېۋە دېگەندەك نەرسىلەر-دىن ئالغاچ كېلەيمۇ؟

— مېۋە - چېۋە؟ هازىر مېۋە نېمىش قىلىدۇ؟ — دېدى لياڭ بىڭيۇ ئېرەنشىمەيلا، — بېيىپىڭ بولىدىغان بولسا، بۇ چاغقا كوچىلارغا شېكەرلىك كاشتان توشۇپ كەتكەن بولاتتى.

— كاشتان؟ بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ بارغۇ. لېكىن شېكەرلىك ئەمەس، بەلكىم تەمىمۇ بېيىپىڭنىڭكىدەك تەملىك ئەمەستۇ، — ئولىۋېر سەدەبتەك چىشلىرىنى كۆرسىتىپ شوخلۇق بىلەن كۈلدى، — ئازراق ئەكېلەي، تېتىپ بېقىڭ، يەپ باقمىغاندىن ياخشى ئەمەسمۇ. كەچتە كاشتان يېگەچ هېكايە ئېيتىشارمىز. هە راست، سىزگە تېخى گۈل ئالغاچ كېلىشىم كېرەك!

— بۇگۈن ئالغىلى بولماس؟

— قېنى قاراپ باقمىدىم. چوقۇم ئالالايمەن. هازىر قىشلىق ئەتىرگۈلنىڭمۇ ئېچىلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى.

نېرىدا ئادىتى بويىچە گېزىتنى ئالا قويماي ئوقۇۋاتقان خەن زىچى ئۇلارنىڭ قولاشمايۋاتقان پارىڭىنى ئاڭلاپ بېشىنىمۇ كۆ-تۈرمەي دېدى:

— سىلەر تازىمۇ بىغەمكەنسىلەر جۇمۇ، ئۇرۇشنىڭ رە-ھىمسىز بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسىلەر؟

— شۇڭا هاياتنى تېخىمۇ قەدىرلەش كېرەك، — ئولىۋېر «كېچىدىكى پادىچى» ناخشىسىغا غىڭشىغاچ ئىشىكتىن چىقتى. ئۇنىڭ مەزمۇت قەدەملىرى ئاستىدىكى پولنىڭ غىچىرلىشى خې-لىغىچە ئاڭلىنىپ تۇردى.

نەرسە - كېرەك سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن خونتېر خانىم گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان هالدا قايتىپ كەلدى. ئەسلى ئۇ بۇگۈن جىق يەرگە قاتراپ ئىككى توخۇ، بىر سېۋەت تۇخۇم، كالا گۆشى، ياغيۇ، تەرخەمەك دېگەندەك نەرسىلەرنى ۋە بىر

بوتۇلكا شامپان، بىر بوتۇلكا ئاق هاراق سېتىۋېلىپ كەلگەندى.

— هەر هالدا مىلاد بايرىمىنى ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋالىدىغان بولدۇق! — دېدى خونتېر خانىم ئالاھىدە تۆھپە يارىتقان قەھرىماندەك تۇرگۇن قىياپەتتە.

سام خونتېر ئاق هاراقنى بۇرنىغا يېقىن ئەكېلىپ خۇشبۇي ھىدىنى پۇرىدى ۋە خەن زىچىگە قاراپ دېدى:

— كەم تېپىلىدىغان ئېسىل هاراق جۇمۇ، يەنە كېلىپ جۇڭگو هارىقى دەڭا! خەن ئەپەندى، بۈگۈن ئىچىپ تازا بىر پەيز قىلايلى!

— ئۇنتۇپ قالغىنىڭىز نېمىسى؟ مەن هاراق ئىچمەيدىغان تۇرسام، — دېدى خەن زىچى خۇشال كۈلۈمسىرەپ.

— ئاپلا، كەچۈرۈڭ. ئەمدى ئۆزۈم يالغۇز پەيز قىلىدىغان بولدۇم - دە! — سام خونتېر كەينىگە بۇرۇلۇپ خوتۇنىغا دېدى، — قەدىرلىك خوتۇن، ياخشى نەرسىلىرىڭ بولسا ئېلىپ چىققىن. بۈگۈن كەچتە ياخشى بىر غىزالىنايلى!

— بۈگۈن؟ مىلاد بايرىمىغا يەنە ئۈچ كۈن بارغۇ...

— بايرامنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ نېمە كەپتۇ. بايرامنى ئالدىنئالا ئۆتكۈزسەكمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ!

— ھەي، بۇ ئادەمگە ئامال يوقتە! — خونتېر خانىم ئېرىنىڭ گېپىگە كۆندى، — بوپتۇ، بايرامغا ئازراق ئېلىپ قويۇپ قالغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقاي. بۈگۈن ھەممەيلەن تازا خۇشال - خۇرام ئولتۇرايلى، — ئايال ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى بىر قۇر ھېسابلاپ چىقتى، — توخۇ گۆشىدە ئوبدان بىر قورۇما قىلسام، كالا گۆشىدە ياخشى بىر قورۇما قىلايلى.

— سىزگە جۇڭگوچە تەمگە ئىگە كالا گۆشى قورۇمىسى قىلىپ بەرسەم قانداق دەيسىز؟ — ئەزەلدىن قازان بېشىغا چىقىپ باقمىغان لياڭ بىڭيۈ خۇشال هالدا دېدى.

— سىزمۇ قورۇما قىلالامسىز؟ — دېدى خونتېر خانىم ئۇنىڭ گېپىگە دېگەندەك ئىشەنمەي، — مەن تېخى سىزنى كىتاب ئوقۇشنىلا بىلەمدىكىن دەپتىمەن.

— مەنمۇ ئۇنىڭ قورۇغان قورۇمىسىنى يەپ باقمىغان، — دېدى خەن زىچى، — ئۆيدىكى ۋاقتىدا ئۇ بۇنداق ئىشلارنى قىلمايتتى.

لياڭ بىڭيۇ كۈلۈپ كەتتى:

— قېنى، سىناپ باقمامدىم، بۇ يەردە جۇڭگوچە قورۇمىلارنى مەندىن ياخشىراق قىلىدىغان ئۇستىنى تاپالمايسىلەر جۇمۇ! — لياڭ بىڭيۇ ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا شۇنداق دېدى ۋە روھلۇق قىياپەتتە خونتېر خانىمنىڭ ئارقىسىدىن ئاشخانىغا كىردى.

لياڭ بىڭيۇ كالا گۆشىنى ئەمبەلگە قويغاندىن كېيىن پىچاقنى بىلەپ گۆشنى شىلىشقا باشلىدى. دۇملەپ پىشۇرۇلغان كالا گۆشى مۇسۇلمانچە ئاشخانىلاردا زىياپەت ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان ئالاھىدە تاماق ھېسابلىنىدۇ، ئىشلىتىلىدىغان خورۇچقا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ مۇشۇ خىل تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى. لياڭ بىڭيۇ تاللىغان گۆشنى پاكىز يۇغاندىن كېيىن ئۇششاق يالپاقلاپ توغرىدى:

— دورا - دەرمەك بارمۇ؟

— قانداق دورا - دەرمەكنى دەيسىز؟

— سۇڭپىياز، زەنجىۋىل، قوۋزاقدارچىن، داشياڭ، سېرىق ھاراق، ناۋات، جاڭيۇ دېگەندەك نەرسىلەرچۇ.

— قوۋزاقدارچىن، داشياڭ، ناۋات دېگەنلەر يوق.

— بوپتۇ ئەمسە، خاپا بولماي ماڭا سۇڭپىيازنى ئوتتۇردىن توغراپ بەرسىڭىز، زەنجىۋىلنى ئۇششاق توغراپ. . .

خونتېر خانىم ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلدى. لياڭ بىڭيۇ توغرالغان گۆشنى ئىلمان مايغا چىلاپ سېرىق رەڭگە كىرگۈز-

گەندىن كېيىن قازانغا سالدى، ئاندىن سوغۇق سۇ قۇيغاندىن كېيىن گازنى ياقتى:

— دورا - دەرمەكنى ئەكېلىڭ، تېز بولۇڭ!

خونتېر خانىم گۆش توغرامچىلىرىنى ئالدىراپ - تېنەپ لياڭ بىگىيۇگە ئەكېلىپ بەردى. لياڭ بىگيۇ سۇگېپياز، زەنجە-ۋىل، ساخورورزا، سېرىق هاراقنى قازانغا سالغاندىن كېيىن تۇۋاقنى يېپىپ ئوتنى ئۇلغايتتى.

— ئوتىڭىز بەك سۇسكەن جومۇ. يەنىلا بىزنىڭ پوم كۆمىرىمىز ياخشى ئىكەن، — دېدى لياڭ بىگيۇ.

— گاز تۇرۇبىلىرى هەر كۈنى پارتلىتىلىۋەرسە، بىزگە نېمە ئامال بار دەيسىز؟ گاز شىركىتىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ كۈندە رېمونت قىلىپ تۇرمىغان بولسا تاماق ئېتىپ يېيەلمىگەن بولاتتۇق. بىرقانچە ئايدىن بېرى ئوچاقنىڭ ئوتى سىز دېگەندەك سۇسلاپ كەتتى...

— ئەمىسە ئاستا پىشۇرايلى، ئاشخىچە بىز كالا گۆشىدە يەنە بىر قورۇما قىلغاچ تۇرايلى! — لياڭ بىگيۇ قازاننى قويۇپ ئەمبەلنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى ۋە بىر پارچە ئورۇقراق كالا گۆشنى تاللاپ پاكىز يۇغاندىن كېيىن ئۇششاق يالپاقلىدى ۋە ئۇستىگە دورا - دەرمەك سەپكەندىن كېيىن سۆگەكلىك گۆش پارچىلىرىنى پەتنۇسقا سالدى، ئۇستىگە ئازراق ئاقمۇچ سەپتى، ئاندىن چۆمۈچنى سۇس ئوتتا قىزىتقاچ خونتېر خانىمغا دېدى:

— ماڭا سۇگېپيازدىن ئىنچىكە توغراپ بەرگەن بولسى-ڭىز!

خونتېر خانىم ئۇنىڭ دېگىنىنى ئورۇنلىغاندىن كېيىن:

— لياڭ خانقىزنىڭ كارامىتى قالتىسكەن جومۇ! بۇنداق ياخشى هۈنەرنى نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيدىڭىزكىن؟ — دېدى.

— بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، — لياڭ بىگيۇ چۆمۈچنى قولى-غا ئېلىپ گۆش پارچىلىرىنى قىزىتقاچ ياندىكى قازاندىكى كالا

گۆشنى ئۆرۈپ قويدى، — ئەمەلىيەتتە مەن رەسمىي قازان بې-شىدا تورۇپ ئۆگەنمىگەن، ھەممىسى كۆزۈم چۈشۈپ قالغاندا ئۆگىنىۋالغان ئىشلار ئۆيىمىزدە تاماق ئېتىدىغان ھەدىمىز ئەس-لىدە ئاشخانا ئاچىدىغان ئۇستا ئاشپەز ئىدى. ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن پاراڭلاشقاچ تاماق ئېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتەتتىم. ھازىر شۇ ۋاقىتتا كۆرۈۋالغانلىرىم بويىچە قىلسام خېلى بولىدىغاندەكمۇ قىلىۋاتى-دۇ. قازان بېشىنىڭ ئىشلىرى ئاز - تولا بولسىمۇ ئېسىمدە قاپتىكەن. يالغۇز كالا گۆشىدىلا نەچچە خىل تاماق تەييارلىغىلى بولىدۇ. بىز ئۆيدىكى ۋاقتىمىزدا دائىم مۇشۇنداق قىلاتتۇق.

— ئەمىسە ياخشى گەپكەن. لياڭ خانقىزنىڭ بۇنداق بىڭ-سى بارلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىكەنمەن. بەك ياخشى بولدى. بىزنىڭ ئولىۋيېر كالا گۆشىگە بەك ئامراق.

— ئولىۋيېر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مېنىڭ ھۈنىرىم-نى بىر كۆرۈپ باقسۇن! — دېدى لياڭ بىگيۇ. ئۆزىنى ھېسسى-يات جەھەتتە ئولىۋيېرغا قەرزداردەك سېزىدىغان لياڭ بىگيۇ ئۆزىنىڭ تۇجۇپىلەپ ئېتىۋاتقان تامىقىنىڭ ئولىۋيېرنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى خىرە - شىرە ھېس قىلاتتى. ئېھتىمال، ئېغىزىغا تېتىغۇدەك سەي قىلىپ بېرەلىسە، ئولىۋ-يېرنىڭ قىلغانلىرىنى ياندۇرغانمۇ بولۇپ قالار.

بۈگۈنكىسى لياڭ بىگيۇنىڭ ئۈچ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى خونتېر خانىم بىلەن تۇنجى قېتىم بىللە تاماق ئېتىشى ئىدى. ئۇلار شۇنچىلىك كۆڭۈللۈك كەيپىيات ئىچىدە پاراڭلاش-قاچ، ھەر بىر خىل قورۇمىنى ئالاھىدە سەنئەت بۇيۇمىدەك ئىنچىكىلىك بىلەن تەييارلايتتى ۋە ئۇنىڭدىن چەكسىز لەززەت تاپقاندەك بولاتتى.

تاماقنىڭ تەييارلىقى ناھايىتى ئۇزۇن داۋاملاشتى. ئۇلار سائەت تۆتتە چۈشلۈك چاينى ئىچىۋالغاندىن كېيىن ئىشقا يەنە داۋاملىق

تۆتۆندى، تەييارلىق گۆگۈم چۈشكۈچە داۋاملاشتى. . .
— پاھ! ئۆزۈمنى جۇڭگوغا بېرىپ قالغاندەك سېزىۋاتىمەن جۇمۇ! — سام خونتېر مەززىلىك ھىد چىقىپ تۇرغان قورۇمىلارنى پۇرىغاچ ھېلىلا يېيىشنى باشلىۋېتىدىغاندەك ئاغزىنى چاكىلداتتى، — بۈگۈن تازا تەلىيىمىز بار ئىكەن - دە!
خونتېر خانىم ئۇنى توستى:
— ئولىۋېر تېخى قايتىپ كەلمىدى. لياڭ خانقىز بۇ نەرسىلەرنى ئالاھىدە ئولىۋېر ئۈچۈن تەييارلىدىم، دەيدۇ.
— راستمۇ؟ — سام خونتېر مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى، — ئەمىسە بۈگۈن ئولىۋېر ئەڭ ئەزىز مېھمان ئىكەن - دە؟ بىز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇپ بەرسەكلا مەجبۇرىيىتىمىز تۈگىگۈدەك.
لياڭ بىڭيۈنىڭ چىرايى شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى:
— بۈگۈن ھەممىڭلار مېھمان، چى ئاكام ئىككىمىز سىلەرنى كۈتىمىز. قانداق دېدىم، چى ئاكا؟
— بۈگۈن يۈزۈمنى يورۇق قىلدىڭىز جۇمۇ، ھېلىمۇ بۇلارنى جىق ئاۋارە قىلىۋەتكەن ئىدۇق، — خەن زىچى ئىختىيارسىز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى، — مەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ خونتېر ئائىلىسىگە رەھمەت ئېيتىمەن. قېنى ئەمىسە، تارتىنماي ئېلىڭلار، — خەن زىچى شۇنداق دەپ چوكىنى قولىغا ئالدى.
— سۆزلەشكە ئالدىراپ كەتكىنىڭىز نېمىسى، ئاساسلىق مېھمان تېخى كەلمىگەن تۇرسا! — دېدى لياڭ بىڭيۇ ئۇنىڭغا ئەسكەرتىپ.
— ئولىۋېر راستتىنلا شۇنداق مۇھىممۇ؟ — سام خونتېر ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئالاھىدە بىر ھېسسىياتنىڭ بارلىقىنى سەزگەندەك لياڭ بىڭيۇگە قاراپ كۈلۈپ قويدى، — ساقلىمىساقمۇ بولار؟

لياڭ بىڭيۇ سام خونتېرنىڭ سوئال ئالامىتى چىقىپ تۇر-
غان كۆزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى بىپەرۋا قىياپەتتە
كۆرسىتىش ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلدى. ئاڭغىچە خەن زىچى گەپ
ئارىلىدى:

— ئەلۋەتتە ساقلايمىز. ھەممىمىز دەرقەمتە ئولتۇرۇپ
تاماق يەيلى.

قوياش قويۇق تۇمان ئىچىدە ئولتۇرۇۋاتاتتى. ئولىۋىېر
كەچكىچە كەلمىدى. ساقلا - ساقلا، ئولتۇرغانلارنىڭ تاقىتى تازا
تاق بولدى. ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

— بۇ بەڭۋاش ھاۋا ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئاكوپلى-
رىغا كىرىپ قالغان بولمىغاي يەنە. ئۇ يەردە دائىم بەزمە بولۇپ
تۇرىدۇ ئەمەسمۇ. ھەي، بۇ ياشلارنىزە! دۆلەتنىڭ بېشىغا كۈن
چۈشكەندىمۇ كۆڭۈل ئېچىشنى ئۇنتۇمايدۇ! — سام خونتېر
سەۋرسىزلىنىپ قالدى، — ئۇنى تاماق يېگەچ ساقلايلى. تاماق
يەپ بولۇپ يەنە «كامېر»غا سولىنىدىغان گەپ...

ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا سىرتتا سىگنال ئاۋازى
ياڭرىدى. ئولتۇرغانلار ئامالسىز ئۈستەلدىن ئايرىلىپ يەر ئاستى
ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

— ئىسىت، سىلەرگە ساقلىمايلى دەپ نەچچە قېتىم دې-
دىم. ئەمدى ھەممىمىزنىڭ قورسىقى ئاچ قالدى! — سام خون-
تېر شۇنداق دەپ، ئاق ھاراقنى قولىغا ئالدى ۋە قىيالماسلىق
نەزەرى بىلەن تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى.

لياڭ بىڭيۇ شىرەدىن ئىككى تەخسە قورۇمىنى ئېلىۋالغان-
دىن كېيىن قالغانلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. ئۇنىڭ خىيالى-
دىن: «ئەجەبمۇ قاملاشمىغان ۋاقىتتا سىگنال چېلىندى، شۇنداق
ياخشى نەرسىلەرنى ئولىۋىېر يېيەلمىسە قانداق بولىدۇ» دېگەن
ئويلا كېزەتتى.

ھاۋا ھۇجۇمى باشلاندى. سىرتتىن قۇلاقنى يارغۇدەك گۈم-

بۇرلەش سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. . .

يەر ئاستى ئۆيىدە ھېچكىمنىڭ ئۇخلاشقىمۇ، پاراڭلىشىشقىمۇ رايى بارمىدى. ھەممەيلەن بىر يەرگە يىغىلىپ يۈرەكئالدى بولغان ھالدا پارتلاش سادالىرىغا قۇلاق سېلىپ تۇراتتى. ھەممەيلەننىڭ ئەس - يادى ئولىۋېيىردا ئىدى.

— ئولىۋېيىرغا. . . بىرەر ئىش بولمىغاندۇ - ھە؟ — لياڭ بىڭيۇ خەن زىچېننىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قايتىلاپ سورىدى.

— ياق، ھېچنېمە بولمايدۇ، — خەن زىچې ئىچىدە ئەنسىرەپ تۇرسىمۇ چاندۇرماي ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى، — ئەر كىشى تۇرسا، بىرەر يەرگە كىرىپ پاناھلىنىۋالغاندۇ ھەقىچان. . .

— كوچىنىڭ ھەممە يېرىدە ئاكوپ بار! — دېدى سام خونتېرمۇ.

— ئاھ پەرۋەردىگارىم، بالامنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن! — خونتېر خانىم ھاۋاغا توختىماي كرېست سىزىشقا باشلىدى.

. . .

پارتلاش سادالىرى ئاستا - ئاستا بېسىقىپ قالدى. خونتېر خانىم سىگنال ئاۋازىنىڭ ئاخىرلىششىنى كۈتمەيلا يەر ئاستى ئۆيدىن يۇگۇرۇپ چىقتى، قالغان ئۇچەيلەن تاپ باستۇرۇپلا چىقتى. بىنانىڭ ئۆگزىسى ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى. خىش - كېسەك پارچىلىرى، پاچاقلانغان ئۈستەل - ئورۇندۇقلار، سۇنغان تەخسە - پىيالىلەر ھويلا ئىچىنى بىر ئالغانىدى.

ئولىۋېيىر زادى نەدىدۇ؟

ئۇلار تۇرالغۇسىدىن مەقسەتسىزلا چىقىپ ۋەھشىيلەرچە بومباردىمان قىلىنغان كوچىغا قاراپ ماڭدى. ئولىۋېيىر بەلكىم مېترودا ئۇخلاۋاتقاندۇ؟

مېترونىڭ چىقىش ئېغىزىغا ئۇدۇل سېلىنغان بىنانىڭ پو-

لات چىۋىقلىرىلا قالغانىدى. ئۇنىڭ يېنىدىكى مېۋە - چېۋە سېتىلىدىغان «چوڭ لاپاس» خىش - كېسەك دۆۋىسىگە ئايلانغا-نىدى. ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان ئوتلارغا سۇ پۈركىمەكتە ئىدى. قۇتقۇزۇش خادىملىرى پولات قالپاقلارنى كىيىپ تۆمۈر ئىلمەك، تۆمۈر ئارىلارنى تۇتقىنىچە ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىنالار ئارىسىدىن يارىدارلارنى قۇتقۇزماقتا، بەزىلەر نوسۇلكىلارنى كۆتۈرۈپ نەلەرگىدۇ يۈگۈرمەكتە ئىدى. يارىدارلار قان - زەرداب ئىچىدە ئىڭرىماقتا، جان تالاشماقتا! . . .
لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئولىۋېيېر يوق! توغرا، ئولىۋېيېر بولسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ بۇنداق قىسمەتكە دۇچار بولۇشى مۇمكىن ئەمەستە!
خونتېر خانىم نېمىدۇر بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلدى. سوغۇق، يۇمشاق بىر نەرسە يۈزىگە تەگدى، يوپۇرماقنىڭكىدەك بىر خىل ھىد دىمىغىغا ئۇرۇلدى. ئەسلى ئۇ يول بويىغا ئۆرۈ-لۈپ چۈشكەن بىر دەرەخكە پۇتلىشىپ يىقىلغانىكەن. ھازىر قايسى چاغ ئىكەنلىكىدىن بىخەۋەر ھالدا بايرام ئۆتكۈزىمەن دەپ مىلاد دەرىخى سېتىۋالغان قانداق ئەخمەق ئۇ! ھەقىچان سىگنال ئاۋازىنى ئاڭلاپلا بۇ يەرگە تاشلاپ قويغان گەپ. خونتېر خانىم ئىچىدە بۇ دەرەخنى مىڭنى تىللىدى، ئەمما سەپسېلىپ ئولتۇر-مىدى، دەرھال بېرىپ ئوغلى ئولىۋېيېرنى ئىزدەش كېرەك!
خونتېر خانىم بىزارلىق بىلەن يۈزىگە يېپىشقان شاخ - شۇمبىلارنى ئىتتىرىۋېتىپ تىرەجەشكە باشلىدى ۋە تۇيۇقسىز ياپيېشىل يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىدا تاتارغان بىر چىرايىنىڭ تۇر-غانلىقىنى كۆردى. ئاھ، ئۆلۈكنىڭ چىرايى! ئۇ قورقۇپ كەت-تى. ئاھ خۇدا. . . خونتېر خانىم لاغىلداپ تىترىگىنىچە ئاستا كەتمەكچى بولدى. بىراق. . . ئۇ چىراي خونتېر خانىمغا بەكلا تونۇش ئىدى.
— ئولىۋېيېر! — خونتېر خانىم ئېچىنىشلىق چىرقىرىغد-

نىچە ئوغلىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى.

ئولىۋېير ئانىسىنىڭ چاقىرىشلىرىنى ئەمدى ئاڭلىيالمايت-
تى، ئۆزىنىڭ شۇنچە كەچتىمۇ نېمىدەپ ئۆيگە كەتمىگەنلىكىنى
چۈشەندۈرۈپمۇ بېرەلمەيتتى. بىچارە يىگىتنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخى-
رىدىكى دەقىقىلەرنى قانداق ئۆتكۈزگەنلىكى ھەممىگە سىر بولۇپ
قالغانىدى. لېكىن قوللىرى، ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان قىزىل-
گۈلنى چىڭگىدە قاماللىۋالغان قوللىرى ئۇنىڭ مىلاد دەرىخى
سېتىۋېلىپ يېرىم يولدا بومبىنىڭ قۇربانىغا ئايلانغانلىقىدىن
دېرەك بېرىپ تۇراتتى، بىلىكى يېنىدىكى يىرتىلىپ كەتكەن
قەغەز بولاقتا خېلى جىق كاشتان چېچىلىپ ياتاتتى... بەلكىم
ئۇ مۇشۇ نەرسىلەرنى ئالىمەن دەپ كەچلىك تاماقتا كېچىكىپ
قالغاندۇ! بەلكىم قايتار يولىدا ئازاب - قايغۇ دېگەنلەرنى خىيا-
لىغا كەلتۈرمەي، قىن - قىنىغا پاتماي ماڭغان بولغىيدى! سەل
بالدۇرراق ماڭغان بولسا ئۆيدىكىلەرنىڭ خۇشاللىقىغا يەنە خۇ-
شاللىق قېتىپ كېلەر بولغىيدى! لېكىن، نېمىشقا سىگنال
چىققاندا بىر يەرگە يوشۇرۇنۇۋالمىغاندۇ؟ بەلكىم «چوڭ لاپاس»
تىن ئاخىرقى سوۋغىنى — كاشتاننى ئېلىۋاتقان چاغدا، تۇيۇق-
سىز مۇداپىئە سىگنالى ياڭرىغاندۇ؟ ئۆيگە قايتىش ياكى مېتروغا
كىرىپ كېتىش مەسىلىسىدە بىردەم ئىككىلىنىپ قالغاندۇ؟
ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ «ئۆيگە قايتىپ كېتەي» دەپ ئويلى-
غىنى ئېنىق. ياكى ئۇ بەزىلەرگە ئوخشاش مۇداپىئە سىگنالىغا
پەرۋا قىلىپ كەتمىگەندۇ! «نېمىسلارنىڭ بومبىلىرى يالغۇز
بىزگە كېلىپلا تېگەمتى» دەپ ئويلىغاندۇ! پۈتىنىڭ چاققانلىقىغا
ئىشىنىپ، بومباردىماندىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىمى-
نى كۆرۈۋېلىشقا ئالدىراپ ھەممىنى ئۇنتۇغاندۇ!

— ئولىۋېير! ئولىۋېير! — بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ئەقلى-
دىن ئادىشاي دەپ قالغان سام خونتېر خىرقىراق ئاۋازدا ئوغلى-
نىڭ ئىسمىنى چاقىراتتى، ئېچىنىشلىق نالە قىلاتتى.

خەن زىچى شۇ چاغدىلا سام خونتېرنىڭ يېرىم ئەسىردىن بۇيان بېشىدىن كەچۈرگەن ئىسسىق - سوغۇقلارنىڭ، كۈلپەت-لەرنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى تۇيۇقسىز چۈشەندى. قاشتېشى كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان ئادەم ئۈچۈن بۇ ئىشنىڭ شامىنى ئۆچۈرۈپ قويمايدىغان بىر ئوغۇل — بىر ئىزباسارنىڭ بولۇشى تولىمۇ مۇھىم ئىدى. مانا ئەمدى سام خونتېرنىڭ ئۈمىدى كۆ-پۈككە ئايلاندى!

— ئولىۋىيېر! — لياڭ بىڭيۈ ئولىۋىيېرنىڭ ئاللىبۇرۇن سوۋۇپ كەتكەن بەدىنىگە ئۆزىنى ئاتتى. ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆزىگە نەپرەتلىنىۋاتاتتى. ئۇ نېمىدەپ مۇشۇ تەنىنىڭ ئىگىسى سۆزلىگۈدەك، كۈلگۈدەك قۇدرەتكە ئىگە ۋاقتىدا، مۇھەببەت ئوتى يالقۇنجاپ تۇرغان ۋاقتىدا ئۇنىڭغا سوغۇق مۇئامىلە قىلدى؟ ئۆزى كۆتۈرۈپ بولالمىغان ئازابلىرىنى نېمىدەپ ئۇنىڭغا تاڭدى؟ ئاللىبۇرۇن ئۆز بېشىنى يېگەن ياڭ چېن تارتىشقا تېگىشلىك روھىي ئازابقا نېمىدەپ گۇناھسىز ئولىۋىيېرنى تۇتۇپ بەردى؟ ئاھ. . . مۇھەببەتتىن بويۇن - قۇلاقچە كېكىرىپ كەتكىنى ئۈچۈن شۇنداق بولدىمۇ؟ مانا ئەمدى ئۇ ئۆلۈش ئالدىدىمۇ ئۆزىنى ئۇنتۇمىغان ئاشىقىنى، بىر گۇناھسىز ئادەمنى نابۇت قىلدى. ئەمدى ئۇ بۇ روھىي قەرزنى مەڭگۈ تۆلەپ بولالمايدۇ.

مۇھەببەت ئۈچۈن تۆلىگەن بەدەللىرىگە لايىق نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن ئولىۋىيېر ئىنتىزارلىق، ئۈمىد ئىچىدە ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئەپسۇسلىرىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ كەتتى. لېكىن شۇ تاپتىكى تۇرقىدىن ئازراقمۇ ئازابلىنىش ئالامەتلىرى يوق-تەك، ئىنتىلىش، ئۈمىد ئىچىدە كەتكەندەك قىلاتتى. قولىدىكى ياپيېشىل ملاد دەرىخى ۋە چوغدەك قىزىل ئەتىرگۈل ئۇنىڭ ئەزرائىلنىڭ قېشىغا ئەمەس، مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ قېشىغا كەت-كەنلىكىدىن دالالەت بېرىپ تۇراتتى.

— مېنىڭ ياشاش، بىراۋنى سۆيۈش ھوقۇقۇم بار! —

لياڭ بىگيو ئولىۋىيېرنىڭ ۋارقىراشلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولدى!

مىلاد بايرىمى ئاخىر كەلدى. قەدىمىي شەھەر لوندون بۇ بايرامنى ئەلمىساقتىن بۇيانقى ئەڭ زور كۆڭۈلسىزلىك، نامراتلىق، پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە كۈتۈۋالدى. لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار گۈللىرى بايرام سوۋغىسى ئورنىدا ئانا يەر قوينىغا سىڭىپ باراتتى. سۈكۈت ئىچىدىكى «تەڭرى» مۇ ئۇرۇش دېگەن ئىبلىسنى توسۇشقا قادىر ... ان يەر ... بىغۇبار ئاق قار بىلەن خارابە زېمىننى ۋە ئاسىي زېمىندىكى قانغا مىلىنىپ ياتقان جەسەتلەرنى ياپقىلى بولارمۇ؟

12 ـ باب ۋىسال دەملىرىدە

ھېلىقى كۈندىكى تۇرمۇش يىغىنى «تاڭ جۇنشېڭگە نۇقتىد-
لىق ياردەم بېرىش» نامىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، ئەمما تەنقىدنىڭ
تىغ ئۇچى شيې چيۇسىغا قارىتىلدى. جېڭ شاۋجىڭ ئىككى
گەپنىڭ بىرىدە «بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسىنىڭ زەھەرلىشىنى سۈپۈ-
رۈپ تاشلايلى» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. پۈتۈن
سىنىپتا يالغۇز شيې چيۇسىلا «بۇرژۇئازىيە» سىنىپىدىن كې-
لىپ چىققانىدى. دۇكاندار ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان تاڭ
جۇنشېڭ ئۇنىڭدىنمۇ بوشاڭ ئىكەن، گەپنىڭ بېشى چىقمايلا
جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئالدىدا يىغلاپ: «مېنىڭ ئىرادەم ئاجىز، مەي-
دانىم ئېنىق ئەمەس ئىكەن. بۇرژۇئا ئىدىيىسىنىڭ چىرىتىشىگە
تاقابىل تۇرالمىدىم، شيې چيۇسىنىڭ بۇرژۇئاچە تۇرمۇش ئۇسۇ-
لىغا ھەۋەس قىلدىم، ياخشى يېيىش، ياخشى كىيىشكە بېرىلىپ
كەتتىم! ئۇ. . . ئۇ كېيىن ماڭا تەتۈر قارىسىمۇ يەنە ئارقىسى-
دىن ئەگىشىپ يۈردۈم! چۇ مۇئەللىمنى قوغلىشىپ يۈرسە،
مەن. . . قىتىغۇرلۇق قىلىپ چۇ مۇئەللىمنىڭ يۈزىنى تۆكتۈم.
مەن مۇئەللىمگە يۈز كېلەلمەيمەن، پارتىيىگە يۈز كېلەلمەي-
مەن. . .» دېدى. شيې چيۇسى: باشتا نېمىدەپ ئۇنىڭغا كۆزۈم
چۈشۈپ قالغان بولغىيدى؟ ئازراقمۇ ئوغۇل بالىغا ئوخشىمايدى-
غان نېمىكەنتا بۇ! قۇلنىڭ ئۆزىغۇ. ۋۇ غالچا! دادامنىڭ دائىم
ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان: «ئالىيجانابلارغا يېقىنلاش، چاكىنى-
لاردىن يىراق قاچ» دېگەن گېپى مېنىڭ ھەر ۋاقىت چاكىنا
ئادەملەردىن ھەزەر ئەيلىشىم ئۈچۈن ئېيتىلغانىكەن، دەپ قات-
تىق پۇشايمان قىلدى. لېكىن، ئۇ بۇنى تولىمۇ كېچىكىپ

چۈشەنگەندى، تاڭ جۇنشېڭدىن قۇتۇلاي دېسىمۇ قۇتۇلالمىدى، يەنە تېخى بىر مۇنچە ئاھانەتكە ئۇچرىدى. ئاشۇ بىر نېمىنى كوزىر قىلمىغان بولسا، جېڭ شاۋجېڭ ئۇنىڭغا: «سىنىپ مۇدىرىنى چىرىتىشكە ئۇرۇنغان»، «پرولېتارىياتنىڭ ئىز باسارىنى تارتىد- ۋالماقچى بولغان» دېگەندەك، دادىسىمۇ ئۇچرىمىغان بەتنامىلارنى چاپلىيالامتى؟ . . . «مىللىي بۇرژۇئازىيە سىنىپى» نىڭ «ۋە- كىل» ى بولغان دادىسىمۇ بۇنداق كۈرەشكە تارتىلمىغان؛ يەنە تېخى شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە يىغىنغا بارغان چاغلىرىدا «سىيا- سەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى «شىي ئەپەن- دى» دەپ چاقىرغان. شىي چيۇسى شۇنداق بىر نۇقتىنى پەقەت چۈشەنمەيتتى: «بۇرژۇئازىيە» نىڭ پەرزەنتلىرى ھەتتا سىنىپ مۇدىرىغا يېقىنلاشسىمۇ، ياخشى كۆڭلىنى بىلدۈرسىمۇ بولمام- دۇ؟ «بۇرژۇئازىيە» نىڭ قىزلىرى پرولېتارىيات سىنىپىدىن لايىق ئىزلىمەي پەقەت «بۇرژۇئازىيە» گىلا ياتلىق بولۇشى كې- رەكمۇ؟ ئۇنداق بولسا، «بۇرژۇئازىيە» نىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى مەڭگۈ ئۈزۈلمىگۈدەك!

شىي چيۇسى تاڭ جۇنشېڭگە ئوخشاش ئىرادىسى ئاجىزلار- دىن ئەمەس ئىدى، بەك ئالىي مەرتىۋىلىك ئائىلىدىن كېلىپ چىقمىغان بولسىمۇ، ھەر ھالدا مەغرۇرلىنىشقا ئەرزىگۈدەك دەسمايىسى بار ئىدى: چىرايلىق، باي، نەتىجىسىمۇ شۇنداق ياخشى. خەن شىنيۈنىڭ سىنىپتىكى ئورنى بوش قېلىۋېدى، ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىدىغان ئادەم قالمىدى. ئۇ ئاشۇ قېتىمقى يىغىندىمۇ ئۆزىنى تۆۋەن كۆرسىتىشنى خالىماي بىر ئېغىز گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئىش بىلەنلا باش كۆتۈرەلمەي قېلىشىغا ئىشەنمەيتتى. . .

ئۇ يىغىنىنىڭ ئېچىلغىنىنىغىمۇ ئىككى ھەپتە بولۇپ قالدى. جېڭ شاۋجېڭ سىنىپ يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى چۇ مۇئەللىمگە، فاكۇلتېتقا، ھەتتا مەكتەپ پارتكومىغا دوكلات قىلىدىغانلىقىنى

ئېيتقانىدى، بەلكىم بۇ چاغقا دوكلات قىلىپمۇ بولغاندۇ. شىپ چيۇسى تېخىمۇ ئېغىر زەربىنى كۆتۈپ يۈرىدۇ، لېكىن هازىرغىچە شەپە يوق. ئەكسىچە بۇلۇڭ - پۇچقاقتا تارقىلىپ يۈرگەن «پىتنە - پاسات» ئەمدى ئاشكارا تارقالدى، تېخىمۇ كېڭەيدى. جېڭ شاۋجېڭ بۇنداق بولارىنى پەقەت كۆتمىگەنىدى.

لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى. مۇز تۇتقان نامسىز كۆلنىڭ يۈزى ۋە ئەتراپتىكى دەل - دەرەخلەر ئاق لېچەكتىن لىباس ئارتقانىدى. كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك ئارالدا بىر قىز ئاستا كېتىۋاتاتتى. قاردا ئۇزۇن تۇرغىنى ئۈچۈن ئۈچىسىدىكى مايسىرەڭ سوكنا پەلتوسى ۋە چاچلىرىنى چىڭگىدە چۈمكەپ ئورىۋالغان سېرىق شارپىسى قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى؛ كالتە قونچلۇق چىرايلىق قارا ئۆتۈكى شىپاڭنىڭ ئەتراپىدا كىچىك ئىزلارنى قالدۇرۇپ باراتتى. قار گۈللىرى ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇ ئىزلارنى كۆمۈپ تاشلايتتى، ئاندىن يەنە يېڭى ئىز پەيدا بولاتتى.

شىپ چيۇسى شىمالىي قىرغاقتىكى بېيجەيگە خېلىدىن بېرى قاراپ تۇراتتى. قىزنىڭ قەدىمى ئاستىدىكى تاش كۆۋرۈككىمۇ، شىمالىي قىرغاقتىمۇ تۇتىشىدىغان يولدىن بېيجەينىڭ ئىشىكى ئالدىغىچە بولغان ئارىلىقنى قېلىن قار قاپلىغانىدى. شىپ چيۇسى بىرنەچچە مىنۇتتىلا بېيجەيگە بارالايتتى، لېكىن نېمىشقىدۇ، ئۇ تەرەپكە يۈرەكلىك قەدەم تاشلىيالمايتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ ئىشىكتىن كىرىپ باقمىغىنىغا ئىككى ھەپتە بولدى. ئاشۇ ئاخشىمى «قىزىل ۋە قارا» دىكى «چۈشىنەلمىگەن» يەرلەرنى كۆرسەتكىلى كىرگەندىن بېرى، چۇ يەنچاۋنىڭ ئىشىكنى چېكەلمەي كېلىۋاتاتتى. جېڭ شاۋجېڭ ئۇنىڭغا: «چۇ مۇئەللىمنىڭ سىزگە پەقەت كۆڭلى يوقكەن» دەپ ئوچۇق ئېيتقان بولسىمۇ، ئىشەنمەي يۈرۈۋاتاتتى. چۇ مۇئەللىم يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۆزىنىڭ دەرسىنى ئۆتۈش بىلەن ئاۋارە، ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىپمۇ

ياكى ئۆزىنى ئەپقىچىپمۇ يۈرمەيدۇ، شۇنداق سالماق. شيې چيۇ-سىنىڭ «ئالىيجاناب» لارغا يېقىنلاشمىقى تەسكە توختىغانىدى، ئەمدى تېخىمۇ تەسلىشىپ كەتتى. شيې چيۇسى: «بۈگۈن چۈش-تىن كېيىن چۇ مۇئەللىمنىڭ دەرسى يوق، چوقۇم ياتىقىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلايتتى، لېكىن كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە پېتىنالمايتتى، توغرىسى، باشقا بىرە-رىگە ئۇچراپ قېلىپ گەپكە قېلىشتىن ئەنسىرەيتتى. يىراقتىن تۇرۇپ ئاشۇ تونۇش ياتاققا كۆز ئۇزمەي قارايتتى. شۇ تاپتا چۇ مۇئەللىم بېيجەيدىن چىقىپ قېلىپ ئۇ تەرەپكە قاراپ قالسا، ئۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ ئۇنىڭ يالغۇز جايدا ئۆزىگە قانداق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىنى بىر كۆرۈپ باق-سا. ئۇ بۇنداق قىلىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، لېكىن بۇ يەردە تۇرماي دېسىمۇ بۇ ئۇنىڭ ئىختىيارى ئەمەس. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھەببەت تورىغا ئىلىنىپ قالغانلىقىنى ئۆز كۆڭلى-دە ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن، بۇ ھېسسىيات تاڭ جۇنشېڭ بىلەن يەپ - ئىچىپ ئويناپ يۈرگەن ۋاقىتتا بىر خىل، ئايرىم تۇرغاندا يەنە بىر خىل بولىدىغان بۇرۇنقى ھېسسىياتىغا ئوخشىمايدۇ. زادى ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان قايناق بىر ھېسسىيات ئۇنى ھەر ۋاقىت قىينايدۇ، يۈرىكىنى تىلغايدۇ. شيې چيۇسى ئۆزىدىن چوڭ ھەم بىلىملىك ئاشۇ يىگىتكە ھەۋەس قىلىپلا قالماي، يەنە چوقۇنىدۇ؛ بۇ دۇنيادا ئاشۇنداق بىر ئەر ئۆزىگە ھەمراھ بولمى-سا، كېيىنكى ھايات مۇساپىسىنى قانداق بېسىش كېرەكلىكىنى بىلمەيدۇ.

ئەمما، قىز ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان بۇ دەقىقى-لەردە چۇ يەنچاۋ ياتىقىدا يوق ئىدى. بۈگۈن سەيشەنبە بولغاچقا، ئالدىنقى قېتىم بەرگەن ۋەدىسىگە ئاساسەن توگرېن دوختۇرخانى-سىغا بېرىپ شىنيۆنى يوقلاپ كەلگەنىدى. بارغان چېغىدا، شىنيۆ ئۇنىڭدىن سىنىپىنىڭ ئەھۋالىنى سورىۋىدى، چۇ يەنچاۋ

ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى تىلغا ئالماي «ياخشى» دەپلا قويدى. ئۇ يەنىۋەنگە قايتىپ كەلگەندە گۇگۇم چۈشەي دەپ قالغانىدى. ئىككى ھەپتىدىن بېرى، جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئۇنىڭغا سۇنغان «دوكلات» ى ۋە ئەتراپىدىكىلەرنىڭ گاھى ئالدىدا گاھى ئارقىدا قىلغان «مۇلاھىزە» لىرى ئۇنى ئارامىدا قويمايۋاتاتتى. ئۇ يېقىندا تاڭ جۈنشېڭ بىلەن ئۇزاق سۆزلىشىپ ئارتۇق ئەندىشىنىڭ ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدا بۇنداق تام پەيدا بولۇپ قالسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى ۋە تەرجىمە ئىقتىدارىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ماختىغاندىن كېيىن، زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرۈشكە ئىلھاملاندۇردى. تاڭ جۈنشېڭنىڭ «پارتىيىگە يۈز كېلەلمەيمەن» دېگەن گېپى ئۇنىڭغا بەكلا كۈلكىلىك تۇيۇلۇپ كەتتى. بىر ئاددىي ئوقۇتقۇچى قانداقمۇ پارتىيىگە ۋەكىللىك قىلالىسۇن؟ تەسىرلەنگەن تاڭ جۈنشېڭ يىغلاپ تۇرۇپ «ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تاغدەك مېھىر - شەپقىتى» نى ھەرگىز ئۇنتۇمايدىغانلىقىنى، شيې چيۇسىغا ئەمدى بۇرۇنقىدەك قىرىچە - يېنىچە تەگمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا تاڭ جۈنشېڭدىن خاتىرجەم بولدى، ئەمدىكى گەپ شيې چيۇسىدا قالغانىدى. شيې چيۇسىنىڭ ئۆزىگە قانداق قارىشى، باشقىلارنىڭ قانداق گەپ تېپىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ چوقۇم بۇ ئوقۇغۇچىسى بىلەن سۆزلىشىپ بېقىشى كېرەك ئىدى. قىزلار ياتىقىغا كىرىۋېدى، ياتاقتا لۇ شيۇجۈدىن باشقىسى يوق ئىكەن. لۇ شيۇجۈ ئوقۇتقۇچىسىنى monitor نى ئىزدەپ كەلگەن چېغى دەپ ئويلىغانىدى، ئويلىمىغان يەردىن چۇ يەنچاۋ «شيې چيۇسى قېنى» دېۋىدى، ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، بىر ئېغىز گەپ قىلالماي قالدى، ئۇزايىدىن «تار-قالغان گەپلەر راست ئىكەن - دە! » دېگەندەك بىر خىل مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

چۇ يەنچاۋ شيې چيۇسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ئامالسىز

بېيجەيگە قاراپ ماڭدى. كۆل بويىدا تېز - تېز چامداپ كېتىۋې-
تىپ، ئىختىيارسىز بىرى قارا دېگەندەك كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدى-
كى كىچىك ئارالغا قارىۋېدى، بىر قىزنىڭ گەۋدىسى كۆزىگە
چېلىقىپ قالدى. ۋوي، ئۇ...

لېكىن، ئۇ شىنيۆ ئەمەس ئىدى، شىنيۆ دوختۇرخانىدا
داۋالىنىۋاتاتتى. ئۇ، شيې چيۇسى، ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى.
چۇ يەنچاۋ خىيال بىلەن تۇرۇپ قالدى، شىنيۆنى كۆل بويىدا
كۆرگەن ۋاقىتتىكىدەك سالماقلىق بىلەن ئۇياققا قاراپ قەدىمى-
نىمۇ يۆتكىمىدى. يېقىندىن بېرى شيې چيۇسى بىلەن ئۇنىڭ
ئوتتۇرىسىدا غايىبانە بىر خىل تۇمان پەيدا بولۇپ قالغاندەك
قىلاتتى. بۇ قىز قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قېلىۋاتسا بۇ يەردە نېمىش
قىلىدىغاندۇ؟ يەنە تېخى بېيجەي تەرەپكە قاراپ تۇرغىنىنى!

چۇ يەنچاۋ بىرئاز ئىككىلەنگەندىن كېيىن، ئاخىر تاش
كۆۋرۈككە تۇتىشىدىغان يولغا قەدەم باستى. ئۇ بايا شيې چيۇسى-
نى ئىزدىگەن ئەمەسمىدى؟ توغرا، ئۇنىڭ قىزغا دەيدىغان گېپى
بار. ئەمدى ۋاقىت، ئورۇن سورۇشتۇرۇپ ئولتۇرىدىغان چاغ
ئەمەس.

بېيجەيگە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرغان شيې چيۇسى ئوقۇتقۇ-
چىسى ئالدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغاندا ھەيران بولۇپ توۋلىۋەت-
تى:

— ۋوي، چۇ مۇئەللىم ئىكەنغۇ، قاياقتىن پەيدا بولدى-
ڭىز؟ مەن تېخى سىزنى ياتىقىدىمىكىن دەپ...

— سىلەرنىڭ ياتاقتىن كېلىشىم. سىز بىلەن پاراڭلىشاي
دەيمەن.

— مەنمۇ سىزنى ساقلاپ تۇرغان! — شيې چيۇسىنىڭ
كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى، — چۇ مۇئەللىم،
مەن، مەن...

شيې چيۇسى ئىچىدە يىغلىپ قالغان قورساق كۆپۈكىنى،

دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئوقۇتقۇچىسىغا ساقلاپ يۈرەتتى، مانا، ئۇمۇ كەلدى. لېكىن، چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ قېشىغا كەلمىدى، ئىككى قەدەمچە ئارىلىق قالغاندا توختاپ ئىللىق كۈلۈمسىرىگىنىچە دېدى:

— يىغلىماڭ! ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىمۇ يىغلامدۇ، كىچىك بالا ئەمەستە سىز!

ئاشۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن شيې چيۇسىنىڭ چانىقىدىكى ياش بىراقلا ئېتىلىپ چىقتى. سىنىپ يىغىنى ئېچىلغاندا جېڭ شاۋجېڭنىڭ قاتتىق گەپلىرىنى ئاڭلاپمۇ يىغلىمىغانىدى. توغرا، ئۇ «كىچىك بالا» ئەمەس، بۇ يىل ئون سەككىز ياشقا كىردى. ئاتا ـ ئانىنىڭ كۆيۈنۈشىگە موھتاج ئەمەسلىكى ئېنىق، لېكىن ئۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر، ئالىيجاناب ھېسسىياتقا موھتاج، بۇنى ساۋاقداشلىرى چۈشەنمەيدۇ. قارىغاندا، ئۇنى چۈشىنىدىغان ئادەمدىن يالغۇز ئوقۇتقۇچىسىلا قالغان ئوخشايدۇ.

— چۇ مۇئەللىم، ئۇلارنىڭ ماڭا قىلغانلىرىنى بىر دېمەڭ، مەن خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزگەندەك! — شيې چيۇسى ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئوقۇتقۇچىسىغا قارىدى، — سىزغۇ. . . قورقمايدىغانسىز؟

چۇ يەنچاۋنىڭ لەۋلىرىدىن تەبەسسۇم ئۆچتى:

— بۇ يەردە «قورقۇش»، «قورقماسلىق» مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس. سىنىپتا ئۇنداق مەزمۇندا يىغىن ئېچىشقا مەن قارشى. بۇ ئەمەلىيەتتە يىغىن ئاچقۇدەك ئىشمۇ ئەمەس. مەن سىزگىمۇ، باشقا ئوقۇغۇچىلارغىمۇ ئوخشاش، «مۇھاكىمە» قىلغۇدەك ئىشمۇ يوق. قانداق دېدىم، ساۋاقداش شيې چيۇسى؟

شيې چيۇسى مەڭدەپ تۇرۇپلا قالدى. دېمەك، بۇ گەپچە جېڭ شاۋجېڭنىڭ: «چۇ مۇئەللىمنىڭ سىزگە ئەسلا ئۇنداق نىيىتى يوقكەن» دېگىنى راست بولۇپ چىقتىمۇ؟ ئۇ شۇنچە تەشنا بولغان، بېسىمغا قارىماي ئىنتىلگەن ئىشنىڭ نەتىجىسى مۇشۇن-

داق بولۇپ چىقسا ـ ھە؟ چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۇنىڭ ئائىلە كېلىپ
چىقىشىغا باشقىچە كۆزدە قارىماسلىقىمۇ، دەرسخانىدا نەچچە قې-
تىم ماختاپ دەرستىن سىرتقى ئوقۇشلۇقلارنى كۆپرەك ئوقۇپ
بېرىشكە تەۋسىيە قىلغانلىرىمۇ قالغان ساۋاقداشلارغا ئوخشاش
مۇئامىلە قىلغىنىمۇ؟ ئازراقمۇ پەرق يوق بولسا ـ ھە؟ ئۇنىڭ
جاۋابى بۇنداق ئىشنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتامدۇ!
بۇ جيۇسىنىڭ مەغزى ئىمزى ئەلەمدىن شەلپەردەك قىزد-
رىپ كەتتى. قىزلار ئۇچۇن مۇھەببەتتە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچ-
راشتىن ئارتۇق ئازاب بولماس. ئۇ ياشلا تۇرۇپ بۇ ئىشتا ئىككى
قېتىم يولنى خاتا باستى: بىرىنچى قېتىم سۆيۈشكە ئەرزىمەيدى-
غان ئادەمنى سۆيۈپ قالدى؛ ئىككىنچى قېتىم ئۆزىنى سۆيمەيدى-
غان ئادەمنى سۆيۈپ، ئاشىقسىز مەشۇق بولۇپ قالدى. ئەمدى
چېكىنىش، قالغان ساۋاقداشلىرى تۇرغان يولغا چېكىنىش كې-
رەك. لېكىن نەتىجىچۇ؟ مۇھەببەت ئۇچۇن تۆلىگەن بەدەللىرى
بىر ياقتا قېلىپ، يۈزىنىڭ تۆكۈلىدىغانلىقى، باشقىلارنىڭ ما-
زاق قىلىش ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقى، بېشىنى كۆتۈ-
رەلمەيدىغانلىقى ئېنىق. ياق، ئۇ چېكىنمەيدۇ. دادىسى دائىم:
«ئادەم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تاللىغان نىشان بويىچە
ھارماي تىرىشىش كېرەك» دەيدىغان. دادىسىنىڭ ئازادلىقتىن
ئىلگىرى ئۆز كەسپىدە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى،
ئازادلىقتىن كېيىن «ئىلگىرىلەش»كە ئىنتىلىشى دەل مۇشۇ
خىل تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجىسى ئەمەسمۇ؟ ئەمىسە ئۇ ئۆزىنىڭ
مۇھەببەت يولىدا مۇشۇنچىلىق بىلەن بولدى قىلسۇنمۇ؟ بەلكىم
چۇ مۇئەللىم جامائەت پىكرىنىڭ بېسىمى ئاستىدا ئىرادىسىگە
خىلاپ گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر بولغاندۇ، قەلب دەرۋازىسىنى
ۋاقتىنچە تاقاپ تۇرغاندۇ؟ ئۇ نېمىدەپ قايتا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ
باقمايدۇ؟ ئۇ دەرۋازىنى ئېچىۋېتىش كېرەك!
— چۇ مۇئەللىم، مەن بىلىمەن. . . — شيې چيۇسى

تېخىمۇ تەمكىن، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان بولۇپ كۆرۈنۈشكە تىرىشىپ، ئۆلچەملىك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە ئۆتتى، ئەمما كېيىنكى گەپلىرىنى قىلىشتىن ئاۋۋال مەقسەتلىك هالدا ئۇنىڭدىن ئازراق ئارىلىق تاشلىدى، ــ سىز ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش كۆزدە قارايسىز، بولۇپمۇ ماڭا ئوخشاش «بۇرژۇئازىيە» ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققانلارغىمۇ ئوخشاش مۇئامىلە قىلىسىز. . .

چۇ يەنچاۋغا بۇ گەپ باشقىچىلا تەسىر بەردى. ئۇ نەزەرىنى شيې چيۇسىنىڭ سوئال ئالامىتى چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئەپقېچىپ شىپاڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى: «‹بۇرژۇئازىيە›. . . ‹پرولېتارىيات›. . . ئۆلچەملىك ‹پرولېتارىيات› زادى قانداق بولۇشى كېرەك؟»

شيې چيۇسى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ شۇ تاپتا قانداق هېسسىياتتا بولۇۋاتقىنىنى چۈشەنمىدى، پەرىزىگە ئاساسەن: «مۇئەللىم تېخى مېنى ‹باشقا تىزىملىك› كە كىرگۈزمەپتۇ، جېك شاۋجىڭنىڭ ماڭا تۇتقان تەكەببۇر مۇئامىلىسىنىڭ ‹پرولېتارىيات› نىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ـ كەلمەيدىغانلىقىنى ئويلىشىۋېتىپتۇ» دەپ ئويلىدى ۋە تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغاچ، ئۆز ۋۇندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن بىر ئىشنى دادىللىق بىلەن سورىدى:

ــ مۇئەللىم، ئېيتىڭا، بىر ئادەم مۇھەببەتلىشىشنى ئويلىسىمۇ. . . «بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى» نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىق بولامدۇ؟

ــ مۇھەببەتلىشىش؟ ــ چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز سوقۇپ كەتتى. نېمانداق دادىل قىز بۇ، تارتىنماستىن ئۆزى خېلىدىن بېرى قېچىپ يۈرگەن تېمىنى ئوتتۇرىغا تاشلاۋاتقىنىنى! چۇ يەنچاۋ ئەمدى بۇ تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرالمايتتى، ئەمما قىزنىڭ سورىغان سوئالىغا ئۇدۇل جاۋاب بەرمىسىمۇ بولمايتتى، ــ مۇھەببەت بۇرژۇئازىيە سىنىپىغىلا تەئەللۇق نەرسە

ئەمەس، قۇللۇق جەمئىيەت، فېئوداللىق جەمئىيەتلەردىمۇ مۇھەببەت بار بولغان. پرولېتارىيات ھېسابلانسىلا مۇھەببەت بولماسلىقى كېرەكمۇ؟ مەن دەرس ئۆتكەن ۋاقتىمدىمۇ: «ئىنقىلابىچىلاردىمۇ مۇھەببەت بولىدۇ» دەپ ئۆتكەن. نەچچە مىڭ يىلدىن كېيىن دۇنيادا سىنىپ قالمىغان تەقدىردىمۇ مۇھەببەت ئوخشاشلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ!

شيې چيۇسىنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم جىلۋىلەندى. مۇئەللىمىنىڭ بايىقى گېپى ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە بەند قىلىنىپ كېلىۋاتقان ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاۋاتاتتى. مۇھەببەت «سىنىپ» نىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىغانىكەن، ئۇ ئەمدى نېمىدىن قورقىدۇ؟

— شۇ ئەمەسمۇ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇھەببەتلىشىش ھوقۇقى بولىدۇ، كىمنى سۆيگۈسى كەلسە شۇنى سۆيىدىغان گەپ. ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ. چۇ مۇئەللىم، گېپىم توغرىمۇ؟ — شيې چيۇسىنىڭ ياشلىق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن چۇ يەنچاۋغا تىكىلدى. ئۇنىڭ «گېپىم توغرىمۇ؟» دېگىنى ئاددىيلا سورالغان سوئال بولماستىن، چۇ يەنچاۋنىڭ دىققىتىنى يەنىمۇ تارتىش ئۈچۈن سېلىنغان قارماق، تەشەببۇسكار بولۇشقا قىلىنغان ئىشارەت ئىدى. بىر قىزنىڭ «سىزنى سۆيىمەن» دېگەن گەپنى تېزلا ئېغىزىدىن چىقىرالىشى مۇمكىن ئەمەستە.

ئەپسۇس، چۇ يەنچاۋ ئۇ باشلىغان يولدىن ماڭمايتتى، ئۇنىڭمۇ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرى بار ئىدى.

— توغرا، مۇھەببەتلىشىش ھوقۇقى ھەممە ئادەمدە بولىدۇ. لېكىن، مۇھەببەت تولىمۇ مۇقەددەس نەرسە، ئۇنى خالىغانچە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق بولسا ئەڭ ساپ، ئەڭ قىممەتلىك مۇھەببىتىمىزنى كۆمۈۋەتكەن بولىمىز. مۇھەببەت ئادەم ئۈچۈن ھايات دېمەكتۇر. كونىلار: «مەرد ئوغلانمۇ

ئۆز قەدىرىنى بىلگۈچى ئۇچۇن جان پىدا قىلىشنى خالايدۇ» دېگەن. ئەمما، بىر مەزگىللىك ھېسسىيات ئۇچۇن ئۆزىنى تەقدىم قىلىشنىڭ ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ. «ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى بىلىش» ئۇچۇن ئادەمدە ئالىيجاناب روھ بولۇشى كېرەك. بۇمۇ، مۇھەببەتمۇ بىر ـ بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ. . .

شيې چيۇسىنىڭ كۆڭلى لاسىىدە بولۇپ قالدى. گەرچە چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭغا بولغان ھېسسىياتىنى پەقەتلا ئاشكارىلىمىغان بولسىمۇ، ھەر بىر گېپىدە ئوتتۇرىدا ھېلىقىدەك «مۇقەددەس» نەرسىنىڭ يوقلۇقىنى ئۇقتۇرۇپ تۇراتتى. قارىغاندا، شيې چيۇ- سىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتالمىغان ئوخشاي- دۇ. ئەجەبا ئۇ بىر ھېسسىياتسىز ئادەم بولسا ـ ھە؟ ياق، ھەرقانچە ھېسسىياتسىز ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ مۇھەببەتكە بۇنداق مۇئامىلە تۇتقىنى نېمىسى؟ بەلكىم «ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى بىلىدىغان» ، تېخىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك بىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىگىلەپ بولغاندۇ؟ ئەمىسە ئۇ زادى كىم؟

— مۇھەببەتمۇ بىر خىل ئېتىقاد، — دېدى چۇ يەنچاۋ شىپاڭ يېنىدا يىغىلىپ قالغان قارلارنى دەسسەپ كېتىۋېتىپ ئاستاغىنە، — ئۇ ئادەمنىڭ ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ ساپ يېرى بولغان يۈرىكىدە ساقلىنىدۇ؛ ھايات بىلەن، روھ بىلەن تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. . .

قار يەنىلا يېغىۋاتاتتى. شىپاڭنىڭ ئەتراپىدا ئىككى خىل ئىز توختىماي قار ئۈستىگە چۈشۈپ تۇراتتى. . .

. . .

1961 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، بېيجىڭ ئۇنىۋېر- سىتېتى مەكتەپ پارتكومى چۇ يەنچاۋ قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلارنى خىزمەتتە لاياقەتلىك دەپ بېكىتىش ۋە دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش توغرىسىدا سۇنۇلغان ماتېرىيالنى مۇزاكىرىگە سالدى.

غەرب تىللىرى فاكۇلتېتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئەزاسى،

قوشۇمچە ئىنگلىز تىلى كەسپى 2 ـ يىللىق سىنىپنىڭ سىنىپ باشلىقى جېڭ شاۋجىڭ يىغىنغا قاتناشتى.

1960 ـ يىلى تارقىتىلغان مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەرنىڭ ئالاقىدار ماددىلىرىدا مۇنداق تەلەپلەر بار ئىدى:

. . .

3. ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى چوقۇم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى، سوتسىيالىستىك تۈزۈم ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ باش لۇشيەنىنى ھىمايە قىلىشى، جان ـ دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى؛ پارتىيىنىڭ مائارىپ فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇشى، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش، ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك، ئىلمىي تەتقىقات ۋە سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىنى تىرىشىپ ئىشلىشى؛ تارىخى پاك، ئىدىيىۋى ئىستىلى دۇرۇس بولۇشى، ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىشى، ماركسىزم ـ لېنىنىزملىق نەزەرىيە سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈشى، ئەمگەك، چېنىقىش پائالىيەتلىرىگە پائال قاتنىشىشى، ئاڭلىق ھالدا ئىدىيە ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشى، ئىدىيىۋى ـ سىياسىي ئاڭلىقلىقىنى ۋە كوممۇنىستىك ئەخلاق ـ پەزىلەت جەھەتتىن تەربىيىلىنىشىنى ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىشى كېرەك.

. . .

5. مەزكۇر بەلگىلىمىنىڭ 3 ـ تارمىقىدىكى تەلەپلەرگە ئۇيغۇن كەلگەن، تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان ئاسسىستېنتلارنى خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن لېكتورلۇققا ئۆستۈرۈشكە بولىدۇ:

(1) ئاسسىستېنتلىق خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقىقان، نەتىجىسى ئەلا بولسا؛

(2) ئۆز كەسپىگە ئېھتىياجلىق بولغان نەزەرىيە-ۋى، ئەمەلىي بىلىم ۋە ماھارەتلەرنى ئىگىلىگەن بولسا، مەلۇم بىر خىل دەرسنى مۇستەقىل ئۆتەلىسە ۋە بەلگىلىك ئىلمىي تەتقىقات ئىقتىدارىغا ئىگە بولسا؛

3. بىر خىل چەت ئەل تىلىنى پىششىق ئىگىلىگەن، ئۆز كەسپىگە ئائىت ماتېرىياللارنى راۋان ئوقۇيالايدىغان بولسا؛

. . .

يىغىندا باشقا ئوقۇتقۇچىلارنى لاياقەتلىك قىلىپ باھالاش ۋە ئۆستۈرۈش ئىشىدا پىكىر بىرلىكى ھاسىل قىلىندى. لېكىن نۆۋەت چۇ يەنچاۋغا كەلگەندە دە تالاش بولدى.

كۆپچىلىك ئەزالار، چۇ يەنچاۋ يەن پروفېسسورنىڭ ياردەمچى ئوقۇتقۇچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىر يىلدىن بېرى خىزمەتتە گەۋدىلىك نەتىجە ياراتتى، دەپ قارىدى. دېمىسىمۇ، يەن پروفېسسورنىڭ سالامەتلىكى دەرس ئۆتەلمىگۈدەك دەرىجىدە ناچار ھالغا چۈشۈپ قالغان چاغلاردا چۇ يەنچاۋ ئىنگلىز تىلى دەرسىنى مۇستەقىل ئۆتۈپ ئالاھىدە ئىستېدات، يوشۇرۇن ئىقتىدارغا ئىگە ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغانىدى. ئىنگلىز تىلى ئوقۇتۇشى ۋە جۇڭگو ئەدەبىياتى، چەت ئەل ئەدەبىياتى ھەققىدىكى تەتقىقات، بايانلىرىدا ئۆزىگە خاس مۇستەقىل كۆز قارىشى بار ئىدى، لېكتورلۇقنىڭ شەرتىنى پۈتۈنلەي ھازىرلاپ بولغانىدى.

لېكىن، بۇلار «مەزكۇر بەلگىلىمىنىڭ 3 - تارمىقىدىكى تەلەپلەرگە ئۇيغۇن كېلىشى كېرەك» دېگەن ئالدىنقى شەرتكە بويسۇنىدىغان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئامىللار ئىدى. ئەلۋەتتە، ھېچكىم چۇ يەنچاۋنى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىگە، باش

لۇشيەنىگە قارشى چىقتى، دەپ قارىمايتتى. لېكىن، «تارىخى پاك بولۇش» مەسىلىسىدە جېك شاۋجېڭنىڭ بىلگەنلىرىنى ئايىماي ئوتتۇرىغا قويۇشى بىلەن ھەممەيلەننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. يەنە تېخى ئۇنىڭ «ئىدىيىۋى ئىستىلى دۇرۇس بولۇش» دېگەن شەرتكە چۈشىدىغان ـ چۈشمەيدىغانلىقى ئۈستىدە مۇزاكىرە قانات يېيىشى كېرەك ئىدى. . .

ئاز سانلىقلارنىڭ پىكرى كۆپ سانلىقلارنىڭكىنى بېسىپ چۈشۈپ چۈ يەنچاۋ لېكتورلۇققا ئۆستۈرۈلمىدى، «ئاسسىستېنت»لىق سالاھىيىتى بىلەن لېكتورلۇق خىزمىتىنى ئۆتەۋېرىدىغان، توغرىسى، يەن پروفېسسورنىڭ ۋەزىپىسىنى پۈتۈنلەي ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى.

چۈ يەنچاۋنىڭ بۇ يىغىنغا قاتنىشىشقا سالاھىيىتى توشمايتتى، بۇ خەۋەرنى قارار چىقىرىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاڭلاپ، ئۆزىنى ئېغىر خورلۇق ئىچىدە قالغاندەك سەزدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، كىچىككىنە مائاش تەمىناتىدىن قۇرۇق قېلىش كارايىتى چاغلىق ئىش ئىدى، لېكىن ئۇمۇ نۇرغۇن زىيالىيلارغا ئوخشاش «نام»غا ئېتىبار بەرمەي تۇرالمايتتى. ئۆز كۆڭلىدە: «لېكتورلۇق شەرتلىرىنى ھازىرلىمىغان بولسام، يەنە نېمشقا مۇستەقىل دەرس ئۆتكۈزىدۇ؟ نېمشقا باشقا ئادەمنى ئورۇنلاشتۇرمايدۇ» دەپ ئويلايتتىيۇ، يەنە مېھرىبان ئۇستازى يەن پروفېسسورنى خىيالىغا كەلتۈرۈشى بىلەن ئاچچىقى نەلەرگىدۇ يوقاپ كېتەتتى. مەكتەپ پارتكومىنىڭ ئەزاسى بولغان يەن پروفېسسور كېسەل سەۋەبى بىلەن بۇ قېتىمقى يىغىنغا قاتنىشالمىغان بولسىمۇ، لېكىن يىغىننىڭ قارارى ئۇنىڭغىمۇ «ۋەكىللىك» قىلاتتى. يەن پروفېسسور چۈ يەنچاۋنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلەيدىغان ئوقۇتقۇچىسى ئىدى، ئۇمۇ يەن پروفېسسورنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئىككى يىل ئىلگىرى مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان چاغدا چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ ئادەم-

لىرى ئۇنى ئالغىلى كەلگەندە، يەن پروفېسسور قايتا ـ قايتا ئىككىلىنىپ ئۇنى يەنىلا ئانا مەكتىپىدە قېلىپ ئۆزىگە بىرنەچچە يىل ياردەملىشىپ ئىشلەشكە دەۋەت قىلغانىدى. چۈنكى، شۇ ۋاقىتلاردا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىختىساس ئىگىلىرى كەم بولۇپ، يەن پروفېسسور غوللۇق بىر ياردەمچىگە تولىمۇ ئېھتىياجلىق ئىدى. چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تەكلىپى بويىچە مەكتەپتە قېپقالدى. يەن پروفېسسورنىڭ بۇنداق قىلىشىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئەمەس، ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن، كەلگۈسىدىكى ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى ئۇ بىلەتتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يولىغا ۋارىسلىق قىلىشنى قارار قىلىپ مەكتەپ باغچىسىغا يېڭى ئۇرۇقلارنى تېرىشقا تىرىشىپ كەتتى، ئوقۇتقۇچىسىغا ياردەملىشىپ، ھەتتا ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئورنىدا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى ھەم بۇ قىلغانلىرىنى ھەقلىق دەپ قارىدى. ئەمدى بىردەملىك ئاچچىق بىلەن ئاشۇ قىلغانلىرىنى يوققا چىقارسۇنمۇ؟

ئۇ مەكتەپنىڭ قارارىغا ئارتۇق ئىنكاس قايتۇرمىدى، بىرەر ئادەمنىڭ ئالدىغا دەرد ئېيتىپمۇ بارمىدى، دەرد ئېيتىپ بارغاننىڭمۇ ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى. بۇ ئىشنىڭ زادى نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولغانلىقىنى ئۇ بىلەتتى. . .

12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، شەنبە.

يەنە قار يېغىۋاتاتتى. 1962 ـ يىلىنىڭ باھارى يېقىن ئارىدا كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار گۈللىرى كىشىگە مارت ئايلىرىدا دېرىزە بويىدا سويلاپ تۇرىدىغان مەجنۇنتالنىڭ يوپۇرماقلىرىنى ئەسلىتەتتى.

شىنيۈننىڭ دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىنىغا خېلى بولدى. بالىنىتسىدىكى قالغان ئىككى ھەمراھى چىقىپ كېتىپ ئۇ يالغۇز قالدى. پۈتۈن بىر قىشنى سىرتقا چىقماي بالنىتسا ئىچىدە ئۆتكۈزگەچكە، بۇرۇنقىدەك شامالداپ قالىدىغان ئىشمۇ بولمى-

ـدى، بوغۇم ياللۇغى، دەم سىقىلىش، يۆتەل دېگەندەك ئۇششاق كېسەللىرىمۇ قايتا قوزغالماس بولدى. «0» غا قارشى تەجرىبە، يۇرەك كاردىئوگراممىسى، رېنتگېن نۇرى قاتارلىق بىر قاتار تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن لۇ دوختۇرنىڭ چىرايىغا تەبەسسۇم يۈگۈردى. شىنيۈمۇ ئۆزىنى «خېلى ياخشىلىنىۋاتقان ئوخشاي- مەن» دەپ ئويلىدى. ئۆيىدىكىلىرى نۆۋەت بىلەن ئۇنى يوقلاپ تۇراتتى، شىنيۈنىڭ ئۆيىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە سورىغان سوئاللى- رىغا: «ياخشى، ھەممە ئىش ياخشى» دەپ جاۋاب بېرەتتى. بۇ ھال شىنيۈنى خېلى خاتىرجەم قىلاتتى. ھەر قېتىملىق بىمار يوقلاش كۈنىدە چۇ مۇئەللىم ئۇنى يوقلاپ كېلەتتى.

بۈگۈن بىمار يوقلاش كۈنى بولغاچقا، شىنيۈ ئوقۇتقۇچىسى- نىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى.

ئۇستۈنكى قارغا پۈركەنگەن، مەڭزى ئاناردەك قىزارغان چېن شۇيەن ھەممىدىن ئاۋۋال كەلدى.

— يەڭگە، ھاۋا شۇنداق ئوسال تۇرسىمۇ كەپسەنغۇ؟ — دېدى شىنيۈ ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇپ.

— كەلمىسەم قانداق خاتىرجەم بولالايمەن؟ — چېن شۇ- يەن تاماق قاچىسىنى قويغاندىن كېيىن ئۇچىسىدىكى قارنى قاق- تى.

— يەنە... يەيدىغان نەرسە ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟

— ئىسسىقىدا يېۋالغىن. خەي ھاما سەن ئۈچۈن ئالاپ- تەن گۆش پىشۇرۇپ ئەۋەتتى. قارىغىنا، تېخى سوۋۇماپتۇ! — چېن شۇيەن تاماق قاچىسىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېدى، مەززىلىك پۇراق دىماغقا ئۇرۇلدى.

شىنيۈ چوكا بىلەن بىر تال گۆشنى قىسىپ ئاغزىغا سېلى- ۋېتىپ:

— ئوخشاپتۇ، يەنىلا ئۆيىمىزنىڭ تامىقى ياخشىكەن! — دېدى.

— جىقراق يېسەڭ ئۆزەڭگە ياخشى! — دېدى چېن شۈيەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — خەي هامما ئەسلى ساڭا بېلىق قورۇمىسى ئېتىپ ئەۋەتمەكچى ئىدى، لېكىن، بېلىقنى هېچ يەردىن تاپال-ماي. . .

— بۇنچە ئاۋارە بولۇپ نېمە كەپتۇ! — دېدى شىنيۈ چو-كىنى قويۇۋېتىپ، — بۇ يەردىمۇ تاماق بار تۇرسا. تېخى بايىلا چۈشلۈك تاماقنى يەۋالغانىدىم، قورسىقىم توق تۇرىدۇ. ئەمدى بۇنى كەچكە ئېلىپ قويىدىغان بولدۇم - دە. بۇنىڭدىن كېيىن كەلسەڭ يەيدىغان نەرسە ئەكەلمە، سېنى كۆرسەملا خۇش بولىمەن. مەنىۋى نەرسىلەر ماددىي نەرسىلەردىنمۇ قىممەتلىك ئەمەسمۇ!

— ئەمىسە بۇنىڭدىن كېيىن سەن دېگەن نەرسىلەرنى جىقراق ئالغاچ كېلەي! — دېدى چېن شۈيەن كۈلگىنىچە شىند-يۈنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، — خەي هامما ساڭا مەندىن بەك-رەك ئامراق ئىكەن، بۈگۈن تاماقنى ئۆزۈم ئاپىرىمەن دەپ تۇرۇۋالغان، «هاۋا سوغۇق، يول تېيىلغاق» دەپ يۇرۇپ مىڭ تەسلىكتە كەلمەسلىككە ئۇناتتىم. . .

— ئەمىسە نېمىشقا ئاكام بىلەن بىللە كەلمىدىڭ؟ — سورىدى شىنيۈ.

— ئاكاڭ بىلەن؟ — چېن شۈيەن بۇ سوئالغا دەمال جاۋاب بېرەلمەي قالدى، «ئاكاڭ يېقىندىن بېرى بەك ئالدىراش» دې-گەندەك باهانىلەرنى كۆرسەتسىمۇ بولىۋېرەتتى. لېكىن، بۇنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەر ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا ئېنىق ئىدى. بىرقانچە ئايدىن بېرى چېن شۈيەن ئۆزى بىلەن تيەنشىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر نەرسە كەم بولۇۋاتقاندەك سېزىپ يۈرەتتى، لېكىن ئۇنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بېرەلمەيتتى. هېلىقى كۈنى كېچىسى تيەنشىڭ قايتىپ كەلمىدى. ئەتىسى پۈتۈن ئەزايى چىپ - چىپ هۆل هالدا كىرىپ كەلگەندە چېن شۈيەن ئۇنىڭدىن نەگە بارغان-لىقىنى سورىدى. تيەنشىڭ: «ئىسمىنا ئىشلىدىم!» دەپ

ئاددىيلا جاۋاب بەردى. بىرەر ئىش بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سورىۋېدى، ئارتۇق گەپ قىلماي، «ھېچ ئىش يوق» دەپلا قويدى. چېن شۇيەن ئېرىدىن ئوبدانلا ئەنسىرىدى. لېكىن، تىيەنشىڭدە باشقىچە ئۆزگىرىش بولمىدى، بىرلا يېرى، گېپى ئازلاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش ـ تالاش بولمايتتى، گاھى چاغلاردا بىر ـ بىرىگە ناھايىتى ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى. لېكىن، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا كۇپايىمۇ؟ چېن شۇيەن توي قىلغاندىن بېرى ئېرى بىلەن بېرىپ كىنو كۆرۈپ باققىنىنى، كوچا ئايلانغىنىنى بىلمەيدۇ، دوختۇرخانىغا شىنيۆنى يوقلاشقا توغرا كەلگەن چاغدىمۇ ئايرىم ـ ئايرىم كېلىدۇ. ئەر ـ خوتۇنلۇق تۇرمۇشى مۇشۇنداق بولامدۇ؟ ئۇ تەلپۈنگەن مۇھەببەت، نىكاھ دېگەنلەر مۇشۇمۇ؟ چېن شۇيەن تىيەنشىڭنىڭ بىرەر قېتىم كۆڭلىنى خۇش قىلالمىغىنىنى ئويلىغان چاغلىرىدا: «ياغاچتىن پەرقى يوقفۇ بۇنىڭ!» دەپ كۆڭلى يېرىم بولاتتى، باشتا چىقارغان قارارىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى قىياسەن ھېس قىلاتتى. پەقەت قېيناتا، قېينانىسى ۋە پۈتۈن ئۆيدىكىلەرنىڭ ياخشىلىقىغا قاراپلا «بەختلىك بولىدىغان ئوخشايمەن» دەپ ئويلاپتىكەن، لېكىن بۇلار بىر ياخشى ئەرنىڭ ئورنىنى باسالمايدىكەن، مۇھەببەتكە باراۋەر ئۇقۇم ئەمەسكەن!... بىردەمنىڭ ئىچىدە گادىرماچ خىياللارغا غەرق بولغان چېن شۇيەن شىنيۆگە بىر ئېغىز گەپ قىلالماي قالدى. شىنيۆ نېمىلا دېگەنبىلەن تىيەنشىڭنىڭ سىڭلىسى، بۇلارنى ئاڭلىسا نېمىدەپ ئويلاپ قالىدۇ؟ چېن شۇيەن كېسەل ياتقان ئادەمگە يەنە باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىشنى خالىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېچىماچلىشىپ كەتكەن خىياللىرىنى يىغىپ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشنىڭ ئۆزى بىر گەپ. چېن شۇيەن لايىقىدا گەپ تاپالمىغاندىن كېيىن تېمىنى باشقا ياققا بۇراپ زورىغا كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— ئاكاڭ مەن بىلەن كەلسە بولمايدۇ! — دېدى.

— نېمىشقا؟ — يەڭگىسىنىڭ گېپى شىنيوگە غەلىتە ھەم بىر ئاز كۈلكىلىكتەك تۇيۇلدى، — توي قىلغىنىڭلارغا خېلى ئۇزۇن بولغان تۇرسا، ئەمدى يەنە خىجىل بولۇپ...

— خىجىل بولغان ئىش ئەمەس، — دېدى چېن شۇيەن قەستەن يېنىك ئۇھسىنىپ قويۇپ، — دوختۇرخانىدا بىمار يوق-لاش كارتىسىدىن ئىككىسىلا بېرىلىدىغان تۇرسا، بىرنى چۇ مۇئەللىمگە ئۆتۈنمىسە بولامدۇ؟ خەق شۇنچە يىراقتىن كېلىپ سەن بىلەن كۆرۈشەلمەي كەتسە قانداق بولىدۇ؟ ئۇ ھەر قېتىم-لىق بىمار يوقلاش كۈنىدە كېلىدۇ ئەمەسمۇ.

— ۋاي - ۋۇي، سەن ھەممىلا يەردە باشقىلارنى ئويلاپ يۈرىدىكەنسەن! — دېدى شىنيۇ خۇشال بولۇپ ۋە يەڭگىسىنىڭ بايىقى گەپىنى نەق تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈنلا دېگەنلىكى-گە دىققەت قىلماي، چېن شۇيەننىڭ قولىدىكى سائەتكە قارىدى، — چۇ مۇئەللىم تېخىچە كەلمەيدىغۇ؟

شۇ تاپتا بىر مۇھىم ئىش تۇپەيلى ئەسلىدىكى ۋەدە قىلغان ۋاقىتتىن كېچىكىپ قالغان چۇ يەنچاۋ تۇڭرېن دوختۇرخانىسىغا قاراپ ئالدىراپ كېتىۋاتاتتى.

تۈنۈگۈن ئاخشام يەن دۇڭيۇەندىن كەلگەن تېلېفوندا ئۇنىڭغا يەن پروفېسسورنىڭ كېسىلىنىڭ خەتەرلىك باسقۇچقا كېلىپ قالغانلىقى ئۇقتۇرۇلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ تېلېفوننى قويۇپلا دوختۇرخانىغا ئالدىراپ بار-دى. يەن پروفېسسورنىڭ ئەھۋالى ئېغىر ئىدى، ئۆينىڭ ئىچى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۇزۇن يىللىق قەدىناس دوستلىرى، ئوخشى-مىغان ياشتىكى ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان دوختۇرلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. يەن پروفېسسورنىڭ ئايا-لى، بالىلىرى يىغلاپ تۇرۇپ دوختۇردىن ئۇنىڭ ھاياتىنى بار ئاماللار بىلەن ئۇزارتىپ بېرىشنى ئۆتۈنەتتى. لېكىن، سەكراتقا

چۈشۈپ قالغان يەن پروفېسسور قوللىرىنى جانسىز پۇلاڭلىتىپ دوختۇرنى كېتىشكە دەۋەت قىلاتتى:

— بولدى، ھاجەتسىز. . . ئەمدى مېنىڭ. . . كېسىلىمگە داۋا يوق. . . پىشىپ قالدىم. . . داۋالاش كار قىلمايدۇ، — يەن پروفېسسور نۇرسىز كۆزلىرىنى ئېچىشقا تىرىشىپ ئايالى ۋە ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىسى چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمىنى يېنىك چاقىردى.

ئۇلار كارىۋات ئالدىدا ئۇنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە باش ئېگىپ تۇراتتى. چەت ئەل تىلى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ئەجىر سىڭدۈرگەن، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى بىلەن يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك شۇغۇللانغان بۇ پېشقەدەم ئالىمنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ئۆزلىرىگە قانداق ۋەسىيەت قالدۇرىدىغانلىقى ئۇلار-غا نامەلۇم ئىدى.

— يىغلىماڭلار، مېنى كۇلۇپ ئۇزىتىپ قويۇڭلار. . . — يەن پروفېسسور ھالسىز ئاۋازدا پىچىرلىدى، ھايات يولىنى ئەسلەۋاتقاندەك ئۇزۇنغىچە ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، — كېتىدى-غان بولدۇم، قىلماقچى بولغان نۇرغۇن ئىشلىرىم. . . ئوقۇغۇ-چىلىرىمغا قالىدىغان بولدى. . . مەن. . . شۇنچە جىق. . . ئوقۇغۇچىلارغا دەرس بەردىم، سىلەر مېنى ئۈمىدسىزلەندۈر-مىدىڭلار، خاتىرجەم كېتىدىغان بولدۇم. . . ئەنسىرەيدىغىنىم. . . ھەدەڭلار بىلەن ئىككىمىز. . . شۇنچە ئۇزۇن يولنى بىرلىكتە بېسىپ ئۆتتۇپتىكەنمىز. . . لېكىن. . . ئايرىلىدىغانلىقىمىزنى. . . ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. . .

يەن پروفېسسورنىڭ ئايالى بۇقۇلداپ يىغلايتتى. چۇ يەن-چاۋنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇستازىنىڭ قان دىدارى قالمىغان نۇرسىز بىلەكلىرىگە ئېقىپ چۈشەتتى.

— يىغلىماڭلار، مېنى يىغلاپ تۇرۇپ ئۇزاتساڭلار بولماي-دۇ. . . — يەن پروفېسسورنىڭ نۇرى ئۆچەي دېگەن كۆزلىرى پىل-

دىرلايتتى، ياش تامچىلىرى چانىقىدا ئېسىلىپ قالغاندى، — يەن چاۋ. . . ماڭا بىر شېئىر يادلاپ بەرگىن. . . گۈزەل شېئىرىي دۇنيا ئىچىدە. . . ئۇ دۇنياغا كېتەي. . .

— مۇئەللىم! — چۇ يەنچاۋ مەڭزىگە ئېقىپ چۈشكەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ئېگىشتى، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ قولاق تۈۋىگە كېلىپ پىچىرلىدى، — بولىدۇ. . . يادلاپ بېرەي. . . قايسى شېئىرنى ئاڭلايسىز؟

— بايروننىڭ مەن تەرجىمە قىلغان. . . شېئىرنى يادلاپ بەرگىن، — دەپ پىچىرلىدى يەن پروفېسسور، — ھېلىقى. . . «خەير، سەيلىمىزگە بېرەيلى بەرھەم» دېگەن شېئىرنى. ھەدەڭ بىلەن ئىككىمىز بىرلىكتە ئاڭلايلى. . .

چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىنى ئورۇنداش ئۈچۈن ھەسرىتىنى مىڭ تەسلىكتە بېسىۋېلىپ، يېشى ئوخشاشلا يەتمىشتىن ھالقىغان، بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقا قىيمايۋاتقان بۇ بىر جۈپ ھەمراھقا قارىدى، جۇشقۇن مىسرالار يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى:

خەير، بىز سەيلىگە بېرەيلى بەرھەم،
بۇ پىنھان كېچىلەر ئۆتسۇن ئۆز يولى.
چىدايلى، جۈپ يۈرەك تەلپۈنسىمۇ گەر،
بولسىمۇ يا شۇنچە نۇرلۇق ئاي نۇرى.

غىلاپتىن چىقىدۇ شەمشەرمۇ ھامان،
بار روھنىڭ كۆكرەكنى قىينار ۋاقتىمۇ.
ئارامىلىق پۇرستى كەپتۇ يۈرەككە،
چىدايلى، سۆيگۈنىڭ تىنجار ۋاقتى بۇ.

تۇنلەرنىڭ قىسسىسى ئۇزۇلمەي تۇرۇپ،
پارلايدۇ يېڭى تاڭ تېز قۇچاق ئېچىپ.
لېكىن بىز سەيلىگە بېرەيلى بەردەم،
تال - تال ئاي نۇرىغا كۆمۈلۈپ مېڭىپ.

چۇ يەنچاۋ شېئىرنى ئوقۇپ تۈگەتتى. ياتاق ئىچى ئاخىرقى تامچە سۈيى ئېقىپ تۈگىگەن بۇلاقنىڭ بويىدەك جىمجىتلىققا چۆكتى. ئولتۇرغانلارنىڭ كۆزىگە قول تۇتۇشۇپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپتىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

يەن پروفېسسور گۈزەل، ساپ ھېسسىيات بىلەن سۇغۇ-رۇلغان شېئىرىي كەيپىيات ئىچىدە نەپەستىن توختىدى، خۇددى جىمىدە ئۇيقۇغا كەتكەندەك كۆزلىرى خاتىرجەملىك ئىچىدە يۇمۇلدى، چىرايىدا سۇس تەبەسسۇم پەيدا بولدى...

چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يېنىدا تاڭ ئاتقۇچە تۇردى. ئەتىسى سەھەردە ئاق رەڭلىك جەسەت ماشىنىسى قارلىق يولدا يەن پروفېسسورنىڭ مېيىتىنى ئېلىپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا مەكتەپكە قايتتى. سىنىپىدا ئون بەش ئوقۇغۇچىسى ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ بۇگۈنكى دەرسنى باشقا ئوقۇتقۇچىسىغا ھاۋالە قىلىشقا ئۇلگۇرەلمىگەنىدى، شۇڭا ئوقۇتقۇچىسىغا ئەمدى يەنە ھەمراھ بولۇپ تۇرۇشقا ئىمكانىيىتى يار بەرمەيتتى. ئۇ ھەر بىر قەدەمنى ئالغاندا «خەير، سەيلىمىزگە بېرەيلى بەرھەم» دېگەن ئاشۇ ئايانچلىق مىسرا قەلب خانىسىدا بىر قېتىم جاراڭلايتتى.

چۇ يەنچاۋ دەرستىن چۈشۈپ يەن دۇڭيەنگە قايتتى. دوست - بۇرادەرلىرى، خىزمەتداشلىرى تەزىيە ئېلانى، تەزىيە سۆزىنى يېزىش، جەسەت بىلەن ۋىدالىشىش كۈنى ۋە ماتەم كۈنىنى بېكىتىش ئۇستىدە مەسلىھەتلىشىش بىلەن ئالدىراش ئىدى. يەن پروفېسسورنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ياردەمچىسى بولغان چۇ يەنچاۋمۇ بۇ ئىشتا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرالمايتتى. لېكىن، ئۇ ئامال-

سىز خىجىللىق ئىچىدە يەن پروفېسسورنىڭ ئايالىنىڭ قولىغا شىۋىرلىدى:

— ھەدە، مېنى كەچۈرۈڭ، كەچتە كېلىمەن. ھازىر. . . يەنە بىر ئوقۇغۇچىم بالىنىستتا مېنى كۈتۈۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا بۈگۈن چۈشتىن كېيىن بارىمەن دەپ ۋەدە بېرىپ قويغان.

چۇ يەنچاۋ ياشقا تولغان كۆزلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ئۇ يەردىن ئايرىلدى ۋە بېيجەيگە ئالدىراپ قايتىپ شىنيۆگە تەييارلاپ قويغان نەرسىلىرىنى ئالغاندىن كېيىن، شىۋىرغانغا قارىماي ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ماڭدى. . .

يول بويى ئۇنىڭ خىيالىدىن ھايات، ئۆلۈم دېگەن ئىككى سۆز نېرى كەتمىدى. چەت ئەل تىلى ئىشلىرى ئۇچۇن ھاياتىنى بېغىشلىغان يەن پروفېسسور تېخى تۈنۈگۈنلا ھايات ئىدى، مانا بۈگۈن يوق! ئەزرائىل كۆزگە كۆرۈنگەن بىر مائارىپچىنى، چەت ئەل تىلى مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان بىر ئالىمنى مانا مۇشۇنداق ئوڭايلا ئېلىپ كەتتى. شۇڭا چۇ يەنچاۋ ئازابلىنىش بىلەن تەڭ يەنە قورقۇپمۇ قالدى، توغرىراقى، شىنيۆ توغرۇلۇق ئويلىنىپ قالدى. چۈنكى، يەن پروفېسسورنىڭ ۋاپاتى ئۇنىڭغا ئۆلۈمنىڭ ھامان قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرغانىدى. بۇ بىر قانچە ئايدىن بېرى شىنيۆنىڭ مەكتىپكە قايتىدىن تەبەسسۇم يوگوردى، ئاجىز تېنى غۇۋا ئۈمىدنىڭ كۈچى بىلەن جانلاندى. لېكىن، لۇ دوختۇرنىڭ ئۇنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ھەققىدىكى قورقۇنچلۇق پەرەزلىرى چۇ يەنچاۋنىڭ كاللىسىدىن ھەر ۋاقىت كەتمەيتتى. ئۇ شۇنداق بىر پاكىتنى، شىنيۆنىڭ ئەمدى ساغلام بىر يۈرەكتىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى، ھازىرقى داۋالاش جەريانىنىڭ پەقەت بىمارنىڭ ھاياتىنى ئەپلەپ - سەپلەپ «ئۇزارتىش» ئۈچۈنلا ئىكەنلىكىنى، ھامان بىر كۈنى ئاشۇ ئېچىنىشلىق نەتىجىنىڭ كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىشقا ئامالسىز ئىدى.

چۈ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن، شۇنچە ئۇزۇن ھايات مۇساپىسى تېخى بېسىلمىغان بىر قىزنىڭ «بىللە سەيلە قىلىش» پۈرسىتى ئەجەبا مۇشۇنىڭ بىلەنلا يوقىلىپ كېتەرمۇ؟ ياق! شائىر بايرون، سېنىڭ شېئىرىڭ بىلەن بىر بوۋاي ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا ئۇزىدى، ئەمدى يەنە سەۋەبي بىر قىزنى ئۇزىتىشقا بولمايدۇ. ھازىر ئۆلۈم، قەبرە دېگەنلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىن كېلىدىغان ۋاقتى ئەمەس! . . . چۈ يەنچاۋ ئەزرائىلنىڭ شىنيۆگە تاپ باستۇرۇپ يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولدىمۇ، ئەيتاۋۇر، قىز بىلەن كۆرۈشۈشكە ھەرقانداق ۋاقىتتىكىدىن بەك ئالدىراپ كەتتى.

شىۋىرغان چۈ يەنچاۋنىڭ يۈزىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىدى، قارىدىيۇ، پاختەكتەك - پاختەكتەك چۈشۈۋاتقان قاردا كۆزى چىمچىقلاپ كېتىپ قارلىق يولغا يىقىلىپ چۈشتى، چېقىپ قويماسلىق ئۈچۈن قولىدىكى نەرسىنى چىڭ گىدە تۇتۇۋالدى. ھېلىمۇ ياخشى، قولىدىكى نەرسە ھېچنېمە بولمىدى. چۈ يەنچاۋ يۈزىدىكى قارنى سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن يەردىن بىر ئوچۇم قار ئالدى. شۇ ھامان بىر خىل كۈچلۈك ئېقىم بارماقلىرىدىن ئۆتۈپ پۈتۈن بەدىنىگە، يۈرىكىگە يامراپ كەتتى. دەل مۇشۇ ئېقىم ئۇنى لۇ دوختۇر قىياس قىلغان ئىلمىي پاكىتنى، ھاياتلىقنىڭ دۈشمىنى بولغان كېسەل ۋە ئەزرائىلنى پىسەنتكە ئېلىپ كەتمەسلىككە ئۈندىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى: «ياق، مەن ئاددىي قول بىلەن جەننەت يارىتىمەن، دوزىخىڭلارغا قارشى چىقىمەن!» دەپ شىۋىرلايتتى.

بەلكىم چۈ يەنچاۋ بەك ئاجىز كېلىپ قالار؟ ئۇنىڭ ھېچقانداق ھوقۇقىمۇ يوق، ناھايىتى بىر ئاددىي بىر ئاسسىستېنت، ھەتتا لېكتورلۇقمۇ سالاھىيىتى توشمايدۇ. ئۇنىڭ شىنيۆگە بېرەلىگەن نەرسىلىرى بەكمۇ ئاز بولۇپ قالدى! لېكىن، ئۇ

نىمىلا دېگەنبىلەن بىچىرىم بىر ئەر، زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەتتىن باش تارتسا بولمايدۇ، بۇ مەسئۇلىيەتنى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ هاياتى، ئۆزىنىڭ يۈرىكى يۈكلىگەن، بارغانسېرى ئېنىق ئاشكارىلىنىشقا باشلىغان بىر خىل بېشارەت يۈكلىگەن! . . . مەكتەپتىكى ئىشلارنى شىنيۈگە دېمەسلىك كېرەك، ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئىلھام ۋە كۈچ ئالسۇن!

چۇ يەنچاۋ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ چوڭ - چوڭ قەدەملەر بىلەن ئالدىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ شىۋىرغان ئىچىدە تۇمان بىلەن پۈركىنىپ تۇرغان سۇيۋېن قوۋۇقىنى، «يېڭى يىلنى تەبرىكلەيمىز» دەپ لوزۇنكا ئېسىلغان تۆگرېن دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسىنى كۆردى.

ئۇنىڭ گەۋدىسى ياتاقنىڭ ئىشىكىدە پەيدا بولۇشى بىلەن شىنيۈ خۇشال تۇۋلىۋەتتى:

— پاھ، چۇ مۇئەللىم، قار ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپسىزغۇ!

— چۇ مۇئەللىم، سىز. . . — چېن شۆيەن ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ يەلكىسىدىكى قارلارنى قاقتى ۋە قولىدىكى نەرسىنى قولىغا ئالدى:

— قار شۇنچە قاتتىق يېغىۋاتسا، بۇنچە ئېغىر نەرسىنى ئەكېلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟

ئۆي ئىچى شۇنداق ئىسسىق ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ چېچى، قاشلىرىدىكى قارلار سۇغا ئايلىنىپ ئېقىشقا باشلىدى. شىنيۈنىڭ خۇشال هالىتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى غەمكىنلىك ۋە قايغۇلۇق هېسسىيات ئاستا يوقالدى. دېرىزىدە شىنيۈ ئۆيىدىكىلەرگە ئەكەلدۈرگەن برازىلىيە گۈلى كىشىگە ئىللىق باهار هىدىنى ئەسلىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق يوپۇرماق چىقارغانىدى. ئېھ، هاياتلىق دەرىخى، يەن پروفېسسوردىن قالغان مۇقەددەس دەرەخ! چۇ يەنچاۋ يەن پروفېسسورنىڭ ئۆلۈمى توغرۇلۇق شىن-

يۈگە بىر نېمە دېسە بولمايتتى. ئۇ نەزەرىنى برازىلىيە ياغىچىدىن يۈتكەپ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن كىچىك قەغەز يەشىكنى يەشكەچ پىچىرلىدى:
— بۇ «قار بوۋاي» نىڭ شىنيۈگە ئەكەلگەن سوۋغىسى...
— چۇ مۇئەللىم، نېمە ئۇ؟ — شىنيۈ ياستۇقتا يۆلىنىپ تۇرۇپ قىزىقىش بىلەن سورىدى.
چۇ يەنچاۋ دەرھال جاۋاب بەرمىدى، قەغەز يەشىكنى ئاستا ئېچىپ بىر كىچىك ئۈنئالغۇنى ئالدى.
— ۋاھ، پاتېفون ئىكەنغۇ! بەك ياخشى بولدى، ئاڭلاش مەشىقىدە ئىشلەتسۇن دەپسىز - دە؟ — شىنيۈ قىزىقىش بىلەن سورىدى، — سىنىپىمىزغا ئاڭلاش دەرسى ئۆتۈلۈۋاتقاندۇ؟
چۇ يەنچاۋ بۇ سوئالغا يەنە جاۋاب بەرمىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن شىنيۈنىڭ ئالدىدا تىلغا ئالماسلىقتا تېگىشلىك ئىشلار بەك كۆپ ئىدى. قىزغا ئۆزى ئايرىلغىنىغا خېلى بولغان سىنىپنىڭ ئىشلىرىنى ئەڭ ياخشىسى دېمەسلىك كېرەك ئىدى.
چۇ يەنچاۋ بىر پلاستىنكىنى پاتېفونغا سالدى. ھايال ئۆتمەي ئۆي ئىچىدە يېنىك مۇزىكا ساداسى ياڭرىدى.
— ياھ، ئىسكىرىپكا بىلەن ئورۇندالغان «لياڭ شەنبو - جۇيىڭتەي» دېگەن مۇزىكا ئىكەنغۇ! يۈيلىنا ئورۇندىغان! — دېدى شىنيۈ پىچىرلاپ دېگۈدەك. بۇ شاڭخەيدىكى بىرنەچچە ياش مۇزىكانت 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان مۇزىكا بولۇپ، قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالغان ۋە نۇرغۇن ياشنى ئۆزىگە رام قىلغانىدى. ئىلگىرى شىنيۈ بىلەن بىرگە ئوقۇغان چېن شۈيەنمۇ بۇ توغرۇلۇق ئاز - تولا بىرنېمە بىلەتتى، مۇزىكىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. چېن شۈيەن چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنچە قەھرىتان سوغۇقتا شىنيۈگە مۇڭلۇق مۇزىكا ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇنىڭ تويىدىن بېرى ئاستا سوۋۇشقا باشلىغان قەلبى مۇزىكىنىڭ سېھرىي

كوچىدە ئازراق يىلىلىشقا باشلىدى.

شىنيۈ ئويغاندى. دېمىسىمۇ شۇ تاپتا ھەرقانداق گەپ ئارتۇقچە ئىدى، ھەرقانداق تىۋىشمۇ ئاشۇ گۈزەل مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىگە بەرھەم بېرەتتى. «بۇنداق مۇزىكا دۇنيادا كەم تېپىلىدۇ جۇمۇ!» شىنيۈ شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تونۇش مېلودىيە ساداسى ئىچىدە شامدەك ئېرىپ، مۇزىكىنىڭ رىتىمى بىلەن تەڭ ئاجايىپ ساپ، يارقىن بىر دۇنيادا سەيلە قىلىشقا باشلىدى. تال - تال ئاي نۇرلىرى سېپىدىلىپ تۇرغان كىچىك يول، تېگى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېرىقلاردا شىرىلداپ ئېقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۇ، سەھەر تۇمانى ئىچىدە ئۇزاپ كېتىۋاتقان ئاق تۇرنىلار، زۇمرەتتەك سۇغا سايە تاشلاپ چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان يۇلتۇزلار توپى. . . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇشۇلاردىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئېھ، گۈزەل دۇنيا، جاھاندىكى ئەڭ ساپ، ئەڭ مۇكەممەل روھ ئۇچۇن تەييارلانغان، سەنئەتكارلار سەمىمىي ھېسسىيات، سېھرىي كۈچكە ئىگە مۇزىكا تىلى بىلەن ئىنسان قەلبىدە تىكلىگەن مەڭگۈلۈك ئارامگاھ! مەڭگۈلۈك جەننەت! شىنيۈ كۆزلىرىنى بىلىنەر - بىلىنمەس يۇمۇپ ئاشۇ جەننەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، خۇددى ئۆزىنى ئاشۇ يەردە تۇرۋاتقاندەك، ئاشۇ يەردىكى سۈزۈك تاشلاردىن قوپۇرۇۋالغان، ئۈستىدە ئاپئاق بولۇتلار لەيلەپ تۇرغان ئۆيلەرنى، شايىدەك گۈزەل تۇسكە كىرگەن مانانلارنى، چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان نۇرلۇق چىراغلارنى كۆرگەندەك بولدى. ئەنە، ئۇ يەردە ئۇنىڭ چاچلىرى ھېلىلا مونچىدىن چىققاندەك راھەتلەندى، تېرىلىرى بۆلەكچە يۇمرانلاشتى، سىم - سىم يامغۇردا چىلىنىپ تۇرغان غۇنچىگە ئوخشاش يۈرىكى ئەركىن نەپەس ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. . .

ھەممە ئادەمگە تونۇشلۇق بولغان كونا بىر ھېكايە نېمە ئۈچۈن شۇنچە زور سېھرىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ؟ مانا، ئاشۇ

ھېكايە ئوپېرا، كىنو قىلىپ ئىشلىنىپ يېزا - قىشلاقلاردا
قويۇلۇۋاتىدۇ، شۇ ھېكايە ئاساسىدا ئىشلەنگەن مۇزىكا جۇمھۇرد-
يەتتىكى سانسىزلىغان يۇرەكنى سېھىرلەۋاتىدۇ. كىشىلەر تا-
رىختا راستىنلا لىياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەيدەك بىر جۇپلەر-
نىڭ ئۆتكەن - ئۆتمىگەنلىكىگە كۆڭۈل بۆلۈپ ئولتۇرمايدۇ،
كىشىنىڭ يۇرەك تارىنى چېكىدىغان، جىمى ئادەمنىڭ ھېسسىيا-
تىغا ئورتاقلاشقان بۇ گۈزەل كۈيدىن ھۇزۇرلىنىشنىلا بىلىدۇ.
چۈنكى، ئىنسانلار تېخى ھازىرغىچە پەقەت بىرلا سۆزدىن يەنى
مۇھەببەت دېگەن بىرلا سۆزدىن پۈتكەن، دائىم يېڭىلىنىپ تۇرد-
دىغان بىر كىتابنى ئوقۇشنى تالاي ئەسىرلەردىن بېرى توختات-
ماي كەلدى ئەمەسمۇ!
چېن شۇيەن ئۆزىنى يوقىتىپ قوياي دېگەندى. بۇ، مۇزد-
كىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن كۆرە، مۇزىكا قىلىپ ئىشلەنگەن بۇ
ھېكايىنىڭ ئۆزىگە بەك تونۇش بولغانلىقىدىن بولۇۋاتقان روھىي
ھالەت ئىدى. ئۇ ئۇدارى قايتىلىنىپ تۇرىدىغان گۈزەل مېلودد-
يىنى ئۆزى بۇرۇن كۆرگەن كىنونىڭ كۆرۈنۈشلىرى بىلەن
سېلىشتۇرۇپ باقتى. تېز ئۇدار، گاھ كۆتۈرۈلۈپ گاھ پەسىيد-
دىغان مۇڭلۇق كۈي ئۇنىڭ قايسى بۆلەكنىڭ لىياڭ شەنبو بىلەن
جۇ يىڭتەينىڭ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىغا بېغىشلانغانلىقى، قايسى
بۆلەكتە بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ، قايسى بۆلەكتە ۋىسالىغا
يېتىدىغانلىقىنى پەرقلەندۈرۈشىگە ئاسانلىق يارىتىپ بەردى. ئۇ
لىرىك كۈي، ساپ ھېسسىيات دۇنياسىدا ئەللەيلىنىپ ئولتۇ-
رۇپ بۇ بىر جۈپنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىدىن تەسىرلەندى، كۆڭ-
لى تېخىچە سۇ ئىچمىگەن، ئارىدىكى ھاڭ تېخى يوقىمىغان
نىكاھلىق تۇرمۇشىنى ئويلاپ يۈرىكى قاتتىق پۇچۇلاندى. بىردە
مۇزىكىنىڭ ئىچىگە غەرق بولۇپ، بىردە ئېسىگە كەلگەنسېرى
خىياللىرى گىچىماچىلىشىپ ئاچچىق خورسىنىشقا باشلىدى، كۆز-
لىرىدە ئەلەملىك ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى. . .

شىنيۆنىڭ كارىۋىتى يېنىدىكى ئورۇندۇقتا چۇ يەنچاۋ بىر قولىدا ئىڭەكىنى تىرەپ ئولتۇراتتى. بىر كىچە - كۈندۈز توختىماي پالاقشىغان بولغاچقا، هاردۇق يەتكەن، تۇرقىدىن ئا-رام ئېلىۋالغۇسى كېلىۋاتقاندەك بىر خىل روهىي هالەت چىقىپ تۇراتتى. تونۇش مۇزىكا ئۇنىڭ چىڭقالغان ئەسەبىيلىرىنى تىنى-جىتتى، تۇنۇگۈنكى مۇسىبەت ئىشىدىن قاتتىق يېرىم بولغان كۆڭلى بۇگۈن تەسەللىي تاپتى، شىنيۆنىڭ ئازادە كەيپىياتىنى كۆرۈپ ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈندى.

سىرتتا لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى. ئاپئاق قارغا سۇۋادان، سۆگەت، سىپارى دەرەخلىرى ئۆي ئىچىدىن چىقىۋاتقان لەرزان مۇزىكا ساداسىغا كەلتۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندەك يېنىك ئىر-غاڭشىيتتى.

نەدىندۇر بىر يەردىن چىقىۋاتقان ئىسكىرىپكا ساداسى نۆ-ۋەتچىلىك قىلىۋاتقان سېسترانى، بالنىست تەكشۈرۈۋاتقان لۇ دوختۇرنى هەيران قالدۇردى. كىم ئىسكىرىپكا چېلىۋاتىدىكىن-نە؟ بۇ ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش ئىدى. لۇ دوختۇر دوختۇرخانىدا بۇنداق كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇرۇشقا بولمايدىغانلى-قىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش ئويىدا مۇزىكا ساداسى چىققان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

لۇ دوختۇر كارىدوردا مېڭىپ كېتىۋېتىپ تولىمۇ قىزىقار-لىق بىر مەنزىرىنى كۆردى: بىر ياتاقتا تېخى بايىلا ئوپېراتسىيە-دىن چىققان بىر موماي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كارىۋات-نىڭ گىرۋىكىگە يۆلەنگىنىچە بايىقى مۇزىكىنى جىممىدە ئاڭلاپ ياتاتتى. دېئابىت كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قېلىپ ئۇزۇندىن بېرى ياخشىلىنالمايۋاتقان، سەپرا مىجەز بىر كىشى كارىۋاتتا جىممىدە يېتىپ ئاڭلاۋاتاتتى؛ كېسىلى ئانچە ئېغىر بولمىغان باشقا بىرقانچە بىمار ئېرى ياكى ئايالىنىڭ قولتۇقلىۋېلىشى بىلەن كارىدوردا مۇزىكا ئاڭلىغاچ ئاستا مېڭىپ كېتىۋاتاتتى. . . لۇ دوخ-

تۇر مۇزىكا چىقىۋاتقان ياتاقنىڭ ئالدىغا يېقىن كېلىپ قەدىمىنى ئاستىلاتتى. شىنيۆنىڭ چىرايىدىن بىر خىل رازىمەنلىك چىقىپ تۇراتتى، چۇ يەنچاۋ ھارغىن ھالەتتە ئۇندىمەي ئولتۇراتتى. لۇ دوختۇر ھەممىنى چۈشەندى. ئىشىك سىرتىدا خېلى ئۇزۇن تۇرغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك كەيپىياتىغا ھالاقىت بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن تۈيدۈرماي كەينىگە قايتتى. چۇ يەنچاۋ، تېبابەتنى چۈشەنمەيدىغان بۇ ياش بىر ئالىم ئۆز قەلبى بىلەن ئۇنىڭ بىمارنى داۋالىشىغا ياردەم بېرىۋاتاتتى. لۇ دوختۇر ئۆز كۆڭلىدە چۇ يەنچاۋغا تەشەككۈر ئېيتتى، پوسمىسىنىڭ سىرتىغا چىقىۋالغان بىرنەچچە تال رەتسىز چېچىنى تۈزەشتۈرگەچ يەڭگىل مۇزىكا ساداسى ئىچىدە يۈرۈپ كەتتى...

شىنيۆ ئاخىر كۆزىنى ئاچتى، ئوت يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ كۆز ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى.

— چۇ مۇئەللىم، رەھمەت سىزگە! — دېدى شىنيۆ ئاستاغىنە، — ماڭا ئەڭ گۈزەل، ساپ ھېسسىياتنى ئېلىپ كەپسىز. باھارنى كۆرگەندەك بولدۇم... ئەپسۇس، بۇ مۇزىكىنى سىز ئورۇندىمىغان - دە!

— مەن! — چۇ يەنچاۋ كۈلۈپ كەتتى، — يۈي لىنا ئىسكىرىپكىنى مەندىن ياخشى چالىدىغان تۇرسا!

— ناتايىن، يۈي لىنا دېگەن يۈي لىنا. سىز دېگەن سىز. ھەر بىر ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان روھىي ھېسسىياتى، قەلب دۇنياسى بولىدۇ، — پىچىرلىدى شىنيۆ، — بۇلتۇر قىشتا ئىسكىرىپكا چېلىۋاتقان چېغىڭىزدا ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋالغاندىم. قار يېغىۋاتاتتى... سىز مېنى سەزمىدىڭىز...

— مۇنداق دەڭ، شۇ چاغدا ھېلىمۇ ياخشى سەزمەپتىمەن. بولمىغان بولسا... — چۇ يەنچاۋنىڭ چىرايى خىجىللىقتىن قىزىرىپ كەتتى، — كېيىن سىزگە ئۆز قولۇم بىلەن ئىسكىرىپكا چېلىپ بېرىمەن...

— ئەمىسە شۇ ۋاقىتنى كۈتىمەن جۇمۇ! — دېدى شىنيۇ ئۈمىدلىك ئاھاڭدا، — بىراق، سىزگە ھېلىمۇ چىن رەھمەت ئېيتسام بولىدۇ. خىزمىتىڭىزنىڭ ئالدىراشلىقىغا قارىماي شۇنچە كۆپ ۋاقتىڭىزنى ئاجرىتىپ مېنى يوقلاپ كەپسىز. بۇلتۇر بۇ مۇزىكىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئېيتقانىدىم. ھازىرغىچە ئېسىڭىزدە تۇرۇپتۇ. سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتسام بولىدىكىن؟

— شىنيۇ، بىزنىڭ ئارىمىزدا بۇنداق گەپلەرنى دېيىش كەتمەيدىغۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئويلانمايلا، — مۇھەببەت ئۆزىنى بېغىشلاش، بارلىقىنى ئاتاش دېمەكتۇر!

شىنيۇ داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى، تۇيۇقسىز ئىككى نۇرلۇق يۇلتۇز كۆز ئالدىدا پارلاپ چىققاندەك ھېسسىياتقا كەلدى. ياق، ئۇ يۇلتۇز ئەمەس ئىدى، چۇ يەنچاۋنىڭ مۇھەببەت ئوقچۇپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرى ئىدى!

چۇ يەنچاۋ ئوتلۇق كۆزلىرىنى شىنيۇدىن ئۈزمەي تۆۋەندىكى لىرىك مىسرالارنى ئوقۇدى:

ئىشەن ماڭا، يۈرىمەن كۆلۈم
بىرلا ئىشنى كۈتۈپ، زارىقىپ.
تەقدىم ئەتىم يۈرەكنى ساڭا،
جىمى پىنھان سىرىمنى قېتىپ.

شىنيۇ قېتىپلا قالدى، قىزىل لەۋلىرى يېنىك تىترەپ كەتتى:

— مۇئەللىم، سىزنىڭ دەۋاتقىنىڭىز. . .

— كارل ماركسنىڭ ژېنىغا ئاتاپ يازغان شېئىرى! — دېدى چۇ يەنچاۋ، — ئەمدى ئۇنى سىزگە مەن تەقدىم قىلدىم. يەنە تېخى مۇھەببىتىمنى قېتىپ دەڭا!

— مۇھەببەت؟ مۇھەببەت! مۇھەببەت. . . — شىنيۆنىڭ ۋۇجۇدى سېزىمىنى يوقاتقاندەك بولدى. مۇھەببەت ئۇنىڭ نەزەرىدە ئۆزى تەلپۈنگەن، ئىنتىلگەن، تالاي قېتىملاپ خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن، ئەمما تېخىچە ئىزدەپ كۆرمىگەن. ئۇن سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ تېخىچە ئېنىقراق بىرەر چۈشەنچە ھاسىل قىلمىغان تولىمۇ مۇقەددەس نەرسە ئىدى! ئۇنىڭ نەزەرىدە مۇھەببەت خىيالىي چۈش، يىراقتا پىلىلداپ تۇرغان نۇر، تېكىستى يوق ناخشا، جاھاننىڭ ئۇ بۇرجىكىگە سوزۇلغان يول ۋە يەنە يىراقتىكى سىرلىق قەسىر ئىدى. . . ئەمدىلىكتە ئاجايىپ سىرلىق نەرسە دەپ خىيال قىلىپ كېلىۋاتقان مۇھەببەت ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدىمۇ؟ بەلكىم نۇرغۇن ئادەملەر شۇنچە ئىنتىلىپمۇ ئاشۇ نەرسىگە ئېرىشەلمىگەن بولغىيدى. لېكىن ئۇچۇ؟ مۇھەببەت قەلب دەرۋازىسىنى چەككەن ۋاقىتتا تېگىرقاپ قېلىۋاتىدۇ.

— مۇئەللىم، مۇھەببەت. . . شۇنداق بولامدۇ؟ بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت بارمۇ؟

بۇ سەبىي قىزغا قاراۋېتىپ چۈ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى.

— شىنيۆ، — دېدى ئۇ، — مۇھەببەت ئىنساننىڭ ئەڭ گۈزەل ھېسسىياتى. ئىككى يۈرەك ئۇزاق مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ ئۇچراشقان چېغىدا قارشى تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ئەكسىنى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ بىر جۈپ يۈرەك شۇنداق نۇرغۇن ئورتاقلىققا ئىگە. يۈرەك ھەر بىر قېتىم دۈپۈلدىشىدە قارشى تەرەپكە: «مەن مەڭگۈ سەندىن ئايرىلالمايمەن!» دېگەننى ئۇقتۇرۇپ تۇرىدۇ. دېمەك، مۇھەببەت پۈرسىتى پىشىپ يېتىلگەندەكەن، ئىككى يۈرەكنىڭ جۈپلىشىشىنى ھېچقانداق كۈچ توسۇپ قالالمايدۇ!

— بەلكىم شۇنداقتۇ. . . — پىچىرلىدى شىنيۆ. بىر شېرىن ئېقىم ئاۋۋال ئۇنىڭ يۈرىكىگە، ئاندىن پۈتۈن ۋۇجۇدىغا

تاراپ كەتتى، بەدىنىنىڭ ھەر بىر كىلىتكىسىدا ھاياجان زەررى-
چىلىرى ئايلىنىشقا باشلىدى. مانا، ھاياتىنىڭ باھارى، ئالتۇن
پەسلى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يىتىپ كەلگەنلىكىنى جاكارلاۋاتىدۇ،
يەنە كىلىپ مۇشۇ باھارنى، مۇشۇ ئالتۇن پەسىلنى باشلاپ كەل-
گىنى ئۇ تولىمۇ چوڭ بىلىدىغان، ئىشىنىدىغان ئوقۇتقۇچىسى.
شىنيۈ شۇنى ئىنىق بىلىدۇ، بىر نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۇچرى-
شىش داۋامىدا ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭ قەلبىدە بارغانسىرى مۇھىم
ئورۇننى ئىگىلىدى، ئۇنىڭ ئۇچۇن نۇرغۇن يۈرەك قېنىنى
سەرپ قىلدى. ئىككىسىنىڭ ئۆز كۆڭۈللىرىدىكى ھىسسىياتلى-
رىنى ئەركىن، بىمالال ئىپادىلىشىدىكى سەۋەبمۇ ئىھتىمال ئۇ-
نىڭ شىنيۈنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شىنيۈنىڭ ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى
بولغانلىقىدا بولسا كىرەك. لىكىن، ئەمدىلىكتە ئەركىن ئىپادى-
لىنىۋاتقان بۇ ئاددىي ھىسسىياتلار بىردىنلا مۇھەببەت دەرىجىسى-
گە كۆتۈرۈلۈپ، بالاغەتكە يەتكەن بۇ قىز خىجىللىقتا قىزىرىپ
كەتتى، ئازراق ھودۇقتى، ئۆزە بولۇش ئۇچۇن تىترەڭگۇ قوللى-
رى بىلەن كارىۋاتنىڭ گىرۋىكىنى تۇتۇۋىتىپ چۇ يەنچاۋنىڭ
ئوتلۇق كۆزلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ دىدى:
— بىزمۇ... مۇھەببەتلەشسەك... بولامدۇ؟ سىز ئو-
قۇتقۇچى، مەن ئوقۇغۇچى تۇرسام...
چۇ يەنچاۋ شىنيۈنىڭ يەلكىسىدىن يىنىك تۇتتى. مەزمۇت
قوللىرى قىزنىڭ نازۇك بارماقلىرىغا تەگكەندە ئۇنىڭ قەلبىدە
ئىپتقۇسىز بىر مۇرەككەپ ھىسسىيات ئەكس ئەتتى. توغرا،
شىنيۈ ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئۇ شىنيۈنىڭ «باغۋەن»ى. ئىلگى-
رى بۇ كۆچەتكە ئەجىر بىلەن مىھنەت قىلغاندا، سۇ قۇيغاندا
ئۇنىڭ قەلبى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن تولغانىدى. لىكىن،
ئەقىل - ئىدراك ھەر ۋاقىت ئۇنى ئۆز ھىسسىياتىنى بېسىۋې-
لىشقا، ھەرقانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئوقۇتقۇچى - ئوقۇ-
غۇچىلىق مۇھەببىتىدىن ھالقىپ كەتمەسلىككە ئۈندەيتتى. ناۋادا

بۇ يۇمران كۆچەت ئۇ ئۆيلىغاندەك ساغلام يېتىلگەن، بېجىرىم بىر دەرەخكە ئايلانغان بولسا، ئېھتىمال ئۇ بۇ گەپنى دېيىشكە بۇنچە ئالدىراپ كەتمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋ بۇرۇندىن شىنيۆنى ئۆز كەسپىدە، مۇھەببەتتە ئۇتتۇق قازانسىكەن دەپ ئويلايتتى، ئەمما «ماشىلا مەنسۇپ بولسىكەن» دەپ قارىمايتتى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات يولىنىڭ ئەگرى - توقاي مۇساپىلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلەتتى، ئاشۇ يولدا شىنيۆنى جاپا تارتقۇزۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتتى. ئەگەر شىنيۆ بەختلىك بولالىسا، ئۇ قىزدىن ئايرىلىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئازابلىرىغا بەرداشلىق بېرەلىگەن بولاتتى. لېكىن، كېيىن ئىشلار بىراقلا ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. ئۇ پەرۋىش قىلىۋاتقان كۆچەت بېجىرىم بىر دەرەخكە ئايلانماي تۇرۇپلا يىقىلدى. بىر «باغۋەن» گە بۇنىڭدىن ئارتۇق يۈرەكنى پۇچۇلىنىدىغان، ئازابلىنىدىغان ئىش بولامدۇ؟ شىنيۆ ھازىرغىچە ئۇنى ئۆزىنىڭ مېھرىبان «باغۋەن» ى دەپ قاراپ كېلىۋاتاتتى، لېكىن يەنە ئاشۇ كۆچەتزارلىققا قايتىپ بارالىشىنىڭ تولىمۇ تەسلىكىنى ئۆز كۆڭلىدە ئېنىق بىلەتتى.

چۇ يەنچاۋ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى، چامىسى يېتىدىغانلىكى ئىشلارنى تولۇق قىلىپ تۈگەتتى. ئۇنىڭدا ئېشىپ قالغىنى پەقەت ئىسسىق قان ۋە بىر سەمىمىي يۈرەك ئىدى. ئەمدى ئۇ بۇلارنى قىزغا تەقدىم قىلماقچى. ئۇن سەككىز ياشلىق قىزغا مۇھەببەت ئىزھار قىلىش بەلكىم تولىمۇ بالدۇرلۇق قىلار. لېكىن، ۋاقىت، رەھىمسىز ۋاقىت شىنيۆگە تولىمۇ بېخىللىق قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر بۇ ۋاقىتنى بەك سوزۇۋەتسە، شىنيۆ ئۇنىڭ كۆڭۈل سۆزىنى كۈتمەيلا كېتىپ قالار! ئۇ ئۆز يۈرىكىنىڭ قىزنىڭ زېدىلەنگەن يۈرىكى بىلەن تەڭ سوقۇشىنى، ئۆز مۇھەببىتىنىڭ قىزنىڭ ھاياتىغا كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلالىشىنى كۈتەتتى. . . چۇ يەنچاۋ بۇلارنى شىنيۆگە دېيەلەمدۇ؟ تەقدىر ئۇنىڭغا بەك رەھىمسىزلىك قىلدى. بولمىسا، كۆڭلىدىكى گەپ-

لىرىنى سۆزمۇ سۆز دەپ ئولتۇرۇشىنىڭ ھاجىتى بارمىدى؟ بولدى، ئەمدى بۇنىڭ ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپ ئولتۇرۇشىنىڭ ھاجىتى يوق. قارىغاندا، ئۇنىڭ چىن مۇھەببەت ئۈچۈن بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان يولىدا ئازغان، تىكەنلەر بەك جىق ئوخشايدۇ.

— ياق، شىنيۈ، — چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۈگە ئېيتقان گەپلىرى يەنىلا شۇنداق سەمىمىي ئىدى، — سىز «ئادەم بىلەن ئادەم باراۋەر» دېگەن گەپكە بەك قايىل ئەمەسمىدىڭىز؟ مۇھەببەت ئىلاھى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى دېگەنلەرنى بىلمەيدۇ، بىر - بىرىگە چېتىلىدىغان بىر جۈپ يۈرەكنىلا بىلىدۇ. ئېسىڭىزدىمۇ، بىز بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەن چېغىمىزدا سىز مېنى «ساۋاقدىشىم ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ قالغانىدىڭىز. بىرىنچى سائەت دەرسنى ئۆتكەن ۋاقتىمدا ھەممىڭلارغا: «مەن سىلەرنىڭ دوستۇڭلار» دېگەنىدىم. سىزگە دېسەم، شىنيۈ، سىزنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن كۈندىن باشلاپلا يوشۇرۇن ياخشى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن!

— ئەمىسە تەقدىر سىزنى مېنى ساقلاشقا بۇيرۇپتۇ، مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرۇپتۇ، — شىنيۈ بۇ قېتىم بايىقىدەك خىجىل بولماي تاتلىققىنە كۈلدى. دېمىسىمۇ، قەلب خانىسىدە ئاللىبۇرۇن مۇھەببەت ئۇرۇقىنىڭ تېرىلغانلىقىنى ئۇ ئېتىراپ قىلمىشى كېرەك ئىدى. مانا، ئۇنىڭ ھاياتىغا باھار كەلدى، باھار شامىلى يۈزلىرىنى سىيپاپ ئۆتمەكتە، ئەگىز سۈيى قەلب خانىسىدە تولۇپ ئاقماقتا. مۇھەببەت ئۇرۇقى ئاخىر بىخ ئۇرۇپ چىقتى، بەخت تۇيغۇسى تۇنجى مۇھەببەت باسقۇچىدىكى بىر قىزنى مەست قىلدى. شىنيۈ بېشىنى كۆتۈرۈپ چۇ يەنچاۋغا قارىدى، كۆزلىرىدىن يەنىلا شۇنداق ساددىلىق، سۇزۇكلۈك بالقىپ تۇراتتى:

— ماڭا ۋەدە قىلىڭ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ سىزنى «مۇئەللىم» دەپ چاقىراي!

بىر جۈپ قول مەھكەم سىقىلدى، بىر جۈپ يۈرەك بىر - بىرىگە چىڭ چېتىلدى. بۇ يەر ئاي نۇرى سېپىلىپ تۇرغان گۈلزارلىق ياكى دەريا ساھىلى ئەمەس، دوختۇرخانا، يەنە كې- لىپ بالنىتسا ئىدى. ئۇلار قىزغىن قۇچاقلىشىشقا، سۆيۈشۈش- كە ئالىمالىسىز. . . لېكىن بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببەت ئەڭ ئاددىي ئۇسۇلدا ئىپادىلىنىدۇ ئەمەسمۇ؟

باھار كەلدى. باھار قىزى غۇر - غۇر شەرق شامىلىنى، سىم - سىم يامغۇرىنى ئۆزى بىلەن تەڭ باشلاپ كەلدى، ئانا زېمىنغا مۇھەببەت، ئۈمىد ئاتا قىلدى.

شىنيۈ گۈللۈكنىڭ يېنىدىكى كىچىك يولدا ئاستا كېتىۋا- تاتتى. باھار ھىدى قاپلىغان بۇ سايىلىك يول سۈۋادان، سىپ- رىس دەرەخلىرىنىڭ ئارىسىدىن چۈشۈۋاتقان كەچكى قۇياش نۇ- رىدا تېخىمۇ كەڭرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ساپ ھاۋا، ئەتراپ- تىن كېلىپ تۇرغان خۇشبۇي ھىد ئۇنىڭ كەيپىنى ئوبدانلا كۆتۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ ماڭغاچ ئىنگلىزچە سۆزلەرنى بوش ئاۋازدا يادلايتتى، ناتونۇش خام سۆزلەرنى ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوقۇسىلا ئېسىدە تۇتۇۋالاتتى.

بۈگۈن بىمار يوقلاش كۈنى ئەمەس ئىدى. شىنيۈ چۇ مۇ- ئەللىمنىڭمۇ، ئۆيىدىكىلەرنىڭمۇ كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە قاراتقانىدى. ئاشۇ ئۇنتۇلغۇسىز قار ياغقان كۈنى ئۇ مۇھەببەتكە تويۇقسىز ئېرىشتى ياكى ئۆز قەلبىدە خېلىدىن بېرى ساقلىنىپ يۈرگەن مۇھەببەتنى تونۇش پۇرسىتى- گە ئېرىشتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەمدەك ھېس قىلىۋاتىدۇ. «چۈشۈمدىلا كۆرىمەن» دەپ ئويلى- غان گۈزەل دۇنيادا ياشاۋاتىدۇ. . . شىنيۈ ئۆزىنى تولۇقلاش، يەنىۋەنگە قايتىپ بېرىش ئۈچۈن بۇ كۆڭۈللۈك مىنۇتلارنى بىكار ئۆتكۈزمەي يەنە كىتاب ئوقۇشنى باشلىغانىدى.

— بىرىنچى يىللىقنىڭ دەرسلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئوقۇپ بولدۇم، — دېگەنىدى ئۇ چۇ ئەللىمگە، — مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن باشتىن باشلاپ ئۆگەنمىسەممۇ بولىدۇ. دەم ئېلىش ۋاقتىمدىن پايدىلىنىپ قېپقالغان دەرسلەرنى تولۇقلىۋالايمىكىن دەيمەن. مەكتەپ ماڭا مۇشۇ بىرلا قېتىم بىرىنچى يىللىقنىڭ دەرسلىرىدىن تولۇقلاپ ئىمتىھان بېرىش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەن بولسا، مەن ئۆزۈمنىڭ ھەممە پەندىن ئۆتۈپ كېتەلىگەنلىكىمگە ئىشىنىمەن. ئەگەر مۇشۇ ئىمتىھانغا قاتنىشالىسام، يازلىق تەتىلدىن كېيىنلا 2 - يىللىققا چىقالايتتىم، باشقا ساۋاقداشلىرىمدىن بىر يىللا كېيىن قالاتتىم!

چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، قانداقتۇر بىر ئىشتا ئىككىلىنىۋاتقاندەك ئارتۇق گەپ قىلمىغانىدى.

— سىز مەكتەپنىڭ بۇ تەلىپىمگە قوشۇلماسلىقىدىن ئەنسىرەۋاتامسىز ياكى مەندە شۇنچىلىك ئىقتىدارنىڭ يوقلۇقىدىنمۇ؟ — دېگەنىدى شىنيۈ، — ساۋاقداشلىرىمدىن كېيىن قېلىشنى خالىمايدىغانلىقىمنى سىز بىلىسىز. مەن ئۇلارغا يېتىشىۋېلىشىم، كېلەر يىلى سىنىپ ئاتلاپ ئەسلىدىكى ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئارىسىغا قايتىپ بېرىشىم كېرەك. ماڭا ئىشىنىڭ. بۇ ئىشتا تېخى ماڭا ياردەم بەرمىسىڭىز بولمايدۇ. مەكتەپكە ئەھۋالىمنى دېيىشىپ بېرىسىز، قانداق دېدىم؟ مۇشۇ ئارزۇيۇمنى چوقۇم قاندۇرۇڭ. ھازىر سىزنى كېيىن ماڭا يەنە سىنىپ مەسئۇلى بولارمۇ - بولماسمۇ دەپ ئەنسىرىمەيدىغان بولدۇم، چۈنكى. . . ئەمدى بىز مەڭگۈ ئايرىلمايمىز!

— بولىدۇ، شىنيۈ، — دېگەنىدى چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ ئىرادىسىدىن، قايناق ھاياجان ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىدىن تەسىرلىنىپ، — قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىز مۇشۇ نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلىشىمىز كېرەك. سىز بەك ئالدىراپ كەتمەڭ. ئەتىڭىز، كەلگۈسىڭىز ئۈچۈن سالامەتلىكىڭىزگە كۆپرەك دىق-

قەت قىلىڭ. . .

شۇنىڭدىن كېيىن شىنيۆ جىددىي ھەم كۆڭۈللۈك ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. ئەڭ مۇھىم دەرس بولغان ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىش بىلەنلا قالماي، سىياسىي ئىقتىساد، جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى قاتارلىق دەرسلەرنىمۇ ياخشى ئۆگەندى، ئىلگىرى ئۆگىنىپ بولغانلىرىنى پىششىقلىدى، ئۆگەنمىگەنلىرىنى ئۆزلەشتۈردى. بۇ شىنيۆ ئۈچۈن يۈك ئەمەس، چەكسىز ھۇزۇر ئىدى. . .

شىنيۆ يېنىك قەدەملەر بىلەن خام سۆز يادلاپ كېتىۋاتقاندا، ئۇدۇل تەرەپتىن لۇ دوختۇر چىقىپ كەلدى. شىنيۆ كىتابنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن بولغاچقا، لۇ دوختۇرنى ئالدىغا يېقىنلاپ كەلگۈچە سەزمىدى.

لۇ دوختۇر جايىدا توختاپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ سورىدى:

— بۇ خانقىز نېمىنى يادلاپ، نېمىنى ئويلاپ كېتىۋاتىدىكىن؟

— ھە، لۇ دوختۇر ئىكەنغۇ، — شىنيۆنىڭ مېھرىبان چىرايىنى كۆرۈپلا قىزغىن سالام قىلىپ كۈلۈمسىرىدى، — ھېچنېمىنى ئويلىمىدىم، كىتاب يادلاۋاتىمەن.

— كىتاب يادلاۋاتىمەن؟ — لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا سىرلىق بىر نەزەردە قارىدى. لۇ دوختۇر ھېلىقى كۈنى ئۇنىڭ ياتىقىدىن چىقىۋاتقان مۇزىكىنى ئاڭلاپلا بۇ سەبى قىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغان ۋە قىزنىڭ كېسەل ۋاقتىدا ئېرىشكەن پاك مۇھەببىتىگە بەخت تىلىگەن، يەنە قىزنىڭ مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن قايتىدىن روھلىنىپ كەتكەنلىكىگە قاتتىق ھەيران قالغانىدى. دوختۇر مۇھەببەتنىڭ كېسەل بىلەن كۈچ سىنىشىش داۋامىدا تېخىمۇ زور كارامىتىنى كۆرسىتىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. ئەگەر چۇ يەنچاۋنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتى شىنيۆنىڭ باھارى ۋە ھاياتىنى ساقلاپ قالالىغان بولسا، ئۇ خۇشاللىق بىلەن ئۆزىنىڭ پەرەزلە-

رىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ يۈرەك كېسەللىكلىرىنى داۋالاش تارىخىدا شېئىرىي تىل بىلەن ئاجايىپ گۈزەل بىر مىسرانى قالدۇرغان بولاتتى. لۇ دوختۇر شىنيۆگە كۆيۈنۈش نەزەرى بىلەن قارىغاچ، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى پەرەز قىلىشقا باشلىدى:

— يەنە شۇ تۈگىمەس سېنارىيىلەرنىڭ تېكىستىنى يادلاۋا-تامسىز؟

— قاراڭ! — دېدى شىنيۆ ئارقىسىغا ئۆتكۈزۈۋالغان ئىنگلىز تىلى دەرسلىكىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىۋېتىپ ھاياجان بىلەن، — ئوپېراتسىيىدىن كېيىن 2 - يىللىقتا چىقىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمەن. مېنى قاچان ئوپېراتسىيە قىلىسىز؟

لۇ دوختۇرنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. ئۇنىڭ بۆلتۇر بەرگەن ۋەدىسى شىنيۆنىڭ ئېسىدىن تېخى كەتمەپتۇ. ئۇ زادى نېمىدەپ جاۋاب بەرسۇنكىن؟ «قىزچاق، كېسىلىڭىز ئىل-گىرىكىدىن پۈتۈنلەي ياخشىلىنىپ كەتمىدى، ئوپېراتسىيىنى قىلالمايدىغان بولدۇق!» دېسۇنمۇ ياكى: «قىزچاق، سىزنىڭ مەڭگۈ ساق ئادەملەرنىڭكىدەك يۈرىكىڭىز بولمايدۇ، ئەمدى بىر-دىنبىر ئامال ھاياتىڭىزنىڭ ئاخىرقى چېكىگىچە كۈتۈپ يۈرۈش» دېسۇنمۇ ۋە ياكى: «قىزچاق، سىز ئەمدى ئۈمىدنى مۇھەببەتتىن كۈتۈڭ، كېسىلىڭىزگە ھازىرقى زامان تېبابىتىدە داۋا يوق!» دېسۇنمۇ؟ ياق، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى دېگىلى بولمايتتى. لۇ دوختۇر ئامالسىز چۈ يەنچاۋغا ئوخشاشلا يالغان گەپلەر بىلەن قىزنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى:

— شىنيۆ، سالامەتلىكىڭىز بىر ئوبدان ئەسلىگە كېلىۋا-تىدۇ. قارىغاندا، ئوپېراتسىيە قىلمىساقمۇ بولىدىغان ئوخشاي-دۇ. بىكاردىن - بىكار بەدىنىڭىزگە تىغ تەگكۈزۈپ نېمە قىلى-مىز؟

— ياق، ئوپېراتسىيە قىلىڭلار! — دېدى شىنيۆ تەرسالىق بىلەن، — مەن ھېچنېمىدىن قورقمايمەن، كېسىلىم يىلتىزد-

دىن ساقىيىدىغانلا ئىش بولسا مەيلى. ساغلام بىر ئادەم بولاي.
لۇ دوختۇر، مېنىڭدىن ئەنسىرىمەڭ، مەن بەرداشلىق بېرەلەيـ
مەن. سىز مېنى خېلى باتۇر بولۇپ قاپسىز دېگەن ئەمەسمىدىـ
ڭىز؟ خاتىرجەم ئوپېراتسىيە قىلىۋېرىڭ. سىز ماڭا ئىلگىرى
ۋەدە بەرگەن.

— توغرا، ۋەدە بەرگەن... — دېدى لۇ دوختۇر پىچىرـ
لاپ دېگۈدەك. ئۇ بۇ سەۋەبي قىزنىڭ ئالدىدا دېگىنىنى ئادا
قىلىشى كېرەك ئىدى. بىراق... ئۇنىڭ خىيالىدىن چۇ يەنچاۋـ
نىڭ سىيماسى لىپ قىلىپ ئۆتتى. ئامالسىز چۇ يەنچاۋنىڭ
ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، قىزغا گۈزەل چۈشلەردىن ئېيتىپ بېرىپ
يەتكىلى بولمايدىغان بىر ئېزىتقۇ دۇنيانى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا
پەيدا قىلىشنى قارار قىلدى. ئېزىتقۇ دۇنيا گەرچە خىيالىي
دۇنيا بولسىمۇ، لېكىن چەكسىز باياۋاندا مۇشەققەت ئىچىدە
ئىلگىرىلەۋاتقان ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا يەنە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ
ئاتا قىلالايتتى. شۇنداق بولغاچقىلا ئادەم ئۇسسۇزلۇقتا، ھارغىنـ
لىقتا چىداپ چەكسىز قۇملۇقتىن چىقىپ كېتەلەيتتى ۋە ئۆزىنى
ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالايتتى. بۇ سەۋەبي قىزنى يەنە مۇشۇنـ
داق ئۈمىدلەندۈرۈپ ياشاتقۇزۇش كېرەك.

— شىنيۆ، — دېدى لۇ دوختۇر قىزنىڭ بىلىكىدىن ئاستا
قولتۇقلاپ مېڭىۋېتىپ، — سىز ھەقىقەتەن باتۇر قىز. بايا ئوپېـ
راتسىيىنى تەلەپ قىلدىڭىز، ناھايىتى ياخشى، مەن ئوپېراتسىيىنىڭ
مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. لېكىن، ھازىر
ئوپېراتسىيە قىلىشنىڭ ياخشى ۋاقتى ئەمەس...

— نېمىشقا؟ — شىنيۆ ئىككىلىنىش ئىچىدە قەدىمىنى
توختاتتى، — سىز باھار كەلگەندە ئوپېراتسىيە قىلىمىز دېگەنىـ
دىڭىز، مانا، باھارمۇ كەلدىغۇ!

— توغرا، باھار كەلدى... — لۇ دوختۇر ئازراق ئويلىـ
نىۋېلىش ئۈچۈن قىزنىڭ گېپىنى تەكرارلىدى ۋە ئامالسىز

ئازراق ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئەمما،
سىز مېنىڭ گېپىمنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايسىز. ئوپېراتسىيە-
نى رېماتىزىم سەللىمازا ساقىيىپ يېرىم يىلدىن كېيىنلا قىلىشقا
بولىدۇ. لېكىن، ئارىلىقتا سىزدىكى رېماتىزىم نەچچە قېتىم
قوزغالدى. شۇڭا ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈشكە مەج-
بۇر بولۇۋاتىمىز...

— يەنە قاچانغىچە؟ — شىنيۆ گاڭگىراپلا قالدى، — مەن
9 - ئايدا مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىم كېرەك. سىز...

— ئۇنىڭغا دەخلىسى بولمايدۇ، — دېدى لۇ دوختۇر قىز-
نىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنىپ، — بىر دوختۇر پايدى-
لىنىشقا بولىدىغانلىكى پۇرسەتتىن پايدىلىنىشقا ماھىر بولۇشى
كېرەك. لېكىن، كېسىلىڭىزنىڭ يەنە قوزغىلىپ قالماسلىقى
ئۈچۈن بىزگە ماسلىشىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز. مەن ئوپېرات-
سىيىنى كونكرېت ئەھۋالغا ئاساسەن مۇۋاپىق بىر پەيتكە توغرى-
لايمەن. كۆزدە، مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىڭىزدىن ئاۋۋال...
ئوپېراتسىيىنى قىلىشقا ئۈلگۈرۈپ قېلىشىمىزمۇ مۇمكىن. بىز
يېقىندىن ھەمكارلىشىپ، ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى ئالدىغا سۈرۈش
ئۈچۈن تەڭ تىرىشايلى.

لۇ دوختۇر شىنيۆنى قولتۇقلىغىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن
مېڭىۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئالدىدا ئېزىتقۇ دۇنيا بولسىمۇ كەينىگە
چېكىنمەيتتى، كاللىسىدا كەسكىن كۆرەش بولۇۋاتاتتى، لېكىن
شىنيۆ بۇلارنى بىلمەيتتى. ئۆزى ئۈمىدلەنگەن ۋاقىت كەينىگە
سۈرۈلگەن بولسىمۇ، يەنىلا قىزغىنلىق، سەۋرچانلىق بىلەن
ئاشۇ ئۈمىد تەرەپكە قاراپ مېڭىۋاتاتتى.

— لۇ دوختۇر، — دېدى شىنيۆ، — ئەمىسە ئوپېراتسى-
يىگە خېلى ۋاقىت بولغاندىكىن، ئۆيگە قايتىپ كەلسەممۇ بولار؟
ھازىر ھاۋا ئىسسىپ قالدى. رېماتىزىممۇ ئۇنداق تېز قوزغالماي-
دۇ. مەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى چوقۇم ئاڭلايمەن...

— يەنە دوختۇرخانىدىن چىققۇڭىز كېلىۋېتىپتۇ - دە؟ — دېدى لۇ دوختۇر ئويلىنىش بىلەن، — مەن ئاۋۋال ئويلىشىپ باقاي.

ئۈچ كۈندىن كېيىن شىنيۈ دېگەندەكلا دوختۇرخانىدىن چىقتى. دادىسى، ئاكىسى، يەڭگىسى ئۇنى ئالغىلى كېلىپ لۇ دوختۇرنىڭ جېكىلەشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نەرسە-لىرىنى ئېلىپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ لۇ دوختۇر بىلەن ئۇزۇن پاراڭلاشقانىدى. بۇ قېتىم ئۇ خەن زىچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېتىش توغرىسىدىكى تەكلىپىنى رەت قىلمايلا ماشىنىغا چىقىپ شىنيۈنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدىكى قېرى تۇخۇمەك دەرىخى شىنيۈنىڭ كېلىشىنى قارشى ئالغاندەك ئاپئاق چېچەكلەپ كەتكە-نىدى، ئەتراپتىن خۇشبۇي ھىد كېلىپ تۇراتتى.

شىنيۈ ئۆيىگە كىرىپلا برازىلىيە گۈلىنى بالكونغا، كىچىك پاتېفوننى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە قويدى.

ئىلگىرىكى سورۇقچىلىقلار ئۇنتۇلۇپ كەتكەندەك «بىلىم-دان» قەسرىنىڭ ئىچى يەنە خۇشلۇققا چۆمدى. خەن خانىم خۇشال ھالدا چۇ يەنچاۋغا چاي سۇندى. خەن زىچى مىننەتدار-لىق، ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتى. چېن شۇيەن قىن - قىنىغا پاتمىغان ھالدا شىنيۈنىڭ غەربىي ھۇجرى-دىكى نەرسىلىرىنى رەتلىشىگە ياردەم بەردى. ھەتتا تيەنشىڭنىڭ چىرايىدىمۇ كەم كۆرۈلىدىغان كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتكەنىدى.

— ھاما، بۈگۈن چۇ مۇئەللىم تاماق يەپ ماڭسۇن جۇمۇ! — شىنيۈ ھۇجرىنىڭ ئىشىكىدىن بېشىنى چىقىرىپ خۇشال توۋلى-دى. ئۇنىڭ گېپىنى ھەممەيلەن ئاڭلىدى.

بۈگۈن ۋاقىت قىس بولغاچقا، ئالدىراپلا ئاددىي بىر ۋاخ تاماق ئېتىلدى. لېكىن، شىنيۈنىڭ نەزەرىدە بۇ نى - نى ئېسىل

تائاملاردىن قېلىشمايتتى، سەۋەبى، چۆ يەنچاۋ بۈگۈن ئۆزىنىڭ قېشىدا ئىدى، ئۇ ئاللىبۇرۇن بۇ ئائىلىنىڭ ئەزاسىغا ئايلىنىپ بولغانىدى.

تاماقتىن كېيىن چۆ يەنچاۋ ئالدىراپلا خوشلاشماي، غەربىي ھۇجرىغا بېرىپ بىردەم ئولتۇردى. ئۇ شىنيۆنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ خاتىرجەم كەتمەكچى ئىدى.

— بۈگۈن بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر بىلەن تاماق يەۋېتىپ ئازراق جىددىيلەشتىڭىز - ھە؟ — سورىدى شىنيۆ تۆۋەن ئاۋازدا.

— جىددىيلەشتىممۇ؟ — چۆ يەنچاۋنىڭ ئازراق جىددىيلەشكىنى راست ئىدى. چۈنكى، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيگە بۇرۇنقىدەك ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن كەلمەيتتى، ئەمدى خەن زىچى بىلەن خەن خانىم ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى «قېيناتىسى»، «قېينانىسى» بولۇپ قالغانىدى.

— قارىسام، ھاۋا ئۇنچە ئىسسىق بولمىسىمۇ بىرنەچچە قېتىم تەرلىگىنىڭىزنى سۈرتتىڭىز، — دېدى شىنيۆ كۈلۈپ، — سىز بىزنىڭ ئۆيدىكىلەرگە قاچان ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتىسىز؟ خەقنىڭ قىزىنى ئېلىپ قېچىشتىن ئاۋۋال ئۆيدىكىلەرگە ئۇقتۇرۇپ قويۇش كېرەككۇ دەيمەن!

— ئېلىپ قېچىش؟ — دېدى چۆ يەنچاۋ قىزغا چوڭقۇر مۇھەببىتى بىلەن قاراپ، — ئاتا - ئانىڭىزمۇ سىزنى ماڭا ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىغان تۇرسا، ئۇلارنىڭ قولىدىن سىزنى ئېلىپ قېچىشقا ھەددىممۇ؟ كېيىن... بىزمۇ ئۇلار بىلەن مەڭگۈ بىرگە تۇرمۇش كەچۈرىمىز. سىزنىڭ ئاتا - ئانىڭىز مېنىڭ ئاتا - ئانام ئەمەسمۇ؟

— ھەئە... — شىنيۆ چۆ يەنچاۋنىڭ سەمىمىي نىيىتىدىن قاتتىق تەسىرلەندى. ئەلۋەتتە، ئۇ چۆ يەنچاۋغا بۇ ئائىلىنىڭ ئۇ ئويلىغاندەك ئىجىل، ئىناق ئەمەسلىكىنى، دادىسى

بىلەن ئانىسى ئوتتۇرىسىدا، ئانىسى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا نامەلۇم بىر ئارىلىقنىڭ بارلىقىنى دېيەلمەيتتى، ئۆز كۆڭلىدە چۇ يەنچاۋ كويئوغۇل بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ئائىلىسىدە ئۆزگىرىش بولۇشىنى، يىگىتى ئارزۇ قىلغاندەك: «ئوقۇشماسلىقلار قايتا كۆرۈلمەيدىغان» ئائىلىدە ياشاشنى ئۈمىد قىلاتتى.

— بىراق... — دېدى چۇ يەنچاۋ، — مېنىڭچە، چوڭلارغا بۇ ئىشنى ئاشكارىلاشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق. مەن يەنىلا... — چۇ يەنچاۋ خىجىل بولغاندەك كۈلۈپ قويدى، — ئۇلارنىڭ ئالدىدا «كويئوغۇل» نىڭ رولىنى ئەمەس، «ئوقۇتقۇچى» نىڭ رولىنى ئالاي، ھازىرچە شۇنداق بولۇپ تۇرسۇن، قانداق دېدىم؟

— بوپتۇ ئەمىسە، — دېدى شىنيۆ تاتلىققىنا كۈلۈپ، — كېيىن... مەن مەكتەپنى پۈتتۈرگەن چاغدا ئېيتارمىز.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. شىنيۆنىڭ «مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان» چاغلىرىمۇ بولارمۇ؟

شىنيۆ بارمىقىنى پۈكۈپ ئالدىدىكى كۈنلەرنى ھېسابلاشقا باشلىدى:

— يەنە بەش يىل بار ئىكەن. مەن بۇ يىل يازدا ئون توققۇز ياشقا كىرىمەن، مەكتەپنى پۈتتۈرىدىغان چاغدا يىگىرمە تۆت ياشقا كىرگۈدەكمەن. لېكىن، سىزمۇ بەش يىل ساقلايدىغان بولدىڭىز - دە. ئۇ چاغدا ئوتتۇز ياشتىن ئاشىسىز. بەك ئۇزۇن ساقلاپ كېتەرسىزمۇ؟

— ياق، — دېدى چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ، كۆزلىرىدە كۈچلۈك ئىشەنچ نۇرلىرى چاقنىغان ھالدا، — مەن ساقلىيالايمەن. بەش يىل ۋاقىت دېگەن نېمىتى؟ ئون يىل، يىگىرمە يىل ساقلايدىغان ئىش بولسىمۇ مەيلى... مەن سىزگە پۈتكۈل ھاياتىمنى تاپشۇردۇم. بىز مەڭگۈ ئايرىلمايمىز، بىرگە ياشايمىز!

شىنيۆنىڭ ئەمدى بىرەر گەپ قىلىشى ئارتۇقچە ئىدى. قىز

پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ياخشى كۆرگەن بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى خىرۇستالدىن، ئالماستىن پۈتۈلگەن، خىرۇستالدەك سۈزۈك، ئالماستەك بەردەم يۈرەك ئىدى. مانا، ئاشۇ يۈرەك شۇ تاپتا ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇ ھازىر دۇنيادىكى ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ بەختلىك!... شىنيۈ چۇ يەنچاۋ سوۋغا قىلغان كىچىك پاتېفوننى قويدى.

پلاستىنكا ئاستا ئايلىنىشقا باشلىدى. شىنيۈ بەك ھاياجانلىنىپ كېتىپ پلاستىنكىنى خاتا قويدىمۇ قانداق، ھايال ئۆتمەي پاتېفوندىن «لياڭ شەنبو جۇ يىڭتەي» ئەمەس، ئىنگلىز تىلى ئاڭلاش مەشىقى ئۈچۈن كىرگۈزۈلگەن «ئىزوپ مەسەللىرى» دىكى «ئېغىر كۆڭلەردە قەدىناس دوست بىلەن ئۇچرىشىش» دېگەن مەسەل ئاڭلاندى:

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا ئىككى دوست بولغانىكەن...

شىنيۈ پلاستىنكىنى ئالماشتۇرماي جىممىدە ئاڭلاۋەردى.

ئىنگلىزچە ئوقۇلغان دېكلاماتسىيە غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىدىشىك - دېرىزىلىرىدىن چىقىپ قورۇدا ئاڭلىنىشقا باشلىدى. دېكلاماتسىيىنى ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغانلاردىن ئۇ ئىككىسىدىن باشقا يەنە دەردلىك ھېسسىياتى يېڭىلا خۇشاللىققا ئالماشقان خەن زىچىمۇ بار ئىدى.

يەتتىنچى ئاينىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە شىنيۈ ئون توققۇز ياشقا كىردى.

چۇ يەنچاۋ مەكتەپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن شاڭخەيگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئۈچۈن كەتكەن بولغاچقا، شىنيۈنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەپ كېلەلمىدى. چۇ يەنچاۋ ئاسسىستېنت بولسىمۇ، مەكتەپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى ئۇنى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، دەپ قارىغانىدى. ھازىر مەۋسۇم ئاخىرى بولغى-

نى، ئوقۇغۇچىلار جىددىي ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىۋاتقىنى ئۈچۈن ئۇمۇ خاتىرجەم ھالدا بۇ خىزمەتكە چىقالىدى. بۇنداق بولغاندا، فاكۇلتېت مەۋسۇملۇك ئىمتىھانىنىڭ سوئالىنى چىقىرىش ۋەزىپىسىنى باشقا ئوقۇتقۇچىغا تاپشۇراتتى. ئۆزى يوق ۋاقىتتا ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش بىر ھېساپتا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ سەۋىيىسىگە بولغان بىر قېتىملىق سىناق ئىدى. شائخەيگە مېڭىش ئالدىدا ئۇ شىنيۆگە: «مەن ئۇزۇنغا قالماي كېلىمەن، مېنى كۈتۈڭ. بۇ قېتىمقى ئايرىلىشىمىز ۋاقىتلىق. ئۆزىڭىزگە كۆپرەك دىققەت قىلىڭ. ۋاقىتىدا دورا يەڭ، ۋاقتىدا دەم ئېلىڭ، ئايرىلىش دېگەن ئوي كاللىڭىزغا كەلمىسۇن. تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى تەبرىكلىمەيدىغان بولدۇم. مېنى كەچۈرۈڭ. لېكىن، مەن شائخەي ئاسمىنىدىمۇ ھىلال ئاينى[1] كۆرەلەيمەن؛ ئانام بىلەن ئاچامنى بەختىمگە تەڭ ئورتاقلاشتۇرىمەن. شىنيۆ، كېلەر يىلى بىز بىرلا ۋاقىتتا ئىككىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەيلى!» دېگەنىدى.

چۈ يەنچاۋ كەتتى، ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى قالدۇرۇپ، شىنيۆنىڭ يۈرىكىنى ئېلىپ كەتتى.

قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى كەچتە شىنيۆنىڭ ئۆيىگە كەمدىن ـ كەم كېلىدىغان ئىككى مېھمان — جيڭ شاۋجىڭ بىلەن لۇ شيۇجۇ قەدەم تەشرىپ قىلدى.

— رەھمەت سىلەرگە، تۇغۇلغان كۈنۈم ئېسىڭلاردا بار ئىكەن! — شىنيۆ ساۋاقداشلىرىنى كۆرۈپ قاتتىق ھاياجانلاندى.

— قانداقسىگە ئۇنتۇپ قالايلى؟ — دېدى خۇشپېيىللىق لۇ شيۇجۇ. كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغاچقا، شىنيۆگە ئۇ ئىلگىرىكىدىن ئېگىزلەپ كەتكەندەك، چاڭجياڭ ۋادىسى تەلەپپۇزىدا

---

① شىنيۆنىڭ ئىسمى خەنزۇچە «ھىلال ئاي» دېگەن مەنىدە.

سۆزلەشتىن ئۆلچەملىك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە ئۆتكەندەك تۇيۇ-
لۇپ كەتتى، ــــ سىز مېنىڭ ئەڭ ياخشى دوستۇم، تىل ئۆتكىلى-
دىن ئۆتۈۋېلىشىم ئۈچۈن قىلغان ياردىمىڭىزنى ھەرگىز ئۇنتۇ-
مايمەن. ھېلىمۇ ياخشى رۇس تىلىدىن ئىنگلىز تىلىغا ۋاقتىدا
ئۆتۈۋاپتىكەنمەن. ھازىر رۇس تىلىغا تىلىم كەلمەيدىغان بولۇپ
قالدى.

شىنيۆ كۇلۇپ قويدى. تاماق يېيىلىپ بولۇنغاچقا، شىنيۆ
ئۇلارنى چاي بىلەن كۈتۈۋالدى. كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغان
دوستلار چاي ئىچىشنىمۇ ئۇنتۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەت-
تى.

لۇ شيۇجۇ دېرىزىدىكى ياپيېشىل برازىلىيە گۈلىگە قاراۋې-
تىپ دېدى:

ــــ پاھ، چۇ مۇئەللىمنىڭ بۇ گۈلى قېشىڭىزدا تېز چوڭ
بولۇۋېتىپتۇ. «تەسكەيدىكى گۈل باھارنى بالدۇر كۈتۈۋالىدۇ»
دېگەن راستتە! ئەمدى مۇئەللىمىمىزنىڭ ياتىقىدا گۈلمۇ قالماپ-
تۇ. ھېچقىسى يوق، ئۇنىڭ ياتىقى «سۇغا يېقىن راۋاق»تا
بولغاچقا، «ئاي نۇرى بالدۇر سېپىلىدۇ» ئەمەسمۇ!

بۇ گەپ نامسىز كۆل بويىدىكى بېيجەينى سۇرەتلەش ئۈچۈن
تۇزلا ئېيتىلغان بولسىمۇ شىنيۆگە باشقىچە مەنىسى باردەك تۇيۇ-
لۇپ كەتتى. ئۇ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كېتىپ، بايىقى گەپنى چۈ-
شەنمىگەن قىياپەتتە ئۈندىمەي ئولتۇرۇۋالدى.

جېڭ شاۋجېڭ: «لۇشيۇجۇ ئۆزىنىڭ بىلىمىنى كۆز - كۆز
قىلىشقا ئالدىراۋاتىدۇ، بۇ گەپنى نەدىن يادلىۋالغان بولغىيدى-
كىن؟ كەلمىگەن يەرگە زورلاپ ئىشلىتىپ نېمە قىلىدۇ؟»
دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرۇۋەر-
دى.

لۇ شيۇجۇ يېزىق ئۈستىلىدىكى كىچىك پاتېفوننى سىلاپ
قويۇپ يەنە قوشۇپ قويدى:

— ئۆگىنىش شارائىتىڭىز قالتىس ياخشىكەن جۇمۇ. بىزنىڭ پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئاڭلاش دەرسىدە تەڭ ئىشلىتىدىغان بىرلا ئەبجەق پاتېفونىمىز بار، دەرستىن كېيىن ئوغۇللاردىن ئاشمايدۇ. سىزنىڭ ئەھۋالىڭىز بىزنىڭكىدىن ياخشىكەن.

بىر خىل بەخت، ئېيتىنخارلىق تۈيغۇسى شىنيۆنىڭ يۈرىكىگە تاراپ كەتتى، لېكىن بۇنىمۇ چۇ مۇئەللىمنىڭ سوۋغا قىلغانلىقىنى ئېيتىشقا تىلى بارمىدى.

— مەنمۇ ئاڭلاش قابىلىيىتىمنى ئۆستۈرمىسەم بولمايدۇ - دە! — دېدى شىنيۆ كۈلۈپ.

شۇ ئارىدا بىر موتسىكلىت غارقىرىغان پېتى كېلىپ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدا توختىدى، ھايال ئۆتمەي پوچتىكەشنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— خەن شىنيۆنىڭ تېلېگراممىسى، چىقىپ ئېلىۋېلىڭلار!

خەي ھاما ھوجرىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ ھولۇققان ھالدا دېدى:

— شىنيۆ، قاراپ باققىنا، كىمدىن تېلېگراما كەلدىكىن؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ پۈتۈن قورۇدىكىلەر پېتىراپ كەتتى. ئادەتتە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىدا تېلېگراما ئىشلىتىلەتتى. قورقۇنچتىن خەن زىچىنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى:

— تېلېگراما؟ نەدىن كەلگەن تېلېگراممىدۇ؟

خەن زىچىنىڭ خىيالىدىن: «بىزنىڭ سىرتتا بىرەر تۇغقىنىمىزمۇ يوق ئىدى، بۇ زادى...» دېگەن ئوي كېزىۋاتاتتى.

تيەنشىڭمۇ ئالدىراپ يۈگۈرۈپ چىقتى:

— شىنيۆ، جىددىيلەشمە، نېمىلا ئىش بولسا مەيلى، ھەرگىز جىددىيلەشمە!

شىنيۆ ئەجەبسىنىش ئىچىدە تېلېگراممىنى قولىغا ئېلىپ ئالدىراپ ئاچتى. تېلېگراما شاڭخەيدىن كەلگەن بولۇپ، ئىچىدە: «دېڭىزدا توغۇلسا تولۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا — چۇ» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم مېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈمنى تەبرىكلەپ تېلېگراما ئەۋەتىپتۇ، — شىنيۆنىڭ تېلېگراما تۇتقان قوللىرى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى.

پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر شۇندىلا يېنىك تىن ئالدى.

شىنيۆ خۇشال ھالدا ئىچكىرىگە مېڭىشىغا لۇ شيۇجۇ ئۇنىڭ قولىدىكى تېلېگراممىنى تارتىۋېلىپ غەربىي ھۇجرىغا قايتۇرۇپ چىقتى ۋە چىراغ يورۇقىدا خەتكە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. چۇ يەنچاۋ تاڭ دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن ئالغان بۇ ئىككى مىسرا شېئىر خۇددى مىڭ يىل ئىلگىرى ئۆتكەن جاڭ جيۇلىڭ بۈگۈنكى كۈن ئۈچۈنلا يازغاندەك يېڭىچە مەنىگە ئىگە بولغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم. . . — لۇ شيۇجۇ ھاياجان بىلەن پىچىرلىدى، — ئۇنىڭ كۆڭلى نېمانداق ياخشى - ھە!

— چۇ مۇئەللىم؟ — بىر چەتتە ئولتۇرغان جېڭ شاۋجىڭ تېلېگراممىغا قاراۋېتىپ، ئۇ ئىككى مىسرا شېئىرنىڭ مەنىسى ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

ئاددىي بىر پارچە تېلېگراما شىنيۆنىڭ ئىككى ساۋاقدىشىنى تەسىرلەندۈرۈپ خىيال دۇنياسىغا غەرق قىلدى.

خىجىللىقتىن يۈزلىرى ئوت بولۇپ يانغان شىنيۆ بىر چەتتە بارماقلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

— دېڭىزدا تۇغۇلسا تولۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا. . . — لۇ شيۇجۇ بۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى قايتا - قايتا ئوقۇۋېتىپ غەيرىي بىر نەزەردە شىنيۆگە قاراپ قويدى، — ھە. . . مەن نېمانداق دۆت - ھە، شىي چيۇ-

سى سىزگە نېمىشقا شۇنچە كۆنداشلىق قىلىدىكىن دېسەم، ئەس-لى مۇنداق ئىشكەن - دە!

— شيې چيۇسى؟ — جېڭ شاۋجىڭ ھەيران قالدى. ئاغ-زى ئىتتىك لۇ شيۇجۇنىڭ يېنىدا يوق ئادەمنىڭ ئىسمىنى تۇيۇقسىز تىلغا ئېلىشى بىلەن ئۇنىڭ خىيالىدىن بۇرۇنقىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ئويلار كېزىپ ئۆتتى: ئەسلى ئىش مۇنداقكەن - دە! چۇ مۇئەللىمنى تارقالغان «پىتنە - پاسات»قا نېمىشقا سۈكۈت قىلىپ تۇرىدىكىن دېسەم، ئەسلى كۆڭلى شيې چيۇسىدا ئەمەس، خەن شىنيۆدە ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇ نېمىشقا بۇنى خىيالىغا كەل-تۈرمىگەندۇ؟ چۇ مۇئەللىم شىنيۆگە شۇنداق كۆڭۈل بۆلىدى-كەن، شىنيۆنى ئوقۇشتىن توختىغاندىن كېيىنمۇ ئەسلەپ تۇ-رۇپتۇ. ھەي، چۇ مۇئەللىم، سىزنىزە، شۇنچە كۆيۈپ - پى-شىپ ياردەملەرنى قىلىۋاتسام، يەنە نېمىشقا. . .

لۇ شيۇجۇ جېڭ شاۋجىڭنىڭ روھىي ھالىتىدىكى ئۆزگى-رىشنى سەزمىدى. دېمىسىمۇ، ئۇزۇن ۋاقىت «سىياسىي خىز-مەت» ئىشلىگەن بۇ سىنىپ باشلىقىنىڭ نېمىلەرنى ئويلاش - ئويلىماسلىقى ئۇلار ئۇچۇن بەربىر ئىدى. شيې چيۇسىنى دې-گەندەك ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان لۇ شيۇجۇ بۇ قېتىم ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىپ تازا خوش بولدى:

— ئەمدى ئۇ مېڭ كۆنلىگىنى بىلەنمۇ بىكار، مۇھەببەت ئىشىدا زورلاش ئاقمايدۇ. كىمگە مەنسۇپ بولۇشقا تېگىشلىك بولسا شۇنىڭغا مەنسۇپ بولۇش كېرەك! ھەي، نېمىشقا باشتا سەزمىگەن بولغىيدىم، خاملىت ئوپېلىيانىلا ياخشى كۆرىدىكەن ئەمەسمۇ؟ monitor، سىزمۇ خەۋەرسىز يۈرۈپتىكەنسىز - دە؟

جېڭ شاۋجىڭنىڭ بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز يۈرگىنىنى ئې-تىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. ئۇ ئادەتتە لۇ شيۇجۇغا ئوخشاش بىر ئىشلارغا ئوڭاي ھەيران قېلىپ كەتمەيتتى، ئەمدىلىكتە ئۆزىنىڭ بۇ ئىشنى بۇرۇنلا بىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش

مەقسىتىدە:

— مەن ئاللىبۇرۇن سەزگەن، رېژىسسورنىڭ كۆزىدىن كىم قېچىپ قۇتۇلالايتتى، — دەپ قويدى.

ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان شىنيۈ يۈزى ئوت بولۇپ يانغان هالدا: «راست قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

جېڭ شاۋجېڭ ئۆزىنىڭ رېژىسسورلۇق ئۇچۇن سىڭدۈرگەن ئەجرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىنى ئەسلەپ ئاچچىق خورسىندى:

— هەي، بىر ئوبدان ئويۇننى بىكاردىن - بىكار قويالمىدۇقتە...

— بولمىسا تەييارلىقىمىز پۈتكەندى، ئاخىر ئويۇنىمىز بىر باشقا چىقمىدى. هەممىگە خەن شىنيۈ سەۋەبچى.

— مەن؟ — شىنيۈ ئۆزىنى ئاقلىدى، — مەن قەستەن ئۆزۈمنى قاچۇرغىنىم يوق، يەنە شۇ... — شىنيۈ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېمىدى. ئۇنىڭ بۇگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە كېسەلنى تىلغا ئالغۇسى يوق ئىدى.

لېكىن، شىنيۈ گەپنىڭ بېشىنى چىقىرىپ قويۇپ زىل تېمىدىن يەنىلا قۇتۇلالمىدى. ئاغزى ئىتتىك لۇ شيۇجۇ ئالدىراپ سورىدى:

— شىنيۈ، هازىر كېسىلىڭىز قانداقراق؟

— يېقىندا بىرنەچچە قېتىم تەكشۈرتتۈم، هەر هالدا خېلى ياخشى...

— يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە قايتالامسىز؟ — جېڭ شاۋجېڭ ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئەسكە ئالغاچ كۆيۈنۈش بىلەن سورىدى، — ياتاقتىكى ئورنىڭىزنى ئىز-چىل ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. فاكۇلتېتتىن بىرىنچى يىللىقنىڭ بىر يېڭى ئوقۇغۇچىسىنى سەپلىمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدى، ئۇنىمىدىم. سىزگە تەۋە ئورۇنغا باشقىلار كىرىۋالسا بول-

مايدۇ - دە! ــ ئۇ بىر ۋاقىتتا ئوقۇشقا كىرگەن ساۋاقداشلىرىغا يەنىلا شۇنداق كۆيۈنەتتى.

ــ ھەممىمىز سىزنى كۈتۈۋاتىمىز! ــ لۇ شيۇجۇ ئالدىراپ گەپ ئارىلىدى، ــ يازلىق تەتىلدىن كېيىن ئۇچىنچى يىللىققا چىقىمىز. ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇڭ جۇمۇ!

ــ مەن... ــ شىنيۈ لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ دېدى، ــ دوختۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسام بولمايدۇ. ئوپېراتسىيە قىلىپ بولغاندىن كېيىن...

ــ ئوپېراتسىيىنى قاچان قىلىدىكەن؟ ئەتىيازدا قىلىمىز دەپ يازغىچە سوردى، ئەمدى يەنە قاچانغىچە سورىدىكەن؟ يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە كىرىمەن دېسىڭىز تەس جۇمۇ! ــ لۇ شيۇجۇ خۇددى ئۇنىڭ ئەتىلا ئوپېراتسىيەخانىغا كىرىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى.

ــ مەن سىلەردىن بەكرەك ئالدىراۋاتىمەن! ــ شىنيۈ خورسىنىپ قويۇپ دوستىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمىدى. ئۇ ئۆزى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتقان ئوپېراتسىيىنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ھەر قېتىم تەكشۈرتۈشكە بارغاندا لۇ دوختۇر ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ «پۇرسەت» پىشىپ يېتىلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشنى ئېيتاتتى... بىردىنلا شىنيۈنىڭ خىيالىدىن: «لۇ دوختۇر مېنى ئالداۋاتمايدىغاندۇ - ھە؟ ئەگەر لۇ شيۇجۇ ئېيتقاندەك ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى كەينىگە مەقسەتلىك سۈرۈۋەرسە، مېنىڭ ئۈمىدىم كۆپۈككە ئايلىنىدۇ!» دېگەن ئوي كەچتى. ئۇنىڭ كۆڭلى ھېچقاچان ھازىرقىدەك يېرىم بولۇپ باقمىغانىدى. شۇڭا ئىككى تامچە ياش كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز سىرغىپ چۈشتى. ئۇ يىلىنغاندەك جىڭ شاۋجىڭنىڭ قولىنى تۇتتى:

ــ ئاراڭلاردىن قېپقېلىشتىن ئەنسىرەۋاتىمەن...

ــ خەن شىنيۈ، يىغلىماڭ! يىغلىماڭ! ــ لۇ شيۇجۇ

شۇنداق دەۋېتىپ ئۆزىمۇ يىغلاپ كەتتى.
جېڭ شاۋجېڭ شىنيۆنى يۆلەپ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن قولياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.
— ساۋاقداش شىنيۆ، بۇنداق قىلماڭ! دوختۇرنىڭ كېسىلىڭىزنى داۋالىيالايدىغانلىقىغا ئىشىنىڭ، ئالدىراپ كەتمەڭ. باشقا چۈشكەن كېسەلگە سەۋر قىلىشىڭىز كېرەك... داۋالىنىشتىن باشقا ئىشلارنى خىيالىڭىزغا كەلتۈرمەڭ. ھازىر قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقىنىڭىزنى بىلەمسىز؟ سىرتنىڭ دەخلىسىگە ھەرگىز ئۇچرىماسلىقىڭىز كېرەك. گېپىمنى چۈشەندىڭىزمۇ؟
شىنيۆ ئۈندىمىدى. ئۇ بۇنچىلىك گەپنى ئەلۋەتتە چۈشىنەلەيتتى.
— ھە، — لۇ شيۇجۇ بۇ گەپنى چۈشىنەلمىگەندەك كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى، — بۇ گەپچە بىزمۇ، چۇ مۇئەللىممۇ ئۇنىڭغا دەخلى قىلىۋېتىپتىمىز - دە؟
جېڭ شاۋجېڭ بۇ گەپكە جاۋاب بەرمىدى.
— ئەمدى خوشلىشايلى، — ئۇ سائىتىگە قاراپ قويدى، — چۇ مۇئەللىممۇ بەك ئالدىراش، ئۇنىڭ يوكى ناھايىتى ئېغىر...
ئۆينىڭ ئىچىنى بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى، شىنيۆنىڭ كۆڭلى بىردىنلا پاراكەندە بولۇپ قالدى.
ئۇلار كەتكەندىن كېيىن، خەي ھامما دەرۋازىنى تاقاپ كىرىپ، ئۇنى بالدۇرراق ئۇخلاشقا دەۋەت قىلدى:
— قارا، بۇ قىزلارنىڭ قىلغان قىلىقىنى، يا گېپى تۈگىمەيدۇ. سېنى چارچىتىپ قويارمىكىن دەپ خويمۇ ئەنسىردىم!
— ھە... — شىنيۆ ئارتۇق گەپ قىلماي سۇس ئاي نۇرىدا ئارقىغا ياندى.
دادىسىنىڭ ياتقىنىڭ چىرىغى يېنىق تۇراتتى. شىنيۆ بىردەم پاراڭلىشىپ چىقىش ئويىدا دادىسىنىڭ ياتقى تەرەپكە ماڭ-

دى. چۈ مۇئەللىم يېنىدا بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇ كۆڭلىدە يېغىلىپ قالغان گەپلىرىنى پەقەت دادىسىغىلا دېيەلەيتتى.

شىنيۈ ئىشىكنى چەكتى:

— دادا!

دادىسىدىن جاۋاب كەلمەي، شەرقىي ھۇجرىدىن ئانىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— شىنيۈمۇ سەن؟ داداڭ سۇخانىدا يۇيۇنۇۋاتىدۇ، نېمە گېپىڭ بولسا ئەتە دېگىن، ئۇ بۈگۈن ھېرىپ كەتتى. سەنمۇ كىرىپ ئۇخلا. كېسەل ئادەم ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى بىلمىدىغان، تونەيدىغان ئىشنى قىلما جۇمۇ. شۇنچىلىك ئىشلارغىمۇ ئادەمنى جورىتىپ. . .

— ئانا، مانا ماڭدىم، — شىنيۈ جاۋاب بەرگەچ قايتىشقا تەمشىلىۋېتىپ دادىسى ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى. دادىسى راستتىنلا ياتىقىدا يوق ئىدى. ئۈستەل چىرىغىنىڭ يورۇقىدا، ئېچىپ قويۇلغان كىتابىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان دادىسىنىڭ قاشتېشى كۆزەينەك ئىشلىتىدىغان لوپا ئەينەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

شىنيۈنىڭ ئىختىيارسىز دادىسىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى: شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ كېچىسى كىتاب كۆرۈپ نېمە قىلىدىغاندۇ؟ ئۇ دادىسىنى يۇيۇنۇپ كىرىپلا ئۇخلىۋالسۇن دېگەن مەقسەتتە چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئۆچۈرۈش ئۈچۈن قولىنى ئۈستەل چىرىغىغا ئۇزاتتى، ئەمما چىراغنى دەرھال ئۆچۈرمەي، ئادىتى بويىچە ھېلىقى قېلىن كىتابنى قولىغا ئېلىپ مۇقاۋىسىغا قارىدى.

مۇقاۋىدا چوڭ يېزىلغان: «ئىچكى كېسەللەر ئومۇمىي نەزەرىيىسى» دېگەن خەتلەر كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

شىنيۈ دادىسىنىڭ كېچە - كۈندۈز لوپا ئەينەك بىلەن مۇشەققەت ئىچىدە كىتاب كۆرۈشىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلىپ دادىسىنىڭ كۆيۈمچانلىقىدىن قاتتىق تەسىرلەندى،

دادىسى كىرسە بىرەر ئېغىز رەھمەت دەپ قويۇش ئويىدا ئورۇندۇقتا كېلىپ ئولتۇردى. خىيالىغا: «دادام بۇ كىتابنى قاچان ئالغان بولغىيدى؟ ئۇنىڭ بۇ كىتابنى كۆرگىنىنى ياكى بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچقىنىنى ئەجەب ئاڭلىماپتىمەنا؟» دېگەن ئوي كەچتى.

ئادەتتە تېببىي كىتابلار بىمارلار ئۈچۈن ئالاھىدە جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ، شۇ تاپتا شىنيۈگىمۇ شۇنداق بولدى. ئۇ: «كېسەللىك ئەھۋالىمنى چۈشىنىشىمگە پايدىسى بولۇپ قالار» دېگەن مەقسەتتە كىتابقا كۆز يۈگۈرتتى.

دادىسىنىڭ كىتابنى قاتلاپ قويغان بېتىدە چوڭ خەتلەر كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

بۇ دەل شىنيۈ ئۆزۈندىن بېرى كۈتۈۋاتقان، بىلىشكە ئالدىراۋاتقان ئىش ئىدى. ئۇ كېيىنكى قۇرلارغا داۋاملىق كۆز يۈگۈرتتى. دادىسى «ماس كېلىدىغان كېسەللىك» دېگەن كىچىك تېما ئاستىدىكى «رېماتىزم خاراكتېرلىك يۈرەك كېسىلى، تاق يوللۇق ئىككى كلاپان تارىيىش ياكى يېنىك دەرىجىدىكى ئىككى قاناتلىق كلاپان ئېتىلىپ قېلىش، رېماتىزم پائالىيىتىنىڭ توختىغىنىغا ئاز دېگەندە ئالتە ئاي بولۇش» دېگەن خەتلەرنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىپ قويغان، «يېنىك دەرىجىدە» دېگەننى چەمبىرەك ئىچىگە ئېلىپ قويغانىدى.

شىنيۈ ھەممىنى چۈشەندى. كىتابتا ئېيتىلغىنى لۇ دوختۇرنىڭ دېگەن گەپلىرى بىلەن بىر يەردىن چىقىۋاتاتتى. بۇ گەپچە ئۇنىڭ كېسىلى «ماس كېلىدىغان كېسەللىك» لەرنىڭ دائىرىسىدە ئىكەن، ئوپېراتسىيە قىلسا بولىدىكەن. ھاياجاندىن ئۇنىڭ يۈرىكى سوقۇپ كەتتى. شىنيۈ بەتنىڭ ئاستىغا داۋاملىق كۆز يۈگۈرتتى. «ماس كەلمەيدىغان كېسەللىكلەر» دېگەن كىچىك تېما ئاستىدىكى: «يۈرەك كلاپانلىرى تارىيىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بىمارلار ئارىسىدىكى كېسىلى ئوتتۇرا باسقۇچ-

تىن ئۆتۈپ كەتكەنلەرگە ماس كەلمەيدۇ. . . » دېگەن خەتلەرگە قىزىل سىزىق سىزىلغان، ھەتتا «ئوتتۇرا باسقۇچتىن ئۆتۈپ كەتكەن» دېگەن سۆزنىڭ يېنىغا دادىسى بىر نەچچە قېتىم بەلگە ئۇرۇپ قويغانىدى.

دادىسى بۇ خەتلەرنىڭ ئاستىغا نېمىشقا سىزىپ قويدىكىنە؟ «يېنىك» تىن، «ئوتتۇرا باسقۇچ» قىچە، «ماس كېلىدىغان كې-سەللىك بىلەن «ماس كەلمەيدىغان كېسەللىك» كىچە بولغان ئارىلىقنى سىزىپ قويۇشى نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟ ئەجەبا، ئوپېراتسىيىنى قىلغىلى بولمىسا ـ ھە؟ لۇ دوختۇرنىڭ ۋاقىتنى «سو-زۇشى» ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن ئوخشىمامدۇ؟ ئۇ ئىزدە-مەكچى بولغان جاۋاب مۇشۇ بولسا ـ ھە؟ شىنيۇ جايىدا ئولتۇ-رۇپلا قالدى.

گۈزەل چۈش بىردەمنىڭ ئىچىدە كۆپۈككە ئايلاندى. شىنيۇ كاللىسى قۇپقۇرۇق بولۇپ قالغاندەك، يۈرىكى سوقۇشتىن توخ-تىغاندەك، پۈتۈن ۋۇجۇدى ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرى بىلەن بىللە كۆپۈككە ئايلانغاندەك، ئۆزىنى دۇنيادا مەۋجۇت ئەمەستەك سەز-دى.

ئۈمىدسىزلىك، گاڭگىراش ئىچىدە، ئۇنىڭغا دادىسىنىڭ ياتىقىدا ئۆتكەن بىرنەچچە مىنۇت ۋاقتى بىر ئەسىردەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ ئويغاندى! قىزىق، ئۇنىڭ ئاڭلاش سېزىمى ھېچقاچان ھازىرقىدەك ياخشى بولۇپ باقمىغانىدى. ئارىدا بىرنەچچە تام بولسىمۇ شىنيۇ سۇخانىدىكى سۇنىڭ شارىلداشلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى. ياق، ئۇ ھېچنېمىنى ئاڭلىغىنى يوق، پەقەت ئاشۇ خىل ئاۋازنى خىيالەن كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئەگەر دادىسى سۇخانىدىن چىقىپ قىزىنىڭ ئۆزى بەلگە ئۇرۇپ قويغان كىتابنى قولىغا ئېلىۋالغىنىنى كۆرسە قانداق بولۇپ قالار؟ شىنيۇ دادى-سىنىڭ يىقىلىپ كەتكەندىن كېيىنكى داكا بىلەن تېڭىقلىق ھا-لىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. . . ياق، دادىسىنى يەنە ئەنسى-

ـرەتمەسلىك، بۇ يەردىن دەرھال كېتىش كېرەك!
شىنيۈ ئۇستەلگە تىرەجەپ تۇرۇپ تەسلىكتە ئورنىدىن تۇر-
دى ۋە كىتابنى، لوپا ئەينەكنى ئەسلىدىكىدەك قويۇپ قويغاندىن
كېيىن تام ياقىلاپ شەپە چىقارماي ئۆيدىن چىقتى، ئاستا قەدەم-
لەر بىلەن ھۇجرىسىغا قايتىپ كىرىپ چىراغنى ئۆچۈرۈشكە
ئاران ئۈلگۈرۈپ كارىۋىتىغا ئۆزىنى ئاتتى.
ئاسماندا ئېسىلىپ تۇرغان ھىلال ئاي سۇس نۇرلىرىنى بۇ
خىلۋەت قورۇغا سەپمەكتە ئىدى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنى تۈگەتكەن-
دىن كېيىن بېيجىڭغا قايتىپ كېلىپ، يەنيۈەنگە قايتماي ئۇدۇل
شىنيۈنىڭ ئۆيىگە كەلدى.
ئۇنىڭغا ئىشىكنى خەي ھاما ئېچىپ بەردى.
ــ ھاما، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ ــ چۇ يەنچاۋ ئالدىدىكى
بۇ موماينى شىنيۈگە ئوخشاشلا چاقىرىشقا ئادەتلەنگەنىدى.
ــ چۇ مۇئەللىم، شاڭخەيدىن قايتىپ كەپسىز - دە؟ ــ
خەي ھاما يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ ئىچكى-
رىگە قاراپ توۋلىدى، ــ شىنيۈ، چۇ مۇئەللىم كەپتۇ.
خۇشلۇقتىن يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان
شىنيۈ ئالدى - كەينىگە قارىماي ھۇجرىسىدىن يۈگۈرۈپ چىق-
تى. چۇ يەنچاۋ بېيجىڭدىن كەتكەندىن كېيىنكى ئون بەش كۈن
ئۇنىڭغا بىر يىلدەك تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى. زارىقىپ كۈتكەن ئادە-
مى ئاخىر قايتىپ كەلدى، ئۇنىڭ يىگىتىگە دەيدىغان گەپلىرى
بەك جىق! لېكىن، تەشۋىشلىك بىر خىيالنىڭ كاللىسىدىن لىپ
قىلىپ ئۆتۈشى بىلەن شىنيۈنىڭ قەدىمى توختاپ قالدى. ياق،
ئەمدى ئۇنىڭغا بۇ گەپلەرنى دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق! ئۇزۇن
سەپەردىن قايتىپ كەلگەن ئادەمگە ئاراملىق بېرىش كېرەك.
شىنيۈ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا، ھاياجىنىنى، كۆڭلىدىكى ھەسرەت-

لىرىنى چاندۇرماسلىققا تىرىشتى. ئۇ شۇ تاپتا پەقەت تىنچلىق-نى، ئۆزىنىڭ ھەم چۇ يەنچاۋنىڭ ئارامىنىڭ بۇزۇلماسلىقىنىلا كۈتەتتى. ئايۋان ئاستىدا توختاپ قالغان شىنيۆ ئاخىر قەدىمىنى يۆتكىدى. چۇ يەنچاۋ دەرۋازىدىن كىرىپ بولغانىدى. ئۇ قارىدى-غان، ئوبدانلا جۈدىگەن، چىرايىدىن سەپەر ھارغىنلىقى چىقىپ تۇراتتى، قولىدا سۇنئىي خۇرۇمدىن ئىشلەنگەن ئاددىي بىر سومكا بار ئىدى. شىنيۆ چۇ يەنچاۋغا قاراپ ھېچنېمە دېيەلمى-دى. يىغلىپ قالغان بارلىق يۈرەك سۆزلىرىنى ياش يۇقى كۆزلىرى ئاشكارىلاپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، مەن قايتىپ كەلدىم! — چۇ يەنچاۋ يېنىك، ئەمما ھېسسىياتلىق ئاۋازدا شۇنداق دېدى ۋە پەلەمپەيدىن ئالدى-راپ قەدىمىنى ئېلىپ شىنيۆ تەرەپكە ماڭدى، — قاذ. . . قانداق-راق تۇرۇۋاتىسىز؟

— يامان ئەمەس. ھەممە ئىشلار جايىدا، — شىنيۆ ئۆزى-نى تۇتۇۋېلىپ جاۋاب بەردى.

— ئەمىسە ياخشىغۇ. . . — يول بويى سۆيگەن قىزىدىن ئەنسىرەپ كەلگەن چۇ يەنچاۋ شۇندىلا خاتىرجەم بولدى ۋە شىنيۆ-نىڭ ئارقىسىدىن غەربىي ھۇجرىغا قاراپ ماڭدى، ئىشىك تۇۋىگە كەلگەندە بىردىنلا قەدىمىنى توختىتىپ تۆر ئۆيگە قاراپ قويۇپ دېدى، — ئۆيدىكىلەر ئوبدان تۇرغاندۇ؟ ئانام ئۇلارغا سالام ئېيتتى.

— رەھمەت، — دېدى شىنيۆ، — ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق. دادامۇ، ئاكامۇ، يەڭگەممۇ خىزمەتكە كەتتى. ئانام مەسچىتكە جۈمە نامىزىنى ئوقۇغىلى كەتتى. جۈمە كۈنى مۇسۇل-مانلار ئۈچۈن ئۇلۇغ كۈن ھېسابلىنىدۇ. ئۆيدە خەي ھامام بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق.

— ھە. . . — چۇ يەنچاۋ ھۇجرىغا كىرىپلا شىنيۆگە چوڭ-قۇر مۇھەببەت بىلەن قارىدى، — شىنيۆ، ئورۇقلاپ قاپسىز.

كەيپىياتىڭىزمۇ تازا ياخشى ئەمەستەك قىلىدۇ. ياخشى دەم ئالال- مىدىڭىزمۇ قانداق؟ مەندىن ئەنسىرىگەن ئوخشىمامسىز؟ — ئۇ يىنىك خورسىنىپ قويدى، — مېنىڭ كەتكىنىمگىمۇ ئانچە ئۇ- زۇن بولمىدىغۇ. كۆڭلىڭىزنى ئەركىن تۇتۇڭ. «جۇپ ۋۇجۇدنى قىينىسا ھىجران - پىراق، ۋىسال پەيتى كېلىدۇ قالماي ئۇزاق!» دەيدۇ ئەمەسمۇ!

شىنيۈ كۆز ئالدىدىكى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سۆيگەن ئادە- مىگە ئۇنسىز تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ زادى نېمىدەپ جاۋاب بەرسە بولا؟ «ھەئە» دېسۇنمۇ؟ «ياق» مۇ؟

— چۇ مۇئەللىم، — دېدى شىنيۈ، — قارىغاندا سىز مەن- دىن ئەنسىرىگەن ئوخشايسىز. ئەمەلىيەتتە مەن يېقىندىن بېرى بىر ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن...

شۇ ئارىدا خەي ھامما بىر پىيالە چاي ئېلىپ كىردى:

— ۋاي - ۋۇي، بۇلارنىڭ ئۆرە تۇرۇپ پاراڭلىشىپ كەتكىنىنى؟ چۇ مۇئەللىم، ئولتۇرۇڭ! بۇ قىزنىڭزە، مۇئەللى- مىنى كۆرسىلا ئۆزىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمەي قالىدۇ!

چۇ يەنچاۋ خىجىل بولۇپ يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. خەي ھامما ئۇلارغا دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن دەرھال چىقىپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ سومكىسىنى ئېچىپ چوڭ - كىچىك بولاقلارغا ئورالغان يەل - يېمىش، ياڭاق، ئاپېلسىن، شاكىلات... دېگەندەك نەرسىلەرنى چىقىرىپ شىرە ئۈستىگە تىزدى.

— چۇ مۇئەللىم، سىز...

— بۇ نەرسىلەرنى مەن ئالمىدىم، ئانىمىز سىزگە ئەۋەت- تى. سوۋغا ئاددىي بولسىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى. گېپىڭىزنى قىلىپ بېرىۋېدىم، ئۇ سىزنى بۆلەكچە ياخشى كۆرۈپ قالدى...

شىنيۈنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى. چۇ يەنچاۋ بۈگۈن «ئانام» دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەي «ئانىمىز» دەپ، ئۆز

ئانىسىنىڭ شىنيۆنىڭمۇ ئانىسى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىدى. لې-
كىن، شىنيۆنىڭ راستتىنلا شۇنداق بىر ئانىسى بولارمۇ؟ ئاند-
ىسى دائىم ئاكىسى تيەنشىڭغا: «ھەربىر ئادەمنىڭ قوش دادىسى،
قوش ئانىسى بولىدۇ» دەيتتى. شىنيۆنىڭچۇ؟ ئۇنىڭمۇ بولارمۇ؟

— ئانىمىز قىشلىق تەتىلگە قويۇپ بەرگەندىن كېيىن شاڭخەيگە بىللە قايتىپ چاغان ئۆتكۈزۈشىمىزنى تاپىلىدى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن شاڭخەيگە بېرىپ چاغان ئۆتكۈزۈش تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش ئىدى. لېكىن، شىنيۆ ئەمدى بۇنداق شېرىن خىياللارنى قىلالمايتتى، بىر قارا سايە ھەمىشە يۈرىكىنى قامال-لاپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ئوخشاش ئوقۇشتىن توختىغان، مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىدىن ئۈمىد قالمىغان ئوقۇغۇچىغا تەتىلنى نېمە قويۇپتۇ؟ ئۇ ئەمدى باشقىلار تەتىلدىن ئالىدىغان ھۇزۇرنى ھېس قىلالمايدۇ.

— مېنى بارالايدۇ دەمسىز؟ — دېدى شىنيۆ كۆزلىرى ياشقا تولغان ھالدا، — سىز مېنىڭ كېسەل. . . ئىكەنلىكىمنى ئېيتمىدىڭىزمۇ؟

— ئېيتىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ سىزمۇ ھەمىشە كېسەل بولۇۋەرمەيسىز - دە. ئۇ چاغقىچە ساقىيىپ كېتىسىز، چوقۇم ساقىيىپ كېتىسىز. . . — چۇ يەنچاۋ قەلبى ئېغىر بىر ھەسرەت ئىچىدە پۇچۇلىنىپ تۇرسىمۇ ئۆزىنى زورىغا بېسىۋالدى، قول-ياغلىقىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ مەڭزىگە سىرغىپ چۈشكەن ياش-لارنى سۈرتتى، خىيالىدىن: «شىنيۆ، مېنى كەچۈرۈڭ، ئالدى-ڭىزدا ھەمىشە راست سۆزلەيدىغان بىر ئادەم شۇ تاپتا سىزگە يۇتۇنلەي يالغان گەپ قىلىۋاتىدۇ!» دېگەن ئوي ئۆتتى.

بۇ قېتىم شاڭخەيگە قايتقان چېغىدا، ئانىسى بىلەن ئاچىسى چۇ يەنچاۋنىڭ بېشىنى ئاغرىتىپ كېلىۋاتقان «ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىش» نىڭ گېپىنى يەنە تىلغا ئېلىپ «لايىق تونۇشتۇرۇش» قا ئالدىرىغان. چۇ يەنچاۋ ئاخىر شىنيۆ بىلەن بولغان ئىشلىرىنى

ئۇلارغا ئېيتقانىدى.

ئانىسىنىڭ سولغۇن چىرايىدا شۇ زامات تەبەسسۇم جىلۋىلەندى. ھەمىشە قايغۇ - ھەسرەت ئۇچقۇنلىرى كەتمەيدىغان كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چۈشتى:

— ئۇھ، ئاخىر بۇ كۈنگە ئۇلىشىپتىمەن. ئوغلۇم، ئەمدى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولىدىغان بوپتۇ. دادىسى ھايات بولغان بولسا قانچە خۇش بولۇپ كېتەر ئىدى.

ئاچىسى شىنيۈنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. چۇ يەنچاۋ ئەمەلىي ئەھۋالنى ئېيتىپ بەردى.

— دادىسىنى دۆلەت خىزمەتچىسى دېگىن؟ ياخشى، ياخشى! كېيىن بالاڭنىڭمۇ ئىستىقبالى بولغۇدەك! — ئاچىسى بىردىنلا خاتىرجەمسىزلىنىپ قالدى، — ئۇ قىزغا دېدىڭمۇ؟ بىزنىڭ ئائىلىمىز...

— نېمىنى دەيتتىم؟ يا ئىككى ئائىلە «مۇھەببەتلەشمىسە»! — دېدى چۇ يەنچاۋ.

ئانىسى ئىشەنچ بىلەن گەپ ئارىلىدى:

— ئائىلىمىز ئۇنچە يامان ئائىلە ئەمەس، داداڭلارمۇ ئەسكى ئادەم ئەمەس. يەنە تېخى... — ئانىسى نېمىشقىدۇر، يەنە يىغلاشقا چۈشتى.

ئاچىسى شىنيۈنىڭ ئەھۋالىنى يەنە ئىنچىكىلەپ سورىدى:

— ئۇ قىز بۇ يىل نەچچىنچى يىللىقتا؟ قايسى يىلى ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ؟

بۇ، چۇ يەنچاۋ جاۋاب بېرىشنى خالىمايدىغان سوئال ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ يوشۇرماي ئۇلارغا شىنيۈنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەردى.

— نېمە؟ يۈرەك كېسىلى بار ئادەمنى تاپتىم دېگىن؟ — ئاچىسى ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ئالدىراپ قالدى، — بىلەمسەن، يۈرەك كېسىلى بار ئادەم بىلەن توي قىلسا بولمايدۇ. توي

قىلغىنىڭ بىلەن بەربىر تۇغمايدۇ!

ئانىسىمۇ ھولۇققىنىچە ئوغلىغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى:

— سەن چۇ ئائىلىسىنىڭ ئاران بىر تاللا يىلتىزى، ھەرگىز بىخۇدلۇق قىلما جۇمۇ!

شۇنداق ئىناق، ئىجىل بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مۇناسىۋە-تىدە دەز پەيدا بولدى. چۇ يەنچاۋنىڭ كۆيۈمچان ئانىسى، بىر تۇغقان ئاچىسى ئۇنى چۈشەنمىدى.

— جۇڭگولۇقلارنىڭ يىلتىزى ئۈزۈلمەيدۇ. مەن چۇ يەن-چاۋ بولمىغانغا جۇڭگولۇقلارنىڭ يىلتىزى ئۈزۈلۈپ قالىدىغان ئىش يوق. بۇ يىلتىز بەك چوڭقۇر، بەك مۇستەھكەم، ئۈچ پادىشاھلىق، بەش سۇلالە دەۋرىدىن بۇگۈنگىچە ئۈزۈلمەي كەل-گەن، يەنە تالاي يىللارغىچە ئۈزۈلمەيدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ئانىسىغا تۇنجى قېتىم گەپ ياندۇرۇشى ئى-دى. ئۇنىڭ ئەسلى ئانىسىنىڭ دىلىنى ئاغرىتىش نىيىتى يوق ئىدى. لېكىن، ئانىسى بىلەن ئاچىسىنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا غەلىتىلا ئاڭلاندى. ئېھ، جۇڭگو ئاياللىرى، تالاي ئەسىرلەردىن بېرى ھارماي ئەۋلاد قالدۇرغان، ئەمما تارىخ بېتىدە ھېچقانداق ئورۇن تۇتالمىغان ئانىلار، سىلەر بۇ «يىلتىز» نى نەقەدەر سۆيە-سىلەر - ھە!

شۇ كۈنى چۇ يەنچاۋ ئۆيىدىن ئۆزى يالغۇز چىقىپ شىنيۆگە تېلېگراممىا سالدى.

چۇ يەنچاۋ شاڭخەيدىن ئايرىلىدىغان چاغدا، يەنە شۇ تۇگىـ-مەس «ئىدىيىۋى دوكلات» يېزىش بىلەن بەند بولۇۋاتقان ئاچىسى ئۇنى بۇرۇنقىدەك ئۇزىتىپ چىقالمىدى. ئانىسى ئوغلىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى سومكىسىغا سېلىپ قويىدى، لېكىن يالۋۇرۇپ دېگۈدەك گەپ تاپالاشنى ئۇنتۇمىدى:

— بالام، بېيجىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇ قىز بىلەن ئامال قىلىپ ئايرىلىپ كەت. لېكىن، ئاستا - ئاستا

يىراقلاشقىن، كۆڭلىگە ئازار بەرمە!

. . .

بۇ گەپلەرنى چۇ يەنچاۋ ئىچىگە يۇتۇۋەتتى، ئۇنى شىنيۆگە ھەرگىز دېگىلى بولمايتتى. بىردىنبىر ئامال، ساختا «ئانا مۇ-ھەببىتى» بىلەن قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش، سەمىمىي نىيىتى بىلەن قىزنىڭ يۈرىكىنى داۋالاشتا قالغانىدى. شۇنداق بولغاندا شىنيۆنىڭ سالامەتلىكى بالدۇرراق ئەسلىگە كېلىشى، ھەممە ئىشلار ئويلىغىنىدەك بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

. . .

چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۆگە دەيدىغان گەپلىرى بەك جىق ئىدى. لېكىن، كۆڭ ئاللىبۇرۇن غەربكە قىيسايغان، ئۇنىڭ بۇ ئۆيدە ئۇزۇن تۇرغۇدەك ۋاقتى قالمىغانىدى. ئۇ ئاخىر قىيالمىغان بىر ھالەتتە ئورنىدىن تۇردى:

— مەن ماڭاي، قايتىپ بېرىپ رەھبەرلىككە خىزمىتىمى-دىن دوكلات قىلمىسام بولمايدۇ. . .

— مېڭىڭ، — دېدى شىنيۆ يەردىن ئۇستۇن قارىماي، — خىزمىتىڭىز شۇنداق ئالدىراشكەن، مېنى كۆندە يوقلايمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ. . .

— ياق، ئەمدى ئالدىراشچىلىقمۇ تۈگىدى. پات ئارىدا تەتىل قىلىمىز. دەرسىمۇ ئۆتمەيمىز، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ، — ئەتە قىلىدىغان ئىشىم يوق، چو-قۇم كېلىمەن.

— ئەتە، ئەتە. . . — شىنيۆ شۇ بىر ئېغىز گەپنى تەك-رارلىغىنىچە ئارتۇق گەپ قىلالماي چۇ يەنچاۋنى دەرۋازىدىن ئۇزىتىپ چىقتى.

— بولدى، كىرىپ كېتىڭ، شىنيۆ! — دېدى چۇ يەنچاۋ توختاپ.

— چۇ مۇئەللىم، سىزنى ئۇزىتىپ قوياي! — شىنيۆ

ۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ مېڭىۋەردى.
ئۇلار خۇددى ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلىدىغاندەك خېلىغىچە بىلـ
ـە ماڭدى، ئىلگىرى بۇنداق بولۇپ باقمىغانىدى.
چۇ يەنچاۋ يەنيۇەنگە قايتقاندىن كېيىن، ئاۋۋال ئوقۇغۇچى
ـوبۇل قىلىش ئىشخانىسىغا كىردى. ئىشتىن چۇشۇشكە يىگىرمە
ـنۇتلا ۋاقىت قالغانىدى. ئۇ خىزمەتلەرنى ئېغىزچە ئاددىيلا
ـوكلات قىلغاندىن كېيىن ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان خىزمەت
ـۇلاسىسىنى قالدۇرۇپ ئاشخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ
ـورسىقى بەكلا ئاچقان، پۇت - قوللىرىدا جان قالمىغانىدى.
ـەمدى خاتىرجەم ئولتۇرۇپ تاماق يەۋالسا ھاردۇقى چىقىپ قالاتتى.
ئۇ ئاشخانىدىن چىقىپ ئايىنىڭ يورۇقىدا بېيجەيگە قاراپ
ـاڭدى.
بۇگۇن ئاي شۇنداق چىرايلىق چىققانىدى. ئاسماننىڭ قاپ
ئوتتۇرىسىدا ئېسىلىپ تۇرغان تولۇن ئاي ئۆزىنىڭ سۇزۇك نۇرـ
ـىرىنى يەنيۇەنگە سەپمەكتە ئىدى. نامسىز كۆل بويىدىكى سۆـ
ـگەت دەرەخلىرىنىڭ تاللىرى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەنىدـ
ـدى، قاردەك ئاپئاق نىلۇپەر گۇللىرى ئەتراپقا خۇشبۇي ھىدىنى
ـتاراتماقتا ئىدى... ئاي قاراڭغۇسىدا تاماشا قىلىپ كېتىۋاتقان
چۇ يەنچاۋ ئاجايىپ بىر مەستخۇشلۇق ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. شاـ
راب ھەققىدە نۇرغۇن ئېسىل شېئىرلارنى يازغان لى بەينى خىياـ
ـلىغا كەلتۇردى. بەلكىم ئۇمۇ ھازىرقىدەك تولۇن ئاي مەنزىرىدـ
ـسىدىن نۇرغۇن ئىلھام ۋە خۇشلۇقلارنى ئالغان، كۆڭلىنى ئاـ
ۋۇندۇرغان بولغىيدى؟ شائىر نېمىدېگەن بەختلىك - ھە!
نامسىز كۆلنىڭ ئاسمىنىدا تولۇن ئاي ئاستا كەزمەكتە
ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنداق كۆڭۈللۇك مەنزىرىدىن ھۇزۇرلىنـ
ـنىپ باقمىغىنىغا ناھايىتى ئۇزۇن بولغانىدى.
چۇ يەنچاۋ بېيجەينىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئىشىك
ئالدىدىكى تال - تال ئاي نۇرلىرى ئاستىدا بىر تونۇش گەۋدە

ئۇنى كۆتۈپ تۇراتتى.

— چۇ مۇئەللىم! — جېڭ شاۋجىڭ ئۇنىڭ ئالدىغا كەل-دى، — ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسىدىكى بىر مۇئەل-لىمدىن قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلاپ...

— ھەئە، قايتىپ كەلدىم! — ئوقۇغۇچىسىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى، — ساۋاقداشلارنىڭ بۇ قېتىم-قى ئىمتىھاندىكى نەتىجىسى يامان ئەمەستۇ؟ مەن سىلەردىن ئەنسىرەپلا يۈردۇم.

— بىزمۇ سىزدىن ئەنسىرىدۇق، — دېدى جېڭ شاۋجىڭ، — دېڭىزدا تۇغۇلسا تولۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا!

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى.

— سىز... يېقىندىن بېرى خەن شىنيۆنى كۆرگەن ئوخشىمامسىز؟

— تۇغۇلغان كۈنىدە يوقلاپ بارغاندۇق. كوللېكتىپتىن ئايرىلغان ساۋاقدىشىمىزغا كۆڭۈل بۆلمىسەك بولامدۇ؟ — جېڭ شاۋجىڭ تېزلا جاۋاب بەردى. لېكىن تەنتەك لۇ شيۇجۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە بارغانلىقىنى تىلغا ئالمىدى.

— رەھمەت سىزگە، ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ! — چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ گېپىدىن تەسىرلىنىپ قالدى. شىنيۆ-نىڭ تېخىمۇ كۆپ ئادەمنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشىگە موھتاج ئىكەنلى-كى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى:

— بۇ مېنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم، ئۇنىڭغا پارتى-يىنىڭ غەمخورلۇقىنى، ئانا مەكتىپىنىڭ ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇرۇش كېرەك، — گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە جېڭ شاۋجىڭ گەپىنىڭ ئۇرغۇسىنى ئالاھىدە كۈچەيتىپ ئېيتتى، — بۇ يالغۇز بىرلا ئادەمنىڭ ئىلتىپاتى ئەمەس.

بۇ گەپنىڭ ھېچقانداق ئۇشۇق كەتكەن يېرى يوق ئىدى.

لېكىن، چۇ يەنچاۋنىڭ قولىقىغا باشقىچىلا ئاڭلاندى.
ھەش - پەش دېگۈچە ئاسماننىڭ ئۇ چېتىدىن سوزۇلۇپ كەلگەن سوزۇرەڭ بۇلۇت ئاينىڭ يۈزىنى توسۇۋالدى. كۆل بويىدا بايىقى ئايدىڭ مەنزىرىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى.
— ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ، — چۇ يەنچاۋ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پىچىرلىدى، — مەن. . . بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىۋاتىمەن.
— ئەلۋەتتە، ئوقۇتقۇچىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئىنتايىن مۇقەددەس، — ئۆلۈك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ھەر ئىككىيلەن ئۇدۇلىدىكى پارقىراپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزدىنلا قارشى تەرەپنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلالايتتى، — ئېسىمدە قېلىشىچە، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا نۇرغۇن ساۋاقداشلىرىمىز ئۆزىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، ئوقۇتقۇچىلىرىنى «دادا، ئانا» دەپ چاقىراتتى. ئەمەلىيەتتە بۇمۇ خاتا ئەمەس. بىز ئوقۇتقۇچىلارنى ئاتا - ئانىمىزنى ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەتلەيمىز، سىزمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، چۇ مۇئەللىم. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنلا ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتقۇچىغا تېخىمۇ بەك ئوخشىشى كېرەك. ھەربىر ئوقۇغۇچىغا شەخسىيەتسىز ھالدا كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك. ھەرگىز شەخسىي مەنپەئەتنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. . .
قارا بۇلۇتلارنىڭ نەگىدۇر سوزۇلۇپ كېتىشى بىلەن ئاسماندا تولۇن ئاي قايتا پەيدا بولدى. چۇ يەنچاۋنىڭ يۈزى ئاي نۇرىدا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
— شەخسىي مەنپەئەت دەمسىز؟ — ئۇ ۋارقىراپ دېگۈدەك دېدى، — مەندە نېمە شەخسىي مەنپەئەت بولسۇن؟
— بۇنچە ھاياجانلىنىشىڭىز ھاجەتسىز، — دېدى جېڭ شاۋجىڭ. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۆزىمۇ ھاياجانلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئۆزىنى زادىلا بېسىۋالالمايۋاتاتتى، — ئۆتكەن يىلقى بىرقانچە

قېتىملىق سۆھبىتىمىزنى ئۈنتۇپ قالمىغانسىز، سىزنىڭ ئوقۇ-
غۇچىڭىز بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزگە ئەسكەرتىش بېرىپ
قوياي: ئوقۇتقۇچى دېگەن ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئالدىدا ئىناۋىتىگە
دىققەت قىلىشى، گەپ - سۆزدە، ئىش - ھەرىكەتتە ناچار تەسىر
بەرمەسلىكى كېرەك. بىراق سىزچۇ، ئۆزىڭىز توغرىسىدا بولۇۋ-
غان شۇنچە مۇنازىرىلەرگە قىلچە پىسەنت قىلمىدىڭىز، قىز
ئوقۇغۇچىلار بىلەن يوشۇرۇن مۇناسىۋەتتە بولغىنىڭىزنى پۈتۈن-
لەي ئىنكار قىلدىڭىز. سىزنىڭ خەن شىنيۈ بىلەن مۇھەببەت-
لەشكىنىڭىز پاكىت، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىشنىڭ بولغىنىغا
ناھايىتى ئۇزۇن بولغان. چۇ مۇئەللىم، سىز چوپچوڭ ئادەم.
شەخسىي ئىشلىرىڭىزنى ئۇنچىۋالا كوچىلاپ سوراپ كەتمىسەممۇ
بولاتتى. سىز ھەرقانداق ئادەم بىلەن مۇھەببەتلەشسىڭىز بولىۋې-
رىدىغۇ؟ چوقۇم ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن لايىق ئىزدىشىڭىز كې-
رەكمىدى؟ سىنىپ مۇدىرى ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بىلەن مۇ-
ھەببەتلەشسە ھە!

چۇ يەنچاۋ نامەلۇم بىر قول كېكىردىكىنى سىقىۋالغاندەك
بولۇپ قالدى. ئالدىدا ئۆزىگە نەسىھەت ئېيتىۋاتقان بۇ قىز
ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. بىراق، ئۇ شۇنچە گەپدان بولسىمۇ،
ئوقۇغۇچىغا ھەقىقىي ئەھۋالنى قانداق چۈشەندۈرۈشنى بىلمەي
قالدى.

— بەلكىم، — جېڭ شاۋجىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.
ئۇ ئادەتتە تولىمۇ گەپدان قىز ئىدى. ئۇزۇن نۇتۇق تېكىستى
تەييارلىۋالمىغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ ئۇزۇلدۇرمەي، ھېسسىيات-
لىق سۆزلىيەلەيتتى. باشقىلارغا ئەسلا گەپ قىستۇرۇش پۇرسى-
تى بەرمەيتتى، — بەلكىم سىلەر ئەرلەرنىڭ نەزەرىدە خەن شىن-
يۈ گۈزەل، پەزىلەتلىك، ئېغىر - بېسىق، ئىقتىدارلىق قىز-
دۇ. بۇ، ئەلۋەتتە خۇش بولۇشقا تېگىشلىك ئىش. لېكىن شۇنى
ئەستىن چىقارماڭ، ئۇ بۇ يىل ئەمدىلا ئون توققۇز ياشقا كىر-

دى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇرەك كېسىلى بار. ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن ھېلىمۇ ئاز ئەمەس. سىز ھەتتا بىر بىمارنىمۇ چاڭگىلىڭىزدىن قويۇپ بەرمىدىڭىز. سىزدىن سوراپ باقاي، بۇ خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ كەسىپ ئەخلاقىغا، كوممۇنىستىك ئەخلاقىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىشمۇ؟

— سىز. . . بەك قىستىغۇر، بەك قورقۇنچلۇق قىز ئىكەنسىز! — بۇ زەھەردەك ئەيىبلەشنى ئاڭلاپ، چۇ يەنچاۋ ئاخىر ئېغىز ئېچىشقا مەجبۇر بولدى، — ساۋاقداش جېڭ شاۋجېڭ، مەن گەرچە پارتىيە ئەزاسى بولمىساممۇ، ماركسىزمنى سىزچىلىك چۈشەنمەيدىغانلىقىمغا ئىشەنمەيمەن. پرولېتارىيات سىنىپى ئادەمنى ھەرقانداق سىنىپتىن بەكرەك چۈشىنىدۇ، بەكرەك ھۆرمەتلەيدۇ. نەدىن ئېلىپ كەلگەنلىكىڭىزنى، نەدىن تېرىۋالغانلىقىڭىزنى ئۆزىڭىزمۇ بىلمەيدىغان ئۆلچەملىرىڭىز بىلەن مېنى ئۆلچىمەڭ، سىزنىڭ بۇنداق قىلىش سالاھىيىتىڭىز يوق. سىزنىڭ نەزەرىڭىزدە مەن گۇناھسىز بىر قىزنى يۇتۇۋېلىۋاتقان بىر چىلبۆرە ئوخشايمەن. ئۇ بولسا مېنىڭ قايمۇقتۇرۇشۇمغا ئۇچراۋېتىپتۇ، ساددىلارچە ئالدىنىۋېتىپتۇ. سىز. . . مېنى چۈشىنەمسىز؟ شىنيۆنى چۈشىنەمسىز؟ ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئوپېراتسىيە قىلىش مۇمكىنچىلىكى قالمىدى، ئۇ ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالدى. ئەزرائىل بىلەن ۋاقىت تالىشىۋاتىدۇ، ئۇقتىڭىزمۇ! مۇشۇنداق بىچارە بىر قىزغا شەخسىي مەنپەئەت بىلەن يېقىنلىششىم مۇمكىنمۇ؟

بۇ كىچىك سىياسىيون ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆتكۈر سوئاللىرىغا تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇ ماركسىزم ئەسەرلىرىدە ئوقۇتقۇچىسى بايا ئېيتقان كۆز قاراشلارنىڭ راستىنلا بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرۈشكە ئۈلگۈرمىگەنىدى. بىراق، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تۇيۇقسىز قاتتىق غەزەپكە كېلىشى ئۇنى سەل تەمتىرىتىپ قويدى. خەن شىنيۆنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ھەققىدىكى توپلىغان خەۋەر

ئۇنى ئوبدانلا چۆچۈتكەنىدى.

— ئۇنىڭ كېسىلى راستىنلا مۇشۇنداق خەتەرلىك باس-قۇچقا يېتىپ قالدىمۇ؟ بۇنى ئۆزى بىلەمدۇ؟

— ئەلۋەتتە بىلمەيدۇ! ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇشىمىز مۇمكىنمۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ زەربىگە بەرداشلىق بەرگۈچىلىكى قالمىدى! — چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجېڭغا ھوشيارلىق بىلەن قاراپ قويدى، — سىنىپىڭىز ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئېيتمىغانسىز؟ سىلەر ئاچقان ھېلىقى يىغىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇشقا بولمايدۇ.

— ياق، ئېيتمىدىم، — جېڭ شاۋجېڭ ئازراق قورقۇپ قالدى، ئاغزى ئىتتىك لۇ شيۇجۇ شيې چيۇسى ھەققىدىكى بەزى گەپلەرنى دەپ سالغان بولسىمۇ، لېكىن خەن شىنيۈ ئۇنىڭغا ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمىگەنىدى، — مەن پەقەت ئۇنى سىرتىنىڭ دەخ-لىسىگە ئۇچرىماي خاتىرجەم دەم ئېلىشقىلا دەۋەت قىلدىم. . .

— سىرتنىڭ دەخلىسى؟ نېمە دەخلىكەن ئۇ! مەن ئۇنىڭغا دەخلى قىلىۋېتىپتىمەن - دە!

— بۇنى. . . مەنمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيمەن، — جېڭ شاۋجېڭ ئۆزىنى قانداق ئاقلاشنى بىلەلمەي، تەشۋىش ئىچىدە بېشىنى تۆۋەن سالدى. بۇ چۇ مۇئەللىم ئادەمگە پەقەت يۈز قارىمايدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئۇزاق ئويلىنىشتىن كېيىن ئاخىر ئېغىز ئاچتى، — ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمىد قال-مىغان تۇرسا، مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭغا يەنە ھېسداشلىق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ، چۇ مۇئەللىم؟

چۇ يەنچاۋ ئاچچىق خورسىندى:

— ھېسداشلىق قىلىش! سىزنىڭ نەزەرىڭىزدە بۇ دۇنيادا كاتتىلارنىڭ قولىنىڭ بىچارىلەرچە تىلەمچىلىككە قىلىدىغان خەيرىخاھلىقىدىن بۆلەك تېخىمۇ گۈزەل مۇناسىۋەت ۋە تېخىمۇ گۈزەل ھېسسىيات يوقمىدۇ؟ شىنيۈ ناھايىتى قەيسەر قىز، مېنىڭ ھېسداشلىق قىلىشىمنى كۈتمەيدۇ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ

ھەم شۇنداق. ئەگەر سىز ئۇنىڭ ھەقىقىي دوستى بولغان بولسى-ڭىز ئۇنى سەمىمىي، باراۋەر مۇھەببەتتىن بەھرىمەن قىلغان بولاتتىڭىز، چۈشىنىۋاتامسىز؟

جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپىنى يا چۈشەنگىنىنى، يا چۈشەنمىگىنىنى بىلەلمەي قالدى، شۇنچە يولنى بېسىپ، شىنيۈنى يوقلاپ بارغىنىنىڭ ھېسداشلىق ياكى مۇھەببەت ئىكەن-لىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئوقۇتقۇچىسى بىلەن ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالغان خەن شىنيۈ ئوتتۇرىسىدا قانداق مۇھەببەت بارلى-قىنى تېخىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيتتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ مۇھەببەت سىرىنى ئۇزاق ھەپىلىشىش ئارقىلىق ئاخىر چۈشەن-دى، لېكىن چۈشىنىپ بولۇپ يەنە ئادىشىپ قالدى. بۇنداق مۇھەببەت زادى قايسى سىنىپقا مەنسۇپتۇ؟ ئۇ پارتىيە ياچېيكى-سىنىڭ سېكرېتارى ھەم سىنىپ باشلىقى بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇ ئەھۋالغا قانداق مۇئامىلە قىلسا بولار؟

— مۇئەللىم، مەن ئۇنىڭغا تېخىمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆل-سەم بولغۇدەك. سىز. . . ئەمدىلا قايتىپ كەلدىڭىز، بالدۇرراق بېرىپ دەم ئېلىڭ، — جېڭ شاۋجىڭ شۇندىلا مۇئەللىمگە بېرى-دىغان يەنە بىر مۇھىم نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئالدى ۋە يانچۇقىدىن بىرنەچچە پارچە كونۋېرتنى ئېلىپ چۇ مۇئەللىمگە سۇندى، — سىزنىڭ خېتىڭىز، يېنىمدا تۇرغىنىغا خېلى بول-دى.

چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭنىڭ قولىدىن كونۋېرتنى ئېرەنشى-مەيلا ئالدى ۋە ئالدىراپ ئاچماي، نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ بېقىش ئۈيىدا كونۋېرتقا ئىتتىك كۆز يۈگۈرتتى.

چۇ يەنچاۋ تونۇش خەتلەردىن بۇ خەتنىڭ كىمدىن كەلگەنلى-كىنى بىلدى - دە، جېڭ شاۋجىڭ بىلەن ئۇزۇن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشقا رايى بارماي ئالدىراپ ياتىقىغا قايتتى.

چۇ يەنچاۋ ياتىقىغا كىرىپ چىراغنى ياقتى ۋە ھېچنېمىگە

قارىماي خەتنى ئاچتى. بۇ شىنيوۇنىڭ خېتى ئىدى. ھەي ئۇ شىنيوۇزە، مېنىڭ يوقلۇقۇمنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە نېمىشقا بۇ يەرگە خەت يازدىكىنە؟ چۇ يەنچاۋ ھەيران قالدى. توغرا، شىنيوۇ مېنىڭ قايسى كۈنى كېلىدىغانلىقىمنى بىلمىگەچكە، بۇ خەتنى ئاۋۋال ئەۋەتىۋەتكەن گەپ. قىزلارنىڭ ھېسسىياتى تولىمۇ نازۇك كېلىدۇ. ئېھتىمال، ئويلىغانلىرىنى تىل بىلەن ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلمىگەن بولسا، خەت يېزىشنى مۇۋاپىق كۆرگەندۇ؟ ئىللىق بىر سېزىمنىڭ ۋۇجۇدىغا يامرىشى بىلەن چۇ يەنچاۋ بايىقى ئاچچىقلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ چىراغ ئاستىدا خەتنى بېرىلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. بۇ شىنيوۇنىڭ ئۇنىڭغا يازغان تۇنجى خېتى ئىدى.

چۇ مۇئەللىم:

مەن سىزگە بۇ خەتنى يېزىۋاتقان چېغىمدا، سىز يەنىلا ئىككى مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتىكى شاڭخەيدە تۇرۇۋاتقان بولىسىز. ئەمدى بۇ خەتنى بېيجىڭگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنلا كۆرىدىغان بولدىڭىز. بوپتۇ، بۇ خېتىم مېنىڭ ئورنۇمدا سىزنى كۈتۈۋالسۇن!

سىزنىڭ ئاي تولغان كېچىسى ئەۋەتكەن ھېلىقى تېلېگراممىڭىز ئۈچۈن كۆپ رەھمەت. ئاشۇ ئىككى جۈملە خەتنى ھازىرغىچە نەچچە مىڭ قېتىم كۆرگەندىمەن، ئۇنىڭدىكى سۆزلەر قەلبىمگە ئورنايمۇ كەتتى. بۇ خېتىم ئاشۇ قىممەتلىك تېلېگراممىڭىزغا يازغان جاۋابىم بولۇپ قالسۇن. ئەمما خىزمەت بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقان، ئائىلىدىكىلىرىڭىز بىلەن جەم بولغان چېغىڭىزدا يەنە مەندىن ئەنسىرەپ يۈرمىسۇن دەپ بۇ خەتنى شاڭخەيگە ئەۋەتمىدىم.

«ئەسلى مۇنداقكەن ـ دە! ـــ چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى، ـــ شىنيۇ ئولتۇرسا ـ قوپسا باشقىلارنىلا ئويلايدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېسسىياتى شۇنچىلىك نازۇك. بۇ خەتنى شائخەيدە تاپشۇرۇۋالغان بولسام قانداق ياخشى بولاتتى! سېغىنىشلىرىم ئازراق بولسىمۇ بېسىققان، كۆڭلۈم تەسەللى تاپقان بولاتتى.» شېرىن بىر سېزىم قوينىدا مەست بولغان چۇ يەنچاۋ خەتنىڭ داۋامىنى تەشنالىق بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى:

خەتنىڭ بېشىنى نەدىن باشلاشنى بىلمىدىم. مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرغىنى ئۇچۇن تەقدىردىن مىننەتدارمەن. ئالدىنقى يىلى كۈزنى، يەنيۈەنگە تۇنجى قەدەم باسقان ئاشۇ كۈننى مەڭگۈ ئۇنتۇلمايمەن. ئۇ يەردە تۇنجى كۆرگەن كىشىم سىز بولدىڭىز. كەچۈرۈڭ، ئاشۇ ۋاقىتتىكى ھېسسىياتىمنى «بىر كۆرۈپ ياخشى كۆرۈپ قېلىش» دېيەلمەيمەن. لېكىن، ئۇ چاغدا سىزنىڭ ئاددىي ـ ساددىلىقىڭىز، كەمتەرلىكىڭىز مەندە تولىمۇ ياخشى تەسىرات قالدۇرغانىدى. كېيىنچە بىلىمىڭىزنىڭ موللۇقىنى، ئەخلاق ـ پەزىلىتىڭىزنىڭ تولىمۇ ياخشىلىقىنى بارا ـ بارا ھېس قىلدىم. مېنى كەسىپ يولىغا باشلىغان، ھايات مەنزىلىمنىڭ ئۇ چېتىدىكى نۇرلۇق پەللىنى ماڭا كۆرسەتكەن كىشى سىز بولدىڭىز. ماڭا ھاياتنىڭ ئەھمىيىتىنى تونۇتقان، ئۆزۈمنى تونۇش، ئۆزۈمگە ئىشىنىش، ئۆزۈمنى كۈچەيتىش، چامامنىڭ يېتىشىچە ئۆزۈمنى مۇكەممەللەشتۈرۈش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەن كىشىمۇ سىز بولدىڭىز. سىز ھايات مەشئىلىمنى تۈگىمەس ئىنتىلىشلىرىم داۋامىدا يورۇتتىڭىز، نۇر، ھارارەت بىلەن ئۇنى مەڭگۈ ئۆچمەسلىك پۇرسىتىگە ئىگە قىلدىڭىز. سىز مېنىڭ ھۆرمەتلىك

ئۇستازىم ھەم دىلكەش دوستۇم. ئەگەر تەقدىر مېنى بارلىق نەرسىنى ئۇنتۇپ پەقەت بىرلا ئادەمنى ئەستە ساقلاشقا بۇيرۇسا، ئۇ ئادەم ئۇچۇن پەقەت سىزنىلا تاللايمەن!

ئاڭلىق ياشاش يولىغا سىز بىلەن تونۇشقاندىن كېيىنلا ھەقىقىي قەدەم قويغىنىمنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمەن. ئوقۇغۇچىڭىز، ياردەمچىڭىز، تەرجىمە ئىشلىرىڭىز داۋامىدىكى ئىبغىر يۇكنى تەڭ زىممىسىگە ئالدىغان ھەم ئۇنىڭدىن چەكسىز ھوزۇر ئالىدىغان ھەمراھىڭىز بولۇشنى تولىمۇ خالايتتىم. لېكىن، ھاياتىمدىكى بۇ ئەڭ چوڭ، بىردىنبىر ئارزۇيۇمنى ئىشقا ئاشۇرىدىم ئەمدى تولىمۇ تەس بولۇپ قالدى. شۇ تاپتا مەن بىر ئاجىز قۇشقىلا ئوخشاپ قالدىم. بۇ قۇش ئۇچۇشنى ئەمدىلا ئۆگىنەي دەپ تۇرۇشىغا قاناتلىرى سۇنۇپ كەتتى!

چۇ يەنچاۋنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ يۈرىكىنى ئىبغىر بىر نەرسە بېسىۋالغاندەك بولۇپ قالدى. خەتنى بىر چىرايلىق باشلىغان ئادەم نېمىشقا بىردىنلا چۇشكۈن گەپلەرنى يازىدىكىنە؟ شىنيۆ، سىز. . .

سىزگە چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن. بېشىمغا كۈن چۇشكەن چاغلاردا ماڭا ياردەم، تەسەللى، مەدەت بەردىڭىز، بارلىق گۈزەل، قىممەتلىك ھېسسىياتلىرىڭىزنى شەخسىيەتسىز ھالدا ئاتا قىلدىڭىز. بۇنىڭدىن ئۆزۈمنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلىمەن، ئىپتىخارلىنىمەن. «ھاياتتا ئۆزىنى بىر قېتىم تونۇش پۇرسىتىگە ئېرىشىشنىڭ ئۆزى چوڭ نەتىجە» دەيدۇ ئەمەسمۇ! ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق!

لېكىن، ئۆزۈمنىڭ كېسىلىنى، ئوپېراتسىيە قىد-
لىشىنىڭ، مەكتەپكە قايتىشىمنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىد-
نى بىلگەن چېغىمدا قاتتىق ھەيران قالدىم، نادانلىقىم،
شەخسىيەتچىلىكىم ئۈچۈن ئۆكۈندۇم. سىز ماڭا شۇنچە
جىق نەرسىلەر بېرىپسىز. مەنچۇ، يەنە تېخى سىزنىڭ
مۇھەببىتىڭىزگە ئېرىشىش ئويىدا بوپتىمەن. سىز مۇ-
كەممەل، ساغلام، ئىستىقبالى پارلاق ئادەم. مەن بول-
سام مەكتىپىمگە ئەمدى قايتىپ بارالمايدىغانلىقىم قىس-
مەتكە پۈتۈلگەن، ئەھمىيەتلىك ھايات يولىدا سىز بىلەن
تەڭ قەدەم تاشلاپ ماڭالمايدىغان ئادەم. شۇنداق تۇرۇق-
لۇق سىزنىڭ يەلكىڭىزدىكى يۈكنى يەنىمۇ ئېغىرلىتىۋې-
تىشكە نېمە ھەددىم بار؟ سىزنى ئۆزۈم بىلەن تەڭ
ھالاكەت گىردابىغا باشلاپ كىرىشكە قانداق كۆڭلۈم چى-
دايدۇ؟

كەچۈرۈڭ، مەن سىزنىڭ مۇھەببىتىڭىزنى قوبۇل
قىلالمايمەن. بىز ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى، دوست بو-
لۇپ ئۆتسەكلا كۇپايە. بۇ ئالىيجاناب ھېسسىياتلىرىمىز
يۈرەكلىرىمىزدە مەڭگۇ ساقلىنىپ قالسۇن! بەلكىم بىز-
نىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت مەۋجۇت ئەمەستۇ؟ مۇھەببەت
دېگەن نېمە؟ بۇ سوئالغا ھەر خىل ئادەم ھەر خىل جاۋاب
بېرىدۇ. ئەمما مەن ئويلايمەن، مۇھەببەت ھېسداشلىق،
ئىچ ئاغرىتىش، ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھىغا باراۋەر
ئەمەس. شۇنداقمۇ؟

«ئىچ ئاغرىتىش؟ — چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى، — شىن-
يۈ بۇ قاملاشمىغان سۆزنى قانداق بولۇپ ئىشلىتىپ قالدى!»

ئۆزۈمگە كەلسەم، مەن يېرىم يولدا ئوقۇشتىن توخ-
تاپ قالغان ئادەم. بۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات يولۇمنىڭ

ئەگرى - توقاي بولىدىغانلىقى كۆڭلۈمگە ئايان. بولدى، قالغان مۇساپىنى يالغۇز مېڭىپ تۈگىتەي، ئۆزۈمنى تەقدىرگە تاپشۇراي، ئۇنىڭ ئادالەتسىزلىكى توغرۇلۇق يەنە قاقشاپ ئولتۇرماي. گۈزەل ئۆتمۈشۈمگە تەئەللۇق تاتلىق ھېسسىياتلارنى قەدىرلەپ قالغان ئۆمرۈمنى يۈرىكىم سوقۇشتىن توختىغۇچە ئەسلىمە ئىچىدە ئۆتكۈزۈشكە مەن رازى. يەنە قانچىلىك ياشىيالايمەن، بۇ مۇساپە ناھايىتى ئۇزۇن بولۇشمۇ، قىسقا بولۇشمۇ مۇمكىن...

چۈ مۇئەللىم، مېنى دەپ ھەسرەت چەكمەڭ. سىز ماڭا «ئۆزىنى تونۇش بىر خىل بەختتۇر» دېگەنىدىڭىز. مەن ئاخىر ئۆزۈمنى تونۇدۇم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۆزۈمنى بەختلىك ئادەم دېسەممۇ بولىدۇ. ئىلگىرى ماڭا قىلغان غەمخورلۇقىڭىز ئۈچۈن كۆپ رەھمەت. ئەمدى سىزنى يەنە ئاۋارە قىلغۇم يوق. سىزنىڭ قىلىدىغان يەنە نۇرغۇن ئىشلىرىڭىز بار، قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى يەنە ئىگىلىۋالغۇم يوق. ئەمدى مېنى يوقلاپ كەلمەڭ، كىتابىڭىزنىڭ بالدۇرراق نەشردىن چىقىشىنى كۈتىمەن. كىتابىڭىزدىن ماڭا بىر پارچە ئەۋەتىپ بېرىڭ، مەڭگۈلۈك يادنامە سۈپىتىدە ساقلايمەن.

كەچۈرۈڭ، ئەمدىلا قايتىپ كېلىشىڭىزگە بۇ جۇدالىق خېتىمنى سىزگە ئەۋەتتىم، يەنە كېلىپ ئۇزۇن يېزىۋېتىپ قالدىم. سىزنىڭ بۇ خەتنى سوغۇق قانلىق بىلەن ئوقۇپ چىقىشىڭىزنى، بارلىق ئۆتۈنۈشلىرىمگە ماقۇل بولۇشىڭىزنى تىلەيمەن.

ھۆرمەت بىلەن:
ئوقۇغۇچىڭىز شىنيۆ

چۈ يەنچاۋ كاللىسىغا توقماق تەگكەندەك بولۇپ قالدى، قوللىرى دىرىلدەپ تىترەپ كەتتى، كۆزلىرى ئاشۇ تونۇش خەت-

لەرگە تىكىلىپلا قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئىشلار-
نىڭ راستلىقىغا ھەرگىز ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. شىنيۆ نېمىشقا
ماڭا بۇنداق خەت يازىدۇ؟ يالقۇنجاپ تۇرغان مۇھەببىتى نېمىشقا
بىردىنلا سوۋۇپ قالىدۇ؟ بۇ يېرىم ئاي ئىچىدە زادى نېمە ئىشلار
يۈز بەردى؟ كېسەللىك ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئاشكارىلاپ قويغان،
بىر قىزنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلغان، ئۈمىد چىرىغى ئۆچمىگەن
بىر قەلبنى گۇمران قىلغان زادى كىم؟

چۇ يەنچاۋ ئۇستەل ئالدىدىن لىككىدە تۇرۇپ كەتتى، خىيا-
لىدىن: «دەرھال شىنيۆنىڭ قېشىغا بېرىش كېرەك» دېگەن ئوي
كەچتى. لېكىن، بەك كەچ بولۇپ كەتكەن بولۇپ، سائەت ئون
ئىككىدىن ئاشقانىدى. ئۇ بىردىنلا پۇشايمان قىلىپ قالدى.
جېڭ شاۋجىڭ بايا قۇرۇق گەپلەرنى تولا قىلىپ خەتنى ئۇنىڭغا
نېمىشقا بالدۇرراق بەرمەيدۇ؟ نېمىشقا چۈشتە شىنيۆ بىلەن
كۆرۈشكەن چېغىمدا خوشلىشىشقا ئالدىراپ روھىي كەيپىياتىدا
ئۆزگىرىش بولۇۋاتقىنىنى سېزەلمىدىم؟ بەك بىخەستە ئىكەن-
مەن، ئەر كىشىنىڭ كاللىسى ھامان ئاددىي كېلىدىكەن. لې-
كىن، بۇنداق بولارنى كىم ئويلىغان؟

چۇ يەنچاۋ پۇشايمان، ئۆكۈنۈش ئارىلاشقان ھېسسىياتلار
ئىچىدە ئاچچىق خورسىنىپ ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قال-
دى. تاڭنىڭ بالدۇرراق يورۇشىنى كۈتكەندەك دېرىزىنىڭ سىر-
تىدىكى خىرە ئايدىڭ كېچىگە مەيۈسلۈك بىلەن تىكىلىپ قالدى.
شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەس ـ يادى شىنيۆ بىلەن بالدۇرراق كۆرۈشۈش-
تىلا قالغانىدى.

يەنە يېڭى بىر سەھەر قۇچاق ئاچتى. «بىلىمدان» قەسرى
ئادەتتىكىدەك جىمجىت ئىدى. شىنيۆنىڭ كەيپىياتىدا يېقىندىن
بېرى بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى بۇ قورۇدا ھېچكىم سېزەلمى-
دى. شىنيۆ ھېسسىياتىنى پىنھان تۇتقىنى ئۈچۈنمۇ ياكى باشقى-

لار ئائىلىدە ئۆزۈن مۇددەت دەم ئالىدىغان بىر بىمارنىڭ بارلى-
قىغا كۆنۈپ قالدىمۇ، ئىشقىلىپ، بۇنى ھەتتا ئۇنىڭ دادىسىمۇ
بايقىيالمىدى.

خەن زىچى ئەتىگەنلىك ناشتىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن
ياتاق ئۆرنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان كۇتۇپخانىسىنى قۇلۇپلاپ
ئىشقا ماڭدى. ئۇ قىزىنىڭ «ئىچكى كېسەللىكلەر ئومۇمىي
نەزەرىيىسى» دېگەن كىتابنى كۆرۈۋالغانلىقىنى بىلمىگەچكە،
ھېلىھەم ھەقىقىي ئەھۋالنى شىنيۈدىن يوشۇرۇپ لۇ دوختۇرغا
ماسلىشىش، روھىي ھەم كلىنىكىلىق جەھەتتىن تەڭ داۋالاش
ئېلىپ بېرىپ قىزىنىڭ كېسىلىنىڭ پاتراق ياخشىلىنىشىنى
قولغا كەلتۈرۈش ئويىدا بولۇۋاتاتتى. ئۇ خەي ھاممىغا شىنيۈ-
نىڭ تامىقىنى تەڭشەپ تۇرۇشنى، باشقىلارغا شىنيۈنىڭ ئالدىدا
مەكتەپكە قايتىپ بېرىشنىڭ گېپىنى قىلماسلىقنى تاپىلىغانىدى.
ئۇنىڭ كۆڭلى خېلىدىن بېرى غەش ئىدى، لېكىن بۇنى قىزىدىن
يوشۇراتتى، ھېنرىنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى بورمان بوۋايغا ئوخ-
شاش، قىزىنىڭ قەلبىدىكى ئۈمىد ئۇچقۇنىنى ئىمكانقەدەر ساقلاپ
قېلىشنى ئويلايتتى.

«بىلىمدان» قەسرىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمى-
غان سورۇقچىلىق كۇتۇپ تۇراتتى.

ناشتا ۋاقتىدا چېن شۇيەنىنىڭ تويۇقسىز كۆڭلى ئېلىشىپ
كەتتى، ھەرقانچە قىلىپمۇ ياندۇرالمىدى، ئەكسىچە چىرايى كۆ-
كىرىپ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى.

تيەنشىڭ ئۆيدە يەنە بىر كېسەلنىڭ ئاۋۇشىدىن ئەنسىرىگەن-
دەك، تەشۋىش ئىچىدە ئايالىغا قاراپ دېدى:

— سىزگە نېمە بولدى؟

خەن خانىمنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق كۈلكىسى جىلۋىلەندى:

— شۇيەن، قورسىقىمىزدا قالغان ئوخشايدۇ.

لېكىن، چېن شۇيەن قېينانىسىدەك خۇشال بولۇشنىڭ

ئەكسىچە تېڭىرقاپ قالدى: مۇھەببەتسىز نىكاھمۇ يېڭى جان ئاپىرىدە قىلالىسا ـ ھە؟

زىممىسىدىكى يۈكنى بىردىنلا تېخىمۇ ئېغىرلاپ كەتكەندەك سەزگەن تيەنشىڭنىڭ يۈرىكى بىر قىسما بولۇپ قالدى، ئەمدى ئۇ بۇ ئائىلىدە ئەرنىڭلا ئەمەس، بىر دادىنىڭمۇ رولىنى ئېلىشى، رۇڭ گۇيفاڭنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىشى، چېن شۇيەن بىلەن كۆڭۈللىرىنى ئوبدان ئۆتكۈزۈشى كېرەك ئىدى.

— شۇنداقمۇ؟ ئەمىسە مەن سىزنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ كېلەي! — دېدى ئۇ يېرىمىنى يەپ بولغان قاتلىمىنى شىرە ئۈستىگە تاشلاپ ئالدىراپ قوپۇپ.

— سىلەر ئەر خەقلەر نېمىنى بىلەتتىڭلار؟ شۇيەننى تۇغۇت بۆلۈمىگە ئەكىرىدىغان ئىش تۇرسا! — دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، — سەن خىزمىتىڭگە بېرىۋەر، شۇيەننى ئۆزۈم تەكشۈرتۈپ كېلىمەن. راستىنىلا قورسىقىدا قالغان بولسا، مېنىڭمۇ موما بولىدىغان ۋاقتىمغا جىق قالماپتۇ!

خەن خانىم ئۆيدە ئۇزۇنراق ئولتۇرۇشقا كۆڭلى ئۇنىماي شۇيەننى باشلاپ ھايالشمايلا قورۇدىن چىقتى. تيەنشىڭمۇ ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ ئاپتوبۇس بېكىتىگىچە ئۇلار بىلەن بىللە كەلدى، ئۇلارنى ماشىنىغا چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ۋېلىسىپىتىگە مىنىپ ئىدارىسىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

. . .

خەي ھاما خۇشال ھالدا چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، بۇ خۇشاللىقىغا ئۆزى ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تيەنشىڭنىڭ پات ئارىدا بالىلىق بولىدىغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. خەن ئائىلىسىنىڭ نەۋرىلىرىنى ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش دەپ ئويلايدىغان بۇ ئايال شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى كۈتۈۋاتاتتى.

شىنيۆ غەربىي ھۇجرىغا كىرىپ يەنە ھارغىن ھالەتتە كارىۋىتىدا يېتىپ قالدى. ئۇ بۇ ئائىلىگە يەنە يېڭى بىر جاننىڭ

قوشۇلىدىغانلىقىنى ئويلىسىلا كۆڭلى سۆيۈنۈپ كېتەتتى، يەنە ئۆزىنى ئويلاش بىلەن ئىچىدە قاتتىق ئۇھسىناتتى. تۇغقانلىرى ئالدىدا ئىمكانقەدەر ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشقىنى بىلەن قەلبى ئازاب ئىچىدە ئۆرتىنەتتى. تۇنۇگۇن ئۇ چۇ يەنچاۋنى ئۆزىتىپ بولۇپلا ھېلىقى خەتنى يازغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ قالدى، خىيالىدا پوچتىكەشنىڭ ئۇ خەتنى يىتتۇرۇپ قويۇشىنى ياكى بولمىسا يازغان ئادرېسنىڭ خاتا بولۇپ قېلىشىنى تىلەپ كەتتى. لېكىن، بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئادرې-سى قىزغا شۇنچىلىك تونۇش ئىدى. ئەمدى چۇ يەنچاۋ ئۇ خەتنى كۆرۈپ تازا ئازابلىنىدىغان بولدى. لېكىن، بولغۇلۇق بولغاندىن كېيىن، بۇ ئازابلىق كۈنلەردىن، جۇدالىق بوسۇغىسىدىن تېز-راق ئۆتۈپ كەتسە ھەر ئىككىسى ئارام تېپىپ قالاتتى.

شىنيۈ كارىۋىتىدا كاللىسى قۇپقۇرۇق، پۇت - قولىدا جان يوق ھالەتتە ئىلەڭ - سىلەڭ ياتاتتى. ئاخىرقى شېرىن ھېسسى-ياتلىرىنى ئۆزى بوغۇپ تاشلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن چۇ مۇئەل-لىممۇ بۇ ئۆيگە ئىككىنچى كەلمەيدۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا كارىۋىتىدا جىمىدە يېتىپ كۈننى كەچ قىلماقتىن باشقا ئامال يوق. لېكىن ئۇ ئۇ ئادەمنى قانداق ئۇنتۇيدۇ، كۆزىنى يۇمسىلا خىيالىغا كىرىۋالىدىغان تۇرسا؟ ئۇ بۈگۈن چوقۇم كېلىدىغانلىقىنى ئېيت-قانىدى. شىنيۈ ئۇنىڭ راستىنىلا كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيت-تىيۇ، يەنە تۇرۇپ ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇنىڭ يولىغا قارايتتى.

قىز پاتېفوننى قويۇپ، ئاجايىپ گۈزەل ھېسسىيات سىڭدۈ-رۈلگەن سېھىرلىك مۇزىكا قويىنىغا غەرق بولدى. ئىسكىرىپكىدا ئورۇندىلىۋاتقان تونۇش مېلودىيە ئەمدىلىكتە ئۇنىڭغا چەكسىز جەزىرىدە مەنزىلىنى ئىزدەپ تېمىسقىلاپ كېتىۋاتقان بىچارە سەي-ياھنى، تاشقى دۇنيا تەرىپىدىن تامام ئۇنتۇلۇپ مۇزدەك ئۆيدە قاپسىلىپ ياتقان قايسىدۇر بىر دەردمەن ئىنساننى، كۆڭۈلسىز بىر مەنزىرىنى ئەسلەتتى.

چۇ يەنچاۋ ئەتىگەندىكى تۇنجى قېتىملىق ئاپتوبۇسقا چىقىپ «بىلىمدان» قەسىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە سائەت سەككىزگە ئاز قالغانىدى. ئۇ دەرۋازىدىن كىرىپلا شىنيوگە مۇناسىۋەتلىك بىر-ەر كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگىنى ئۈ-چۈنمۇ، بىرئاز ئىككىلىنىشتىن كېيىن دەرۋازىنى قاقتى.

دەرۋازىنى خەي هاما ئاچتى. ئۇنىڭ چىرايىدا چۇ يەنچاۋ ئويلىغاندەك ئەنسىزلىك ئالامىتى ئەمەس، كۈلكە جىلۋە قىلىپ تۇراتتى:

— ئوهوي، چۇ مۇئەللىم ئىكەنغۇ. . .

— شىنيو. . . شىنيو قانداقراق؟ — دېدى ئۇ خۇددى جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرگەندەك ئالدىراپلا.

— ناخشا ئاڭلىغاچ دەم ئېلىۋاتىدۇ، — دېدى موماي، — مەن ئاۋۋال كىرىپ ئۇنىڭغا خەۋەر قىلاي!

چۇ يەنچاۋ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ:

— بولدى، خەۋەر قىلماڭ، ئۆزۈم كىرەي! — دېدى.

ئۇ قورۇغا كىرىشىگە لەرزان مۇزىكا ساداسى قۇلىقىغا ئاڭ-لاندى. ئۇ خۇددى كۆڭۈللۈك، غەمسىز ئۆتمۈشىگە قايتىپ بارغاندەك بىر خىل تاتلىق سېزىم ئىچىدە بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، هۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئاچتى. شىنيو بىر قارىسا ئۇخلاۋاتقاندەك، بىر قارىسا كۆزىنى يۇمۇپ خىيال سۈرۈۋاتقان-دەك بىر تەرزدە كارىۋىتىدا ياتاتتى. ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارى-سىدىن سىرغىپ چۈشكەن خىرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى ئىككى مەڭزىدە كىچىك ئېرىق هاسىل قىلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ شىنيو ياتقان كارىۋات تەرەپكە قاراپ قەدىمىنى يۆتكىدى. ئۆز خىيالىدا ئۇنىڭغا كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى تېزراق دەۋېلىشنى ئويلايتتى، لېكىن يەنە ئۇنى چۆچۈتۈۋېتىشكە كۆڭلى ئۇنىمايتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيونىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرۇپ قىزغا خېلى-

غىچە جىممىدە قاراپ تۇردى. بىر ئازدىن كېيىن شىنيۈ لاپپىدە كۆزىنى ئاچتى، ئاچتىيۇ، ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي چوڭقۇر مۇ-ھەببەت بىلەن دېدى:

— چۇ مۇئەللىم، مەن سىزنى ساقلاۋاتاتتىم. . .

— شىنيۈ! — چۇ يەنچاۋ قەددىنى ئېگىپ ھاياجان بىلەن شىنيۈنىڭ قولىنى تۇتتى، — نېمىشقا ماڭا ئۇنداق خەت يازدى-سىز؟

— مەن. . . — شىنيۈ ئارتۇق گەپ قىلالماي قالدى. يازغان خېتىنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمايدىغانلىقى ئۇنىڭ كۆڭ-لىگە ئايان ئىدى.

— سىز ئېلىشىپ قاپسىز! — چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرىدە بىر خىل ئاچچىق بار ئىدى، — «ھېسداشلىق قىلىش»، «ئىچ ئاغرىتىش» دەپ يازغىنىڭىزنى قاراڭ! ئاشۇنداق ئەرزىمەس، پۇچەك ھېسسىيات بىزگە ماس كېلەمدۇ؟ نەزەرىڭىزدە مەن باش-قىلارنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈنلا يالغاندىن ئىلتىپات كۆرسىتىدىغان، كۆڭلى سۇيۇق، ساختىپەز ئادەم ئىكەنمەن-دە؟ سىز مەنئۇي دۇنياسى گادايلاشقان، باشقىلارنىڭ مۇھەببى-تىگە تايىنىپ كۈن كەچۈرىدىغان تىلەمچى ئىكەنسىز-دە؟ سىز بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزگە داغ تەگكۈزدىڭىز. تېخى: «مۇھەببەت دېگەن نېمە؟» دەپ سوراپسىز. ئەمىسە ئاڭلاڭ، مۇھەببەت دېگەن ئوت. ھەر ۋاقىت، ھەر قانداق چاغدا ئوخشاشلا نۇر، ھارارەت تارقىتىپ تۇرىدۇ. مۇھەببەت دېگەن يەنە شۇ مۇھەب-بەت، ئىنساندا تەبىئىي پەيدا بولىدىغان گۈزەل ھېسسىيات. سىزنى سۆيگىنىم ئۈچۈنلا ئۆز ھېسسىياتىمنى مۇھەببەت دەپ ئاتاۋاتىمەن. باشقا مەقسەت-مۇددىئايىممۇ يوق. «ئۆزىنى قۇر-بان قىلىش» دېگەندەك يوقىلاڭ گەپ بىلەن مېنى چۈشۈرسىڭىز چىدىمايمەن. بىز شۇنچە جىق بەدەللەرنى بېرىپ مۇھەببەتكە ئېرىشتۇق. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز چوڭقۇر، كۈچلۈك، مەڭگۈ-

لۆك! مانا بۇ بىزنىڭ بارلىقىمىز.

شىنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ كىرىشىپ كەتكەن قوللىرى ئارىسىدىن قولىنى تارتىۋالماي گېپىنى جىمىمدە ئاڭلاپ تۇردى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنداق هاياجانلانغىنىنى، بۇنداق قاتتىق ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ گەپلىرى قىزنى رەنجىتمەكتە يوق، قەلبىدىكى پۇشايمان، ئۆكۈنۈش داغلىرىنى يۇيۇۋېتىپ بارماقتا ئىدى.

— شىنيۆ، ماڭا يازغان خېتىڭىزنى قايتۇرۇۋېلىڭ! — دېدى چۇ يەنچاۋ بۇيرۇق ئاهاڭىدا، — مەن سىزدىن ئايرىلالمايمەن!

— چۇ مۇئەللىم، مەن... — قىزنىڭ ياشلىرى چۇ يەنچاۋنىڭ قولىغا توختىماي ئاقاتتى، تەييارلاپ قويغان گەپلىرى دەرمەهەل ئېسىگە كەلمەيۋاتاتتى. ئۇنىڭ: «مەن بۇرۇنلا قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلىغان، ئۇ خەتنى يازمىسام بولاتتى!» دېگۈسى، چۇ يەنچاۋنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتقۇسى كەلدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. ئەقلى بىلەن هېسسىياتى ئوتتۇرىسىدا كەسكىن توقۇنۇش بولۇۋاتاتتى، — مېنى كەچۈرۈڭ، ئۇ خەتنى قايتۇرۇۋالالمايمەن. بۇ سىزنى سۆيمىگەنلىكىم ئەمەس! مۇهەببىتىمىز بەك چوڭقۇر بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ ئۈزۈنغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالماسلىقىدىن ئەنسىرىدىم. مەن هامان بىر كۈنى سىزنى تاشلاپ كېتىمەن، ئۇ چاغدا سىز تېخىمۇ ئازابلىنىسىز. ئۇنىڭدىن كۆرە... بالدۇرراق... ئايرىلىپ كەتكىنىمىز تۈزۈك.

— ئايرىلىش؟ كىم بىزنى ئايرىۋېتەلەيدىكەن؟ كىم شۇنداق دەيدۇ؟ — چۇ يەنچاۋ كەسكىنلىك بىلەن قولىنى شىلتىدى، — كىم شۇنداق دەيدۇ؟ سىز بۇ گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— بىر يەردىن ئاڭلىغىنىم يوق، ماڭا هېچكىم بىرنېمە دېمىدى. سىزمۇ، لۆ دوختۇرمۇ، ئۆيىمىزدىكىلەرمۇ يوشۇرۇپ كەلگەن ئەهۋالنى مەن كىتابتىن بىلىۋالدىم. كېسىلىم ئېغىر

باسقۇچقا بېرىپ قاپتۇ، ئوپېراتسىيە قىلغىلى بولمايدىكەن، مەكتەپكە قايتىپ بارالمايدىكەنمەن، مەن تۈگىشىپتىمەن! — شىنيۈ ئازاب ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمدى، كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ كارىۋات ئالدىدا مەڭدىگىنىچە تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ بىر - بىرىگە چىڭگىدە كىرىشكەن قوللىرى تىترەۋاتاتتى. پاتىپفوندىن كىشىنى مۇڭلاندۇرىدىغان مۇزىكا توختىماي ئاڭلىنىۋاتاتتى.

— مېنىڭ ھەممە ئارزۇيۇم يوققا چىقتى، كەسىپ، مۇھەببەت دېگەنلەر مەن ئۈچۈن ناتونۇش نەرسىلەرگە ئايلاندى. مېنى ئۆز ئەركىمگە قويۇۋېتىڭ، چۇ مۇئەللىم! مەن بىر شور پېشانە قىز ئىكەنمەن. ئەمدى باشقا چۈشكەن بەختسىزلىكلىرىمنى ئۆزۈملا تارتىپ ئۆتۈپ كېتەي. ئۆزۈم ئاددىي بىر ئادەم بولۇپ قالدىم، شۇڭا سىزدىن ئايرىلىپ ياشىشىمغا يول قويۇڭ! بىكار تەلەپلىك ھاياتنى ئىسراپ قىلغانلىق بولىدۇ، مەن ئۇنىڭغا خاتىمە بەرمەكچى ئىدىم، لېكىن يەنە ئاتا - ئانامنى ئوتقا تاشلاپ قويۇشۇمدىن ئەنسىرىدىم. ئەمدى تەقدىرىمگە تەن بېرىپ ئۆلۈمىمنى كۈتەي. لېكىن، سىز مېنى دەپ ئۆزىڭىزنى نابۇت قىلىسىڭىز بولامدۇ؟ مەندىن ئايرىلىپ كېتىڭ. سىزنىڭ ئىلكىڭىزدە ھېلىھەم ھەممە نەرسە بار! — شىنيۈ قولىنى ئاستا تارتىۋالدى، — مېنى قويۇۋېتىڭ. مەن بولمىسام، سىزمۇ غەمسىز يۈرەلەيسىز!

ياشلىرى كۆز چاناقلىرىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان چۇ يەنچاۋ پاتىپفوننى ئۆچۈرۈۋېتىپ كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى ۋە شىنيۈنىڭ قوللىرىنى يەنە ئالىقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى. تۇرۇپلا بايا ئۆزىنىڭ نېمىدەپ زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىگە ئېچىندى. بۇ قىزنىڭ ئەمدى گەپ كۆتۈرگۈچىلىكى قالمىغان، يارىلانغان قەلبى تەسەللى، ئىللىقلىق كۈتەتتى ئەمەسمۇ!

— شنيۆ! — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ ئىسمىنى ئاستاغىنە چاقىردى، — نېمىدەپ «ئۆلۈم»نى ئويلاپ قالدىڭىز؟ سىزنىڭ كېسىلىڭىز ھېچقانچە كېسەل ئەمەسقۇ؟ تېبابەتكە ئائىت ھەرقان-داق داڭلىق كىتابتىمۇ بايا سىز ئېيتقاندەك قورقۇنچلۇق ھۆ-كۈملەر دېيىلمىگەن. ئوپېراتسىيە قىلغىلى بولمىسا، دورا بى-لەنمۇ كېسەل داۋالىغىلى بولىدىغۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلىم - پەن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. سىز تېخى ياش! ئېغىر دەپ قارالغان ئۆپكە تۇبېركۇليوزلىرىمۇ ساقىيىۋاتسا...

— بولدى، ماڭا تەسەللى بەرمەڭ. مەن يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ساغلام يۈرىكى بولمىغان بىر ئادەم قانچىلىك ئۇزۇن ياشىيالايدۇ دەيسىز؟ مەيلى بالدۇر ياكى كې-يىن بولسۇن، ھامان ئۆلۈمدىن قۇتۇلالمايدىغان گەپ. چۇ مۇ-ئەللىم، مەن ئۆلۈشنى خالىمايمەن. لېكىن، ئەمدى مېنى ھېچ-كىم قۇتقۇزالمايدۇ. سىز مېنى قۇتقۇزالمايسىز. مەن ئۆزۈمنى تېخىمۇ قۇتقۇزالمايمەن...

— بۇ گېپىڭىز توغرا بولمىدى، شنيۆ. سىزنى مەنلا ئەمەس، ئۆزىڭىزمۇ قۇتقۇزالايسىز. نەدە ئۇنداق ئوڭاي ئۆلۈم بار ئىكەن؟ سىز شۇنچە ئاسان نابۇت بولۇپ كېتىدىغانغا يا قۇش بالىسى يا گىياھ ئەمەس، ئادەم. ئادەم دېگەن تەبىئەتنىڭ ئەڭ نادىر ئەسىرى، يەر شارىدىكى ئەڭ قەيسەر جانلىق. ئۇنى تۆۋەن چاغلىماڭ. ياشلىق پۇرسىتىدىن ئۇنداق ئوڭاي ۋاز كەچسىڭىز بولمايدۇ. ئۆزىمىزگە پەقەت بىرلا قېتىم نېسىپ بولىدىغان قىممەتلىك ھاياتىمىزنى قەدىرلەيلى! — چۇ يەنچاۋ كەڭرى ئالد-قانلىرى بىلەن قىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ قولىنى سىلاشقا باشلىدى، — سىز بىلەمسىز، شنيۆ؟ لېنىن كېسىلى ئېغىر-لىشىپ كەتكەن چاغلاردىمۇ جېك لوندوننىڭ بىر نادىر ئەسىرىنى كروپاسكاياغا ئوقۇتۇپ ئاڭلاپتىكەن، ئۇ ئەسەردىن كېسەلنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغان كۈچ - قۇۋۋەت ئالغانىكەن. ئە-

سەرنىڭ ئىسمى «ھاياتقا مۇھەببەت» . . .
— بىلمەيدىكەنمەن. . . — پىچىرلىدى شىنيۇ، — جېك لوندون. . . مەن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى بەك ياخشى كۆرىمەن. «قارلىقتىكى يولۋاس»، «دېڭىز بۆرىسى» دېگەندەك ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان، لېكىن بۇ ئەسەرنى ئوقۇماپتىكەنمەن بىمار توغرۇلۇق يېزىلغان ئەسەرمۇ؟
— ئۇنىڭدا يالغۇز بىر كېسەل ئادەملا ئەمەس، بەلكى يوكسەك بىر «ئادەم» نى، ئۆلمەس بىر جان ئىگىسىنى دەل ئاشۇ ئادەم سىزگە ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى، ئادەم كۈچىنىڭ ھەرقانداق نەرسە ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىنى تونۇتىدۇ، سىزنى ئادەم بولغىنىڭىز ئۈچۈن پەخىرلىنىشكە ئۈندەيدۇ، — چۇ يەنچاۋ ئەدەبىيات توغرۇلۇق پاراڭ قىلغاندا، گويا مۇنبەرگە چىقىپ ئىنگلىز تىلىدىن دەرس ئۆتۈۋاتقاندەك ھاياجانلىنىپ كېتەتتى، — جېك لوندون ياش ۋاقىتلىرىدا ئالتۇن قازغىلى ئالياسكا تاقىم ئاراللىرىغا بېرىپ، ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن ئاشۇ مۇشەققەتلىك تۇرمۇشنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن. ماڭا ئۇنىڭ بۇ ھېكايىسى ئۆزى توغرۇلۇق يېزىلغاندەكلا بىلىنىدۇ. مەن يازغۇچىنىڭ تاۋلانغان تىلىدىن ئۇ ئادەمنىڭ قارامتۇل چىرايىنى، قويۇق، قاپقارا چاچلىرىنى، ئەقىل - پاراسەت ۋە چەكسىز ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان كۆزلىرىنى، كۈلۈش ئۈچۈن ئېچىلغان كالپۇكلىرى ئارىسىدىكى ئۆتكۈر ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرگەندەك بولىمەن. . .
شىنيۇ يەنە بېيجىڭگە قايتىپ بېرىپ قالغاندەك بىر ھېسسىياتتا چۇ يەنچاۋنىڭ تەسىرلىك سۆزلىرىنى جىممىدە ئاڭلاۋاتاتتى. ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭغا ئەقىل - پاراسەت، كۈچ - قۇۋۋەت يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان خەزىنە ئىدى. . .
— شىمالىي قۇتۇپتىكى قەھرىتان سوغۇق كەتمەيدىغان ئالياسكا رايونىدا مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ دېگۈدەك ئىككى ئادەم

كېلىدۇ. ئاچلىق، ھارغىنلىق ۋە سوغۇق ئۆلارنىڭ ئادەم ئايىغى تەگمىگەن بۇ جەزىرىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ماجالىنى قويمايدۇ. شۇ ئارىدا ئۆلارنىڭ بىرى پۈتىنى قايرىۋالىدۇ، يەنە بىرى دوس-تىنى تاشلاپ قويۇپ كېتىۋېرىدۇ، بىرەر قېتىم ئارقىسىغا قاراپ-مۇ قويمايدۇ. . . — چۇ يەنچاۋ ھېكايىنى باشلىشىغا، شىنيۆ ئاستا - ئاستا ئۆنىڭدىكى ۋەقەلىك ئىچىگە كىرىپ كەتتى.
— دوستىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇ ئادەم ئىنتايىن ئېغىر ئەھۋالدا قالىدۇ. ئۇ ئىلگىرى كېلىپ باقمىغان بۇ يەردە نە بىرەر تۈپ دەرەخ، نە بىرەر چاتقاللىق ياكى بىرەر تال گىياھ كۆرۈن-مەيدۇ، نەگىلا قارىسا ئادەمنى قورقۇنچقا سالىدىغان پايانى يوق جەزىرە. ئۇنىڭ يېنىدا يېگۈدەك بىر نېمىسى قالمايدۇ، مىلتىقى-نىڭ ئوقى تۈگەيدۇ. ئۇ ئادەم ئېغىر قەدەملىرىنى ئاران يۆت-كەپ، ئۆزى پەرەز قىلغان تەرەپكە قاراپ ئاستا ماڭىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ، خىيالىدا «دوستۇم مېنى ساقلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلايدۇ. . .
— كۈنلەر ئۆتۈۋېرىدۇ. ئۇ قار - يامغۇردا قالغاندىمۇ مېڭىشنى توختاتمايدۇ. پۈتۈن ئەزايى چىلىق - چىلىق تەرلەپ كەتكەن، پۇتلىرى قاناپ كەتسىمۇ پىسەنت قىلمايدۇ. ئۇنىڭ بىر نەرسە يېمىگىنىگە ئۇزۇن بولغاچقا، يىگنە سانجىغاندەك ئېچى-شىپ ئاغرىيدىغان ئاشقازىنىنىڭ ئاغرىقىمۇ توختاپ قالىدۇ. ئۇ دەرمانسىز ھالدا يەرگە يىقىلىدۇ. دەسلەپتە ئۇن چىقىرماي يىغلايدۇ، كېيىن رەھىمسىز قاقاس چۆلگە قاراپ تۇرۇپ ئاۋازى-نى قويۇۋېتىپ يىغلاپ كېتىدۇ. ئەمما، بۇ يەردە ئۇنىڭ يىغىسى-غا پىسەنت قىلىدىغان ئادەم يوق ئىدى. پەقەت ئۇيان - بۇيانغا يېتىراپ يۈرگەن بۆغا - ماراللار ۋە ۋەھشىي بۆرىلەرلا بار ئىدى. ئۇ بەكلا ماجالسىز كەتكەن، ئۇزۇق تېپىپ كەلگۈچىلىكى قال-مىغان بولغاچقا، مىڭبىر مۇشەققەتتە چىمچىلاقچىلىك چوڭلۇق-تىكى ئىككى تال بېلىقنى بىرنېمىلەر قىلىپ تېپىپ، ئۆزىنى

ئۇنى يېيىشكە زورلايدۇ. ئۇ ھايات قېلىش ئۈچۈن ئاشۇ بېلىقلار-
نى چوقۇم يېيىشى كېرەك ئىدى!
بىر قېتىم ئۇ ئەمدى ھوشىغا كېلىپ يوغان بىر كۆل رەڭ
ئېيىقنىڭ ۋەھىمىلىك كۆزلىرىنى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى
كۆرىدۇ. ئېيىق ئۇنىڭغا قاراپ خىرىس قىلىدۇ. ئۇچۇ؟ ئۇ
قاچمايدۇ، ئۆزىنى ئىمكانقەدەر قورقماس كۆرسىتىشكە تىرىشىپ
ئېيىققا قاراپ ھۆركىرەيدۇ. ئاۋازى تولىمۇ قاتتىق، قورقۇنچ-
لۇق چىقىپ كېتىدۇ. بۇ ئۆلۈم - كۆرۈم پەيتى بولغاچقا،
ئۇنىڭدىكى ۋەھىمە باتۇرلۇققا ئايلىنىپ، ئۇ ئېيىق ئالدىدا تۇپتۈز
تۇرغان بۇ قورقماس ئاجايىپ مەخلۇقتىن قورقۇپ قاچىدۇ، ئۇ
شۇندىلا لاغىلداپ تىترەپ يەرگە پالاققىدە يىقىلىدۇ.
— ئۇ يەنە ئۆزىگە كېلىپ يولىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. كېچە-
سىمۇ، كۈندۈزىمۇ مېڭىۋېرىدۇ، يىقىلىپ قالسا يېتىپ دېمىنى
ئالىدۇ. ئۆچەي دەپ قالغان ھاياتلىق ئۇچقۇنى قايتىدىن پىلىل-
داپ ئاستا كۆيگەن چاغدىمۇ ئالدىغا قاراپ ئاستا سىلجىۋېرىدۇ.
ئەمدىلىكتە ئۇ جان تالىشىدىغان ئادەمگە ئوخشىماي قالىدۇ،
روھى، تېنى ئالدىغا قاراپ ماڭىدۇ، ئۆمىلەيدۇ. ئەمەلىيەتتە
ئاشۇ روھ، ئاشۇ تەن بىر - بىرىدىن ئاجرايلا دەپ قالغانىدى.
ئۇنى مېڭىشقا ئۈندەۋاتقىنى جېنى، ھاياتى ئىدى. چۈنكى ئۇ
ئۆلۈشنى خالىمايتتى. ئۇ ئەمدى ئازابنى ئۇنتۇغان، كاللىسىدا
ئاجايىپ - غارايىپ خىيالىي مەنزىرىلەر، شېرىن چۈش كۆرۈ-
نۈشلىرى ئەكس ئېتەتتى...
— ئۇ ئاخىر يىقىلىپ پەقەتلا ئورنىدىن تۇرالمايدۇ، ئامال-
سىز تولىمۇ ئاستا ئۆمىلەشكە باشلايدۇ. بەدىنى ئاستىدىن ئۇزۇن
قان ئىزى قېپقالىدۇ. ئۇ ئوقى قالمىغان مىلتىقىنى، يۈك - تاقلىرى-
نى، ئالتۇنىنى خېلى بۇرۇنلا تاشلىۋەتكەن، ئالتۇندىنمۇ قىم-
مەتلىك بولغان ھاياتىلا قېپقالغانىدى. كۈچلۈك ياشاش ئىستىكى
ئۇنى ئۆمىلەشكە ئۈندەيدۇ. ئۇلجا ئىزدىگۈدەك كۈچى قالمىغان

بىر كېسەل بۆرە هاياتى قىل ئۈستىدە قالغان بۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن تاپ باستۇرۇپ كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۆلۈشىنى كۈتۈپ، ئۇنىڭدىن زادىلا نېرى بولمايدۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم ئاشۇ بۆرىنى ئۆلتۈرۈشنى ئويلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن هاياتقا ئىنتىلىش تراگېدى-يىسى باشلىنىدۇ. ئىككى جان قارشى تەرەپنىڭ جېنىنى ئولجا ئېلىش مەقسىتىدە ئۆملەشتە بەسلىشىدۇ...

شىنيۈ چۇ يەنچاۋنىڭ قولىنى چىڭگىدە تۇتۇۋالدى، نەپىسى توختاپ قالغاندەك ئىدى...

— كېيىن ئادەمنىڭ ئۆملىگۈدەك مادارى قالماي، سەك-راتقا چۈشۈپ قالىدۇ. لېكىن، ئۇ ئۆلۈشنى يەنىلا خالىمايدۇ، ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىڭغا قارشىلىق كۆرسىتىۋېرىدۇ. ئۇ مىدىر قىلماي ئوڭدىسىغا ياتى-دۇ، بۆرىنىڭ هاسىرىغىنىنى ئاڭلايدۇ، ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىپ قوپال تىلىنى چىقىرىپ ئىككى مەڭزىنى يالىغىنىنى سېزىدۇ. ئۇ غەيرىتىگە كېلىپ بۆرىنى كانىيىدىن سىقىپ ئۆلتۈرۈش ئۈ-چۈن قولىنى چىقارغاندا، قولى هاۋادا ئېسىلىپ قالىدۇ. بىر ئىشنى توغرا، چاققان قىلىش ئۈچۈن كۈچ - مادار بولۇش كېرەك، ئۇنىڭدا دەل مۇشۇ نەرسە يوق، بۆرىمۇ، ئادەممۇ سەۋر-چانلىق بىلەن قارشى تەرەپنى يېيىش پۇرسىتىنى كۈتىدۇ.

ئۇ هوشىغا كېلىپ، بۆرىنىڭ قولىنى يالاۋاتقانلىقىنى كۆ-رىدۇ ۋە پۇرسەت كۈتۈپ جىممىدە ياتىدۇ. بۆرە ئاخىر بارلىق كۈچىنى يىغىپ ساقلىغىنىغا ئۇزۇن بولغان بەدەننى چىشلەيدۇ...

— هە... — شىنيۈ جىددىيلەشكىنىدىن توۋلىۋەتتى ۋە سوغۇق تەر بېسىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن خۇددى ئۇ بۆرە ئۆزىگە ئاغزىنى سوزۇۋاتقاندەك چۇ يەنچاۋنىڭ بىلىكىگە چىڭگىدە ئېسىلىۋالدى.

— ئاخىرىنى ئاڭلاڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ تەر باسقان قولىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ... بۇ ئادەمنىڭ كۈتۈۋاتقى-

نىغىمۇ ئۇزۇن بولغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ جىنىنى ئۆلەي دەپ قالغان بۇ بۆرىگە تاشلاپ بېرىشنى خالىمايدۇ. بۆرە ئۇنىڭ قولىنى چىشلىۋالىدۇ، ئۇنىڭ قولىمۇ بۆرىنىڭ ئاغزىنى چىڭگىدە قاماللىۋالىدۇ. ئىككى تەرەپنىڭ سەۋر - تاقىتى، ئىرادىسى قاتتىق كۈچ سىنىشىدۇ. ئەمما، ھەر ئىككىسىنىڭ ھەرىكىتى تولىمۇ سۇس. ئادەم بىر قولىدا بۆرىنىڭ چىشىنى تۇتۇپ يەنە بىر قولىدا بۆرىنىڭ بويىنىنى ئاستا سىقىدۇ. پۈتۈن بەدىنىنىڭ ئېغىرلىقىنى بۆرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈرۈش ئۈچۈن مەجبۇرىي دومىلايدۇ. ئەمما، بۆرىنىڭ يەنىلا جېنى چىقمايدۇ. ئۇ ئاخىر بۆرىنىڭ كېكىردىكىگە ئاغزىنى ئاپىرىپ بار كۈچى بىلەن چىشلەيدۇ... ئىسسىق بىر سۇيۇقلۇق ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ كېكىردىكىدىن ئېقىپ كىرىپ، ئاخىر مادارىدىن كېتىپ ئۆڭدىسىغا يىقىلىدۇ...

كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېزىدىغان ھېكايە ئاخىرلاشتى. غەربىي ھۆجرىنىڭ ئىچى يىگىت بىلەن قىز بىر - بىرىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى ئېنىق ئاڭلىيالىغۇدەك دەرىجىدە جىمىپ كەتتى. شىنيۈ ھېلىھەم چۇ يەنچاۋنىڭ قولىنى چىڭگىدە تۇتۇپ تۇراتتى، كۆزلىرى ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

— كېيىنچۇ؟

— كېيىن؟ — چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرى مەغرۇر چاقناپ كەتتى، — بۆرە ئۆلۈپ، ئادەم ھاياتىنى ساقلاپ قالىدۇ. لەھەڭ تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ كېمىسىگە چىقىپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا قايتىپ كېتىدۇ. ھەمىشە قۇياش نۇرى سېپىلىپ تۇرىدىغان جەنۇبىي كالىفورنىيىدە ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، باغلىق ئۆيى بار بولۇپ، بۇ نەرسىلەردىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىماي ئاخىر ھايات قايتىپ كېلىدۇ ئۇ گەرچە ئالتۇنغا ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ ئەڭ قىممەت نەرسىگە — سۇنماس ھاياتقا ئېرىشىدۇ!

— ھايات، ھايات... — شىنيۈ بۇ سۆزنى توختىماي

پىچىرلىدى.

— شىنيۆ! — دېدى چۇ يەنچاۋ قىزغا ئىللىق مۇھەببەت بىلەن بېقىپ، — سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ھازىر بىر «بۆرە» تۇرۇپتۇ، ئۇ «بۆرە» ئۇنچە كۈچلۈك، قورقۇنچلۇق ئەمەس. ئۇنىڭ بىلەن كۈرەش قىلىشۋاتقان يالغۇز سىزلا ئەمەس، مەنمۇ بار. مەن سىزنى ھەرقانداق ئەھۋالدا تاشلاپ كەتمەيمەن، ئىككى ھايات بىرىكسە قانداق زور كۈچ ھاسىل بولىدۇ - ھە؟ مەن سىزنى يۆلەپ، يۇدۇپ، سۆرەپ بولسىمۇ ئالدىمغا مېڭىۋېرىمەن، «ئالياسكا»دىن چىقىپ كېتىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ گۈزەل ئەتىمىز بارلىققا كېلىدۇ.

— چۇ مۇئەللىم... — شىنيۆ بېشىنى چۇ يەنچاۋنىڭ كۆكرىكىگە قويۇۋېتىپ ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ دۈپۈلدەشلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى، — بىز... چىقىپ كېتەلەرمىزمۇ؟ مەن ئەمدى مەكتەپكە قايتالمايمەن، تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىممۇ مۇمكىن ئەمەس. «ئەتە» ماڭا مەنسۇپ بولمىسا كېرەك...

— ياق، شىنيۆ، ئەگەر ئەتىنى كۆرەلمىسەك بۈگۈننىڭمۇ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بۈگۈننى چىڭ تۇتسىڭىزلا ئەتە سىزگە مەنسۇپ بولىدۇ. سىزنى مەكتەپكە قايتىپ بارالمايدۇ دەپ كىم دەيدۇ؟ تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنالمايدۇ دەپ كىم دەيدۇ؟ ياخشى داۋالانسىڭىز، بىر يىلدا بولمىسا ئىككى يىلدا، ئىشقىلىپ، ھامان بىر كۈنى يەنىۋەنگە ساق - سالامەت قايتىپ بارالايسىز. ئادەم ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەڭ قورقۇنچلۇق بولىدىغىنى كېسەللىك ئەمەس، ئىرادە ۋە ئىشەنچتىن مەھرۇم قېلىش. ئۆزىڭىزنى تۆۋەن چاغلىماڭ. چۈشكۈنلۈك بىلەن كۈتۈۋەرسىڭىز بولمايدۇ، سىز بۇرۇنلا مېنىڭ ياردەمچىم بولغانىدىڭىزغۇ؟

— مېنى قانداقمۇ «ياردەمچى» دېگىلى بولسۇن؟ — شىنيۆ كۈلۈپ كەتتى، — مەن سىزگە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرد-

ۋاتىمەن شۇ. مەن بولمىغان بولسام، كىتابىڭىزنى بۇ چاغقا تەرجىمە قىلىپ بولاتتىڭىز. . .

— ياق، بۇنداق دېمەڭ. سىز «شەمشەر قويۇش» نىڭ تەرجىمىسى توغرۇلۇق نۇرغۇن قىممەتلىك پىكىرلەرنى بەرگەن ئەمەسمىدىڭىز. بىز بۇ كىتابنى بىرلىكتە تۈگىتەيلى. ھازىر ئۇنىڭدىن ئىككى پارچىلا ھېكايىنىڭ تەرجىمىسى قېپقالدى، ئىككىمىز بۆلۈشۈپ بىر پارچىدىن قىلايلى. دەسلەپكى ئورىگىنا-لى چىققاندىن كېيىن يەنە مۇزاكىرە قىلايلى، يەنە تۈزىتەيلى، قانداق؟

— مەن. . . قىلالارمەنمۇ؟ — شىنيۆ دېلىغۇل بولۇپ سورىدى.

— قېنى سىناپ باقمامسىز؟ — چۇ يەنچاۋ ئىشەنچ بىلەن قىزغا تىكىلدى، — بىرىنچى قەدەمنى ئالغاندىن كېيىنلا ئىك-كىنچى قەدەمنى قانداق ئېلىش كېرەكلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. بىز كەسىپ ئۈستىدە ئىزدىنىش ۋە ئىنتىلىشلىرىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرەيلى. ئالدىمىزغا قاراپ مېڭىۋېرەي-لى، بىر ئۆمۈر ماڭايلى!

— چۇ مۇئەللىم . . . مەن. . . سىزگە ئەگىشىپ ما-ڭاي!

شىنيۆ يەنىلا ياش، تولىمۇ ياش ئىدى، ھاياتلىق مەنزىلى-نىڭ ئاران ئون توققۇز مۇساپىسىنى بېسىپ تۈگەتكەنىدى. ئۆمىدى تېخى پۈتۈنلەي ئۈزۈلمىگەن تۇرسا، ئۇ نېمىدەپ ئۆزىنى قويۇۋەتسۇن؟ تەقدىر ھەممە نېمىسىنى تارتىۋالغان ھالەتتىمۇ چۇ يەنچاۋ يېنىدىلا بولسا، ئۇ يەنە قەيسەرلىك بىلەن ياشاشقا رازى. قىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان ئەگرى - بۈگرى، ئېگىز - پەس بىر يىل پەيدا بولغاندەك بولدى. يىقىلىپ چۈش-كەن بىر ئادەم تىرەجەپ يۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى، ھېچنېمىگە قارىماي ئالدىغا يۈگۈردى. ئۇ ھېلىقى ئالياسكىلىق ئادەم ئە-

مەس، شىنيۆنىڭ ئۆزى ئىدى. بېشىغا، يەلكىلىرىگە چۈشۈپ تۇرغان شەپەق نۇرى ئالتۇندىنمۇ پارقىراق بولغان ھاياتلىق نۇرد-نى تارتىپ تۇراتتى. ياق، كېتىۋاتقىنى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، چۈ مۇئەللىم ئۇنىڭ بىلەن قول تۇتۇشۇپ يانمۇ يان كېتىۋاتىدۇ، ئىككى گەۋدە بىر جانغا ئايلانغان. . .

خەن خانىم خۇشال ھالدا قايتىپ كەلدى. ئۇ كېلىنىنىڭ قورسىقىدا راستىنلا قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ، ئەركىن بازاردىن بىر تىرىك توخۇ سېتىۋالدى، ئاندىن مەسچىتكە ئاپىرىپ بىر قېرى كىشىگە سويدۇردى.

بۈگۈنكى «توخۇ قورۇمىسى»غا چۈ يەنچاۋمۇ داخىل بول-دى. شىنيۆ تاماق ئۇستىدە «چۈ مۇئەللىم» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۇشۇرمەي ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇنىڭ قاچىسىغا تاماق سېلىپ بەكمۇ خۇشال ئولتۇردى. خەن خانىم ئەلۋەتتە بۇنىڭغا بىرنېمە دېيەلمەيتتى. دېمىسىمۇ تاماق ۋاقتى بولغاندا كەلگەن مېھماننى ئاچ قورساق يولغا سالغىلى بولمايدۇ - دە!

چۈ يەنچاۋ كەتكەندىن كېيىن خەن خانىم خەي ھاممىغا دېدى:

— بۇ چۈ مۇئەللىم. . . شىنيۆگە نېمانچە يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە، — دېدى خەي ھامما رازى بولغاندەك قىلىپ، — ئوقۇتقۇچى تۇرسا، ئوقۇغۇچىمۇ ئۇ-لارنىڭ بالىلىرىغا ئوخشايدۇ.

— بالىلىرىغا؟ ئۇ تېخى ياشلا بالا تۇرسا! — خەن خانىم قوشۇمىسىنى سەل تۈرۈپ قويدى، — شىنيۆمۇ چوپچوڭ بولۇپ قالغان قىز، ئوقۇشتىن توختىغان تۇرۇقلۇق يەنە ئوقۇتقۇچىسى بىلەن باردى - كەلدى قىلىۋەرسە قاملاشمايدۇ. ئائىلىمىزنىڭ يۈز - ئاب-رۇيى بار، سىرتتا سۆز - چۆچەك بولۇپ قالسا. . .

— ھە؟ — بۇ گەپنىڭ ۋەزنىنى دەڭسەپ كۆرۈپ، موماي-نىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى.

— بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە كەلسە، — دېدى خەن خانىم ئۇنىڭغا تاپىلاپ، — شىنيۈنى ئۆيدە يوق، سىرتقا ئايلانغىلى چىقىپ كەتتى، دەڭ... ياكى كېسىپلا، تۇغقىنىمىزنىڭكىگە دەم ئالغىلى كەتتى، دېسىڭىزمۇ بولىدۇ، چۈشەندىڭىزمۇ؟

خەي ھاما ئارتۇق بىرنېمە دېمىدى.

بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يازلىق تەتىلگە قويۇپ بېرىلگەنىدى. لۇ شيۇجۇ، شيې چيۇسىلار... يۇرتىغا قايتىشنىڭ تەقەززاسىدا يۈك - تاقلىرىنى تېڭىش بىلەن ئالدىراش ئىدى. ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ دېگۈدەك كېچە - كۈندۈز سېغىنغان ئاتا - ئانىلىرىغا نۇرغۇن گەپلىرى يىغىلىپ قالغانىدى. چۇ يەنچاۋ ئانىسىنى، ئاچىسىنى، ئۆز ئائىلىسىنى سېغىنغان بولسىمۇ، شاڭخەيگە قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلمىدى. توغرىسى، بېيجىڭدا ئۇنىڭ «ئائىلە» سى بار ئىدى. بۇ «ئائىلە» يالغۇز يەنيۈەندىكى ياتىقىلا ئەمەس، يەنە «بىلىمدان» قەسرى ئىدى، چۇ يەنچاۋ ئۇ يەرنىمۇ ئۆزىنىڭ ئائىلىسى دەپ ھېسابلايتتى.

جېڭ شاۋجېڭ بۇ تەتىلدە ئاتا - ئانىسى بىلەن بېيدەيخېغا بېرىپ بىر ھەپتە دەم ئېلىپ كەلدى. بىر ھەپتە ۋاقىت گەرچە بەك قىسقا بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا كەم تېپىلىدىغان پۇرسەت ئىدى. بۇنداق پۇرسەت سىنىپىدىكى ھەرقانداق ساۋاقدىشىغا نېسىپ بولمايتتى. يەنە كېلىپ، ئۇ بۇرۇن دېڭىزنى كۆرۈپ باقمىغان بولغاچقا، بۇ قېتىم كۆڭلى ئاجايىپ يايراپ كەتتى.

جېڭ شاۋجېڭ يولغا چىقىشتىن بۇرۇن «بىلىمدان» قەسرىگە شىنيۈنى يوقلاش ئۈچۈن باردى. ئۇ شىنيۈنى ئۆزى بىلەن سېلىشتۇرۇپ: «ئۇ ھەقىقەتەن بەختسىز» دەپ ئويلايتتى، شۇڭا

تەتىلگە مېڭىشتىن بۇرۇن بېرىپ يوقلاپ قويمىسا كۆڭلى ئۇنى-
مايتتى. زىممىسىدە مۇشۇنداق بىر مەسئۇلىيەتنىڭ بارلىقىنى
ئۇ ئىلگىرى چۇ مۇئەللىمگىمۇ بىلدۈرگەن ۋە شىنيۆگە بۇرۇنقى-
دىنمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان بولغانىدى. ئۇ گەرچە ئىلگى-
رى چۇ مۇئەللىمنى «شىنيۆگە ھېسداشلىق قىلىۋاتىسىز» دەپ
تەنقىدلىگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزىنىڭ ھېسسىياتىنى ھەر-
گىز «ھېسداشلىق» دەپ چۈشەنمەيتتى. چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆزى
تەنقىد بېرىۋاتقاندا ھاياجانلىنىپ: «ئىچ ئاغرىتىش، ھېسداشلىق
دېگەن سۆزلەرنى چاكىنىلار قويرۇق شىپپاڭشىتىدىغان قولدار-
لارغا، ھۆكۈمرانلارغا ئىشلىتىڭ» دېگەن گېپى ئۇنىڭغا بەك
ئېشىپ كەتكەندەك تۇيۇلغانىدى. يېڭى جۇڭگودا نەدىمۇ «پۇلدار-
لار»، «ھۆكۈمرانلار» بولسۇن؟ بۇ چۇ مۇئەللىمنىزە، ئادەتتە
شۇنداق ئەدەپلىك، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، ئەمما گەپ قىلسا ئەجەب
ھاياجانلىنىپ كېتىدىكىنا! يەنە تېخى ئۇ ئۆزى بىلەن شىنيۆ
ئوتتۇرىسىدىكى «مۇھەببەت» نى شەپەقنىڭ رەڭگىدىنمۇ نۇرلۇق،
بۇلاق سۈيىدىنمۇ سۈزۈك قىلىپ سۈرەتلىگەن، ئوقۇغۇچىسىغا
قىز - ئوغۇللارنىڭ خۇسۇسىي مۇھەببىتىگە چېتىلىدىغان نازۇك
تېمىدا سۆزلەشتىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرمىغان. يەنە كېلىپ، گەپلى-
رى شۇنچە قايىل قىلارلىق، مەردانە! جېنىڭ شاۋجېڭمۇ ياشلىق
بوسۇغۇسىغا ئەمەلىيەتتىن قەدەم باسقان قىز تۇرسا، ئوقۇغۇچى-
سىنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئازراقمۇ تەسىر قىلماسلىقى مۇم-
كىنمۇ؟ ئۇنىڭمۇ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىن ئاشۇ زۆرۈر بىر
قەدەمنى بېسىشنى ئارزۇ قىلغان، مۇھەببەت تېمىسىدىكى داڭ-
لىق ئەسەرلەرنى قىزىقىپ ئوقۇغان چاغلىرى بولغان، تېخى
ئۆزى «خاملېت» قىمۇ «رېژىسسورلۇق» قىلىپ باققان. خام-
لېتنىڭ ئوپېلىياغا بولغان ساپ، تەلۋىلەرچە مۇھەببىتى يۈرىكى-
نى تىترەتكەن، ئاشۇ بىر جۈپ ياشنىڭ مۇھەببەت تراگېدىيىسى
ئۈچۈن كۆز يېشىمۇ قىلغان، «خاملېت» ئۆز قولى بىلەن سەھ-

نىگە ئېلىپ چىقىلمىغاندا كۆڭلى قاتتىق يېرىم بولغان؛ ئانى-
سى: «ھېلىمۇ ياخشى ئايال باش قەھرىمانىڭلار ئاغرىپ قاپتۇ،
بولمىسا 4 ـ مايدا ئاشۇنداق ئويۇننى قويغىنىڭلار ئۇچۇن ‹ يۆنى-
لىش خاتالىقى ئۆتكۈزدى›، دېگەن گەپكە قالاتتىڭلار!» دېگەندە
يەنە قورقۇپمۇ قالغان. «خاملېت» بىلەن ئۆزى ئادەتتە ئىشلەۋات-
قان ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەتنى ماسلاشتۇرۇش ئۇنىڭغا
ھەقىقەتەن تەسكە توختىدى، بولۇپمۇ فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكى-
سىنىڭ تەشۋىقات ھەيئەتلىكىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن ئەھ-
ۋال تېخىمۇ شۇنداق بولدى.

لېكىن، ئۇ «خاملېت»تىن نېمىشقا مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ؟
نېمە ئۇچۇن ئوقۇتقۇچىسىغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن بارغان چېغىدا
يەنە بىردىنلا ئاجىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ؟ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ
سوئاللىرى ئالدىدا تىلى تۇتۇلىدۇ؟

جېڭ شاۋجېڭنىڭ كاللىسىدا چۇ مۇئەللىم، فاكۇلتېت پار-
تىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى، مەكتەپ پارتكومىنىڭ سېكرې-
تارى، يەنە دادىسى ئېيتقان نۇرغۇن نەزەرىيىلەر دەممۇدەم ئال-
مىشىپ تۇرۇۋاتاتتى... ئەلۋەتتە، چۇ مۇئەللىم قالغانلاردىن
پەرقلىقرەك پىكىر قىلاتتى ھەتتا ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى
ئارىسىدا ئىختىلاپمۇ بار ئىدى. نېمىشقا ئۇلارنىڭ ھەممىسلا
ئۆزىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى «ماركسىزم» دەپ ئاتايدۇ، ئوخشاش
بىر «ماركسىزم» نېمە ئۇچۇن ھەر خىل ئۇسۇلدا چۈشەندۈرۈل-
دۇ؟ نېمىشقا ئىختىلاپ كۆرۈلگەن نەزەرىيىلەر ئۇنىڭغا يەنە
تەسىر قىلالايدۇ؟ بەلكىم ئۆزىنىڭ كاللىسىدىمۇ بۇرژۇئازىيە
ئېڭىنىڭ تەسىرى بولسا، دەرھال پەرقلەندۈرۈۋېلىش ئىقتىدارى-
دىن مەھرۇم قىلىنىۋاتقاندۇ؟ ئۇ مۇشۇ ئىشنى دەپ ماركس،
ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، «ماۋ زېدۇڭ
تاللانما ئەسەرلىرى»نىڭ تۆت تومىنى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىق-
تى. ئەپسۇس، مەخسۇس «مۇھەببەت» تېمىسىدا يېزىلغان بى-

ـرەر ماقالىنى تاپالماي تېخىمۇ تېڭىرقاپ قالدى.

شۇ كۈنى جېك شاۋجىڭ شىنيۆ بىلەن كۆرۈشكەندە نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى ئويلاپ «بىلىمدان» قەسرى ئالدىدا خېلى ئۇزۇن ئايلاندى. سىنىپ مەسئۇلى بىلەن شىنيۆنىڭ مۇھەببەتلەشكىنىگە قوشۇلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سۈكۈت قىلسۇنمۇ ياكى شىنيۆنى «توسقۇنلۇقلاردىن قۇتۇلۇپ ئىنقىلابىي كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تىكلەش» كە قايىل قىلسۇنمۇ؟ ھەي، شىنيۆنىڭ يەنە قانچىلىك ئۆمرى قالغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟... ئۇنىڭ كاللىسىدا مانا مۇشۇنداق ئويلار كېزەتتى.

تۇيۇقسىز، جېك شاۋجىڭنىڭ كاللىسىدىن پاللىدە بىر ئۆي كېچىپ ئۆتتى. مەكتەپ: «ئۇدا ئىككى يىل ئوقۇشتىن توختىغانلار مەكتەپتىن چېكىندۈرۈلىدۇ» دەپ بەلگىلىمە تۈزگەن ئەمەسمىدى. خەن شىنيۆنىڭ كېسەل بولۇپ قېلىپ دەم ئېلىۋاتقىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشتى. توغرا، ئەمدى ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئەمەس، بىزنىڭ سىنىپ بىلەن ئالاقىسىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ ئىشىغا ئارىلىشالمىغاندىن كېيىن ئارىلاشمىسا بولمىدىمۇ؟ بىر ئادەمنىڭ كۈچى بەربىر پۈتۈن دۇنيانى قۇتقۇزۇشقا ئاجىزلىق قىلىدۇغۇ.

ئۇ ئاخىر ئۆزىنى ئىلاجسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان قىيىن مەسىلىنىڭ جاۋابىنى تېپىپ، بىرەرىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرۋازىسى ھەممىدە ئېتىلگەن «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدىن ئالدىراپ كەتتى، بەختىگە ئۇنى ھېچكىم كۆرمىدى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۆ قايتا ـ قايتا مۇزاكىرىلىشىپ، قايتا ـ قايتا تۈزىتىپ «يېڭى ھېكايىلەر» نىڭ تەرجىمىسىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇ كىتابنى قولىغا ئالغىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشقانىدى. بۇ جەرياندا ئۇ خۇشياقمىغانلىقتىن

ئەمەس، خىزمىتىنىڭ ئالدىراشلىقىدىن، خىلمۇ خىل سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ۋاقتىدا تۇتالمىدى. شىنيۆنىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قېلىشى بىلەن ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ ۋاقتى قىزنى يوقلاش، قىزنىڭ ھالىغا يېتىش بىلەن كەتتى؛ تەرجىمىسى ھە دېگەندە يېرىم يولدا توختاپ قېلىپ ئەسەر تاپشۇرۇش ۋاقتىنى سوزۇۋېرىشكە مەجبۇر بولدى. ئەمدى ۋاقتىنى يەنە سوزۇشقا بولمايتتى، نەشرىيات كىتابنى بەك سۈيلەپ كەتكىنىمۇ يوق، ئەمما ئۇ شىنيۆنى ئويلاپ قالغانىدى. چۇ يەنچاۋ بۇ كىتابنىڭ تەرجىمىسىگە يېڭى كىرىشكەن چاغدىلا شىنيۆ ئۇنىڭغا قىزغىنلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلگەن، ئاغرىپ يېتىپ قالغان چېغىدىمۇ ئۇنىڭدىن تەرجىمە ئەھۋالىنى سوراپ تۇرغانىدى. تەرجىمە كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان بۇ «تۇنجى كىتابخان» ئۇنىڭغا چەكسىز كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلدى. ھازىر چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىدۇ. لېكىن ئۇ قىزنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشى، ئۇنىڭغا مۇھەببەت بېرىشى، ئۆزى قىزىققان ئىشنىڭ خۇشاللىقىنى ھېس قىلدۇرۇشى كېرەك. تەرجىمىنى تۈگەتكەندىن كېيىن كىتابنى ئىككىسىنىڭ نامىدا چىقارماقچى، شۇڭا ھازىر ئۇ بۇ كىتابنى بالدۇرراق باسمىغا بېرىش، بالدۇرراق نەشردىن چىقىرىش ئۈچۈن مىنۇت - سېكۇنت بىلەن ھېسابلىشىپ كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. قاتتىق مۇقاۋىلىق يېپيېڭى كىتابنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇزغان چاغدىكى كۆڭۈللۈك مەنزىرىنى خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىۋاتىدۇ. شۇ چاغدا شىنيۆ قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر - ھە؟ راستىنىلا شۇنداق پەيت كەلسە، بۇ تەقدىرنىڭ، كەسپىنىڭ شىنيۆنى تاشلىۋەتمىگەنلىكىدىن، كۆڭۈللۈك تەرجىمە ھاياتىنىڭ مۇشۇنىڭ بىلەن باشلىنىپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىنكى مۇساپە يەنە ئۇزۇن - دە. شۇڭا چۇ يەنچاۋ ھاياتلا بولىدىكەن شىنيۆ بىلەن ئاشۇ ئۇزۇن مۇساپىلىك يولدا

قاتارلىشىپ ماڭىدىغانلىقىغا، شىنيۈنىڭ يىقىلىپ قالمايدىغانلىـ
قىغا ئىشىنەتتى.
خەن خانىم شىنيۈنىڭ چىرايىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىـ
لىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، كېسىلىنىڭمۇ قايتا قوزغالمايۋاتـ
قانلىقىنى سېزىپ تۇرۇۋاتاتتى. بۇ ئىش ئۈيدىكىلەرنى ئوبدانلا
خاتىرجەم قىلدى. لېكىن، چۇ يەنچاۋنىڭ پات ـ پاتلا كېلىشى
خەن خانىمنى ئەنسىرىتىپ قويىدى. ئۇ نەچچە قېتىم مۇشۇ ئىش
توغرۇلۇق خەي هاممىغا قاقشاپ بەردى.
— سىز نېمىشقا ئۇنى توسمايسىز؟
— خىجىل بولماي قانداق «كەلمەڭ» دېيەلەيمەن؟ —
دېدى موماي خىجالەت بولۇپ، — ئۇ ياخشى كۆڭلى بىلەن شۇنچە
يىراقتىن قىزىمىزنى يوقلاپ كەلگەن تۇرسا. مەن خەقنىڭ كۆڭـ
لىنى رەنجىتىشنى خالىمايمەن.
— ئەمىسە مەن خالايدىكەنمەن ـ دە؟ — خەن خانىمنىڭ
كۆڭلى بىر قىسىملا بولۇپ قالدى، ئىچىدە ئىختىيارسىز: «كىم
خەقنى رەنجىتىشنى خالايدۇ؟ لېكىن، بۇ چۇ مۇئەللىممىزە.
ئۇنى بەربىر رەنجىتىدىغان ئىش، ئەمدى نېمە ئامال بار؟»
دېگەنلەرنى ئويلىدى.
شۇ كۈنى چۇ يەنچاۋ ئۇچىنچى يىللىقتا دەرس بېرىپ بو-
لۇپ، تامىقىنى ئالدىراپلا يەپ «بىلىمدان» قەسىرگە يېتىپ
كەلدى.
— چۇ مۇئەللىم، سىزكەنسىز ـ دە؟ — ئادەتتىكىگە
ئوخشاشلا ئۇنىڭغا ئىشىكنى خەي هاما ئېچىپ بەردى، — تازا
بىر ئىش بولدى، شىنيۈ سىرتقا چىقىپ كەتكەن. . .
— سىرتقا چىقىپ كەتكەن؟ — چۇ يەنچاۋ تولىمۇ تاسادىـ
پىيلىق هېس قىلدى، — نەگە كەتتى، كېسىلىدە بىرەر ئۆزگىـ
رىش بولمىغاندۇ؟
— مۇنداق ئىش، — دېدى خەن خانىم ئىچكەركى ئۆيدىن

چىقىپ، ــ بۈگۈن مەن يەڭگىسىنى شىنيۆنى ئاپىرىپ تەكشۈر-
تۈپ كېلىشكە بۇيرۇدۇم. تەكشۈرتكىنىمىزگە بىر ئاي بولۇپ
قالغان.

ــ تەكشۈرتۈشكە؟ دوختۇرخانىدا ئادەتتە ئەتىگەنلىرى
تەكشۈرۈش قىلىناتتىغۇ. بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق كېلىشىپ
بولغان. مەن شىنيۆنى ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە تەكشۈرتكىلى ئاپى-
رىدىغان بولغان. . . ــ دېدى چۇ يەنچاۋ.

ــ چۈشتىن كېيىن كېسەل كۆرسەتكىلى بارىدىغانلار ئاز-
راق بولىدۇ، دوختۇرمۇ ئەستايىدىل تەكشۈرىدۇ، ــ دېدى خەن
خانىم كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ ئۇنىڭ يەڭگىسى بىر ئىشلاردا بەك
ئىنچىكە، ھەم ئۆزى ئوقۇغان، ئۇ ھەمراھ بولۇپ بارسا شىنيۆ-
دىن مەنمۇ خاتىرجەم. چۇ مۇئەللىم، بۇ ئىشتا سىزنى ئاۋارە
قىلساق بولمايدۇ، ھېلىمۇ سىزنىڭ جىق ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق.
بۇنداق كېتىۋەرسە بىز ئاتا - ئانا بولغۇچىلارمۇ يۈزىمىز چىمىل-
داپ خىجىل بولۇپ قالىدىكەنمىز.

ــ خەن ھامما، بۇنداق تەكەللۇپ قىلماڭ، ــ دېدى شىنى-
يۆدىن ئەنسىرەپ قالغان چۇ يەنچاۋ خوشلىشىش ئۇچۇن كەينىگە
بۇرۇلۇشقا تەمشىلىۋېتىپ، ــ ئەمىسە. . . مەن دوختۇرخانىغا
بېرىپ باقاي.

ــ بولدى، ــ دېدى خەن خانىم جاھىللىق بىلەن ئۇنى
قېپقېلىشقا دەۋەت قىلىپ، ــ ئۆيگە كىرىپ ئازراق چاي ئىچىپ
كېتىڭ، يەنە سىزگە دەيدىغان گەپلىرىممۇ بار.

چۇ يەنچاۋ ئامالسىز خەن خانىمنىڭ ئارقىسىدىن قورۇغا
كىردى، ئەمما نېمە دېسە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلمىگەچكە
ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئۇ تۆر ئۆيگە كىرگەندە، خەن زىچى چاي
ئىچىپ ئولتۇراتتى، چۇ يەنچاۋ شۇندىلا بىرنېمىنى چۈشەنگەندەك
بولدى. ئەگەر بۇ ئىككىيلەن شىنيۆنىڭ قاچان مەكتەپكە قايتىپ
بارالايدىغانلىقىنى سوراپ قالسا، نېمدەپ جاۋاب بەرگۈلۈك؟

— چۇ مۇئەللىم، كېلىڭ! — خەن زىچى ئەدەپ بىلەن
ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئورۇن كۆرسەتتى. بۇ ھال چۇ يەنچاۋ-
نى «بايا پەرەز قىلغىنىم توغرا ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلتۇ-
رۇپ قويدى. ئەمەلىيەتتە، خەن زىچى ئالايىتەن چۇ يەنچاۋنىڭ
كېلىشىنى كۇتۇپ تۇرغانمۇ ئەمەس ئىدى. يېقىندىن بېرى ئالا-
ھىدە ھۇنەر - سەنئەت شىركىتىدە ھەر كۇنى سىنىپىي كۇرەش
يۇرگۇزۇلۇۋاتاتتى. ھازىرغىچە بىرەر مەسىلىسى تارتىپ چىقى-
رىلمىغان بولسىمۇ، خەن زىچى نېمىشقىدۇر ئۆزىنىڭ قىلغان
ئىشلىرىدىن بىرەر چاتاق چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ يۇرەت-
تى، شۇڭا ئاشۇنداق يىغىنلارغا قاتناشسىلا يۇرىكىنى ۋەھىمە
باساتتى. بۇگۇن چۇشتىن كېيىن ئۇ يىغىندا پەقەت ئولتۇرالماي
«بېقىنىم ئاغرىۋاتىدۇ، كېسەل كۆرسىتەتتىم» دەپ باھانە كۆر-
سىتىپ ئۆيگە قايتىپ كەلگەنىدى. لېكىن، قىزى ئۆيدە بولمى-
غاچقا، ھېچ ئىشقا قولى بارماي ئولتۇراتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ
كېلىشى ئۇنى خۇرسەن قىلدى. چۇنكى، ئۇ بۇ بىلىملىك يىگىت
بىلەن پاراڭلىشىشنى خالايتتى.

چۇ يەنچاۋ خەن زىچىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن خەن
خانىم ئاغزى يېپىق پىيالىدە ئۇنىڭغا ئۆزى چاي ئەكەلدى.

— خەن تاغا، خەن ھامما، — دېدى چۇ يەنچاۋ چاينى
قولىغا ئېلىپ شىرەگە قويغاچ. ئۇنىڭ شىنيۆ ئۆيدە يوق پۇرسەت-
تىن پايدىلىنىپ بەزى گەپلەرنى قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا دەۋېلىش
ئويى بار ئىدى، شۇڭا قورۇنۇپ ئولتۇرمايلا دېدى، — يېقىندىن
بېرى شىنيۆنىڭ سالامەتلىكى تېز ئەسلىگە كېلىۋاتىدۇ. . .

— راست دەيسىز، ھازىر ئۇنىڭ كەيپىياتى بۇرۇنقىدىن
جىق ياخشى، — خەن زىچى ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا دېدى، —
بۇمۇ لۇ دوختۇرنىڭ كۆيۇنۇپ داۋالىغىنىدىن، سىزنىڭ ئۇنىڭغا
كۆڭۇل بۆلگىنىڭىزدىن، مەدەت بەرگىنىڭىزدىن بولدى. شىنيۆ
تېخى بالا ئەمەسمۇ. مۇشۇنداق پەپىلەپ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر

ئالساق، كەيپىياتى ياخشىلىنىدۇ، كېسىلىمۇ يېنىكلەيدۇ. سىز بىرەر كىتاب تۈزۈۋاتقان ئوخشىمامسىز؟ قارىسام بىزنىڭ قىز شۇ ئىشقا بەك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندەك. . .

ئەسلى چۇ يەنچاۋنىڭ بۇ ھەقتە بىر نەرسە دېيىش ئويى يوق ئىدى، خەن زىچى تۇيۇقسىز گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قالغان بولغاچقا، ئامالسىز ئېغىز ئاچتى، — ھەئە، شىنيۈ بىلەن بىرلىكتە لۇشۇننىڭ «يېڭى ھېكايىلەر» دېگەن كىتابىنى تەرجىمە قىلىۋاتاتتۇق. . .

— قىزىمىز بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالارمۇ؟ قارىسام، سىز ئىلھام بېرىش مەقسىتىدە ئەتەي ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى تاپشۇرۇپسىز، ياخشى نىيىتىڭىزنى سېزىۋالدىم. سىزگە كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن. شىنيۈ كىچىك، ئوقۇتقۇچىسى بىلەن تەڭ تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنالىشى مۇمكىنمۇ؟ — خەن زىچى قىزىنىڭ ئوقۇشتىن توختاپ قالغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ئىختىيارسىز ئۇلۇغ - كىچىك تىندى. ئۇنىڭ قىزىنىڭ قابىلىيىتىنى تۆۋەن كۆرۈشكە كۆڭلى ئۇنىمايتتى، قىزىنىڭ يارامىلىق ئادەم بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن، ھەي. . . ئەگەر مۇشۇنداق ياخشى ئوقۇتقۇچىغا ئۇچراپ قالمىغان بولسا، قىزىمىزغا تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىشى نەدە تۇرۇپتۇ؟

— ياق، خەن تاغا، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — شىنيۈنىڭ تىل قابىلىيىتى ناھايىتى يۇقىرى، ئەدەبىياتقا تولىمۇ ھەۋەس قىلىدۇ. لۇشۇننىڭ ئەسەرلىرى توغرۇلۇق مۇستەقىل، ئۆزگىچە پىكىر قىلالايدۇ. تەرجىمە جەريانىدا ماڭا نۇرغۇن ياردەملەرنى بەردى. ھازىر بىز ناھايىتى ئوبدان ماسلىشىپ ئىشلەۋاتىمىز. . .

— شۇنداقمۇ؟ — خەن زىچى سۆيۈنۈش ئىچىدە كۈلۈمسىرىدى. بۇ كۈلۈمسىرەش گەرچە بىرئاز ھەسرەتلىك چىققان بولسىمۇ، لېكىن چۇ يەنچاۋنىڭ قىزىنى ماختىغانلىقىنى ئاڭلاپ

ئىچىدە ئىختىيارسىز خوش بولدى، — مەن ئۇنىڭ تەرجىمە قىلـ-
غان نەرسىلىرىنى تېخىچە كۆرۈپ باقمىغان. سىز تەرجىمە قىلـ-
غان «شەمشەر سوقۇش»نى كۆردۈم. تىلى بەك ياخشى چىقىپ-
تۇ. لۇشۇن توغرۇلۇق جىق بىر نېمىلەرنى بىلمىسەممۇ، گەن
جياڭ، مۇشىيېنىڭ ھېكايىلىرى بىلەن خېلى تونۇش. تەرجىمىنى
ناھايىتى ياخشى قىپسىز، بىر ئولتۇرۇشۇمدا ئوقۇپ تۈگىتىۋەت-
تىم.

— بەك ماختىۋەتتىڭىز، ئەسلى ئەسەر ياخشى بولمىغان
بولسا، ھەرقانچە تىرىشقىنىم بىلەنمۇ بىكار ئىدى، — چۇ يەنچاۋ
راستچىللىق بىلەن گەپ قىلدى، — تەرجىمە جەريانىدا مەنەنى
كەتكۇزۇپ قويۇشتىن جىق ئەنسىرىدىم. ئالايلۇق، ھېلىقى بىر-
نەچچە كۇپلېتلىق غەلىتە ناخشىنى تەرجىمە قىلغاندا، دەسلەپتە
ئۇدۇل تەرجىمە ئۇسۇلىنى قوللىنىپ جىق قىينالغانىدىم، كې-
يىن شىنيۆنىڭ تەكلىپى بويىچە مەنەدىن تەرجىمىگە كۆچتۈم.
دېگەندەك، ئۇ ناخشىنى خېلى ئەركىن تەرجىمە قىلالىدىم.

— مۇنداق دەڭ! — دېدى خەن زىچى خۇشاللىق بىلەن
بېشىنى لىڭشىتىپ. ئۇ ھېلىقى كۈنى «شەمشەر قويۇش»نىڭ
تەرجىمىسىنى كۆرگەن چېغىدا، «ناخشىنىڭ تەرجىمىسىگە يەنە-
مۇ ئىشلىسە بولغۇدەك» دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن، لېكىن
خىجىل بولۇپ دېيەلمىگەنىدى. بۇنى ئاڭلاپ ئۆز كۆڭلىدە قىزى-
دىن ئىختىيارسىز پەخىرلەندى.

خەن خانىم بىر چەتتە سەۋر قاچىسى توشۇپ ئولتۇراتتى.
بۇنداق گەپلەرنى ئۇ چۈشىنىپ كېتەلمەيتتى ھەم پەقەتلا قىزىق-
مايتتى. ئۇ ئاخىر ئەدەپ بىلەن گەپ ئارىلىدى:

— ئەگەر شىنيۆدە ئاز - تولا قابىلىيەت بار دېسەك، ئۇمۇ
چۇ مۇئەللىمنىڭ ياخشى تەربىيىسىنىڭ شاراپىتى. چۇ مۇئەللىم
قىزىمىزغا ناھايىتى كۆڭۈل بۆلدى، نۇرغۇن ۋاقتىنى سەرپ
قىلىپ ئۇنىڭغا دەرس ئۆگەتتى، دائىم كېلىپ يوقلاپ تۇردى.

سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتساق بولىدىكىن؟
چۇ يەنچاۋ ئالدىراپلا جاۋاب بەردى:
— خەن ھامما، بۇ مېنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم. مەن ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، يا مەن يات ئادەم بولمىسام. . .
— ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن بىزنىڭ يۈزىمىز چىمىلداي-دىكەن، — دېدى خەن خانىم كۈلۈپ، — شىنيۈ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بولسا، چۇ مۇئەللىمنى ئاۋارە قىلساقمۇ ھېچگەپ ئەمەس ئىدى. لېكىن ھازىر، ھەي-ي! بۇ بالىنىڭ رىزقى شۇنداق ئوخشايدۇ، قاراپ تۇرۇپ بۇ نىجىس كېسەل چاپلىشىۋالدى. قارىسام، بىر - ئىككى يىل ئىچىدە ھېچ ياخشىلىنىپ قالىدىغاندەك ئەمەس. يەنە كېلىپ ئوقۇشىمۇ توختاپ قالدى. ئەمدى ئۆيدە كاللىسىنى ئاۋارە قىلىپ مىڭ ئۆگەنگىنى بىلەن ھېچنېمىگە ئەسقاتامدىكىن دەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە مۇئەللىمنىڭ ۋاقتىنى ئالىدىكەن. مېنىڭ پىكرىم، ئەمدى ئۇ ئۆزى ئۆگىنىشنى قويۇپ ئوبدان ئارام ئالسۇن. سىز شۇنداق ئالدىراش ئىكەنسىز، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى مۇھىم ئەمەسمۇ؟ ئەمدى ئۇنى كۆرگىلى كەلمەڭ!
خەن زىچىنىڭ قوشۇمىلىرى ئىختىيارسىز تۈرۈلدى، بايىقى خۇشال كەيپىياتى توزغاقتەك غايىب بولدى، ئايالىنىڭ گەپلىرى ئورۇنلۇق بولسىمۇ، يۈرىكىگە جاققىدە تەگدى:
— كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر ئىش بولمىسا، شىنيۈ خاتىرجەم دەم ئالالامتى؟
— راست، — دېدى چۇ يەنچاۋ غەمكىنلىك بىلەن خەن خانىمغا قاراپ، — سىز بىلىسىز، بۇ كىتاب ئۇنىڭغا كېسەلنىڭ ئۈستىدىن غالىب كەلگۈدەك جاسارەت ئاتا قىلدى. بىز كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى تۈگىتەيلا دەپ قالدۇق. مېنىڭ ئۈمىد قىلىدىغىنىم. . .
— توغرا، سىز ئۇنىڭغا ياخشى بولسۇن دەيسىز! — خەن

خانىم ئۇنىڭ گېپىنى تارتىۋالدى ۋە خىيالىدىن ئىختىيارسىز: «نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم بۇ، گەپنى ئوچۇقلا دېسەم بولغۇدەك. مېنى يۈز - خاتىرە قىلمىدى دېسىمۇ مەيلى!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى ۋە چىرايىدىكى كۈلكىنى يوقاتماي گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇ سىزگە نېمە ياردەم بېرەلەيتتى، يەنە ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى ئاقسايدۇ شۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە شىنيۈ قىز بالا، بىزگە كىچىكتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئاللىبۇرۇن يىگىرمىنىڭ قارىسىنى ئالدى، چوپچوڭ قىز بولۇپ قالدى. سىزمۇ ياش ئىكەنسىز، ئوقۇشتىن توختىغان بىر قىز ئوقۇغۇچى بىلەن شۇنچە يېقىن بولۇپ كەتسىڭىز، مەكتەپىڭلاردا سۆز - چۆچەك بولىدۇ. سىزنىڭ ئىناۋىتىڭىزگە تەسىر يەتسە بىزنىڭ يۈزىمىزگىمۇ سەت ئەمەسمۇ؟

چۇ يەنچاۋ جايىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئەسلىدە خەن خانىمنىڭ ئۇنىڭغا دېمەكچى بولغانلىرى مۇشۇ ئىكەندە!

خەن زىچى خوتۇنىنىڭ بۇنداق دېيىشىنى كۈتمىگەنىدى. ئۇ بايا خوتۇنىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى تاقىتى تاق بولۇپ ئۇنىڭغا بىرنەچچە قېتىم كۆز ئىشارىتى قىلدى، لېكىن خەن خانىم كۆرمىگەنگە سېلىپ گېپىنى دەۋەردى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىرەر ئىش كېلىپ قالسا، ئاغزىنى ئوڭاي توسقىلى بولمايتتى. خەن زىچى ئاخىر ئاچچىق ئارىلاش ئاھاڭدا خوتۇنىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

— سەن نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ؟ ئەدەپسىزلىكىنى قارا بۇنىڭ! . . . — ئۇ خوتۇنىنىڭ گەپلىرىدىن قاتتىق خىجىل بولۇپ، ئوڭايسىزلىق ئىچىدە چۇ يەنچاۋغا قاراپ دېدى، — چۇ مۇئەللىم، بىزنىڭ بۇ ئايال تۈزۈك ئوقۇمىغان، شىنيۆنىڭ كېسىلىدىن تولا ئەنسىرەپ مۇشۇنداق بولۇپ قالدى. قىزىغا كۆيۈنگىنى ئۈچۈن بايا ئالدىراپ گەپ قىلىپ سالدى، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ!

— سىلەر كۆپ ئوقۇغان، جاھاننىڭ ئىشلىرىنى مەن قارا تۇركتىن ئوبدانىراق چۈشىنىسىلەر ئەمەسمۇ! — دېدى خەن خا-نىم كۇلۇمسىرەپ، — چۇ مۇئەللىمنىڭ بۇنداق غەرىزى يوق ئىكەنلىكى ماڭىمۇ ئايان، بالدۇرراق ئەسكەرتىپ قويدۇم شۇ. شۇنداق قىلساڭلار ھەر ئىككىڭلارغا ياخشى. راستىنىلا بىرەر گەپ تارىلىپ قالسا، چاتاقنىڭ چوڭى چىققىنى شۇ!

بايىدىن بېرى جىمىدە ئاڭلاپ ئولتۇرغان چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەندى. شىنيۆنىڭ ئانىسى بەك سەزگۈر ئىكەن ئەمەسمۇ، ھەممىنى سېزىۋاپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۆزىنىمۇ، ئۇلارنىمۇ ئالداپ بۇلارنى ئىنكار قىلسۇنمۇ ياكى ھەقىقىي ئەھۋالنى دېسۇنمۇ؟ ئۇ شىنيۆنى ئويلاپ قالدى. ھېچگەپتىن ھېچگەپ يوق ئارىدىكى مۇھەببەتنى يوشۇرسا، بۇ شىنيۆ ئۈچۈن خورلۇق ئىدى. چۇ يەنچاۋ بىر دەملىك سۈكۈتتىن كېيىن ھەقىقىي ئەھۋالنى دېيىش قارارىغا كەلدى:

— خەن ھامما، ياخشى نىيىتىڭىزنى چۈشەندىم. توغرا، مەن ئۆزۈمنىڭ ئابرۇيىنىمۇ، شىنيۆنىڭ ئابرۇيىنىمۇ قەدىرلەي-مەن. مەن ئۇنىڭ ھەم ئوقۇتقۇچىسى ھەم دوستى. شىنيۆگە زىيىنى تېگىدىغان ئىشلارنى مەن ھەرگىز قىلمايمەن، سىز بۇ-نىڭدىن تولۇق خاتىرجەم بولۇڭ! بىراق، بۈگۈن ئىككىڭلارنىڭ ئالدىدا بىر ئىشنى چۈشەندۈرۈپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ: سىلەر شىنيۆنىڭ ئاتا - ئانىسى. ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭ-لارنى، بىرەر زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىشىنى خالىمايدىغانلى-قىڭلارنى بىلىمەن. لېكىن، بىلەمسىلەركىن، مەنمۇ ئۇنى سۆ-يىمەن، سىلەرگە ئوخشاشلا ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن!

ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئېيتىلغان بۇ گەپ خەن زىچىنىمۇ، خەن خانىمنىمۇ قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى.

خەن زىچىنىڭ بۇگۇنكى پاراڭ توغرۇلۇق ئىدىيە تەييارلىقى يوق ئىدى، شۇڭا بۇ ئىشنىڭ تەرەققىياتى پۈتۈنلەي ئۇنىڭ كۈت-

مىگەن يېرىدىن چىقتى. بابا خوتۇنىنىڭ گېپى ئورۇنسىزدەك بىلىنگەن بولسا، ئەمدىلىكتە چۇ يەنچاۋنىڭ جاۋابى ئۇنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدىمۇ مۇھەببەت پەيدا بولسا ـ ھە! خەن زىچى ئۆزىنى توساتتىن تولىمۇ قېرىپ كەتكەندەك، قۇلاقتىن، كۆزدىن قېلىشۋاتقاندەك، كاللىسىنى دات بېسىپ قالغاندەك سەزدى. قىزىق، يېنىدىلا يۈز بەرگەن ئىشنى سېزەلمىسە ـ ھە؟ توغرا، قىزى چوڭ بولۇپ ياشلىق بوسۇغىسىغا قەدەم قويدى. بۇ ياشلارنىڭ ئىدىيىسى تازا جانلىنىدىغان، ھېسسىياتى ئۇچقۇرلىشىدىغان ۋاقتى، يات جىنسلارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كەم بولىدۇ. مۇھەببەت تورىغا ئىلىنىپ قالسا ئۆزىنى تارتىپ ئالال-مايدۇ. ياخشى جۈپتىن بىرنى تېپىپ بەختىنى تېپىشمۇ، نىكاھ-تا ئوڭۇشسىزلىقتا ئۇچراپ پاجىئەلىك ئەھۋالغا قېلىشمۇ مۇم-كىن. يەنە كېلىپ مۇھەببەت تراگېدىيىسى بىر ئادەم ئۇچۇن ئېيتقاندا نۇرغۇن تالاپەتلەرنى كەلتۈرىدۇ، ھاياتىنى نابۇت قىلى-دۇ. ئاتا ـ ئانا بولغان بۇ ئىككىسى بىخۇدلۇق قىپتۇ. بۇ ئىشتا قىزى توغرۇلۇق بۇرۇنراق ئويلىنىشى، ئۇنىڭغا ھايات يولىدا نۇرغۇن خەۋپلىك، تار يوللارنىڭ بارلىقىنى، ئېھتىيات بىلەن مېڭىشى كېرەكلىكىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى كېرەك ئىدى. . . لېكىن، ئۇلار بۇلارنى قىلىشقا ئۇلگۇرەلمەپتۇ. ئەمدى چۇ يەنچاۋ نەق گەپنى دېدى. . . خەن زىچى ھەقىقىي ئەھۋالنى بالدۇرراق بىلگەن بولسا، قىزىنى توسقان بولاتتى. ئەمدى بولغۇلۇق بولۇپ بوپتۇ!

— ھە، ئەمىسە بابا دېگەن گەپلىرىمۇ ئاساسسىز ئەمەس-كەندە! — خەن خانىم شۇنداقىراق بىر ئىشنىڭ بولىدىغانلىقىنى پەملىگەنىدى. شۇنداقتىمۇ چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ھەقىقىي ئەھۋالنى ئاڭلاپ قاتتىق ھەيران قالدى، ئۆزىنىڭ بۇ گەپلەرنى نېمە ئۇچۇن بالدۇرراق دېمىگەنلىكى ئۇچۇن ئۆكۈندى، يەنە

تۇرۇپ بۈگۈن بولسىمۇ كەسكىن تەدبىر قوللانغانلىقىدىن، كال-
لىسىنىڭ ئېرىنىشكىدىن سەگەك ئىكەنلىكىدىن ئىچىدە خۇش
بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكى دۇپۇلدەپ كەتتى، ئىچىدە: «بۇ بىلىم-
لىك، سۆزمەن ئوقۇتقۇچىغا ئەمدى قانداق ئامال قىلغۇلۇق؟»
دەپ ئويلىدى. يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ بىر نېمە دېسە قارشى تەرەپنى
رەنجىتىپ قويىدۇ، بۇنىڭغا ھەم ئۆزىنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنىمايدۇ.
شىنيۆگە شۇنچە ياخشىلىق قىلىۋاتقان ئادەمگە ئاشۇنداق مۇئامىلە
قىلسا بولامدۇ؟ يەنىلا ياخشى گەپ قىلىپ ئۇنى چىرايلىق ئۇزد-
تىپ قويسا، بۇنىڭدىن كېيىن كەلمەسلىككە كۆندۈرسە ئىش
پۈتەمدۇ؟ خەن خانىم شۇلارنى ئويلاپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرت-
كەچ مۇنداق دېدى:

— چۇ مۇئەللىم، مەنمۇ، شىنيۆنىڭ دادىسىمۇ ئەزەلدىن
سىزنى چوڭ كۆرۈپ كەلدۇق. سىز شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسى،
«بىر كۈنلۈك ئۇستاز - شاگىرت ئۆمۈرلۈك ئاتا - بالىغا ئوخ-
شايدۇ» دېگەن گەپ بار. شىنيۆگە قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى
ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمىز. لېكىن، بالىمىز كىچىك، ئۇنىڭ
ئۇستىگە كېسەل تۇرسا توي ئىشىنى تىلغا ئېلىشقا بولامدۇ
دەيسىز؟ يەنە كېلىپ، چۇ مۇئەللىمنىڭ يېشىمۇ كىچىك ئە-
مەس. بۇ يىل يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرگەنسىز؟ ئۆمۈرلۈك چوڭ
ئىشىڭىزنى شىنيۆ ئاقسىتىپ قويمىسۇن يەنە. شارائىتىڭىز
شۇنداق ياخشى، نەددىن لايىق ئىزدەيمەن دېسىڭىز تېپىلىدۇ
ئەمەسمۇ؟ بۇنداق بىر كېسەل قىزغا ئۈمىد باغلاپ يۈرسىڭىز
ئەرزىمدۇ؟...

— خەن ھامما! — قاتتىق ھاياجانلانغان چۇ يەنچاۋ خەن
خانىمنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى، — مېنىڭ نەزىرىمدە شىنيۆ بىچا-
رە كېسەل قىز ئەمەس، جاھاندىكى ئەڭ ياخشى قىز، مۇكەممەل
قىز. مەن ئۇنى بۇرۇنلا سۆيەتتىم، ئۇمۇ مېنى سۆيەتتى. ئەگەر
ئۇ ئاغرىپ قالمىغان بولسا، مەن ئۇنىڭغا ھېسسىياتىمنى بۇنچە

تېز ئىپادىلىمىگەن بولاتتىم. لېكىن، كېيىن ئەھۋالدا ئۆزگە-
رىش بولدى. ئۇ كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى. بىلەمسىز؟
مەكتەپتىن، كوللېكتىپتىن، ئۆگىنىش قىلىش، كەسىپ بىلەن
شۇغۇللىنىش پۇرسىتىدىن ئايرىلىپ قالغان ئادەم نېمىگە موھ-
تاج بولىدۇ؟ ھېسسىياتقا، مۇھەببەتكە موھتاج بولىدۇ! مەن
مۇھەببىتىم بىلەن ئۇنىڭ قەلبىنى ئىللىتىشىم، ئۇنىڭغا كېسەل
ئازابىنى، قايغۇ - ئازابنى ئۇنتۇلدۇرۇشۇم، ساغلام ئادەملەرگە
ئوخشاش گۈزەل ياشلىقى بارلىقىنى ھېس قىلدۇرۇشۇم كېرەك! —
چۇ يەنچاۋنىڭ شىرەگە تىرەلگەن قوللىرى بىلىنەر - بىلىنمەس
تىترەپ كەتتى، يۈزى زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن قىزار-
دى، كۆزلىرى سەمىمىي بىر نەزەردە خەن خانىمغا، ئاندىن خەن
زىچىغا قادالدى، — ئىككىڭلارنىڭ پىكرىنى بالدۇرراق ئالمىغى-
نىم ئۈچۈن ئەپۇ قىلىڭلار! سىلەرنىمۇ ماڭا ئوخشاش ئويلىسا
كېرەك دەپ ئويلاپتىمەن. سىلەر شىنيۆنىڭ ئاتا - ئانىسى،
مېنىڭمۇ ئاتا - ئانام. ئاتا - ئانامدىن گەپ يوشۇرسام بولمايدۇ:
مەن شىنيۆنى سۆيىمەن، شىنيۆمۇ مېنى سۆيىدۇ. مەن مەڭگۇ
ئۇنىڭغا ھەمراھ بولىمەن، مەڭگۇ يېنىدىن ئايرىلمايمەن!

كۆز ئالدىدىكى بۇ ھېسسىياتچان يىگىتكە قاراپ قالغان خەن
زىچى قاتتىق تەسىرلەندى، بۇرۇنقى ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك
ئەسلىمىلەر كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتتى. بۇ ياش ئوقۇت-
قۇچى ئىلگىرى ئۇنىڭ نەزەرىدە تولىمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەم
ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن، تېخىمۇ سۆيۈملۈك كۆرۈ-
نۈپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ شىنيۆ ئۈچۈن قانچىلىك مۇھەببەت،
قانچىلىك كۈچ ئاتا قىلدى، «بىلىمدان» قەسرى ئۈچۈن قانچى-
لىك خاپىلىق ھاياتىي كۈچ ئېلىپ كەلدى؟ ھاياتلىق يولىدا
مۇھەببەت ئىشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، شۇنداق ئەھۋالدا قى-
زى مۇشۇنداق بىر ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قالسا خۇش بولۇش
كېرەكمۇ ياكى توسقۇنلۇق قىلىش كېرەكمۇ؟ ياق، شىنيۆ مۇس-

تەقىل پىكىر قىلالمايدىغان ساددا بالىلاردىن ئەمەس. ئۇ مۇ- شۇنداق ياخشى ئادەمنى تېپىپتۇ. خەن زىچىنىڭ بۇ دۇنيالىقتا بىرلا قىزى بار، ئۇن توققۇز يىلدىن بېرى قىزى قەلب رىشتى- سىنى، ئۈمىدىنى دادىسىغا باغلاپ ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. خەن زىچى هازىرغىچە شىنيۆگە قانداقراق بىر كۆيئوغۇل تاللاش مەسىلىسىنى ئويلىشىپ باقماپتىكەن، ئەمدى چۇ يەنچاۋ ئۆيگە ئۆزى كىردى. مانا بۇ ئەڭ ياخشى نامزات ئەمەسمۇ؟ ئەمدى ئەتراپتىن دېڭىزدىن يىڭنە ئىزدىگەندەك ئىزدەش هاجەتسىز. ئۆزى قېرىدى، قىزىغا بىر ئۆمۈر باقىۋەندە بولالمايدۇ، هامان بىر كۈنى ئۇنى تاشلاپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇ كېسەلچان قىزىنى كىمگە تاپشۇرىدۇ. چۇ يەنچاۋ قىزىنى خاتىرجەم تاپشۇرسا بولىدى- دىغان بىردىنبىر ئادەم. قىزىنىڭ بەختىنى، هاياتىنى، كېيىن- كى تەقدىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇش، ئۆزلىرى ئادا قىلالمىغان بۇرچىنى قىزى ئۇچۇن ئادا قىلىشنى ئۇنىڭدىن ئۆتۈنۈش كېرەك!

خەن زىچى قىزىنى تالالىق قىلىدىغان ۋاقىت راستىنلا يېتىپ كەلگەندەك بىر خىل قىيالماسلىق ئىچىدە قالدى. لېكىن ئۇ شىنيۆنىڭ چۇ يەنچاۋنى تاللىغانلىقىدىن رازى ئىدى. ئەمدى دېيىش كېرەك، كۆڭلىدىكىنى ئۇنىڭغا بىلدۈرۈش كېرەك...

بىراق، قورسىقىدا ئاللىبۇرۇن چوت سوقۇپ بولغان خەن خانىم ئېرىنىڭ كۆزلىرىدىكى ئالامەتلەرنىڭ تېگىگە يېتىپ بو- لۇپ، ئۇنىڭغا گەپ قىلىش پۇرسىتى بەرمەي ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى:

— چۇ مۇئەللىم، شىنيۆنى سىزچىلىك چوڭ بىلىدىغان، ئەخلاق - پەزىلەتلىك يىگىت كەم تېپىلىدۇ. بىزمۇ سىزنى شۇنداق هۆرمەتلەيمىز، — خەن خانىم ئاساسىي مەقسەتنى كې- يىنرەك دېيىش ئۇچۇن ئاۋۋال تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلدى. ئۇ ئەسلىدە بۇنچە جىق گەپ قىلىشنىڭ هاجىتى يوق دەپ قارىغا- نىدى. چۇ يەنچاۋمۇ ئىككىسىنىڭ رازىلىقى يوقلۇقىنى بىلگەندىن

كىيىن، چىرايلىقچە بولدى قىلسا بولاتتى. ئويلىمىغان يەردىن سۆزلىگەنسېرى ئەزۋەيلەپ، نىيىتىدىن يانماي ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «مۇھەببەت» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەسلىكى ئۇنىڭ يۈزىنى قىزارتىۋەتتى. قارىغاندا، بۇ يىگىتكە چىرايلىق گەپ ئاقمايدىغان ئوخشايدۇ. خەن خانىم شۇلارنى ئويلاپ ئۆزىنى بېسىۋالدى ۋە بىرئازدىن كېيىن ئېغىز ئاچتى، — لېكىن، بۇ ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقى ئېنىق. سىز ئارىمىزنى باشقا - باشقا ئىككى دىنىنىڭ ئايرىپ تۇرغانلىقىنى بىلىشىڭىز كېرەك.

خەن زىچىنىڭ شېرىن خىيالىنى خوتۇنىنىڭ گەپلىرى بۇزۇۋەتتى. ئۇ ئىختىيارسىز سەگەكلەشتى: ئۇ بايا بىخۇدلۇق قىلغان، تولىمۇ مۇھىم بىر مەسىلىگە سەل قارىغانىدى، چۇ يەنچاۋ مۇسۇلمان ئەمەس ئىدى.

— دىن؟ — چۇ يەنچاۋ دەماللىققا گاڭگىراپ قالدى، — شىنيۆ. . . مۇ دىنغا ئېتىقاد قىلامدۇ؟

— بۇنى سوراش كېتەمدۇ؟ — دېدى خەن خانىم قىلچە يوشۇرماي، — خۇيزۇلارنىڭ دىنغا ئىشەنمەيدىغىنىنى نەدە كۆرگەنتىڭىز؟ بىز ئاللاغا ئىشىنىمىز، سىلەر خەنزۇلار بۇدساتۋاغا ئىشىنىسىلەر. . .

— مەن بۇدساتۋاغا ئىشەنمەيمەن، ھەرقانداق دىنغا ئىشەنمەيمەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — لېكىن، مەن سىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىڭلارنى ھۆرمەتلەيمەن. ئىسلام دىنى تىنچلىقنى، مېھرىبانلىقنى تەرغىب قىلىدۇ. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىنسانلارنىڭ ئورتاق، گۈزەل ئارزۇسى. ئېتىقاد ئادەمنى ئالىيجاناب قىلىدۇ، قەلبىنى ساپلاشتۇرىدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئادەم سادىق مۇرىت، كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر. مەن سىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادىتىڭلارغا ھۆرمەت قىلىمەن. مېنىڭچە، بىزنىڭ ئارىمىزدا ھېچقانداق توسالغۇ يوق. . .

چۇ يەنچاۋ ئىسلام دىنى ھەققىدە تولىمۇ يۈزەكى قاراشتا

بولغاچقا، بايىقى گەپنى ساددىلارچە دەپ سالدى. بۇ دىندا پەقەت «ھۆرمەتلەش» بىلەن ئىش پۈتەمدۇ؟ ھۆرمەتلەش ئېتىقاد قىلىش بىلەن بىر ئۇقۇم ئەمەستە! ئۇنىڭ «ھېچقانداق دىنغا ئىشەنمەيمەن» دېگەن بايىقى بىر ئېغىز گېپىلا خەن خانىمنى بىزار قىلىپ قويدى.

— بولمايدۇ، — دېدى خەن خانىم ئۆكۈپلا، — بىز مۇسۇلمانلار كاپىرلار بىلەن توغقان بولالمايمىز.

چۇ يەنچاۋ تۇرۇپلا قالدى، خەن خانىمنىڭ گېپىنى پۈتۈنلەي چۈشىنىپ كېتەلمىسىمۇ ئۆزىنىڭ رەت قىلىنغانلىقىنى چۈشەندى. بۇنداق بولارنى ئۇ چۈشىدىمۇ خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

چۇ يەنچاۋ بۇنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ خەن خانىم تىلغا ئالغان «كاپىر» دېگەن سۆز «قۇرئان كەرىم» دە ئۇچرايدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ، تەلىملىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئىسلام دىنىغا ئىشەنمىگەن، مۇسۇلماندارچىلىق يولىنى تۇتمىغان ئادەم ئەسكى ئادەم، قىيامەتتە ئۇلارنى دوزاخ كۈتۈپ تۇرىدۇ. لېكىن، ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغان جۇڭگولۇقلارنى بىراقلا كاپىرلارنىڭ قاتارىغا قېتىۋەتمەسلىك كېرەك. غەربىي دىياردىكى ئىسلام ئەللىرى قەدىمىي دەۋرلەردە جۇڭگودىكى خەنزۇلارنى «خىتاي» دەپ ئاتايتتى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى دىنسىز دېگەنلىك بولۇپ، ئەرەبچىدىكى كاپىر دېگەن سۆزدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. لېكىن، بۇلارنى خەن خانىمغا كىم بېرىپ چۈشەندۈرىدۇ؟ ئۇ جاھىللىق بىلەن چۇ يەنچاۋنى «كاپىر» دەپ ئاتاۋاتسا. ئېھتىمال، چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ ئۆلگەندىن كېيىن دوزاخقا كىرىدىغان - كىرمەيدىغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغاندۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھايات چېغىدا شىنيۆ بىلەن مۇھەببەتلىشىشنى ئويلايدىغىنى ئېنىق. ئەمدى مۇشۇمۇ مۇمكىن بولمىسا - ھە!

چۇ يەنچاۋ تېڭىرقاپ قالدى. ئىككى يىلدىن بېرى ئۇنىڭ شىنيۈ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تونۇشۇشتىن مۇھەببەتلىشىشكە تەرەققىي قىلدى، قەلب رىشتىلىرى بىر ـ بىرىگە مەھكەم باغلاندى. ئۇمۇ شىنيۈگە ئوخشاش ئادەم، دۆلىتى ئوخشاش، رەڭگى ئوخشاش، تىلى ئوخشاش ئادەم، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا نېمىشقا بۇنداق مۇستەھكەم پاسىل بولىدۇ؟ ئۇ دىنغا ئىشەنمەيدىغان تۇرۇپ، شىنيۈنى دەپ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى ۋە ئۆرپ ـ ئادىتىنى ھۆرمەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ ئۆتتىغۇ! ئەجەبا بۇمۇ بولمىسا ـ ھە؟

خەن زىچىمۇ ئوخشاشلا تېڭىرقاپ قېلىپ، ئازاب ئىچىدە گەپ قىلماي ئولتۇراتتى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى چاقناپ، خوتۇنىغا دېدى:

— ئەگەر. . . چۇ مۇئەللىم ئىسلام دىنىغا كىرسىچۇ؟ تورورىدىن بابانىڭ دېيىشىچە، پەقەت. . .

راست، ھايات ۋاقتىدا جاي ـ جايغا بېرىپ دىن تارقاتقان تورورىدىن ئۇنىڭغا: «ئاللانىڭ رەھمى قالتىس كەڭدۇر، ئىسلام دىنى دېڭىزغا ئوخشاش ھەرقانداق ئادەمنى ئۆز قوينىغا ئالالايدۇ. ھەرقانداق ئادەم سەممىيلىك بىلەن ئاللانىڭ يولىنى تۇتسا، مەسچىتكە كىرىپ: ‹لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدەن روسۇلىللا›، دەپ ئىمان ئېيتسا مۇسۇلمانغا ئايلىنىدۇ» دېگەن ئەمەسمىدى. . .

لېكىن، خەن خانىم چۇ يەنچاۋنىڭ قانداق ئىنكاستا بولىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايلا كەسكىن جاۋابنى بەردى:

— ئۇنىڭدىمۇ بولمايدۇ. بىز دېگەن خۇيزۇ تۇرساق. ئوغۇل ئۆيلىسەك، قىز چىقارساق تارىختىن بېرى خۇيزۇلارنىڭ ئارىسىدىن تېپىپ كېلىۋاتىمىز. خەنزۇلار بىلەن تويلاشساق بولمايدۇ. پەقەت بولمىغاندا، ئۇلاردىن قىز ئەكىرىشكە بولىدۇ! لېكىن، بىز قىزىمىزنى ئۇلارغا كېلىن قىلىپ بەرسەك بولماي-

دۇ. شىنيۇغۇ كىچىك، بۇلارنى چۈشەنمەيدۇ، ئەمدى سىزمۇ چۈشەنمەمسىز؟

خەن زىچىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ قالدى. توغرا، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالغان بىر خۇيزۇ بۇنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدىغۇ! خۇيزۇلار جۇڭگودىكى مىللەتلەر ئارىسىدا ئالاھىدە بىر مىللەت، ئۇلار مىللەت بولۇپ ئۇيۇشقان يەتتە يۈز يىل داۋامىدا ئېتىقادىنى ساقلاپلا كەلمەستىن، يەنە قېنىنىڭ ساپلىقىنىمۇ كۆز قارىچۇقىد-نى ئاسرىغاندەك قوغداپ كەلدى. ئۇلارنىڭ سانى بەك ئاز، شۇڭا ئۇلار ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنىڭ خۇيزۇ بولۇشىنى، ئاتا ـ بوۋىلىرىنى ئۇنتۇماي ئۆز قوۋمىنىڭ ئارىسىغا باشقا مىللەتنىڭ نەسلىنى سۆرەپ كىرمەسلىكنى، يىلتىزىنى ئۈزۈپ قويماسلىقنى ئارزۇ قىلىدۇ. شۇ تۈپەيلى يات مىللەت بىلەن تويلىشىشتىن ئىمكانقە-دەر ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇنىڭدىن مۇتلەق ئۆزىنى قاچۇرۇش مۇمكىن بولمىسىمۇ، يۈەن، مىڭ سۇلالىرى دەۋرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە خۇيزۇ يىگىتلىرى خەنزۇلاردىن قىز ئالىدى-غان، خۇيزۇ قىزلىرى خەنزۇلارغا ياتلىق بولىدىغان ئىش بولۇپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەنئەنىگە ئايلانمىغان بولغاچقا، خەن زىچىنىڭ ئايالىنى قايىل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

خەن زىچى قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر كۈچنىڭ تۈرتكى-سىدە چۇ يەنچاۋغا ئۆز ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشكە ئامالسىز قال-دى، مۇشۇنداق ياخشى «كۈيئوغۇل» نى قولدىن بېرىپ قويغىنى ئۈ-چۈن ئەپسۇسلاندى. لېكىن. . . بۇتتەك قېتىۋېلىپمۇ تۇرمىدى.

— چۇ مۇئەللىم، سىز قەيەردىن. . . ؟ — خەن زىچى تۇيۇقسىز سوراپ قالدى.

— شاڭخەيدىن، — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بول-غانلىقىنى ئاڭقىرالماي جاۋاب بەردى. ئېسىدە قېلىشىچە، خەن زىچى بۇ سوئالنى ئىلگىرى بىر قېتىم سورىغان، ئۇمۇ ئېنىق جاۋاب بەرگەنىدى.

— ئاتا - بوۋىڭىزمۇ شاھخەيلىكمىدى؟ . . .
— ياق، نەنجىڭلىق ئىدى.
— هە؟ — خەن زىچى ئارزاق ئۈمىدلىنىپ سورىدى، — نەنجىڭدا خۇيزۇلار جىق، ئاتا - بوۋىلىرىڭىزدىن . . .
— ياق، مېنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمنىڭ ھەممىسى خەنزۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ خۇيزۇ بولۇپ قېلىشىنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتى، لېكىن يالغان ئېيتالمايتتى، — ئائىلىمىزدە «چۇ جەمەتى تەزكىرىسى» بار ئىكەن، ئوقۇسام. . .
— ئەمىسە تۇغقانلىرىڭىزنىڭ ئارىسىدا خۇيزۇلار بارمۇ؟ مەسىلەن، ئانا جەمەت ئارىسىدا، مومىڭىزنىڭ تۇغقانلىرى ئارىسىدا. . . — خەن زىچى توختىماي سوراۋەردى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر بولسىمۇ خۇيزۇلار بىلەن تۇغقاندارچىلىقى بولۇپ قېلىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. چۈنكى، ۋۇجۇدىدا ئازراق بولسىمۇ خۇيزۇنىڭ قېنى بولسا ئۇنى ئۆزگەرتكىلى بولاتتى.
— يوق. . . — چۇ يەنچاۋ ھەسرەت ئىچىدە جاۋاب بەردى.
خەن زىچى ئۈمىدسىزلىنىپ، ئىختىيارسىز ئۇھسىنىپ قويدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىمۇ يوققا چىققانىدى.
— ئەمىسە ئامال يوق، — دېدى خەن خانىم قاپىقىنى تۈرۈپ، — بىز ئىككى ئائىلىنىڭ بۇ ئىشقا رىزقى چۈشمىگەن ئوخشايدۇ. بىزنى شەپقەتسىزكەن دەپ ئاغرىنماڭ، بۇنى ئۆزىڭىزنىڭ خۇيزۇ بولمىغانلىقىڭىزدىن كۆرۈڭ. مەن ئەمدى نېمىمۇ دېيەلەيتتىم.
چۇ يەنچاۋ جايىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى، پۈتۈن ۋۇجۇدى، ھەتتا روھى تىترەۋاتاتتى. بۇ، خەن خانىمنىڭ قىزىغا ۋاكالىتەن مۇناسىۋەتنىڭ ئۈزۈلگەنلىكىنى جاكارلىغىنىمۇ؟ ئۇنىڭغا چىقىرىلغان ھۆكۈممۇ؟ نېمىشقا بۇ كۈن بۇنچە تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىدۇ، قىلچە تەييارلىقى بولمىغان بىر ئەھۋالدا ئۇنىڭغا ئەجەللىك زەربە بېرىدۇ؟ ئۇ شىنيۇدىن قانداق ئايرىلالايدۇ؟

شىنيۈ ئۆنىڭدىن قانداق ئايرىلالايدۇ؟ بىر - بىرىگە چىڭگىدە چېتىلغان بىر جۈپ يۈرەك ئايرىلغاندىن كېيىن ياشىيالامدۇ؟

— خەن تاغا، خەن هاما... — چۇ يەنچاۋ ئاستا پىچىر-لىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى ئاددىي گەپ ئەمەس، يۈرە-كىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان قان ئىدى، — مەن... شىنيۈنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، مەندىن ئايرىلسا ئۇ ئۆلۈپ كېتىدۇ!...

— ئاھ خۇدا! — خەن خانىم قورقۇنچ ئىچىدە ئاللاغا نىدا قىلدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇ ئەنسىز گەپ ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى، — چۇ مۇئەللىم، بىر قىزىمىز كېسەل ياتسا، يەنە بېشىمىزغا كەلگەن شۇملۇقلارنى ئاز دېگەن-دەك بۇنداق گەپلەرنى قىلىۋاتىسىزغۇ؟

— خەن هاما، مەن ئۇنىڭ... ئۆلۈپ كېتىشىنى خالام-دىمەن؟ ياق، ئەكسىچە شۇنداق بولۇشىدىن قورقىمەن! — چۇ يەنچاۋ ھەسرەت ئىچىدە خەن خانىمغا قارىدى، — ئۇنىڭ كېسە-لىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىز؟ ئوپېراتسىيە قىلىش مۇمكىن ئەمەس. دورا بىلەن هاياتىنى ئۇزارتىشتىن باشقا ئامال يوق. شىنيۈنىڭ يۈرىكى ئىنتايىن ئاجىزلاپ كەتتى. روھىي زەربىگە ئۇچراپ كېسىلى قوزغىلىپ قالسا بەرداشلىق بەرگۈچىلىكى قالمىدى. كۆڭلەرنىڭ بىرىدە، مەن راستىنلا ئاشۇنداق كۈننىڭ كېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن... لېكىن كېسەل رەھىمسىز، شىنيۈنى ھەرقانداق ۋاقىتتا يېنىمىزدىن ئېلىپ كېتىشى مۇمكىن!

خەن زىچى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى، قولى بىلەن شى-رەنى تىرىۋېلىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى.

— بىلىمەن، بۇنى بىلىمەن! — خەن زىچى مۇشۇ كۈنلەر-دە كۈندۈزى خاتىرجەم خىزمەت قىلالمايدىغان، كېچىسى يامان چۈشلەرنى كۆرۈپ ئويغىنىپ كېتىدىغان، قىزىدىن ئەنسىرەيدى-غان بولۇپ قالغانىدى. خەن زىچى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالاقزادى-

لىك ئىچىدە چو يەنچاۋغا قارىدى، — لېكىن، مەندە قىزىمنى قۇتۇلدۇرۇۋالغۇدەك كۈچ - قۇدرەت يوق، لو دوختۇرمۇ ئىلاجىسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. مەن شىنيۈنى تاپشۇرىدىغان كىشى. . . ياق، ئۇنى تاپشۇرىدىغان ئادەم يوق، مېنىڭ قىزىمنى ھېچكىم قۇتقۇزالمايدۇ. . .

چو يەنچاۋ ئىختىيارسىز يىغلىۋەتتى، خەن زىچىنىڭ قورايدەك ئورۇق قولىنى مېھرى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ دېدى:

— خەن تاغا. . .

— چو مۇئەللىم! — خەن زىچىنىڭ كۆز ياشلىرىمۇ ئىختىيارسىز مەڭزىگە تاراملاپ قۇيۇلدى، — سىز بىزنى ئاتا - ئانىڭىز قاتارىدا كۆردىڭىز، مەنمۇ ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەرسىز بولغاچقا سىزنى ئۆزۈمنىڭ بالىسىدەك كۆرۈپ كەلدىم. بىراق، ئاتا - ئانىڭىز سىزنى مىڭبىر مۇشەققەتتە ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشتى. سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز بار، شىنيۈنىڭ سىزگە يۈك بولۇپ قېلىشىنى خالىمايمەن، شۇنداق بولغاندىكىن ئۆزىڭىزنى قىينىمىسىڭىز بولمامدۇ؟ شىنيۈنى ئاتا - ئانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ كېتىڭ. قېرىپ قالغان بولساممۇ، ئۇنىڭغا چامامنىڭ يېتىشىچە ئوبدان كۆڭۈل بۆلىمەن، جاپاغا قالدۇرمايمەن. ئەمدى يەنە قانچىلىك ئۆمرۈم قالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. سىزنىڭ ئايرىم تۇتقان يولىڭىز بار. ئەمدى شىنيۈدىن غەم يېمەڭ، بالىمىز ئۆزىنىڭ كۈنىنى ئۆزى ئالسۇن. . .

— ياق، خەن تاغا! — چو يەنچاۋ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن خەن زىچىگە قارىدى، — ئەگەر ئەرشتە راستىنلا ئىلاھ بولسا، بوپتۇ، مەن ئۇنىڭدىن شىنيۈنىڭ بېشىغا كەلگەن ئازاب، كۈلپەتلەرنى ماڭا بېرىشنى تىلەي. مېنى كەتكۈزۈۋەتمەڭ. مەن سىزنىڭ غېمىڭىزنى تەڭ تارتىشىپ بېرىمەن، سىزگە ياردەم بېرەلەيمەن! مېنىڭ يۈرىكىم شىنيۈگىلا تەئەللۇق. مېنىڭ باشقا تەلىپىم يوق، بىرلا ئۈمىد قىلىدىغىنىم. . . شىنيۈ مېنى تاش-

لاپ كەتمىسۇن. خەن تاغا، سىز ئىشىنىڭ، ئۇ مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن تىرىك ياشىيالايدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ھېسسىياتلىق گەپلىرى خەن زىچىنى ئېرىتىۋەتتى:

— يەنچاۋ!

— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ — خەن خانىم ئاچچىقى بىلەن كەينىگە ئۆرۈلۈۋالدى. ئۇ بۇ ئىككىسىنىڭ قىلىۋاتقان گەپلىرىدىن زېرىككەنىدى. يىغلىساڭ نېمە پايدىسى؟ كۆز يېشى دېگەن ئادەم ئالدايدىغان نەرسە، ئۇ مۇسۇلمان بىلەن كاپىر ئوتتۇرىسىدىكى پاسىلنى يوقىتالامتى؟ خەن خانىمنى ئېرىتەلەمتى؟ «مۇھەببەتنىڭ كۈچى» دېگەن گەپ ئۇنىڭ تېخىمۇ جۇدۇنىنى ئۆرلىتىۋەتتى. ئىچىگە يىغلىپ قالغان ئاچچىقلىرىنى چۇ يەنچاۋغا بىراقلا تۆكتى، — چۇ مۇئەللىم، ياخشى نىيىتىڭىزنى بىز قوبۇل قىلدۇق، بالىمىزغا ۋاكالىتەن سىزگە رەھمەت ئېيتىمىز. لېكىن، ھەربىر ئادەمنىڭ رىزقى ئايرىم، ھېچكىم ھېچكىمنى قۇتقۇزالمايدۇ. شىنيۆنىڭ بېشىغا بۇ كېسەل ھامىنى كەلدى. ئەمدى قاچانغىچە ياشىيالىسا شۇ چاغقىچە ياشا. بىز خۇيزۇلارنىڭ يوسۇننى بۇزالمايمىز، بۇ نىكاھ ئىشىدا سىزنىڭ تەلىپىڭىزگە ھەرگىز قوشۇلالمايمىز!

— نىكاھ ئىشى؟ — چۇ يەنچاۋ كەينىگە بۇرۇلۇپ ياشلىق كۆزلىرىنى خەن خانىمغا تىكتى، — سىز شىنيۆ بىلەن ئىككىمىز ئارىسىدا. . . نىكاھ ئىشى مەۋجۇت دەپ ئويلاۋاتامسىز؟ مەن سىزدىن ئۇنى ئەمرىمگە ئېلىشنى تەلەپ قىلىۋاتامدىم؟ بۇ چاغقىچە تەقدىر ئۇنىڭغا بۇنچىلىك كەڭ قوللۇق قىلمىدى. ھاياتلىقتىكى نۇرغۇن گۈزەل نەرسىلەر ئەمدى ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولماس بولۇپ قالدى. ئۇ بىر كېسەل ئادەم، ئالدىدا خېيىمخەتەر يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. ئۇ ھازىر مۇھەببەتكە، كۈچ - قۇدرەتكە، ئۈمىدكە موھتاج. مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە نېمەمنى تەقدىم

قىلىشنى خالا ،ن! پەقەت ئۇ ھاياتقا بولغان ئىشەنچىسىنى يوقاتـ
مىسىلا، ھايات ياشىيالىسىلا! خەن ھامما، ئۇنىڭ ئازغىنە ئۇـ
مىدىنى نابۇت قىلمىساڭلار؟ سىزدىن ئۆتۈنەي!

خەن زىچى كۆڭلى بۇزۇلۇپ خوتۇنىغا قارىدى:

— بالىمىزنىڭ جېنى ئەمدى بىزنىڭ قولىمىزدا بولۇپ قالدى،
ئۇنىڭغا ھاياتلىق يولى بېرەيلى، ئۇمىدىنى نابۇت قىلمايلى. . .

تۆر ئۆيدىكى مەخپىي سۆھبەتكە خەي ھامما قاتناشمىغان
بولسىمۇ، قايسى تېمىدا سۆھبەت بولۇۋاتقانلىقىنى، نەتىجىسىـ
نىڭ قانداق بولغانلىقىنى بەش قولدەك بىلىۋالدى. ئۇنىڭ «بىـ
لىمدان» قەسرىدە ياشاۋاتقىنىغا يىگىرمە يەتتە يىل بولغانىدى،
بۇ ئائىلىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنەتتى. شۇ تاپتا ئۇ قورۇنىڭ
ئۇ چېتىدىكى جەنۇبىي ھۇجرىدا ئۇنسىز ياش تۆكۈپ ئولتۇرىدۇ.
ئۇنىڭ شىنيۆگە قاتتىق ئىچى ئاغرىيتتى. بۇ بالا نېمە گۇناھ
ئۆتكۈزگەن بولغىيدى، نېمىدەپ ئىشلىرى ھە دېسە يۇرۇشمەيـ
دۇ؟ ئۇ شىنيۆ قايتىپ كېلىپ بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ قالسا قانداق
بولار، دەپ ئەنسىرەپ تۇراتتى، خەن خانىمنىڭ چۇ يەنچاۋنى
كەتكۈزۈۋېتىشىدىن تېخىمۇ ئەندىشە قىلاتتى. بۇ بالا بۇنىڭغا
چىدىيالامدۇ؟ خەي ھاممىمۇ دۆت ئەمەس، شىنيۆنىڭ ھېسسىياـ
تىنى پەملىيەلەيدۇ. لېكىن مۇئەللىم. . . كاپىر كەن ئەمەسمۇ.
بىر دىندىكى ئادەم بولمىسا، بوسۇغىدىن ئاتلاتسا بولمايدۇ.
ئەسلى خەي ھامما بۇ ئىش توغرۇلۇق شىنيۆگە بالدۇرراق ئەسـ
كەرتىش بەرمەكچى ئىدى، لېكىن كۆڭلى يۇمشاقلىق قىلدى،
شىنيۆنىڭ كۆڭلىنى زېدە قىلىشنى خالىمىدى. لېكىن، «كېـ
سىلنى يوشۇرساڭ ئۆلۈمى ئاشكارا» دېگەندەك، ئاخىر بۇ گەپـ
مۇ تېشىلدى. . .

ئۇ ئاشۇنداق گادىرماچ خىياللار ئىچىدە ئولتۇرغاندا، دەرـ
ۋازىنىڭ ھالقىسى شاراقشىپ كەتتى، شىنيۆ بىلەن چېن شۈيەن
قايتىپ كەلگەنىدى.

يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالغان خەي هامما ئالدىراپ بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى ۋە شىنيۈگە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي:
— شۇنچە تېز قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ تەكشۈرۈش نەتىجىسى قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدى.
— ناھايىتى ياخشى، — شىنيۈنىڭ كەيپىياتى ياخشىدەك قىلاتتى، يۈزلىرى كەلگىچە تېز ماڭغانلىقتىن قىزىرىپ كەتكە-نىدى، — هامما، چۇ مۇئەللىم كەلدىمۇ؟
هەي، بۇ شىنيۈنىزە، يەنە شۇ چۇ مۇئەللىمنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىشكتىن قانداق چىقىشىنى بىلمەي ئولتۇرغىنىنى ئۇقساڭ كاشكى؟
— هەئە، كەلدى، داداڭ - ئاپاڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ، — دېدى ئۇ پەرىشان هالدا ۋە قورۇغا ئاۋۋال ئۆزى كىرىپ قەستەن يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — شىنيۈ تېزلا قايتىپ كەپتۇ، بىردەمدىلا تەكشۈرۈش تۈگەپتۇ. دوختۇرنىڭ دېيىشىچە ئەهۋالى ناھايىتى ياخشىكەن!
ئەمەلىيەتتە بۇ، تۆر ئۆيدە ئولتۇرغانلارنىڭ ئۆزىنى تۇزەش-تۇرۇۋېلىشىغا بېرىلگەن سىگنال ئىدى.
چۇ يەنچاۋ چۆچۈپ، لىككىدە ئورنىدىن تۇردى.
— چۇ مۇئەللىم! — دېدى خەن خانىم ئۇنىڭغا سوغۇق تىكىلىپ، — گەپنى مۇشۇ يەرگىچە دېيىشەيلى...
— خەن هامما، بولدى گەپ قىلماڭ، مەن دېگىنىڭىزگە كۆندۇم! — چۇ يەنچاۋ ئالدىراپ يېشىنى سۈرتتى، — لې-كىن... بۇنى هەرگىز شىنيۈگە ئېيتماڭ، ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى-سى بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزدىن ئۆتۈنەي...
— چۇ مۇئەللىم... — خەن زىچى چۇ يەنچاۋنىڭ قولىغا ئېسىلدى، — بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كېلىۋېرىڭ، بۇ بالىنى قۇتقۇ-زۇۋېلىڭ، بولمىسا ئۇ...
چۇ يەنچاۋ بىر نېمە دېيىشكە ئۈلگۈرمىدى، شىنيۈ بىلەن

چېن شۈيەن دەرۋازىدىن كىرىپ بولغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم! — شىنيۈ يىراقتىنلا توۋلىدى، — خېلى بۇرۇنلا كەپتىكەنسىز - دە؟

— چۇ مۇئەللىم! — دېدى چېن شۈيەنمۇ ھۆرمەت بىلەن سالام قىلىپ، — ئانام سىزنى ئاۋارە قىلمۇەرمەيلى دەپ مېنى شىنيۈگە ھەمراھ بولۇپ بېرىشقا بۇيرۇغان...

— رەھمەت سىزگە، شۈيەن! — چۇ يەنچاۋ ئازابلىرىنى يۇتۇۋېتىشكە، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈشكە تىرىشىپ تۆر ئۆيدىن چىقتى، — شىنيۈ، سىز ئاۋۋال دېمىڭىزنى ئېلىۋېلىڭ. مەن... بۈگۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر قىسىم ئورىگىنالنى ئالغاچ كەلدىم...

خەن خانىم چۇ يەنچاۋغا سۆزدىشىپلا چىقتى ۋە ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈزىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ تۇرۇپ خەي ھاممىغا:

— ئاچا، چۇ مۇئەللىمنىڭ چېيىنى ئەكىرىپ بېرىڭ، — دېدى.

كۆڭلىگە پۈككىنىگە ئۆزۈن بولغان بىر ئىشنى ھېچقانچە كۈچىمەيلا ھەل قىلالىغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆڭلى خېلى جايىغا چۈشۈپ قالغانىدى.

خەن زىچى قىزىنىڭ كۈلۈپ تۇرغان سەبىي چىرايىغا قاراشقا كۆڭلى چىدىماي بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. ھېلىمۇ ياخشى شىنيۈ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. خەن زىچى ئورنىدىن تۇرۇپ جىمىدە كۈتۈپخانىسىغا كىردى ۋە ئىشكنى يېپىپلا ساپاغا ئۆزىنى تاشلىدى.

خەن زىچى ئۆزىنى بىردەم قاراڭغۇلۇق ئىچىگە قويۇش ئۈچۈن كۆزلىرىنى يۇمدى. لېكىن، يەنىلا خاتىرجەم بولالمىدى. كۆز ئالدىدا غەلىتە بىر ئۈچقۇن يالىلداۋاتاتتى، قۇلاق تۈۋىدە قانداقتۇر بىر پارتلاش ساداسى ئاڭلىنىۋاتاتتى... ئۇنىڭ زەئىپ جىسمىنى، ئاجىز نېرۋىسىنى قىيناۋاتاتتى. قاراڭغۇلۇقتا نەدىندۇر بىر يەردىن خىتاب كەلدى: «مېنىڭ ياشاش، بىراۋنى

سۆيۈش ھوقۇقۇم بار! » خەن زىچى ئازاب ئىچىدە ئىڭرىۋەتتى. مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك! رېئاللىق، تارىخ، تارىخ، يەنە رېئاللىق. . . ئادەمنىڭ ھېسسىياتى نېمىشقا شۇنچە مۇرەككەپ بولىدىغاندۇ؟ تەقدىر نېمە ئۈچۈن ھە دېسە ئادەم بىلەن قېرىشىدىغاندۇ؟

بىر قەدىمىي ھېكايە خەن زىچىنىڭ قەلب ئېكرانىنى ئىگىلىۋالدى. بۇ ھېكايىنى توروردىن بابا ئېيتىپ بەرگەنىدى. . .

ئاللا زېمىندىكى تاغ - دەريالارنى، كۈننى، ئاينى، يۇلتۇزلارنى ياراتتى، ئاندىن ئەرشتىكى پەرىشتىلەرنى ياراتتى، شەيتان ئىبلىسنى ياراتتى.

ئارقىدىن ئاللا يەنە ئىنساننى ياراتتى.

پەرىشتىلەر ئاللاغا مۇنداق دېدى:

— بىز ساڭا ھەمدۇسانا ئوقۇيمىز، سېنى مەدھىيىلەيمىز. شۇنداق تۇرۇپ، سەن يەنە نېمىشقا زېمىندا باشقا بىر قوۋمنى يارىتىسەن؟ ئۇلار بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى يول تۇتۇشىدۇ، بىر - بىرىدىن ھوقۇق - مەنپەئەت تالىشىدۇ، بىر - بىرىنى قىرىشىدۇ، ھەممە يەرگە قان تۆكىدۇ. . .

بىراق، ئاللا يەنىلا لايدىن ئادەم ئاتىنى — ئىنسانلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادىنى ياساپ چىقتى.

ئاللادىن پەرىشتىلەرگە ئادەم ئاتىنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈشكە ۋەھىي كەلدى. پەرىشتىلەر بۇنىڭغا كۆندى، پەقەت ئىبلىسلا كۆنمىدى. ئاللا ئۇنى جەننەتتىن قوغلاپ چىقاردى. ئىبلىس ئادەم ئاتىغا ئىچىدە غۇم ساقلاپ يۈردى.

ئاللا ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنى جەننەتكە باشلاپ كىردى. جەننەتنىڭ ئىچىدە ھەممە نەرسە بار ئىدى. مەنزىرىسى شۇنچەلىك كۆڭۈللۈك ئىدىكى، ئادەمنىڭ دىللىرى يايراپ كېتەتتى. ئۇلار ياپيېشىل دەل - دەرەخلەر ئارىسىدا سەيلە قىلغاچ، گۈللەرنى ئۈزۈپ، ئېسىل مېۋىلەرنى يەپ، شېرىن - شېكەر سۇلار-

نى ئىچىپ، جەننەتنىڭ ھۇزۇرىدىن يەتكۈچە بەھرىمەن بولدى.
ئاللا ئۇلارنىڭ ئاشۇ دەرەخلەر ئىچىدىكى بىر دەرەخقە يېقىنلى-
شىشنى، ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى چەكلىدى، ئۇنداق بولمى-
غاندا ئۇلار گۇناھقا پاتاتتى.

ئىبلىس، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىغا: «ئۇ دەرەخنىڭ مې-
ۋىسى بەك تاتلىق، ئاللا سىلەرنىڭ پەرىشتىگە ئايلىنىپ، جەن-
نەتتە مەڭگۈ تۇرۇپ قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرىگەچكە، سىلەرنى ئۇنىڭ
مېۋىسىنى يېگىلى قويمايۋاتىدۇ» دەپ قۇترىتقۇلۇق قىلدى.

ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ ھېلى-
قى چەكلەنگەن مېۋىنى يېدى، گۇناھ ئۆتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن
ئاللا ئۇلارنى جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىپ، زېمىنگە چۈشۈرىۋەت-
تى. شۇنداق قىلىپ، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئىنسانلارنىڭ
ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادى بولۇپ قالدى.

ئىنسان يېڭى ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپلا گۇناھقا پاتقانى-
دى. ئەگەر چەكلەنگەن مېۋە بولمىغان بولسا، ئىنسانلار بولغان
بولارمىدى؟ ئىنسان نېمىشقا يەنە چەكلەنگەن مېۋىنى يېيىشكە
ئامراق؟

چەكلەنگەن مېۋە، چەكلەنگەن مېۋە، چەكلەنگەن مېۋە ئاچ-
چىق بولىدۇ!

. . .

قۇرۇنىڭ غەرىبىدىكى ھۇجرىدا شىنيۆ ئادەتتىكىدەكلا يېزىق
ئۈستىلى ئالدىدا ئولتۇرغان چۇ مۇئەللىم بىلەن «يېڭى ھېكايى-
لەر» دىكى ئەڭ ئاخىرقى ئەسەرنىڭ تەرجىمىسى ئۈستىدە ئەستا-
يىدىل مۇزاكىرىلىشىۋاتاتتى.

قىز ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىگەن بايىقى سۆھبەتتىن
خەۋەرسىز ئىدى. ئىلاھىم، ئۇ بۇنىڭدىن مەڭگۈ خەۋەرسىز
قالغاي.

كۆنلەر شۇ تەرىقىدە ئۆتىۋەردى. مۇشۇ كۈنلەردە چۇ يەنچاۋ ھەر بىر كۈننى چەكسىز ئازاب ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ئۇ ھەر كۈنى شىنيۆ بىلەن كۆرۈشۈشنى ئويلايتتىيۇ، ئەمما «بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپلا يەنە ئىككى بىر ۋەھىمە ئىچىدە قالاتتى. ئۇ خەن خانىمغا «نىكاھ ئىشى» توغرىلۇق قايتا ئىغىز ئاچماسلىققا ۋەدە بەرگەنىدى، ئەمما ئۆزىنىڭ شىنيۆگە بولغان مۇھەببىتىدىن ۋاز كېچەلمەيتتى. ئۇ يەنىلا ھېچقانچە ئۈمىد قالمىغان مۇشۇ مۇھەببەت ئىشى ئارقىلىق شىنيۆنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالماقچى ئىدى. ئەتە نېمە ئىش بولىدۇ، كەلگۈسىدە نېمە ئىش بولىدۇ، ئۇ بۇلارنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. پەقەت ئۆزى ھاياتلا بولسا ئەزرائىلنىڭ شىنيۆنى ئېلىپ كېتىشىگە يول قويمايدۇ. شىنيۆنىڭ يۈرىكى سوقۇپلا تۇرسا، چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئۆچمىسىلا، چۇ يەنچاۋغا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە. ئۇ ھازىرمۇ ھەر ھەپتىسى «بىلىمدان» قەسرىگە ئىككى قېتىم بېرىدۇۋاتىدۇ، ئەمما ھازىرقى بېرىشى ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدۇ. شىنيۆ ئۆزى بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر دەريا پەيدا بولغانلىقىنى پەقەتلا بىلمەيدۇ، شۇڭا چۇ يەنچاۋنىڭ بۇرۇنقىدەك ئەركىن - ئازادە ئولتۇرۇشى، ھېچنېمىنى چاندۇرماسلىقى تولىمۇ تەسكە چۈشتى. لېكىن شىنيۆ خۇشال بولىدىغانلا ئىش بولسا ئۇ بۇ ئازابلارغا چىداشقا رازى.

كەچ كۈز كېتىپ، قىش كەلدى. شىۋىرغان قارلارنى ئۇچۇرتۇپ ئەكېلىپ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ تېمىغا ئۇراتتى. پېشايۋان ئالدىدىكى تاشئالما دەرىخى بىلەن ئانارنىڭ ياپراقلىرى پۈتۈنلەي يالىڭاچلىنىپ قالغانىدى.

ئىسلام كالېندارى بويىچە 9 - ئاي مۇسۇلمانلارنىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان رامىزان ئېيى. بۇ ئايدا مۇسۇلمانلار ئاللانىڭ ئىرادىسى بويىچە روزا تۇتۇپ، ھەر كۈنى تاڭ سۈزۈلگەندىن تارتىپ كۈن ئولتۇرغانغا قەدەر بىرنەرسە يېمەيدۇ، ئىچمەيدۇ،

ھەر خىل ھەۋەستىن ئۆزىنى چەكلەيدۇ. «رامىزان» دېگەنىنىڭ مەنىسى «چېنىقىش» دېگەنلىك بولۇپ، ئاللا مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى ۋە ئىرادىسىنى چېنىقتۇرۇش، ئۇلارنى شەخسىيەتچىلىكتىن خالىي قىلىش، ئاچلىقتا ياشاۋاتقان كىشىلەرگە بولغان ھېسداشلىقىنى قوزغاش مەقسىتىدە بۇ ئاينى رامىزان ئېيى قىلغان.

خەن خانىم بىلەن خەي ھاما قاتتىق سوغۇق بولۇۋاتقان 12 - ئاينى روزا تۇتۇش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئېسىل تائاملارغا، نازۇ - نېمەتلەرگە كۆڭ بويى كۆز قىرىنى سالمىدى. ئۇلار ئاللانىڭ مۇقەددەس پەرھىزىنى بەجا كەلتۈرۈۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئاچچىق سوغۇق يۈزىنى نەشتەردەك چاقىدىغان شىۋىرغانلىق كۈنلەردىمۇ «بىلىمدان» قەسرىگە بېرىشنى توختاتمىدى. بۈگۈنمۇ ئۇ شىنيۆ بىلەن كېلىشىپ قويغان ۋاقىتتا «بىلىمدان» قەسرىگە قاراپ ماڭدى. ئەمدى ئۇ بۇرۇنقىدەك ھودۇقمايدىغان، ئىمكانقەدەر خۇشال كېلىپ، خۇشال كېتىشكە تىرىشىدىغان بولغانىدى، شىنيۆ بولسا بارلىق دەرد - ئازابلىرىنى ئۇنتۇپ پۈتۈن دىققىتىنى تەرجىمىگە مەركەزلەشتۈرگەنىدى.

ھاۋا بەكلا سوغۇق ئىدى. چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ قېشىغا كىرگەندە چاچ - ساقاللىرىنى، قاشلىرىنى قىرو باغلىغان، قول - پۇتلىرى ئۇيۇشۇپ كەتكەنىدى.

— چۇ مۇئەللىم، قىزىق چاي ئىچىڭ، مەن سىزنىڭ قولىڭىزنى ئىسسىتىپ قوياي.

شىنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ دائىم كېلىشىنى ئۈمىد قىلاتتى، لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق جاپا تارتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ يەنە چىدىمايتتى. شۇ تاپتا ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭ ھالىتىنى كۆرۈپ، تۇرۇپ ئىچى ئاغرىدى، تۇرۇپ ئۆزىنىڭ شەخسىيەتچىلىكى ئۈچۈن خىجىلمۇ بولدى ۋە قولىنى چىقىرىپ ئاشۇ سوغۇق قوللارنى ئىسسىتىشقا باشلىدى.

چۇ يەنچاۋ قولىنى تارتىۋېلىشنى ئويلىدىيۇ، ئەمما ئۇنداق

قىلالمىدى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇنىڭ قوللىرىدا سىزىم پەيدا بولۇپ، سوغۇق قەلبى ئىللىغاندەك بولدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىلـ.
لىقلىق شىنيۆنىڭ مۇھەببىتى تۇرسا چۇ يەنچاۋ ئۇنى قانداقمۇ رەت قىلالىسۇن؟

— بولدى، ئىسسىدىم. شىنيۆ، سىزنىڭ قولىڭىز بەك ئىسسىقكەن...

— ئۆزىڭىز بۇرۇن مۇھەببەت ئوت دېگەن دېگەنىدىڭىزغۇ؟

خەن خانىم دېرىزە يېنىدىن جىممىدە كېتىپ قالدى. ئاچـ.
چىق بىر ئەلەم ئۇنىڭ قەلبىنى چىرمىۋالدى، خىيال ئېكراند.
دىن: «مۇشۇنداق كېتىۋەرسە نېمە بولۇپ كېتەر؟» دېگەن ئويـ.
لار ئۆتتى.

چۇ يەنچاۋ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى خۇشاللىق ۋە ئازاب گىرەلەشكەن ھېسسىياتلار ئىچىدە ئاخىر تۈگەتتى. ئۇنىڭغا چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۆنىڭ ئىككى يىللىق ھاياتى ۋە قان - تەرى سىڭگەنىدى، ئاشۇ جانسىز خەتلەر ئارىسىدا رىشتىسى بىر - بىرىگە مەھكەم باغلانغان بىر جۈپ يۈرەكنىڭ ئىزناسى بار ئىدى.

كىتابنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرلىرى يېزىلىپ بولغاندا، شىنـ.
يۆنىڭ ھۇجرىسىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى. قەلەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان، يېزىقچىلىق ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتىۋەتكەن ئادەمـ.
لارلا جاپالىق كۈنلەردىن كېيىنكى بۇ كۆڭۈللۈك مىنۇتلارنىڭ ھوزۇرىنى سۈرەلەيدۇ. شۇ تاپتا كىتابنىڭ ئورىگىنالى يېزىق ئۈستىلىگە رەتلىك قويۇلغانىدى. ئىككىيلەن خېلى ئۇزۇنغىچە بىر - بىرىگە ئۈن - تىنسىز قارىشىپ قالدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىـ.
رىدە ئاجايىپ چوڭقۇر بىر مۇھەببەت ئەكس ئېتەتتى.

چۇ يەنچاۋ بىر ۋاراق قەغەزگە كىتابنىڭ ۋە ئاپتورنىڭ ئىسمىنى يازدى، ئاندىن تەرجىماننىڭ ئىسمى يېزىلىدىغان يەرگە «چۇ يەنچاۋ، خەن شىنيۆ» دەپ يازدى.

— مەن. . . — شىنيۈ خىجالەت بولۇپ چۇ يەنچاۋغا قا-
رىدى، — مېنىڭ ئىسمىم سىزنىڭ ئىسمىڭىز بىلەن بىر يەرگە
يېزىلسا قانداق بولىدۇ؟
— مېنىڭ ئىسمىم مەڭگۈ سىزنىڭ ئىسمىڭىز بىلەن بىر
يەردە تۇرىدۇ، — دەپ پىچىرلىدى چۇ يەنچاۋ، — ئۇ كىتاب بو-
لۇپ بېسىلىپ چىققاندىن كېيىن پۈتۈن دۇنيانى ئايلىنىدۇ، ئۇنى
ئوقۇغان ھەربىر كىتابخان مېنى تونۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا
سىزنىمۇ تونۇيدۇ. مەن بۇنىڭ ئۈچۈن بەك خۇشال بولۇپ كېتىد-
ۋاتىمەن، شىنيۈ! — چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى
لىغىرلاپ قالدى، — كىتابنىڭ ھاياتى ئادەمنىڭكىدىن نەچچە
ھەسسە ئۇزۇن بولىدۇ. نەچچە ئون يىل، نەچچە يۈز يىلدىن
كېيىن بىز بۇ دۇنيادا بولمىساقمۇ، لېكىن بۇ كىتاب يەنە
دۇنيانى ئايلىنىپ يۈرىدۇ. كېيىنكى ئادەملەر بىر - بىرىگە
ياندىش يېزىلغان بۇ ئىككى ئىسمنى تەڭ ئەسلەپ تۇرىدۇ. . .

چۇ يەنچاۋ بىردىنلا شىنيۈنىڭ ئالدىدا «ئۆلۈم» دېگەن سۆز-
نى تىلغا ئالماسلىقى كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ، گەپتىن توخ-
تىۋالدى.

بىراق، شىنيۈ يەنىلا خاتىرجەم كەيپىياتتا ئولتۇراتتى،
كۆزلىرى ئاشۇ ئىككى ئىسمغە مېھىر بىلەن تىكىلگەنىدى،
يۈزىدە مەڭگۈلۈك مۇھەببەتنى كۈتۈۋاتقاندەك بىر خىل بەخت
ئالامىتى ئەكس ئېتەتتى.

«بىلىمدان» قەسرىگە گۈگۈم پەردىسى يېپىلدى. چۇ يەنچاۋ
قولليازمىلارنى ئېلىپ، خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.
شىنيۈنىڭ كەچلىك تاماقنى يەپ مېڭىڭ دېگەن تەكلىپىنى كۆ-
لۈپ تۇرۇپ رەت قىلدى. شىنيۈ ئۇزىتىپ قويماقچى بولۇۋىدى،
چۇ يەنچاۋ بۇنىڭغىمۇ قوشۇلمىدى، شىنيۈگە سالامەتلىكىگە دىق-
قەت قىلىشنى تاپىلىغاندىن كېيىن، ئالدىراپ دەرۋازىدىن چىق-
تى. شىنيۈ چۇ يەنچاۋنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ پېشايۋان ئاستىدا

تۇرۇپ قالدى. ئاياغ تىۋىشى بارغانسېرى يىراقلاپ كەتتى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭ قانچىلىك ۋاقىتتا يەنيۈەنگە قايتىپ بارالايدىغانلىقىنى خىيال قىلغاچ قورۇدا شۇ تۇرغانچە خېلىغىچە تۇردى.

— شىنيۆ، ئۇنىڭ كەتكىنىگە نەۋاخ، يەنە نېمىگە ھاڭۋېقىپ تۇرىسەن؟ تېز كىرىپ كەت، ھاۋا سوغۇق تۇرسا، — خەن خانىم تۆر ئۆيدىن چىقىۋېتىپ ئۇنىڭغا دېدى.

— ماقۇل، — شىنيۆ ئاستا ئۆي تەرەپكە قاراپ ماڭدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چۇ يەنچاۋدىن ئەنسىرەۋاتقاندەك بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانىدى.

— ھەي! — خەن خانىم ئاچچىق خورسىنىپ ئۆزىنى تۇ-تۇۋالالماي دېدى، — قارا سېنى، قاچانلا قارىسا ھاڭۋېقىپلا تۇر-غان. . .

— ئانا، — شىنيۆ تاتلىققىنە كۈلدى، — مەن نەدە ھاڭ-ۋېقىپتىمەن، سەن بىلمەيسەن، بىز ھازىر چۇ مۇئەللىم بىلەن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر ئىشنى قىلىۋاتىمىز. . .

خەن خانىم ئۈندىمەي، خىيالىدىن: «ئەھمىيەتلىكمىش، نېمىسى ئەھمىيەتلىك بولماقچىدى؟ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بۇ، ئىشتىن چاتاق چىقماي قالمايدۇ!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزگەچ، تۆر ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

— بىزنىڭ كىتابىمىز كېلەر يىلى نەشردىن چىقىدىغان بولدى! — شىنيۆ ئانىسىنىڭ بۇنى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ خۇشلۇقىنى باسالماي شۇنداق دېدى. لېكىن ئانىسى بۇنىڭغا قىزىقمايتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن يىراقلاپ كەتكەن ھەم شىنيۆنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغانىدى.

. . .

چۇ يەنچاۋ ياتىقىغا قايتىپ كېلىپ، ئورىگىناللارنى ئوراپ قويۇش ئۈچۈن قەغەز ئىزدەپ كىتاب جاھازىسىغا قول ئۇزاتقاندا، ئىشككە يېقىن قويۇلغان كىتاب جاھازىسىنىڭ ئاستىدا بىر

بارچە خەتكە كۆزى چۈشۈپ قالدى. بۇنى كىمدۇر بىرى ئۆزى
وق چاغدا ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن كىرگۈزۈۋەتكەنىدى. كونۋېرتنىڭ
وڭ تەرىپىدە چەت ئەل تىلى نەشرىياتى دېگەن خەتلەر تۇراتتى. ئورد-
گىنالنى سۈيلەپ ئەۋەتىپتۇ - دە، ــ دەپ ئويلىدى چۇ يەنچاۋ، ــ
سۈيلىمىسىمۇ ئەتە ئاپىرىپ بېرەتتىم ئەمەسمۇ! ــ ئۇ مەمنۇند-
يەت بىلەن شۇنداق ئويلىغاچ كونۋېرتنى قولىغا ئېلىپ ئالدىراپ
ئاچتى. بۇ مەسئۇل مۇھەررىرنىڭ يازغان خېتى ئەمەس، ھۆكۈ-
مەت تامغىسى بېسىلغان ئالاقە ئىدى. چۇ يەنچاۋ خەتنى ئوقۇدى.
ئۇنىڭدا «ھازىر قەغەز قىس بولغانلىقى ئۈچۈن نەشر قىلىش
پىلانىنى قىسقارتىشنى زۆرۈر تاپتۇق. ‹يېڭى ھېكايىلەر› ۋاق-
تىنچە ئورۇنلاشتۇرۇشتىن قېپقالدى. تەرجىمە خىزمىتى مۇنا-
سىپ تۇردە كېچىكتۇرۇلسە بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ جايىدا تۇرۇپلا قالدى. نەشرىيات نېمىشقا بۇنداق
گېپىدە تۇرمايدۇ، قەغەز ھەرقانچە قىس بولسىمۇ يەتتە يۈز
مىليون نوپۇسى بار جۇڭگو لۇشۇننىڭ كىتابىنى نەشر دىن چىقد-
رالمىغۇدەك قىيىن ئەھۋالدا قالدىمۇ؟ ئۇ بۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ.

چۇ يەنچاۋ ياتىقىدىن ئالدىراپ چىقىپ، زادى نېمە ئىش
ئىكەنلىكىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە باش مۇھەررىرنىڭ ئۆيىگە
تېلېفون بەردى. باش مۇھەررىر بىردەم ئۇنى - بۇنى دېگەندىن
كېيىن ئاچچىق خورسىنىپ قويۇپ:

ــ قەغەزنىڭ قىسلىقىمۇ ئانچە مۇھىم مەسىلە ئەمەس،
يەنە بىر ئىش بار، بىز مەكتىپىڭلار تەشكىلىنىڭ پىكرىنى
ھۆرمەت قىلمىساق بولمايدۇ. ئۇلار سىزنىڭ خاتىرجەم ئوقۇتۇش
خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىڭىزغا تەسىر يەتكۈزمەسلىكىمىزنى
سورىدى.

چۇ يەنچاۋ شۇندىلا چۈشەندى. ئۇ ئىشتىن سىرت قىلمۇاتقان
بۇ تەرجىمە ئىشىغا ئەسلىدە «تەشكىل» مۇ كۆڭۈل بۆلۈۋېتىپتد-
كەن ئەمەسمۇ. چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى. بەلكىم بۇ «پىكىر»

نىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبى ئۇنىڭ ئۆتكەندە لاياقەتلىك بولۇپ سايلىنالماسلىقى بىلەن بىردۇ؟ مەن زادى نېمە گۇناھ ئۆتكۈز-دۇم؟ ھەرقانچە گۇناھ ئۆتكۈزگەن تەقدىردىمۇ ئۇلۇغ لۇشۇننىڭ كىتابى بۇنىڭ شامىلىغا كەتمەسلىكى كېرەك ئىدىغۇ.

لېكىن، چۇ يەنچاۋ شۇنداق بىر نۇقتىنى چۈشەنمەيتتى: بۇ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ئۇنىڭغا نەشرىيات بىۋاسىتە ئورۇنلاش-تۇرغانىدى، تەشكىل ئارىلاشمىغانىدى. ئۇ ھېچقاچان بۇ ئىش توغرۇلۇق بىرەر رەھبەرگە دوكلات سۇنۇپمۇ باققان ئەمەس. ئۇنداق بولسا بۇ ئىشقا شۇنچىلىك «كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان» زادى كىم؟ ئۇنىڭ ئەتراپىدا بۇ ئىش توغرۇلۇق بىلىدىغان كىشى يالغۇز شىنيۈ، ئۇ تەرجىمىگە بىۋاسىتە قاتناشتى. بۇ ئىشتا ئۇنىڭمۇ ئەمگىكى بار ھەتتا بۇنى ئۇنىڭ روھى تۈۋرۈكى دېيىش-كىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. . . ئەمىسە يەنە كىم؟

توغرا، ئۇنىڭ ئەتراپىدا يەنە بىر ئادەم بار، — چۇ يەنچاۋ-نىڭ كاللىسىغا لەپپىدە بىر خىيال كەلدى، — ئۇنىڭ بىر ئوقۇ-غۇچىسى بۇرۇن قولىيازمىنى بىر قېتىم كۆرگەن. ئەجەبا شۇ بولسا ـ ھە؟ شىي چيۇسىمۇ؟ ئۇ نېمىشقا بۇنداق قىلىدۇ؟ مەن ئۇنىڭغا يامانلىق قىلدىممۇ؟ ياكى شىنيۈ ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلدىمۇ؟ ئۇ «ئۆچ» ئالماقچىمىكىنە؟ ئاللىبۇرۇن ئەزرائىلنىڭ «قارا تىزىملىكى»گە كىرىپ بولغان بىر بەختسىز ئادەمگە ئۇ يەنە نېمىشقا مۇشۇنداق قەست قىلىدۇ؟

چۇ يەنچاۋ تېلېفوننى قويۇپ ئېغىر قەدەملەر بىلەن ياتىقىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ شۇ تاپتا كېيىنكى قېتىم شىنيۈ بىلەن كۆ-رۈشكەندە ئۇنىڭغا نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى بىلمەيتتى. ئۇ ئۇنىڭ ئۆيىگە قانداقمۇ بارا!

چۇ يەنچاۋ ئىشىكنى ئاستا يېپىپ، چىراغنى ئۆچۈردى، ئۆي قاراڭغۇلۇق ئىچىگە تىقىلدى.

1926 ـ يىلى لۇشۈن «شيامېندىكى ئالدى دېڭىز تەرەپكە قارايدىغان تاش ئۆيدە قەدىمىي كىتابلارنى ۋاراقلىغاچ ‹يېڭى ھېكايىلەر› نى يېزىشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھېچكىم يوق، قەلبى قۇپقۇرۇق ئىدى.»

1962 ـ يىلى، چۇ يەنچاۋ قاراڭغۇ كېچىدە ئۆزى تېخى بايىلا تەرجىمىسىنى پۈتكۈزگەن، ئەمما ئەجرى بىكارغا كەتكەن «يېڭى ھېكايىلەر» نى قۇچاقلىغىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى. جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا دۇنياغا تونۇشتۇرۇشىمىزغا ئەرزىگۈدەك لۇشۈننىڭكىدىنمۇ ياخشى ئەسەرلەر بارمۇ؟ ئېشىپ قالغان قەغەزلەر زادى قانداق نەرسىنى بېسىشقا ئىشلىتىلىدۇ؟ لۇشۈن ئەپەندى، ئەگەر روھىڭىز ھايات بولسا، بۇ ئىشقا ھەرگىز ئاچچىقىڭىز كەلمىسۇن، كۆڭلىڭىز يېرىم بولمىسۇن. مەن بىلىمەن، سىز بۇرۇقتۇرمىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان تولىمۇ كۆتۈرۈشلۈك ئادەم!

«بىلىمدان» قەسرىدە كەچلىك تاماق يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن خەن خانىم شىنيۈنىڭ ھۇجرىسىغا كەلدى.

شىنيۈ كارىۋىتىغا چىقىۋالغان بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى.

خەن خانىم مەشتىكى ئوتنى چوقچىلاپ قويغاندىن كېيىن قاپقىقىنى يېپىۋېتىپ قىزىنىڭ كارىۋىتىنىڭ لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى:

— شىنيۈ، قىش كەلسىلا كېسىلىڭنىڭ قوزغىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. يېقىندىن بېرى قارىسام چىرايىڭ خېلى يامان ئەمەستەك!

— ئانا، — شىنيۈ قولىدىكى كىتابنى قويۇۋېتىپ ئانىسىغا مېھرىبانلىق بىلەن باقتى، — چۇ مۇئەللىممۇ شۇنداق دەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ دېيىشىچە مەن مۆجىزە يارىتىپتىمىشمەن. ئۇ تېخى

يەنە . . .

— راست، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىمۇ تەس، قارىماسەن، ئۇنىڭ سوغۇقنى سوغۇق دېمەي كېلىۋاتقىنىنى! — خەن خانىم شىنيۈنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى. قىزنىڭ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي چۇ مۇئەللىمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ كېتىشى ئۇنىڭ جېنىغا تەگكەندى. لېكىن ئۇ مۇنۇ گەپلىرىنى چۇ يەنچاۋ توغرۇلۇق دېيىشكە مەجبۇر بولدى، — شىنيۈ، ئوقۇتقۇچىلىق ئوقۇغۇچىلىرىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن، بىز ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى ئېسىمىزدە تۇتايلى. كېسىلىڭ ياخشىلانغاندا ئۇنىڭغا ئازراق كۆڭلىمىزنى بىلدۈرۈپ قويايلى ياكى ئۆيگە چاقىرىپ قويايلى، ھېيت - بايراملاردا بېرىپ يوقلاپ تۇرايلى.

خەن خانىم چۇ مۇئەللىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى نورمال قىلىپقا چۈشۈرۈۋالسۇن دېگەن مەقسەتتە شىنيۈنىڭ ئالدىدا يالغان گەپلىرى بىلەن كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك چىرايلىق بىر مەنزىرىنى سىزىپ بەردى. خەن خانىم شىنيۈنى گېپىمنىڭ تېگىگە يەتسىلا قالغان ئىشلارنى ئۆزى چۈشىنىۋالىدۇ، دەپ ئويلاپ بايىقى گەپنى لىپاپلاپ ئېيتقانىدى.

ئانىسىنىڭ بۇ گەپلىرى تولىمۇ قىزىقارلىق تۇيۇلۇپ كەتكەن شىنيۈ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى:

— ئانا، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

— ساڭا ئەمەلىي گەپنى قىلىۋاتىمەن، — دېدى خەن خانىم سەۋرچانلىق بىلەن، — قانداقلا بولسۇن، ئوقۇتقۇچى يەنىلا ئوقۇتقۇچىدەك، ئوقۇغۇچى ئوقۇغۇچىدەك بولغىنى تۈزۈك. شىنيۈ، سەن ھازىر مەكتەپكىمۇ بارمايۋاتىسەن. چۇ مۇئەللىم خىزمىتى شۇنداق ئالدىراش تۇرۇپ سېنى يوقلىغىلى شۇنچە يىراقتىن كېلىدىكەن. ئەمدى ئۇنى ئاۋارە قىلىۋەرمەيلى.

— چۇ مۇئەللىمنىڭ بۇنچىلا جاپا چېكىشىنى مەنمۇ خالىد -

مايمەن، ــ دېدى شىنيۈ، ــ لېكىن، مېنىڭ ئۇنى ئىزدەپ بارغۇدەك مادارىم بولمىسا. بىزنىڭ ناھايىتى مۇھىم ئىشىمىز بار ئەمەسمۇ!

خەن خانىم: «مەن دەل سىلەرنىڭ مۇشۇ مۇھىم ئىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن» دەپ ئويلىدى. ئەمما بۇ ئويىنى قىزىغا دېگىلى بولمايتتى. ئۇ باشقىچە بىر ئۇسۇل بىلەن شىنيۈگە چۈشەندۈرمەكچى بولدى:

ــ مەن بىلىمەن، سىلەر تۇزۇۋاتقان ھېلىقى كىتابنىڭ ئىشىمۇ تۈگىدى. سەن باش قاتۇرغۇدەك ئىشمۇ قالمىدى. خۇددى ئۆزۈڭنىڭ كېسەل ياتقىنىنى بىلمەيۋاتقاندەكلا ئىش قىلىۋاتىسەن. چوپچوڭ قىز بولدۇڭ، ئىش ئۇقمىدىغان ۋاقتىڭ كەلدى. ئالدىنقى قېتىم مەن چۇ مۇئەللىم بىلەن پاراڭلاشتىم...

شىنيۈنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى.

ــ سەن ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىڭ؟ ــ سورىدى ئۇ ئالدىراپ.

ــ باشقا گەپ قىلمىدىم، ــ خەن خانىم ئۆزىنى ئىمكانقەدەر سالماق تۇتۇشقا تىرىشىپ گەپنى سىلىق قىلدى، ــ سېنى دەپ جاپا چەككىنى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتتىم. يەنە، ھازىر بالدىمىزنىڭ ئەھۋالى خېلى ياخشى ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى يوقلاپ كەلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، دېدىم...

ــ ئانا، نېمىشقا بۇنداق دەيسەن؟ ــ شىنيۈنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەندەك بولغانىدى، ــ ئۇنى كەلمە دېدىڭمۇ؟...

ــ كەلمە دېسەم نېمە بوپتۇ؟ ــ خەن خانىمنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى. ئۇ بايا ئۆزىگە: «شىنيۈنىڭ ئالدىدا ئاچچىقلانمايمەن، ئۆزۈمگە ھاي بېرىمەن» دېگەنىدى. لېكىن ئەمدى ئاچچىقىنى زادىلا باسالماي قالدى، ــ سەن ئۇنىڭدىن ئايرىلساڭ ياشىيالامتىڭ؟ سەن دادىسى، ئانىسى بار ئادەم، ئۇ قانچىلىك بىر

نىمتى، بۇنچىلىك قىلىپ كەتكۇدەك؟

— ئانا! — شىنيۇ ئانىسىغا قاراپلا قالدى. ئانىسىنىڭ سوغۇق پوزىتسىيىسى ئۇنى قاتتىق ھەيران قالدۇرغان، ھەتتا ئازراق غەزىپىنى كەلتۈرگەنىدى. ئۇ ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئۆزى چوقۇنىدىغان ئادەمنى چۆكۈرۈشىنى خالىمايتتى، ئۇنى ھەر ۋاقىت قوغداشقا تەييار تۇراتتى، — سەن بۇرۇن چۇ مۇئەللىمنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيتتىڭغۇ؟ ئۇ ناھايىتى ياخشى ئادەمغۇ؟...

— مەنمۇ ئۇنى ئەسكى ئادەم دېمىدىم! جاھاندىچۇ، ياخشى ئادەم دېگەن تولا، — خەن خانىم ئاچچىقىنى يۇتۇپ ئاچچىق خورسىندى، — سېنىڭ تېخى كېسىلىڭ ساقايمىدى، دوختۇر كېسىلىڭنى داۋالاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپكىمۇ بارالمىدىڭ. ھالىڭدىن ئاتا - ئاناڭ خەۋەر ئېلىۋاتىدۇ. يەنە كېلىپ، سېنىڭ كېسىلىڭ بىردەمدە ياخشى بولۇپ كېتىدىغان ئادەتتىكى كېسەللەردىن ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىن كۈنلەر دېگەن ئۇزۇن، شۇ چاغدا ساڭا كىم ئەسقاتىدۇ؟ ئەلۋەتتە ئاتا - ئاناڭ ئەسقاتىدۇ. شىنيۇ، مەن سېنى يېمەي - ئىچمەي چوڭ قىلدىم. سېنى ماڭا بىرەر ئىش قىلىپ بېرەرمىكىن دېمەيمەن، ماڭا ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەرمىسەڭلا بولدى، مەن شۇنىڭ ئۈچۈن خۇش! مەن قېرىدىم، ئەمدى دەرد كۆتۈرگۈچىلىكىم قالمىدى.

— سىرتتىكىلەر، سىزنىڭ كۆڭلىڭىز ياخشى، تۇرمۇشىڭىز شۇنداق ئوبدان كېتىۋاتىدۇ، دېيىشىدۇ. لېكىن مېنىڭ ئىچىمنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى كىم بىلىدۇ! — خەن خانىمنىڭ خىيالىغا نۇرغۇن كۆڭۈلسىز ئىشلار كېلىۋالدى. لېكىن ئۇ بۇلارنى قىزىغا دېيەلمەيتتى، چۈنكى ئۇ باشقىلاردىن ئۆزىنى تۆۋەن تۇتۇشنى خالىمايتتى، ھەرقانداق چاغدا ئابرۇي - ئىناۋەتنى مۇھىم دەپ قارايتتى. ئۇ بايا گەپتە ئازراق كەتكۈزۈپ قويۇپ، يەنە دەررۇلا ئېسىگە كېلىۋالدى، — مەن تۇزۇك ئوقۇمىغان، قانداق قىلغاندا ياخشى ئوقۇغىلى بولىدىغانلىقى توغرۇ-

لۇق ساڭا تۇزۇك بىر نەرسە دەپ بېرەلمەيمەن، لېكىن شۇنداق بىر نەرسە ناھايىتى ئېنىق، سەن ئاناڭنىڭ يۈرەك پارىسى. مۇنداق بىر نەرسىنى ئېسىڭدىن چىقارماسلىقىڭ كېرەك: ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ يولىنى ئۆزى ماڭغىنى ياخشى. ھەممە ئادەمنىڭ كاللىسى ئۆزىنىڭ بويىدا، ئۇنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەرگىلى بولمىغانغا ئوخشاش، ئادەم ئۆزىنىڭ ھاياتىنىمۇ باشقىلارغا تۇتقۇزۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئىشەنچسىز ئادەملەردىن ئۈمىد كۈتۈپ كەتمە!

شىنيۈ ئانىسىنىڭ گېپىنى جىممىدە ئاڭلاپ ئولتۇردى. دەرۋەقە، ئانىسىنىڭ گېپى راست ئىدى، بۇلارنى ئۇ ئۆزىنىڭ ياشاش مىزانى قىلغانىدى. بىراق، شىنيۈ ئانىسىنىڭ يەنە باشقىچىرەك بىر مەقسىتىنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدى.

— ئانا، — دېدى ئۇ ئاستاغىنە، — چۈ مۇئەللىم سەن دېگەندەك ئىشەنچسىز ئادەم ئەمەسقۇ...

خەن خانىمنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. قارا، ماۋۇ بالىنى، بىر ئاش پىشىم ئاغزىمنى ئۇپرىتىپ سۆزلىسەم ھېچ تەسىر قىلغاندەك ئەمەسقۇ.

— كەچكىچە چۈ مۇئەللىم، چۈ ئەللىم دەۋېرىدىكەنسەن. ياخشىسى، ئۇنى بالدۇرراق ئۇنتۇپ كەت! مەن ئۇنىڭغا ھەممىنى دېدىم...

شىنيۈ چۆچۈپ كەتتى:

— نېمىنى دېدىڭ؟

— ئەلۋەتتە، ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ بۇ نىكاھ ئىشىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقىنى - دە! — خەن خانىم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئاخىر راست گەپنى دەۋەتتى.

— ھە؟! — شىنيۈ كاللىسى ھېلىلا پارتلاپ كېتىدىغاندەك ئانىسىنىڭ بىلىكىنى چىڭگىدە تۇتۇپ چايقاشقا باشلىدى، — ئانا! نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟

خەن خانىمنىڭ قوللىرىمۇ، لەۋلىرىمۇ تىترەۋاتاتتى:

— ئەمىسە قانداق قىلسام بولاتتى؟ سەن دېگىنە، مەن خاتا قىلىپتىمەنما؟

— ئانا! — شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى.

ئاچچىق رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرغىلى بولمايدىغان پەيت يېتىپ كەلگەندەك ئىدى. ئەمدى ئانىسى ئۇنىڭ مۇھەببەت ئىشىدا ئارىلىشىۋېتىپتۇ، چۇ يەنچاۋ ئىككىسىنىڭ ئارىسىنى بۇزماقچى بوپتۇ.

— ئانا، سەن. . تېخى بايىلا «ئۆزۈڭنىڭ يولىنى ئۆزۈڭ ماڭ» دېمىگەنمىدىڭ. بۇ مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئىشى، سەندىن ئۆتۈنەي، بۇنىڭغا ئارىلاشما! . . .

— نېمە؟ — خەن خانىمنىڭ ئاۋازى بىردىنلا يۇقىرىلاپ كەتتى، — مەن ئارىلاشمامدىم؟ ئەگەر ئىشلىرىڭغا ئارىلاشمايدىغان بولسام سەن مۇشۇنچىلىك ئادەم بولالامتىڭ؟ بۇ گەپنى ئەجەب ئەمدى دەپ قالدىڭا، بۇرۇن نېمە ئىش قىلغانتىڭ؟ ساڭا دەپ قوياي، سەن مېنىڭ قىزىم، ئەلۋەتتە باشقۇرىمەن! ئەگەر كوچىغا تاشلىۋېتىلگەن يېتىم ئوغلاق بولساڭ ئىدىڭ، مەن سېنى باشقۇرۇپ نېمە قىلاتتىم.

— ئانا، مېنى باشقۇرساڭ ئەلۋەتتە بولىدۇ، لېكىن مەن ھېچقانداق خاتا ئىش قىلمىدىمغۇ! — شىنيۈ ئازاب ئىچىدە ئانىسىنىڭ يەلكىسىنى ئىرغىتتى، — چۇ مۇئەللىمنىڭ نەرى ئەسكى، سەن ئۇنىڭغا نېمىشقا ئۆچلۈك قىلىسەن؟

— مەن خەققە ئۆچلۈك قىلىۋاتقىنىم يوق، ئۆز قىزىمنىڭ دۆتلۈكىگە، ئۇنى ياخشى تەربىيىلىمىگىنىمگە ئېچىنىۋاتىمەن! — خەن خانىم شىنيۆنىڭ قولىنى يەلكىسىدىن چۆشۈرۈۋەتتى، — ئەسلى بۇ گەپلەرنى ساڭا بالدۇرراق دېيىشىم كېرەك ئىدى، لېكىن سېنى كىچىك، خىيالىدا تېخى مۇنداق

ئىشلار يوقتۇ دەپ ئويلاپتىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسەل ياتقاندىكىن بۇ گەپلەرنى دېيەلمىگەنىدىم. بىراق كىم بىلسۇن، سەن ئاللىبۇرۇن بۇ ئىشقا باشچىلاپ كىرىپ كېتىپسەن. سەن ئۆزۈڭنىڭ خۇيزۇ ئىكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭما؟ بىر كاپىرغا تەگسەڭ قانداق بولىدۇ؟

خەن خانىمنىڭ ئاۋازى تۆۋەن، ئەمما قاتتىق چىقتى. شىنيۆ خۇددى بىرى يۈرىكىنى سوغۇرۇۋالغاندەك جايىدا تۇرۇپلا قالدى. ئەجەبا، ئۇ مۇھەببەتكە مەست بولۇپ كېتىپ، چۇ يەنچاۋنىڭ باشقا بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان پاسىلىنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىنە؟ ئۆزىنىڭ خۇيزۇ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىنە؟ ياق، ئۇ ئۇنتۇپ قالمىدى. ئۇ ئون توققۇز ياشقا كىرگۈچە ھاياتىنىڭ كۆپ قىسمىنى مەكتەپكە ئۆتكۈزدى، باشقا ساۋاقداشلىرىغا ئوخشاشلا تەربىيە كۆردى. مەكتەپتە ھېچقانداق بىر كىشى ماركسىزم توغرۇلۇق سۆزلىگەندىن باشقا، دىنىي ئېتىقاد توغرۇلۇق سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايتتى، گەرچە بۇ توغرۇلۇق سۆزلەش قانۇنغا خىلاپ بولمىسىمۇ. شىنيۆ ھازىرغىچە يېمەك - ئىچمەك ئادىتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۆزىنىڭ باشقا ساۋاقداشلىرى بىلەن قايسى جەھەتلەردىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ھېس قىلالماي كېلىۋاتاتتى. بەزىلەر مەنسىتمەسلىك بىلەن ئۇنى «ئاز سانلىق مىللەت» دەپ ئاتىغان چاغدىلا، ئۆزىنى يېتىمدەك ھېس قىلاتتى، خالاس. لېكىن، «بىلىمدان» قەسرىدە ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. چۇ مۇئەللىم خەنزۇ بولغىنىغا قارىماي بۇ ئائىلىدە «ئاز سانلىق مىللەت»نىڭ قاتارىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئەجەبا ئۇ شىنيۆ بىلەن ئوخشىمامدۇ؟ ئۇ شىنيۆ بىلەن باراۋەر ئادەم ئەمەسمۇ؟ ئۇنى چوقۇم كەتكۈزۈۋېتىش كېرەكمۇ؟

— ياق ئانا، مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلالمايمەن، — شىنيۆ ئۆزىنى ئانىسىنىڭ باغرىغا ئېتىپ، كىشىنىڭ ئىچىنى

سىرىۋەتكۇدەك ئاچچىق يىغلاشقا باشلىدى، ــ مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن. . .

ــ ۋۇ ئۇياتنى بىلمەيدىغان! ــ خەن خانىم قىزىنى ئاچچىقى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى، ــ كېسەل يېتىپ تۇرۇپمۇ مۇھەببەتلىشىشكە رايىڭ بارىدىكەنە! ئەرگە تەگكۇڭ كەپ قاپتۇ ـ دە! ئەمىسە ياخشى، ئۇلۇغ خۇدا، جېنىمنى ئامان قويىدىغانلا بولسا، مەن خويزۇدىن بىرنى تېپىپ سېنى دەررۇ چىقىرىۋېتىدىمەن، شۇ چاغدا بولسىغۇ بېشىم تىنجىيدىغان ئوخشايدۇ.

شىنيۈ ئانىسىغا قاراپ قېتىپ قالدى. ئانىسى ئۇنى نېمىشقا چۈشەنمەيدىغاندۇ؟ ئۇ كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئانىسىغا قانداق چۈشەندۇرسە بولىدىكىن؟

ــ ئانا! مېنىڭ قەلبىمدە پەقەت شۇ بىر ئادەملا بار، ئۇنىڭ ئورنىنى ھېچكىم باسالمايدۇ. ئانا، سەن مېنىڭ ئورنۇمدا ئويلاپ باققىن، سېنىڭمۇ ياشلىق چاغلىرىڭ بولغانغۇ. . .

ــ جۆيلۈمە! قىز چېغىمدا سېنىڭدەك ئىش قىلىدىغان بولسام، دادام پاچىقىمنى چېقىۋەتكەن بولاتتى.

ــ مېنى ئەمدى ئۇرمىساڭمۇ بولىدۇ، مەن بەرىبىر قاچالمايمەن، ئۇچۇپمۇ كېتەلمەيمەن. كېسەل بولۇپ قېلىپ ھەممە نەرسىدىن قۇرۇق قالدىم، پەقەت چۇ مۇئەللىملا مېنىڭ ھاياتىمنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، شۇ بولغاچقىلا مەن ھايات ياشاۋاتىمەن. ئانا، سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي، بۇ ئىشتا مېنىڭ رايىمغا باققىن!

ــ ئۆلۈپ بېرىمەن دېسەڭمۇ، ئالدىمدا بۇنداق شەرمەندىچىلىكنىڭ بولۇشىنى خالىمايمەن! ــ خەن خانىم زەردە بىلەن دېدى، ــ بۇ ئۆيدە مېنىڭ گېپىم ئۆتمەمدۇ زادى؟

شىنيۈ قورقۇنچ ئىچىدە ئانىسىغا قارىدى. ئانىسىنىڭ چىرايى سوغۇق تۇس ئالغان، كۆزلىرىدىن ئۆتكۈر بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى. ئانا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق مۇشۇنداق يىراقلاپ كەتسە ـ ھە! ئەمدى چىرايلىق ئولتۇرۇپ مەسلىھەتلەشكۇدەكمۇ

ئۈمىد قالمىدىمۇ، شىنيۈ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۈنسىز يىغلاشقا باشلىدى.

شۇ كېچىسى «بىلىمدان» قەسرىدە ھېچكىم خاتىرجەم ئۇخلىيالمىدى، ئاتا ـ بالىنىڭ سۆھبىتى ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇۋەتكەنىدى. دەسلەپتە بىر چىرايلىق باشلانغان بۇ پاراڭ دە تالاشقا، يىغىغا ئۆزگەرگەندە، ئۇلار چۆچۈپ كەتتى.

غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، چىرايىدىن ئالاقزادىلىك چىقىپ تۇرغان خەن زىچى، خەي ھاما، تيەنشىڭ ۋە قورسىقى تومپىيىپ چىققان چېن شۇيەن بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

خەن خانىم ئەسلى ئۇلارنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتمىگەن ئىدى:

— نېمە ھەممىڭلار يۈگۈرۈپ چىقتىڭلار؟ — خەن خانىم ئۇلارغا ئالايدى، — كىرىپ ئۇخلاڭلار، بۇ يەردە ھېچ ئىش بولغىنى يوق، ئانا ـ بالا ئىككىمىز پاراڭلىشىۋاتىمىز!

لېكىن، خەن خانىم پەقەت ئۆزىنىڭ كەيپىياتىنىلا يوشۇرۇپ قالالىدى، بىر چەتتە يىغلاۋاتقان شىنيۈ نېمە ئىش بولغانلىقىدىن ئوچۇق گۇۋاھلىق بېرىپ تۇراتتى.

خەن زىچى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپ قىزىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى، ئەمما نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى ۋە ئايالىغا ئاچچىقى بىلەن ئالىيىپ دېدى:

— قارا سېنى! بالا كېسەل ۋاقتىدا ئارتۇق گەپ قىلمىسايلى دېمىگەنمىدۇق؟ شىنيۈ بۇلارنى كۆتۈرەلەمدۇ. . .

— ئەمىسە مەن كۆتۈرەلەمدىم؟ مەن شۇنچە كۆتۈرۈش ـ لىكما؟ — خەن خانىمنىڭ جۇدۇنى تۇتتى. خىيالىدىن: «قارا بۇنى، قىزىنىلا ئويلايدۇ، ئايالى بولغان مەن بىر قېتىممۇ خىيالىغا كىرىپ چىقمايمەن!» دېگەن ئويلار ئۆتتى، — سىزنىڭ دەردىڭىزنى بىر ئۆمۈر تارتتىم، ئەمدى قىزىڭىزنىڭ دەردىنىمۇ

تارتايمۇ؟ نېمە كۈن بۇ ماڭا، بۇ باش ئاغرىقى زادى قاچان تۈگەيدۇ؟ كېسەل دېدۇق، ھەممەيلەن ئوبدان كۈتتۇق. مەن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىشلارنى تېخى ئۇنتۇپ قالمىدىم جۇمۇ. بۇ پېشكەل قىزىڭىزنىڭ دەردى تۈگەمدۇ زادى؟ . . .

— بولدى، سۆزلىمە! — خەن زىچېننىڭ ئاپئاق چاچلىرى تىترەپ كەتتى. چوڭقۇر ئازاب ئالامىتى قېتىپ قالغان ئولتۇرۇشاڭغۇ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقنىدى، — مەن سېنى ئاغزىڭنى يۇم دەۋاتىمەن، مېنى مەجبۇرلىما جۇمۇ!

— مەن سىزنى مەجبۇرلاۋاتامدىم، سىز مېنى مەجبۇرلاۋاتامسىز؟ — خەن خانىم ئاچچىقىنى پەقەت باسالماي، قولىنى ئېرىنىڭ يۈزىگە تەڭلىدى، — خەن زىچې، بۈگۈن تيەنشىڭ بىرلەن شۆيەننىڭ ئالدىدا دەپ قوياي، مەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىزنىڭ يۈز - خاتىرىڭىزنى قىلىپ كېلىۋاتىمەن، ئاغزىمنى تولا ئاچماڭ!

— بولدى قىلىڭلار! — تيەنشىڭ قاتتىق ۋارقىرىدى ۋە ئانىسىنىڭ راستىنلا قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىز گەپنى چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەندەك ئۇنىڭغا زەردە بىلەن ئالايدى، — بۇ ئائىلىدە ھازىر بۇنچىۋالا دەپ كەتكۈدەك ئىشمۇ يوققۇ، ئۆزۈڭلارنى ئايىساڭلار بولمامدۇ!

خەن خانىم دېگەندەكلا جىمىپ قالدى. ئەمما، سوغۇق كۆزلىرىنى خەن زىچېگە مىختەك تىكىپ ئولتۇرىۋەردى. خەن زىچېننىڭ غەزەپلىك كۆزلىرى ئاخىر باشقا ياققا بۇرالدى.

چېن شۆيەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرگەندىن بېرى قېينانىسىنىڭ بۇنچىلىك ئاچچىقلانغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى. بۇ ئائىلىنىڭ بىر ئەزاسى بولغاندىكىن، ئۇمۇ بىر چەتتە قول قوشتۇرۇپ تۇرسا بولمايتتى، ئارىغا چۈشۈپ چىرايلىق گەپلەرنى قىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، ئۇنداق قىلاي دېسە، بۇ ئائىلىنىڭ ئەھۋالىنى دېگەندەك چۈشەنمەيتتى. بىر ئازدىن

كېيىن چېن شۈيەن قېيناتىسىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەۋېتىپ ئېھ-
تىيات بىلەن ئېغىز ئاچتى:
— ئانا، سىز دادامغا ئاچچىقلانماڭ، ئۆز قىزىڭغا دادىمۇ،
ئانىمۇ ئوخشاشلا كۆيىدۇ. مەنمۇ شىنيۆگە ئوخشاشلا سىزنىڭ
قىزىڭىز. ماڭا دېمىگىنىڭىز بىلەن دەردىڭىزنى چۈشىنىمەن،
يەنىلا شۇ شىنيۆدىن غەم يەيسىز. ئەمەلىيەتتە مەن بۇ ئىش
توغرۇلۇق بۇرۇنلا ئويلىنىپ قويغان. چۇ مۇئەللىممۇ ئوبدان
ئادەم ئىدى، شىنيۆگە بەك ماسلىشاتتى.
چېن شۈيەننىڭ بۇ گېپى ئوت ئۈستىگە ماي چاچقاندەك
ئىش بولدى. بايىدىن بېرى ئەرۋاھى ئۇچۇپ ئولتۇرغان خەن
خانىم ئۆزى چېكىپ - تاللاپ كېلىن قىلغان چېن شۈيەننىڭ بۇنداق
دېيىشىنى كۈتمىگەنىدى. ئۇ كېلىنىگە زەردە بىلەن ئالايدى:
— ئىشىڭىزنى قىلىڭە، سىز بۇ ئىشقا نېمىدەپ ئارىلىشى-
سىز؟ تېخى ماسلىشارمىش، ئۇنداق بولسا سىز نېمىدەپ كاپىر-
غا تەگمىدىڭىز؟
چېن شۈيەن يۈزى ئوتتەك يېنىپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى:
— مەن... مەن... مەن چۇ مۇئەللىمنىڭ خوتۇنى
بولۇپ قالمىغىنىمغا ئەپسۇسلىنىۋاتىمەن.
خەن خانىم دىمىغىنى قاقتى:
— ھىم، ئەپسۇسلىنىشلىرىڭىزدىن ئۆرگىلىپ كېتەي!
چېن شۈيەن گەپ قىلالماي بېشىنى تۆۋەن سالدى. خورسى-
نىش ئىچىدە: «ئادەمنىڭ ئۆز مۇھەببىتىگە ئېرىشمىكى نېمىدې-
گەن تەس - ھە!» دەپ ئويلىدى.
شىنيۆ ياستۇققا بېشىنى قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى.
كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇرغان خەي ھامما شىنيۆنىڭ كۆز
ياشلىرىنى توختىماي سۈرتەتتى. بۈگۈنكى ئىشلارنىڭ سەۋەبى
ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى، لېكىن ئۇ بۇ توغرۇلۇق چىش
يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيتتى، پەقەتلا شىنيۆنىڭ پېشانىسىنىڭ

تەتۈرلۈكىدىن، تەلەيسىزلىكىدىن ھەسرەتلىنەتتى.

سىڭلىسىنىڭ ئاچچىق يىغىسى بىر چەتتە تۇرغان تيەنشىڭنىڭ يۈرەك - باغرىنى ئېزىۋەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان، ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان ئادەمنى ئۇنتۇماق بەك تەس ئىدى. تيەنشىڭنىڭ ئانىسىغا ئۇزۇندىن بېرى يىغىلىپ قالغان دەردلىرىنى دەۋالغۇسى، «زادى سەن كىمنى سىغدۇرىسەن؟ رۇڭ گۇيفاڭمۇ خۇيزۇ ئەمەسمىدى، بىكاردىن - بىكار ئىككىمىزنى ئايرىۋەتتىڭغۇ؟» دېگۇسى كەلدى. لېكىن، ئۇ ئايالىغا قاراپ قويۇپ يەنە جىم بولدى. ئايالى ھازىر ئېغىر ئاياغ تۇرسا، بۇ گەپلەرنى دېسە قانداق بولىدۇ؟ دېگەن بىلەنمۇ بەربىر پايدىسى يوق، ھەممە ئىش تۈگىگەندى. ئۇنىڭ بەختى ئۆلۈپ، ئەمدى نۆۋەت سىڭلىسىغا كەلگەن ئوخشايدۇ. غەزەپتىن تيەنشىڭنىڭ چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىكى قانلىرى كۆۋەجەپ ئېقىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى كىمگە دېيەلەيدۇ؟ تيەنشىڭ بىردىنلا يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، بېشىنى قاماللىغىنىچە: «تۈگەشتى، ھەممە نەرسە تۈگەشتى!» دەپ، ئاچچىق نىدا قىلدى.

. . .

تۈن نىسپى، بوران يەنىلا ئۆينىڭ ئۆگزىسىنى ئۆرۈپ تاشلايدىغاندەك قاتتىق چىقىۋاتاتتى. «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئىچى تىنجىپ قالدى. قالغانلار ئۆزلىرىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشتى، خەي ھاما شىنيۆگە ھەمراھ بولۇپ يېتىپ قالدى.

ھۇجرىنىڭ ئىچى قاراڭغۇ بولسىمۇ ئاچچىق خورسىنىشلار، ئاچچىق - ئاچچىق تىنىشلار توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بۇ جېدەل راستىنلا بېسىقتىمۇ؟

شىنيۆنىڭ كۆڭلى ھېچ ئىزىغا چۈشىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ كۆزىنى يۇمدى، لېكىن كۆزلىرىدىن مۇھەببەت ئوتلىرى يالقۇنجاپ تۇرغان چۇ يەنچاۋ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى.

«شىنيۆ! مۇھەببەت ئىنساننىڭ ئەڭ گۈزەل ھېسسىياتى. بىر جۈپ يۈرەك ئۇزۇن مۇددەتلىك جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ بىرىككەندىن كېيىن، ئەينەككە ئوخشاش بىر ـ بىرىگە ئۆزىنىڭ ئەكسىنى كۆرسىتىدۇ. ھەر بىر قېتىم دۇپۇلدىگەندە قارشى تەرەپكە: ‹مەن سەندىن مەڭگۈ ئايرىلالمايمەن›، دېگەننى ئۇقتۇ-رۇپ تۇرىدۇ. ئىشقىلىپ مۇھەببەت ئاستا ـ ئاستا ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلىغاندا، ھېچكىممۇ بۇ بىر جۈپ يۈرەكنى ئاي-رىۋېتەلمەيدۇ!»

«شىنيۆ، مەن سىزگە ئۆزۈمنىڭ يۈرىكىنى ۋە بارلىق ھېسسىياتلىرىمنى، پۈتۈن ھاياتىمنى تەقدىم قىلدىم.»

ئاھ، شىنيۆنىڭ مۇشۇنداق ئوتلۇق مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ كېتەلىشى، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىيەلىشى مۇمكىنمۇ؟

ئادەم ئاجايىپ مەخلۇق، ئەڭ مۈشكۈل ئەھۋالدا قالغان چاغلاردا ئۇنى ھايات قېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتۈرىدىغىنى يې-مەكلىك ئەمەس، سۇ ئەمەس، دورىمۇ ئەمەس، بەلكى يۈرىكى-نىڭ بىردەم ئارام تېپىشى، بىردەملىك ئۈمىد. مانا مۇشۇ نەرسىلەر بەربات بولغاندا، ئادەم ياشاش كۈچىدىن ۋە جاسارىتى-دىن مەھرۇم قالىدۇ. ئۈمىدسىز ھايات، مۇھەببەتسىز ھاياتتىن ئۆلۈم ياخشى. بەلكىم ئۆلۈممۇ ئۇنچىلىك قورقۇنچلۇق نەرسە ئەمەستۇ. شىنيۆ شۇلارنى ئويلاپ قالدى. ئادەمنىڭ ئۆلۈشى تۇغۇلغان ۋاقتىدىلا پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بولىدۇ. بىردىنبىر ئوخشىمايدىغان يېرى، خىلمۇخىل ئادەم ئۆلۈشتىن ئىلگىرى خىلمۇخىل نەرسىلەرگە ئىنتىلىپ باقىدۇ. ئىنتىلگەن نەرسىلى-رىگە ئېرىشەلىگەنلەر كۈلۈپ تۇرۇپ كېتىدۇ، ئېرىشەلمىگەنلەر ئارمان، ئۆكۈنۈش بىلەن كېتىدۇ. ئۇنداقتا ئۇچۇ؟ ئۇمۇ ئىلگى-رى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئىنتىلگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئېرىش-كەنلىرىمۇ بولدى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتى ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزگەنىدى. ئۇ ئىلگىرى مۇھەببەت-

كە ئىنتىلگەن، شۇنچە جىق ئادەملەر ئارىسىدىن قەلبى ئۆزىنىڭ-
كىگە ئوخشايدىغان ياخشى بىر ھەمراھ تاپقانىدى. بىراق، بۇ
نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كەتتى. ئالدىراپ كېلىپ، ئالدىراپلا
كېتىپ قالدى. خۇددى چۈشكە ئوخشاش، شامالغا ئوخشاش. ئۇ
تېخى ئۇ نەرسىلەرنى قولىدا چىڭ تۇتىمەن دەپ ئويلاپتىكەن،
ئەمدى قارىسا قوللىرى قۇپقۇرۇق، ھېچنېمە يوق. ئۇ ئىلگى-
رى: «ئەمدى تەقدىرنىڭ ئادالەتسىزلىكى توغرۇلۇق قاقشىماي-
مەن» دېگەنىدى. بەلكىم بۇنداق بولۇشى پېشانىسىگە بالدۇرلا
پۈتۈلۈپ كەتكەن بولغىيدى. تەقدىر ئىلگىرى بەرگەن نەرسىلە-
رىنى ئەمدى قولىدىن تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى زېدە قىل-
ماقچىمۇ؟ ئۇنى تىرىك تۇرۇپ ئازاب ئىچىدە ئۆلسۇن دەۋاتامدۇ؟

ئادەم ئۆلۈشنى خالىمايدۇ. شىنيۆنىڭ شىكەستىلەنگەن يۈ-
رىكى تېخى جايىغا چۈشمىگەن بولۇپ، بىردە ئاستا، بىردە تېز
سوقاتتى...

«كۆيسە بىر نازۇك يۈرەك دەرد يۇتۇپ، ھەسرەت يۇتۇپ،
نە ئۇچۇن يوق بىر ئارامگاھ شۇنچە كەڭ ئالەم تۇرۇپ!» شىنيۆ
قولىنى سوزۇپ، ئۇستەل چىرىغىنى ياندۇردى.

— شىنيۆ، — خەي ھاما ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى، —
سۇ ئىچەمسەن ياكى دورىمۇ؟ بولدى، سەن قوپما مەن ئەكېلىپ
بېرەي...

— ياق... — شىنيۆ پەرىشانلىق ئىچىدە كۆزلىرىنى يو-
غان ئاچتى، — ھاما، مەن بەك قورقۇۋاتىمەن، ئۆي ئىچى بەك
قاراڭغۇ بولۇپ كەتتى...

— قارا، بۇلارنىڭ كىچىك بالىنى قورقىتىۋەتكىنىنى! —
خەي ھاما شىنيۆنى مېھرىبانلىق بىلەن قۇچاقلىدى، يۈزىدىكى
سوغۇق تەرلەرنى سۈرتتى، — شىنيۆ، يېنىڭدا مەن بار، قورق-
ما! ئادەمچۇ، خېلى - خېلى نەرسىلەرگە چىدايدۇ. كۆڭلۈڭنى
ئازادىرەك تۇتقىن! ئاناڭمۇ ئۇ گەپلەرنى سېنى ياخشى بولسۇن

دەپ دېدى. . . — خەي هاما تەسەللى ئورنىدا شۇ گەپلەرنى دەپ بولغاندا يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، كۆز يېشى ئىختىيار- سىز سىيرىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ نېمىمۇ دېيەلەيتتى.

— مېنىڭ ئانام. . . — شىنيۈ پىچىرلىدى. ئانىسىنى ئويلاش بىلەن تەڭ يۈرىكى مۇزلاپ، تىترەپ كېتىۋاتاتتى.

ئۈستەل چىرىغىنىڭ ئاستىدىكى گۈل چېكىلگەن ئاشۇ ئەي- نەك رامكىنىڭ ئىچىدىكى ئانىسى ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى. . .

شىنيۈنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى. رامكىنى قولىغا ئې- لىپ، ئاستى سارغايغان سۈرەتلەرگە قارىدى. ئون يىل ئىلگى- رىكى ئاشۇ دەقىقە كۆز ئالدىدا قايتىلانغاندەك، ئۇ ئۆزى ئۆلۈم پەيتىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ ۋاقىتتا ئانىسى ياش، مۇلايىم، كۆيۈمچان ئىدى، ھەمىشە ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ، مەڭزىگە سۆيەتتى، مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەيتتى. . .

بىردىنلا شەپقەتسىزلىك يېغىپ تۇرغان بىر سوغۇق يۈز ئاشۇ رەسىمنى توسۇۋالدى، ئۇنىڭغا قەھر بىلەن تىكىلدى. بۇمۇ ئانىسىنىڭ چىرايى ئىدى، يەنە كېلىپ، ئۆز يېنىدا ياشاۋاتقان ئانىسىنىڭ چىرايى ئىدى. ئانىسىنىڭ هازىرقى هالىتى سۈرەت- تىكىگە نېمىشقا ئوخشىمايدۇ - هە! زادى نېمە ئۈچۈن؟

شىنيۈنىڭ كۆزلىرى توختىماي چىقىۋاتقان ياشتىن خىرە- لەشتى. ئانا، ساڭا باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قىزىڭنى نېمىشقا تۇغقان ئىدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن هازىر كۆزۈڭگە شۇنچىۋالا سەت كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقان قىزىڭغا ئەينى ۋاقىتتا چوڭقۇر مۇھەببەت بەرگەنىدىڭ؟ ئېھتىمال، سۈرەتتىكى مۇلايىم قىياپىتىڭنى يالغاندىن ياساپ چىققانسەن. لېكىن، ئۇ- نىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ مەن بۇرۇنلا بىلەتتىم، ئارىمىزدا ئانا - بالىلىق مۇھەببەت ناهايىتى كەمچىل ئىدى. سەن مېنى ئۆزۈڭگە

يوك، پۈتلىكاشاڭ دەپ ئويلايتتىڭ. مەنمۇ ئىلگىرى سېنىمۇ، ئۆزۈمنىمۇ ئازاد قىلىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن تەقدىر مېنى بۇ ئۆيدىن ئايرىمىدى. مەن ئۇچالمىدىم، ھاۋادا بىرئاز ئۇچۇپلا يەنە ئۆز ئورنۇمغا قايتىپ كەلدىم. يىغلىدىم، يىغلىغاندىمۇ سېنىڭ يېنىڭغا يىغلىدىم. مەن سېنىڭ ھېسسىداشلىقىڭغا موھتاج ئەمەس ئىدىم، زورمۇزور بېرىلگەن ئانىلىق مۇھەببىتىڭگە موھتاج ئەمەس ئىدىم. بىراق، سەن نېمىشقا مەن ئىنتىلگەن، ماڭا مەنسۇپ بولغان مۇھەببەتمنى تارتىۋالماقچى بولىسەن؟ راستىنى ئېيتسام، مەن مۇھەببەت ئىشىدا سېنىڭ رازىلىقىڭنى ئېلىشنى ئەسلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. پەقەتلا مۇھەببەت تەبىئىي پەيدا بولىدىغان، ھېچقانداق شەرتكە بويسۇنمايدىغان مۇقەددەس ھېسسىيات دەپ ئويلاپتىكەنمەن. سېنىڭ ئۇنى ئۆز قىزىڭنىڭ ھاياتى بەدىلىگە رەھىمسىزلىك بىلەن بوغۇپ تاشلايدىغانلىقىڭنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىكەنمەن. سەن بۇ ئىشنىڭ قىزىڭنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى باغلاپ تۇرغان ئۈمىد چىرىغى ئىكەنلىكىنى بىلەتتىڭغۇ؟ سەن قوغداپ تۇرغان ئاشۇ نەرسىلەر قىزىڭنىڭ ھاياتىدىنمۇ قىممەتلىكمۇ. . .

شىنيۈنىڭ كۆز ياشلىرى رەسىم جازىسىنىڭ ئۈستىگە توختىماي ئېقىۋاتاتتى. ئۇ ئون توققۇز يىلدىن بېرى ئانىسىغا يېقىنلىشالماي، ئانىسىنىڭ كۆزىگە قاراپ، ئۆزىنىڭ ئانىسىنىڭ قەلبىدىكى ئورنىنى ئىزدەپ كەلگەنىدى. ئەمدىلىكتە بۇ تۇگۈننىڭ جاۋابى يېشىلەي دەپ قېلىۋاتاتتى.

خەي ھاما تەشۋىش ئىچىدە شىنيۈگە قاراپ دېدى:

— شىنيۈ، يېرىم كېچىدە بۇ رەسىمگە قاراپ نېمىگە ئولتۇرۇپ كەتتىڭ؟ . . .

— ھاما، — شىنيۈ رەسىم جازىسىنىڭ ئەينىكىنى يېنىك سىلاپ ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ياش تامچىلىرىنى سۈرتتى ۋە تۇيۇقسىز سوراپ قالدى، — ئۇ. . . مېنىڭ ئۆز ئاناممۇ؟

— نېمە؟ — خەي هامما چۆچۈپ كەتتى، — نېمە بۇ گەپ خىيالىڭغا كىرىپ قالدى؟ سەن بىر يەردىن تېپىۋالغان بالا بولمىساڭ، يەنە نەچچە ئاناڭ بولماقچىدى؟ ئۇ ئەلۋەتتە سېنىڭ ئۆز ئاناڭ، قاراپ باققىنە، ئىككىڭلارنىڭ قاش - كۆزلىرى، چىرايى بىر - بىرىڭلەرگە نېمىدېگەن ئوخشىغان...

— ياق، بىز ئوخشىمايمىز. مەن بۇرۇنلا ئۇنى ئۆز ئانام ئەمەستەك سېزىپ كېلىۋاتاتتىم... — شىنيۆ بوش پىچىرلىدى. دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئىلگىرى قانچە قېتىملاپ ئۇرۇشقانلىقى كۆز ئالدىدىن ئۆتتى. ئاشۇ دە تالاش، ئاشۇ ماجىرالارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۇچۇن بولغانىدى. ئۇ بىردىنلا ئانىسىنىڭ بوگۇن ئاخشام دېگەن گەپلىرىنى ئەسلەپ قالدى: «ئەگەر كوچىغا تاشلىۋېتىلگەن يېتىم ئوغلاق بولساڭ، مەن سېنى باشقۇرۇپ نېمە قىلاتتىم؟»

«سېنىڭ دەردىڭنى بىر ئۆمۈر تارتتىم. ئەمدى يەنە قىزىڭنىڭ دەردىنى تارتايمۇ؟»

«... بۇ پېشكەل قىزىڭنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمەن؟»

«خەن زىچى... ئاغزىمنى ئاچما جۇمۇ! ھېلى بىكار ھەممىنى دەۋېتىمەن.»

ئەجەبا، بۇمۇ بىر ئانىنىڭ دەيدىغان گەپلىرىمۇ؟ ئۇنىڭ تېخى دېمىگەن گەپلىرى زادى نېمىدۇ؟ شىنيۆنىڭ يۈرىكى دۇپۇلدەپ سوقۇپ كەتتى. بەلكىم ئۆزى راستتىنلا كوچىدىن تېرىۋېلىنغان يېتىم بالا بولغىيدى؟ ئون توققۇز يىلدىن بېرى باشقىلارنىڭ پاناھلىقىدا ياشاپ كەلگەندۇ؟ ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولسا، بۇمۇ ياخشى، ئۇ بۇنىڭ ئۇچۇن ئازابلانمايدۇ، بۇ يەردىن كېتىدۇ، ئۆز ئانىسىنىڭ يېنىغا كېتىدۇ.

— شىنيۆ، قالايمىقان خىياللاردا بولما... — خەي هامما ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتىۋاتقان چاغدا ئۆزىمۇ ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى. كالپۇكلىرى تىترەپ، گەپلىرى پەقەتلا

قولاشمىدى.

شىنيۆ خەي هاممىنىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا كۆزىنى ئۆزىدىن ئېلىپ قېچىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز پەرەزلىرىنىڭ توغرىلىقىدىغا ئىشەندى. ئۇ ئىلگىرى بۇنداق قورقۇنچلۇق خىياللارنى كۆپ قېتىم قىلغان، لېكىن قىلىپ بولۇپلا دەرھال ئۇ خىيالىدىن يېنىۋالغان، توغرىراقى، خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن قورققانىدى... شىنيۆنىڭ كۆزىگە ئەمدى ھېچنېمە كۆرۈنمىدى.

— ھاما، ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ...

خەي ھاما كۆزلىرىنى قوللىرى بىلەن ئېتىۋالدى، يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئون نەچچە يىل ئاۋۋالقى ئاشۇ كۆڭۈلسىز مەنزىرە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنى ئازابلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ شىنيۆنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ قاتتىق يىغلىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىسا بولمايتتى... ئۇ ئاخىر ئۇ ئىشلارنى دېمەسلىك قارارىغا كەلدى.

— ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ! — شىنيۆ تۇيۇقسىز خەي ھاممىنىڭ بىلىكىگە چىڭڭىدە ئېسىلدى، ياشلىق كۆزلىرى ئۇنىڭغا مىختەك قادالدى، — ھاما، سىز مېنى چوڭ قىلغان، مەن سىزنى ئانامدىنمۇ يېقىن كۆرىمەن. لېكىن، مېنىڭ ئۆز ئانام زادى... زادى كىم؟ مېنى كىم تۇغقان؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ، بۇ ئۆمرۈمدە مەن سىزدىن مۇشۇ بىرلا ئىشنى ئۆتۈنىمەن.

موماي كۈچلۈك بىر ھاياجاندىن دەم ئالالماي قالدى، قوللىرى سېزىلمىگىنى يوقاتتى، قانلىرى تومۇرىدا توسۇلۇپ قالغاندەك بولدى. خۇددى كىمدۇ بىرى ئىچ - قارنىنى سۇغۇرۇۋالغاندەك يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالدى، ھېچنېمىنى دېيەلمەي، كۆزلىرى ئالايغان پېتى شىنيۆنىڭ ئالدىغا پالاققىدە يىقىلدى.

— ھاما! ھاما، — شىنيۆنىڭ ئاچچىق چىرقىرىغان ئاۋازى ئۆلۈك جىمجىتلىق ئىچىدىكى بۇ «بىلىمدان» قەسرىنى

زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

خەي ھامىمنىڭ ھاياتىنى جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىدىكى دوختۇرلارمۇ ساقلاپ قالالمىدى. دوختۇر ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە جىددىي خاراكتېرلىك يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسىدىن بولغان دەپ دىئاگنوز قويدى ۋە: «ئۇنىڭ يۈرەك قان تومۇر كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن، سىلەر بۇنى بىلمەمتىڭلار؟ ئىلگىرى يۈرىكى سانجىپ ئاغرىپ باقمىغانمىدى» دېدى. توغرا، ئۇلار بىلمەيتتى. شىنيۆمۇ ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى بارلىقىنى بىلمەيتتى. بۇ ئايال بىر ئۆمۈر دوختۇرغا كۆرۈنمەي، دورا يېمەي ئۆتكەن ئايال ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، خەي ھاما ئۆلۈپ كەتتى. كۇلپەت، رىيازەت ئىچىدە پايتەخت بېيجىڭغا ماكانلىشىپ قالغان بۇ ئايال «بىلىمدان» قەسرىدە ھەم خوجايىن، ھەم ئايال خىزمەتكار بولۇپ، تىنچسىز، ئەمما ئاددىي يىگىرمە يەتتە يىلنى ئۆتكۈزدى. ئۇ پۈتۈنلەي باشقىلار ئۈچۈن ياشىدى، ئۆزى ئۈچۈن بىرەر قېتىممۇ باش قاتۇرۇپ باقمىدى. «بىلىمدان» قەسرى ئۈچۈن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، يۈرىكى ئاشۇ يەردە ئېزىلىپ، ئاخىرى يىقىلدى. يىقىلدىيۇ، ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۆزى كېچە – كۈندۈز يىغلىغان ئېرىنىڭ، بالىسىنىڭ ھېچقانداق خەۋەر – ئۈچۈرىنى ئالالمىدى. شىنيۆنى قاتارغا قېتىش ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى، شىنيۆنىڭ ئاشۇ قىيىن سوئالىغا جاۋاب بېرىشكە ئۈلگۈرەلمىدى. ئاللادىن گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشنى تىلەشكە، تەۋۋا قىلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. شۇنچە بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى. بۇ دۇنيادا پەقەت ئۇنىڭ تالاي رىيازەتلەرگە چىدىغان ئېغىر جىسمىلا قېپقالدى.

«بىلىمدان» قەسرى ئۆزىنىڭ سادىق بىر خىزمەتكارىدىن ئايرىلىپ قالدى. خەن ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنىڭ جەسىتىنى غەربىي تاغ باغرىدىكى خۇيزۇلار قەبرىستانلىقىغا قويماقچى بولدى.

چىچېنجەيدىكى قەبرىستانلىقنىڭ ئورنى ئىشلىتىپ كېتىلگەن بولغاچقا، ئۆلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ جەسەت سۆڭەكلىرى ئامما ۋى قەبرىستانلىققا كۆچۈرۈپ كېتىلگەنىدى، ئۇ يەردە ھايات ۋاقتىدا تونۇشمىغان نۇرغۇن مۇسۇلمان ياتاتتى.

خەي ھاممىنىڭ جەسىتى ئۇستىگە پاكىز، ئاق رەخت يېپىپ لىپ ۋاقتىنچە مېھمانخانىغا قويۇپ تۇرۇلغانىدى، مېيىت ئەتە دەپنە قىلىناتتى. پۈتۈن ھاياتىنى نامراتلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن بۇ بىچارە ئايال كۆز يۇمغاندىن كېيىنلا باشقا مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش بارەۋەر مۇئامىلىگە ئۇچراۋاتاتتى. ئۇ «بىلىمدان» لار قورۇسىدا ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئۆزى نىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا كېتەتتى.

شىنيۆ بۇقۇلداپ يىغلايتتى. ئۇنىڭ خەي ھاممىنىڭ جەسىتىنى بىر كېچە ساقلاش توغرىسىدىكى تەلىپىنى دادىسى رەت قىلدى. ئاخشامقى مەڭگۈلۈك ئايرىلىشنىڭ ئۆزىلا شىنيۆگە قاتتىق زەربە بولغانىدى، خەن زىچى بۇنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇنى ئەمدى يەنە ھاياجانلاندۇرۇۋېتىدىغان ئىشنى قىلىشقا بولمايدۇ دەپ ئويلايتتى.

كېچە يېرىملاشتى. خەن خانىم بىلەن تيەنشىڭ تۆر ئۆيدە خەي ھاممىنىڭ جەسىتىنى ساقلاۋاتاتتى. خەن زىچى غەربىي ھۇجرىدا پەرىشانلىق ئىچىدە قىزىغا ھەمراھ بولۇپ ياتاتتى.

شىنيۆ ئەڭ يېقىن ئادىمىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئۈچۈن يىغلىپ قالغان، خەي ھاممىنىڭ جەسىتىنى ساقلىغۇدەك ياكى قەبرىستانلىققا ئۇزىتىپ چىققۇدەك ماجالى قالمىغانىدى، كارىۋىتىدا شۈنچىلىك ھالسىز ياتقىنىچە توختىماي ئېسەدەيتتى.

— شىنيۆ، بولدى، يىغلىمىغىن، — خەن زىچى ئۆزىنىمۇ يىغىدىن توختىتالماي قىزىغا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى، — خەي ھاممىنىڭ پېشانىسى ھەقىقەتەن تەتۈر بولدى، پۈتۈن ئۆمرىنى باللىسىز ئۆتكۈزدى. ئۇ تيەنشىڭ ئىككىڭلارنى ئۆز باللىسىدەك

كۆرەتتى، سىلەرمۇ ئۇنى ھۆرمەتلەيتتىڭلار. بولدى، ئەمدى يىغلىمىغىن. ئۇنىڭ روھى خاتىرجەم كەتسۇن! سەن. . . سالا-مەتلىكىڭگە دىققەت قىلمىساڭ بولمايدۇ. . .

— دادا، — شىنيۈ ياشلىق كۆزىنى ئۇنىڭغا تىكىپ قولى-دىن تارتتى، — دادا، خەي ھاممىنىڭ ئۆلۈمىگە مەن سەۋەبچى! مەن ئۇنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلدىم. . .

خەن زىچى قاتتىق چۆچۈپ كەتتى:

— شىنيۈ! سەن. . . نېمە دەۋاتىسەن؟

— ئۇنىڭ ھاياتىنى مەن نابۇت قىلدىم. تۈنۈگۈن ئاخشام مەن ئۇنىڭدىن بىر گەپ سورىغانىدىم.

— نېمە گەپ سورىغانتىڭ؟

— ئۇنىڭدىن، مېنىڭ ئانام كىم دەپ سورىغان. ئۇ. . .

— ھە؟! — تۇيۇقسىز ئېيتىلغان بۇ گەپتىن خەن زىچى-نىڭ چىرايى ئۆلۈكنىڭكىدەك تاتىرىپ كەتتى، — ئۇ. . . ئۇ ساڭا نېمە دېدى؟

— ھېچنېمە دېمىدى. . . — شىنيۈ ئازاب بىلەن بېشىنى چايقىدى، — ئۇ ماڭا ھېچنېمە دېمىدى. لېكىن، مەن ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر مەخپىي گېپىنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدىم. ئۇ بۇ گەپنى نېمىشقا ماڭا دېمەيدۇ؟ دادا، سىلەر نېمىشقا ئۇ گەپنى ماڭا دېمەيسىلەر؟

— شىنيۈ! — ئون يىل ئاۋۋالقى ئىشلار خەن زىچىنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. ياق، بۇ ئىشلار ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى، ئۇنىڭ روھىنى ئازابلايتتى، ۋۇجۇدىنى تىلغايت-تى، ئۇنى تولىمۇ تەسلىكتە ئالدىغا مېڭىشقا مەجبۇر قىلاتتى. ئەمما ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەدىسىگە ئاساسەن بۇ ئىشنى ئىزچىل تۇردە قىزىغا ئېيتماي كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئۆز خىيالىدا: «بىچارە قىزىمنىڭ بېشىغا ھېلىمۇ ئاز كۈنلەر كەلمىدى، ئەمدى ئۆزى ئۇقمايدىغان تېخىمۇ جىق بەختسىزلىكلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ

قالسا بولمايدۇ» دەپ ئويلايتتى. خەن زىچى كۆزىنى قىزىدىن ئەپقېچىپ، چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە تىترەڭگۈ ئاۋازدا دېدى، — شىنيۈ، ئۇنداق ئىش يوق، سەن مېنىڭ ئۆز قىزىم، ئاناڭنىڭمۇ...

— ئەمدى مەندىن يوشۇرماڭ، دادا! — شىنيۈ مەڭزىنى دادىسىنىڭ ئاپئاق چاچلىرىغا ياقتى، كۆز ياشلىرى دادىسىنىڭ چاچلىرىغا تاراملاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى، — ئون نەچچە يىلدىن بېرى سىزنىڭ ئازاب ئىچىدە سۈكۈت قىلىپ ياشاۋاتقىنىڭىزنى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن. لېكىن سەۋەبىنى بىلەلمىدىم. بەلكىم مېنىڭ سەۋەبىمدىندۇ؟ دادا، ئەمدى مېنى دەپ ئۆزىڭىزنى ئازاب-لىماڭ. قىزىڭىزنىڭ... سىزنى ئازابتىن خالاس قىلىشىغا ئۇزۇن ۋاقىت قالمىدى. ئۇ سىزنى تاشلاپ كېتىپ قېلىشى مۇمكىن. ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ، مېنى زادى كىم تۇغقان؟ ئىك-كىڭلار مېنىڭ ئۆز دادام، ئۆز ئانام بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەقىـ-قىي ئەھۋالنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ. ئىلگىرى قانداق ئىش يۈز بەرگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئېيتىپ بېرىڭ!... مەن ئۆز ئانامنى تونۇيالمايلا ئۇ دۇنياغا كېتىپ قالماي. مەن ئۇنى سې-غىندىم. ئۇ زادى كىم؟

— شىنيۈ! — خەن زىچى ئازاب بىلەن قىزىنىڭ ئىسمىنى چاقىردى، — بولدى... سورىمىغىن...

ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ئىسسىق كۆز ياشلىرى قىزىنىڭ يۈزىگە، قوللىرىغا قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ لاغىلداپ تىترىگىنىچە بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزىغا ئەلەڭلەپ قارىدى. قىزىنىڭ خىرۇستالدەك كۆزلىرى ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈۋاتاتتى. شىنيۈ، دادىڭ سېنى قەستەن ئالداۋاتقىنى يوق. سەن تېخى قاتارغا قېتىلمىدىڭ، مۇستەقىل ياشاش يولىغا قەدەم باسمىدىڭ! بەلكىم... ئۇ كۈن ساڭا ئەمدى مەڭگۈ نېسىپ بولماس. خەن زىچى ئېغىر قورقۇنچ ئىچىدە قالدى، بىر

تېرە بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ قىزىنىڭ بويىندىن قۇچاقلاپ يۇمشاق چاچلىرىنى سىلىدى، خۇددى ھېلىلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغاندەك چىڭ-چىڭدە قۇچاقلىدى.

— دادا، ماڭا دەپ بېرىڭ! — شىنيۈ بېشىنى كۆتۈرۈپ دادىسىغا مىختەك تىكىلدى.

قىزىنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك قىلاتتى. خەن زىچى ئەمدى ئۇ مەخپىيەتلىكنى يوشۇرالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. بىر ھېسابتا، ئەمدى يوشۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىدى، بەربىر دەيدىغان گەپ، دېيىش كېرەك، ھەممىنى دېيىش كېرەك. ئۇنىڭ كېسىلى مۇشۇنداق ئېغىر تۇرسا. ھازىر ئېيتمىسا بەلكىم... بەلكىم كېيىن پۇرسەتمۇ بولماس، قىزىنىمۇ، ئۆزىنىمۇ مەڭگۈلۈك ھەسرەت ئىچىدە قالدۇرار!

13 ـ باب   قايتىش

بۇ قېتىملىق ئۇرۇشتا قانچىلىك قورال ـ ياراغ ئىشلىتىلىپ قانچىلىغان جاننىڭ نابۇت قىلىنغانلىقى، قانچىلىك گۈلشەنلىكلەرنىڭ دەپسەندە قىلىنىپ، قانچىلىغان گۈزەل چۆشلەرنىڭ بەربات بولغانلىقى، قانچىلىك ئادەمنىڭ هايات يولىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى هېچكىم دەپ بېرەلمەيدۇ. ياخشىلىق بىلەن رەزىللىك پۈتكۈل دۇنيا مىقياسىدا تىركىشىۋاتاتتى؛ گېرمانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە ئالۋاستىلىرى پۈتكۈل يەر شارىنى پاراكەندىچىلىك ئىچىدە قالدۇرغانىدى. ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئورتاق بالايىئاپەت ۋە ئورتاق دۈشمەن ئالدىدا ئامېرىكا، ئەنگلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە جۇڭگودىكى فاشىستلارنىڭ ئاياغ ـ ئاستى قىلىشىغا ئۇچرىغان خەلقلەر قول تۇتۇشۇپ كۈرەشكە ئاتلانغانىدى، غەربىي يېرىم شار ۋە شەرقىي يېرىم شاردا قىساس يالقۇنى لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ئىدى. 1943 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئىتالىيە تەسلىم بولغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىدى ۋە 10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى فاشىزمغا قارشى سەپكە ئۆتۈپ گېرمانىيە ئۇرۇش ئېلان قىلدى. 1945 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى گېرمانىيە تەسلىمنامىگە شەرتسىز قول قويدى. شۇ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان ياپونىيە پادىشاھى يۈرەن «ئۇرۇش توختىتىش پەرمانى» نى ئېلان قىلىپ شەرتسىز تەسلىم بولغانلىقىنى جاكارلىدى. ئۇرۇش كۈلپەتلىرىنى يەتكۈچە تارتقان دۇنيا خەلقى ئاخىر سەلتەنەتلىك غەلىبە كۈنىنى كۈتۈۋالدى.

خەن خانىم بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. خەتنىڭ مەزمۇ-

نى بىرى ئۇخلاپ قوپۇپلا يازغاندەك غەيرىي ھەم ئاددىي ئىدى: «بىز تېخى ھايات، سىلەر ھاياتمۇ؟»

خەن خانىم ھەيرانلىق ھەم خۇشاللىقتىن خۇدىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى. خەن زىچى خېتىگە ئۆزىنىڭ ئەنگلىيىدىكى ئادرېسى ئىنگلىزچە يېزىلغان بىر پارچە كونۋېرتنى قوشۇپ ئەۋەتكەنىدى. خەن خانىم شۇ كونۋېرتنى ئىشلىتىپ ئەنگلىيىگە تېزلا جاۋاب خەت سالدى. يەنە كېلىپ خەتنى ئۇلارنىڭ سەبىي ئوغلى تيەنشىڭ: «دادا، كىچىك ئاپا، تېز قايتىپ كېلىڭلار. ئانام سىلەرنى سېغىندى» دەپ يازغانىدى. تېلېگراممىغا ئوخشاش قىسقا يېزىلغان، باش - ئاخىرى يوق بۇ خەت ئەڭ مۇھىم ئۇچۇرنى، ئەڭ چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتىنى يەتكۈزۈپ، جاھاننىڭ ئۇ چېتىدە ۋەتىنىگە قايتالماي تۇرۇپ قالغان خەن زىچى بىلەن لياڭ بىڭيۇنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى.

جۇڭگودا: «2 - فېۋرال ئەجدىھا بېشىنى كۆتۈرىدۇ» دېگەن ئوبرازلىق گەپ بار. دېگەندەك، زېمىننىڭ توڭلىرى ئېرىشكە باشلىدى، ئۇچەككە كىرىپ كەتكەن قۇرت - قوڭغۇز ۋە ھاشاراتلار قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغاندى، غەرق ئۇيقۇغا كەتكەن ئەجدىھامۇ ئويغىنىپ ياغاچتەك قېتىپ كەتكەن بويىنىنى ئاستا كۆتۈردى. بۈگۈن، 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «جۇڭخې بايرىمى» ئىدى، بۇ كۈنى ھەممىلا يەردە بايرام كەيپىياتى ئەۋج ئالاتتى... لېكىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش داۋامىدىكى سەككىز يىللىق ئاسارەتلىك تۇرمۇش خەلققە بۇ بايرامنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى. 1946 - يىلى بېيپىڭ باش باھارىنىڭ تۇنجى ئېيى بولغان فېۋرالنى كۈتۈۋالغان چاغدا، جىڭخۇا ئارىلىدىكى كۆل يۈزىنى يەنىلا نېپىز گۆللىرىنىڭ قالدۇقلىرى بىلەن ئارىلاش قاتقان نېپىز بىر قەۋەت مۇز تۇتۇپ تۇراتتى. كۈنگە قاراپ تۇرغان مېنجيەن راۋىقىنىڭ ئەينەكلىرىنى قېلىن بىر قەۋەت چاڭ - توزان باسقانىدى. ئىككى تەرىپىگە ۋادەك ئورنى-

تىلغان چوڭ كوچىنىڭ بويلىرىدىكى دۇكانلارنىڭ ۋىيۇسكا ئورنىدا ئىشىك بېشىغا ئېسىپ قويۇلغان لاتىلىرى شامالدا تىترەيتتى، ئاندا - ساندا ئۆتۈپ قالىدىغان كىشىلەر سوغۇقتا شۈمشەرەپ كېتىۋاتاتتى. قورقۇنچ ۋە ۋەھىمە ئىچىدە يۈرىكى سۇ بولۇپ كەتكەن پۇقرالار دەرۋازىلىرىنى مەھكەم تاقاپ ئۆيىدىن چىقماي ئولتۇرۇشاتتى. بۈگۈنكى «جۇڭخې بايرىمى»غا خەنزۇلارمۇ ئېتىبارسىز قارىغان يەردە مۇسۇلمانلارنىڭ بايرام ئۆتكۈزۈشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

قوڭۇررەڭ چامادان كۆتۈرۈۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم «بىلىمدان» قەسرى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ كۈگۈم قاراڭغۇسى ئىچىدە تېز - تېز قەدەملەر بىلەن بۇ تونۇش خالتا كوچىغا كىرگەندە، جىگەررەڭ شىبلىتىنىڭ ئاستىدىن خۇددى نېمىدۇر بىر ئىشقا ئالدىراۋاتقاندەك ئەنسىز تاراقشىغان ئاۋاز ئاڭلاندى، ئۆزى ھېلىدىن - ھېلىغا پۇتلىرى ئالمىشىپ مۇدۇرۇپ كېتەتتى.

ئۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئەمما تاش پەلەمپەيدىن دەرھال قەدەم ئالماي جايىدا تۇرۇپ قالدى، پەلتوسىنىڭ تۈگمىلىرىنى يەشتى. ئۇنىڭ قوڭۇررەڭ سوكنا پەلتوسىنىڭ مۈرىلىرى چاڭ - توزانغا كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى، گالستۇك چىگىلگەن كۆڭلىكىنىڭ ياقىلىرىدىن تەر ھىدى كېلەتتى. بىلىنەر - بىلىنمەس ھاسىرىشى بىلەن تەڭ قارامتۇل، ئورۇق يۈزىنىڭ مۇسكۇللىرى تىترەپ كېتەتتى. ئۇ بېشىنى ئاستاغىنە كۆتۈرگەن چاغدا، قارا شىلەپىسى يېرىمىنى توسۇۋالغان كەڭ پېشانىسىدە يول - يول قورۇقلار پەيدا بولدى، سەل - پەل ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن نۇرلۇق كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى ئەگىپ قالدى. ئاھ، ئون يىل ۋاقىت! ئۇ ئاخىر قايتىپ كەلدى.

دەرۋازىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانىدى، قورۇ يەنە شۇ پېتى ئىدى. قورۇ ئالدىدىكى تۇخۇمەك دەرىخى سۇنۇپ

قاقشال بولۇپ قالغان دەرۋازىنىڭ قىزىل سىرلىرى ئۆڭۈپ كەتكەنىدى.

مانا، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئون يىل ئۆتۇپ كېتىپ ئۇمۇ قايتىپ كەلدى، ئەتىگىنى چىقىپ كېتىپ كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ كەلدى، يەنە كېلىپ يات زېمىندا ئۆتكەن سانسىز كەچلەردىكىگە ئوخشاشلا ھېرىپ قايتىپ كەلدى. ئۇ بەش باسقۇچلۇق پەلەمپەيدىن قەدەم ئېلىۋېتىپ ئوڭ قولى بىلەن دەرۋازىنىڭ دات بېسىپ كەتكەن ھالقىلىرىنى شاراقشىتتى.

— كىم؟ — ئىچكىرىدىن بىر كىچىك بالىنىڭ ئاۋازى كەلدى.

ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى:

— مەن...

— مەن دېگەن كىم؟ نوپۇس تەكشۈرگىلى كەلدىڭىزمۇ ياكى باشقا ئىشقىمۇ؟ ئانام ئەرلەرگە دەرۋازىنى ئېچىپ بەرمە دېگەن!

— ۋاي - ۋۇي، نېمىلەرنى دەپ كەتتى بۇ بالا؟ — ئاۋۋال بىر ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى، ئاندىن دەرۋازىغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، — كىم؟

— مەن... قايتىپ كەلدىم، — شۇ گەپنى دەپ بولغۇچە ئۇنىڭ يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى.

ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى. خەي ھاما بۇ ناتونۇش كىشىگە قاراپلا ئۆڭسۈلى يوق، دەرۋازىنى يېپىشقا تەمشىلىۋىدى، ئۇ بوسۇغىدىن تېزلا قەدىمىنى ئېلىۋېلىپ قىزغىنلىق بىلەن چاقىردى:

— ئاچا!

— ھە؟ — خەي ھاما بۇ كىشىگە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

بويى خەي ھامىنىڭكىگە يېتىشۋالايلا دەپ قالغان، ئۇچە-

سىغا قوش تۇگمىلىك قىشلىق چاپان كىيگەن، يۇزى يۇمىلاق، تېرىسى قارامتۇل كەلگەن بىر بالا ئۇ ئايالنىڭ ئارقىسىدا تۇراتتى. ئۇ بايا ئىچكىرىدە تۇرۇپ قوپال توۋلىغان بالا شۇ ئىدى، خۇددى بىرەر كۇتۇلمىگەن ئەھۋالغا ياكى ھۇجۇمغا تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن تەييارلىنىپ تۇرغاندەك قىلىن كالپۇكلىرىنى چىڭ چىڭدە ھىمىرىۋالغانىدى.

— بۇ تيەنشىڭمۇ؟ — ناتونۇش ئادەم تىترەڭگۇ ئاۋازدا شۇنداق دەپ، ئېڭىشىپ بالىنىڭ قولىنى تۇتتى، — خەتنى سەن يازغانمۇ؟

— ۋاي خۇدايىم! — خەي هاما ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى، — تيەنشىڭ، تيەنشىڭ، بۇ سېنىڭ داداڭ!

— ھە؟ مېنىڭ دادام! — تيەنشىڭنىڭ قارامتۇل كۆزلىرىدە دەسلەپ تېڭىرقاش ئالامىتى، ئاندىن بىردىنلا ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ئۇچقۇنى چاقناپ كەتتى؛ ئىككى تامچە ياش مەڭزىگە سىرغىپ چۈشتى، — دادا. . . ئەمدى مېنىڭمۇ دادام بار بولدى.

خەن زىچىنىڭ يۇرىكى شۇررىدە قىلىپ قالدى. ئۇ چامادانىنى قويۇپ ئوغلىنى قۇچاقلاپ كۆتۈردى، يۇزىنى بالىنىڭ قارامتۇل، بۇدۇرۇق مەڭزىگە ياقتى، — ئوغلۇم، ئوغلۇم! ئون يىل بولدى، كۆزۈمدىن ئۇچۇپ كەتتىڭ!

تيەنشىڭ دادىسىنىڭ قۇچىقىدىن چۈشۈپ قورۇنىڭ ئىچىگە پىلتىڭلاپ يۈگۈرگىنىچە كىرىپ كەتتى ۋە ئىككى قولىنى كېرىپ ئاۋازىنى سوزۇپ ۋارقىرىدى:

— ئانا! ئانا! تېز چىقە! دادام قايتىپ كەپتۇ!

خۇشاللىق خەۋىرى بەك تۇيۇقسىز ئېيتىلغاچقا خەن خانىم دەسلەپ مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى، ئاندىن يۇرىكى ئەنسىز سوققىنىچە تۆر ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. ئايۋاننىڭ ئالدىدا تۇرغان ئېگىز بويلۇق كىشىنى كۆرۈش بىلەن كۆزلىرى نەمدەلدى،

ئالدىدا پەلەمپەي بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا سەكرىدى، ئەمما ئىزىدا رۇس تۇرالماي يىقىلىپ چۈشتى.

— چى ئاكا. . . — خەن خانىم خەن زىچىنى بالىلىق چاغلىرىدا، يېڭى توي قىلغان ۋاقتىدا ئۆگىنىپ قالغان ئادىتى بويىچە چاقىرغاچ تۇرۇپ يىغلايتتى، تۇرۇپ كۈلەتتى. ئۇ ئون يىلدىن بېرى ئېرى بىلەن ئۇچرىشىپ چۈش كۆرگەن چېغىدىمۇ ئۇنى مۇشۇنداق ئاتاپ كەلگەنىدى.

خەن زىچى ئالدىغا چامداپ خەن خانىمنى يۆلىدى.

— بىئېر، بىئېر. . . — ئۇ ئايالىنى تونۇش ئاۋازدا شۇنداق دەپ چاقىردى. خەن زىچى يىگىرمە يىل بۇرۇن، ھەممە ئىشتا ھەمدەم بولۇپ ئۆتكەن، ئاكا - سىڭىلدەك بولۇپ كەتكەن چاغلىرىدا ئۇنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى. . . ئون يىلدىن بېرى شۇنداق دەپ چاقىرىپ باقمىغان بولغاچقا، بۇ ئىسىم خۇددى ئۇنىڭغا ياتتەك بولۇپ قالغانىدى.

— بولدى، ئەمدى ئۆيگە كىرەيلى، — دېدى خەي ھامما يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ، — قاراڭلار، ئاران بىر كۆرۈشكەندە نېمە دېيىشىمىزنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ كەتكىنىمىزنى!

خەن زىچى ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن تۆر ئۆيگە كىردى. ئېسەنگىرەش ئىچىدە ئۆي ئىچىگە قاراپ چىقتى. ھەممە نەرسە ئۆز پېتى، بۇرۇنقىدەكلا تىزىپ قويۇلغانىدى. بىرلا ئوخشىمايدىغان يېرى، بۇ نەرسىلەر كونىراپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

— ئولتۇرايلى، تېز ئولتۇرايلى، — خەي ھامما خەن زىچىنىڭ ئالدىغا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ ئەكەلدى، — شۇنچە يىراقتىن كەلدىڭىز، ئولتۇرۇپ دېمىڭىزنى ئېلىۋېلىڭ!

خەن زىچى پەلتوسىنى خەي ھاممىغا بەرگەندىن كېيىن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ بىر چەتتە ئۆرە تۇرغان تيەنشىڭنى قۇچىقىغا ئالدى. ئۇ يىغلىپ قالغان گەپلىرىنى نەدىن باشلاشنى

بىلمەيتتى.

— تيەنشىڭ چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ. هازىرغىچە ئۇنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى چىرايى ئېسىمدە...

— راست، ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى ئەمەسمۇ. ئۇ بۇ يىل ئون ئىككى ياشقا كىردى. بىزنىڭ جۆرىمىز بىلەن... — خەي هامما گەپ باشلاپ بولۇپ بىردىنلا سۆزدىن توختىۋالدى.

خەن زىچى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالدى، بۇ بىچارە ئايال يەنە ئوغلىنى ئەسلەپ قېلىۋاتاتتى.

— هەي، ئۇرۇش! مەن ئۆيۈمگە قايتىپ كېلەلىشىمنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم...

— يۈئېر سىز بىلەن بىللە كەلمىدىمۇ؟ — ئېرىنىڭ تۇيۇقسىز قايتىپ كېلىشى بىلەن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەن خەن خانىم سىڭلىسىنىڭ ئۆيدە يوق تۇرغانلىقىنى شۇندىلا ئەسكە ئالدى.

— دادا، كىچىك ئاپام نېمىشقا قايتىپ كەلمىدى؟ — سورىدى تيەنشىڭمۇ، — ئانام، سېنىڭ بىر ياخشى كىچىك ئاپاڭ بار، دېگەن، مەن تېخى ئۇنى ساقلاۋاتاتتىم.

— ئۇ... — خەن زىچى تاتىرىپ كەتتى، ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، يەنە يۈئېرنىڭ ئىشىنى قانداق دېيىشنى بىلەلمىدى.

— ئۇ چەت ئەلدە قالدىمۇ؟ — خەن خانىم ئالدىراپ سورىدى.

ئىشنى يامان تەرەپكە بۇراپ پەرەز قىلغان خەي هاممىمۇ ئالدىراپ سورىدى:

— يۈئېر قىزچاققا بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— ياق، ئۇمۇ قايتىپ كەلدى.

— ئەمىسە نېمىشقا ئۆيگە كەلمىدى؟

— ئۇ نەدە؟ — خەن خانىم يەنە سورىدى.

— شاڭخەيدىن ئۆتمدىغان چىغىمىزدا ئۇنىڭ ئازراق قىلد-
دىغان ئىشى چىقىپ قېلىپ شۇ يەردە قېپقالدى، — خەن زىچى
ئۆزىنىڭ چىراي ئىپادىسىنى ئىمكانقەدەر تەمكىن كۆرسىتىشكە
تىرىشىپ شۇنداق دېدى. ھازىرچە ئۇنىڭغا مۇشۇنداق دېمەي
ئامال يوق ئىدى، — مەن ئاۋۋال قايتىپ كەلدىم، ئىككى كۈن-
دىن كېيىن ئۇمۇ كېلىدۇ.

— ھە! — خەن خانىمنىڭ تەشۋىشلىك كۆڭلى شۇندىلا
جايىغا چۈشتى، لېكىن يەنە شۇئان ئاچچىقى كېلىپ قالدى، — بۇ
سارالڭ قىزنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇپ تېخى ئوسمىسى قانمىدىمىكىد-
نە؟ بوسۇغىغا كەلگەن ئادەم ئۇدۇل ئۆيگە يېنىپ كەلمەي شاڭ-
خەيدە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ قارا، ئۇنىڭ قىلغان قىلىقىنى!

خەي ھامما يەنە ئاچچىق خورسىندى:

— قاراڭلار، جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە كەتكەن ئادەمنىڭمۇ
دېرىكى كەلدى، نېمىدەپ بىزنىڭ ئادەم بىلەن ئوغلۇمنىڭ تېخى-
چە سايىسى كۆرۈنمەيدىكىنە؟

— ئاچا، سىز ئالدىراپ كەتمەڭ، — خەن خانىم ئۇنىڭ
ئەمدى ھەرگىز مۇمكىن بولمايدىغان بۇ ئىش توغرۇلۇق ئۇندە-
رەپ قالغاندەك سۆزلەپ قويۇشىدىن قورقاتتى، ھەممەيلەن دەر-
قەمتە ئولتۇرغان چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى تېخىمۇ
خالىمايتتى. ئۇ ئاخىر يەنە تەسەللى بېرىشكە باشلىدى، —
كۈتۈپ باقمامدۇق. كەتكەن ئادەم ھامان قايتىپ كېلىدۇ. قا-
راڭ، تيەنشىڭنىڭ دادىسىمۇ قايتىپ كەلدىغۇ. بېرىپ ئۇنىڭغا
بىر پىيالە چاي ئەكېلىپ بېرەمسىز؟

— ھە راست، — خەي ھامما شۇنداق دېگىنىچە ئۆيدىن
چىقىپ كېتىۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، — ئالدىراڭغۇلۇق
قىلىپ چاي دەملەشنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن!

— بۇ جاھاننىڭ ئىشلىرىنى ھېچ ئويلاپ يەتكىلى بولماي-
دىكەن! — خەن زىچى ئېڭىكىنى تىرەپ ئولتۇرۇپ ئېغىر ئۇھ

تارتتى، ــ بۇ ئاچممزنىمۇ باغلاپ تۇرغان نەرسىمۇ ئاشۇ كىـ
چىككىنە ئۆمىد. بوپتۇ، ساقلىسا ساقلىسۇن. ئۇ ئۇن يىلدىن
بېرى سىزگە ھەمراھ بولدى، بالىنى باقتى، ئۆيگە قارىدى،
دۇكان ئاچتى. بۇمۇ ئاسان ئەمەس!

ــ بىزنىڭ دۇكىنىمىز. . . ــ خەن خانىمنىڭ چىرايى
ئۆزگىرىپ يۈرىكى لەپپەڭلەپ كەتتى، بايىلا چانىقىدا توختاپ
قالغان كۆز يېشى يەنە سىرغىپ چۈشتى، ــ دادىسى، ھازىر
بىزنىڭ دۇكىنىمىز يوق!

ــ دۇكىنىمىز يوق؟ ــ خەن زىچى تۇرۇپلا قالدى. بۇنـ
داق خەۋەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەجەللىك زەربە ئىدى، شۇنداقتىمۇ
ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىپادىسىز بىر نەزەردە
خوتۇنىغا قارىدى، ــ بۇنداق بولۇشىنى. . . مەنمۇ ئويلىغان!

ــ سىز قانداق ئويلىغانتىڭىز؟ ــ خەي ھامما ئاغزى يېپىق
پىيالىدە ئۇنىڭ ئالدىغا چاي ئەكېلىپ گەپ قىستۇردى، ــ بۇ ھەقىـ
قەتەن چوڭ سورۇقچىلىق بولدى! چىجېنجەي ئېچىنىشلىق ۋەيـ
ران بولدى! . . .

خەن خانىم خەي ھاممىغا زەردە بىلەن ئالايدى:

ــ ئەمدى كېلىشىگە بۇ گەپلەرنى قىلىپ ئارامىنى بۇزمىـ
سىڭىزچۇ!

ــ سىلەر دېمىسەڭلارمۇ مەن بۇنى پەملىگەن. بۇ يىللاردا
ھەممە يەر شۇنداق سورۇقچىلىق ئىچىدە قالغان تۇرسا! ــ خەن
زىچى چاينى قولىغا ئالدى، ئەمما ئىچمىدى، ــ لوندون ئېچىـ
نىشلىق بومباردىمان قىلىندى، خوتېرنىڭ دۇكىنى تاقالدى،
ئۆيى ئۆرۈلۈپ كەتتى، ئوغلى ئۆلدى. مەن ئۆزۈمنى ھايات
قالارمەن دەپ ئويلىمىغانىدىم. ئەتىگەندىن كەچكىچە سىلەرنى
خىيال قىلىپ يەر ئاستى ئۆيىدە تۇرۇپ كەتتۇق. گاھىدا چۈـ
شۈمدە ئۆزۈمنى ئۆيگە قايتىپ كۆرەتتىم، ھەمىشە ئادەم ئۆلۈپ
تۇرغان، سىلەر پارتلاش ئىچىدە قالغاندەك. . . غەلىتە چۈشلەرـ

نى كۆرەتتىم. مانا سىلەر هايات ئىكەنسىلەر. بۇ ئۆي تېخى شۇ پېتى تۇرۇپتۇ. بۇنداق بولارىنى مەن چۈشۈمدىمۇ خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغان. مال - مۈلۈك، نەرسە - كېرەك زىيانغا ئۇچرىسا نېمە بوپتۇ، ئادەم ساق قالغاندىكىن بولمىدىمۇ!

— بۇغۇ توغرا، — دېدى خەي هاما، — چەت ئەللەردە بىزنىڭ بۇ يەردىكىدىنمۇ قاتتىقراق ئۇرۇش بولغاندۇ - هە؟ هېلىمۇ ياخشى خۇدانىڭ كارامىتى بىلەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قاپسىز!

— بۇنداق بولارىنى بالدۇرراق بىلگەن بولسىڭىز ئۇ يەرلەرگە بېرىپ نېمە قىلاتتىڭىز! — دېدى خەن خانىم ئۆكۈنگەندەك، — ئۆزىڭىز بىلەن ئەپكەتكەن نەرسىلەرمۇ تۈگەشكەندۇ ھەقىچان. سىزگە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەردىمۇ؟

— هەئە، شۇنداق بولدى، — خەن زىچى چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ دېدى، — ئاشۇ نەرسىلەرنى ساقلايمەن دەپ جېنىمنى سېلىپ بەرگىلى تاس قالدىم. لېكىن ئۇ نەرسىلەر هېلىھەم بار. نۇرغۇن ئادەملەر تالاشقان، ساتمىدىم. كېيىن جاهان قالايمىقانلىشىپ كەتتى، شۇ چاغدىمۇ تاشلىۋەتمىدىم. مانا ئاخىر ساق - سالامەت قايتۇرۇپ كەلدىم.

— هە، قايتۇرۇپ كەلدىم دەمسىز؟ — خەن خانىمنىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى، — ئۇ نەرسىلەرنى نەگە قويدىڭىز؟

— تېخى. . . ئەكەلمىدىم، — دېدى خەن زىچى، — يۇئېر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ نەرسىلەرمۇ كېلىدۇ.

خەن خانىمنىڭ كەيپىياتى بۆلەكچە جانلاندى. ئۇ ئېرىنىڭ ساپلا پۇلغا يارايدىغان قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلەتتى، بۇ بايلىقلار بولسا كېيىنكى كۈنلىرىنى قانداق ئۆتكۈزۈشتىن غەم قىلمايتتى.

— هېلىمۇ ياخشى بۇ نەرسىلەرنى ساق - سالامەت قايتۇ-

رۇپ كەپسىز، ئۆزىڭىزنىڭ جېنىمۇ ئامان قاپتۇ. بىز يەنە نېمىدىن قورقاتتۇق، ھەرھالدا يەيدىغان رىسقىمىز بار ئىكەن. بىر مەزگىل دېمىمىزنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن چىچېنجەينىڭ نامىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالارمىز.

خەن زىچىنىڭ چىرايىدىن تەبەسسۇم ئۆچتى. ئۇ ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە ھالسىز يۆلىنىپ ئۇلۇغ كىچىك تىنىدى. نەچچە ئون مىڭ چاقىرىم يولنى پاراخوتتا باسقىنى يەتمىگەندەك ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىپمۇ يەنە پويىزدا ئولتۇرۇش، توگىمەس دەرد ـ ئازاب ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزۈۋەتكەنىدى. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ بېسىشقا تېگىشلىك ھايات مۇساپىسى تېخى ئۇزۇن ئىدى. ئالدىدا تولىمۇ قىيىن، ئاچال بىر يول ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئۆزىنىڭ ئاشۇ يوللاردا داۋاملىق ماڭغۇدەك ئىقتىدارى، جاسارىتى بار ـ يوقلۇقىنى بىلمەيتتى.

— ئاچا، چىقىپ سۇ ئىسسىتىڭ، ئۇ بۈگۈن ئوبدان بىر يۇيۇنۇۋالسۇن. ئاندىن بىرلىكتە تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلايلى. بالدۇرراق يېتىپ دەم ئالايلى. قارىڭە، ئۇ بەك ھېرىپ كېتىپتۇ. تۆمۈردەك ئادەم بولسىمۇ يول ئازابىغا چىدىيالمايدۇ ـ دە! — دېدى خەن خانىم خەي ھامىمىغا تاپىلاپ. ئۇ ئاشۇ ئالدىراشلىق ۋە ئاشۇ كۆڭۈل بۆلۈشلىرىدىن ئۆزىگە ئاجايىپ بىر خۇشاللىق تاپاتتى.

— ئەمىسە لەڭمەن يەيلى! — خەي ھامما شۇنداق دېگىنىچە سىرتقا قاراپ ماڭدى.

پۈت ـ قولىدا مادارى قالمىغان خەن زىچىنىڭ بېشى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىدە قىيسىيىپ قالدى. ئۇ ئۇخلاپ قالغانىدى.

— دادا، دادا، ئۇخلىماڭچۇ! تېخى بالدۇرغۇ! ھەي، سىزنى، — دېدى تيەنشىڭ خەن زىچىنىڭ يەلكىسىنى ئىرغىتىپ تۇرۇپ، — ماڭا چەت ئەلنىڭ گەپلىرىنى دەپ بېرىڭ. كىچىك ئاپام قاچان ئۆيگە قايتىپ كېلىدۇ؟

ئەقلىنى بىلگۈدەك بولغان ۋاقتىتىن تارتىپ ئاتا مۇھەببە-

تىدىن بەھرىمەن بولالمىغان بۇ سەبىي بالىغا دادىسىنىڭ قايتىپ كېلىشى ئاجايىپ بىر يېڭىلىق ئىدى. تېخى بايىلا ئۆيقۇغا كەت-كەن خەن زىچى ئوغلىنىڭ چاقىرىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى.

خەن زىچى يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن جۇڭگوچە كىيىم ئالماشتۇرۇپ، تاماققا ئولتۇردى. ئەتراپقا تۈن پەردىسى يېيىلغا-نىدى.

ھەممەيلەن شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار خەن زىچىدىن توختىماي ئۇنى - بۇنى سورايتتى. لامپا ئۆي ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. خەن زىچى شۇندىلا ئۆزىنىڭ خونتېرنىڭ يەر ئاستى ئۆيىدىمۇ ئاشۇنداق غۇۋا شام يورۇقىدا ئولتۇرغانلىقى-نى، تۇگىمەس پاراڭلىرىنى ئەسلەپ قالدى. لېكىن ھازىر ئەت-راپىدىكى ئادەملەر ئوخشىمايدۇ. بۇ ئۇنىڭ چۈشىمىكىن؟

— تيەنشىڭ، داداڭغا بۇنداق ئېسىلىۋالما، ئۇ ئەمدى كەتمەيدۇ. كېيىن تېخى پاراڭلىشىدىغان كۈنلەر جىق. بېرىپ چوڭ ئاناڭ بىلەن ئۇخلىغىن. ئەتە ئەتىگەندە قوپۇپ مەكتەپكە بارمىساڭ بولمايدۇ، — دېدى خەن خانىم ئوغلىنى گوللاپ. ئەمەلىيەتتە، بۇ خەي ھامىمىغىمۇ دېيىلگەن گەپ ئىدى. ئەلۋەتتە ھەممە ئايال ئۆزىنىڭ ئېرىگە كۆڭۈل بۆلىدۇ - دە! — ئۇنىڭ پاراڭلاشقۇدەك ھەپسىلىسى قالماپتۇ. بېرىپ بالدۇرراق ئۇخلى-سۇن.

خەي ھامما خەن خانىمنىڭ پىكرىگە دەرھاللا قوشۇلدى.

— تېز بولايلى، تيەنشىڭ، داداڭنىڭ ئۇيقۇسى كەپتۇ.

تيەنشىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خۇشياقماي شەرقىي ھۇجرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

ئەمەلىيەتتە خەن زىچىنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىگەنىدى، ئۇنى تولىمۇ ئۇزۇن بىر كېچە كۈتۈپ تۇراتتى. بۇ كېچىنى ئۇ قانداق ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيتتى.

خەن زىچى هويلىغا چىقتى، سىرت قاپقاراڭغۇ ئىدى، ئاسماندا ئايمۇ، يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە دېرىزىدىن ئۆي ئىچىدە يېنىپ تۇرغان ماي پەنەرنىڭ غۇۋا يورۇقىلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. پېشايۋان، پېشايۋان ئاستىدىكى تاش پەلەمپەي، ئاندىن تاش پەلەمپەيدىن دەرۋازىغىچە تۇتۇشۇپ كېتىدىغان يول، ياغاچتا قوپۇرۇلغان تام، ئەگىم ئىشىك. . . بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خەن زىچىگە شۇنچىلىك تونۇش، ھەرقانچە قاراڭغۇ بولسىمۇ ئۇ بۇ نەرسىلەرنى بەش قولدەك تونۇيالايدۇ. خەن زىچى ئايۋاننىڭ تۈۋرۈكلىرىنى سىلاشقا باشلىدى. مانا، ئۇ مەھرۇم قالىمەنغۇ دەپ ئويلىغان نەرسىلىرى ساق - سالامەت تۇرۇپتۇ، پەقەتلا ئۇنىڭ ئورنىدا نۇرغۇن ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ۋاقىتنى تۇتۇۋالغىلى بولمايدىكەن، ئۇ ئادەمدە يۈرەك يارىسى قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. خەن زىچى ئۈچۈن يىللار لوندوندا، بېيىپىڭدا نۇرغۇن قەلب جاراھەتلىرىنى قالدۇردى. بېيىپىڭ لوندونغا ئوخشاش بومباردىمانغا ئۇچرىمىغاچقا، «بىلىمدان» قەسرى ھازىرغىچە ساق قالغانىدى. خەن زىچى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەر ھالدا خۇش بولدى. لېكىن ئۇنىڭ يوقاتقان نەرسىلىرى بار ئىدى. زادى نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟

خەن زىچى تۆر ئۆيگە قايتىپ كەلدى. خەن خانىم شەرقىي ھۇجرىدا خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇۋاتاتتى. خەن زىچى ئۇنىڭغا دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇ ئىدى، ئۆي ئىچىدىن بىر خىل زەي ھىدى كېلەتتى. خەن زىچى مېھمانخانىدىن لامپىنى ئاچىقىپ، ئايرىلغىنىغا ئون يىل بولغان كۇتۇپخانىسىغا كىردى.

كىتاب ئۇستىلىمۇ، جوزا - ئورۇندۇقلارمۇ، كىتاب جاۋىنىمۇ. . . ھەممىسى ئۆز پېتى ئىدى. بىرلا يېرى، كىتابلىرىنى قېلىن توپا باسقانىدى. خەن زىچى لامپىنى ئۇستەلگە قويۇپ، خۇددى قوپالمايدىغاندەك ياغاچ ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ

قالدى، پۈتى نېمىدۇر بىر نەرسىگە ئۇرۇلدى. ئۇ ئېڭىشىپ يەرگە قارىدى، ئاۋۋال كۆزىگە تىك تۆتبۇلۇڭ شەكىلدىكى قارا بىر تاختاي كۆرۈندى. بۇ نېمىدۇ؟ ئۇ لامپىنى قولىغا ئېلىپ قارىدى. قارىدىيۇ، قولىدىكى لامپىنى تاشلىۋەتكىلى تاس قالدى. ئۇ قارا سىردا سىرلانغان ۋىۋىسكا بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا «چىچېنجەي» دېگەن خەتلەر سۇس پارقىراپ تۇراتتى. خەن زىچى لامپىنى قويۇپ يەرگە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئاشۇ قېلىن ياغاچلارنى ئېھتىيات بىلەن قولىغا ئېلىپ، ئۈستىدىكى توپىلارنى سۈرتتى، قوللىرى تىترەپ كەتتى، كۆز ياشلىرى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن خەتلەرنىڭ ئۈستىگە تامچىلاشقا باشلىدى. ئېھتىمال، چىچېنجەيدىن ھېچقانداق نام ـ نىشان قالمىغان بولسا ئۇنىڭغا بۇنداق قاتتىق تەسىر قىلمىغان بولاتتى. ئۆزى مىڭبىر مۇشەققەتتە تىكلىگەن ئىگىلىكىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يالدامىسى بولغان بۇ ياغاچ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېزىۋەتتى: تۈگىدى، يېرىم ئۆمۈر سىڭدۈرگەن قان ـ تەرى بىكارغا كەتتى. لېكىن، زادى نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟

خەن خانىم نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ خۇداغا سېغىنىشلىرىنى، دۇئالىرىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن بىردىنلا يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى، ئېرى بىلەن قايتا ئۇچراشقانلىقتىن پەيدا بولغان سۆيۈنۈش ۋە خۇشاللىق ئىچىدە غەربىي ھۇجرىغا كىردى:

— دادىسى، نېمە بالدۇر ياتماي بىر نەرسىلەرنى ئاختۇرۇشقا چۈشتىڭىز؟ ئۆي دېگەن سىزنىڭغۇ. كۈتۈپخانىڭىزنى قانداق سەرەمجانلاشتۇرىمىز، ئۆزىڭىز دەڭ، ئەتە ئاچام سىزگە...

خەن خانىمنىڭ خۇشال كەيپىياتى بىردىنلا توزغاقتەك غايىب بولۇپ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، قوللىرى ئىشىكنى تۇتۇۋېلىشقا ئاران ئۈلگۈردى. خەن زىچى يەردە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ چىچېنجەينىڭ ۋىۋىسكىسىنى جىمىمىدە سىلاپ ئولتۇراتتى.

— دادىسى، مەن تېخى سىزنى ئاۋارە قىلماي دەپتىمەن،

كىم بىلسۇن سىز . . .

— دېگىنە، دۇكان زادى قانداق ۋەيران بولدى؟ — خەن زىچى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايالىغا قارىدى. شىرە ئۈستىدىكى لامپىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ ياشلىق كۆزلىرى بەكلا قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى.

— دادىسى، گېپىمنى ئاڭلاڭ، — خەن خانىم تۇرۇپلا قالدى، بەدەنلىرى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. ئېرىنىڭ سوئالى ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتىدا بېسىلىپ ياتقان ھەسرەتلىرىنى قوزغاپ قويغانىدى، ئەمدى ھەقىقىي ئەھۋالنى يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى.

— مەن گۇناھكار! سىزگە يۈز كېلەلمەيمەن! چى ئاكا، مەن ئېزىپتىمەن! . . .

خەن خانىم ئېرىنىڭ يەلكىسىگە ھالسىزغىنە يۆلەندى. ئاشۇ كۆڭۈلسىز چاغلار خىيال ئېكرانىدا ئازاب ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى:

. . .

خەن خانىم يېشىل ياقۇت قويۇلغان ھېلىقى ئۈچ ئۈزۈك يوقاپ كەتكەندىن كېيىن ئاچچىقىغا پايلىماي لاۋخۇنى ھەيدىۋەتتى. ئۇيلىمىغان يەردىن، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەيدىغانلارمۇ ناھەقچىلىككە چىدىماي پەش قېقىپ كېتىپ قېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن چىچېنجەي پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

خەن خانىمنىڭ شۇ ئاچچىقىدا تاماققىمۇ كۆڭلى تارتمىدى، خەي ھاما جىلىچىلىكتە بوغۇلۇپ قالايلا دېدى.

— بۇ ئىش تازىمۇ قاملاشمىدى! — دېدى خەي ھاما، — بىرمۇ ئادەم قالمىدى، دۇكاننى قانداق چۆرگىلىتەرمىز؟

— نېمە بولاتتى! مەن ئۇلارنىڭ ئاستىغا مىس قازاندا ئوت ياققىنىم يوق، ئۆزى خالاپ كەتتى. مەن پېشىغا ئېسىلىۋالامتىم؟ — دېدى خەن خانىم ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۈزەڭگىدىن چۈشـ

مەي. بىر ھېسابتا خەن خانىم ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئەتمەيدى-
غان بۇ ئىشلەمچىلەرنىڭ مۇشۇ باھانىدا قۇيرۇقىنى خادا قىلغى-
نىغا، ئۇلارغا بەرمىسە بولمايدىغان چىقىمنىڭ تېجىلىپ قالغى-
نىغا خوش ئىدى، — پۇل بولسىلا مەدىكار دېگەن ساماندەك.
ئۇ بىر نېمىلەردىن ياخشىراق ھېسابچى، ئىشلەمچىلەرنى تاپالماي
قالاتتۇقمۇ؟ ئادەم ئىشلىتىمىز دەپ ھايتلا دەپ قويىدىغان بول-
سام، ئىشلەيمىز دەپ كوچە ـ كوچىسىنى يۇدۇپلا كېلىشۋالمىسا
مانا مەن. بۇنداق ئوبدان يەرگە كىم كېلىشنى خالىمايتتى؟
خەن خانىم بەك چوڭ گەپ قىلىپ قويغانىدى. نىھايەت،
ئۇ ئۆيىنى خەي ھاممىغا تاپشۇرۇپ كوندە دۇكاندىن چىقماي
ئولتۇرغان، «ئادەم ئىشلىتىمىز» دەپ ئىشىك ئالدىغا ئېلان
چاپلىغان بولسىمۇ، ئالدىغا بىرمۇ ئادەم كەلمىدى. ئاخىر ئۇ
ئىلاجسىز ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن ئاڭلىغان خەۋەرلەرگە ئاساسەن
ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئالدىغا باردى. خەن زىچىنى كورسە گۇلقەقلە-
رى ئېچىلىپ قىلمىغانلىرى قالمايدىغان خېلى جىق كىشىلەر
ئۆزىنى كۆرسىتىۋالدى، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا
شۇنچىلىك ئەلەم قىلدى:
— خەن خانىم، سىزنىڭ يۈزىڭىزنى قىلمىغانلىقىمىز
ئەمەس، بۇ ئىشقا مەن راستىنلا جۈرئەت قىلالمايمەن. ھازىر
قاشتېشى تىجارىتى سۇسلاپ كەتتى. قارىمامسىز، پۇ خوجايىن-
نىڭ دۇكىنىنىڭ ئانچە ـ مۇنچە سودىسى بولىدىغانلىقىنى ھې-
سابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى چۆلدەرەپ قالدى.
مال ئالىدىغان ئادەم يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماتېرىيال مەنبەسى
كەمچىل. خېلى جىق دۇكانلار قاق سەنەم بولۇپ قالدى. بېي-
پىڭدىكى نەچچە مىڭ قاشتېشى ئۇستىلىرىدىن ھازىر قالغىلى
يۈزگە ئاران يېتىدۇ. ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا، مەن سىز
بۇيرۇغان ئىشنى قانداق قىلالايمەن؟ بۇ گەپلەرنى ياخشى كۆڭلۈم
بىلەن دەۋاتىمەن، سىزنىڭ سودىڭىزنى ئۆلتۈرۈپ قويماي دەي-

مەن. خەن ئەپەندى كەلسە ئالدىغا يۈزۈم يورۇق چىقمىسام بولماس.

بۇ تېخى ئانچە ئېغىر گەپ ئەمەس ئىدى:

— خەن خانىم، ئەمدى ماڭا كۆزىڭىز چۈشۈپتۇ - دە؟ بۇ ئۆمرۈمدە مەن ھەر قانچە قىلسامۇ لاۋخۇ بىلەن تەڭلىشەلمەي- مەن. دۇكىنىڭلاردا لاۋخۇمۇ سىغمىغان يەردە مەن ئەلۋەتتە سىغمايمەن - دە! باشقا يەردىن ئادەم تاپارسىز!

تېخى بۇنىڭدىنمۇ سېسىق گەپ بار ئىدى:

خەن خانىم! ئاچچىقلانسىڭىزمۇ مەيلى، لاۋخۇ سىزگە شۇن- چە ئوبدان ئىشلەپ بەرسە، «ئوغرى» دەپ قارا چاپلاپ يۈزسىز- لىك قىلدىڭىز، ھەيدىۋەتتىڭىز. مەن بۇنداق ئىشنى ھەرگىز قىلالمايمەن.

ئىشلەيدىغانغا بىرمۇ ئادەم چىقمىغاندىن كېيىن خەن خانىم ئامالسىز خەي هاما بىلەن مەسلىھەتلىشىشكە ئۆتتى:

— بولمىسا هازىرچە ئىككىمىز بولساقمۇبىر ئىش قىلىپ تۇرامدۇق؟

— ھەي، مەن بۇنداق ئىشقا خام، يا بۇ ئاشخانا ئاچقاندەك ئوڭاي ئىش بولمىسا! — دېدى خەي هاما، — سىزمۇ مۇشۇن- داق كەسپىي ئائىلىدە تۇغۇلغان بولسىڭىزمۇ، قاشتېشىنىڭ تەننەرخى، باھاسى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز. يەنە كې- لىپ ھەر ئىككىمىز ساۋاتسىز، ھېساب ئىشنى ھەرگىز قىلال- مايمىز. ئايال كىشى بولغان ئادەم دۇكان بىلەن ئۆي ئوتتۇرد- سىدا قاتراپ يۈرسىمۇ قاملاشمايدۇ. ياپونلار كوچىغا چىقىپ قالغان ئايالالارنى كۆرسىلا «سەتـەڭ قىز» دەپ كەينىگە كىرىۋا- لارمىش! نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق. . .

— ئەمىسە. . . ئاۋۋال دۇكاننى تاقاپ تۇرايلى، كېيىن ئاستا - ئاستا ئامالى تېپىلىپ قالار. دەسمايە بولغاندىكىن قورقۇپ كەتمىسەكمۇ بولىدۇ. قاشتاش ساھەسىدە: «ئۈچ يىل

ئىرىم قىلمىساڭمۇ ھېچ گەپ يوق، بىر قېتىم ئىرىم قىلساڭ ئۈچ يىل ئولتۇرۇپ يېيىشىڭگە يېتىدۇ! » دېگەن گەپ بار ئە-مەسمۇ؟

— بولمايدۇ. بۇ تازا ياخشى ئامال ئەمەس. دۇكان يول بويىدا، يەنە كېلىپ ئۆيىمىز دىنىمۇ خېلى يىراق. شۇنچە قىممەت نەرسىلەر تۇرسا خەقنىڭ كۆزى چۇشمەي قالامدۇ؟ بۇ ئاي بۇ كۇنلەردە ھەممە يەرنى ئەسكەرلەر بىلەن ئوغرى - قاراقچىلار قاپلاپ كەتتى، ئۇنداق قىلساق ئوغرىغا ئوبدان پۇرسەت يارىتىپ بېرىمىز!

— ئوغۇ راست، لېكىن قانداقمۇ قىلارمىز؟ ئۆيدە تۇرۇپ بېرىدىغان بىرەر ئەر كىشى بولمىسا.

ھەرقانداق ئىشنىڭ تەسلىكىنى باشقا كەلگەندىلا بىلگىلى بولىدۇ. خەن خانىم يېنىدا ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان خەن زىچى بولمىغاندىن كېيىنلا تىجارەت قىلىشنىڭ قانچىلىك تەس ئىكەنلىكىنى، ئېرىنىڭ ئون يىللىق ئىگىلىك تىكلەش يولىدا قانچىلىك جىق مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۇرگەنلىكىنى، ئۆزى-نىڭ ئۆينىڭ «خىراجىتىنى قامداش» قا تۇشلۇقمۇ بىگىسى يوق ئىكەنلىكىنى بىلدى.

شۇ كۇنلەرنىڭ بىرىدە بىر كىشى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ مەدىكار بولۇپ ئىشلىگىلى ئەمەس، چىچېنجەينى سېتىۋالغى-لى كەلگەنىدى. ھەرقانچە ئەھۋال بولغان تەقدىردىمۇ چىچېنجەي-نى سېتىۋېتىشكە بولمايتتى. چىچېنجەي لياڭ جەمەتىنىڭ ئاتا كەسىپ دۇكىنى، خەن ئائىلىسىنىڭ ھاياتى ئىدى. دۇكاننىڭ سېتىلىشى «لياڭ ئائىلىسىنىڭ قاشتېشى»، «خەن ئائىلىسى-نىڭ قاشتېشى» دېگەن ناملارنىڭ يوقالغىنىدىن دېرەك بېرەتتى، باشقىلار ئۇلارنى «تۇگەشتى، ۋەيران بولدى» دەپ چۇشىنەتتى.

— خەن خانىم، بۇنداق دېسىڭىز قاملاشمايدۇ. تۇرمۇش دېگەندە ئادەم قانچە ماڭغانسېرى شۇنچە كەڭ يول ئېچىلىدۇ.

ئۆز تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ھا-
يات مۇساپىسىنى بىر قەدەم بىر قەدەمدىن بېسىپ تۈگىتىدىغان
گەپ. ھازىر جاھان قالايمىقان، خەن ئەپەندىمۇ ئۆيدە يوق.
قولدىكى نەرسىنى چىڭگىدە تۇتۇۋالغاندىن كۆرە چىقىرىۋەتكەن
مۇۋاپىق. نەرسىلىرىڭىزگە كۆز قىزارتىۋاتقىنىم يوق. شۇ تاپتا
ئۆزۈمنىڭ نەرسىلىرىنىمۇ قولدىن چىقىرىدىغان يەر تاپالمايۋاتى-
مەن. قارىسام، دۇكىنىڭىز بازارنىڭ كۆزىكەن. قولۇمغا ئالسام
بېسىلىپ قالغان نەرسىلىرىمنى ئوڭايراق قولدىن چىقىرالايمەن-
مىكىن دەۋاتىمەن. خەقلەر: «بىر كەسىپتىكىلەر بىر ـ بىرىگە
كۆشەندە» دېيىشىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، مەن سىزنىڭ قىيىنچى-
لىقتا قالغانلىقىڭىزنى كۆرگەچكىلا ياردەم بېرىش ئويىغا كەل-
دىم. سىزنى ھەرگىز زىيان تارتقۇزمايمەن. قانداق باھا چىقار-
سىڭىز مەن رازى. بولمىسا، خەن ئەپەندى كەلگەندە نامەرد
دېگەن ئاتاقنى ئېلىپ قالىمەن. ئەينى چاغلاردا سودام قىيىن
ئەھۋالدا قالغان بولسا، مەنمۇ خەن ئەپەندىدىن ياردەم سورىغان
بولاتتىم. خەن خانىم، بۇ تەكلىپىمنى ئويلىشىپ بېقىڭ، مۇۋا-
پىق كۆرسىڭىز شۇ پېتى قىلارمىز، مۇۋاپىق كۆرمىسىڭىز بۇ
ئىش مۇشۇ يەردە قالار! . . .
شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى ئادەم ئۇلارنىڭكىگە خېلى جىق
قاترىدى، يەنە چاي، قەنت ـ گېزەك دېگەندەك نەرسىلەرنى،
تيەنشىڭغا يېمەكلىكلەرنى ئالغاچ كەلدى. خەن خانىم ئۇ ئادەمگە
بىرىنچى قېتىم پەرۋامۇ قىلىپ قويمىدى، ئىككىنچى قېتىم
تەكلىپىنى چىرايلىقچە رەت قىلدى، ئۈچىنچى قېتىم گەپ قىل-
ماي تۇرۇۋالدى. دېمىسىمۇ، ئەمدى چىچېنجەينى ساتماقتىن
باشقا ئامال قالمىغانىدى. ئۇ ئاخىر يۈز ـ خاتىرە تۇپەيلى ئە-
مەس، قىممەت باھالىق نەرسىلىرىنىڭ ئۆزىگە تېخىمۇ جىق
ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرىشىدىن ئەنسىرەپ چىچېنجەينى سې-
تىۋېتىش قارارىغا كەلدى. ئەگەر بىرەرى كىرىپ دۇكىنىنى

بولسا ئۇ كىمگە ئەرز قىلىدۇ؟ ياپونلارنى ئىزدىسۇنمۇ؟ ئۇنداق قىلسا ئۆزىگە ئۆزى بالا تېپىۋالامدۇ؟

ئىلاجسىزلىقتا قالغان خەن خانىم ئەڭ ئاخىرى ئۆزى خىيا- لىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان يولغا ماڭدى يەنى چىچېنجەيىنى ئىچىد- دىكى مال، پۇكەي، جوزا - ئورۇندۇق، جاۋەن، يەر خېتى بىلەن قوشۇپ بىراقلا سېتىۋەتتى، ئۆزى پەقەت بىر قىسىم قىممەت باھالىق نەرسىلىرىنىلا ئېلىپ قالدى. ئىمزايىنى قويۇپ بارمىقىنى باسقاندىن كېيىن پۇلنى ئالدى. ئەمما، چىچېنجەي- نىڭ ۋىۋىسكىسىنى قولىغا ئالغان چاغدا كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلۇپ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتتى.

تېخى بۇ ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى، تېخىمۇ يۈرەكنى ئېزىدىغان ئىش ئارقىدا يۈز بەردى. ئۇ چىچېنجەيىنى سېتىۋېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن دۇكاننىڭ ۋىۋىسكىسىدا پۇشۇچاڭنىڭ ئىگىد- لىكىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «خۇيىيۈەنجەي» دېگەن خەت پەيدا بولدى. ئەسلىدە ئارىغا چۈشكەن ھېلىقى خېرىدار ئاددىي بىر ۋاستىچىلا بولۇپ، قارا تۈرك خەن خانىم چىچېنجەيىنى ئۆز قولى بىلەن، دادىسىنى ئۆلتۈرگەن «زەھەرلىك يىلان»، ئېرى خەن زىچى رەسۋايىنى چىقارغان پۇشۇچاڭغا سېتىۋەتكەنىدى. پۇشۇچاڭمۇ خەن زىچىنىڭ ئىگىلىكىنى ۋەيران قىلىش، ئابرۇيى - ئىناۋىتىنى يەرگە ئۇرۇش مەقسىتىدە چىچېنجەيىنى خەن خانىم- نىڭ ئاغزىدىن چىققان باھاغا سېتىۋالغانىدى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن «قاشتېشى پادىشاھى»لىق ئورۇن يالغۇز ئۇنىڭغىلا مەن- سۇپ بولاتتى. ئۇ غەلىبە قىلغانىدى.

. . .

خەن زىچى بۇ ئەجەللىك زەربىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىد- لى تاس قالدى. ئون يىلدىن بېرى چۈشىدىن چىقمىغان، ئۇنى ئوتتەك تەلپۈندۈرگەن چىچېنجەي مۇشۇنداق خارابلاشسا - ھە؟ ئۇنىڭدىن كۆرە بومباردىماندا ئۇرۇلۇپلا چۈشكەن بولسا ياخشى

ئەمەسمىدى؟ شۇنداق بولسا، ئۇ يىغلاپ ـ قاقشاپ توختاپ قال-
غان بولاتتى. ئەمدىلىكتە ئۇ مەڭگۇ يۈيۈپ تۈگەتكىلى بولمايدى-
غان ئار ـ نومۇس ئىچىدە قالدى. ۋەيران بولۇشنىڭ ئۆزى ئانچە
قورقۇنچلۇق ئىش ئەمەس، ئۇ رىيازەت، غۇربەتچىلىكنىڭ دەر-
دىنى يەتكۇچە تارتقان، ئائىلە ئىگىلىكىنى مىڭبىر مۇشەققەتتە
قۇرۇپ چىققان، ھەممە نىمىسىدىن قۇرۇق قالغان چاغدىمۇ
مەيۈسلىنىپ كەتمىگەن، ئۆزى ھايات بولسىلا ھامان ياخشى
كۈنگە ئۇلىشالايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كەلگەنىدى. ئۇرۇش ئوت-
لىرى ئۆچكەندىن كېيىن يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن چاغدىمۇ ئەڭ
زور كۆڭۈلسىز ئىشقىمۇ كاللىسىدا تەييارلىق قىلىپ قويغان-
دى. لېكىن، بۇنداق بولارىنى پەقەت كۈتمىگەنىدى. ئەمدى
قارىسا، چىچېنجەي تولىمۇ ئېچىنىشلىق ۋەيران بوپتۇ، ئۇ ناھا-
يىتى جىق نەرسىلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ، مال ـ مۈلۈك-
تىنمۇ قىممەتلىك بولغان ئابرۇي ـ ئىناۋىتىنى، ئورنىنى بى-
راقلا يوقىتىپتۇ. بېيپىڭدا ئۇنىڭ بىرى سانىلىدىغان چىچېن-
جەي بىراقلا تۈگىشىپتۇ، ئۆزىنىڭ ئەشەددىي رەقىبىنىڭ قولىغا
ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يەنە كېلىپ، ئىشلەمچىلەر كوللېكتىپ ئىس-
تېپا بېرىپتۇ. بۇ سودا ساھەسىدە تولىمۇ ئاز ئۇچرايدىغان،
چىچېنجەينىڭ يۈزىگە قارا سۈركەيدىغان ئىش ئەمەسمۇ. ئەمدى
خورلۇق ياشلىرى تامچىلىغان بۇ ۋۇيىسكىنى ئېيىش ئاسمانغا
چىقىشتىنمۇ تەس!

— سەن مېنى. . . مۇشۇ ۋەيرانچىلىققا چاقىرتقانمىدىڭ؟ —
دېدى خەن زىچى پىچىرلاپ. ئۇنىڭ بۇ گېپى زارلىنىشقىمۇ،
ئۆچمەنلىككىمۇ، قايغۇغىمۇ ئوخشىمايتتى، — ئەمدى مەن خەق-
نىڭ يۈزىگە قايسى يۈزۈم بىلەن قارايمەن؟ كەسىپداشلىرىم-
نىڭ، دوستلىرىمنىڭ، خېرىدارلارنىڭ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ
يۈزىگە قانداق قارايمەن؟ بولدى، ھەممىسىدىن يىراق تۇراي،
ئەمدى بېيپىڭدا خەن زىچى ئىسىملىك ئادەم يوق. ئۇنىڭدىن

كۆرە خەقنىڭ يۇرتىدا ئۆلۈپلا تۇگەشسەمچۇ! ھەي-ي! بۇنداق بولارنى بىلگەن بولسام كېلىپ نېمە قىلاتتىم؟

— دادىسى... بىلمەن، كۆڭلىڭىز بۇزۇلۇۋاتىدۇ. مېنى ئۇرۇڭ، تىللاڭ. لېكىن بۇنداق قېيداپ تۇرۇۋالماڭ! — خەن خانىم ئېرىنىڭ ئېلىشىپ قالغان ئادەمدەك تۇرۇپلا قالغىنىنى كۆرۈپ ئىچى ئۇۋۇلۇپ كەتتى. بۇ ھال ئۇنى تاياق يېگەندىنمۇ بەك ئازابلىدى، — ھەممىسى مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولدى. مەن ئائىلىمىزنى ۋەيران قىلدىم، ئىشلەتكەن ئادەملىرىڭىزنى كەتكۈزۈۋەتتىم. سىزگە يۈز كېلەلمەيمەن، مەرھۇم ئاتا - بوۋىلىرىمىزغا يۈز كېلەلمەيمەن. تۈنۈگۈن تاڭ سەھەرگە يېقىن بىر چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە دادام قايتىپ كەپتۇدەك، ماڭا: «بىئېر، بىئېر، سەن ئۇنى كۈتۈۋاتىسەن. زىچى ئوبدان بالا، ئۆيىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسام مەن خاتىرجەم بولىمەن!» دېگۈدەك. مەن ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ: «دادا، ئەمدى بىزنىڭ دۇكىنىمىز قالمىدى، مەن ئۇنىڭ چىرايىغا قارىيالمايمەن!» دەپ يىغلاپتىمەن. دادام كاچىتىمغا بىرنى ساپتۇ... شۇنىڭ بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم. يىغلا - يىغلا، بارغانسېرى ئىچىمگە تەشۋىش كىرىۋالدى. سىزنىڭ كېلىشىڭىزنى تۆت كۆز بىلەن كۈتتۇميۇ، يەنە «ئالدىغا قانداق چىقارمەن» دەپ ئەنسىرىدىم. سىزگە قارىغۇدەك يۈزۈم يوق، چى ئاكا!

خەن زىچىنىڭ پۇچۇلانغان يۈرىكى يامغۇردەك چۈشۈۋاتقان كۆز ياشلىرى بىلەن تەڭ ئۆرتىنىپ كەتتى، ئۇنى ئازاب ئىچىدە ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ چىچېنجەينىڭ بىرىنچى قېتىم ۋەيران بولغان ۋاقتىنى، ئۇستازى لياڭ يىچىڭنى ئەسكە ئالدى. ئۇ بۇلارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايتتى. لياڭ يىچىڭ خەن زىچى بۇ ئۆيگە رەسمىي كۈيئوغۇل بولۇپ كىرمىگەن، ئۇنى «ئۇستام» دەپ يۈرگەن چاغدا ئۇ ئالەمگە كەتكەنىدى. ئەمدى ئايالىنىڭ «دادىمىز» دېيىشى خەن زىچىنى ئەسلىمە ئىچىگە غەرق قىلدى.

ئۆز دادىسى ھايات بولسىمۇ خەن زىچىگە شۇنچىلىك قىلار ئىدى. ئۇستازى بېشىغا چۈشكەن تۈيۇقسىز ئۆلۈم تۇپەيلى قىزلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىگەن بولسىمۇ، ئارىدىكى يېقىن مۇناسىۋەت خەن زىچى بىلەن بىئېرنى بىر ـ بىرىگە مەھكەم باغلىغانىدى. «چى ئاكا، مېنى ئەمرىڭىزگە ئېلىڭ!» ئايالىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا ئېيتقان ئاشۇ بىر ئېغىز سۆزى ئۇنىڭ چىجېنجەي-نى قايتا گۈللەندۈرۈشىگە ئاساس بولغانىدى. چىجېنجەي لياڭ ئائىلىسىنىڭ تۇرسا ئۇنىڭ خوتۇنىنى ئەيىبلەشكە نېمە ھەددى بار؟ بىئېردەك قەيسەر ئايالغا ئۆيلەنمىگەن بولسا كېيىنكى كۈن-لىرى بولامتى؟

— سەندىن ئاغرىنمايمەن، بىئېر، — دېدى خەن زىچى ئايالىنىڭ يەلكىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ھەممىنى ئۆزۈمنىڭ ناباپلىقىمدىن كۆرىمەن. ئېغىر يۈكنى يەلكەمدە تۇتۇپ تۇرالمى-دىم، ئەڭ ھالقىلىق پەيتتە سىزنى يالغۇز قويۇپ قېچىپ كەت-تىم...

— ياق، چى ئاكا، — ئېرىنىڭ ئەپۇ قىلىشى ئۇنىڭغا چوڭ تەسەللى بولدى. ئېرى بىلەن ئائىلىسىدىن باشقا غېمى بولمىغان، مۇستەقىل كەسپى يوق، ئوقۇمىغان ئايالغا شۇنچى-لىك گەپنىڭ ئۆزىمۇ خېلى يېتەرلىك ئىدى، — ئاران تەسلىكتە كەلگىنىڭىزدە بۇنداق گەپلەرنى قىلسىڭىز قانداق بولىدۇ. بۇن-داق دېسىڭىز مەن خىجىل بولۇپ قالىمەن. «ئەر كىشىنىڭ يۈرىكى تاشتىن قاتتىق بولىدۇ» دېيىشىدىكەن. لېكىن، سىز ھېلىھەم بۇرۇنقىدەكلا كۆڭلى يۇمشاق ئادەم. چى ئاكا، كۆڭلى-ڭىزنى يېرىم قىلماڭ، بولغۇلۇق بولغاندىكىن مىڭ باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئۆزىمىزنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسرايلى. «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان» دەيدۇ ئەمەس-مۇ. ساق ـ سالامەت قايتىپ كەلگىنىڭىزنىڭ ئۆزى چوڭ ئىش. يەنە كېلىپ ئېلىپ كەتكەن نەرسىلىرىڭىزنىمۇ ئامان ـ ئېسەن

قايتۇرۇپ كەپسىز. مېنىڭ يېنىمدىمۇ ئازراق بىر نەرسە بار. بىز تېخى ئاچ قالغۇدەك ئەھۋالغا قالمىدۇققۇ.

ئايالлارنىڭ چىرايى ئىيۇلنىڭ ئاسمىنىغا ئوخشايدۇ. ھېلى قاپقارا بۇلۇتلار پەيدا بولسا، ھېلى شارىلداپ يامغۇر قۇيۇۋېتىدۇ، شامال چىققان ھامان ئېچىلىپ كېتىدۇ. تىل - ھاقارەت ئاڭلاشقا ئىدىيىسىدە تەييارلىق قىلىپ قويغان خەن خانىم ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە ئېرىدىن تەسەللىگە ئېرىشتى، يەنە تېخى ئېرى ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى. «ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ» دېگەندەك، خەن زىچىنىڭ بۇ ئىللىق گەپلىرى ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەم بۇلۇتلىرىنى نەگىدۇر سۈرۈۋەتتى. مۇشۇنداق ئەرنى قەدىرلىسە، ئەزىزلىسە، ئەلۋەتتە، ئەرزىيدۇ. ئەمدى ئۆينىڭ تۈۋرۈكى بولغان ئېرىمۇ قايتىپ كەلدى، ئۇ ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ، ھېچنېمىدىن غەم قىلمايدۇ، كۆنلىرىنى ئوبدان ئۆتكۈزىدۇ.

— بولدى، بۇنداق غەمگە پېتىپ كەتمەڭ. ئۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتىڭ! — ئۇ چىرايىغا ئىللىق تەبەسسۇم يۈگۈرۈتۈپ، ئېرىگە تەسەللى بېرىشكە باشلىدى ۋە كىتاب جازىسىنىڭ قېشىدىكى لامپىنى قولىغا ئالدى، — چىقىپ ئۇخلايلى، ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپتۇ. كېلە - كەلمەيلا تۇنەيدىغان ئىشنى قىلمايلى، يەنە بۈگۈن كېچە ئوبدانراق ئۇخلاپ ئەتە ۋاقىتىرەك تۇرۇڭ، مەن ئاچامغا ئەتە ئەتىگەندە بېرىپ كالا گۆشى سېتىۋېلىشنى بۇيرۇدۇم، جۇۋاۋا پىشقاندىن كېيىن سىزنى چاقىرىمىز!

خەن زىچى ئايالى تۇتۇپ ماڭغان لامپىنىڭ يورۇقىدا مەڭدەپ قالغان ئادەمدەك ھۇجرىسىغا قاراپ جىممىدە ماڭدى.

ھۇجرىنىڭ ئىچى يەنە ئون يىل ئاۋۋالقىدەكلا ئىدى، كىيىم ئىشكاپى، تىكلىمە ئەينەك، كارىۋات، پۇل ئىشكاپى، چاي ئۈستىلى ۋە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلار ئۆز پېتى تۇراتتى، خەن زىچىنىڭ بۇ تونۇش نەرسىلەردىن ئايرىلغىنىغا ئون يىل بولغاندى.

خەن خانىم لامپىنى كارىۋاتنىڭ بېشىغا قويۇپلا كەينىگە بۇرۇلۇپ، كارىۋاتنىڭ كىرلىكىنى پاكىز سۇپۇردى. ئەمەلىيەتـ ـتە، ئۇ تېخى بايىلا كىرلىكنى پاكىز تازىلىغان ۋە ئىككى يوتـ ـقان، بىر جۈپ ماموق ياستۇقنى كارىۋاتنىڭ بېشىغا رەتلىك تىزىپ قويغانىدى.

— تېز ياتايلى، يەنىلا ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىگە يەتمەيدۇ. سىرتتا كىم سىزگە ئورۇن سېلىپ بېرەتتى؟ — خەن خانىم سۇپۇرگىنى تاشلىۋېتىپلا ئايىغىنى سېلىپ كارىۋاتقا چىقتى ۋە ئورۇن - كۆرپىنى رەتلىك سالدى. ئاندىن خەن زىچىگە بۇرۇـ ـلۇپ دېدى، — يەنە نېمىگە قاراپ تۇرىسىز؟ ئۇيقۇڭىز كەلمىدىما؟

— ئۇيقۇم كەلمىدى، سەن ئۇخلاۋەرگىن، — دېدى خەن زىچى. ئۇ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ئىلەڭ - سىلەڭ بىر ھالەتتە تۇراتتى. لامپىنىڭ غۇۋا يورۇقىدا يورۇپ تۇرغان ھۇجرا ئىچىـ ـدىن يېڭى توي قىلغان ئەر خوتۇنلارنىڭ ھۇجرىسىدەك ئىللىق بىر ھىد كېلەتتى. ئەدەبىي ئەسەرلەردە: «ئەر - خوتۇنلار ئۇچۇن قىسقا مۇددەتلىك ئايرىلىشتىن كېيىنكى ئۇچرىشىش يېڭى توي قىلغان بىلەن باراۋەر» دېيىلىدۇ. ئون يىل ئايرىلغانلارغا ئەلـ ـۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە! جاھان كېزىپ كەلگەن ئادەمگە يەنىلا ئۆزىنىڭ ماكانى ئىسسىق كۆرۈنىدىغان گەپ. لېكىن، خەن زىچىگە ئۇنداق بولمىدى. ئۇ مېھرىبان ئايالىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئالدىنى قانداقتۇر بىر شەكىلسىز تام توساپ تۇرغاندەك ئەندىشە ئىچىدە قالدى، — سەن ئۇخلاۋەرگىن مەن. . . بىردەم ئولتۇراي.

— سىزگە نېمە بولدى؟ — ئېرىنىڭ گېپى خەن خانىمغا قىزىق تۇيۇلدى، — سىرتتا گەمىلەردە تولا يېتىپ، بۇ يەر كۆـ ـزىڭىزگە يات كۆرۈنىۋاتامدۇ يا؟

— ياق، مەن. . . ئىشقىلىپ بۈگۈن ئۇخلىيالمايمەن، — خەن زىچى ئورۇندۇقتا ھالسىزغىنە ئولتۇرۇپ قالدى، — . . . ئۇخلىيالمايمەن، يەنىلا مۇشۇ يەردە ئولتۇرغىنىم تۈزۈك. . .

— سىز. . . سىزگە نېمە بولدى؟ — خەن خانىمنىڭ چىرايىدىن كۆلكە ئۆچتى، ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتنى يىراقلاشتۇرۇۋېتىپ بارغان شەكىلسىز بىر توساقنىڭ بارلىقىنى خىيالەن ھىس قىلدى. ئادەتتە ئاياللار ئېرىنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە تولىمۇ سەزگۈر كېلىدۇ، خەن زىچېننىڭ چىرايىدىكى بۇ غەلىتە ئىپادە ۋە قىلىۋاتقان تاققا - تۇققا سۆزلىرى خەن خانىمنىڭ يۈرىكىنى مۇزلىتىۋەتتى. قانداقتۇر بىر خىل سوغۇق، ئۈۋالچىلىققا ئۈچرىغاندەك ھېسسىيات ئىختىيارسىز ئۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈردى، — نېمە بولدى؟ ۋاي غوجام دەپ ئالدىڭىزغا كۈلۈپ چىقسام، مەندىن گۇمانلىنىۋاتامسىز؟ ئۇن يىلدىن بېرى سىزنى قانداق كۈتكەنلىكىمنى بىلەمسىز؟ سىزگە يۈز كېلەلمەيدىغان بىرەر ئىش قىپتىمەنمۇ يا؟ سىرتتا بىرەرى گەپ تارقاتتىمۇ؟ قوشنىلاردىن سوراپ بېقىڭ، خەن زىچېننىڭ ئايالى قانداقراق ئايال، بۇنى ھەممە بىلىدۇ. خەقنىڭ كۆزى بار، خۇدانىڭمۇ كۆزى بار!

خەن خانىمنىڭ ياشلىرى مەڭزىگە يامغۇردەك قۇيۇلۇشقا باشلىدى. قوش ئۆزىنىڭ پېيىنى، ئادەم ئۆزىنىڭ ئابرۇيىنى قوغدايدۇ. پەزىلەتلىك ئاياللار ئۈچۈن ئىززەت - ھۆرمىتىنى ساقلاش ھاياتىنىمۇ ئەۋزەل. ئېرىنىڭ قايتىپ كېلە - كەلمەيلا ئۆز ئايالى بىلەن بىللە يېتىشنى رەت قىلىشى خەن خانىمنى ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىغاندەك ئېغىر ئازابقا دۇچار قىلدى. لېكىن، ئۇ پاك تۇرسا، نېمەدەپ يوقىلاڭ بەتنامىنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك:

— زادى دەڭچۇ، مەن بىرەر ئىش قىپتىمەنمۇ؟

— مەن. . . تېخى ھېچنېمە دېمىدىمغۇ، — خەن زىچې ئايالىنىڭ نەزەرىدىن كۆزىنى ئېلىپ قېچىپ كەينىگە بۇرۇلدى - ۋالدى، — بىلمەن، سەن ئۆزۈڭگە چىڭ. . .

— ئەمىسە نېمىشقا قاپىقىڭىزنى ساڭگىلىتىپ شەھەر ئا-

لالمىغان ئادەمدەك ئولتۇرىسىز؟ ماڭا ھەيۋە قىلغىنىڭىزمۇ بۇ؟
بۇگۈنكى كۈندە بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىش ساراڭنىڭ ئىشىغۇ؟ —
خۇيى تۇتۇپ قالغان خەن خانىم ھاسىراپ - ھۆمىدىگىنىچە
كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئېرىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە بارمىقىنى ئېرى-
نىڭ چېكىسىگە جۆنەپ تۇرۇپ دېدى، — گەپ قىلىڭە!
خەن زىچى ئۈندىمەي ئولتۇردى. بۇ ئۇنىڭ دېگۈدەك گەپ
تاپالمىغانلىقىدىن ئەمەس ئىدى، دەي دېسە كۆڭلىدە نۇرغۇن
گەپ بار ئىدى، لېكىن، ئۇ بۇ گەپلىرىنى دېيەلمەيتتى، ئۆيگە
قەدەم بېسىشتىن ئىلگىرى ئۇ بۇ گەپلەرنى قانچە قېتىملاپ
دەڭسەپ كۆرگەن، ماقالە يازغاندەك تالاي قېتىم خىيالىدىن
ئۆتكۈزگەن، ئەمما قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى زادىلا بىلەلمى-
گەنىدى، دېمەي دېسە تېخى بولمايتتى. چۈنكى ئۇ ھامان مۇشۇ
ئۆيدە ياشايدۇ - دە! دەي دېسە يۈزى ئۆيۈلاتتى. ئۆيگە كىرگەن-
دىن بېرى بىر قانچە قېتىم شۇ گەپنى دېيىشكە ئېغىز ئۆمەللىدى-
يۇ، گەپنى يەنە ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ چىچېن-
جەينىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنچىۋالا خاپا بولۇپ كەت-
مەسلىكى، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىرىلدۇرىدىغان ئاشۇ ۋىۋىسكىنى
كۆرگەندە ئانچە - مۇنچە يىغلاپ قويۇپلا بولدى قىلىشى دەل
مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر بىر
غەم بېسىپ ياتاتتى، ئۇنى ئايالىغا دېيىشمۇ، دېمەي يوشۇرۇپ
يۈرۈشمۇ ئوخشاشلا قىيىنغا توختايتتى. خەن زىچى دۇنياغا كې-
لىپ بۇنچىلىك ئېغىر ئەھۋالدا قېلىپ باقمىغان، بىرەر گەپنى
دېيىش ئۈچۈن بۇنچىۋالا ئۇزاق ئىككىلەنمىگەنىدى ھەتتا ئۆيگە
كەلگەندىن، كېيىن نېمىدەپ لوندوندىكى بومباردىمانچىلىقتا
«ئۆلۈپلا تۈگەشمىگەندىمەن» دەپمۇ ئويلاپ قالدى. شۇنداق بول-
غان بولسا ئۇ باشقىلارغا مۇھەببەت، نەپرەت يەنە سېغىنىش،
ئۇنتۇلۇشنى قالدۇرۇپلا كېتەتتى، ئۆزىنىڭ كېيىنكى تەقدىرى-
نىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەي قالاتتى، بۇ پاراكەندىچى-

لىكىنمۇ كۆزى كۆرمەيتتى.

خەن خانىممۇ گاڭگىراپ قالدى، خېلىغىچە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. خەن زىچى ئەزەلدىن بۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدى. بۇ زادى نېمە بولغىنى؟ بۇ ئون يىل ئىچىدە ئۇ ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ، كۆڭلىدە باشقا پىلان بار ئىكەن. ھەممە ئىشتا شۇنچىلىك كەسكىن، سۆزمەن خەن زىچى قېنى؟ مۇشۇنداق ئېزىلەڭگۇ، تايىنى يوق بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدىمۇ؟ بۇ زادى نېمە ئىش؟

— مەن سىزگە گەپ قىلىۋاتىمەن، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ پالەك بولۇپ قالدىڭىزمۇ يا؟ — خەن خانىمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ ئاچچىقى كەلسە ئۆزىنى پەقەتلا تۇتالمايتتى.

— مەن... كۆڭلۈم ئارامىدا ئەمەس... — خەن زىچى ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايالىغا قارىدى، ئەمما گېپىنىڭ يېرىمىنى دەپلا توختاپ قالدى. ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى ئۆلۈك ئادەمنىڭكىدەك خۇنۇك ئىدى.

— كۆڭلۈم ئارامىدا ئەمەس؟ نېمىشقا ئارامىدا ئەمەس؟ گەپ بولسا ماڭا دېمەمسىز، سىرتتا بىرەر چاتاققا يولۇقتىڭىزمۇ يا؟ — خەن خانىمنىڭ يۈرىكى قانداقتۇر بىر ئەندىشە تۇپەيلى ئەنسىز سوقۇپ، كاللىسىدا خىلمۇ خىل يامان پەرەزلەر پەيدا بولدى. ئۇ يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا باشلىدى، — ھېلىقى خونتېر دېگەن ئەجنەبىي سىزنى ھۆل خىشقا دەسسەتتىمۇ يا؟ نەرسە - كېرەكلىرىڭىزنى ئېلىۋالدىمۇ؟ ماڭا دېيىشكە پېتىنالمايۋاتامسىز؟

— ياق...

— يولدا بۇلاڭچىلارغا ئۇچراپ قالدىڭىزمۇ؟

— ياق...

— سىرتتا بىرەرىگە قەرز بولۇپ قالدىڭىزمۇ يا؟

— ياق. . . ئۇنداق ئىش بولغان بولسىغۇ قالتىس ياخشى بولاتتى، — خەن زىچى نۇرسىز كۆزلىرىنى تورۇسقا تىكىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. كاللىسى قاپاقتەك ئېغىر ئىدى، مورىسى ۋە چېكىسىدىن پۇرۇلداپ تەر قۇيۇلاتتى، — ساڭا نېمە دېسەم بولا؟ مەن. . .

خەن زىچىنىڭ تېپىشماقتەك، بىر گەپنى باشلاپ قويۇپ يەنە توختىۋېلىشى خەن خانىمنى ئالاقزادىلىك ئىچىگە تاشلاپ قويدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن ئاياللار ئويلاشنى قەتئىي خالىمايدىغان بىر قورقۇنچلۇق ئوي كېچىپ ئۆتتى، دەپ بولغۇچە ئۆزىنىڭ يۈرىكىمۇ دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، — سىز. . . سىرتتا بىرەرىنى تېپىۋالمىغانسىز؟

خەن زىچىنىڭ بېشى چۆشۈپ كەتتى، شۇنىڭ ئۆزىلا خەن خانىمنىڭ گېپىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. ئاچچىق بىر تۈتۈن خەن خانىمنىڭ تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئون يىلدىن بېرى چۈشىدىمۇ زارىقىپ كۈتكەن، تەلپۈنگەن، شېرىن ئارزۇسى بەربات بولدى، ئىشەنگەن، شۇنچە چوڭ بىلگەن ئېرى ئۈمىدىنى يەردە قويدى، روھى تۈۋرۈكى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. خەن خانىمنىڭ قانلىرى مۇزلاپ، پۇت - قوللىرىدا سېزىمدىن ئەسەر قالمىدى، كالپۇكلىرى بىردىنلا سوۋۇپ كەتتى.

— كۆرۈڭ ماۋۇ ۋىجدانسىزنى! بىز ئۆيدە جاپانى يەتكۈچە تارتىپ غەم بىلەن ئولتۇرايلى، سەن قويۇپ سىرتتا ئاشنا ئوينا! ئېيتە، بېشىڭنى ئايلاندۇرۇۋالغان زادى قانداق مېكىجىن ئۇ؟

خەن زىچىنىڭ بېشى تېخىمۇ بەكرەك ساڭگىلاپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— ئېيتە، ئېيتە!

خەن زىچى يۈزىنى قوللىرى بىلەن توسۇۋالدى، ئايالى تەلەپ قىلىۋاتقان گەپنى دېيىش ئۇنىڭغا ئاسانغا چۈشمەيتتى.

— دەمسەن، دېمەمسەن؟ دېمىسەڭ، مەن ئالدىڭدا ئۆلۈپ بېرىمەن!

خەن زىچى لېۋىنى چىڭگىدە چىشلەپ ئولتۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا چىقاي دېسە ئاسمان يىراق، كىرەي دېسە يەر قاتتىق بولۇۋاتاتتى.

چىرايى تۇمۇردەك قارىداپ كەتكەن خەن خانىم نەدىندۇر بىر قايچىنى تېپىپ قولىغا ئېلىپ كۆكرىكىگە توغرىلىدى. ئېرىگە ئازراقمۇ مېھرى قالمىغان ھازىرقى پەيتتە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلۈممۇ ئۇنچە قورقۇنچلۇق ئىش ئەمەس ئىدى. ئىلگىرى ئۇ ئالدىدىكى مۇشۇ ئادەم ئۈچۈن ياشىغان ئەمەسمىدى، ئەمدى ئۇ-نىڭ ھېچنېمە بىلەن كارى يوق! — ئېيتە، ئۇ ئايال زادى كىم؟

خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى سوغۇق بىر ئېقىم چىرمىۋالدى، لەۋلىرى ئارىسىدىن تولىمۇ تەسلىكتە مۇنۇ ئىسىم چىقتى:

— يۈئېر...

خەن خانىمنىڭ قولىدىكى قايچا تاراققىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

ئۆي ئىچىنى ئۈزۈنغىچە گۆرىستان جىمجىتلىق قاپلىدى.

خەن خانىم كۆز ئالدىدا ئېرى ئەمەس، باشقا بىر ۋىجدانسىز ئادەم تۇرغاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربات بولغانىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېيت-قاندا ئالماس، ئۈزۈكلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىنمۇ، چىچېن-جەيىنىڭ ۋەيرانچىلىقىدىنمۇ ئېغىر ئەلەم ئىدى، ھاياتى مۇشۇنىڭ-لىق بىلەن ئەھمىيىتىنى يوقاتقانىدى. يەنە كېلىپ، ئېرىنى ئۆزىدىن تارتىۋالغىنى، ئۇنىڭ ئائىلىسىنى بۇزغىنى بىر قور-ساقتىن چىققان سىڭلىسى ئىكەن. يۈئېر ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىلغا-ۋېتىپتۇ. پۈتۈن بەدىنى لاسىدە بوشىشىپ كەتكەن خەن خانىم ئۆزىنى كارىۋاتقا ئېتىشقا ئاران ئۈلگۈردى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۆمى-لەپ قوپقۇچىلىكمۇ مادارى قالمىغانىدى.

ئاردىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا خەن خانىم تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— مەن بەك ئەخمەقكەنمەن، بەك ئەخمەقكەنمەن! نېمىدەپ بۇنى بالدۇرراق ئويلىمىدىم ھە؟ ئەسلى ئىككىڭلار بۇرۇنلا تىلىڭنى بىر قىلىۋېلىشقانىكەنسەن. بىرىڭ ئاۋۋال، بىرىڭ كېيىن چىقساڭ مەن تېخى شۇنچىلىك ئىشنىڭ تېگىگىمۇ يېتەلمەي، چۆچەكتىكى چۆپنى يەپ ئولتۇرۇپتىمەن. تيەنشىڭنىڭ كىيىمىگە سېلىپ قويغان باغاقچىغا ئالدىنىپتىمەن. ماڭا بۇ نېمە كۈن. مەن ئىككىڭدىن ھېساب ئالىمەن. بىرىڭ مېنىڭ بالامنىڭ دادىسى، بىرىڭ مېنىڭ ئۆز سىڭلىم. مەن بۇنداق بولۇشىنى چۈشۈمدىمۇ ئويلاپ باقمىغان. خەن زىچى، ھۇ ۋىجدانسىز خۇدپەر. دادام، ئانام ساڭا قانچىلىك ياخشىلىق قىلغان؟ قانچىلىك قىلغان، ئېيتە؟ يۇئېر... ئۇ سېنىڭ ئۆز سىڭلىڭغا ئوخشاش ئەمەسمىدى؟

— بۇنى بىلمەن... — دېدى خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلىتىپ دۇدۇقلاپ.

— بىلمەن؟ ئەمىسە بىلسەڭ نېمىشقا بۇنداق ئىشنى قىلدىڭ؟ — خەن خانىمنىڭ سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

— ياق... مەن ماڭىدىغان چاغدا ئۇنىڭ ئارقامدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. سەن... ئۇنىڭ نېمىدەپ كەتمەكچى بولغانلىقىنى بىلمەيسەن. بىز... — خەن زىچى گەپنى ئىمكانقەدەر رەتلىك، ئېنىق قىلماقچى بولدى، ئەمما گەپلىرى پەقەتلا قولاشمىدى، — مەن ھەرگىز... ئۇ مېنىڭ سىڭلىمغا ئوخشاش تۇرسا، ئۇ تېخى يەنىلا بالا. مەن ئەنگلىيىدە ئۇنى... ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتتۇم. مەن ھەرگىز... كېيىن...

— كېيىن ئۆزۈمنىڭ سىڭلىسىغا ئوخشىمىدى دېگىنە؟ كۆڭلۈمگە جىن كىردى دېگىنە؟ ئىنسان قېلىپىدىن چىقتىم دېگىنە؟ — خەن خانىمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى. شۇ

تاپتا ئۇ بۇ ۋىجدانسىز ئېرىنى قانداق قىلسىمۇ پىغانى چىقمايت-
تى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى تۇگۈن ئاخىر يېشىلدى، يۇئېر ئاق
كۆڭۈل، ساددا قىز ئىدى، خەن زىچىنى ئۆزىنىڭ ئاكىسىدەك
كۆرەتتى، ئۇنىڭغا بەك ئىشىنەتتى. شۇنداق بولغاندىكىن، ئۇ
نېمە دېسە، ئۇ ھە دەيدۇ - دە! ئېرى دېگەن خۇنپەر ئاشۇ
نارەسىدە سىڭلىسىنى نابۇت قىلغان گەپ!

— ياق، گېپىمنى ئاڭلا، مەن. . . ساڭا زادى نېمە دېسەم
بولار؟ — خەن زىچى مەڭدىگىنىچە بېشىنى كۆتۈردى. چىراغ-
نىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئۇ يەنە دوزاختىن قىلچە پەرقلەنمەيدىغان
ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىكى لوندونغا كېلىپ قالغاندەك بولدى، — ئۇ-
رۇش ھەممە نەرسىنى تۇگەشتۇردى، ھەممىسى ئۇرۇشنىڭ كا-
ساپىتى.

. . .

ئۇ، ئەسلىسىمۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى جىغىلدايدىغان، پاراكەن-
دىچىلىككە تولغان، مەدەنىيەتنى، نۇرغۇن جاننى خاراب قىلغان
تارىخ ئىدى. . .

ئۇرۇش خارابىسى ئاستىدىكى يەر ئاستى ئۆيىدە جېنى ئامان
قالغان تۆت ئادەم سولىنىپ ئولتۇراتتى. ئېھتىمال، ئەتىكى
بومباردىماندىن كېيىن، بۇ يەر ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا
ئايلىنىپ قالار. خونتېر خانىمغا ئوغلى ئولىۋېيېرنىڭ ئۆلۈمى
كۆتۈرگۈسىز زەربە بولدى. ئەمدى ئۇنىڭ نەزەرىدە مال - مۈ-
لۈك، ھايات، كەسپكە بولغان ئىنتىلىش دېگەنلەر كېرەكسىز
تۇپىغا، ئەرزىمەس ماغزاپقا ئايلانغان، ھەممە نەرسە ئەھمىيىتى-
نى يوقاتقانىدى. سۆزمەن، خۇش چاقچاق بۇ ئايال ئەمدى جىق
سۆزلەشتىن قالغان، كۈن بويى كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ
ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ھەر كۈنى مۇداپىئە
سىگنالى چېلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ قارا كۆڭلىكىنى كى-
يىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىنا ئۆيىنىڭ خىش - كېسەك دۆۋىسى

ئارىسىدا پەيدا بولاتتى ـ دە، پەقەت گەۋدىسىلا قىپقالغان پەلەمپەيدە چىقىپ ـ چۈشۈپ خېلىغىچە ماڭاتتى، ئاندىن پەلەمپەينىڭ سۇنۇق ۋادەكلىرىگە يۆلەنگىنىچە ئوغلىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك بىر تەرزدە يىراقلارغا خېلىغىچە قاراپ كېتەتتى.

— كىرىپ كېتەيلى، قەدىرلىكىم، ئولىۋېيىر بىزدىن ئايرىلدى، ئۇ ئەمدى قايتىپ كەلمەيدۇ! — خونتېر ئەپەندى ئۇنىڭغا شۇنداق دەيتتى.

— ياق، ئۇ بىزنى تاشلاپ كەتمەيدۇ، مەن ئۇنىڭ كەچلىك تاماققا كېلىشىنى كۈتۈۋاتىمەن. شۇنداق ئوبدان بالىمىز نېمىشقا يوقاپ كەتكۈدەك؟ مەن ئۇنى كۈتىمەن، ئۇ چوقۇم كېلىدۇ. . . — دەيتتى ئۇ.

خېلى بىر چاغ بولغاندا سام خونتېر ئەپەندى ئۇنى يەر ئاستى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، غۇۋا شام يورۇقىدا ئازراق بىر نېمە يېگۈزەتتى. ئەمدى خونتېر خانىمنىڭ ئوبدانلا ئۇيقۇسى كېلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ چۈشتىن كۆڭلىگە تەسەللى تاپاتتى، ئۆزى يىتتۇرۇپ قويغان نەرسىلىرىنى ئىزلەيتتى، «ئولىۋېيىر. . .» دەپ توختىماي جۆيلۈيتتى.

لوندون شەھىرى يەنە بومبارىدىمان قىلىنىۋاتاتتى. گىتلېرنىڭ «دېڭىز قاپلىنى پىلانى» ئەنگلىيىنىڭ بارلىق پورت، ئايرودروم، سانائەت شەھەرلىرىنى ۋەيران قىلىش، ئەنگلىيە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ غوللۇق قىسمىنى تارمار قىلىش، ئەنگلىيىنىڭ ئىقتىسادىي يوشۇرۇن كۈچى ۋە دۆلەتنىڭ باشقۇرۇش سىستېمىسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ئەنگلىيە خەلقىنى بويسۇندۇرۇش مەقسىتىدە تۈزۈلگەنىدى. ئەنگلىيە ئارمىيىسى قايتۇرما زەربىگە ئۆتۈپ جان تىكىپ جەڭ قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئاخىر ئېغىر بەدەل تۆلەش بىلەن نەتىجىلەندى: توققۇز يۈزدىن ئارتۇق ئايروپىلان پاچاقلاپ تاشلاندى، بىر مىليوندىن ئارتۇق ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، سەكسەن ئالتە مىڭ پۇقرا بوم-

باردىماندا ئۆلدى. ئادەم ئۆلۈمدىن ھامان قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. لېكىن، بۇ ئاي بۇ كۆنلەردە لوندون ئاھالىسى ئۈچۈن ھايات قېلىش ئىستىكى چۇشكە ئوخشاش رېئاللىقتا ئايلىنالمايدىغان مۇمكىنسىز بىر ئىشقا ئايلانغانىدى.

لىياڭ بىگېۋ يەر ئاستى ئۆيىدىكى تۆمۈر كارىۋاتتىن كېچە ـ كۈندۈز چۈشۈپ باقمايتتى. تولىمۇ ئېغىر بىر ھەسرەت يۈرىكىنى تىنىمسىز تىلغاش بىلەنلا قالماي پۈتكۈل تېنىنى يەپ كېتىۋاتاتتى. شۇ ھالىتىدە ئۇ سەكراتتىكى ئېغىر كېسەلگىلا ئوخشاپ قالغانىدى، ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرغۇدەك ماجالىمۇ يوق ئىدى. بارغانسېرى گېپى ئازلاپ كېتىۋاتقان خونتېر خانىمنىڭ ئەكسىچە خەن زىچىگە ئۆزىنىڭ ئەڭ ئېغىر ئازابلىرىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككى ئادەم — ياڭ چېن بىلەن ئولىۋېر توغرۇلۇق توختىماي سۆزلەپ بېرەتتى. دۆلىتى، ئىرقى، روھى ئوخشاش بولمىغان بۇ ئىككىسى مۇھەببەت دەرياسىدىن ئىككى قېتىم كېچىپ ئۆتۈپ چۆكۈپ كەتكىلى تاس قالغان بۇ ناتىۋان قىزنى ئىككى خىل نۇقتىدا ئېغىر زەربىگە ئۇچراتقان، يۈرىكىنى قاتتىق شىكەستىلىگەنىدى. ھايات ئەسلىدىنلا تولىمۇ قىسقا بولىدۇ، لېكىن ئۇ يىگىرمە بەش يىل ياشاپلا يەتكۈچە ئازاب تارتتى. ئەگەر ئەزرائىل ئۇنىڭ جېنىنى ھازىرلا ئالغان بولسا، ئۇ بۇ دۇنيادىن ئازاب، ئارمانلىرى بىلەن كېتىپ قالغان بولاتتى. ئەگەر ئۇ دۇنيا راستتىنلا بولىدىغان بولسا، ئۇ ئاشۇ دۇنيادىكى دوزاختا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىشنى خالايتتيۇ، ھەرگىزمۇ قايتىدىن ياشاش يولىنى تاللىمايتتى. كىشىلىك ھايات ھەقىقەتەن رەھىمسىز ئىكەن! ئەگەر خۇدا ئۇنى ئۆزىنىڭ دەرگاھىغا ئېلىپ كېتىشنى خالىماي پانىي ئالەمدە يەنە دەرد ـ ھەسرەت ئىچىدە ياشاشقا بۇيرۇسا، ئۇ چاچلىرى ئاقىرىپ، يۈزلىرىنى قورۇق بېسىپ موماي بولۇپ كەتسىمۇ توي قىلماي مەڭگۈ قېرى قىز بولۇپ ئۆتىدۇ. ئۆمۈر بويى تۇرمۇش-

نىڭ رىيازىتىنى چەكسىمۇ مەيلى. بىر كۈننى بىر يىلدەك ئۆتكۈزۈپ پەرىشتىلەرنىڭ سوئال ـ سوراقلىرى ئالدىغا بارغان چېغىدا، خۇداغا تېۋىنىپ تۇرۇپ: «ئېھ، خۇدا، مەن تېگىشلىك جازايىمنى تارتتىم!» دەيدۇ.

خەن زىچى ئاش ـ تامىقىنى يېگۈزۈپ كېچە ـ كۈندۈز دېگۈدەك لياڭ بىڭيۈنىڭ كارىۋىتى يېنىدىن ئايرىلمايتتى، ئۇنى ھاياتىنى قەدىرلەشكە دەۋەت قىلاتتى:

— يۈئېر، بىر نەرسە يېمىسىڭىز بولمايدۇ. سىز كېسەل تۇرسىڭىز، بىر ئامال قىلىپ...

— چى ئاكا، مېنىڭ كېسىلىم يوق. مېنىڭ يۈرىكىم... ئۆلگەن!

يۈرىكىم ئۆلگەن؟ بۇ نەقەدەر قورقۇنچلۇق سۆز ـ ھە! كونىلار: «روھنىڭ ئازابى تەننىڭ ئۆلۈمىدىن ئېغىر» دېگەن. ئۇن گۈلنىڭ بىرى ئېچىلمىغان يۈئېر مۇشۇنداق ھاياتىنى خاراب قىلسا ـ ھە؟ خەن زىچىنىڭ قەلبىنى ئېغىر غەم تېشى بېسىۋالدى. ئۇ بۇ سىڭلىسىنى ئۆلۈم ئاغزىدىن قانداق قۇتۇلدۇرۇشنى، ئازاب دېڭىزىدىن تارتىۋېلىپ كىشىلىك دۇنياسىغا قانداق قايتۇرۇپ كېلىشنى بىلمەيتتى. كىشىلىك دۇنياسىمۇ ئوخشاشلا ئازابلىق تۇرسا!

يەر ئاستى ئۆيىنىڭ ئۆگزىسى بومباردىماندا تۇيۇقسىز تىترەپ بۇ كىچىككىنە ھاياتلىق ماكانىدا ياتقان تۆت ئاجىز ۋۇجۇدقا ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى ھېس قىلدۇرۇپ ئۆتتى. خەن زىچى بىردىنلا سىڭلىسى بىلەن ئۇ دۇنياغا بىللە كېتىشنىمۇ ئويلاپ قالدى. ئۇنىڭغا ھاياتنىڭ تارتىشقۇدەك يېرى قالمىغاندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. ئۆلۈپلا تۈگەشكەنمۇ ياخشىكەن، بىيېپىڭغا قايتىپ نېمە كەپتۇ!

— خەن ئەپەندى، يۈرۈڭ، — سام خونتېر بېشىنى كۆتۈرۈپ تېخى تىترەشتىن توختىمىغان تورۇسقا قارىدى، — ھەممىڭىز مېتروغا كۆچۈپ كېتەيلى، ئۇنىڭدىنمۇ مۇستەھكەمرەك

بىرەر ئاكوبقا كەتسەكمۇ بولىدۇ. ئەمدى بۇ «ئۆي» دىمۇ تۇرال-مىغۇدەكمىز!

— خونتىېر ئەپەندى، بىكيۇنىڭ ئەھۋالى بۇ تۇرسا مەن قانداق كېتەلەيمەن؟ — دېدى خەن زىچى ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە خورسىنىپ، — بىز كەتمەيلى. مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن. ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى، خانىم بىلەن ئىككىڭلار كېتىۋېرىڭلار!

— ئۆلسەم مەيلى دەمسىز؟ . . . ئولىۋېرنى كۆرگۈڭلار كېلىۋاتامدۇ؟ بوپتۇ، ئۆلۈڭلار! ھەممىڭلار ئۆلۈڭلار! — سام خونتىېر ئاچچىق كۈلۈپ كۆزىگە ياش ئالغىنىچە بىر بۇلۇڭغا بېرىپ ھېلىقى ئاق ھاراقنى قولىغا ئالدى ۋە غۇرتۇلدىتىپ بىردەمدىلا ئىچىپ تۈگەتكەندىن كېيىن بوتۇلكىنى يەرگە ئۇرۇپ چاقتى، ئاندىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئالايتقىنىچە كارى-ۋاتنىڭ يېنىغا يىقىلدى. بوغۇزىدىن خىرقىراق ئاۋازدا بىر ناخشا ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى. لوندون كوچىلىرىدا مەستلەر ئېيت-تىدىغان، بىر ئاڭلىسا ناخشىغا، بىر ئاڭلىغا يىغىغا ئوخشاپ كېتىدىغان مۇنۇ ھەسرەتلىك تۆت مىسرا شۇ تاپتا خونتىېر ئەپەن-دىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتاتتى:

ئەي قەدىناس بۇرادەر،
ئوماق يۇزلۇك بۇرادەر.
خۇشلۇق بولسۇن، دەرد بولسۇن،
تەڭ ياشايلى بىز ھامان!

خونتىېر مەست بولۇپ قالدى، ھايال ئۆتمەيلا ئۇيقۇغا كەت-تى. يەر ئاستى ئۆيى ئېغىر سۈكۈنات ئىچىگە چۆكتى. بۇگۈن بىر يەردە ياشاۋاتقانلار ئەتە ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى.

لياڭ بىكيۇ ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئىل-لىق بىر دۇنيانى، سۈزۈك قۇياش نۇرىنى، باھار شامىلىنى،

ياپيېشىل ئورمانلىقلارنى، پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇرغان گۈللەرنى كۆردى، قۇشلارنىڭ تىنىمسىز چۇرۇقلاشلىرىنى ئاڭلىدى. ئەسلىدە دۇنيا دېگەن مۇشۇنداق بولۇشى، هايات دېگەن مۇشۇنداق بولۇشى كېرەككۇ! هايات دېگەندە ساھىل، زۇمرەتتەك دېڭىز، ئاپئاق يەلكەن، خىلۋەت ئارال دېگەندەك نەرسىلەر بولۇشى كېرەككۇ! بۇ نەرسىلەرنى كىم تارتىپ كەتتى؟ ئۇ ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن ئىنچەلەپ تۇغۇلغاندا، ئادەم بولۇپ بۇ دۇنياغا تۆرەلگىنىنى رەسمىي جاكارلىغاندا بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك نەرسىلەر ئىدى. ئادەم ئاتا بىلەن هاۋا ئانا ئادەمنى ياراتتى، «ئىنجىل» بىلەن «قۇرئان كەرىم»دە مۇشۇ نۇقتا ئوخشاشلا دەلىللەنگەن. ئەمىسە ئادەم هاياتقا شۇنچىلا دىشۋارچىلىقلارنى كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەنمۇ؟ ھەممىگە قادىر خۇدا ئۆز بەندىلىرىگە ئاسايىشلىق، بەخت ئاتا قىلماقچى ئەمەسمىدى؟ دۇنيانى مۇھەببەتكە پۈركىمەكچى ئەمەسمىدى؟ مۇھەببەت... بۇ ئادەمنى نەقەدەر ئازابلايدىغان ھەم نەقەدەر ئېزىقتۇرىدىغان ئىش - ھە! لياڭ بىگيۇنىڭ مۇھەببەت بەدىلىگە ئېرىشكىنى ئالدىنىش بولدى، ئولىۋيېرنىڭ مۇھەببەت بەدىلىگە ئېرىشكىنى رەت قىلىنىش بولدى. مۇھەببەت دېگىنى رىيازەت، جىنايەت دېگەنلەر بىلەن بىر ئۇقۇممۇ؟... ئارالمۇ، بىرەر يەلكەنمۇ يوق بىر دېڭىزدا بىر چىرايلىق قىز چۆكۈپ كېتىۋاتىدۇ، دەھشەتلىك دولقۇنلار ئىچىدە جان تالىشىۋاتىدۇ، ۋارقىراۋاتىدۇ...

— چى ئاكا! — لياڭ بىگيۇ ئايانچلىق ئاۋازدا ئىڭرىدى.

— يۇئېر، مەن قېشىڭىزدا، — دېدى خەن زىچى ئۇنى سىلاپ تۇرۇپ.

— مېنىڭ ئۆلگۈم يوق...

— سىز تېخى ئۆلمەيسىز، سىز ياش...

— راستمۇ؟

— راست. سىز ياخشى قىز، هاياتنى ئەمدىلەتىن باشلاۋا-

تىسىز. خۇدا سىزگە بەخت ئاتا قىلىدۇ. يۈئېر، غەيرەتلىكرەك بولۇڭ، ئالدىڭىزغا قاراڭ. . . — خەن زىچى شۇنداق دېگىنى بىلەن ئۆزلىرىنى قانداق قىسمەتلەرنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىنى بىلمەيتتى.

— ياق، مەندە غەيرەت قالمىدى، مەن قورقۇۋاتىمەن. مەن ھاياتنى سۆيەي دەيمەن، لېكىن مۇھەببەت جىنايەت ئىكەن ئەمەسمۇ. . . — دېدى لياڭ بىگيۇ غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ.

— مۇھەببەتنى جىنايەت دېسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ يۈئېر، بۇرۇنقى ئىشلارنى تولا ئويلاپ ئۆزىڭىزنى ئازابلىماڭ، پات ئارىدا گۈزەل ھاياتقا ئېرىشىسىز. . .

— راستمۇ؟ — لياڭ بىگيۇ خەن زىچىنىڭ قولىغا تەشۋىش ئىچىدە ئېسىلدى، — مېنىڭ يەنە سۆيۈش ھوقۇقۇم بارمۇ؟ يەنە بارمۇ؟ يوق، ئەمدى يوق! مەن ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدۇم. دېڭىزغا چۆكۈپ كېتىۋاتىمەن. مەن قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، چى ئاكا، مېنى قۇچاقلىۋېلىڭ.

خەن زىچى لياڭ بىگيۇنى قۇچاقلىدى، بېشىنى كۆكرىكىگە قويغۇزدى. ئۇنىڭدا: «يۈرىكىمنىڭ دۈپۈلدەشلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى چۈشەنسۇن، ئۆلۈم توغرىسىدىكى ۋەھىمىلەردىن قۇتۇلسۇن» دېگەندەك بىر ئوي بار ئىدى.

— مەن تېخى ھايات. . . — لياڭ بىگيۇنىڭ ئاۋازى زەئىپ، تىترەڭگۈ ئىدى، — مەن. . . بىر ھايات ئادەم. مېنىڭ. . . ياشاش، سۆيۈش ھوقۇقۇم بار!

— بار، ئەلۋەتتە بار. سىزنىڭ ئۇرغۇن ھوقۇقىڭىز بار. . . — خەن زىچى بۇ گېپى بىلەن لياڭ بىگيۇگىمۇ، ئۆزىگىمۇ تەسەللى بېرىۋاتاتتى.

— چى ئاكا، مېنى چىڭ قۇچاقلاڭ. . .

خەن زىچى لياڭ بىگيۇنى چىڭگىدە قۇچاقلىدى.

— چى ئاكا، مېنى سۆيۈڭ. . .

خەن زىچى جايىدا تۇرۇپلا قالدى. بۇ قانداق بولغىنى؟ بۇنى ئاكا ـ سىڭىللىق مۇھەببىتى دېيىش كېرەكمۇ ياكى رەسمىي مۇھەببەتمۇ؟

— ياق، يۇئېر، بىز بۇنداق قىلساق بولمايدۇ؟

— نېمىشقا؟

خەن زىچى جىمىپ قالدى. يېرىم ئۆمرىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيمىغان، بېيجىڭدا داڭقى يىراق ـ يېقىنلارغا تارالغان، لوندوندىمۇ شۆھرەت قازانغان ئوتتۇز سەككىز ياشلىق بۇ ئادەم تۇنجى قېتىم «مۇھەببەت» ئالدىدا قاتتىق دېلىغۇل بولۇۋاتاتتى. بۇ، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان ھېسسىيات ئىدى. ئىلگىرى ئۇ ئادەملەر ئارىسىدا مېھىر ـ مۇھەببەت بولىدىغانلىقىنى، كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە قىلغان ياخشىلىقىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن باردى ـ كەلدىنى ئۇزۇلدۇرمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى، لېكىن ئۆزىگە مەنسۇپ «مۇھەببەت» نىڭ بارلىقىنى سەزمىگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئىلكىدىكى ئۆتمۇشكە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تۈگىدى. ئەمدى ئۇنىڭ نېمىسى قالدى؟ ئۇ يۇئېرنى چىڭگىدە قۇچاقلاپ تۇرغان ئاشۇ دەقىقىدە بىر خىل جىنايەتكارانە تۇيغۇ ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىۋاتاتتى، ئۇنى ھېچقانداق غەيرىي مەقسەتتە بولماسلىققا ئۈندەۋاتاتتى. ئالدىدا تۇرغان بۇ قىز كىم؟ سىڭىلىسىمۇ ياكى كىچىكىدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان ھەمراھىمۇ؟ ياكى ئېغىر كۈنلەردە بىللە بولغان دوستىمۇ؟ ئەمىسە ئۇلىۋېر ئۇنى «تارتىۋالماقچى» بولغاندا نېمىشقا ئەنسىرىگەن؟ نېمىشقا لياڭ بىڭيۇ ئەزرائىلنىڭ ئالدىدا سەكراتقا چۈشكەن چاغدا ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆلۈپ كېتىشنى خالىدى؟ نېمىشقا قىز دادىللىق بىلەن ئۆزى زارىقىپ كۈتكەن مۇھەببەتنى ئىزھار قىلغاندا يەنە ھازىرقىدەك تېڭىرقاپ قالدى؟ خەن زىچى بۇلارغا ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيتتى...

— بىلدىم، سىزمۇ... ماڭا ئوخشاش زەئىپ ئادەم ئىد-

ەنسىز. بۇ دۇنيادا بىر ئادەمنىڭ نابۇت بولۇشىغا ئۆزىلا ئە-
ەس، باشقا ئادەممۇ سەۋەبچى بولىدىكەن. چى ئاكا، بىز ئادەم.
ايات ياشىغاندىكىن. . . ئادەمدەك ياشىشىمىز، سۆيۈش ھوقۇ-
مىزدىن بەھرىمەن بولۇشىمىز كېرەك!

— مېنىڭ. . . شۇنداق ھوقۇقۇم بارمۇ؟ — بۇ سوئالنى
ۇ ئۆزىدىن ھەم لياڭ بىگيۇدىن سورىدى، — مېنىڭ سۆيۈش
وقۇقۇم بارمۇ؟

ئىدراك بىلەن تەن تىركىشىۋاتاتتى. خەن زىچى ئۆز قەلبىد-
گە قاتمۇ قات تورلارنى توقۇۋەتكەن ھەم ئۆزىنى ئاشۇنىڭ ئىچىگە
اپساپ قويغانىدى. بۇ تور شۇنچىلىك ئاجىز ئىدىكى، ئۇ ئازراق-
لا كۈچىسە ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقالايتتى. ئۇ قۇچاقلاپ تۇرغان
ۇ دەردمەن قىز زادى كىم؟ مۇلايىملىقنىڭ، ئاق كۆڭۈللۈكنىڭ
ەكسىچە كىشىلىك دۇنياسىدىن شەپقەتسىزلەرچە مۇئامىلىگە ئې-
رىشكەن بۇ قىز زادى كىم؟ ياق، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قان
ئوخشاشمايدۇ، ئارىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان توساق يوق! ئۇلار
ەقدىرداش ئاكا - سىڭىل ھەم ئايرىم - ئايرىم ئىككى ئادەم:
بىرى ئەر! بىرى ئايال!

يەرنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن، سوكونات ئارىسىدىن، قان
بىلەن گۆشتىن پۈتكەن تەندىن ئوقچۇپ چىقىۋاتقان بىر كۈچلۈك
چاقىرىق تەقىبلەنگەن مۇزدەك يۈرەكنى، ئۇزۇندىن بېرى ساقلىد-
نىپ ياتقان نازۇك بىر ھېسسىياتنى ئويغاتتى. دۇنيا ئۆرتۈلدى،
ئاسمان ئۆرۈلدى، تاغدىن كەلكۈن يامرىدى، دېڭىز سۈيى قۇ-
رۇقلۇقنى يۇتۇپ كەتتى، ئەتراپتا چاقماق چاقتى، تەنها ئارالد-
كى ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىدىن باشقا ئادەم زاتى قالمىدى.
دۇنيا قايتىدىن باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

دۇنيا قايتىدىن باشلاندى، يەنە كېلىپ بۇ دۇنيا ئىككىلا
ئادەمنىڭ دۇنياسى ئىدى. بۇ جىنايەتلىك، كۇلپەتلىك دۇنيامۇ
ياكى بەخت، ئۈمىد ئاتا قىلىدىغان دۇنيامۇ؟ ئىككى روھنىڭ

ئۆلۈم ئالدىدىكى سەكراتى، ئىككى روھنىڭ بىر - بىرىگە ئەۋەتكەن چاقىرىقى، ئىككى روھنىڭ تويۇقسىز سوقۇلۇشى، ئىككى روھنىڭ ئازابلىق ئىڭرىشى... ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى بىلمەيتتى.

ئاجىز بىر ۋۇجۇد نابۇت قىلىندىمۇ ياكى قۇتقۇزۇۋېلىندىمۇ؟

ھاياتتا جىمى ئارمانغا يەتكىلى بولامدۇ؟ غەم - قايغۇدىن قۇتۇلغىلى بولامدۇ؟

بىر جۈپ تەن چۈش قوينىدا مېھمان بولۇپ ئۇزۇۋاتىدۇ، بىردەملىك لەززەتتىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ!

ھايات چۈشمۇ؟ ياق، چۈشنى ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدۇ، لېكىن ھاياتنى ئۇنتۇپ كەتكىلى بولامدۇ؟

ھايات بىر پارچە كىتابمۇ؟ ياق، پۈتكەن كىتابقا يەنە ئۆزگەرتىش كىرگۈزگىلى بولىدۇ. ھاياتقا تۈزىتىش كىرگۈزگىلى بولامدۇ؟

ھاياتنىڭ ئەزەلدىن ئۆز مۇساپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان سىخېمىسى بولغان ئەمەس، بىز پەقەت ياشاش پۇرسىتىمىزنى تۈگەتكىنىمىزدىن كېيىنلا ھايات مۇساپىسىنى بېسىپ بولغانلىقىمىزنى ھېس قىلىمىز!

تارىخ ئەزەلدىن ھەش - پەش دېگۈچە پۈتىدىغان ئەسەر. ئۇ رەسمىي تارىخقا ئايلانغاندا، كېيىنكى ئەۋلادلار ئۇنىڭغا خىلمۇ - خىل باھالارنى بېرىدۇ. لېكىن، مەيلى قانداق باھا بەرسۇن، ئىلگىرى ئۇنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقىنى ئىنكار قىلالمايدۇ، پەقەتلا تاسادىپىيلىق ئىچىدىن مۇقەررەرلىكنى تاپقاندىن كېيىن ئۇنى قامۇس قىلىپ پۈتىدۇ.

تارىخ ئىنسانلارنىڭ باسقان ئىزى، ئەمما ئىز قالدۇرغانلىكى ئادەمنىڭ ھەممىسى ھاياتىدا ئۆز تارىخىغا توغرا قارىيالىغان ئەمەس.

تارىخنى قايتا يازغىلى بولمايدۇ. مەيلى ئۇ نەچچە مىليون ئادەمنىڭ تەقدىرىنى ئۇيان - بۇيان قىلىۋەتكەن غايەت زور ئۆز-

گىرىش بولسۇن ياكى قەغەزگە پۈتۈشكە ئەرزىمەيدىغان ئاددىي ئادەملەرنىڭ پەۋقۇلئاددە سەرگۈزەشتىسى بولسۇن، ئۇ هامان قايتا يېزىلمايدۇ.

نۇرغۇن نەرسە ئۆتۈپ كەتتى، يەنە نۇرغۇن نەرسە قېپقالدى.

. . .

ئارىنى يەنە ئۇزۇن سۈكۈت، چىدىغۇسىز سۈكۈت باستى.

بۇ دۇنيادا ئايال كىشىگە ئېرىنىڭ سىرتتا باشقا ئاياللار بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگىنىنى سېزىپ قېلىشتىن ئارتۇق بەختسىزلىك بولماس، ئەر كىشى ئۈچۈن ئايالىنىڭ ئالدىدا ئاشنا ئويناش جەريانىنى ياۋاشلىق بىلەن تاپشۇرۇشتىن ئارتۇق نومۇسلۇق ئىش بولماس. هالبۇكى، بۇ «خۇشلۇق»، بۇ «ئاشنا» ئىشىغا خەن خانىمنىڭ بىر ئۆيدە چوڭ بولغان، بىر قورساقتا ياتقان سىڭلىسى سەۋەبچى ئىكەن. ئاھ، تەقدىر، سەن نېمانچە رەهىمسىز؟

چىچېنجەينىڭ مۇكەممەل ئوبرازىغا داغ تەگدى. ئېهتىمال، دۇنيادا مۇكەممەل ئادەم يوقتۇ، ئۇ مۇهەببەت پەيدا قىلىدىغان خاتا تۇيغۇدۇ، ئېهتىمال، چىچېنجەينىڭ ئىگىسى بولغان خەن زىچى ئانا دىيارىغا قايتىپ كېلىپ ئۆز ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن قەدەم ئالىدىغان چاغدا ئۆزىنىڭ قىرىق يىلدىن بۇيانقى ئوبرازىنىڭ يەنىلا نۇقسانسىز ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ كەتكەن بولغىيدى. ئەمما، هازىر بۇ ئوبراز يوق، ئۇنىڭغا داغ تەگكەنىدى. «بىلىمدان» قەسرىنىڭ يۈز نەچچە يىلدىن بېرى چىرىمىگەن بوسۇغىسى شۇ تاپتا بەهەيۋەت بىر پاسىل تاشقا ئوخشاش ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئىككىگە ئايرىپ قويدى. ئۇ چەت ئەلدە ئۆزىنى ئاقلاش، ئۆزىگە تەسەللى بېرىشنىلا خىيال قىلغان بولسا، ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەلگەندە بۇ ئويلىرى بىقاۋۇللۇق، مەنىسىزلىك ئارىلاشقان ئوي ـ پىكىرلەرگە ئايلاندى. ئايالىنىڭ ئالدىدا قايتا

پەيدا بولغان چېغىدىلا بۇ بىچارە ئايالنىڭ ئۆزىنى ئاجايىپ چوڭ-
قۇر بىر مۇھەببەت بىلەن سۆيىدىغانلىقىنى سەزدى. ئۇ ئىلگىرى
بۇ نۇقتىغا سەل قاراپ نىكاھ سىرتىدىكى مۇھەببەتكە ئىش كۆر-
مىگەن سەببي بالىدەكلا مۇئامىلە قىپتۇ ئەمەسمۇ. يۇئېر. . .
يۇئېر زادى ئۇنىڭ نېمىسى؟ ئۇلار «ئەر ـ خوتۇن»لۇق سالاھى-
يىتى بىلەن چەت ئەلدە بىرنەچچە يىل ياشىدى ھەم مۇشۇ سالا-
ھىيەت بىلەن ۋەتىنىگە قايتىپ كەلدى. ئەمىسە بىئېرنىڭ ئورنى-
چۇ؟ خەن زىچى، سەن زادى نېمە ئىش قىلىپ قويدۇڭ؟ ئۇستا-
زىڭ تاپشۇرۇپ كەتكەن بۇ بىر جۇپ يېتىم قىز ئالدىدا گۇناھىڭ
بارلىقىنى بىلەمسەن!

خەن خانىمنىڭ يۈرىكىگە دەرد ـ ئەلەم سىغماي قېلىۋاتات-
تى، ئالدىدىكى بۇ ۋىجدانسىز ئەرنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكۈسى،
خوتۇن ئۇستىگە خوتۇن ئالغىنىغا تويدۇرۇپ كوچا ـ كويلاردا،
قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئالدىدا رەسۋايىنى چىقارغۇسى، ئادەتتە
كىيىمنى قىرلاپ، ئايىغىنى مايلاپ يۈرىدىغان سالاپەتلىك خەن
خوجايىنىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى خەلقئالەمگە تونۇتۇپ نام ـ
ئابرۇيىنى يەرگە ئۇرغۇسى، ئىككىنچىلەپ خەققە قارىغۇسىز
قىلىۋەتكۈسى كەلدى. بىراق، يەنە بۇنداق قىلىشقا چىدىمايتتى؟
ئالدىدا تۇرغان بۇ ئەر كىم؟ ئۇ تاغدەك ئىشەنگەن، پۈتۈن
مېھرىنى بەرگەن چي ئاكىسى، تويلۇق ئالماي، زىياپەت ئۆتكۈز-
مەي، مېھمان چاقىرماي ئۆزىنى قىز چېغىدا ئەمرىگە ئالغان
ئېرى؛ چىجېنجەينىڭ ئۆزى خارابلاشقان، قۇرغۇچىسى ئۆلۈپ
تۈگىگەندىن كېيىن قايتا ئىگىلىكىنى تىكلەپ بەرگەن، ئانىسى
ھەم ئۆزلىرىنىڭ بېشىنى سىلىغان شاپائەتچىسى؛ بەخت ئىچىدە
تۇغۇلۇپ دىشۋارچىلىق ئىچىدە چوڭ بولغان ئوغلى تيەنشىڭنىڭ
ئون بىر ياش چېغىدا يۈزىنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن
دادىسى. ئۇرۇش بۇ ئائىلىنى ۋەيران قىلدى، ئېرى بالا ـ قازا
ئىچىدىن قۇتۇلۇپ قايتىپ كەلدى. ئۇ ئېرىگە ئۆچ، ئەمما ئۇنىڭ

ئۆلۈمنى خالىمايدۇ. ئېرىنىڭ بېشىنى قايدۇرغان ئاشۇ مېكى-جىنىنىڭ يۈزىگە شاپىلاق سالىدۇ، ئۈستىگە يۈندى چاچىدۇ. خەلقئالەمنىڭ ئالدىغا تارتىپ چىقىپ رەسۋا قىلىدۇ. لېكىن، بۇنداق قىلىشقا ئۇنىڭ يۈرىكى چىدامدۇ؟ يۈئېر ئۆزىگە ئوخشاشلا بەش يېشىدا دادىسىدىن، ئون ئىككى يېشىدا ئانىسىدىن يېتىم قالغان، جاپا - مۇشەققەتنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقان، ئۆزى هەم ئاچا هەم ئانا بولۇپ چوڭ قىلغان قىز. ئۇ ئەمدى بويىغا يەتتى، دۇنيادا ياتلىق بولمايدىغان قىز بارمۇ؟ ئاچا بولغان ئادەم نېمىدەپ بۇ ئىشقا سەل قارىدى. ئۇنىڭ يەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇنچىلىك خورلۇققا ئۇچرايدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان؟ چەت ئەلگە بىر چىقىپ ئون يىل تۇرۇپ قالىدىغىنىنى كىم ئويلىغان؟ دۇنيادا ئېچىلمايدىغان گۈل بولامدۇ؟ ئون يىل داۋامىدا ئۇ سىڭلىسىغا ئىگە بولالامتى؟ سېرىق چاچ، يوغان بۇرۇن ئەجنە-بىيدىن بىرىگە تەگكەن بولسا قانداق قىلالايتتى؟ يۈئېر تېخى كىچىك، ساددا، ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىشقا كۆنۈپ قالغان. ئەمدىلىكتە قەدەمنى بىر قېتىم خاتا باسقان سىڭلىسىنى بىراقلا خاراب قىلىسۇنمۇ؟ ئۆچ بولغىنى بىلەن نېمە ئىش قىلالايدۇ؟ هەي، ئۇنىڭ ئەقىلسىز سىڭلىسىنىزە!

ياستۇقنى بېشىغا پۈركەپ ياتقان خەن خانىمنىڭ يىغلىغۇ-چىلىكمۇ ماجالى قالمىغانىدى.

— سىز... سىڭلىمنىڭ بەختىگە ئولتۇرۇپسىز!

...

— ئەمدى ئۆزۈڭىزنىڭ بەختىگىمۇ ئولتۇردىڭىز!

— ...

— ئانا - بالا ئىككىمىزنى بۇرۇنلا ئۇنتۇپتىكەنسىز - دە!

— ئۇنتۇپتىكەنسىز؟ — خەن زىچى ئېسەنگىرەش ئىچىدە بېشىنى كۆتۈردى، — مەن... سىلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالا-ي؟ ئۇنتۇغان بولسام قايتىپ كېلەمتىم؟

— قايتىم كېلەمتىم؟ كىم سىزنى قايتىپ كەل دەپتۇ؟ — خەن خانىم شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلدى، — ئۇنداق ئىشنى قىلىشقان ئادەم نېمىدەپ قايتىپ كېلىشتىڭ؟ سىرتتا كۆزۈمدىن نېرى تۇرۇشساڭ بولمامتى؟ ئۆلۈپلا تۈگەشكەن بولساڭ، كۆزۈمگە كۆرۈنمىسە بولمامتى؟ ئەمدى بۇ ماڭا نېمە كۈن؟ نېمىدەپ قايتىپ كېلىشتىڭ؟ مېنى كۆرسۇن، ئىچى ئېچىشسۇن دەپمۇ؟ خەن زىچى، سەن نېمىدېگەن رەزىل - ھە!

— بىئېر، بەك يىراقنى ئويلاپ كەتتىڭ! — خەن زىچى ئازاب ئىچىدە چاپىنىنىڭ پېشىنى قامالىدى، يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى، — سىرتتا سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن ئادەمنىڭ ئۆيىنى قانچىلىك سېغىنىدىغانلىقىنى سەن بىلمەيسەن! نەگىلا باراي، جۇڭگولۇقنى كۆرسەملا خۇشلۇقۇمدىن قىلىدىغان قىلىقلىرىم قالمىدى. كۈندە ئۆينىڭ خېتىنى كۈتتۇم، جۇڭگوغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى سۈرۈشتۈردۇم. ھەممىلا يەردە «پۇستانى يەر كۆيۈپ كۈلگە ئايلاندى، پۇستانى يەردە مانچە مىڭ ئادەم ئۆلدى» دېگەنگە ئوخشاش خەۋەرلەر. . . ئۆيىمىزنىڭ ئامان قالغانلىقىغا كۆزۈم يەتمىدى. ياپون ئالۋاستىلىرى تەسلىم بولغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت يىغلاپ كەتتۇق. ئىشەنچ قىلمايلا يازغان خېتىمىزگە جاۋاب خەت كەلدى. بۇنداق بولۇشى خىيالىمىزغىمۇ كىرمەپتىكەن. خېتىڭنى ئالغۇچە قوللىرىم تىترەپ كەتتى، كۆرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدىم. ئاخىر يۈئېر ماڭا ئوقۇپ بەردى. خەت بىر جۈملىلا يېزىلغان بولسىمۇ يۈرىكىمگە قاتتىق تەسىر قىلدى. خەتنى قولۇمغا ئېلىپ قارىدىم. . . بۇ تيەنشىڭنىڭ خېتى ئىكەن. ئوغلۇم خەت يازغۇدەك بوپتۇ، بالا - چاقام تېخى ھايات ئىكەن. قايتىشنى ئويلىدىم، سىرتتا بىر كۈنمۇ تۇرغۇم كەلمىدى. ئۇ چاغدا ئەنگلىيىدە ئۇرۇش توختىغانىدى. بىز خوزتېرلارنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ باشقا بىر ئۆينى ئىجارىگە ئالدۇق. ئۇ ئوكسفورد ئۇنىۋېرستېتىنى پۈتتۈرەلمىگەندىن كېيىن جۇڭ-

گولۇق ئاچقان بىر مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتاتتى. مەك-تەپ ئۇنىڭ ئۇزۇنراق ئىشلەپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇپ قېلىشىمىزنى ئۆتۈندى. لېكىن، بىزنىڭ تۇرۇپ قالالىشىمىز مۇمكىنمۇ؟ تيەنشىڭنىڭ خېتى قولىمىزغا تەگكەن ئەھۋالدا بىز-نى كىم تۇتۇپ قالالايتتى؟ بىز. . . يەنىلا قايتىپ كەلدۇق. پاراخوت بەك ئاستا ماڭىدىكەن، ئىككى ئايدا كەلدۇق. «قاچان ئۆيگە بارارمىز!» دەپ كۆزىمىز تۆت بولدى!

— كەچكىچە «بىز، بىز» دەۋەرمەڭ! — ئېرىنىڭ گېپى-نى ئاڭلاپ خەن خانىمنىڭ ئىچى تېخىمۇ ئاچچىق بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ پىكىر - خىياللىرى چىگىشلىشىپ كەتكەنىدى، — سىزنىڭ ئۆينى سېغىنغىنىڭىز راستۇ، ئۇچۇ؟ ئۇمۇ كېلىشنى ئويلىدىمۇ؟ كېلىشكە جۈرئەت قىلالىدىمۇ؟

— ياق. . . — خەن زىچى قوللىرى بىلەن يۈزىنى قامال-لىۋالدى، — ئۆيگە يېقىنلاپ كەلگەنسېرى ئەنسىرەپ قالدى. سېنىڭ يۈزىڭگە قانداق قاراشنى بىلمىدى. پاراخوت شاڭخەيگە كەلگەندە يىغلاپ كەتتى. «ھامىنى جۇڭگو زېمىنىغا كەلگەندىن كېيىن بۇ يەرمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگە ئوخشاش، مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قالايلى!» دېدى. مەن قايتا - قايتا نەسىھەت قىلدىم. ئەتىسى ئۇ قارارىنى ئۆزگەرتىپ مەن بىلەن بىللە پاراخوتقا چىقتى. ئۇ قايتىپ كەلمىسە بولمايتتى. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۆيى تۇرسا. ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تۇپرىقى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى مۇشۇ يەردە تۇرسا. ئۇ سىلەرنى سېغىنغانىدى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— سىز ئۇنى شاڭخەيدە قالدى دېمىگەنمىدىڭىز؟

— ياق، — دېدى خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلىتىپ، — خەي ئاچامنىڭ ئالدىدا شۇنداق دېمىسەم بولمايتتى. ئۇ مەن بىلەن تەڭ قايتىپ كەلگەن.

— ھازىر نەدە؟

— مېھمانخانىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ يەنە ئىككىلىنىپ قالدى. مەن ئۇنى بىرەر يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن سەن بىلەن پاراڭلىشاي دەپ...

— نېمە توغرۇلۇق پاراڭلاشماقچىدىڭىز؟ ئۇنى مېھمانخانىدا بىر ئۆمۈر ئاشنا قىلىپ باقاي دېگەنمىدىڭىز؟ ئۇ بۇ ئۆيگە ئەمدى قەدەم باسامتى؟ خەقنىڭ كۆزىنى، قۇلىقىنى توسۇۋالامتى؟

— خەن خانىمنىڭ كۆڭلى بەكلا بۇزۇلدى، بايا خېلى بېسىقىپ قالغان غەزىپى بىردىنلا ئوت بولۇپ ياندى.

— ئەمىسە... سەن دېگىنە، قانداق قىلايلى؟ — پۈتۈنلەي ئىلاجسىز ئەھۋالدا قالغان خەن زىچى ئەمدى ئايالى نېمە دېسە شۇنىڭغا ماقۇل دېيىشكە ئۆتتى.

— ھەي-ي! — خەن خانىم ھالسىز بىر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ بۇ ئۇھ تارتىشىدا ھەم غەزەپنىڭ، ھەم ھېسداشلىقنىڭ، ھەم چەكسىز بىر ھەسرەتنىڭ پۇرىقى بار ئىدى، — ئۇنى قايتۇرۇپ كېلەيلى. ئۆزىمىزنىڭ چاۋىسىنى ئۆزىمىز چىتقا يايمايلى، بۇرۇنقى ئىشلار ئىچىمىزدە سىيىپ كەتسۇن! ئۇنىڭ خەقنىڭ يۇرتىدىن ئامان - ئېسەن قايتىپ كېلەلىشىمۇ خۇدانىڭ شاراپىتى. بوپتۇ، مەن ئۇن چىقارماي، تىللىماي. بۇ ئىشنى خەي ھامىمغا دېمەيلى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بىرەر ئادەم تېپىپ ئۇنى ياتلىق قىلىۋېتەرمىز. مېنىڭ ئاچچىق مەجبۇرىيىتىم شۇنىڭ بىلەن تۈگىگەن بولار. بۇنىڭدىن كېيىن ئالاقە قىلمايلى، سىزمۇ ھەرگىز ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ كەتمەڭ!

— بۇ... بۇنداق قىلىش تەسمىكىن... — دېدى خەن زىچى قورقۇمسىراش ئىچىدە ئايالىغا تىكىلىپ.

— نېمە؟ — خەن خانىمنىڭ خۇيى تېخىمۇ بەكرەك تۇتتى. ئەمدى ئۇنىڭ سەۋر قاچىسى تولۇپ تاشقانىدى، — مەن تېخى دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ ھەرقايسىڭغا يۈز - خاتىرە قىلىۋاتى-

سام، سەنلەر مەن بىلەن سودىلاشماقچىمۇ؟ بۇ سودا ئىشى ئە-
مەس تالىشىدىغان. تېخى نېمەڭگە نوچىلىق قىلىشىسەن، دېگەن-
نە!

— بىز. . . بىزنىڭ بالىمىز بار! — دېدى خەن زىچى
بېشىنى ساڭگىلىتىپ.

— ھە؟ — خەن خانىم جايىدا تۇرۇپلا قالدى.

شەرقىي ھۇجرىدا تيەنشىڭ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى، ئۇ
چۇشىدە پات - پات: «دادا. . . » دەپ چاقىراتتى.

خەي ھاما ئۆز ئورنىدا ئۆرۈلۈپ قويىدى، قايسى ۋاقىت
بولغانلىقىنى بىلەلمىدى. تۆر ئۆي تەرەپتىن گۇدۇڭشىغان ئاۋاز
كېلەتتى. ئەمما، ھېچقانداق گەپنى ئېنىق پەرق ئېتەلمەي:
«ئوتتۇز - قىرىق ياشقا كىرىپ قالغاندىمۇ ياش ئەر - خوتۇنلار-
دەك يېقىن بولۇپ كەتكىنىنى بۇلارنىڭ. ئاران بىر كۆرۈشكەندە
گېپى تۈگىمەي قاپتۇ - دە! » دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ
يەنە ئۇيقۇغا كەتتى.

تاڭ يورۇدى.

خەي ھاما ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرۇپ خەن زىچى ياخشى
كۆرىدىغان نەرسىلەرنى بازاردىن ئەكەلدى. تۆر ئۆيدىن يەنىلا
شەپە يوق ئىدى، شۇنىڭ بىلەن خەي ھاما: «ئەر - خوتۇن
ئىككىسىگە قارىماي تيەنشىڭنىڭ تامىقىنى يېگۈزۈپ مەكتەپكە
ماڭدۇرۇۋېرەي، ئۇلار تۈنۈگۈن بىر كېچە پاراڭلاشتى، بۈگۈن
ئۇزۇنراق ئۇخلىۋالسۇن! » دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.
ساقلا - ساقلا، تاماقمۇ سوۋۇپ قالدى. ئاخىر پەقەتلا تاقەت
قىلالماي، پېشايۋاننىڭ ئالدىغا كېلىپ يېنىك يۆتەلدى، ئاندىن:

— تيەنشىڭنىڭ دادىسى، ئورنىڭىزدىن تۇردىڭىزمۇ؟ — دەپ
سورىدى. جاۋاب ئورنىدا كىمدۇ بىرىنىڭ ئاچچىق خورسىنغىنى
ئاڭلاندى.

— بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟ كېلە ـ كەلمەي يەنە نېمىگە خورسىنىشىدىكىنە؟

تۆر ئۆينىڭ ئىشىكى ئىچىدىن تاقالمىغانىدى، ئۇ ئىشىكنى بوشلا ئىتتىرىپ ئىچىگە كىردى. كىردىيۇ، ئىچىدىكى مەنزىردىن داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. خەن خانىم يوتقانغا پۈركىنىپ ئېسەدەپ يىغلاۋاتاتتى، خەن زىچى ئورۇندۇقتا قاتتىق خورسىنىپ ئولتۇراتتى.

— نېمە بولدى سىلەرگە؟ — خەي هامما كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى. ئۇ: «بۇ ئىككىيلەن ئون يىللىق سەرگۈزەشتىلىرىنى دېيىشىپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ قالغانىدى. شۇڭا ئارىدىكى قاتمال كەيپىياتنى يوقاتماقچى بولۇپ دېدى، — خەن ئەپەندى قايتىپ كەلسە، بۇ خۇشال بولۇشقا تېگىشلىك ئىشقۇ! يۈرۈڭلار، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، ناشتا قىلىمىز!

ئۇلارنىڭ هېچقايسىسى جاۋاب بەرمىدى.

— نېمە زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرىسىلەر؟ سوقۇشۇپ قالغان چۆجە ـ خورازلاردەك ئولتۇرۇپ كەتكىنىڭلارنى قاراڭلا! زادى نېمە دېيىشكەنتىڭلار؟ نېمە بولدى سىلەرگە؟ تيەنشىڭنىڭ ئانىسى، نېمە گەپ بولسا ئەتە دېيىشسەڭلا بولمامدۇ؟ بۇنداق خۇشاللىق كۈنلەردە كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىشىپ نېمە قىلىسىلەر؟

— ئاچا، — دېدى خەن خانىم ياشلىرىنى سۈرتكەچ كەينىگە بۇرۇلۇپ، — تيەنشىڭ بىرنەرسە يېدىمۇ؟

— بۇرۇنلا يېگەن، مەكتەپكە يولغا سېلىۋەتتىم! نېمە پەرىشان ئولتۇرىسىلەر؟

— سىز تامىقىڭىزنى يەۋېرىڭ، بىز بىلەن چاتىقىڭىز بولمىسۇن. ئەنسىرىمەڭ، ئۇرۇشۇپ قالغىنىمىز يوق. بۇ يەردە بىر ئىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتىمىز. تامىقىڭىزنى يەپ بولۇپ ئاردىمىڭىزنى ئالارسىز. بىز بىلەن چاتىقىڭىز بولمىسۇن، بىزنىڭ

يەنە دېيىشىدىغان گەپلىرىمىز بار!

خەي هامما لاسىدە بولۇپ قالدى. ئۇ مەشكە كۆمۈر سې-لىپ ئۇستىگە چەينەكنى قويغاندىن كېيىن: «هەي، بۇلار مەن-دىن بىر نەرسىنى يوشۇرۇۋاتىدىغۇ دەيمەن، مىڭ قىلسىمۇ ئۆز ئاچىسى بولمىغاندىن كېيىن بەرىبىر يات كۆرىدۇ - دە!» دېگەن-لەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەچ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كىردى، ئەمما تاماقا پەقەتلا زوقى تارتمىدى.

شۇ ئارىدا كىمدۇ بىرى دەرۋازىنى قاقتى.

خەي هامما يەۋاتقان تامىقىنى ئالدىراپ قويۇپ قويۇپ دەرۋا-زىنى ئاچتى. دەرۋازا ئالدىدا چەت ئەلچە كىيىنگەن، ئىككى ياشلار چامىسىدىكى بىر قىزنى كۆتۈرۈۋالغان ياش بىر ئايال تۇراتتى. ئۇنىڭ كەينىدە چىرايلىق بىر پىكاپ كەينىگە بۇرۇلۇ-ۋاتاتتى، كوچىدا يەنە بىرقانچە خورۇم چامادان قاچىلانغان بىر رىكشىمۇ بار بولۇپ، رىكشىچى ئارغامچىنى يېشىۋاتاتتى. خەي هامما هەيران قالدى.

— هامما، مەن قايتىپ كەلدىم! — ھېلىقى ئايال خەي هاممىغا ئۆزىنى ئېتىپ بار ئاۋازى بىلەن يىغلاشقا باشلىدى.

خەي هامما شۇندىلا ئېسىگە كەلدى.

— ۋوي، بۇ يۇئېر خانقىز ئەمەسمۇ؟ تېخى تۇنۇگۇنلا سىزنى شاڭخەيدە دەۋاتماتتى؟ يەنە ئىككى كۈندە يېتىپ كەلگۈ-دەك دەپ ئويلاۋاتسام بىردەمدىلا كېلىپ بوپسىز. ۋوي، بۇ كىمنىڭ قىزى؟ سىرتتا تالالىق بولۇشقىمۇ ئۈلگۈرۈپسىز - دە. بالىڭىزمۇ چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ. قارىماسىز، تيەنشىڭنىڭ دادىسىنىڭ بۇنى بىزگە دەپمۇ قويمىغىنىنى. تونۇيالمىغىلى تاس قاپتىمەن.

لياڭ بىڭيۇ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئەمما ئۇنىڭ پۇتى بوسۇغىدىن ئاتلاپ بولغانىدى. خەي هامما لياڭ بىڭيۇنىڭ قولى-دىن بالىنى ئالدى.

— قاراڭ، بالىڭىز سىزگە نېمانداق ئوخشىغان، بولماقتەك! كېلىڭ، قىزىم. مەن سىزنى بىر كۆتۈرۈۋالاي.

— قىزىم. . . بۇ ئاپاشنى هاما دەپ چاقىرىڭ. . . — دېدى لياڭ بىڭيۇ.

— هەئە، شۇنداق چاقىرسۇن، تيەنشىڭمۇ شۇنداق دەيدۇ. تولۇق ئىسمىنى چاقىرمىسىمۇ بولىدۇ، — خەي هاما شۇنداق دېگەچ كولۇپ تۇرۇپ كىچىك قىزنىڭ يۈزىگە سۆيدى.

— هاما، ياخشىمۇ سىز! — قىز ئويماقتەك ئاغزىنى ئېچىپ ئۇنى تاتلىققىنا چاقىردى.

— ياخشى، ياخشى! — خەي هاما قىزنىڭ تاتلىق گېپىدنى ئاڭلاپ ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى، — گېپىدە يەنە چەت ئەلچە پۇراق بار ئىكەن - هە! قىزىم، دادىڭىز نېمىشقا كەلمىدى؟

— دادام تۇنۇگۈن بىر ئىش بىلەن چىقىپ كەتكەن. ئانام، بېرىپ دادىڭىزنى ئىزدەيلى، دېگەنىدى. . .

— ئەمىسە ئۇنى تېز چاقىرىپ كېلەيلى. يېڭى كۆيئوغلۇنىڭ ئۆيىمىزگە كېلىشى تازىمۇ خۇشاللىق ئىشتە!

ساقلاۋېرىپ تاقىتى تاق بولغان رىكشىچى ئاخىر ۋارقىردى:

— خانىم، نەرسە - كېرەكلىرىڭىزنى نەگە چۈشۈرىمەن؟

— ئاپلا، ماۋۇ ساراڭلىقىمنى! خۇشلۇقتا سىرتتا بىر نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن، — دېدى خەي هاما ئالدىراپ، — ئەمىسە ئېغىر كۆرمەي نەرسە - كېرەكلەرنى ئاۋۋال جەنۇبتىكى ئۆيگە ئەكىرىپ بېرىڭ، كېيىن ئۆزىمىز ئاستا - ئاستا جىمىقتۇرۇۋالارمىز. هەي، دىققەت قىلىڭ جۇمۇ، ئىچىدىكى نەرسىلەر چېقىلىپ كەتمىسۇن. . .

رىكشىچى خەي هامىنىڭ كۆرسەتكەن يېرىگە نەرسە - كېرەكلەرنى قويۇپ بەرگەندىن كېيىن، لياڭ بىڭيۇدىن پۇلنى

ئېلىپ كېتىپ قالدى. خەي هامما دەرۋازىنى تاقىۋەتكەندىن كېيىن خۇشال هالدا ئۇلارنى باشلاپ ئىچكەركى ئۆيگە ماڭدى، — يۇئېر ئون يىلدا ئوبدانلا قېرىلىق يېتىپتۇ جۇمۇ، سىرتتا كۆنەلمىگەن ئۆتمىگەن ئوخشىمامدۇ؟

لياڭ بىڭيۇ ئۇنىڭ گېپىگە نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي تونۇش قورۇغا قارىغىنىچە ئىختىيارسىز ياش تۆكتى... چۈشىدىمۇ نەچچە رەت خىيال قىلغان نەرسىلەر ئەمدى ئۇنىڭغا قۇچاق ئېچىپ تۇراتتى.

— بۇ يەر بەك چىرايلىقكەن! — قىز ئانىسىنىڭ قۇچىقىدىن پىلتىڭلاپ چۈشۈپ ۋادەككە ئېسىلغىنىچە يۈگۈردى، غەربىي هۇجرا ئالدىدىكى ئايۋاننىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى، — ئانا، جۇڭگولۇقلارنىڭ باغچىسى مۇشۇنداق بولامدۇ؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز قەيەردە؟ مۇشۇنىڭدەك ياخشىمۇ؟

— مۇشۇ... بىزنىڭ ئۆيىمىز... — لياڭ بىڭيۇ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن قىزىغا تىكىلىپ، ئۆزىنىڭ بالىلىق دەۋرىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇھ، ئارزۇ قىلغان ئۆيگە ئۇ يەنە قايتىپ كەلدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ-دە؟ قىزىمىز سىرتقا ياتلىق بولغىنى بىلەن ئۆيى يەنە مۇشۇ يەردە، — دېدى خەي هامما خورسىنىپ، — ئەمدى بۇرۇنقىدەكلا غەربىي هۇجرىدا تۇرۇڭ، ئۇ ئۆيدە بۇرۇن ئۆزىڭىز تۇرغان ئەمەسمۇ. ئالدىنقى قېتىم يازغان خېتىڭلارنى تاپشۇرۇۋالغان چاغدىلا تيەنشىڭنىڭ ئانىسى ماڭا سىزنى كەلگۈچە تۇرىدىغان يېرىنى تەق قىلىپ قويايلى، دەپ غەربىي هۇجرىنى جايلاشتۇرۇپ قويۇشۇمنى تاپىلىغان...

— ھەدەم قېنى؟... — لياڭ بىڭيۇ ئىككىلىنىش ئىچىدە جايىدا توختاپ قالدى.

خەي هامما تۇمشۇقى بىلەن شىمالدىكى هۇجرىنى ئىما قىلدى:

— ئىككىسى بىر-بىرىگە ماي تارتىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

كۆرۈشە ـ كۆرۈشمەي غىجىلىشىپ ئولتۇرغىنىنى بۇلارنىڭ. بىر كېچە ئۇخلىمىدى.

لياڭ بىڭيۇ شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇۋالدى، يۈرىكى ئىختىيارسىز لەپپەڭلەپ كەتتى.

خەن خانىم قورۇدىن كېلىۋاتقان ناتونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرھال كارىۋىتىدىن چۈشتى ـ دە، تۆر ئۆيدىن چىقىپ پېشايۋان ئاستىغا كەلگەندە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى، يۈئېر ھويلىدا ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى.

— يۈئېر! — بۇ ئاۋاز خەن خانىمنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن ناھايىتى ھەسرەتلىك چىقتى. ئۇ تاش پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشۈپ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان سىڭلىسىنى چىڭڭىدە قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ دېدى، — يۈئېر، يۈئېر، شور پېشانە سىڭلىم! كەتمىسەڭ بوپتىكەن! باشتىلا كەتمىسەڭ بوپتىكەن!

— ھەدە! — يۈئېر ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە خەن خانىمنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى، — مانا قايتىپ كەلدىمغۇ، ئەمدى كەتمەيمەن، ھەرگىز كەتمەيمەن!

چوڭقۇر قېرىنداشلىق مۇھەببىتى بۇ دەقىقىلەردە ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئىككىسى بىر ـ بىرىگە بولغان سېغىنىشلىرىنى قانداق ئىپادىلەشنى بىلمەيتتى، باشقا ئىشلارنى تامامەن ئېسىدىن چىقارغانىدى. ئاچا ـ سىڭىل دېگەن بەربىر ئاچا ـ سىڭىلدە!

خەي ھاممۇ يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرى سۈرتتى. ئۇنىڭ ئەتىگەنكى غېرىبلىق تۇيغۇسى نەگىدۇ يوقىلىپ، يۈرىكى كۆز ئالدىدىكى تەسىرلىك مەنزىرىدىن لەرزىگە كېلىۋاتاتتى.

— قېنى، ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى.

ئاچا ـ سىڭىل ئىككىيلەن يىغىسىنى باسالماي تۆر ئۆيگە قاراپ ماڭدى. لياڭ بىڭيۇنىڭ يېنىدا ماڭغان ھېلىقى كىچىك

قىز تىۋەن ئاۋازدا سورىدى:

— ئانا، ئۇ كىم؟ ئۇمۇ ماڭا هامما بولامدۇ؟

خەن خانىم شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزغا قارىدى.

— ياق، بۇ سىنىڭ... چوڭ ئاپاڭ بولىدۇ... — دېدى لياڭ بىڭيۇ پىچىرلاپ دېگۈدەك.

— چوڭ ئاپا، ياخشىمۇ سىز! — كىچىك قىزچاق هەممە ئادەمگە شۇنداق قىزغىن گەپ قىلاتتى.

قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر خىل ئۆچمەنلىك تۇيغۇسى خەن خانىمنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى. قارا بۇ شۇمتەكنى! ئارىغا ئۇنگەن شۇمبۇيىغۇ بۇ! ئەمما، ئۇ بۇ ئۆچمەنلىكنى چىرا-يىدا ئىپادىلەپ قويسا بولمايتتى. خەن خانىم چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يۈگۈرتتى:

— بەك ئوماقكەنسىز. مەن سىزگە ئامراق بولۇپ قالدىم. چوڭ ئاپىڭىزنىڭ ئۆيى ياخشىمىكەن؟

هەدىسىنىڭ ئۇرغۇلۇق قىلىپ: «چوڭ ئاپىڭىزنىڭ ئۆيى» دېيىشىنى ئاڭلاپ لياڭ بىڭيۇ غىققىدە بولۇپ قالدى. ئەمما، ئىككى ياشلىق قىز بۇ گەپنىڭ تېگىدىكى مەنىنى سېزەلمىدى.

— هەئە، چوڭ ئاپامنىڭ ئۆيى بەك ياخشىكەن! — قىز شۇنداق دېگىنىچە يۈگۈرۈپ دېگۈدەك پەلەمپەيدىن چىقىپ تۆر ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە هەممە نەرسىگە قىزىقىپ قاراشقا باشلى-دى. بىرئازدىن كېيىن ئۇ ياندا بىر ئىشكىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىچىگە بويۇنداپ قاراپ تونۇش بىر چىرايىنى كۆردى، كۆردىيۇ خۇشاللىقىدا توۋلىۋەتتى:

— دادام بۇ يەردىكەن ئەمەسمۇ، دادا!

جايىدا ئۆلۈكتەك قىمىر قىلماي ياتقان خەن زىچى هودۇ-قۇش ئىچىدە بېشىنى كۆتۈردى.

«دادا!» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ ئىسسىق سۇ تەييارلاۋاتقان خەي هاممىنىڭ قولىدىن داس تاراڭلىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى:

«ئاھ، خۇدا! بۇ نېمە ئىش ئەمدى!»
خەن خانىمنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى.
— ئاچا! — دېدى ئۇ خەي ھاممىغا قاراپ، — ئەمەلىي ئەھۋالنى كۆرگەنسىز، ئىش بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتى، ئەمدى سىزدىن يوشۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلار سىرتتا مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىپ ئۆيگە بالا كۆتۈرۈپ كەلگۇدەك بوپتۇ. بۇ ماڭا ئەمدى نېمە كۈن؟
— بۇ... — خەي ھامما گەپكە ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، نېمە دېيىشنى بىلەلمىدى، چىرايى ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى.
خەن زىچى بىلەن سىرتتا تۇرغان لياڭ بىگيۇنىڭ ئارىسىنى بىر تام ئايرىپ تۇراتتى، ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنسىز قارىغىنىچە تۇرۇپ قېلىشقانىدى.
كىچىك قىزچاق ئۇياق - بۇياققا قارىۋېتىپ:
— دادا، ئانا، چوڭ ئاپام بىزنى قارشى ئالمامدىكەن؟ ئۇ تېخى بايا مېنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىغۇ!
— ئاچا، ئاڭلىدىڭىزمۇ! — خەن خانىمنىڭ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى، — مۇشۇنداق «دادا»، «دادا» دەپ چاقىرىۋەرسە مەن قانداق چىدايمەن؟
قىز قورقۇپ يىغلاشقا باشلىدى.
— ئانا، قورقۇۋاتىمەن... — دېدى قىز لياڭ بىگيۇنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋېلىپ.
لياڭ بىگيۇ قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن خەن خانىمغا قاراپ قويۇپ دېدى:
— ھەدە، گەپ بولسا ماڭا دە، كىچىك بالىنى قورقۇتما، ئۇنىڭدا گۇناھ يوق...
— ماقۇل، — دېدى خەن خانىم سوغۇققىنە، — سىلەرنىڭ گۇناھىڭلار يوق، مېنىڭ گۇناھىم بار. ئاجىزكەن، يېتىم ئىدىكەن دەپ بېقىپ قويغان گۇناھىم بار. ئەمدى بۇ نېمە سەتچى-

لىك. ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئابرۇيى - ئىناۋىتىنى بىر تىيىن قىلدىم، تۇپراقنىڭ ئاستىدا ياتقان قېرىنداشلىرىمنىمۇ گۆرىدە جىم ياتقۇزمىدىم، ھەممىسى مېنىڭ گۇناھىم!

— ھەدە، ھەدە... — لياڭ بىگيۇنىڭ كۆز ياشلىرى تاراملاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى، — مەن شۇنچە يىراق يەردىن سېنىڭ سېسىق گەپلىرىڭنى ئاڭلاش ئۈچۈن كەلمىدىم...

— مەن سېسىق گەپ قىپتىمەنما؟ ئۇيات دېگەننى بىلەمسەن سەن؟ قايسى يۈزۈڭ بىلەن كەلدىڭ بۇ ئۆيگە؟ — خەن خانىم سىڭلىسىغا گەپ بەرمەي تېخىمۇ كۈچەشكە باشلىدى، — نېمەدەپ قايتىپ كەلدىڭ؟ ماڭا ئۆزۈڭنى كۆز - كۆز قىلغىلىمۇ؟ ئۆيىمىزنى ۋەيران قىلغىلىمۇ؟ خەن زىچىنى مېنى تالاق قىلىۋېتىشكە كۈشكۈرتۈپ كۈنىمىزنى ئوبدان ئالىمىز دېيىشكەندىمىدىڭ؟ مېنىڭ تۆپەمگە توقال بولاي دېگەنمىدىڭ؟

خەن زىچى ئەمدى جايىدا ئولتۇرالماي قالدى، غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

— بىئېر، نېمە دەۋاتىسەن؟

— ھەدە... — لياڭ بىگيۇمۇ ئاچىسىنىڭ گەپلىرىگە چىدىيالماي قالدى، — ھەدە، باشقىلارنىڭ غۇرۇرىغا ھۆرمەت قىل...

— غۇرۇر؟ غۇرۇر دېگەن نېمە؟ يوغان گەپ قىلىشنىلا بىلىپ ئادەمدەك ئىش قىلمىسا غۇرۇر ھېسابلىنامدۇ؟ — خەن خانىم كەينىگە بۇرۇلۇپ خەن زىچىگە ئالايدى، — تېخى گەپ قىلمىسام سىز نېمە دەپ ۋالاقشىيسىز؟

— ئاھ خۇدا! — خەي ھاما نېمە قىلارىنى بىلمەي قال - دى، — جاڭجىلىڭلار تۈگىمىسە مەن زادى قايسىڭلارغا نەسىھەت قىلاي؟ بىرەر ئېغىز گەپتىن قالساڭلار بولمامدۇ؟ بولغۇلۇق بوپتۇ، ئەمدى جېدەل قىلغاننىڭ نېمە پايدىسى؟ گەپ بولسا چىرايلىق دېيىشىڭلار، ياندا قولۇم - قوشنىلار بار...

— ئاچا، مەنمۇ جىدەل سىغىنىپ قالغىنىم يوق! مەن خەقنىڭ يۈزىنى بەك ئايايمەن. لېكىن، بىرەر ئىش بولمىسا مەندەك ياخشى ئادەم يوق، كىمكى مېنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچى بولىدىكەن، ھەرقانداق ئەسكىلىكنى قىلىشتىن يانمايمەن، — ئاچچىقتىن خەن خانىمنىڭ چىرايى كۆكىرىپ، لەۋلىرى ئاقىرىپ كەتتى، كۆزلىرىدىن غەزەپ چاچرىتاتتى.

خەي ھامما قورقۇنچتىن لاغىلداپ تىترەپ كېتىۋاتاتتى:

— تيەنشىڭنىڭ ئانىسى، بۇنداق قىلىسىڭىز بولمايدۇ، يېپىق قازان يېپىق پېتى قالسۇن، يۈئېر ئۆزىمىزنىڭ قىزىغۇ...

— ئاچا، بۇ گەپچە مەن بۇلارنىڭ تۇتۇۋالغان ئۆيىگىمۇ كۆڭۈل بۆلسەم بولىدىكەن - دە؟ — خەن خانىمنىڭ كۆز چاندقىدا ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى. ئەمما بۇلارنىڭ ئالدىدا يىغلاپ بەرسە بولمايدىغانلىقىنى ئەسكە ئېلىپ چىشىنى چىڭ چىشلىدى ۋە زەردە بىلەن دېدى، — بۇ ئىشنى سىرتتا ھېچكىم بىلمەيدۇ. بۈگۈندىن باشلاپ مەن بۇ شەرمەندىچىلىكنى ئۇنتۇپ كېتەي، سىزمۇ ھېچكىمگە تىنماڭ. ھەتتا تيەنشىڭمۇ بىلىپ قالمىسۇن. بالامنىڭ ئۆز دادىسىنىڭ ۋىجدانسىز بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىشىنى خالىمايمەن. ئەگەر بىر ئېغىز تىنىدىغان بولسىڭىز ئاچا - سىڭىللىقتىن كېچىشىپ كېتىمەن جۇمۇ!

— مەن ئۇ گەپلەرنى نەدە تۇرۇپ دەيتتىم؟ بولدى، بۇ گەپلەرنى گۆرۈمگە بىللە ئېلىپ كېتەي، — خەي ھامما چىرايىنى تۇرۇپ قەسەم قىلغاچ دېدى، — لېكىن ئۇنى قاچانغىچە يوشۇرالارمىز؟ ئۇ چوپچوڭ ئادەم تۇرسا، نەگە جىمىقتۇرىمىز؟

لياڭ بىڭيۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىختىيارسىز تىترەك قاپلاپ كەتتى. مېنىڭ نەرسە - كېرەكچىلىك يۈزۈم قالمىدىمۇ ئەمدى؟ قايتىشقا نېمانچە ئالدىراپ كەتكەن بولغىيدىم، ئۆيدە پۇت دەسسەپ تۇرغۇدەك يېرىم قالمىغانلىقىنى نېمىشقا ئويلىمىغاندىمەن؟

— يوشۇرۇشنىڭ هاجىتى يوق، — دېدى خەن خانىم ئىدىشەنچ بىلەن، — قىزنىڭ ئانىسىنى يوقلاپ كېلىشى يوللۇق ئىش. باشقىلارغا ئۇنى، ياتلىق بولۇپ بوپتۇ، ئېرى سىرتتىكەن، بۇ يەرگە ئاچىسىنى يوقلاپ كەپتۇ، دەيلى.

— هامان «كېسەلنى يوشۇرساڭ ئۆلۈمى ئاشكارا» دېگەندەك ئىش بولىدۇ. قاچانغىچە يوشۇرالارمىز؟ — خەي هامما خەن خانىم ئوتتۇرىغا قويغان پىلاننى ئەستايىدىللىق بىلەن ئويلىنىشقا باشلىدى، — ياق، بۇ پىلان بولمايدىكەن. ئۆيدە چوڭچوڭ بولۇپ قالغان قىزى تۇرسا، ئۇ هە دېسە «دادا، دادا» دەپ چاقىرىۋەرسە. . .

— گېپىنى ئۆزگەرتسەك بولمىدىمۇ؟ تاغا دەپ چاقىرسىمۇ بولىدۇ، ئىشقىلىپ «دادا» دېمىسىلا بولغىنى! — خەن خانىم خېلىلا ئەتراپلىق چوت سوقۇپ قويغانىدى.

— نېمىشقا مېنى «دادا» دەپ چاقىرغىلى قويمايدىكەن؟ — دېدى قىزچاق يىغلاپ، — دادامنى هەرگىز تاغا دېمەيمەن. . .

بالىسىنى قۇچاقلاپ تۇرغان لياڭ بىڭيۇ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن بىر خەن خانىمغا، بىر خەي هاممىغا قارىدى:

— ئىسىت، ۋاي ئىسىت! مەن، ئۇرۇش رەھىمسىز بولىدۇ، ئۇرۇش داۋامىدا ئادەملەرنىڭ ھېسسىياتى بىر - بىرىگە تېخىمۇ يېقىن بولىدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن، ئۇرۇشنىمۇ رەھىمسىز بولىدىغان نەرسىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن. مېھىر - مۇھەببەت، ئادەمگەرچىلىك دېگەنلەر نەدە قالدى؟ سىلەر ئىككى ياشلىق بىر بالىنىمۇ پاتۇرمامسىلەر؟ ئۇنىڭ شۇنچىلىك ياشاش ھوقۇقىنىمۇ تارتىۋالامسىلەر؟ يا ئۇ مەن بىر يەردىن ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسە - كېرەك بولمىسا، ئادەم تۇرسا. ئۇ خەن زىچىنىڭ قىزى، ئەلۋەتتە ئۇنى «دادا» دېيىش ھوقۇقى بار.

— دادا. . . — شۇ گەپ بىلەن تەڭ قىز يىغلاپ بارغىنىچە دادىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى. خەن زىچى قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇنىڭ يۇمشاق، رەتسىز چاچلىرىغا يۈزىنى ياقتى.

— قاراڭلار، دادىسىغا بەك ئامراقكەن ئەمەسمۇ! — قىلغان پەرىزىنىڭ توغرىلىقىنى ھېس قىلغان خەي ھامما ئىختىيارسىز يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

— ھە، تېخى سېنىڭ خېلى گېپىڭ بار ئوخشىمامدۇ؟ — خەن خانىمنىڭ ئاساسلىق ھۇجۇم نىشانى يەنىلا لياڭ بىڭيۇ ئىدى، — چەت ئەلدە زادى قانداق كىتاب ئوقۇغانسىدىڭ، مۇشۇنداق يۈزى قېلىن بولۇپ كەتكۈدەك؟ يوشۇرۇن بالا تۇغۇپ يۈزۈڭ يورۇق بولۇپ كەتتىمۇ؟ دېگەن گەپلىرىڭدىن ئۆرگىلىپ كېتەي. ئۇ تېخى خەن زىچىنىڭ قىزىمىش. ئەمىسە سەن خەن زىچىنىڭ خوتۇنىمۇ؟

— ئەلۋەتتە! — لياڭ بىڭيۇ ئويلىمىغان يەردىن تولىمۇ ئىشەنچلىك ئاھاڭدا دېدى.

— نېمە؟ مۇشۇ گەپنى سەن دەۋاتامسەن؟ — خەن خانىمنىڭ غەزىپى قايتىدىن قايناپ تاشتى، — سەن. . . ئەمىسە مەن ئۇنىڭ نېمىسى؟

— بىلمەيمەن، — دېدى لياڭ بىڭيۇ، — مەن ئۇنى سۆيىمەن. ئۇمۇ مېنى سۆيىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بالىلىق بولدۇق. ئىشنىڭ جەريانى مانا مۇشۇنداق ئاددىي! ساڭا كەلسەك، مەن سېنىڭ پەقەت ھەددەم ئىكەنلىكىڭنىلا، خەن زىچىنىڭ ئىلگىرىكى خوتۇنى ئىكەنلىكىڭنىلا بىلىمەن. لېكىن ئۇ دېگەن ئۆتمۈش!

— ۋاي ئۆلەي، ماۋۇ يۈز قېلىنىنىڭ ھە دېسە «سۆيۈش» دەپ كەتكىنىنى! ھەي، ئۇيالساڭچۇ! — ئەمدى پەقەتلا چىدىيالماي قالغان خەن خانىم لياڭ بىڭيۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى، — مېنى نەگە قويىدۇڭ. توغرا، ئۇ سېنى سۆيىدۇ، بەك سۆيىدۇ. خەن زىچى، كېلە، ئۇنى ئوبدان سۆيۈۋال!

قىزىنىڭ بېشىغا بېشىنى قويۇۋالغان خەن زىچى تىترەپ

تۇرۇپ ئۇنىسىز ياش تۆكۈۋاتاتتى.

خەي هامما خەن خانىمنىڭ قولىغا ئېسىلىۋالدى:

— بۇنداق قىلماڭ، قول سالسىڭىز بولمايدۇ. يۈئېرمۇ چوپچوڭ بولۇپ قالدى. ئىلگىرى ئۇنىڭغا پەقەتلا چىدىمايتتىڭىزغۇ...

— تولا ماڭا تارىخ سۆزلەپ بەرمەڭ، ئۇ مېنىڭ سىڭلىم ئەمەس! — خەن خانىمنىڭ قەلبىدە نەپرەت ئوتلىرى لاۋۇلداپ كۆيەتتى، ئەمما سىڭلىسىنى ئۇرۇپ بولۇپ يۈرىكى ئىختىيارسىز ۋىژژىدە ئېچىشىپ، ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

لياڭ بىڭيۈنىڭ ئاپئاق يۈزىدە بەش بارماقنىڭ ئىزى قېپقالدى. ئۇ ئوتتەك قىزىپ كەتكەن مەڭزىنى تۇتۇپ خېلىغىچە تۇرۇپ قالدى، ئاندىن ئازاب ئىچىدە ئېغىز ئاچتى:

— ھەدە، ئەگەر ماڭا بەك ئۆچ بولۇپ كەتكەن بولساڭ، مەيلى ئۇر. ئەگەر ئۇرۇش بىلەن ئۆچىڭنى چىقىرالىساڭ يېنىكلەپ قالىسەن، مەنمۇ سېنىڭ كۆڭلۈڭنى رەنجىتىپ قويغىنىم ئۈچۈن ئازابلىنىپ يۈرمەيمەن. ھەدە، مېنى كەچۈرگىن، مەن قەستەن ئېرىڭنى تارتىۋالمىدىم. ئۇرۇش ھەممىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتتى. ئۇرۇش تارىخنى ئۈزۈپ قويدى. بىز مۇشۇ كۆنگە ئۇلىشالايدىغانلىقىمىزنى، بۇ ئۆينىڭ ساق ئىكەنلىكىنى، سەن بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشەلەيدىغانلىقىمىزنى خىيالىمىزغا كەلتۈرمىگەن. ئۇرۇش ئاخىرلاشتى. بىزنىڭ يېقىندىن قۇرغان ئائىلىمىز ھەر ھالدا ساق قالدى، بالىمىز ئۆلۈپ كەتمىدى. بۇ بەلكىم ئاللانىڭ بىزگە قىلغان شاپائىتىدۇ، بەلكىم بىز ئىبلىسنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتكەندىمىز. بولمىسا بېيپىڭدا يەنە بىر ئائىلىمىز بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىغان بولاتتۇق. خەقنىڭ يۇرتىدا قېقىلىپ سوقۇلۇپ يۈرۈۋېرىپ، خەقنىڭ ھامىيلىقىدا ياشاۋېرىپ بۇ ئائىلىمىزنى بەك سېغىندۇق، سېغىنىپ ساراڭ بولاي دەپ قال-

دۇق. مېنىڭچە، بۇ ھېسسىياتىمىزنى سەنمۇ چۈشىنىسەن. لوند-
دون بومباردىماندا پۈتۈنلەي تۈگىشىپ كەتمىدى، تېزلا ئەسلىگە
كەلدى، بىزگىمۇ پۈت دەسسەيدىغان يەر چىقتى. لېكىن، ئۇ
يەردە تۇتقان ئۆي ھامان ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگە ئوخشىمايدىكەن!
تيەنشىڭنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۇ يەردە بىر
كۈنمۇ تۇرغۇمىز كەلمىدى. ئۆينى قايتۇرۇۋېتتۇق، مەن خىز-
مىتىمدىن ئىستېپا بەردىم. مىڭ تەسلىكتە ساقلاپ يۈرگەن نەر-
سىلىرىمىزنىمۇ قايتۇرۇپ ئەكەلدۇق. ھېچقانداق چېكىنىش يو-
لى قالدۇرمىدۇق. چۈنكى بىز ئەمدى ئۆيگە قايتىپ كەلدۇق دەپ
ئويلاپتىكەنمىز! . . .

يۈئېرنىڭ گەپلىرى ئورۇندۇقتا ئاچچىق ھاسىراپ ئولتۇر-
غان خەن خانىمنى تېخىمۇ بەكرەك بىزار قىلىۋەتتى. توغرىرا-
قى، ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالىمايتتى ھەم دېگەندەك چۈشىد-
نىپ كەتمەيتتى. ئۇ: «بىر ھېسابتا يۈئېرنىڭمۇ دېگىنى توغرا»
دەپ ئويلىدىيۇ، يەنە ھېسداشلىق قىلىش ئويىدىن دەرھاللا ۋاز
كەچتى. ئوقۇغان ئادەم بولغاندىكىن گەپكە ئۇستا كېلىدۇ،
تاشنىمۇ ئېرىتەلەيدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇ ئۆزىنىڭكىنى خاتا دېمەيدۇ ـ دە!
ئەمدى مەن ساڭا ئىچ ئاغرىتسام بولامتى؟ يىغلىساملا ئاچامنى
ئېرىتىمەن دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ ھىم، ئوخلاپ چۈشۈڭ!

— تولا ماڭا ۋەزخانلىق قىلما! قايتىپ كەلگىنىڭگە پۇشاي-
مان قىلىۋاتامسەن؟ ئۇنداق ئادەم باشتا نېمە ئىش قىلغان؟ نېمە
دەپ قايتىپ كەلگەن؟

— راست، نېمىشقا قايتىپ كەلگەن بولغىيدىم؟ — دېدى
لياڭ بىخيۇ ئۆزىگە سوئال قويغاندەك. راستىنى دېگەندە، نې-
مىشقا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ بۇ يەردە
تۇرالارمۇ؟ ئارقىغا قارىسا ھاڭ، ئالدىغا قارىسا مەزمۇت بىر تام
تۇرۇپتۇ. ئۇ بۇلارنى زادى ئويلىمىدىمۇ؟ ياق، ئويلىدى، شۇن-
داق بولغىنى ئۈچۈنلا يۇرتىغا يېقىنلاپ كەلگەنسېرى قورقۇنچ،

تەشۋىشتىن قۇتۇلالمىدى، ھەر بىر قەدەمنى باسقان چېغىدا، ئۇنىڭ ۋەزنىنىڭ تولىمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. «بىلىمدان» قەسرى يالغۇز خەن زىچى بىلەن ئۇنىڭلا ئۆيى ئەمەس، يەنە لياڭ جۇنبىنىڭمۇ ئۆيى. لياڭ جۇنبى يالغۇز ئۇنىڭ ئاچىسىلا ئەمەس، يەنە خەن زىچىنىڭ ئىلگىرىكى خوتۇنى. بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلغىلى بولارمۇ؟ ئۇ مۇشۇ ئىش توپەيلى كەلگەن چېغىدا ئىككىلىنىش ئىچىدە بوسۇغىدىن قەدەم باسالمىغان ئەمەسمىدى؟ «بۇ ئۆزۈمنىڭ ئۆيى تۇرسا، خەن ئاكام بىلەن ھەدەم مېنى كۈتۈۋاتقان تۇرسا» دېگەن چوڭ ئۈمىد بىلەن ئىككىلىنىشلەردىن قۇتۇلۇپ غەيرەت بىلەن كىرگەن ئەمەسمىدى؟ بۇنىڭ نەتىجىسى قانداق بولدى؟ ئۇنى ئاچىسى نەپرەت، يىرگىنىش بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەمدى ئۇ بۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە تۇتسا بولىدىكىن؟

— ئىسىت، كەلمىسەم بوپتىكەن، — دېدى لياڭ بىڭيۇ تىترەپ تۇرۇپ.

مېھمانخانىدىكى مەشكە سېلىنغان يوم كۆمۈر ئۆي ئىچىنى ئوبدانلا ئىسسىتقانىدى. مەشنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان چوڭ مىس چەينەكتىكى سۇ قايناۋاتاتتى، چۆگۈنىنىڭ جوغىسىدىن ئاپئاق ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

— بولدى، سۆزلىمەڭ. ئادەمنى شۇنداقمۇ تەتۈر قىلىنىدىغان بارمۇ. قايتىپ كېلىشنى مەن دېگەن. . . — خەن زىچى ئورنىدىن كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە تۇرۇپ قالغان لياڭ بىڭيۇگە قاراۋاتقان چاغدا، كۆڭلى بەكلا بۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇ كەلگەن پېتى چەينەكتىن بىر پىيالە چاي ئالدى ۋە ئالدىغا بىر نەچچە قەدەم چامداپ لياڭ بىڭيۇگە قارىدى.

— قالتىس ماسلىشىدىكەنسىلەر - ھە، — دېدى خەن خانىم خەن زىچىگە يالتىيىدە قاراپ قويۇپ، — نېمىشقا بۇنداق ئەقىلنى كۆرسەتتىڭىز؟ قايتىپ كېلىشمىسەڭ بولماتتى؟

— تيەنشىڭنىڭ ئانىسى، ئىككى ئىغىز گەپتىن قالسىڭىز بولمامدۇ! — خەي هاما كىمگە يان بېسىشنى، كىمگە ئىچ ئاغرىتىشنى بىلمەي ئوتتۇرىدا خىجالەت ئىچىدە پېتىراپ كېتىۋا- تاتتى. خەن خانىم سەل ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خەي هاممىنىڭ تۇرۇپلا لياڭ بىڭيوگە ئىچى ئاغرىپ قالدى ۋە ئۇنىڭ مۇرىسىدىن يۆلىگىنىچە شىرەنىڭ ئالدىغا كې- لىپ ئولتۇرغۇزدى، — يۇئېر سىڭلىم، چاي ئىچىڭ. قاراڭ، ئاغزىڭىزمۇ قۇرۇپ كېتىپتۇ. خەقنىڭ يۇرتىدا تۇرغان ئادەم ئۆيگە قايتىشقا ئالدىرىماي تۇرالامدۇ؟ سىرتتا نېمە گۇناھ ئۆت- كۈزگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەمدى ئامان - ئېسەن قاي- تىپ كېلىۋالدى. شۇنىڭغا شۇكۇر دېسەك بولىدۇ. مېنىڭچە بولغاندا، يۇئېر خانقىزنىڭ قايتىپ كەلگىنى توغرا بوپتۇ.

قەلبى ھەسرەت ئىچىدە قاتتىق ئۆرتىنىۋاتقان، ئاغزى قۇ- رۇپ كەتكەن لياڭ بىڭيۇ چاينى قولىغا ئېلىپ ئاستا سۇمۇرۇشكە باشلىدى. چاي ئىغىزى كۆيمىگۇدەك دەرىجىدە سوۋۇغاندىن كې- يىن، قورققىنىدىن گەپمۇ قىلالماي قالغان قىزىنى تىزىغا ئول- تۇرغۇزۇپ ئۇنىڭغىمۇ ئىچۈرۈشكە تۇتۇندى. بۇ ئۇنىڭ قىزىنىڭ ئۆز ئۆيىنىڭ سۇيىنى تۇنجى قېتىم ئىچىشى ئىدى. «ھەي-ي، بۇ كىچىككىنە بالىمۇ ئانىسى بىلەن تەڭ گەپ ئاڭلىدى - دە!» خەي هاما خورسىنىش ئىچىدە شۇنداق دەپ ئويلىنىپ قالدى. بىر ئايلىق بولماي تۇرۇپلا دادىسى بىلەن قېچىپ كېتىپ هازىرغىچە دېرىكى بولمىغان ئوغلىنى ئەسكە ئالدى، «سىرتتا جېنىنى قاند- داق جان ئېتىۋاتقاندۇ» دەپ ئويلىدى. . .

— ئادەم خىيالىدىكى ئادەمنى ئويلىغانسېرى سېغىنىشى تېخىمۇ كۈچىيىدىكەن! — دېدى ئۇ باش - ئاخىرى يوقلا، — بىزنىڭ جۇخۇي دادىسى بىلەن قايتىپ كېلەلەيدىغانلا ئىش بول- سا، خوتۇن - بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كەلسىمۇ خۇش بولغان بولاتتىم. . .

— لېكىن، مەن سىزدەك ئۇنچىلىك كۆڭلى يوق ئادەم ئەمەس — دېدى خەن خانىم پەرۋاسىز بويىنىنى تولغاپ.
خەي هامما ئەمدى بىر تەرەپكە ياخشىچاق بولۇشنى ئويلاپ بىر نېمە دېمەكچى بولاتتىيۇ، يەنە باشقا بىر تەرەپنىڭ چىرايىغا قاراپ گەپ قىلاتتى:
— تيەنشىڭنىڭ ئانىسى، مەنمۇ سىزگە ياخشى گەپ قىلىدۋاتىمەن. ئەھۋال بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەندىن كېيىن ئىشنى ياخشى تەرەپتىن ئويلاڭ. ھەي-ي، مۇشۇ زاماننىڭ ئەرلىرى ئارىسىدا ئىككى - ئۈچتىن خوتۇن ئالغانلار كۆرمىڭ! نېمىلا دېگەنبىلەن، خەن ئەپەندى ئاۋۋال سىز بىلەن توي قىلغان، شۇڭا يۈئېر خانقىز سىزدىن كېيىن تۇرىدۇ...
ئەسلىدە خەي هامما بۇ گەپنى لياڭ بىڭيۇ ئۈچۈن ئەپۇ سورىدۇم، بۇنىڭغا خەن خانىم چوقۇم باش لىڭشىتىدۇ، مۇشۇ گېپىم بىلەن بۇ ئائىلىنى ۋەيران بولۇشتىن ساقلاپ قالىمەن، دېگەن ياخشى نىيەت بىلەن قىلغانىدى.
— ئاچا، سىز بەك بىچارىكەنسىز... — دېدى لياڭ بىڭيۇ ئويلىمىغان يەردىن خەي هاممىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ. ئۇ بۇ بىچارە، شور پېشانە ئايالنىڭ گېپىدىن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىكى: جوڭگودا ئايال بولۇپ ياشاش ئۈچۈن مۇشۇنداق نادان، ھېسسىياتسىز، ئۆزىنى قەدىرلەشنى بىلمەيدىغان، ئۆيىنىڭ خىزمىتىنىلا قىلىدىغان، توغسا، ئەرلەرنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقسا شۇنىڭغا رازى بولىدىغان بولۇش كېرەك. ئۇلارنىڭ مۇھەببەتتىن سۆز ئېچىشى مۇمكىنمۇ؟ بۇ يەردە خەق مۇھەببەتنى ئەمەس، نىكاھنى، شەكلەن نىكاھنىلا تونۇيدۇ. تېخىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى، ئەرلەر ئاياللارغا شۇنداق قارايدۇ، ئاياللارمۇ ئاياللارغا شۇنداق قارايدۇ، — سىز... مېنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭىز؟ خەن زىچىننىڭ كىچىك خوتۇنى دەپ قالدىڭىزمۇ؟

— ھە؟ سىز نېمە دەۋاتىسىز؟ — خەي ھامما ئۇنىڭ سوئا-لىدىن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى ۋە كىچىك خوتۇن بولغان تۇرۇپ ئۇنىڭغا تەن بەرمەيدىغان بۇ خېنىمنىڭ گېپىنى زادىلا چۈشە-نەلمىدى، — ماڭا نېمىدەپ ئىچىڭىز ئاغرىغۇدەك؟ مەن سىزگە ئىچ ئاغرىتسام بولىدۇ تېخى.

— ھىم! — دېدى خەن خانىم ئاچچىقى بىلەن، — خەن زىچىگە كىچىك خوتۇن بولۇشنى ئۇنىڭغا كىم قويۇپتۇ؟ ھۇ، نومۇسنى بىلمەيدىغان رەسۋا! جاھاندا ئاچا - سىڭىل بىر ئەرگە تېگىدىغان ئىش نەدە بار؟

— بولدى، بولدى! — خەن زىچى ئەمدى پەقەتلا تاقەت قىلالمىدى، باشلىرى ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ ئاغ-رىيتتى. ئۇ گۇل چېكىلگەن قوش قاناتلىق ئىشىككە گۈمىدە بىرنى ئۇرۇپ دېدى، — مېنى ئۆلسۇن دەمسىلەر؟

— سەن نېمىشقا ئۆلەتتىڭ؟ — دېدى خەن خانىم سوغۇق كۈلۈپ، — ئۆلگەندىن ياشىغان مىڭ ئەۋزەل. نوچى بولساڭ يەنە ئۈچ - تۆت خوتۇن ئېلىپ باقە! قانچىلىك يۈرىكىڭ باركىن، مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

بالىسىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان لياڭ بىگيۇ لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى. ئېنىق بولدى، ئەمدى ھەممىسى ئېنىق بولدى. بۇ ئىككى ساۋاتسىز ئايالغا رەھمەت، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بۇ ئۆيدىكى ئورنىنى كۆرسىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن رەھ-مەت. مۇھەببەت، ھاياتنىڭ قىممىتى، ياشاش ھوقۇقى، يۇرت مېھرى دېگەنلەرنى بۇلار چۈشىنەمتى؟

— يۈئېر! سىز كەتمەڭ. . . — ئىشىككە يۆلىنىپ قال-غان خەن زىچى تۇيۇقسىز ھودۇقۇش ئىچىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئېچىنىشلىق ئاۋازدا توۋلىدى.

خەن خانىم شىرەگە پاققىدە بىرنى ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— خەن زىچى!

لياڭ بىگيۇ جايىدا توختاپ جىممىدە كەينىگە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ قۇچىقىدىكى قىزى دادىسىغا قاراپ ھە دەپ يۇلقۇناتتى:

— دادا!

— ئاھ خۇدا! — بىتاقەت بولغىنىدىن پۇت - قوللىرى بىر - بىرىگە تەگمەي قالغان خەي ھاما دەلدۈگۈنگىنىچە پەلەمپەيدىن چۈشتى، — بۇ ئىشنى ئەمدى قانداق قىلارمىز؟ . . .

«ئاھ خۇدا!» بۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ خۇدادىن بەخت، ياردەم تىلىگەندە قىلىدىغان ئىلتىجاسى ئىدى. مۇسۇلمانلار مۇرەككەپ ھېسسىياتىنىڭ ئىپزىقتۇرۇشىغا ئۇچراپ ئۆزىنى تارتىۋالغىلى بولمايدىغان ھالغا ياكى پاتقاقتا كىرىپ قالسا، ئۇلارغا تەقدىرىنى خۇداغا تاپشۇرماقتىن باشقا ئامال يوق، ھەممىگە خۇدا ئۆزى بىر نېمە دېسۇن!

باش باھارنىڭ قۇياشى سۇس بولۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ، خىلمۇ تەپ پەيدا بولغان نۇرىنى قورۇغا سېپەتتى. مەيلى قىش قانچىلىك سوغۇق بولسۇن، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باھار ھامان كېلىدۇ. قار - مۇزلار ئىچىدە كۆمۈلۈپ قالغان جانلىقلار قايتىدىن قەيسەرلىك بىلەن ئۆسۈشكە، بىخ تارتىشقا، چېچەكلەشكە باشلايدۇ.

تيەنشىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەن ئۆيدىكى جىدەلمۇ بېسىقتى. خەن خانىم غەزىپىنى بېسىۋالدى، لياڭ بىگيۇ ئازابلىرىنى يوشۇرۇۋالدى. بۇ دەل لياڭ بىگيۇنىڭ قۇچىقىدا چوڭ بولغان، ئۇلارغا «دادا، كىچىك ئاپا، تېز قايتىپ كېلىڭلار!» دەپ خەت يازغان تيەنشىڭ ئىدى. لياڭ بىگيۇنىڭ تيەنشىڭگە بولغان مۇھەببىتى ئۆز قىزىغا بولغان مۇھەببىتىدىن قېلىشمايتتى. ئۇ دەل تيەنشىڭنى كۆرۈش ئۈچۈن ئالدىراش كەلگەن ئەمەسمىدى؟

ھەممەيلەننىڭ قورسىقى تازا ئېچىپ تۇرغاندا، تيەنشىڭنىڭ

غەلۋىسى بىلەن تاماق ئىچىلدى. باشلانغۇچ مەكتەپتە يېرىم كۈن دەرس ئۆتۈلىدىغان بولغاچقا، تيەنشىڭ تاماقتىن كېيىن دەرس-كىمۇ بارمىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا سىڭلىسى بىلەن ئۇبدان ئوينىشى-لىش پۇرسىتى چىققانىدى. كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ سىڭلىسى بولاتتى. ئۇ خۇدا ئاسماندىن تاشلاپ بەرگەندەكلا ياخشى بىر سىڭىلغا ئېرىشكىنىدىن قالتىس خۇش ئىدى.

ئىككى سەبىي بالا بىردىن قاتلىمىنى چىشلىگىنىچە نەقىش-لەنگەن ئىككىنچى دەرۋازىغا يۈلىنىپ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى. تيەنشىڭ بۇ سىڭلىسىنى بەكلا ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزى شۇنچىلىك سۈزۈك، ئاق، ئاغزى كىچىك ھەم گىلاستەك قىزىل، كۆزلىرى چوڭ، قاپقارا ئىدى. . . تيەنشىڭ دەماللىققا سىڭلىسىنىڭ كۆزىنى نېمىگە ئوخشىتىشنى بىلەلمە-دى، ئاق پوپايكىسىغا، قىزىل كۆڭلىكىگە زوقلىنىپ قارىغاچ: «ھاۋا سوغۇق تۇرسىمۇ كۆڭلەك كىيىدىكىنە؟» دەپ ئويلىدى. قىز قىلىن پايپاق تارتىۋالغان پۇتلىرىغا چىرايلىق ئاياغ كىيگە-نىدى، بېشىغا چىرايلىق كېپىنەك تۈگۈن چىگىۋالغانىدى. تيەن-شىڭ: «بۇ سىڭلىم بەك چىرايلىق سۆزلەيدىكەن، جۇڭگوچە گەپنىمۇ، چەت ئەلچىنىمۇ بىلىدىكەن» دەپ ئويلىدى.

— سىڭلىم، قولىڭىزدىكى قاتلىما تەملىكمىكەن؟

— تەملىككەن. بۇ مەن يېگەن ئەڭ ياخشى نەرسە!

— بۇ گەپنى چەت ئەلچە نېمە دەيدۇ؟

— This is the food l took best.

— ئەجەب قىزىق دەيدىكىنا. چەت ئەلدە قاتلىما بارمۇ؟

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭغا ئوخشاش ئۆيلەر بارمۇ؟ — تيەنشىڭ ئىچكەركى ھويلىنى كۆرسىتىپ دېدى.

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭغا ئوخشاش گۈللەر بارمۇ؟ — تيەن-

شىڭ ئايۋاننىڭ لەمپىسى ئاستىدىكى چىرايلىق سىرلانغان گۈل-لۈك رەسىمنى كۆرسەتتى.

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭدەك سۈرەتلىك تام بارمۇ؟ — تيەنشىڭ سىرىق تېرەك ياغىچىغا ئويۇلغان سۈرەتلىك تامنى كۆرسەتتى.

— يوق...

— چەت ئەل ياخشى ئەمەسكەن، ئۇ يەردە ھېچنېمە يوق-كەن، — تيەنشىڭ مەغرۇر كۈلدى، — قاراڭ، بۇ تامدىكى كۆل، سۇ، ئۆي، بۇلۇتلارنى ئاجايىپ ئۇستا ئادەملەر ئويۇپ چىقارغان! ئاۋۇ ئۇستى تەرەپتىكى تۆت ئاينى كۆردىڭىزمۇ؟ تۆت ئاي بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ...

— ھە؟ ئاي؟ مەنمۇ ئايغۇ!

— ھە؟ سىز... ئايمۇ؟ ھە راست، سىزنىڭ ئىسمىڭىز نېمە ئىدى؟

— شىنيۈ. يېڭى كۆتۈرۈلگەن ھىلال ئاي دېگەن مەنىدە... — شىنيۈ سۈرەتلىك تامدىكى قاپارتما نەقىشنى كۆر-سەتتى، ئۇنىڭغا ئاسماننىڭ بىر بۇرجىكىدە ئېسىلىپ تۇرغان ھىلال ئاينىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەنىدى، — مۇشۇنىڭغا ئوخشاش.

— ھە، بۇ سىزمۇ؟ سىزنىڭ ئىسمىڭىز شىنيۈ، مېنىڭ ئىسمىم تيەنشىڭ، ئاسماندىكى يۇلتۇز. بىز ئاسماندىكى قوشماق ئاداش ئىكەنمىز!

— نېمانداق ياخشى، — دېدى شىنيۈ قولىدىكى يېرىمى قالغان قاتلىمىنى چىشلەۋېتىپ، — ئاكامنىڭ ئىسمى بەك چى-رايلىقكەن!

— سىزنىڭ ئىسمىڭىزمۇ چىرايلىقكەن، شىنيۈ...

— ئانامنىڭ دېيىشىچە، مەن تۇغۇلغان چاغدا، ئاسماندا ھىلال ئاي كۆتۈرۈلگەنىكەن...

سەبىي شىنيۈ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزىنى بۇ دۇنياغا قانداق
ئاپىرىدە قىلغانلىقىنى، ئاشۇ بىر مەزگىللىك تارىخنىڭ ئۇلار-
نىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ساقايمايدىغان جاراھەت قالدۇرغانلىقىنى
بىلمەيتتى.

لياڭ بىڭيۇ غەربىي ھۇجرىدىكى كارىۋىتىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قىز چېغىدىكى گۈزەل چۈشلىرىنى، توغرىراقى بۇزۇلغان چۈشلىرىنى ئەسلىتىدىغان چوڭ مىس كارىۋات، گىرىم ئۈستى-لى، تىكلىمە ئەينەك، يېزىق ئۈستىلى. . . ھەممە نەرسە ئۆز پېتى ئىدى. بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى، تۇرمۇشىنى قايتىدىن باشلىشىنى كۈتكەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ قايتىپ كەلدى. لېكىن، قىز ھالىتىدە كېتىپ چوكان بولۇپ كەلدى، قىزلىق دەۋرى ئون يىل ۋاقىت بىلەن تەڭ ئۆتۈپ كەتتى، مەڭگۈگە يوقالدى. ھەممە نەرسىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق، ھۇجرىمۇ ئۆز پېتى. لېكىن ئۇ ئۆزگەردى، تۇرمۇشنىڭ رىيازەتلىرىنى يەتكۈچە تارتقان ئوتتۇز ياشلىق چوكانغا ئايلاندى. باشقىلار ئېتى-راپ قىلىشنى خالىمايدىغان خوتۇن ۋە ئانا بولۇپ قالدى؛ بۇ ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكىگە چۈشكەن مىتىگە، ئاچىسىنىڭ ئە-شەددىي دۈشمىنىگە ئايلاندى. ئۇنى مۇشۇنداق پەس ئورۇنغا چۈ-شۈرۈپ قويغىنى باشقا كىشى ئەمەس، دەل ئۆزى. ئۆزى ئەقلىنى ئىشلەتمىدى، ئازدى، تەگسىز ھاڭغا ئۆزى خالاپ كىردى، سىر-لىق تورغا كىرىپ قالغىنىنى تۇيمىدى. كۇمۇتا ئۆمۈچۈك تورىغا كىرىپ قېلىپ جان تالاشقان چېغىدىلا ئۆزىنىڭ قانچىلىك دۆت-لۈك قىلغانلىقىنى سېزىدۇ، پەرۋانە ئوتتا كۆيۈۋاتقان چېغىدىلا ئۆزىنىڭ تەنتەكلىكىنى ھېس قىلىدۇ، لياڭ بىڭيۇمۇ ئەمدى ھەممىنى چۈشەندى، لېكىن كېچىكىپ، تولىمۇ كېچىكىپ چۈ-شەندى.

خەن زىچى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئالدىدا، لياڭ بىڭيۇنىڭ

ئۇدۇلىدا ئولتۇراتتى. ھەر ئىككىسى گەپ قىلمايتتى. ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باسقانىدى.

— چى ئاكا، — خېلىدىن كېيىن لىياڭ بىڭيۇ ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى، — بىز چۈشىمىزدىمۇ خىيال قىلغان ئۆ. يىمىز مۇشۇمۇ!

خەن زىچى ئارتۇق گەپ قىلماي ئۇھسىنىپ قويدى، خۇددى ئازابلىرىنى يېنىكلەتكىلى بولىدىغاندەك تۇرۇق بېسىپ كەتكەن يۈزلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

— مەن بەك دۆتكەنمەن، بۇ يەرنى تېخى مېنىڭ ئۆيۈم، ئۇنى ھەددەم دەپ يۈرۈپتىمەن. ئۆزگىرىپتۇ، ھەممە نەرسە ئۆز. گىرىپتۇ! بەك كۆلگۈم كېلىۋاتىدۇ، پاك ھېسسىياتىم ئۇچۇن تۆلىگەن بەدەللىرىم يوققا چىقىپتۇ! ئون يىل. . . بەلكىم بۇ جەرياندا بىزمۇ ئۆزگەرگەندىمىز؛ بېيىپىگنى، بۇ ئائىلىنى تونۇ. ماس بولۇپ قالغاندىمىز؛ ئۇلارمۇ بىزنى تونۇماس بولۇپ قالغان. دۇ. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە مەن تولىمۇ بۇزۇق، شاللاق ئايال. مەن سىزنى يامان يولغا باشلىغاننى ئاز دەپ يۈزۈمنى قېلىن قىلىپ قايتىپ كەپتىمەن. . .

— ئەمدى بۇ گەپلەرنى سىزمۇ دېگىلى تۇردىڭىزغۇ! — خەن زىچى سەۋرسىزلىك بىلەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى، — سىز گۇناھسىز! بۇلارنىڭ ھەممىسىنى مەن ئۇچۇن قىلدىڭىز. سىز. . .

— سىز ئۇچۇن قىلغان ئىشلىرىمغا ھەرگىز ئەپسۇسلان. مايمەن. چۈنكى، سىز بىلەن بىر ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن بۇ دۇنيادا ھەقىقىي سۆيىدىغان، مەڭگۈ ئايرىلالمايدىغان كىشىنىڭ پەقەت سىزلا ئىكەنلىكىڭىزنى سەزدىم، — لىياڭ بىڭيۇ خەن زى. چىگە چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن باقتى، — سىزچۇ؟ سىز باشقى. لارنىڭ چۈشىنىشىگە ئېرىشەلمىگەن مۇھەببىتىمىز ئۇچۇن پۇ. شايمان قىلامسىز؟

— ياق، — خەن زىچىنىڭ يەلكىلىرى تىترەپ كەتتى، —

پۇشايمان قىلمايمەن!

— مەنمۇ پۇشايمان قىلمايمەن! — لياڭ بىڭيۈ ھەر بىر سۆزنى يۇرىكىدىن چىقىرىپ، يىڭنىك، ئەمما ئىشەنچ بىلەن ئېيتتى، — مۇھەببەت بەردىم ھەم ئوخشاشلا مۇھەببەتكىمۇ ئېرىشتىم، بىر ئادەمدە بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولدۇم. ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق، مەڭگۈ پۇشايمان قىلمايمەن! باشقىلار ماڭا قانداق سوغۇق مۇئامىلە قىلسۇن، قانچىلىك ئېغىر گۇناھلارنى ئارتسۇن، مەيلى مېنى قارغىسۇن، ھەرگىز پۇشايمان قىلمايمەن! چۈنكى جاھاندا مېنى چۈشىنىدىغان، سۆيىدىغان ئادەم بار. مەن شۇنىڭدىن رازى. . .

ئىللىق بىر ھارارەت لياڭ بىڭيۈنىڭ، خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى تەڭلا لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى. ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەر خەن زىچىنىڭ قەلب ئېكرانىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى:

— مەن مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئىدىم، سىز ماڭا بىلدۈردىڭىز، ماڭا بىلدۈردىڭىز، ماڭا مۇھەببەت بەردىڭىز. بەلكىم تولىمۇ كېچىكىپ ئېرىشكىنىمىز ئۈچۈن مۇھەببىتىمىز تېخىمۇ قىممەتلىك بىلىنىۋاتقاندۇ.

— راست دەيسىز، زىچى. ئۇنىڭغا بەك كېچىكىپ ئېرىشكىنىمىز ئۈچۈن تولىمۇ قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتىمىز. سىز ئولىۋېيېرنىڭ تەلىپىنى نېمىدەپ رەت قىلغانلىقىمنى بىلىسىز. بەلكىم سىزگە تارتىشىپ رەت قىلغانمۇ بولغىيدىم. بۇ نۇقتىنى بىز بىر ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ھەقىقىي چۈشەندىم. ھازىر نېمىدەپ بالدۇرراق مۇھەببەتلەشمىگىنىمىز ئۈچۈن ئۆكۈنىمەن. تېخىمۇ بالدۇرراق. . . — لياڭ بىڭيۈ كەلمەسكە كەتكەن قىزلىق دەۋرىنى ئەسلەۋاتقاندەك ئاستا پىچىرلىدى.

— ئۇنداق بولۇشى. . . مۇمكىنمۇ دەيسىز! — خەن زىچى يىڭنىك خورسىندى، — ئۇ چاغدا ئۇمۇ. . . بار تۇرسا!

— ئۇ! — بىردەملىك شېرىن ھېسلار قاينىمىدا ئەللەيلە-
نىپ ئولتۇرۇپ قالغان لياڭ بىڭيۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال
ئېسىگە كەلدى، — سىز بىلەن. . . ئۇنىڭ ئارىسىدا مۇشۇنداق
چىن مۇھەببەت بارمىدى؟
— ھە؟ سىزگە نېمە دېسەم بولار؟ — خەن زىچى بۇ زىل،
ئەمما تولىمۇ قىيىن تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ بولالمىدى، —
بىزنىڭ نىكاھىمىز ئوخشاش تەقدىر ئىچىدە ياشىغانلىقىمىز ئۇ-
چۇن بولغان. بىئېر بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تولىمۇ
چوڭقۇر بىر ھېسسىيات بار. بۇنى ئېتىراپ قىلمىسام سىزنى
ئالدىغان بولىمەن. لېكىن، بۇ خىل ھېسسىيات ئۇستازىمغا
بولغان چوڭقۇر ھېسسىياتىمنىڭ داۋامى ۋە چوڭقۇرلىشىشى.
مەن بىئېرنى ئۆز سىڭلىمدەك كۆردۇم، سىزنىمۇ ھەم شۇنداق.
مەن لياڭ ئائىلىسىنىڭ ماڭا باشپاناھ بولغانلىقىدىن، ماڭا ھۇ-
نەر ئۆگەتكەنلىكىدىن مىننەتدارمەن. بۇ مىننەتدارلىقىمنى بىر
ئۆمۈر يەتكۈزەلمەيمەن. مۇشۇنداق ئويلىغىنىم ئۈچۈن بىئېر
ماڭا ياتلىق بولىدىغان چاغدا. . . ھاياجانلانغىنىمدىن يىغلاپ
كەتكەنىدىم. لېكىن ئۇ مۇھەببەتمۇ؟ ياق، مۇھەببەت ئەمەس.
ئۇ چاغدا مەن مۇھەببەتنى پەقەت چۈشەنمەيتتىم. ئۇ ئاكا -
سىڭىللىق مۇھەببىتى ئىدى. مەن ئۇستازىمنىڭ قىلغان ياخشى-
لىقلىرىغا جاۋاب قايتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى. ئۇنى ئالغاندىن
كېيىن، ئۆزۈمنىڭ ئۇستامنىڭ ئوغلىغا ئايلانغانلىقىمنى، لياڭ
ئائىلىسىنىڭ بارلىق يۈكىنى كۆتۈرۈشۈم كېرەكلىكىنى ھېس
قىلدىم. كېيىن ئىشلاردا ئۆزگىرىش بولمىغان بولسا، نۇرغۇن
ئەر - خوتۇنلارغا ئوخشاش ئۇنىڭ بىلەن قېرىغىچە ئوبدان تۇر-
مۇش كەچۈرگەن بولاتتىم، باشقا ئايالنى ياخشى كۆرۈپ قىلى-
شىممۇ مۇمكىن بولمايتتى. تويدىن كېيىنكى ئون يىل ئاشۇنداق
ھېسسىيات ئىچىدە ئۆتتى. لېكىن، بۇ ئاجايىپ ئون يىل ئىدى.
بۇ جەرياندا بىز كېچە - كۈندۈز چىچېنجەي ئۈچۈن غەم يېدۇق،

ئولتۇرساق - قوپساق تىجارەت يوللىرى، قاشتېشى، ئائىلىمىز توغرۇلۇق باش قاتۇردۇق. ئەمما، مۇھەببەت توغرۇلۇق پاراڭلىشىپ باقمىغاندۇق. مۇھەببەت دېگەن نېمە، ئەر - خوتۇنلۇق دېگەن نېمە، ئائىلە دېگەن نېمە، بىز بۇلارنى بىلمەيتتۇق. بۇ توغرۇلۇق ھېچقانداق نەرسىنى ئويلىماي ئالدىمىزغا مېڭىۋەرگەندۇق. خۇددى بىز چىچېنجەينىڭ شېرىك پايچىكلىرىدەك، مەڭپەئەتىمىز بىر - بىرىمىزگە مەھكەم باغلانغاندەك، بىر - بىرىمىزدىن ئايرىلمايدىغاندەك تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلەشنىلا بىلىپتىمىز. كېيىن، چىچېنجەي گۇللەندى، تىجارىتى روناق تاپتى، ئادىمى كۆپەيدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى باشقۇرالمىغاندىن كېيىن ئۆينىڭ كىرىم - چىقىمىغىلا كۆڭۈل بۆلۈپ باشقا ئىشلارنى سورىماس بولدى، پارىڭىمىز بارغانچە ئازلاپ كەتتى. ئۇ ھەتتا مېنىڭ بىر نەرسە ساقلاشقا نېمە ئۈچۈن شۇنچە قىزىقىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى. ئارىمىزدا ئون يىل جەريانىدا ھېچقانداق ئۇرۇش - تالاش بولمىدى؛ لېكىن ھېسسىياتلىرىمىز يىراقلاشتى. بارا - بارا بۇنىڭغىمۇ كۆنۈپ قالدۇق، سېزىملىرىمىز قاتتى. چەت ئەلگە چىقىشتىن ئاۋۋالقى جېدىلىمىز بىزنىڭ تۇنجى ھەم ئەڭ ئاخىرقى تاكاللاشقان ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. كۆڭۈلسىز ئايرىلدۇق، مەن بۇ ئائىلىدىن چىقىپ كەتتىم. ئۇرۇش بولمىغان بولسا، چىقىپ كەتمىگەنمۇ بولاتتىم، ھەممە نەرسە ئۆز پېتى كېتىۋېرەتتى، ئۆلگۈچە ئۇنىڭ يېنىدىن كېتىپ قالمايتتىم. لېكىن، بىزنىڭ ئارىمىزدا تىلغا ئالغۇدەك مۇھەببەتمۇ يوق ئوخشايدۇ، بولمىسا مەن كېيىن. . .

خەن زىچى گېپىنىڭ ئاخىرىنى توختىتىۋالدى. دېمىسىمۇ كېيىنكى ئىشلارنى دېيىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇ لياڭ بىڭيۈگە جىممىدە قارىدى، قەلبىدىكى چىگىشلىشىپ كەتكەن ئوي - خىياللىرىنىڭ باش - ئاخىرى تېپىلغاندەك بولدى.

لياڭ بىڭيۈ ئۈنسىز ئۇھ تارتتى. بۇ ئۇھ تارتىشقا ئۆزىگە

بولغان تەسەللى، شۇنداقلا روھىي يۆكتىن قۇتۇلغاندەك بىر خىل خاتىرجەملىك تۇيغۇسى سىڭگەنىدى.

— رەھمەت سىزگە، زىچى. يۈرىكىمنىڭ ئاغرىقىنى سىز ساقايتتىڭىز، — دېدى لياڭ بىڭيۇ، — بۇنىڭدىن بۇرۇن سىز-دىن بۇنداق سوئالنى سوراپ باقمىغانىدىم. توغرىراقى، سوراشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدىم. سىزنى ئۇتتەك ياخشى كۆرۈپ يۈرگەن چاغلىرىمدا بىئېر نەچچە قېتىم كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. ئۇ سىزنىڭ ئايالىڭىز، مېنىڭ ھەدەم ئىدى. مەن بۇ ئىش بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىدە داغ قالدۇرۇپ قويۇشۇمدىن ئەنسىرەيتتىم. لېكىن، مۇھەببىتىم ھەممىدىن ئۇستۇن كەلدى، ھېسسىياتىم ئەقلىمنى بېسىۋالدى، كېيىنكى ئاقىۋەت توغرۇلۇق ئويلىنىپمۇ ئولتۇرمىدىم. شۇنداق قىلىپ، بىز مۇھەببەتلەشتۇق. لېكىن، قەلبىمدە بىر خىل چۈشىنىكسىز، تۇرۇپ - تۇرۇپ پەيدا بولۇپ قالىدىغان روھىي ئازاب، ئاچامغا يۈز كېلەلمەسلىك تۇيغۇسى بار ئىدى. مەن مۇشۇ خىل ھېسسىيات ئىچىدە دۆلەتكە قايتتىم. لېكىن ئۆيگە يېقىنلاپ كەلگەنسېرى بۇ خىل تۇيغۇ تېخىمۇ كۈ-چەيدى. مەن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغىلى، تىل - ئاھانەتلىرىنى ئاڭلىغىلى ئەمەس، پسىخىك جەھەتتىكى يۈكتىن قۇتۇلۇش ئۈ-چۈن كەلگەنىدىم. ئەمدى سىز مېنى بۇ يۈكتىن قۇتۇلدۇردى-ڭىز، ۋىجدان ئازابىمنى يېنىكلەتتىڭىز!

— لېكىن بۇلارنى ئۇنىڭغا قانداق چۈشەندۈرگۈلۈك؟ — خەن زىچى خاتىرجەم بولالمايۋاتاتتى، — ئۇنىڭغا، مەن سېنى سۆيمەيمەن، بۇرۇندىن سۆيمەيتتىم، دەيمۇ؟ ئۇنداق دېسەم قان-داق ئويلاپ قالىدۇ؟ ياق، ئۇ بىزنى ئەسلا چۈشەنمەيدۇ. مېنى: «يېڭىسىنى كۆرۈپ كونىنى تاشلىدى، ۋاپا قىلغان ئايالنى تاش-لىۋەتتى» دەپ چۈشىنىشى تۇرغان گەپ!

— قانداق چۈشەنسە چۈشىنىۋەرمەمدۇ، سىز ئۇنىڭغا سې-تىلغان قۇلمىدىڭىز. سىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ يولىنى ئۆزىڭىز ما-

ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم. بىز ئۇنىڭ يېنىدىن كېتەيلى. ئۆينى، مال ـ مۈلۈكنى، بۇ يەردىكى جىمى نەرسىنى ئۇنىڭغا قالدۇرۇپ كېتەيلى. ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىنى قۇرۇق قول بولسىمۇ ئەركىن قۇرۇپ چىقايلى! — لىياڭ بىگيو ئۆز كۆڭلىدە ئاللىبۇرۇن قارار چىقىرىپ بولغانىدى، — زىچى، چى ئاكا، بىز كېتەيلى!

— كېتەيلى؟ نەگە كېتىمىز؟ بېيپىڭنىڭ ھەممە يېرىدە تونۇشلىرىم تۇرسا، باش تىققۇدەك جاي تاپقىلى بولامدۇ؟ خەقنىڭ تىلى بەك يامان! — خەن زىچى تەڭقىسلىقتا قالدى، ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدە ھەسرەت ۋە قورقۇنچ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى، — يەنە كېلىپ . . . بۇ ئىشقا ئۇمۇ قوشۇلمايدۇ.

— ئەمىسە بېيپىڭدىن، جۇڭگودىن ئايرىلىپ لوندونغا قايتىپ كېتەيلى! — لىياڭ بىگيو قايتىدىن لوندونغا كېتىش قارارىغا كەلگەنىدى، — ئۇنىڭدىن يىراق تۇرايلى، بېرىش - كېلىش قىلمايلى. شۇنداق بولغاندا ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدە قالمايدۇ. ئۆزىمىزنىڭ ماكانىنى، ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇش يولىنى، ئۆز ئىشلىرىمىزنى ئۆزىمىز تاپايلى. كېتەيلى!

خەن زىچى جاۋاب بەرمىدى، بېشىنى ئاستا ساڭگىلىتىپ، پېشانىسىنى تىزىغىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى.

— نېمە؟ سىزنىڭ كەتكۈڭىز يوقمۇ؟

— مەن. . .

— كېتەلمەسمەنمىكىن دەۋاتامسىز؟ — لىياڭ بىگيو ئاغزىنى سەل ئېچىپ، سوغۇق ھاۋادىن سۇمۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئوت سۇسلاۋاتقاندەك، سوۋۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

— كېتىمىز دەمسىز؟ — خەن زىچى بۇ گەپ بىلەن سازسىز كۆزلەرنى كۆرگەندەك، لىياڭ جۇنبىننىڭ، تيەنشىڭنىڭ، خەي ھامىنىڭ كۆزلىرى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغاندەك، بېيپىڭدىكى پۈتۈن خەلق ئۆزىگە قاراپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭدىن: «كېتىد-

سەن؟ نەگە كېتىسەن؟ كېتەلەمسەن؟» دەپ سوراۋاتقاندەك تۇ-
يۇلدى. خەن زىچى ئۇن - تىنسىز تۇرۇپ قالدى، پۈتۈن ۋۇجۇ-
دىنى تىترەك بېسىپ كەتتى.
— سىز... قورقۇۋاتامسىز؟ — لياڭ بىڭيۇنىڭ بايىقى
قىزغىن كەيپىياتى بارغانسېرى سۇسلاپ قالدى. يات ئەلدە ئۇن
يىل بىللە ياشىغان خەن زىچى شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزىگە ناتونۇش
ئادەمدەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. لوندونىدىكى قاشتېشى كۆرگەزمىسىدە،
نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ ئالدىدا ئازراقمۇ ئىككىلەنمەي ياكى تەمتى-
رىمەي نۇتۇق سۆزلىگەن خەن زىچى مۇشۇمىدۇ؟ پۇلنىڭ ئېزىق-
تۇرۇشىغا پىسەنت قىلماي ساقلانمىلىرىنى سېتىشنى كەسكىن
رەت قىلغان، مىليونېر بولۇش پۇرسىتىدىن ۋاز كەچكەن خەن
زىچى مۇشۇمىدۇ؟ يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئۇنى ئوكسفورد
ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقان، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى قاندۇ-
رۇشنى ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ زور خۇشاللىق دەپ بىلگەن خەن زىچى
مۇشۇمىدۇ؟ ئۇرۇشنىڭ بالايىئاپەتلىرى جەريانىدا ئوتلۇق مۇھەب-
بىتى بىلەن ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى تىترەتكەن، ھاياتىنى قۇتۇلدۇ-
رۇۋالغان خەن زىچى مۇشۇمىدۇ؟ تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ ئالدىدا
كېچىلەپ تۇرۇپ، شىنيۆنىڭ ئىڭەلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان چې-
غىدا خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغاي دېگەن خەن زىچى
مۇشۇمىدۇ؟... ئەلۋەتتە شۇ. ئۇ بولماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ گا-
دىرماچ خىياللىرى ئۇنىڭ كۆزىگە خەن زىچىنى باشقا ئادەمدەك
كۆرسىتىۋاتاتتى. بەلكىم ئۇنىڭ ئىلگىرى كۆرگەنلىرى خەن
زىچىنىڭ ساختا قىياپىتىدۇ. بەلكىم خەن زىچى بىر كېچىدىلا
ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ؟ بەلكىم خەن زىچى ئەسلىدىنلا شۇنداق
ئىككى ياقىلىمىلىق خاراكتېرگە ئىگە تۇتامسىز ئادەم بولغىيدى؟
ئۇ خىياللىرىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.
— ئەمىسە... سىز قانداق قىلماقچى؟ — بۇ سوئالنى
سوراۋاتقان چېغىدا لياڭ بىڭيۇنىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ

كەتتى، — ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك ئىككىلىمىزنى خوتۇن قىلىمەن دېمەيدىغانسىز؟

— مەن. . . نېمە قىلىشىمنى بىلەلمىدىم! — خەن زىچى ھەرقانچە قىلىپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان زىددىيەت ئىچىدە قالغانىدى، بېشىنى مۇشتلىرى بىلەن ھەدەپ ئۇراتتى، — كەلمەسەڭ بوپتىكەن! كەلمىسەڭ بوپتىكەن!

— بۇنچىلا ھاياجانلانماڭ، بۇنداق قىلىش بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، — لياڭ بىڭيۈ خەن زىچىنىڭ چىڭگىدە كىرىشكەن مۇشتلىرىنى ئاچتۇرۇۋەتتى، — بىز كىچىك بالا ئەمەس. ئاچچىق بىلەن قىلىنغان ئىشتىن ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ. مەن سىز بىلەن سەمىمىي مەسلىھەتلىشىۋاتىمەن، بۇ بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەيدىغان ئىش!

— مەن قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى زادى بىلەلمىدىم. سىز بىر نېمە دەڭ، نېمە دېسىڭىز شۇ. . .

— سىزگە گېپىمنى يېگۈزەلەمتىم؟ سىز ئۆزىڭىزنىڭ تۇرمۇش يولىنى بەلگىلەشكە ھوقۇقلۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن دەيدىغىنىمنى دەپ بولدۇم. لېكىن سىز تېخى قوشۇلمىدىڭىز.

— مەن. . . ھەي-ي! — خەن زىچى تورۇسقا قاراپ ئاچچىق خورسىندى، — مەن نېمىشقا قايتىپ كەلگەن بولغىيدىم!

خەن زىچى گەپنى ئەپقېچىپ، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان تاللاش يولىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى. لياڭ بىڭيۈ قالتىس چوڭ بىلىدىغان جىگەرلىك، بىلىملىك خەن زىچىنىڭ ئوبرازى خۇنۈكلىشىپ قالغاندەك ئىدى. ئادەتتە ئۇمىدۋار ئادەملەر ئوڭاي ھاياجانلىنىدۇ، ئەمما چۈشكۈنلەشكەن چېغىدا ئۆزىنى بېسىۋالىدۇ.

— راست، سىز زادى نېمىشقا قايتىپ كەلگەن؟

خەن زىچى جاۋاب بەرمەي تورۇسقا قاراپ ئولتۇرىۋەردى.

— مۇشۇ ئۆيلىرىڭىزنى، چىچېنجەينى كۆرۈش ئۈچۈن،

ئاشۇ قىممەتلىك نەرسىلىرىڭىزنى يۆتكەپ كېتىش ئۈچۈنمۇ؟

— مەن بۇلاردىن ئايرىلىپ قالسام بولمايدۇ. قاشتېشى مېنىڭ ھاياتىم. . .

— ئەمىسە «قاشتېشى پادىشاھى» دېگەن قالتىس نامىڭىزنى بېيىپىڭغا بىللە ئېلىپ كېلىپ ئىشلىرىڭىزنى قايتا باشلاش ئۈچۈنمۇ؟

— ماڭا ئۆزۈمنىڭ كەسپى بولمىسا بولمايدۇ، مېنىڭ كەسپىم جۇڭگودا. . .

— ئۆيۈمنى ساقلاپ قالىمەن، تيەنشىڭنى دادىسىز يېتىمغا ئايلاندۇرۇپ قويمايمەن دەپ ئويلىدىڭىزمۇ؟

— بەل. . . بەلكىم شۇنداقتۇ. ھەي تيەنشىڭ، بىچارە تيەنشىڭ!

— ئايالىڭىزنى تۇل ئولتۇرۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلىدىڭىزمۇ؟

خەن زىچى گەپ قىلالماي قالدى.

— يوشۇرغىچە «ھەئە» دېسىڭىزلا بولىدىمۇ! ھەممە ئىش ئېنىق تۇرسا! — لياڭ بىڭيۈ بىرەر جاۋابقا ئېرىشىش ئويىدا خەن زىچىگە تىكىلدى، — ئۇنى ياخشى كۆرمەيسىز ھەم ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايسىز، شۇنداقمۇ؟

— يۈئېر، — دېدى خەن زىچى پەرىشان ھالدا، — بىز ئۆيىمىزنى. . . سېغىنىپ كەلگەن ئەمەسمىدۇق. . .

— ئۆيىمىز؟ ئۆي دېگەن سىزنىڭ، ھەممە نەرسە سىزنىڭ! ئەنگلىيىگە كېتىپ ئايرىلىپ قالغان نەرسىلىرىڭىزگە بۇدا قايتا ئېرىشتىڭىز. سىز ھېچنېمىدىن مەھرۇم قالمىدىڭىز!

— چىچېنجەي تاقىلىپتۇ ئەمەسمۇ! — دېدى خەن زىچى ئېچىنىش بىلەن.

— سىز زىيان تارتتىم دەۋاتامسىز؟ — لياڭ بىڭيۈ ئاچچىق ئۇھسىندى. ئۇنىڭ بۇ ئۇھسىنىشى بىر قارىسا يىغىغا،

بىر قارىسا كۆلكىگە ئوخشاپ كېتەتتى، ـــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ. ئۇ قىممەتلىك نەرسىلىرىڭىز ھېلىھەم بار؟ «بىلىمـ دان» قەسرى ھېلىھەم بار، خوتۇنىڭىزمۇ بار! ئائىلىڭىزگە ھېچقانداق ئىش بولمىغان تۇرسا، قايتىپ كېلىشىڭىز ئەلۋەتتە توغرا ـ دە! لېكىن، بۇ يەردە مېنىڭ نېمەم بار؟ مەن زادى نېمىشقا ئارقىڭىزدىن ئەگىشىپ كەلدىم! ـــ لياڭ بىڭيۇ بۇ سوـ ئالنى خۇددى تورۇۋېتىن، تۆت تامدىن، دېرىزىلەردىن سوراۋاتـ قاندەك ئالدىغا تىكىلىپ، قوللىرىنى چۈشىنىكسىز بىر تەرزدە ئېچىپ قويدى، ـــ بۇياققا كېلىشكە نېمانچە ئالدىراپ كەتكەن بولغىيدىم؟

ـــ يۇئېر، سىز. . . ـــ خەن زىچى گاڭگىراش ئىچىدە يۈزىنى بۇرىدى، ـــ سىزگە نېمە بولدى؟ بۇمۇ ئۆزىڭىزنىڭ ئۆـ يىغۇ. . .

ـــ مېنىڭ ئۆيۈم؟ مېنىڭ ئۆيۈم يوق! ـــ لياڭ بىڭيۇ بىزارلىق ئىچىدە قوللىرىنى تىزىنىڭ ئۈستىگە قويدى، ـــ مېـ نىڭ ئۆيۈم يوق! چىچېنجەينىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى ئاشۇ پاكار ئۆي مېنىڭ ئۆيۈم ئىدى، ئۇ ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن كۈن نۇرى ياخشى چۈشەتتى، ئۆي ئىچىدە خىلمۇ خىل گۈللەر بار ئىدى. ئانام ئاشۇ ئىسسىق ئۆيۈمدە مەن ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى ئېتىپ بېرەتتى، مېنى ئەللەي ناخشىسى بىلەن ئۇخلىتاتتى؛ دادام يېرىم تۈن بولغاندىمۇ قاشتېشى يۈناشنى توختاتمايتتى. لېكىن، ھازىر بۇلارنىڭ ھەممىسى يوق، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بولمايدۇ. پەقەت ئۇنىڭدىن گۈزەل ئەسلىمىلەرلا قالدى. ئۇ چاغلاردا ئۆيىمىز كىچىك، ھال ـ كۈنىمىز تەس بولسىمۇ، لېكىن مەن ئاشۇ چاغلارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن! تۈگىدى، ھازىر ھەممىسى تۈگىدى. . .

لياڭ بىڭيۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى توختىماي خورسىناتتى، ھەسرەت كۆلەڭگىسى ئالاڭلاپ قالغان كۆزلىرىدىن ياشلىرى

جىممىدە قۇيۇلاتتى. مەڭزى شۇنچە ھۆل بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ سۇرتۇش ئۇچۇن بىرەر قېتىم قولىنى ئاپارمايتتى. مۇزدەك سوغۇق ياش تامچىلىرى مەڭزىدىن سىرغىپ ئۆتۇپ يەنە يۇرىكىدىكى ئۆچەي دەپ قالغان ئۇمىد ئۇچقۇنىغا سېپىلمەكتە ئىدى.

خەن زىچى ئورنىدىن تۇرۇپ لياڭ بىڭيۇنىڭ يەلكىلىرىنى سىلىدى، قولياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز ياشلىرىنى سۇرتتى.

— يۇئېر، سىزدىن ئۆتۇنۇپ قالاي. . . بۇنداق ئازابلانماڭ، بۇ يەر مەڭگۇ سىزنىڭ ئۆيىڭىز!

لياڭ بىڭيۇ يېنىدا ئۆزىگە مەدەت بېرىدىغان بىر كۇچنىڭ بارلىقىنى تېخىمۇ ياخشى بىلمەكچى بولغاندەك خەن زىچىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى.

— راستمۇ؟ — لياڭ بىڭيۇ ئاشۇ قوللارغا سۆيۇشكە باشلىدى، كۆز ياشلىرى ئاشۇ قوللارغا توختىماي سېپىلەتتى، — ياق، چى ئاكا، بۇ بىزنىڭ ئۆيىمىز ئەمەس. بىز كېتەيلى. ئۆزىڭىز ئۇچۇن، مەن ئۇچۇن، شىنيۆ ئۇچۇن!

لياڭ بىڭيۇ خەن زىچىنىڭ قوللىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى سەزدى.

— سىز. . . زادى كېتىشتىن باشقا ئامال يوقمۇ؟ — دېدى خەن زىچى تولىمۇ ھالسىز ئاۋازدا، — بەرداشلىق بېرىپ تۇرسىڭىز بولمامدۇ؟

— بەرداشلىق؟ ئەمىسە سىز دەڭە، مەن قانداق بەرداشلىق بېرەي؟ خەقنىڭ كۆزىگە قاراپمۇ؟ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن كېلىنىدەك يەتتە تەزىم قىلىپمۇ؟ شىنيۆنىڭ سىزنى «تاغا» دېيىشىگە چىداپمۇ؟ «خان ئانام» نىڭ مېنى قاچان ياتلىق قىلىشىنى كۇتۇپمۇ؟ سىزچە مۇشۇنداق بەرداشلىق بېرەيمۇ؟

خەن زىچى گەپ قىلماي تىترەڭگۇ قوللىرى بىلەن لياڭ بىڭيۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاشقا باشلىدى.

لياڭ بىڭيۇ ئۇنىڭ قولىنى شارتتىدە چۇشۇرۇۋېتىپ مەيدى-

سىدىن ئىتتىردى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ:

— خەن زىچى، ھەي خەن زىچى، سىزمۇ ئەرمۇ؟ — دېدى.

خەن زىچى ئالاقزادە بولۇپ كەتتى:

— يوئېر...

— بۇ يەردە يوئېر دەپ بىرى يوق، ئالدىڭىزدا تۇرۇۋاتقىنى لياڭ بىڭيۇ!

— بىڭيۇ، گېپىمنى ئاڭلاڭ...

— بولدى سۆزلىمەڭ، بۇرۇنقى ئىشلار ئەمدى كەلمەسكە كەتتى. سىزگە شۇنى دەپ قوياي، مەن ئادەم، مۇستەقىل ئادەم، سىزنىڭ ياكى لياڭ جۇنبىننىڭ ئويۇنچۇقى ئەمەس! ئايال كىشىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئىززەت - ھۆرمىتى، قەدىر - قىممىتى بولىدۇ. ئايال كىشى سىلەر ئەرلەرنىڭ يانچۇقىدىكى خالىغاندا سېلىپ، خالىغاندا خەجلەيدىغان پۇل ئەمەس، كىيگۇڭلار كەلگەندە كىيىپ خالىمىغاندا تاشلىۋېتىدىغان كىيىم ئەمەس! قەدىر - قىممەت، ئىززەت - ھۆرمەت دېگەنلەر سىزنىڭ مال - مۈلكىڭىزدىن، قىممەتلىك بايلىقلىرىڭىزدىن، ئابرۇيىڭىزدىن، مەرتىۋىڭىزدىن قىممەتلىك. سىزنى بۇ ئۆيدە تۇرغۇزۇش بەدىلىگە ئۆزۈم «ئادەم» قاتارىدا سانالمىسام، مەن چىدامدىم؟ سىز قۇرۇق شاكالنى ساقلاپ قالىمەن دەپ پوستىنى تاشلىۋەتتىڭىز! ئون يىلدىن بېرى نېمىدەپ سىزنى چۈشەنمىگەندىمەن. بىر ئادەمنى سۆيمەك، چۈشەنمەك مۇشۇنداق تەس ئىشمۇ؟ سىز مەن بىلەن ئەر - خوتۇن بولغىنىڭىز ئۈچۈن پۇشايمان قىلمايدىغانلىقىڭىزنى دېگەن. بۇ گېپىڭىز راستمۇ، يالغانمۇ، مەن ھازىر بۇنى بىلەلمەي قالدىم. لېكىن، مەن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، خاتا قىپتىمەن، باشتىن ئاخىر ئۆزۈم كەتكۈزۈپ قويۇپتىمەن! مۇھەببەتكە ئېرىشتىم دەپ يۈرۈپتىكەنمەن، سىزنى مۇھەببەتنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالالايدۇ دەپتىكەنمەن،

لېكىن سىزمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلــمەيدىكەنسىز. مەن خاتالىشىپتىمەن، پۈتۈنلەي خاتالىشىپتىــمەن! . . .

لياڭ بىڭيۇ ئەمدى يىغلىمىدى، كۆزلىرى تېخىمۇ نۇرلىــنىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى ئازابلىنىپمۇ كەتمىدى، ئازابلىنىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇ ئون يىلدا بىر ئادەمنى چۈشىــنىش، ئوتتۇز يىلدا ھاياتنىڭ قانداقلىقىنى بىلىش پۇرسىتىگىلا ئېرىشەلەپتۇ. لېكىن، بۇمۇ ئاشۇ يىللارنىڭ ھاسىلاتى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭغا ھازىر بۇرۇنقىدىن ئەقىل، دىت كىردى، ئەمدى ئۇ خاتالاشمايدۇ.

— ياق، بىڭيۇ، خاتالىق مەندە! — يېزىق ئۈستىلىنىڭ يېنىدا ئاران دەسسەپ تۇرغان خەن زىچى ئازاب، پۇشايمان، ھەسرەت گىرەلىشىپ كەتكەن ھېسسىياتلار ئىچىدە كۆكرىكىگە مۇشتلاپ كەتتى، — ھەممە گۇناھ مەندە. سىزنى مەن مۇشۇنداق كۈنگە قويدۇم!

— بۇ گەپنى دېيىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ بەلكىم گۇناھ سىزدە ئەمەس، مەندىدۇ؟ سىزنىڭ بىر ئوبدان ئۆيىڭىز، ئائىلىــڭىز، بالىڭىز، يەنە تۇگىمەس بايلىقلىرىڭىز تۇرسا، مەن سىزــنى مۇشۇلاردىن ۋاز كەچتۈرەلەمتىم؟ — لياڭ بىڭيۇ ئەمدى پۈــتۈنلەي تەمكىن ھالىتىگە قايتقانىدى، — مېنى دەپ تۈگىمەس باش ئاغرىقىغا قالدىڭىز، ئالدىڭىزدا خىجىلمەن. مەن بولمىغان بولسام، ھەممە ئىش ياخشىلىنىپ كېتەتتى. مەن كېتەي. سىزــگە يەنە ئېسىلىۋالسام بولماس!

— راستىنلا كەتمەكچىمۇ سىز؟ — بۇ كۈتۈلمىگەن زەربە خەن زىچىنىڭ يۈرىكىگە جاقىدە تەگدى، بىرى يۈرىكىنى سۇغۇــرۇۋالغاندەك، تەگسىز ھاڭغا، چوڭقۇر دېڭىزغا چۈشۈپ كېتىــۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى. لياڭ بىڭيۇدىن ئايرىلىپ قالسا كۈنلىرىنى قانداقمۇ ئۆتكۈزە؟ ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى

چۆكۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئۆزى، جېنىنىڭ باردى‍ـ
چە ۋارقىرايدۇ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن ئادەم چاقىرىدۇ. لېكىن ئامال يوق. . . خەن زىچى بارغان پېتى لياڭ بىگيۇنىڭ قولىنى چىڭگىدە تۇتۇۋالدى، ـــ بىگيۇ، سىز كەتمەڭ، ماڭا سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ.

ـــ توغرا، سىزگە بۇ ئائىلە بولمىسىمۇ بولمايدۇ! ـــ لياڭ بىگيۇ توڭلۇق بىلەن قولىنى تارتىۋالدى، ـــ بۇنداق قىلمايلى. تۇرمۇش سەھنىدىكى ئويۇنغا ئوخشمايدۇ. مېنىڭ سىز بىلەن چىرايلىق خوشلاشقۇم بار. ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلىرىمىزغا كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ خوش دەيلى.

خەن زىچى تۇرغان ـ پۈتكىنىنى بىلمەي جايىدا تۇرۇپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن، ئىلاجسىزلىق ئىچىدە بېشىنى ئەگدى. كەڭ يەلكىلىرى، ئېگىز قەددى سېزىمىنى يوقاتقاندەك بوشىشىپ كەتتى، ـــ نە. . . نەگە بارماقچىسىز؟ لوندوندىكى جۇڭگولۇقلار مەكتىپىگە بارامسىز ياكى خونتېر ئەپەندىنى ئىزدەپ. . .

ـــ بۇلارغا سىز باش قاتۇرماڭ. جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، مەن سىغقۇدەك جاي چىقار. ئاياللار ئەرلەرنىڭ ياردىمىسىزمۇ ياشىيالايدۇ. بىز ھېسسىياتقا ئالدىنىپ خاتا تۇرمۇش قۇردۇق، توغرىسى تورغا، قەپەسنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالدۇق. ئەمدى مۇشۇ توردىن، مۇشۇ قەپەستىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزى ئەركىنلىككە ئېرىشكەنلىك بولىدۇ. مەن بۇ ساۋاقتا ئىلگىرى ئۆتۈپ كەتكەن ھاياتىم ئارقىلىق ئېرىشتىم، ئەمدى ئۇنى قەدىرلەيمەن. كېيىنكى ھاياتىمنىڭ كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتىدۇ. شىنيۆ يېنىمدا بولسىلا. . . مەن ئۆزۈمنى جاھاندىكى ئەڭ بەختلىك ئادەم سېزىمەن!

ـــ نېمە؟ سىز شىنيۆنىمۇ ئېلىپ كەتمەكچىمۇ؟ ـــ خەن زىچىنىڭ بايىلا بوشىشىپ كەتكەن بەدىنى ئەمدى جاقىلداپ تىتى‍ـ

ـرەپ كەتتى، ــ ئۇنى ئېلىپ كەتمەك، شىنيۆدىنمۇ ئايرىلىپ قالماي. ئۇ مېنىڭ قىزىم، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنىڭ جەۋھە-ـرى. . .

ــ مۇھەببەت دەمسىز؟ مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ بۇ جاھاندا ھەقىقىي مۇھەببەت بارمۇ؟ بەلكىم مەن سۆيۈشكە ئەرزىيدىغان يالغۇز شىنيۆلىدۇ! ئۆزۈمنىڭ قىزىنى ئېلىپ كېتىش ھوقۇقۇم بار. باشقىلارنىڭ قولىدا يېتىم باللاردەك سارغىيىپ چوڭ بولۇشىنى خالىمايمەن، بۇنىڭدا سىزمۇ تەڭقىسلىقتىن قۇتۇلـ-ـسىز!

ــ ياق! مەن شىنيۆدىن كېچەلمەيمەن، ئۇنى ماڭا قالدۇ-رۇپ كېتىڭ، ئۆتۈنۈپ قالاي! ــ بايىدىن بېرى تىترەشتىن توختىمىغان خەن زىچى يەردە لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

ئاشۇ دەقىقىدە ھويلىنىڭ ئىچى تازا قىزىپ كەتكەنىدى. ئون بىر ياشلىق تيەنشىڭ سىڭلىسى شىنيۆنى ئۇستىگە مىندۇ-رۇپ ئارقا ھويلىدىن ئالدى ھويلىغا ئات بولۇپ چېپىۋاتاتتى. ئالدى ھويلىدا خەن خانىم بىلەن خەي ھاما شەپە چىقارماي ئىچكەركى ئۆيدىكى چوڭ ساندۇقنى تۆر ئۆيگە توشۇۋاتاتتى. خەن خانىمنىڭ نەزەرىدە بۇ ساندۇق ھەممىدىن ــ ئىگىلىكىدىن، ھاياتىدىن قىممەتلىك ئىدى. مۇشۇ ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى قولۇپلاپ يېنىدىن ئاجراتماي تۇرۇۋالسا خەن زىچى ھېچيەرگە كېتەلمەيتتى. شۇڭا ئۇ قەستەن خەن زىچى بىلەن لياڭ بىڭيۇگە خالىي سۆزلىشىش پۇرسىتى قالدۇرغانىدى. سۆزلەشكىنى بىلەن نېمىنى ھەل قىلالايتتى؟ بەربىر مېنىڭ قولۇمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى شۇ ئىدى.

«بىلىمدان» قەسرى قۇياش نۇرىغا كۆمۈلۈپ، ئىككى كىـ-چىك بالىنىڭ ئويۇنى بىلەن بۆلەكچە ئاۋاتلىشىپ كەتكەنىدى. غەربىي ھۇجرىدىكى ھاياجانلىق سۆھبەت بۇ قورۇدا ھېچقانچە

تەسىر قوزغىيالمىدى.

بۈگۈن چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت شىنيۈ ئۈچۈن تۇغۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ كۆڭۈللۈك مىنۇتلار بولدى. ئۇ ئاكىسىنىڭ بويىندىن چىڭ قاماللاپ تۇتۇۋالغانىدى، تىيەنشىڭ ھەر قېتىم سەكرەتكەندە بۆلەكچە خۇش بولۇپ كېتەتتى. تىيەنشىڭ بىردە ئۆمىلەپ، بىردە سەكرەپ ماڭغاچ ھاسىرىغىنىچە قوشاق ئېيتاتتى.

. . .

كېچە. غەربىي ھۇجرىدا شىنيۈ ئانىسىنىڭ پەپىلىشى بىلەن تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇ تولىمۇ ئۇزۇن، قىزىق بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە لوندوندىكى ئاسما كۆۋرۈك، بېيپىڭدىكى چيەنمېن دەرۋازىسى، شاڭخەيدىكى چوڭ پاراخوت، گۈل چېكىلگەن سۇرەتلىك تامغا چۈشۈرۈلگەن ئاي، تەملىك قاتلىما تەڭلا ئايان بولدى، ئۆزى بۇ ئۆيگە قەدەم باسقاندىن كېيىن يۈز بەرگەن جاڭجاللا پەقەت كىرمىدى. ئۇ چۈشىدە ياخشى، گۈزەل نەرسىلەرنى كۆرگەچكە پات ـ پات ۋىلىقلاپ كۈلەتتى.

لياڭ بىڭيۇ قىزىنى ئۇخلاتقاندىن كېيىن لامپا يورۇقىدا ئۆزىنىڭ يۇڭ ـ تاقلىرىنى تەقلەشكە كىرىشتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ئالغۇدەك جىق نەرسىسىمۇ يوق ئىدى، قانداق كەلگەن بولسا شۇنداق كەتسە بولىۋېرەتتى. ئۇ خەن زىچى يېلىنىۋەرگەندىن كېيىن، ئاخىر شىنيۈنى قويۇپ كېتىشكە قوشۇلدى. ئۇ ئاتا ـ بالا ھېسسىياتىغا ساختىلىق ئارىلاشماس، دەپ ئويلايتتى، شىنيۈنى ئەكېتىپ قالسا خەن زىچىنىڭ ئۇزۇن ياشىيالماي قېلىشىدىن ئەنسىرىدى.

لياڭ بىڭيۇ شىنيۈنىڭ كىيىملىرىنى، پايپىقىنى، قولياغلىقىنى ئىنچىكىلىك بىلەن رەتلىدى، ئاندىن كىچىك چامادانىنى ئاچتى. شۇ ئارىدا، چامادانىنىڭ يانچۇقىدىكى رەسىم جاھازىسى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇ رەسىمنى قولىغا ئالدى. بۇ ئۇنىڭ

قىزى شىنيۈ بىلەن چۈشكەن رەسىمى ئىدى. لياڭ بىڭيۈ لون-دوندىن ئايرىلىدىغان چاغدا جۈڭگوچە كىيىمنى ئالماشتۇرۇپ بۇ رەسىمگە چۈشكەنىدى. ئانا - بالا ئىككىيلەننىڭ بۇنىڭدىن باشقا چۈشكەن رەسىمى يوق ئىدى. نېمىشقا جىقراق رەسىمگە چۈشۈپ قويمىغان بولغىيدى؟ ھەي، ھەممىشە ئوقۇش بىلەن ئالدىراش بولۇپ يۈرۈپتۇ، كېيىن پۇرسەت چىقىدۇ دەپ ئويلاپ-تۇ. كۈتۈلمىگەندە ئەمدى پۇرسەتمۇ قالمىدى. بۇ رەسىم ئۇلار-نىڭ ئەڭ ئاخىرقى يادنامىسى ئىدى. ئېلىپ كېتەي، سېغىنغان چېغىمدا رەسىمگە قاراپ ئولتۇرارمەن. . . ياق، يەنىلا قويۇپ قوياي، شىنيۈ ھەممىشە ئانىسىنى كۆرۈپ تۇرسۇن، ئانىسىنى ھەممىشە يېنىدا تۇرغاندەك سەزسۇن!

لياڭ بىڭيۈ رەسىمنى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە قويدى. شىنيۈ ئەتە ئەتىگەن كۆزىنى ئېچىپلا ئانىسىنى كۆرىدۇ، كېيىن-كى كۈنلەردە بۇ رەسىم شىنيۈگە مەدەت، يۆلەك بولىدۇ.

شىنيۈ ئانىسى يېنىدا بولغىنى ئۈچۈنمۇ، تولىمۇ تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. «قىزىم، ئەتە مەن قېشىڭدا يوق» لياڭ بىڭيۈ شۇنداق ئويلاپ شىنيۈنىڭ يېنىدا ياتتى ۋە يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ تۇرۇپ چىڭڭىدە قۇچاقلىدى. قىزىم، سەن ئاناڭنىڭ شۇ تاپتىكى قەلبىنى چۈشەنمەيسەن، مەڭگۈ چۈشەنمەيسەن، ئىلاھىم مەڭگۈ چۈشەنمىگىن!

لياڭ بىڭيۈ ئورنىدىن تۇرۇپ چامادانىدىن بىر نەچچە ۋاراق قەغەزنى ئالدى، ئاندىن چىراغنى يېقىپ مۇرەككەپ ھېسسىياتى-نى قەغەز يۈزىگە پۈتۈشكە باشلىدى. خەتنىڭ ھەربىر سۆزى كۆز يېشى بىلەن نەملەندى. ئۇ بۇ خەتنى خەن زىچىگە بېرىپ ئۇنىڭ-دىن ئەڭ ئاخىرقى ھەم بىردىنبىر ئۆتۈنۈشكە قولاق سېلىشنى، ئۆزى توغرۇلۇق شىنيۈگە ھېچنېمە دېمەسلىكنى، قىزىنى «ئا-نىسىز يېتىم ئىكەنمەن» دېگەن تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. قىزى چوڭ بولۇپ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن-

دىن كېيىن بۇ خەت قولىغا تەگسە مەيلى!
ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەندە خەن خانىم تۆر ئۆيدە قىبلىگە
قاراپ ئولتۇرۇپ بامدات ئوقۇدى.
يۈزى ياش يۇقى خەي ھامما ئۇنىڭ قېشىغا ئاستا كەلدى.
— مېنىڭچە. . . — خەي ھامما شۇنچە مۇھىم گېپى بار-
دەك خەن خانىمنى ناماز ۋاقتىدا ئىزدەپ كەلگەنىدى، — ئىككى-
مىز بىر باش قوشۇۋالايلى. يۈئېرنى كەتكۈزۈۋەتمىسەك زادى
بولماسمۇ؟
— ياق، ئۇنى ئېلىپ قېلىشقا بولمايدۇ، — دېدى خەن
خانىم ئۇھسىنىپ قويۇپ، — ئۇنىڭ قىلغان گۇناھلىق ئىشلىرى
شەرىئەتكە توغرا كەلمەيدۇ!
دەرۋەقە، لياڭ بىڭيۇمۇ، خەن زىچىمۇ گۇناھكار ئىدى.
ئۇلار توي خېتى ئالماي، دىنىي يوسۇنلارنى بەجا كەلتۈرمەي بىر
ئۆيگە كىرگەن، قانۇن جەھەتتىنمۇ خاتا ئىش قىلغانىدى. بۇنى
ئاللامۇ، مۇسۇلمانلار كەچۈرمەيدۇ. مۇسۇلمانلار ئىچىدە نىكاھ-
لىنىپ بولغانلار ئاشنا ئوينىسا، ئادەم ئۆلتۈرسە، دىنغا قارشى
چىقسا، كەچۈرگۈسىز ئۈچ چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزگەن ھېسابلىنىد-
دۇ. «قۇرئان كەرىم» دە: «زىناخور ئاياللار بىلەن زىناخور ئەر-
لەرنىڭ ھەربىرىگە يۈز قامچا ئۇرۇلۇشى كېرەك. ئەگەر سىلەر
خۇدانىڭ بارلىقىغا، قىيامەتنىڭ ھامان كېلىدىغانلىقىغا ئىشەن-
سەڭلار، ھېسداشلىق قىلىپ ئۇلاردىن خۇدانىڭ جازاسىنى كە-
چۈرۈم قىلماڭلار» دېيىلگەن. يەنە كېلىپ، لياڭ بىڭيۇ خەن
زىچىنىڭ قانۇنلۇق خوتۇنىنىڭ ئۆز سىڭلىسى. «قۇرئان كەرىم»
دە يەنە: «ئاللا. . . سىلەرنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىر جۈپ ئاچا -
سىڭىلنى تەڭ ئەمرىڭلاردا تۇتۇشۇڭلارنى چەكلىدى» دېيىلگەن.
— ئۇ كەتسۇن! قانچە يىراققا كەتسە شۇنچە ياخشى،
مەڭگۈ كۆزۈمگە كۆرۈنمىسۇن! — كۆز ياشلىرى خەن خانىمنىڭ
يۈزىدە كىچىك ئىككى ئېرىق ھاسىل قىلىپ توختىماي ئېقىشقا

باشلىدى. بىر قورساقتىن چۈشكەن سىڭلىسىنى يېنىدىن هەيدەش ئۇنىڭغا تولىمۇ ئېغىر كەلگەنىدى، لېكىن ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن باشقا ئامالمۇ يوق ئىدى.

ئەمەلىيەتتە، لياڭ بىڭيۇ ئاچىسى قېپقال دېگەن هالەتتىمۇ قېپقالمايتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن تەييارلىقىنى قىلىپ بولغانىدى، تاڭ يورۇشتىن، قىزى ئويغىنىپ «ئانا» دەپ چاقىرىشتىن بۇرۇن كېتىۋېلىشى كېرەك ئىدى، بولمىسا يۈرىكى پۈچۈلىنىپ كېتەتتى.

لياڭ بىڭيۇ قىزىنىڭ يۈزىگە ئاخىرقى قېتىم بىرنى سۆيدى.

. . . كېتىش كېرەك، ئەمدى بۇ ئۆيدە قالغۇدەك يېرى قالمىدى. لياڭ بىڭيۇ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي يۈرۈپ كەتتى. ئاچچىق سوغۇق يۈزىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى. خىيالىدىن بۇ يەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار تامام كۆتۈرۈلگەنىدى، ئەمما قۇلاق تۈۋىدىن «ئانا» دېگەن شۇ بىر سادا كەتمەيتتى.

شىنيۆ تېخىچە چۈش قوينىدا ئىدى.

ئۇنىڭ ئانىسى قاتتىق سوغۇق بولۇۋاتقان، ئاسماندا ئايمۇ كۆتۈرۈلمىگەن قاراڭغۇ بىر كېچىدە ماڭدى. بۇ دېھقانلار كالېندارى بويىچە 3 - فېۋرالغا توغرا كېلەتتى. ئاسماندا تېخى هىلال ئاي كۆتۈرۈلمىگەنىدى.

14 ـ باب   ئەجەل

گۈللۈك رەسىم جاھازىسى ئىچىدىكى ئانىسى شىنيۆگە كۆ-
لۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى؛ شۇنچىلىك مۇلايىم، شۇنچىلىك مېھ-
رىبان ئىدى، يۈزىنى يۈزىگە ياققان، قولىنى تۇتۇپ تۇراتتى.
شىنيۆ جاھازىنى قوش قوللاپ ئېلىپ مەڭزىگە ياقتى.
چاڭقىغىنىغا تولىمۇ ئۇزۇن بولغان سېغىنىش ھېسسىياتلىرىنى
بېسىش ئۈچۈن ئانىسىنىڭ رەسىمىنى سۆيۈشكە، جانسىز جاھا-
زىدىن ئانىلىق مۇھەببىتىنى تەشنالىق بىلەن ئىزدەشكە باشلى-
دى: «ئانا! مېنىڭ ئانام...»
جىنايەتكار بىر روھ قىزنىڭ كۆز ئالدىدا تىترەۋاتاتتى.
خەن زىچى قىزىغا قاراپلا قالدى، ئانىسىغا شۇنداقمۇ ئوخشامدۇ ـ
ھە! ئۇ بۇگۈن قاتتىق پېچەتلەنگەن خەتنى شىنيۆگە تاپشۇرۇپ
بەرگەنىدى. ئۇ بۇ خەتنى ئون يەتتە يىلدىن بۇيان ئېسىل قاش-
تاشلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا ساقلاپ كەلگەنىدى. بۇ
خەت ئەمدى قىزنىڭ قولىدا تۇراتتى.

شىنيۆ، قەدىرلىك قىزىم:
*سەن تېخىچە چۈش كۆرۈۋاتامسەن. مەن كېتىدىغان
بولۇپ قالدىم. ئويغىنىپ مېنى قانداق چاقىرىدىغانلى-
قىڭنى بىلمەيمەن.*
*ئاناڭنى مەڭگۈ كەچۈرمىگىن. ئۇ سېنى ئۈچ ياشقا
كىرمىگەن چېغىڭدىلا تاشلاپ كەتتى. ئاناڭنىڭ باغرى
بەك قاتتىق ئىكەن! لېكىن، بۇ ئائىلە ئۇنى سىغدۇرمى-
دى، ئۇمۇ بۇ يەردە بىركۈن ئارتۇق تۇرۇشنى خالى-*

مىدى. ئۇ بۇ ئۆيدىن كەتمىسە بولمايتتى.

ئاناڭنى مەڭگۇ كەچۈرمىگىن. ئۇ ئانا مۇھەببىتىگە تازا موھتاج ۋاقتىڭدا سىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتمىدى. ئاناڭ بەك رەھىمسىز! لېكىن، سىنى ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىغان، سەن بولمىساڭ چىدىيالمايدىغان داداڭمۇ بار ئىدى. سەن ئۇنىڭ يۈرەك پارىسى، ھاياتى ئىدىڭ. داداڭ بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا مۇھەببەت تۈگىگەن، ھەر ئىككىمىزگە ئۆزىمىزنىڭ يولىغا مېڭىشتىن باشقا يول قالمىغان بولسىمۇ، مەن قىزىمەنىڭ يۈرىكىنىمۇ ئىككىگە ئايرىشنى، توغرىسى، سىنى ئۇنىڭ قېشىدىن ئېلىپ كېتىشنى خالىمىدىم. مەن سېنى داداڭغا تاپشۇردۇم. يەنە ھەدەمگە، سىنىڭ چوڭ ئاپاڭغا مەن ئۈچۈن ساڭا ئانا بولۇپ قويۇشنى ھاۋالە قىلدىم. بۇنىڭدىن كېيىن سىنىڭ ئاتا - ئاناڭ ئاشۇلار بولىدۇ. ئۇلارنى چىن قەلبىڭدىن سۆيۈشۈڭنى ئۆتۈنۈپ سورايمەن. مېنىڭچە، سەن بۇنى قىلالايسەن. سەۋەبى، مېنىڭ ساددا قەلبىڭدە قالدۇرغان خاتىرەم ئانچە چوڭقۇر ئەمەس. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ مېنى ئۇنتۇپ كېتەلەيسەن!

مەن شۇنداق بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. قەدىرلىك قىزىم، مېنى ئۇنتۇپ كەتكىن، مۇھەببىتىڭنى ئۇلارغا بەرگىن. سىنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا خەن، لياڭ ئائىلىلىرىنىڭ قېنى ئوخشاش ئاقىدۇ، ئۇلار سىنى ئارزۇلاپ بېقىپ قاتارغا قوشىدۇ. ئۇلاردىن چوڭ بولغۇچە ساڭا بۇ دۇنيادا يەنە بىر ئاناڭنىڭ بارلىقىنى ئۇقتۇرماسلىقنى تەلەپ قىلدىم. سىغىنىش پىراقىنىڭ دەردلىرىنى ئۇزۇملا تارتىپ ئۆتۈپ كېتەي. گەرچە تەقدىر ئانا - بالا ئىككىمىزنى ئايرىۋەتكەن بولسىمۇ، مەن قەلبىمدىكى

ئاينى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن. ئاسماندا ئاي نۇرلىنىپ، تومۇرلىرىمدا قېنىم ئېقىپ تۇرسىلا سەن هامان مېنىڭ قەلبىمدە ياشايسەن.

بەلكىم، سۈكۈت ئىچىدىكى خۇدا مېنىڭمۇ ئۆزىنىڭ سادىق مۇرتى ئىكەنلىكىمنى ئېتىراپ قىلمايدىغاندۇ. لېكىن مەن خۇدادىن سېنى ئۆز پاناهىدا ساقلاشنى، ساڭا بەخت، مۇهەببەت ئاتا قىلىشنى، سېنى بۇ سوغۇق دۇنيادا ئىللىقلىققا ئىگە قىلىشىنى، بىغۇبار قەلبىڭنى ئۈمىدكە تولدۇرۇشىنى، گۈزەل ياشلىق گۈلۈڭنى ئېچىلدۇرۇپ تۇرۇشنى سورايمەن. ئۆزۈمنىڭ سەرسان روهى ئۈچۈن ئەمەس، سەن ئۈچۈن، قىزىم ئۈچۈن شۇنداق قىلىمەن. شۇنداق بولغاندىلا ئاناڭ رازى بولىدۇ...

ئاناڭ كېتىدىغان، يات ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا غېرىبلىق سەپىرىنى يەنە باشلايدىغان بولدى. لېكىن، ئۇ تىرىكچىلىك يولى ياكى مۇهەببەت ئىزدەپ ئەمەس، ئۆزىنى ئىزدەش ئۈچۈن ماڭدى. ئادەم ۋاقتى كەلگەندە هەممە نەرسىدىن ۋاز كېچەلەيدۇ، لېكىن ئۆزىدىن ۋاز كەچسە بولمايدۇ. ئاناڭ ئىلگىرىكى ئوتتۇز يىلنى باشقىلارنىڭ باشپاناهلىقىدا ئۆتكۈزدى، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن مۇستەقىل، ئەركىن ياشاش يولىغا قەدەم قويىدۇ.

خوش، قىزىم! ئاناڭ بۇ خەتتىن باشقا ساڭا هېچنېمە قالدۇرالمىدى. بۇ خەت ئۇزۇن كۈتۈشتىن كېيىن ئۆز ئىگىسىنىڭ قولىغا چۈشكەندە، چوڭ بولۇپ ئۇنى كۆرگەن چېغىڭدا، سەن يىگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەن چوپچوڭ قىز بولۇپ قالىسەن، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرىسەن!...

شىنيۆنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ، كۆز ياشلىرى خەت يۈزىگە توختىماي قۇيۇلدى. ئاھ ئانا، قىزىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش

پۇرسىتىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرالمى-
دى. بىر يىل ئوقۇمايلا ئوقۇشتىن توختاپ قالدى! . . . شىنيۈ-
نىڭ قۇللىرى تىترەپ خەتنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇشقا غەيرىتى قالمى-
دى. ياق، بۇ خەت ئانىسىنىڭ ئاۋازى، ئانىسى ئۇنىڭغا گەپ
قىلىۋاتىدۇ، خەتنىڭ ھەربىر سۆزى شۇنچىلىك قىممەتلىك!
شىنيۈ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ئون يەتتە يىل ئاۋۋالقى ياش
داغلىرى قېپقالغان خەتلەرنى تەشنالىق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

*. . . ئۆزۈڭگە مەنسۇپ ھايات يولىغا مۇستەقىل
قەدەم تاشلىغان چېغىڭدا ئاناڭغا موھتاج بولماسلىقىڭمۇ
مۇمكىن. لېكىن، ئاناڭنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن كۈنلىرى
بەدىلىگە ئېرىشكەن ساۋاقلىرىنى ئاڭلاپ قويغىن، بەل-
كىم ساڭا پايدىسى بولۇپ قالار!*

*شىنيۈ، ياشلىق يولىغا قەدەم باسقان چېغىڭدا مۇ-
قەررەر ھالدا مۇھەببەت دېگەن نەرسىدىن ئۆزۈڭنى قاچۇ-
رالمايسەن. سەن ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلارسەنكىن؟
ئاناڭ سېنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغان، ساڭا سادىق
بىرىنى تېپىشىڭنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاناڭنىڭ بېشىغا
كەلگەن كۈلپەت ـ رىيازەتلەر سېنىڭ بېشىڭغا كەلمى-
سۇن. لېكىن، مۇھەببەت قىزلار تەسەۋۋۇر قىلغاندەك
ئۇنچىلىك گۈزەل نەرسىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭ كەينىدە كۆپ
ھاللاردا چوڭقۇر ئورا، چوڭقۇر ھاڭلار يوشۇرۇنۇپ يات-
قان بولىدۇ.*

مۇھەببەت كۆرمەيدۇ نۇقسان، خاتانى،
ئىستەيدۇ بەخت ھەم شادلىقنى ھامان.
پاچاقلاپ تاشلايدۇ روھىي كىشەننى،
ئۇچقاندا ئەركىن پەر قېقىپ كۆك تامان.

ھەر كىمنىڭ نەيرىڭى ئايدىڭ ئۆزىگە،
ئەدەپلىك، سىپايە تۇرسىمۇ گەرچە.
ئۆزىچۇن ياشار ئۇ كۆرمەس باشقىنى،
يۇرەككە تاقاق سېپ تاكى ئۆلگۈچە.

بۇ، ئەنگلىيە شائىرى برانكىنىڭ شېئىرى. بۇ شېئىرنى ئىبرەت ئېلىشىڭ ئۈچۈن خەتكە قوشۇپ قويدۇم. سەگەك كاللا، ئۆتكۈر كۆز، قەيسەر يۇرەك بىلەن تۇمانلىق ھايات يولىدا ئۆز تەقدىرىڭنى مەھكەم قولۇڭدا تۇتۇپ تۇرالىشىڭنى، قاتمۇ قات ئۆتكەللەردىن بەردەم بۆسۈپ ئۆتۈشۈڭنى ئۈمىد قىلىمەن.

بىلەمسەن، ئاناڭ بىر كۈنلەردە سېنى غالىبلار قاتارىدا كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

سېنى سۆيىمەن، قىزىم!

ئاناڭ بىڭيۇ

1946 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، سەھەر

شىنيۈ ئون يەتتە يىللىق تارىخ مۇجەسسەملەنگەن بۇ قىسقىغىنا خەتتىن ئانىسى بىلەن ئۆزىنى تولىمۇ يېقىن يەردە تۇرۇۋاتقاندەك سەزدى. ئون يەتتە يىل بۇرۇن ئانىسى ئۇنىڭ مۇھەببىتىنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچرايدىغىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان بولغىيدى. ئون يەتتە يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە شىنيۈنىڭ ئانىسىغا بەختسىز مۇھەببىتى توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس! ئانا، سىز قەيەردە؟ نېمىدەپ قىزىڭىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلمەيسىز؟

كۈچلۈك تەشنالىق ۋە ئۈمىدسىزلىك شىنيۈنىڭ قەلبىنى قاتتىق چىرمىۋالدى. ئاجىز يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ تومۇرلىرىدا كۆۋەجەپ ئېقىۋاتقان ئىسسىق قېنى مېڭىش مۇمكىن بولمايدىغان

تار بىر بوشلۇق ئىچىدە قاپسىلىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى، قان دىدارى قالمىغان بەدەنلىرىدىن سوغۇق تەر قۇيۇلۇپ، مەڭزى، لەۋلىرى تۇمۇردەك كۆكىرىپ كەتتى. ئۇ ئاغزىنى مىڭ مۇشەق-قەتتە ئېچىپ تەسلىكتە نەپەس ئالاتتى، ئۆزىنى ھېلىھەم كۆكرىكى-نى تۇگمەن تېشىدەك ئېغىر بىر نەرسە توسۇۋالغاندەك سېزەتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ... — خەن زىچى توۋلىغان پېتى ئېتىلىپ بېرىپ قىزىنى قۇچاقلىۋالدى.

— ئانا... — شىنيۆ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ دادىسى-نىڭ قۇچىقىغا يىقىلدى ۋە شۇ زامات ھوشىدىن كەتتى.

تۇگرېن دوختۇرخانىسىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى ئۆ-رىتۆپە بولۇپ كەتكەنىدى. كۆپلەپ ئوكسىگېن سۇمۇرتۇش، ئاسما ئېسىش، تومۇرغا ئوكۇل ئۇرۇش ئارقىلىق يۈرەكنىڭ ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش... قاتار-لىق جىددىي قۇتقۇزۇش ئۇسۇللىرىنىڭ ھەممىسى قوللىنىلدى.

شىنيۆ تېخىچە بىھوش ھالەتتە ئىدى، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سوزغان، چىرايى كۆكەرگەن، لەۋلىرى كىرىشكەن، ئاغزىدىن كۆپۈك قايناپ تۇرغان ھالەتتە كارىۋاتتا ئېگىز ياتاتتى. خۇددى جېنى چىقىپ بولغاندەك مىدىر - سىدىر قىلمايتتى. لېكىن ئاجىز يۈرىكى يەنىلا سوقۇشتىن توختىمىغانىدى، ئۆپكىگە سۇ چۈشكەن بولغاچقا، نەپەس ئېلىشى بارغانسېرى قىيىنلىشىۋاتات-تى...

دوختۇر - سېسترالار شىنيۆنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بو-لۇپ، ئەزرائىل بىلەن مىنۇتسېرى كۈچ سىنىشىۋاتاتتى. لۇ دوختۇر بىر مىنۇتمۇ نېرى بولماي، كېسەلنىڭ ئەھۋالىنى كۆ-زىتىپ تۇرۇۋاتاتتى...

خەن زىچى ئۇشتۇمتۇت بېشىغا چۈشكەن بۇ پېشكەلچىلىك-تىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەنىدى. كارىۋات ئالدىدا قىزى-نىڭ تاتىراڭغۇ، جانسىز قوللىرىنى تۇتقىنىچە يېرىم يۈكۈنۈپ

ئۆلتۈراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان تيەنشىڭنىڭ قارامتۇل يۈزىدە سوغۇق تەر ۋە ياش تامچىلىرى قوشۇلۇپ ئاقاتتى.

— بىمارنىڭ ئۆرۈق - تۇغقانلىرى چىقىپ كېتىڭلار! — دېدى لۇ دوختۇر كەسكىن بۇيرۇق قىلىپ.

— دوختۇر! دوختۇر! . . . — خەن زىچى هازىرلا ئايىغىغا باش قويىدىغاندەك، لۇ دوختۇرغا تەلمۈرۈپ قارىدى، — سىزدىن ئۆتۈنەي، قىزىمنىڭ هاياتىنى قۇتقۇزۇپ قېلىڭ! مەن هەرقانداق بەدەل تۆلىسەمۇ. . .

— جاننى بەدەل تۆلەش بىلەن قۇتقۇزۇپ قالغىلى بولامدۇ؟ — دېدى لۇ دوختۇر سوغۇقلا، — ئۇ بۇ قېتىم ساق چىقالماسلىقى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ كىرچىمىزنىڭ يېتىشىچە. . .

— هە؟! — خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى قورقۇنچلۇق تىترەك باستى.

— دادا. . . — تيەنشىڭ دادىسىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى، — چۇ مۇئەللىمگە خەۋەر قىلايلى. . . شىنيۆنى كۆرۈۋالسۇن.

— بارغىن. . . — خەن زىچى تارتىشىپ قالغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ بىلىكىنى تۇتتى، — . . . ئۇنىڭغا تېلېفون بەرگىن!

تيەنشىڭ دادىسىنى كارىدوردىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. خەن زىچى تورۇستىكى غۇۋا يورۇپ تۇرغان چىراغقا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ سەكپارە بولغان يۈرىكىدە جىددىي قۇتقۇزۇلۇۋاتقان قىزىدىن ئەنسىرەش، تېخىچە دېرىكى بولمىغان لياڭ بىڭيۇنىڭ كېلىپ قېلىشىغا بولغان ئۈمىد، يەنە ئۆزىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان چۇ يەنچاۋنى كۆتۈش هېسسىياتلىرى گىرەلىشىپ كەتكەنىدى. . . ياق، قىزى ئۆلۈپ كەتسە بولمايدۇ. بۇ دۇنيادا ئۇ ئايرىلسا، تاشلاپ كەتسە بولمايدىغان ئادىمى بار.

شىنيۇ ناتونۇش بىر دۇنيادا سەيلە قىلىۋاتاتتى. ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ قاراڭغۇ، توغرىسى، ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ مەۋجۇت ئەمەس، قۇياش، كۈن، يۇلتۇز، تاغ - دەريا، دەل - دەرەخ، جان - جانىۋارلارمۇ ھەتتا بىرەر تىۋىشمۇ يوق. بۇ شۇنداق بىر تۇتۇق، مەۋھۇم دۇنيا، ھېچقانداق نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، مەۋجۇت بولغان بولسا ئۇ كۆرەلىگەن، ئاڭلىيالىغان بولاتتى. پەقەت ئۆزىنى تۆۋەنگە شۇڭغۇپ، كېتىۋاتقاندەكلا ھېس قىلىدۇ، ئەمما نەدىن شۇڭغۇپ نەگە چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، خۇددى كۆرگىلى، تۇتقىلى بولمايدىغان بىر لىفت بىلەن تېگى يوق بىر يەرگە چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك، خۇددى پۈتۈن تېنى مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىپ، بىردىنبىر ساقلىنىپ قالغان يۈرىكى تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىيالماي ئۆلتۈرۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك. . .

ئۇ ئاخىر بىر يەرگە چۈشتى، بۇ زادى قانداق يەر؟ ئەتراپ قاپقاراڭغۇ. شىنيۇ بۇنىڭ قەيەرلىكىنى بىلەلمىدى. ئۆزىنىڭ نېمىدۇر بىرنەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلغىنىنى، تولىمۇ قاتتىق بىر نەرسىنىڭ تېنىگە چىڭ سانجىلغانلىقىنى، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا چىدىغۇسىز ئاغرىق تاراپ كەتكەنلىكىنى سەزدى. ئۇ شاردەك بىر نەچچە قېتىم قاڭقىپ كەتتى. ھەر قېتىم پەسلىگىنىدە ھېلىقى قاتتىق نەرسە ئوخشىمىغان پەللىلىرىگە سانجىلاتتى، تېنى ھېلىلا ئۇگە - ئۇگىلىرىدىن ئاجراپ كېتىدىغاندەك ئاغرىيتتى. ئۇ ئاخىر قاڭقىشتىن توختىدى، چۈشكەن يېرىدە چىڭ ئورناپ قالغاندەك قىمىرمۇ قىلالمىدى. ئاسماندىن ئاستا تۆۋەنلەپ چۈشكەن قۇش بالىسى جىممىدە ئۆلگەن چېغىدا قاناتلىرىنى قاققۇدەكمۇ مادارى قالمايتتى، شىنيۇ ھازىر دەل شۇنداق ئەھۋالدا ئىدى.

لېكىن ئۇ يەنىلا جان تالىشىپ بېقىشى كېرەك. ئۇ ئۆزىنىڭ تېخى ئۆلمىگەنلىكىنى ھېس قىلدى، بۇ قاراڭغۇ دۇنيادىن

تىرىك پېتى ئايرىلىش ئويىغا كەلدى. قىمىرلىماقچى بولىۋىدى، يارا بېسىپ كەتكەن بەدىنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە قاتتىق ئاغرىپ كەتتى، لېكىن بۇ ئاغرىقلارغا چىداپ يەنە جان تالاشتى. يىقىلىپ كەتسە ئورنىدىن تۇرالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، ئۆلگۈسى يوق ئىدى. قولىنى چىقىرىپ ئەتراپىنى سىيپاشتۇردى. قولى تەگكەن-لىكى يەر قاتتىق، ئوڭغۇل - دوڭغۇل ئىدى. قولى سۆيۈق، يېپىشقاق بىر نەرسىگە تەگدى، بۇ سۇ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭدىن قاننىڭ ھىدى كېلەتتى. ھاياتلىق بولمىغان يەردە سۇنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قولى دەرەخ شېخىغا ئوخشايدىغان بىر نەرسىگە تەگدى. بۇ بۇغا مۈڭگۈزى ياكى قەھرىۋادەك چوڭ ئاراچلىرى بار تىكەنلىك نەرسە ئىدى. شىنيۈ ئۇنى دەرەخ دەپ ئويلىمىدى. ھاياتلىق بولمىغان يەردە دەل - دەرەخلەرنىڭ بولۇ-شى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قىز ئەتراپىنىڭ قان ۋە ئۇستىخانلارغا تولۇپ كەتكەنلىكىنى سەزدى، ۋۇجۇدىنى تىترەك بېسىپ كەت-تى. بۇ ۋولقانلار ئارىسىغا كۆمۈلۈپ ياتقان بامبېي قەدىمىي شەھىرىدىن ھەم چۇ مۇئەللىمىنىڭ ھېكايىسىدىكى مۇز بىلەن ئورالغان ئالياسكىدىنمۇ قورقۇنچلۇق يەر ئىدى. بۇ، ئالۋاستى غارى، دوزاخ، ئۆلگۈچىلەرنىڭ ماكانى ئىدى. ئۇ ئەسلى بۇ يەرگە كەلمىسىمۇ بولاتتى. بۇ يەردىن تېز كېتىش كېرەك. ئۇ كۈچىنىڭ بارىچە ئالدىغا قاراپ ئۆمىلىدى. يەردىن بېشى چىقىپ تۇرغان ئىسكىلىتلارنىڭ چىشىنى تۇتۇپ، دۈۋە - دۈۋە جەسەت-لەرنىڭ ئۇستىگە دەسسەپ، مۇزدەك قانغا يۈزىنى يېقىپ ئۆمىلى-دى. ھەر قېتىم ئالدىغا سىلجىغاندا ئۆتكۈر بىر نەرسە بەدىنىنى تىلىپ ئۆتەتتى. ئۇ ئېقىۋاتقان قېنىنىڭ ئىسسىق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن ھاياتلىقنىڭ ھىدى كېلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. بۇ ھال ئۇنىڭغا كۈچ ئاتا قىلدى. ئۇ ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىشى كېرەك ئىدى.

قاراڭغۇلۇقنىڭ باش - ئاخىرى چىقمىدىغاندەك قىلمايتتى.

شىنيۆ بۇ تەشمىنىڭ زادى قەيەرگىچە سوزۇلىدىغانلىقىنى بىلـ
مەيتتى، ئالدىغا قاراپ ئۆمىلىگىنى ئۆمىلىگەن ئىدى. ئۇ ئۆمۈ.
چۈك تورىنىڭ يۇزىگە يېپىشىپ قالغانلىقىنى سەزدى، شەپەرەڭـ
لەرنىڭ باش ئۈستىدە قانات قېقىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇ ئا.
خىر جېنى بار نەرسىلەرنى كۆرگىنىدىن خۇشال بولدى، ئۆمۈ.
چۈكتىن، شەپەرەڭدىن: «بۇ يەر ئادەملەر دۇنياسىدىن قانچىلىك
يىراقتا؟ » دەپ سورىماقچى بولدى. هايال ئۆتمەي ئۇ يەنە ئۆمىد.
سىزلەندى، چۈنكى ئۇ يۈزىگە يېپىشىپ قالغان نەرسىنىڭ ئۆمۈ.
چۈك تورى ئەمەس ئۆزىنىڭ چېچى ئىكەنلىكىنى، بايا ئاڭلىغان
ئاۋازنىڭ شەپەرەڭنىڭ قانات قېقىشى ئەمەس، ئۆزىنىڭ هاسىرد.
شى ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالغانىدى. بۇ ئالۋاستى غارىدا ئۇنىڭـ
دىن باشقا هاياتلىق يوق ئىكەن ئەمەسمۇ! ئۇ قانلىرىنىڭ تېخى
ئېقىپ تۈگىمىگەنلىكىنى، ئۈستىخانلىرىنىڭ تېخى ساق ئىكەنـ
لىكىنى پەملەپ، كۈچ يىغىش ئۈچۈن جايىدا هاسىرىغىنىچە
توختاپ قالدى. ئۇ يەنە توختىماي ئۆمىلىشى كېرەك ئىدى. . .

ئۇ مۇشەققەت ئىچىدە داۋاملىق ئىلگىرىلەيتتى، ئىككى
سانتىمېتىرغا يەتمىگەن ئارىلىق ئىچىدە بىر قېتىم ئارام ئېلىۋا.
لاتتى. ئۆمىلەشنى توختىتىپ قويسا بولمايتتى، هەرگىز بولـ
مايتتى. ئۇ قاراڭغۇلۇققا قاراپ توختىماي ئۆمىلىدى. ئالدى
تەرەپتە، قاراڭغۇلۇقتا بىرى ئۇنى كۈتۈۋاتاتتى. شىنيۆ ئۇلارغا
قاراپ تولۋلىدى:

— دادا! . . .

— ئانا! . . .

— ئاكا! . . .

— چۇ مۇئەللىم! . . .

هېچقانداق جاۋاب كەلمىدى، شىنيۆمۇ ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى
ئاڭلىيالمىدى. بۇ غەلىتە يەردە ئاۋازىمۇ چىقارغىلى بولمايدىـ
كەن ئەمەسمۇ!

ئەمما، ئۇ ئىسمىنى چاقىرغان ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى ساقلا- ۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى تېخىمۇ ئەنسىز سوقۇپ كەتتى. لېكىن، بۇ سوقۇشنىڭ سۈرئىتى تولىمۇ ئاستا ئىدى. ئۇ ھەر قېتىم تولىمۇ ھالسىز سىلجىغاندا، توملۇقى چاچنىڭكىدىن پەرقلەنمەيدىغان سىزغۇچ بىلەن ئۆلۈم يولىنى ئۆلچەپ كۆرەتتى.

ئاخىر ئالدى تەرەپتە ئاجىز بىر ئۇچقۇن پىلىلدىدى. ئۇ شۇ تەرەپكە، دوزاخنىڭ چىقىش ئېغىزىغا ئاستا سىلجىشقا باشلىدى. ئۇچقۇن بارا - بارا يوغىناپ لاۋۇلداپ تۇرغان يالقۇنغا ئايلاندى. . .

شىنيۈ كۆزىنى ئاستا ئېچىپ مېھرىبانلىق بىلەن ئۆزىگە قاراپ تۇرغان تونۇش بىر چىرايىنى كۆردى، بۇ، لۇ دوختۇر ئىدى. ئۇ قىمىرلىماقچى بولدى، ئەمما مادارى يەتمىدى، قىمىرلىيالماس بولۇپ قالغانىدى. بۇرنىغا ئوكسېگىن نەيچىسى تىقىلغان، قولىغا ئاسما ئوكۇل ئۇرۇلغان، پۇتى داكا بىلەن تېڭىلغانىدى. . . تۇرقىدىن قاتتىق «ئېغىر جازا» غا ئۇچرىغان جىنايەتچىگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئەمما، كۆزلىرىدە يەنىلا ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ تۇراتتى. ئۇ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ھەقىقىي سەزگەنىدى.

— ھوشىغا كەلدى!

شىنيۈنىڭ قۇلىقىغا تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئىشىك تۈۋىدە چۇ مۇئەللىم، دادىسى، ئاكىسى تۇراتتى. ئۇلار ئالدىراپ كارىۋاتنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى:

— شىنيۈ! شىنيۈ. . .

شىنيۈنىڭ كۆز چانىقىدا لەيلەپ قالغان ياش تامچىلىرى ئىختىيارسىز تۆكۈلۈپ كەتتى. مەن بايا سىلەرنى چاقىرغان، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ لەۋلىرى قىمىرلايتتى، ئەمما گېپى

سىرتقا چىقمايتتى، سۆزلىگۈدەك مادارى بولمىغاچقا شۇنداق بولۇۋاتاتتى، ئۇلارغا جىممىدە قاراپ تۇرغىنى تۇرغانىدى.

— شىنيۆ، — چۇ يەنچاۋنىڭ ياشلىرى شىنيۆنىڭ يۈزىگە، بوينىغا تامچىيتتى. ئۇ قەددىنى ئېگىپ قىزنىڭ قۇلىقىغا شىۋىرلىدى، — ياخشى بولۇپ قالدىڭىز، ياخشى بولۇپ قالدىڭىز...

— ئۇنىڭغا گەپ قىلماڭ، ھاياجانلانسا بولمايدۇ! — دېدى لۇ دوختۇر كەسكىنلىك بىلەن.

— مەن مۇشۇ يەردە ئۇنىڭغا قارىغان بولسام، — چۇ يەنچاۋ لۇ دوختۇرغا يېلىندى، — ئەمدى گەپ قىلمايمەن...

شىنيۆنىڭ كۆزىمۇ ئوخشاشلا لۇ دوختۇرغا ئىلتىجا بىلەن تىكىلگەنىدى.

لۇ دوختۇرنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز نەمدەلدى، بۇنداق ئۆتۈنۈشنى رەت قىلىش تەس ئىدى. ئۇ ئاخىر چۇ يەنچاۋغا جاۋاب بەرمەي شىنيۆگە قاراپ دېدى:

— قىزىم، بۇلتۇر يازدا قىلغان سۆھبىتىمىز ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ سىز ئوپېلىيا ئەمەس، ئەكسىچە قەيسەر، باتۇر بىر قىز! روھلۇق، غەيرەتلىك بولۇپ يېقىندىن ماسلىشىڭ، كېسەل ئۈستىدىن بىرلىكتە غالىب كېلەيلى.

شىنيۆنىڭ لەۋلىرى ئۆمەللەندى. ئۇ: «بىلدىم، چوقۇم شۇنداق قىلىمەن. مەن ئۆلۈشنى خالىمايمەن» دېمەكچى ئىدى، لېكىن دېيىشكە مادارى يەتمىدى...

— سىزگە ئىشىنىمەن، بالام! — لۇ دوختۇر ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئاستا سۈرتتى، — سىزمۇ ماڭا، ئۆزىڭىزنىڭ... ئوقۇتقۇچىسىغا ئىشىنىڭ. سىزگە تەڭ ياردەم بېرىمىز، تېزلا ياخشى بولۇپ كېتىسىز!

شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدە ھاياتلىق نۇرى چاقناپ كەتتى. ئۇ ھېلىقى قورقۇنچلۇق ئالۋاستى غارىدىن ئۆملەپ چىقىۋالغاندىن

كېيىن ئەمدى هايات قالدىغانلىقىغا ئىشەنگەندى.

چۇ يەنچاۋ هايات قېلىشقا بولغان تەشنالىق ئۇچقۇنداپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۇپ كۆزگە قارىيالماي ئۆرۈلۈۋالدى، توغرىسى، باشقىلارنىڭ ئالدىدا پاكىزە يىغلىۋېتىشتىن ئەنسىرەپ شۇنداق قىلدى.

ئۇنىڭ كەينىدە يۈرىكى پىچاق بىلەن تىلغاندەك ئېچىشىۋاتقان خەن زىچى بىلەن تيەنشىڭ ئېسەدەپ تۇراتتى.

— خەن تاغا، — دېدى چۇ يەنچاۋ تۆۋەن ئاۋازدا، — هازىر خەتەر ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا مەن قاراي، سىز قايتىپ ئارام ئېلىڭ، ئۆيدە تېخى...

خەن زىچىنىڭ تېنى ئىختىيارسىز تىكەنلەشتى. ئۆيدە يەنە بىر مېيىت ئۇنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى، بۈگۈن مېيىتنى دەپنە قىلىدىغان كۈن ئىدى. ئۆيدە ئائىلە بىلەن ئېغىر ئاياغ كېلىنىلا قالغانىدى. شۇ تاپتا قىزىنىڭ يېنىدىن كېتىشكە ئۇنىڭ كۆڭلى قانداق ئۇنايدۇ؟ لېكىن، ئۆيدىكى مېيىتنى ئۇزاتمىسىمۇ بولمايدۇ- دە! خەي هاما ئۆز ئاچىسى بولمىغىنى بىلەن بۇ ئۆيگە قالتىس كۆيۈنگەنىدى. ئەگەر خەن زىچى بىلەن خەي هاما ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تيەنشىڭ ئۇنىڭ ئۆلۈمىدە بولمىسا، باشقىلارنىڭ سۆز- چۆچەكىگە ھەتتا ۋىجدان ئازابىغا قالاتتى.

— چۇ مۇئەللىم، ئۇنىڭغا ئوبدان قاراڭ، ئوبدان قاراڭ... — تيەنشىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ چۇ يەنچاۋغا قارىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە چۇ مۇئەللىمگە دەيدىغان نۇرغۇن گېپى بار ئىدى، لېكىن دېيەلمەيتتى. ئۆزى بىلەن تەڭ ياشتىكى بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ شۇ تاپتا قانچىلىك ئازابلىنىۋاتقانلىقى، سىڭلىسىنىڭ ئەزرائىلنىڭ قولىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن يەنە دۇنيانىڭ دىشۋارچىلىقلىرىنى تارتىدىغانلىقى، سىڭلىسى بىلەن چۇ مۇئەللىم ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزگىلى

بولمايدىغانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. مۇقەررەرلىككە ئايلىنىپ قالغان بۇ ئاچچىق رېئاللىق ئالدىدا ئۇ ئۇلارغا ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمەيتتى، ئۇ ئۆزى بىر بىچارە تۇرسا باشقىلارغا قانداق ياردەم قىلالايدۇ؟ ئەگەر ئاشۇ گۇناھسىز ئايالىغا، شور پېشانە سىڭلىسىغا، چاك - چېكىدىن بۆسۇلۇشكە باشلىغان بۇ ئائىلىنى دېمىگەن بولسا ئۇ بۇرۇنلا ئۆلۈپ تۈگەشكەن بولاتتى. ئۇ ئۆلۈپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟ بۇ ئائىلىنىڭ ئېغىر يۈكى ئۇنىڭ زىممىسىدە تۇرسا.

— چۇ مۇئەللىم... — خەن زىچى چۇ يەنچاۋنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئېسەدەپ يىغلايتتى. بۇ يىگىتكە ئۇ نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ شىنيۆنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىشنى تاپىلىسۇنمۇ؟ لېكىن، ئايالىنىڭ ئۇنى ئۆيىدىن قوغلىغان چاغدىكى زەھەرلىك گەپلىرى قۇلاق تۈۋىدىن تېخى كەتمىگەن، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئالدىدا تولىمۇ ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزگەندەك سېزىدىغان تۇرسا، بۇ گەپنى دېيەلەمدۇ؟ ئەمىسە شىنيۆنى دەپ ئۆز بەختىگە ئۇلتۇرماسلىق توغرىسىدا نەسىھەت قىلسۇنمۇ؟ بۇنداق قىلىش ئۇنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ! ئۇ چۇ يەنچاۋنى بۇ مەقسەتتە چاقىرتقان ئەمەس. ھازىرغىچە بۇ ئازابلىق دۇنيادا ئاتمىش يىل ياشىغان، نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان، ئىنگلىز تىلىنى، خەنزۇ تىلىنى پىششىق ئىگىلىگەن بىر ئادەمنىڭ چۇ يەنچاۋغا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئاچچىق ياشلىرىنى تۆكۈپ ئولتۇرۇشى قىزىق ئىشتە!

— خەن تاغا، بولدى، ھېچنېمە دېمەڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭغا سەمىمىيەت بىلەن تىكىلىپ، — بىزنىڭ ئويلايدىغانلىرىمىز ئوخشاش!

خەن زىچى ھارغىن گەۋدىسىنى تەستە يۆتكەپ ئوغلى بىلەن چىقىپ كەتتى. دوختۇرخانا دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ئارقىغا بۇرۇلۇپ بىردەم توختاپ قالدى، ئاندىن چىشىنى چىشلەپ يو-

رۇپ كەتتى. ئۆيدىمۇ، دوختۇرخانىدىمۇ ئۇ كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك ئادەم بار ئىدى. ئۆلگەنلەرمۇ، تىرىكلەرمۇ ئۇنىڭغا موھتاج ئىدى، شۇڭا تىنىقى ئۈزۈلمىسىلا ئالدىغا قاراپ توختىماي مېڭىشى كېرەك ئىدى.

ئوكۇل سۇيۇقلۇقى تامچىلاپ چۈشۈۋاتاتتى...

تېببىي خادىملار شىنيۆنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ تۇرۇۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ يېنىدا جىممىدە ئولتۇراتتى.

بىر سېسترا بىر ئىستاكان سۈت كۆتۈرۈپ كەلدى. چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ قولىدىن سۈتنى ئېلىپ شىنيۆگە ئاستاغىنە:

— ئازراق ئىچىڭ، بولامدۇ؟ — دېدى.

شىنيۆنىڭ پەقەتلا بىرنەرسە يېگۈسى يوق ئىدى، شۇنداقتىمۇ چۇ يەنچاۋغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى، شۇ ئارىدا ئوقۇتقۇچىسى سۆزلەپ بەرگەن ھېلىقى ئالتۇن قازغۇچىنىڭ ھېكايىسى ئېسىگە كېلىپ قالدى: ئۇنىڭ ئاشقازىنى «ئۇخلاپ» قالغان بولۇپ، ھايات قېلىش ئۈچۈن چوقۇم بىر نەرسە يېيىشى كېرەك ئىدى.

چۇ يەنچاۋ قوشۇق بىلەن سۈتنى ئېلىپ شىنيۆنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئاپاردى. شىنيۆ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاستا ئاچتى، ئاپئاق، ئىسسىق بىر سۇيۇقلۇق بوغۇزىدىن كىرىپ تېنىنى ئاستا - ئاستا ئىللىتىشقا باشلىدى.

چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قارايتتى، سۈتنى قىزنىڭ ئاغزىغا بىر قوشۇق - بىر قوشۇقتىن قۇياتتى...

شىنيۆ ئەڭ ئاخىرقى بىر قوشۇق سۈتنى ئىچىپ بولۇپ لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. لەۋلىرىگە قىزىللىق يۈگۈرۈشكە باشلىغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كىرپىكلىرىنى مىدىرلىتىپ ئوقۇتقۇچىسىغا قاراپ مىننەتدارلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

— چۇ مۇئەللىم. . . — شىنيۆ مۇشۇ بىر سۆزنى بولسىمۇ قىلغۇدەك مادارغا كەلگىنى ئۈچۈن قالتىس خۇش بولدى.

— شىنيۆ! — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ ئىسمىنى ھاياجان بىلەن چاقىردى. بۇ شىنيۆنىڭ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن قىلغان تۇنجى سۆزى ئىدى.

شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا دەيدىغان گەپلىرى نېمانداق جىق - ھە! ئۇ بۇلارنى چۇ مۇئەللىمگە دېيىشى كېرەك: ئىككى ياش ۋاقتىدىن تارتىپ ئانىسىز يۇرۇپتىكەن، ئەمدى ئانىسى بار بولدى. چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ رەسىمدىكى ئىللىق چىرايىنى كۆرگەن. شىنيۆ گەرچە ئانىسىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمىسىمۇ ئۇنى ھامان ئىزدەپ تاپالايدىغانلىقىغا، ئانىسى بىلەن ھامان بىر كۈنى يۈز كۆرۈشەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ئۇ چۇ مۇئەللىمنى ئانىسىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ، ئىپتىخار بىلەن: «مۇئەللىم، بۇ مېنىڭ ئۆز ئانام ھەم سىزنىڭمۇ ئانىڭىز!» دەيدۇ. ياق، شۇ چاغ كەلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ھازىرلا دېيىش كېرەك. ئانىسى خېتىدە ئۇنىڭ ئۆزىنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغان ھەم ئۆزىگە سادىق بولىدىغان بىرىنى تېپىشنى ئارزۇ قىلغانىكەن. بۇ كىشى دەل چۇ مۇئەللىم ئەمەسمۇ! ياق، ئانىسىنىڭ ئۇ گۇنكى ئىشلارنى ئون يەتتە يىل بۇرۇن تەسەۋۋۇر قىلالىشى مۇمكىنمۇ؟ بۇ تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى! تەقدىرنى ئادالەتسىز دەپ يەنە كىم ئېيتالايدۇ؟. . . ئەلۋەتتە، ئانىسى «ئورا»، «ھاڭ» دېگەنگە ئوخشاش بەزى قورقۇنچلۇق گەپلەرنىمۇ قىپتۇ. ئىلگىرى بەختسىزلىككە ئۇچرىغىنى ئۈچۈن شۇنداق دەپتۇ. لېكىن، ئۇ بەختسىزلىكلەر ئەمدى ئۆتمۇشكە ئايلىنىپ قالدى. قىزى ئەمدى ئۇنى قايتىلىمايدۇ. چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۇنى «ئالداش»ى مۇمكىنمۇ؟ ئۇنىڭ شىنيۆگە «ئورا»، «ھاڭ» كولىشى مۇمكىنمۇ؟ شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇ ئوقۇتقۇچىسى ئۆز قولى بىلەن كولىغان ئاشۇ «ئورا»غا، ئاشۇ «ھاڭ»غا سەكرەشكە

رازى!

— چۇ مۇئەللىم! . . . — شىنيۆ گەپنى دېيىشكە شۇنچە ئالدىراپ كەتتى، ئەمما ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن تىنىقى ئىتتىكلەپ گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى، — ئانام. . . سىزنى ياقتۇرۇپ قالدۇ. مېنىڭ دەۋاتقىنىم. . . مېنىڭ ئانامنى. . . سىز بىلمەيسىز. . .

— بىلىمەن، شىنيۆ، — چۇ يەنچاۋ بۇنداق كۆچىنىپ سۆزلىمەڭ، دېگەن مەنىدە قوللىرىنى يېنىك پۇلاڭلاتتى. ئۇ قىزنىڭ ھاياجانلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى.

— ؟ . . . — شىنيۆنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا سوئال مەنىسىدە تىكىلىپ قالدى. ئوقۇتقۇچىسى ئانىسىنىڭ ئىشىنى قانداق بىلىدىكىنە؟ دادىسى ئۇنىڭغا دېگەنمىدۇ؟

ئەمەلىيەتتە، چۇ يەنچاۋ ھېچنېمىنى بىلمەيتتى. ئالدىنقى قېتىم «بىلىمدان» قەسرىدىن كەتكەندىن كېيىن ئارانلا ئۇچ كۈن ئۆتكەندى. ئۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە، خەن ئائىلىسىدە بولۇپ ئۆتكەن پاراكەندىچىلىكلەرنى قانداقمۇ بىلسۇن؟ شىنيۆنىڭ ئىككى ئانىسى بارلىقىنى قانداق خىيالىغا كەلتۈرسۇن؟ چۇ يەنچاۋ پەقەت ئۆزىنىڭ شىنيۆنى سۆيۈش، شىنيۆنىڭ ئۆزىنى سۆيۈش ھوقۇقى يوق ئىكەنلىكىنى جاكارلىغان خەن خانىمنىلا تونۇيتتى. ئاشۇ قېتىملىق سۆھبەتتىن كېيىنمۇ ئۇ ئادەتتىكىدەكلا شىنيۆنى يوقلاپ تۇردى، لېكىن قەلبىدىكى ئازابلىق ھېسلىرىنى بىلدۈرمىدى. قارىغاندا خەن خانىم ۋەدىسىدە تۇرۇپ شىنيۆگە ھېچقانداق گەپنى دېمىگەندەك قىلاتتى. شىنيۆنىڭ بايا: «ئانام سىزنى ياقتۇرۇپ قالدۇ. . .» دېگىنىلا مۇشۇ نۇقتىنى ئىسپاتلىمامدۇ؟ شىنيۆ تېخىچە ئىككىسىنىڭ مۇھەببەت ئىشىدا ئانىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشنى ئويلاۋېتىپتۇ. . . بىراق، بۇ شىنيۆ ئۈچۈن ئازراق بولسىمۇ ئۈمىد بوشلۇقى قالدۇردى. گەرچە بۇ بوشلۇق شۇنچىلىك تار، شۇنچىلىك كىچىك بولسىمۇ شىنيۆنى

داۋاملىق ياشاشقا ئىلھاملاندۇرالايدۇ. شىنيۈنىڭ ھاياتىنى ئۇ-زارتقىلى بولىدىغانلىكى ئىش بولسا، چۇ يەنچاۋ خورلۇققا چىداپ تۇرۇپ «بىلىمدان» قەسرىگە قەدەم بېسىشقا، شىنيۈ بىلەن كاللىسىدىكى خىيالىي دۇنيانى تەڭ يارىتىشقا رازى.

— بىلىمەن، خەن ھامام ماڭا ناھايىتى ياخشى مۇئامىلە قىلىدۇ، خەن تاغاممۇ ھەم شۇنداق. مەن ئۇلارنى ئۆز ئاتا-ئانامدەك كۆرۈپ قالدىم، ئۇلار بىلەن چوقۇم ياخشى ئۆتۈپ كېتەلەيمەن. . . — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىمۇ، ئۆزىنىمۇ ئالدايدىغان گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇنىڭ ھازىرقى گېپىدە كېلەچىكىنىڭمۇ ئۆتمۇشىگە ئوخشاشلا گۈزەل بولىدىغانلىقىغا بولغان بىر خىل ساختا ئۈمىد-ۋارلىق بار ئىدى.

شىنيۈ شېرىن چۈش قوينىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. چۇ مۇ-ئەللىم دەۋاتقان «خەن ھاما» ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئانىسى ئەمەس ئىدى، چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ يەنە بىر ئانىسى بارلىقىنى بىلمىگە-نى ئۈچۈن ئۇنى دەۋاتاتتى. شىنيۈ شۇنداق بىر نۇقتىنى ئەمدى تولىمۇ ئېنىق چۈشەندى: ئۇنىڭ خىيالىدىكى «ئانا» دېگەن مەۋ-ھۇم ئۇقۇم ئەمدى ھەقىقىي بىر گەۋدىگە ئايلانغانىدى. ئۇ ئۆز قەلبىدە ئانىسى مەۋجۇت بولسىمۇ ئۇنى نەدىن ئىزدەشنى بىل-مەيتتى؛ ئۆيدىكى ئانىسى قەلبىدە مەۋجۇت بولمىسىمۇ يەنە ئۇ-نىڭدىن قۇتۇلالمايتتى. خىياللىرى شۇنچىلىك گادىرماچ، كۆڭ-لىدىكى گەپلىرىنى دېگۇدەك مادارى يوق ئىدى. دېگەن بىلەنمۇ نېمە پايدىسى؟ چۇ مۇئەللىم ئىككىسىنىڭ تەقدىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئۆيدىكى «ئانا» سىنىلا تونۇيدۇ!

شىنيۈ ئازاب ئىچىدە كۆزىنى يۇمدى. بولدى، ئەمدى دې-مەسلىك كېرەك. بىھوش ھالەتتە تولىمۇ تەشنالىق بىلەن كۈت-كەن دۇنيانىڭ ئويغانغاندىن كېيىن شۇنچە ئازابلىق دۇنياغا ئايلىنىپ قالغىنى نېمىسى؟ ئالدامچىلىق. . . ھەممە يەر ئالدام-

چىلىققا توشۇپ كېتىپتۇ. ھەتتا چۇ مۇئەللىممۇ ئۇنى ئالداۋې-
تىپتۇ. نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟ چۇ مۇئەللىم، مەن «ئانا»
مىنىڭ سىزگە ھېلىقى گەپنى بالدۇرلا دېگىنىنى بىلىمەن. نې-
مىشقا ھازىرغىچە مەندىن بۇنى يوشۇرىسىز؟ ھىم، چۈشەندىم،
سىز مۇھەببەتنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى
خىيالىي دۇنيا ئىچىدە ئۇزارتماقچىسىز. لېكىن، سىزگىمۇ،
ماڭىمۇ ئايان، بۇنداق قىلىش تەس، بەك تەس! ئەگەر مەن
ساغلام بىر يۈرەكنىڭ ئىگىسى بولغان بولسام، يەنىلا يەنيۈەندە
تۇرغان بولسام، بۇ چاغقا ئۈچىنچى يىلىلىققا چىققان بولاتتىم.
قەلب سىرىمىز يەنە ئىككى يىل مەخپىي تۇتۇلغان بولسا، مەن
ئوقۇش پۈتتۈرەتتىم، شۇ چاغدا ئانامنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك
ئۆزىگە ئىگە بولالايدىغان مۇستەقىل ئادەمگە ئايلانغان بولات-
تىم، ھېچكىممۇ بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى توسىيالمايتتى، مەن-
دىمۇ سىز بىلەن بىللە بۇ مېھرىم قالمىغان ئۆيدىن چىقىپ
كەتكۈدەك، جاھاننىڭ ئۇ چېتىگىچە بېرىپ ئۆزىمىزگە تەۋە تۇپ-
راقنى تاپقۇدەك كۈچ پەيدا بولاتتى. لېكىن، ئەمدى بۇنى ئىشقا
ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. يۈرىكىم ئېزىلدى، پۈتۈن ۋۇجۇ-
دۇمدا ئازراقمۇ مادار يوق، تەقدىرىم بەلگىلەپ بەرگەن ئاخىرقى
پەللىگە بىر قەدەم بىر قەدەمدىن كېتىۋاتىمەن. لېكىن بۇ ماڭ-
غان يول ھالاكەتكە باشلاپ بارىدىغان، جىمى نەرسە گۇمران
بولىدىغان يول!

شىنيۆنىڭ تال - تال كىرپىكلىرى ئارىسىدىن تۆكۈلگەن
خرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى مەڭزىدىن سىرغىپ ئۆ-
تۈپ ئاغزىغا كىرىپ كەتتى، ئۇ لەۋلىرىنى بوشقىنا قىمىرلىتىپ
كۆز ياشلىرىنى يۇتۇۋەتتى.

— شىنيۆ، كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ. . . — چۇ يەنچاۋ
قولىنى چىقىرىپ قىزنىڭ مەڭزىدىكى ياشنى سۈرتتى، — ياخ-
شىلىنىپ كېتىسىز. دوختۇر شۇنداق دېدى، چوقۇم ياخشىلى-

نىپ كېتىسىز. باھار كەلگەندە. . .

— باھار. . . — قىز ئاستا پىچىرلىدى، — باھار كەلگەندە بىزنىڭ كىتابىمىزمۇ نەشردىن چىقىدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. شىنيۆ تېخىچە شۇ كىتابنى كۈتۈۋېتىپتۇ - دە! ئەمدى بۇنىڭغا نېمىدەپ جاۋاب بەرسە بولىدىكىن؟

— ھەئە، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئاخىر ئامالسىز، — باھاردا كىتابىمىز نەشردىن چىقىدۇ. . .

بۇ يالغان گەپمۇ؟ ياق، يالغان گەپ ئەمەس. بۇ چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۆنىڭ ئورتاق ئارزۇسى. ئادەم ئۆز ئارزۇسىغا يېتەي دېسىمۇ مۇمكىن بولمىسا - ھە!

شىنيۆ ئاغزىنى ئۆمەللىدى. ئەسلى ئۇ: «كىتابنى كۆرەلەرمەنمۇ» دېگەكچى ئىدى، لېكىن «مەن ساقلايمەن. . .» دەپ قالدى ۋە زورىغا كۈلۈمسىرىدى. ئۇ چۇ مۇئەللىمنى ئازابلاشنى خالىمايتتى، ئوقۇتقۇچىسىمۇ تەسەللىگە موھتاج ئىدى. ئىلگىرى چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭغا: «مۇھەببەت ئۆزىنى تەقدىم قىلىش، بېرىش دېمەكتۇر» دېگەنىدى. ھەقىقەتەن ئۇنىڭ شىنيۆگە تەقدىم قىلغانلىرى، بەرگەنلىرى تولىمۇ جىق بوپتۇ. لېكىن شىنيۆ ئۇنىڭغا نېمە بېرەلىدى. ھېچنېمىسى بولمىغاچقا، ئازراق تەسەللىدىن باشقا بىر نېمە بېرەلمىدى. چۇ يەنچاۋغا ئۇنىڭ ئۆزى دېگەن ھەرقانداق گەپكە شەكسىز ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ئۇنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ ياشايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. گەرچە ھەر بىر كۈننى جىسمانىي ۋە روھىي ئازابنىڭ ئىسكەنجىسىدە تولىمۇ تەستە ئۆتكۈزۈۋاتقان بولسىمۇ!

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ كۈلۈمسىرىگىنىنى كۆرۈپ يېنىك بىر تىنىدى ۋە دېيەلمەيۋاتقان ئازابلىق ھېسسىياتلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى، ئاندىن شىنيۆنىڭ قوللىرىنى ئاستا سىلىدى. بۇ شۇنچە تاتىراڭغۇ، ھالسىز قوللار بولسىمۇ، تومۇرى يەنىلا سوقۇپ

تۇراتتى.

لۇ دوختۇر ياندىكى ئۆيدىن چىقىپ شىنيۆنى تەپسىلىي تەكشۈرگەندىن كېيىن سېستىراغا ئۇنىڭغا ئوكۇل ئۇرۇشنى تاپىلىدى. چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ قولىنى تۇتۇپ بىرنۆۋەتتىپ ئۇنىڭ تومۇرىغا مىڭىنۋاتقان سۇيۇقلۇقنىڭ ئاجايىپ مۆجىزە يارىتىشىنى كۈتكەندەك ئوكۇل يىڭنىسىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ قالدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئادەتتىكى ئاغرىق پەسەيتىدىغان ئوكۇل ئىدى. ئۇ يۈرەك تومۇرلىرىنى كېڭەيتىش، يۈرەككە قايتىپ بارىدىغان قان مىقدارىنى ئازايتىش، نەپەس ئېلىشنى ياخشىلاش رولىغا ئىگە ئىدى، شۇنداقلا بىمارنى خاتىرجەم، تىنچ ئۇخلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلاتتى. شۇ تاپتا شىنيۆ بەك ھاياجانلىنىپ كەتسە داۋالاش زور توسالغۇغا ئۇچرايتتى، شۇڭا لۇ دوختۇر ئوكۇل ئۇرۇش باھانىسى بىلەن بۇ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقنىڭ سۆھبىتىنى ئۈزۈپ قويۇشقا مەجبۇر بولغانىدى.

ئوكۇل ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتىمۇ، ئەيتاۋۇر، شىنيۆ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى، چىرايىدا سۇس تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

— لۇ دوختۇر، ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى قانداقراق؟ — چۇ يەنچاۋ كارىۋاتتىن ئۆرە بولۇپ تەشۋىشلەنگەن ھالدا لۇ دوختۇرغا تىكىلدى. ئۇ شۇ تاپتا ئەينەن جاۋابقا ئېرىشىشكە ئالدىراپ كېتىۋاتاتتى، — ماڭا ئەينەن دەپ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. ئالدىمدا قانداق خېيىمخەتەر تۇرغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەن چوقۇم بىلىشىم كېرەك.

لۇ دوختۇر ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرمىدى. بىر يىل ئىلگىرى چۇ يەنچاۋ قاراملىق بىلەن ئىشخانىسىغا ئۇسۇپ كىرگەندە، لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا شىنيۆنىڭ ئەھۋالىنى يوشۇرماي ئېيتىپ بەرگەنىدى. ئۇ چاغدا لۇ دوختۇر چۇ يەنچاۋنى شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسى دەپلا بىلەتتى، ئوقۇغۇچىنىڭ ئەھۋالىنى ئوقۇتقۇچىغا بىلدۈرۈش زۆرۈر دەپ ھېسابلايتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى

نەچچە قېتىملىق ئۆچرىشىش داۋامىدا لۇ دوختۇر بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ شىنيۈ ئۆچۈن ئاتا ـ ئانىسىدىنمۇ مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن ياخشى ماسلىشىشى كېرەكلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق ھېس قىلدى. ئۇنىڭ گەپلىرى، روھىي ھېسسىياتى شىنيۈ ئۆچۈن ئاجايىپ چوڭ تەسىر كۆرسەتتى. لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا قاتتىق ئىشىنەتتى. بىر جاننى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۆچۈن بۇ ئىككىيلەن تەبىئىي رەۋىشتە قول تۇتۇشقان، سەممىي دوستلاردىن بولۇپ قالغانىدى. لۇ دوختۇرچە بولغاندا، دوستقا سەممىي مۇئامىلە قىلىش كېرەك ئىدى. لېكىن لۇ دوختۇر دوستى بولغىنى ئۆچۈنلا چۇ يەنچاۋنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىپ ئازاب چېكىشىدىن ئەنسىرەيتتى. يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بۇ دوختۇرنىڭمۇ مۇشۇنداق ياش چاغلىرى بولغان، تونجى ھەم ئوتلۇق مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى سۈرگەن چاغلىرى بولغان. شۇنىسى لۇ دوختۇرغا ئېنىق، چۇ يەنچاۋ شىنيۈنىڭ ھاياتلىقىنىڭ سىمۋولىغا، پايانسىز دېڭىزدا پاراخوتنى توختىماي مېڭىشقا ئىلھاملاندۇرىدىغان ماياكقا ئايلىنىپ قالغان. ئەگەر بۇ ماياك ئۆچۈپ قالسا، پاراخوت دېڭىزغا چۆكۈپ كېتىدۇ، لۇ دوختۇر شىنيۈ ئۆچۈن بۇ ماياكنى قوغدىشى كېرەك.

ــ ھازىرقى ئەھۋالى خېلى ياخشى، ــ دېدى لۇ دوختۇر، ــ چۇ مۇئەللىم، سىز كەيپىياتىڭىزنى مۇقىم تۇتۇڭ، زىيادە جىددىيلىشىپ كەتمەڭ!

لۇ دوختۇر بىرنەچچە قېتىملىق تەكشۈرۈش ئارقىلىق شىنيۈنىڭ ئەھۋالى ئۈستىدە ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولغانىدى. يۈرەك كلاپانلىرىنىڭ تارىيىش ئەھۋالى بارغانچە ئېغىرلاشقان، يۈرەك ئوڭ دالانچىسىنىڭ بېسىمى بارغانسېرى كۆچەيگەن ۋە كومپېنساتسىيە چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ ئىقتىدارى ئاجىزلاشقان. بۇ ئۆپكە ۋېنا بېسىمى ۋە ئۆپكە قىل تومۇرلىرىنىڭ قان بېسىمىنى ئۆرلىتىپ ئۆپكە قىل تومۇرلىرىنىڭ كېڭىيىشىنى،

قاننىڭ يىغىلىپ قېلىشىنى، قان پلازمىسى ۋە قىزىل ھۈجەيرى-
لەرنىڭ ئۆپكە پۈۋەكچىسى بوشلۇقىغا قاپسىلىپ قېلىشىنى كەل-
تۈرۈپ چىقارغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كلاپانلار ئېتىلىپ
قېلىش ئەھۋالىنىڭ ئېغىرلىشىشى بىلەن قىسقىراش دەۋرىدىكى
يۈرەك سول دالانچىسىنىڭ بېسىمى ئارتىپ كەتكەن. بۇنىڭ
بىلەن ئۆپكىگە قان يىغىلىپ قېلىش، نەپەس ئېلىش قىيىنلى-
شىش ئەھۋالى كېلىپ چىققان. ئۆپكە تومۇرلىرىدىكى يۇقىرى
قان بېسىمى يۈرەك سول دالانچىسىنىڭ ئىقتىدارىنى ئاجىزلاش-
تۇرۇۋەتكەن. يۈرەك دالانچىسىنىڭ تىترىشى قان نوكچىسىنىڭ
ئۇيۇپ قېلىشىنى تېزلەتكەن. قان نوكچىلىرى ئاجرىغاندىن كې-
يىن، بەدەندە دەۋرىيلىك ئايلىنىپ قاننى توسۇۋېلىشى، تىلدىن
قېلىش، كۆرەلمەسلىك، پالەچ، ھەتتا ئۆلۈش ئەھۋالىنى كەل-
تۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن ئىدى... بۇلارنى ئۇ چۇ يەنچاۋغا
دېسۇنمۇ؟ مېھرىبانلىق تۇيغۇسى دوختۇرغا ئۇ گەپلەرنى دېمەس-
لىككە ئۈندىدى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭمۇ شىنيۆگە ئوخشاشلا ئالدىدا
نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قەيسەرلىك بىلەن ئالغا ئىلگىرى-
لىشىنى، دوختۇرنىڭ خىزمىتىگە يېقىندىن ياردەملىشىشىنى
ئارزۇ قىلاتتى.

خەي ھامىنىڭ مېيىتىنى يەرلىكىگە قويۇپ كەلگەندىن
كېيىن، «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەرگە ئۇبدانلا ھاردۇق يەتكەن-
دى. لېكىن، خەن زىچى قىزىدىن ئەنسىرەپ تۇرغاچقا، تيەن-
شىڭ بىلەن دوختۇرخانىغا بارىمەن دەپ تۇرۇۋالدى.

— دادىسى! — دېدى خەن خانىم ئۇنى توسۇپ، — سىز-
نىڭ سالامەتلىكىڭىز ھەممىدىن مۇھىم، ھېلىمۇ ھېرىپ ھال-
ىڭىزدىن كەتتىڭىز، بارمىسىڭىز بولامدىكىن.

خەن زىچى ئۈندىمەي سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— دادا، بارماڭ، مەن ئۆزۈم باراي، — دېدى تيەنشىڭ.

خەن زىچى يەنىلا پەرۋا قىلماي مېڭىۋەردى.
— دادا! — دېدى چېن شۈيەن قېيناتىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ بېرىپ، — مەنمۇ تيەنشىڭ بىلەن بارايمۇ؟
خەن زىچى جايىدا توختاپ غەمكىنلىك بىلەن كېلىنىگە يالتتىدە قارىدى.
— سىز بۇ ھالىڭىز بىلەن قانداق بارالايسىز؟ — دېدى خەن خانىم كېلىنىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — بويىڭىزدا تۇرسا، ئالىمادىس بېرەر پېشكەللىك بولۇپ قالسا. . .
چېن شۈيەن جايىدا تۇرۇپ قالدى، كۆز ياشلىرى مەڭزىگە تاراملاپ قۇيۇلدى. ئۇ شۇ تاپتا خەن ئائىلىسىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە تۇزۇك ياردەم بېرەلمىگىنىگە ئۆكۈنۈۋاتاتتى. ئۇ ھازىر ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ مۇھىم ئىدى، قورسىقىدىكى بالىنى ئاسرىمىسا بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ چېن شۈيەن قانداقلا بولسۇن ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش نىيىتىگە كەلدى.
تيەنشىڭ ئايالىغا: «سىز كىرىپ كېتىڭ!» دەپ، تولىمۇ مۇرەككەپ بىر ھېسسىيات ئىچىدە چوڭ ـ چوڭ چامداپ كېتىپ قالدى. ئۇ بۇ ئائىلىدىن تېخى ئەمدىلا مېيىتى چىققان خەي ھامىنىمۇ، ئېغىر كېسەل بىلەن ياتقان سىڭلىسى شىنيۆنىمۇ، تۇغۇلمىغان بالىسىنىمۇ ئوخشاش سۆيۈشى، مۇھەببەت يوقالغان قەلبىدىن ھەممىگە تېگىشلىك ئورۇن بېرىشى كېرەك ئىدى.
تيەنشىڭ دادىسىنى قولتۇقلىۋالدى. ئوغلىنىڭ ياردىمى بىلەن كېتىۋاتقان خەن زىچى ھېلىدىن ـ ھېلىغا دەلدۈگۈنۈپ تولىمۇ مۇشەققەت ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. نەچچە ئون يىل ماڭغان بۇ يول شۇ تاپتا ئۇنىڭغا بىردىنلا ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنۈۋاتاتتى.
قار يېغىۋاتاتتى. ئاتا ـ بالىنىڭ ئۇستىۋېشى ۋە يول ئاپئاق قارغا پۈركەندى.
چېن شۈيەن ئاشخانىدا كۆزلىرى ياش، كەچلىك تاماقنى

تەييارلىدى. خەي هامما هايات ۋاقتىدا قىلىپ تۈگىتەلمىگەن بۇ ۋەزىپە ئەمدى ئۇنىڭ زىممىسىگە چۈشكەنىدى. خەي هامما هايا-تىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە روزا تۇتقىنىغا قارىماي ئائىلىدىكە-لەرنىڭ ئاش - تاماقىنى ۋاقتى - قەرەلىدە ئېتىپ بەرگەنىدى. خۇدا ئۇنى ئۇلۇغ روزا - رامىزان ئايلىرىدا ئېلىپ كەتتى، ئەمدى ئۇ دۇنياغا خاتىرجەم بارالايدىغان بولدى.

ئائىلىنىڭ بېشىغا ئېغىر سورۇقچىلىق چۈشكەن بولسىمۇ، خەن خانىم خەي هاممىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن ئالدى-راش يۈرۈۋېتىپمۇ روزىنى ئۇزۇپ قويمىدى. ئاچلىقتا، ئۇس-سۇزلۇقتا چىدىدى. روزا تۇتقاندا ناشايان ئىشلارنى كۆرۈشكە، يامان نەرسىلەرنى ئېغىزىغا ئېلىشقا، غەيۋەت - شىكايەتكە قۇلاق سېلىشقا، هەرەڭ - سەرەڭ خىياللارنى قىلىشقا بولمايتتى. پۈتۈن ئىقبالى بىلەن ئاللاغا تېۋىنىپ سەممىيلىك بىلەن روزا تۇتۇش كېرەك ئىدى.

قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. قار يېغىۋاتقاچقا، قۇياشنىڭ ئولتۇرغىنىنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. ئەمما مەسچىتنىڭ ئۆگ-زىسىدە ئېگىز ئېسىلغان بىر قىزىل چىراغ بار ئىدى، ئۇ يېقىن ئەتراپتىكى مۇسۇلمانلارغا ئىپتار ۋاقتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرەتتى. قىزىل چىراغ يانغاندىن كېيىن خەن خانىم كېلىنى بىلەن تاماق يېيىشكە تۇتۇندى.

قائىدە بويىچە هامىلىدارلار، بىمارلار، قېرى - چۆرىلەر، سىرتقا سەپەرگە ماڭغانلار ۋە بالا ئېمىتىدىغان ئاياللار روزا تۇتمايتتى. لېكىن، خەن ئائىلىسىدىكىلەر بېشىغا تۇشمۇ تۇش-تىن دىشۋارچىلىقلار كېلىپ تۇرسىمۇ روزا تۇتۇشنى تاشلىمى-دى.

— ئانا، — دېدى چېن شۇيەن چوكىنى قويۇپ، — مەن يەنىلا دوختۇرخانىغا بارسام توغرا بولغۇدەك. دادام بىلەن تيەن-شىڭنىڭ قورسىقى ئاچ، شىنيۆگىمۇ ئازراق يەيدىغان نەرسە

ئاپىرىپ بەرمىسەك بولمايدۇ. . .

— ھەي-ي! — خەن خانىم ئاچچىق خورسىندى:

— ئەمىسە. . . مەن باراي، سىز ئۆيگە قاراپ تۇرۇڭ!

— سىز بارسىڭىز قانداق بولىدۇ، ئانا؟ يېشىڭىز چوڭىيىپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قار يېغىۋاتىدۇ. مەن خاتىرجەم بولالمايمەن، يەنىلا مېنىڭ بارغىنىم تۈزۈك.

خەن خانىم بۇ قېتىم كېلىنىنىڭ گېپىنى يىرالمىدى. تاماق قاچىسى بىلەن باشقا ئالىدىغان نەرسىلەرنى قولىغا تۇتقۇزغاندىن كېيىن يەنە گەپ تاپىلاشنى ئۇنتۇمىدى:

— يولدا ئاۋايلاپ مېڭىڭ، يىقىلىپ چۈشسىڭىز بولمايدۇ. . .

— بىلىمەن. . .

چېن شۇيەن قارنى دەسسەپ «بىلىمدان» قەسرىدىن چىقتى. ئۇنىڭ يۈرىكى شىنيۆنىڭ قېشىغا تېزراق بېرىش تەقەززاسىدا گۇپۇلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ئالتە يىللىق ساۋاقداش ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، چېن شۇيەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ئىككىسى ئاچا - سىڭىلدەك يېقىن ئۆتكەنىدى، شۇڭا شىنيۆنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولامدۇ!

كەچ كىرىپ قالغان بولغاچقا، ئاپتوبۇسلار ئاساسەن دېگۈدەك يوق ئىدى، بىلەت ساتقۇچىلار ئۆز ئورۇنلىرىدا شۈمشەرەپ ئولتۇرۇشاتتى. چېن شۇيەن تاماق قاچىسى بىلەن ئاپپىلسىن سۇيۇقلۇقى قاچىلانغان بوتۇلكىنى كۆتۈرگەن پېتى ئاپتوبۇسنىڭ ئىشىكىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ تەسلىكتە چىقىۋالدى. ئىشىكنىڭ گۇپ قىلىپ يېپىلىشى بىلەن ئاپتوبۇس مېڭىپ كەتتى. . .

شىنيۆ كارىۋىتىدا ئۇخلاۋاتاتتى، مەيدىسى بىر كۆتۈرۈلۈپ بىر پەسىيىپ تۇراتتى، خۇددى شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك چىرايى سەل - پەل قىزارغان، لەۋلىرىدە تەبەسسۇم قېتىپ قالغانىدى.

ئۇ بۈگۈن چۈشىدە ھېلىقى ئالۋاستى غارىنى ئەمەس، ياپيې-
شىل دەرەخلەر بىلەن ئورالغان گۈزەل يەرلەرنى، يوپۇرماقلار
ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاسماننى، تەۋرىنىپ تۇرغان بۇلۇت-
لارنى كۆردى. قەدىمى ئاستىدا چەكسىز پاياندازغا ئوخشاش
يۇمشاق چىملىق ياتاتتى، يىراقتا قاتمۇقات تاغلار قوڭۇر، كۆ-
كۈچ رەڭدە كۆزگە تاشلىناتتى، تاغ چوققىلىرىدا شەپەق نۇرى
ئەكس ئېتەتتى، تاغ تۆپىسىدىن بىر شارقىراتما ئېقىپ چۈشەت-
تى. قىيا تاشلارغا چاچراپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇ ھېلىدىن -
ھېلىغا مارجاندەك ئۈنچىلەرنى ھاسىل قىلاتتى. بۇ سۇ تاغ
غارلىرىدىن، ئورمانلىقلاردىن، ئوتلاقلاردىن ئۆتۈپ كەڭ كۆل
سۈيىگە قۇيۇلۇپ كەتتى. خۇددى ئاسمان بىلەن زېمىن بىرىكىپ
كەتكەندەكلا كۆل سۈيىمۇ قىزىلگۈل رەڭگىدە ئىدى. ئالتۇن
رەڭ بۇلۇتلار كۆكتىمۇ، سۇدىمۇ ئۈزۈۋاتاتتى. پەيلىرى قاردەك
ئاپئاق، ئاغزى قىپقىزىل بىر توپ ئاق قۇ كۆل تەرەپتىن ئۈزۈپ
كەلدى، ئۇلارنىڭ كۆل سۈيىدىكى سايىسى ئوپمۇئوخشاش ئىدى.
بىر - بىرىدىن زادىلا ئايرىلمايتتى، بىر ئاق قۇ قاقىلدىسا
قىرغاقتىكىسىمۇ، سۇدىكىسىمۇ تەڭلا قاقىلدايتتى. بۇ ئاۋاز
تولىمۇ يىراققا تاراپ جىلغىلار بىلەن ئورمانلىق ئارىسىدا ئەكس
سادا پەيدا قىلاتتى، بۇ سادا بۇلاق سۈيىنىڭ شىلدىرلاشلىرىغا،
شىنيۈنىڭ قەدەم تىۋىشىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى.
شىنيۈ چاڭ - توزان، پاسكىنىچىلىقتىن خالىي، رەزىل-
لىك، ئالدامچىلىق، قىرغىنچىلىق، ئازاب بولمىغان بىر دۇنيا-
غا قەدەم باستى. ئۇ ئۇزۇن چاچلىرى يەلكىسىدە يېيىلغان،
ئاپئاق كۆڭلىكى شامالدا يەلپۈنگەن ھالەتتە يالاڭ ئاياغ ماڭاتتى،
قەدەم تىۋىشى كۆل يۈزىنى يېنىككىنە تىترىتىپ ئۆتەتتى.
چۇ يەنچاۋ، خەن زىچى، تيەنشىڭ شىنيۈنىڭ كارىۋىتى
ئەتراپىدا ئۈنسىز ئولتۇرۇشاتتى. ئادەملەر بىر - بىرىنى چۈشىد-
نىش ئۈچۈن تىل ئارقىلىق ئۇچۇر ئالماشتۇرۇشقا موھتاج بولى-

دۇ، ئەمما بىر - بىرىنى تولۇق چۈشىنىدىغان ئادەملەر ئۈچۈن بۇنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلار گەپ قىلمىغىنى بىلەن بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدۇ.

— سىز نېمىگە كەلدىڭىز؟ — تيەنشىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ كىرىۋاتقان چېن شۈيەنگە قارىدى.

— ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭلار. . . — چېن شۈيەن ھاسىراپ تۇرۇپ تاماق قاچىسىنى تيەنشىڭگە سۇندى، — چۇ مۇئەللىم، سىزنىڭ قورسىقىڭىزمۇ ئاچقاندۇ.

چۇ يەنچاۋ قولىنى بوش شىلتىپ قويۇپ ئارتۇق ئىنكاس قايتۇرمىدى، تاماقنا ئۇچەيلەنىڭلا زوقى تارتمايتتى.

— شىنيۈ قانداقراق؟ — چېن شۈيەن قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەن پەلتويىنى سېلىپ تيەنشىڭنىڭ تىزىغا قويدى ۋە ئالدىراپ شىنيۈ ياتقان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

شىنيۈ بىر خىل رىتىمدا يېنىك تىنىپ ئۇخلاۋاتاتتى. بېرىلىۋاتقان ئوكسىگېن ئۇنىڭ نەپەس ئېلىشىنى نورمال قىلىپ ئوكسىگېن يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلغانىدى. تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش دورىسى ئارقىلىق بەدەندىكى زىيادە سۇيۇقلۇقلار چىقىرىۋېتىلگەن، ئۆپكە ئىششىقى يانغان، يۈرەك ئالدى دالانچىسىنىڭ يۈكى يېنىكلىگەنىدى. . .

— ھازىر خېلى ياخشىدەك قىلىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — ھوشىغا كەلگەن چېغىدا تېخى مەن بىلەن پاراڭلاشتى، كېيىن ئۇخلاپ قالدى. . .

— شۈيەن، ئۇنى ئويغاتماڭ، — دېدى خەن زىچى، — بۇگۈن ئوبدان بىر ئۇخلىۋالسۇن، ئەتە ئەھۋالىغا قاراپ كۆرۈشكۈدەك بولسا كۆرۈشەرسىز.

چېن شۈيەن كارىۋاتنىڭ يېنىدىن ئاستا كەتتى ۋە قېيناتىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ قۇلىقىغا ئاستا شىۋىرلىدى:

— دادا، سىز ئۆيگە قايتىپ كېتىڭ، چىرايىڭىز پەقەت

ياخشى ئەمەس. بۇ ئەھۋالدا بۇ يەردە تۇنەيمەن دېسىڭىز بولمايدۇ. مەن مۇشۇ يەردە قېلىپ. . .

— سىز. . . — خەن زىچى خاتىرجەم بولالمىغاندەك كېلىنىگە قاراپ قويدى.

— مەندىن ئەنسىرىمەڭ، تيەنشىڭمۇ مۇشۇ يەردە تۇرسا. خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ.

— خەن تاغا، سىز قايتىپ كېتىڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋمۇ، — بۇ يەردە بىز ئۈچەيلەن بار!

— چۇ مۇئەللىم، سىزمۇ قايتىپ دەم ئېلىڭ! — دېدى چېن شۇيەن چۇ يەنچاۋنىڭ ھارغىن چىرايىغا قاراپ ئىچ ئاغرىش ھەم خىجىللىق ئىچىدە. ئۇ: «مەن شىنيۆنىڭ يەڭگىسى بولغاندىكىن، چۇ يەنچاۋنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىشىم كېرەك. شىنيۆ ئاغرىپ يېتىپ قالدى، ئەمدى چۇ مۇئەللىمگە كۆڭۈل بۆلىدىغان كىم بار؟ شىنيۆنىڭ ئورنىدا بۇ بەختسىز يىگىتكە كۆڭۈل بۆلۈپ قوياي» دەپ ئويلايتتى.

— ياق، مەن كەتمەيمەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — كەتسەم بولمايدۇ. . .

— سىزگە تېلېفون بەرمىسەم بوپتىكەن! — دېدى تيەنشىڭ ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە بېشىنى ساڭگىلىتىپ، — سىزنى شۇنچە ئاۋارە قىلىۋەتتۇق. بىز. . .

— چۇ مۇئەللىم! — خەن زىچى ياشلىق كۆزلىرى بىلەن چۇ يەنچاۋغا قارىدى، — بىز سىزنىڭ ئالدىڭىزدا خىجىل. مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاڭ: قايتىپ كېتىپ دەم ئېلىڭ. شىنيۆنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن سىزمۇ سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلمىسىڭىز بولمايدۇ.

بۇ بىر ئېغىز گەپنىڭ سالمىقى خېلى بار ئىدى، چۇ يەنچاۋ بۇنى ھېس قىلىپ، ئىلاجسىز ئورنىدىن تۇردى:

— مەن خەن تاغامنى ئاپىرىپ قوياي. بۈگۈن ئاخشام. . . —

ئۇ يەنە ئىككىلىنىش ئىچىدە شىنيۈگە قارىدى.

— بايا دوختۇردىن سورىدىم، خەتەر يوقكەن، — دېدى تىيەنشىڭ، — خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ. ئۇنىڭ يېنىدا مەن بار. ئەتە سىزگە تېلېفون بېرىمەن. ئەھۋالى نورمال بولسا، كەلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ...

— ياق، ئەتە ئەتىگەندە كېلىمەن، شىنيۈ ئويغانسا ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭ.

چۇ يەنچاۋ بۇرۇلۇپ شىنيۈگە يەنە بىر قېتىم قارىغاندىن كېيىن: «مېنى كۈتۈڭ، ئەتە كۆرۈشەيلى!» دەپ ئويلاپ، خەن زىچېنى قولتۇقىدىن يۆلىگىنىچە پەرىشان هالدا چىقىپ كەتتى.

كوچىدا قار خېلىلا يېغىۋاتاتتى. ئىككىيلەن غۇۋا چىراغ يورۇقىدا يورۇپ تۇرغان قارلىق يولدا ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ماڭدى. ئۇلار بىر - بىرىنى قولتۇقلاپ شۈنچىلىك يېقىن ماڭاتتى، ھەر ئىككىسى بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى. شۇ تاپتا ھەرقانداق گەپ ئارتۇقچە ئىدى.

ئىككىيلەن «بىلىمدان» قەسرى ئالدىدا ئايرىلىشتى. خەن زىچې چۇ يەنچاۋنى ئۆيگە تەكلىپ قىلمىدى، چۇ يەنچاۋنىڭمۇ بۇنداق ئويى يوق ئىدى. شىنيۈ بولمىسا، بۇ ئۆينىڭ دەرۋازىسى ئۇنىڭ كۆزىگە سوغۇق كۆرۈنەتتى. ئۇلار خېلى بىر ۋاقىتچە بىر - بىرىگە قارىشىپ ئۈنسىز تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، خەن زىچې دەرۋازىنى ئۇردى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا كەينىگە بۇرۇلدى.

ئۇ ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى. ئۇ شۇ تاپتا مەكتەپكە بېرىپ فاكۇلتېتتىن رۇخسەت سورىمىسا بولمايتتى. شىنيۈ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغان ئەھۋالدا ئۇنىڭ خاتىرجەم دەرس ئۆتەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋ ئەزەلدىن شەخسىي ئىشىنى دەپ فاكۇلتېتتىن رۇخسەت سوراپ باقمىغاندى، بۇ قېتىم شىنيۈ ئۈچۈن بۇ ئادىتىنى بۇزىدىغان بولدى. ئۇ فاكۇلتېتنىڭ، سىنىپىدىكى ئون بەش ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزىنى

توغرا چۈشىنىشنى ئۈمىد قىلاتتى. چۈنكى، ھازىر شىنيۆنىڭ ئۈنىڭغا تازا موھتاج ۋاقتى ئىدى، ھېچقانداق ئادەم ئۇنىڭ ئورنىنى باسالمايتتى. شىنيۆ زادى ئۇنىڭ نېمىسى؟ ئوقۇغۇچىسىمۇ؟ مەشۇقىمۇ؟ باشقىلار نېمىدەپ ئويلىشىدىن قەتئىينەزەر ئەمدى ئۇنىڭ كارى يوق!

پۈتكۈل يەنيۈەن ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن، نامسىز كۆلنىڭ يۈزى قاتقانىدى.

چۇ يەنچاۋ كۆلنىڭ بويىدىكى قارلىق يولدا بېيجەيگە قاراپ ماڭدى. يول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭغا ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ ماڭغان سايىسىدىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

چۇ يەنچاۋ قەدىمىنى توختىتىپ كۆل بويىدا بىردەم تۇرۇپ قالدى، سائىتىگە قارىدى، يېرىم كېچە بولغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ كىمدىن رۇخسەت سورايدۇ، فاكۇلتېت ئىشخانىسىدا ئادەم قالمىغان تۇرسا. فاكۇلتېت رەھبەرلىرى ۋە ئۆيى بار خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭغا ئوخشاش بويتاقلار ياتىقىدا تۇرمايدۇ. ئەتە ئەتىگەندە يەنە دوختۇرخانىغا بېرىشى كېرەك. ئىشقا چۈشكەندە رۇخسەت سوراپ مېڭىشقا ئۈلگۈرەلمەيدۇ! ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك.

ئۇ شۇ تەرىقىدە بىردەم تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، ئۇشتۇمتۇت جېك شاۋجېڭنى ئەسكە ئالدى. توغرا، ھازىر قىزلار ياتىقىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن رۇخسەت سوراش كېرەك، بۇنىڭدىن باشقا ئامال يوق.

شىنيۆ ئويغاندى...

— ئاكا، يەڭگە، — شىنيۆ كۆزىنى ئېچىپ ئۆيدىكىلەرنىڭ كارىۋىتى يېنىدا تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە كۈلۈمسىرەپ ئۇلارغا قاراپ تۇردى.

— شىنيۆ، خېلى ياخشى تۇرامسەن؟ — چېن شۇيەن ئۇ-

نىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئاستاغىنە سورىدى.

— ياخشى... — شىنيۈ تەستە جاۋاب بەردى. ئۇ قېرىنداشلىرىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت «ياخشى» دېيىشنى ئويلايتتى.

— ئازراق بىر نەرسە يەمسەن؟ شۈيەن ساڭا تاماق قىلىپ كەپتۇ، — تيەنشىڭ قوينىدىن تاماق قاچىسىنى كۆرسەتتى، — تېخى ئىسسىق تۇرۇپتۇ.

— بولدى، يېمەي... — دېدى شىنيۈ، — سىلەرگە قاراپ... تۇرسام... خۇش بولىمەن...

— دوختۇر، ئۇنىڭغا سۇ ئىچكۈزسەك بولامدۇ؟ — چېن شۈيەن بىر چەتتە تۇرغان سېستىرادىن سورىدى.

— ھاجىتى يوق... — سېسترا ئوكۇل سۇيۇقلۇقىغا قاراپ قويۇپ دېدى، — سىلەر ياخشىسى، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشماڭلار. لۇ دوختۇر شۇنداق دەپ تاپىلىغان.

— بىز... بىردەم پاراڭلىشايلى، — شىنيۈ ئۆتۈنۈش نەزەرى بىلەن سېستىراغا قارىدى، — بەلكىم... كېيىن بىزگە... پاراڭلىشىش پۇرسىتى چىقماس...

سېسترا كۆز چانىقىدىكى ياشنى شىنيۈگە ۋە ئۇنىڭ تۇغقاندالىرىغا كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلۇپ كۆزىنى ئېتىۋالدى.

— شىنيۈ، نېمىشقا بۇنداق گەپلەرنى قىلىسەن؟ — چېن شۈيەننىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى، كۆزلىرىگە يىغا ياماشتى، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، — شىنيۈ، سەن ھازىر شۇنداق ياخشى، پات ئارىدا دوختۇرخانىدىن چىقىسەن. ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن دائىم ساڭا ھەمراھ بولىمەن...

— دېگىنىڭ كەلسۇن، — دېدى شىنيۈ پىچىرلاپ، — بىز... ئايرىلماي ياشايلى، — ئۇ سۆزدىن توختاپ يەنە سورىدى، — دادام قېنى؟

— ئۆيگە كەتتى. . .
— ھە. . .
— چۇ مۇئەللىمچۇ؟ مەن نېمىشقا ئۇنى كۆرمەيمەن. ئۇ تېخى بايىلا بار ئىدىغۇ. . .
— چۇ مۇئەللىممۇ كەتتى، مەن كەتكۇزۇۋەتتىم. قارىسام بەك ھېرىپ كېتىپتۇ، ھېرىپ دەم ئالسۇن دېدىم، — چېن شۇ-يەن چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يۇگۈرتتى، — سەنمۇ شۇنداق ئويلايسەنغۇ دەيمەن؟
— ھەئە. . . — شىنيۇ ھاسىراپ كەتتى، — ئۇنىڭغا. . . كۆڭۈل بۆلگىنىڭگە رەھمەت. سىرتتا يامغۇر يېغىۋاتقاندۇ؟ يول بەك تېيىلغاق. . .
— ھازىر يامغۇر ياغمىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. قار يېغىۋاتىدۇ، — دېدى چېن شۇيەن، — تاڭ ئاتسا سېنى قار مەن-زىرىسىنى كۆرسەتكىلى ئاچىقىمەن. قار مەنزىرىسىگە بەك ئام-راق ئىدىڭغۇ؟
— قار، قار. . . — شىنيۇ ئىنتىلىش ئىچىدە مۇشۇ گەپ-نى تەكرارلىدى، كۆز ئالدىدا ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن يەنيۈەن، نامسىز كۆل، يەنە ئاپئاق بىر دۇنيا پەيدا بولدى. ئۇ كۆلدىكى كىچىك ئارالغا بارىدىغان قارلىق يولدا شىپاڭغا يېقىن تۇراتتى، يىراقتىن كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان ئىسكىرىپكا سادا-سى كېلەتتى. . . ئۇ شۇ جايغا، ئاشۇ ۋاقىتقا قايتىپ بارالىغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە! ئۇ ۋاقىتتا شىنيۇ بەك ساددا ئىدى، قەلب ئىشىكىنىڭ چېكىلگەنلىكىنى سەزمىگەنىدى. بۇنى بىلگەن چېغىدا قارىسا يەنيۈەندىن ئاللىبۇرۇن ئايرىلىپتۇ. ھازىر ئۇ ئاشۇ كىچىك ئارالدا تۇرۇپ نامسىز كۆلگە، بارلىق ئادەملەر-گە قاراپ: «مەن ئۇنى سۆيىمەن! ئۇنى سۆيىمەن!» دېيىشنى شۇنچىلىك ئويلايتتى. شۇنداق دېسە ساۋاقداشلىرى ھەيران قا-لارمۇ؟ ئۇمۇ مەيلى ئىدى. شىي چيۇسى ھەسەت قىلارمىدى؟

ئۇنىڭمۇ كارايىتى چاغلىق. باشقىلارنىڭ ھەسەتلىرىگە ئۇچراشمۇ بىر خىل بەخت ئەمەسمۇ!

ئالدى تەرەپتىكى قار ـ مۇزلار ئېرىدى، شىنيۈنىڭ چىرا- يىدىنمۇ تەبەسسۇم ئۆچتى. بىمەنە خىياللارنى قىلىپ كەتكىنىنى قارا ئۇنىڭ. ئەمدى ئۇ يەنىۋەنگە قايتىپ بارالامتى؟ چۇ مۇئەل- لىممۇ ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس. ئانىسى ئۇنىڭغا، ئۆلسەممۇ سېنى ئۇنىڭغا ياتلىق قىلمايمەن دەپ ئېنىق دېگەن تۇرسا. . .

— ئانا. . . — شىنيۈ تەگسىز خىياللار قايىنىمىدىن قۇتۇ- لۇپ كۆزىنى يۇمغىنىچە ئانىسىنىڭ ئىسمىنى ئازاب بىلەن چا- قىردى.

چېن شۇيەن ئۇنىڭغا قانداق تەسەللىي بېرىشنى بىلەلمىدى.

— شىنيۈ، ئانامنى سېغىنغان ئوخشىمامسەن؟ ئۇ بايا سېنى كۆرگىلى بارىمەن دېگەن، ئەتە كەلسۇنمۇ؟

— ياق! — شىنيۈنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەت- تى، — ئەتە. . . ئانامنىڭ سۇرىتىنى. . . ئالغاچ كەلسەڭلا بولىدۇ. . .

تيەنشىڭنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى:

— سۇرەت؟ شىنيۈ، سەن. . .

— ئاكا. . . — شىنيۈ ياشلىق كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئاكىسىغا قارىدى ۋە ئاكىسىنىڭ كۆڭلىنى ئازابلاشنى خالىماي مەقسەتلىك ھالدا «ئانا» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى باشقا ياققا بۇرۇۋەتتى، — سەن. . . دادام بىلەن. . . ئانامنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالمىساڭ بولمايدۇ. . .

تيەنشىڭنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان يوغان ئالقىنىنى ئېچىپ سىڭلىسىنىڭ قولى- نى تۇتتى. ئوبدان سىڭلىم، ئاجىز سىڭلىم، بىچارە سىڭلىم، سەن ئەسلى ھەممىنى بىلىدىكەنسەن ئەمەسمۇ!

شۇ تاپتا خەن زىچى غەربىي ھۇجرىدا ئازاب بىلەن ئىڭراپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بىردەمگىچە ئۇيقۇسى كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. بايا ھۇجرا ئورنىدا پايدىلىنىپ كېلىۋاتقان كۇتۇپخانىسىغا كىرىشى بىلەن تەڭلا غېرىبلىق ۋە قورقۇنچ ئىچىدە قالدى، دوختۇرخانىدىن قايتىپ كەلگەنلىكىگە ئۆكۈندى. قىزىنىڭ ئۆيدىگە كىرىپ قىزى ياتقان كارىۋاتنى، ئولتۇرغان ئورۇندۇقنى تاڭ ئاتقۇچە سىلاپ چىقتى. بۇلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرەلەيدىغان بىردىنبىر ئىش ئىدى. بۇ چوڭ مىس كارىۋات، بۇ يېزىق ئۈستىلى قىزىنىڭ ھەم لياڭ بىڭيۇنىڭ ئىدى. ئۈستەل ئۈستىدە لياڭ بىڭيۇنىڭ سۈرىتى تۇراتتى. ئۇنىڭ شىنيۆگە يازغان خېتى ياستۇقنىڭ ئاستىدا ئىدى. شىنيۆ تۈنۈگۈن ئاخشام بۇ خەتنى كۆرۈپلا . . . خەن زىچى خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، قوللىرى تىترەپ كەتتى، خەتنى ئېلىپ ئۈستەلنىڭ تارتىمىسىغا سالدى. تارتىمىدا تيەنشىڭ شىنيۆگە بەرگەن ھېلىقى قاشتېشى تۇراتتى. ئەسلى بۇ قاشتېشىنى لياڭ بىڭيۇ تيەنشىڭگە بەرگەنىدى، تيەنشىڭ ئۇنى شىنيۆگە قايتۇرۇپ بېرىۋەتتى. ئۇ دادا تۇرۇقلۇق، تولىمۇ ئىچىل، ئىناق ئۆتىدىغان بۇ بىر جۈپ پەرزەنتىنىڭ قەلبىدە جاراھەت قالدۇرۇپ، ئوغلىنى بىر مەزگىل دادىسىز قالدۇردى، قىزىنى ئانىسىدىن ئايرىۋەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئېغىر گۇناھىنى كىممۇ كەچۈرەر!

خەن زىچى خەتكە، ھېلىقى قاشتاشقا يەنە قاراپ سالماسلىق ئۈچۈن تارتمىنى ئالدىراپ يېپىۋەتتى. لېكىن رەسىمدىكى لياڭ بىڭيۇ يەنىلا ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بىڭيۇ، سىز قەيەردە؟ قىزىمىزنىڭ بېشىغا ئېغىر بەختسىزلىك چۈشكىنىنى بىلەمسىز؟ مەن سىزدىن ئايرىلىپ قالدىم، ئەمدى قىزىمدىن ئايرىلىپ قالسام بولمايدۇ. ئەگەر. . . تەقدىر راستىنلا ماڭا مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك قىلىدىغان بولسا، ئۆلگەندىن كېيىن سىزنىڭ يۈزىڭىزگە قانداق قارىيالايمەن؟

خەن زىچى قورقۇنچ ئىچىدە رەسىمگە، ئۆزىنى ئازاب ئىچىدە قورشاپ تۇرغان ئۆي ئىچىگە قارىدى.

تاڭ يوراي دەپ قالغانىدى. خەن خانىم تەرەت ئالغاندىن كېيىن، شەرقىي ھۇجرىغا كىرىپ بامداتنى ئوقۇدى. ئىككى رەكەت سۈننەت بىلەن ئىككى رەكەت پەرزنى تۈگەتكەندىن كېيىن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ خۇدادىن ئائىلىسىگە بەخت ئاتا قىلىشنى، قىزىنىڭ كېسىلىگە شىپالىق بېرىشنى تىلىدى. بىچارە قىزى كىچىكىدىن ئۆز ئانىسىنىڭ باغرىغا قانمىغىنىنى ئاز دەپ ئەمدى ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. كېسىلى بىردەم ساقىيىپ، بىردەم قوزغىلىپ ئىككى يىلغا سوزۇلۇپ كەتتى. بۇنداق كېتىۋەرسە، قىزىمۇ، باشقىلارمۇ چىدىيالمايتتى.

خەن زىچى غەربىي ھۇجرىدا ھېلىقى رەسىمنى تۇتقىنىچە يېزىق ئۈستىلىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانىدى. رەسىمدىكى لياڭ بىگيو بىلەن شىنيۆ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى، ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. . .

ئاق كۆڭلەك كىيگەن، چېچىنى رەتلىك تاراپ قىسقا قىلىپ ئۆرۈۋالغان قىزى ئۇنىڭغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئازراقمۇ كېسەل ئالامىتى قالمىغان ئاپئاق، سۈزۈك يۈزىدە خۇشال تەبەسسۇم، يوغان شەھلا كۆزلىرىدە ياشلىق ئۇچقۇنى جىلۋە قىلاتتى. قىزى باھار شامىلىنى باشلاپ غەربىي ھۇجرىغا كىرىپ ئۇدۇل دادىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى:

— دادا! مەن قايتىپ كەلدىم، مەن ساقايدىم!

— ھە، ساقايدىڭمۇ قىزىم؟ بەك ياخشى بوپتۇ! — چەكسىز بەخت تۇيغۇسى دادىنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ قىزىنى چىڭگىدە قۇچاقلىۋالدى. . .

ھاياجان ياشلىرى خەن زىچىنى كۆزىنى ئېچىشقا مەجبۇر قىلدى، ئالدىدا قىزى يوق تۇراتتى، ئۇنىڭ قۇچاقلاپ تۇرغىنى قىزى ئەمەس، جانسىز سۈرەت ئىدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! . . . — خەن زىچى قىزىنىڭ ئىسمىنى ئەسەبىيلەرچە توۋلاپ غەربىي ھوجرىدىن چىققان پېتى دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ قىزىنىڭ ياخشى بولۇپ قالغىنىغا قاتتىق ئىشەنگەنىدى.

ئوكۇل نەيچىسىدىكى سۈيۈقلۇق بىر تېمىم، بىر تېمىمدىن تامچىلاپ ئاقماقتا ئىدى.

— يەڭگە. . . سائەت قانچە بولدى؟

— بەش بولدى، تاڭ يوراي دېدى.

— ھە. . .

— شىنيۆ، بىردەم ئۇخلىۋالامسەن؟

— ئۇيقۇم كەلمىدى. . . سىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ. . . ياتاي.

— كېيىن پاراڭلىشايلى، — دېدى چېن شۈيەن ئۇنىڭ قولىنى سىلاپ، — سەن ياخشى بولۇۋالغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا پاراڭلىشارمىز. كۆن دېگەن ئۇزۇنغۇ!

— ھە. . .

— سەن دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن مەن بۇرۇنقىدەكلا ساڭا ھەمراھ بولۇپ ياتىمەن، بىللە ئوينايمىز، سىرتلارنى بىللە ئايلىنىمىز. شياڭشەنگە، يىخېيۇەنگە، بادالىڭغا، شىسەنلىڭغا چىقىمىز. بىز تېخى ئۇ يەرلەرگە بېرىپ ئويناپ باقمىدۇق.

— شۇنداق بولسا بەك ياخشى بولاتتى! . . . — شىنيۆنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم، كۆزلىرىدە ھاياجان پەيدا بولدى. ئاشۇ ۋاقىتتىكى كۆڭۈللۈك مەنزىرىنى خىيالىغا كەلتۈرۈۋېتىپ ھاياجاندا كىچىك بالىدەك كۈلدى، ئەمما بۇ كۈلكىسى ئاخىر يۆتەلگە ئايلىنىپ كەتتى.

چېن شۈيەن ئۇنىڭ مەيدىسىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— شىنيۆ، بىردەم ئارام ئالغىن!

لېكىن شىنيۆنىڭ ھاياجانلىق قەلبى ئارام ئېلىشنى خالىمايتتى. شىنيۆ يۆتىلى بېسىققاندىن كېيىن ھاسىرىغىنىچە يەڭگىسىنىڭ ئىسمىنى ئىلگىرىكى ئادىتى بويىچە چاقىردى:

— شۇيەن. . .

— ھە؟

— مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ۋاقىتلىرىمىز. . . ئېسىڭدىمۇ؟ ئەجەب. . . كۆڭۈللۈك ئۆينايتتۇق - ھە؟

— راست دەيسەن، — بۇرۇنقى ئوقۇغۇچىلىق تۇرمۇشى شۇيەننىڭ قەلبىدە شېرىن ئەسلىمىلەرنى ئويغاتتى. ئەمدى ئۇ كۈنلەر كەلمەسكە كەتكەنىدى. ئۇ ئەمدى چوكان بولدى، پات ئارىدا ئانا بولىدۇ. ئۇنىڭ قىزلىق دەۋرىنى ئەسلىسىلا كۆڭلى يېرىم بولاتتى. . . چېن شۇيەن ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى شىنيۆنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن زورىغا كۈلۈمسىرىدى ۋە شىنيۆنىڭ گېپىنىڭ ئۇرانىغا بېقىپ سۆز باشلىدى، — ئۇ چاغلاردا دائىم بىرگە ئۆينايتتۇق. قىزلار مېنى «شىنيۆنىڭ دېدىكى» دېسە، ئوغۇللار «شىنيۆنىڭ قوغدىغۇچىسى» دەيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە پىسەنت قىلمايتتىم. قارىغىنا، ئەمدى بىر ئائىلە كىشىلىرىدىن بولۇپ قالدۇق، مەڭگۈ بىرگە ئۆينايدىغان بولدۇق!

— مەڭگۈ. . . — شىنيۆ چەكسىز مۇھەببەت بىلەن يەڭگىسىگە قارىدى، — شۇيەن. . . قولىڭنى بەرگىنە. . .

چېن شۇيەن ئاي - كۈنى يېقىنلاشقانسېرى ئىششىپ كېتىۋاتقان قولىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتتى، قەلبى تۇگمەن تېشى بېسىۋالغاندەك ئېغىر ئىدى.

— شۇيەن، ئەگەر مەن. . . راستىنلا ياخشى بولالىسام. . . — ئىككى تامچە ياش شىنيۆنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىن ئاستا سىرغىپ چۈشتى.

— شىنيۈ، سەن ياخشى بولۇپ كېتىسەن. چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىسەن! — چېن شۇيەننىڭ يۈرىكى ئازابتىن پۇچۇلىنىپ كەتتى. شىنيۈنىڭ كۆڭلى نېمىشقا تۇيۇقسىز يېرىم بولىدىغاندۇ؟

شىنيۈنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى بىردىنلا خىرەلەشتى، ئاۋازى تولىمۇ زەئىپ چىقتى:

— ئەگەر... ياخشى بولالمىسامچۇ؟

تيەنشىنىڭ كاللىسىغا توقماق تەگكەندەك بولۇپ، كارىۋاتنىڭ لېۋىنى تۇتۇپ تۇرۇپ سىڭلىسىغا قارىدى:

— شىنيۈ، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ؟

— ئاكا، — شىنيۈ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى. ئۆزىگە يېقىن تۇرغان ئاكىسىنىڭ ئىسسىق تىنىقى يۈزىگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى، — ئاكا... ئويلىماي دېسەممۇ خىيالىمغا كىرىۋېلىپ بارىدۇ... ئەگەر ياخشى بولالماي قالسام...

— بولدى، سۆزلىمە! ئۆتۈنۈپ قالاي، ئەمدى سۆزلىمە! — تيەنشىنىڭ سىڭلىسىنىڭ يۈزىگە يۈزىنى ياقتى، ئاكا - سىڭىلنىڭ ياشلىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى.

شىنيۈ لەۋلىرىنى قىمىرلىتىشىغا ئاكىسىنىڭ ئىسسىق ياشلىرى ئاغزىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئاخىر بىردەم ھاسىراپ ياتقاندىن كېيىن دېمەكچى بولغان گېپىنى تەستە دەۋالدى:

— ... ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا... مەن دادام بىلەن يەڭگەمنى ساڭا تاپشۇردۇم...

— بولدى... بۇ گەپنى دېمە! سەن ياخشى بولۇپ كېتىسەن! — تيەنشىنىڭ سىڭلىسىنى چىڭگىدە قۇچاقلىدى. ئۇ سىڭلىسىنىڭ ئۆزىدىن ئايرىلىپ كېتىدىغانلىقىغا ھەرگىز ئىشەنمەيتتى، — سەن ياخشى بولغاندىن كېيىن ئۆيگە بىللە قايتىپ كېتىمىز!

چېن شۇيەننىڭ كۆز ياشلىرى شىنيۈنىڭ قولىغا توختىماي

ئاقاتتى، يۈرىكى ئەنسىز سوقاتتى. ئۇنىڭ خىيالىغا قورقۇنچلۇق بىر خىيال كىرىۋالدى. ئۇ بۇ خىيالنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشقا پېتىنالمايتتى ھەم ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايتتى.

بىر چەتتە قاراپ تۇرغان سېسترا تېز - تېز مېڭىپ ياندىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

لۇ دوختۇر سېسترانىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ سىڭلىسىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇۋالغان تيەنشىڭنىڭ بېشىنى ئاستا كۆ-تۈردى ۋە شىنيۆنىڭ يۈرەك، ئۆپكە ئەزالىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن تىڭشىغۇچنى مەيدىسىگە قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى شىنيۆگە ئانىلارچە مۇھەببەت بىلەن تىكىلگەنىدى.

شىنيۆ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ تەستە نەپەس ئېلىپ ياتات-تى.

تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن لۇ دوختۇرغا قاراپ تۇراتتى، ئەمما بىرەر شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشىدىن ئەنسىرەپ بىرەر ئېغىزمۇ سوئال سورىيالمايتتى.

لۇ دوختۇر ھېچنېمە دېمەي، ئوكسىگېن نەيچىسىنىڭ تېز-لىكىنى كۆچەيتىپ قويدى.

— مەن. . . — شىنيۆ ئاغزىنى ئېچىپ قۇرۇپ كەتكەن تىلى بىلەن لەۋلىرىنى يالىدى، — ئازراق سۇ ئىچكۈم بار. . .

چېن شۈيەن سوئال نەزەرىدە لۇ دوختۇرغا قارىدى، لۇ دوختۇر بېشىنى لىڭشىتتى.

چېن شۈيەن ئۆزى ئەكەلگەن ئاپېلسىن سۈيىنى ئىستاكانغا قۇيۇپ شىنيۆگە قوشۇق بىلەن ئىچكۈزۈشكە باشلىدى، شىنيۆ سۇنى تەشنالىق بىلەن ئىچەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۇسسىمىغاندى، كالللىسىدا: «ھايات قېلىش ئۈچۈن سۇ ئىچىش كېرەك» دېگەن ئوي ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقىنى ئۈچۈنلا شۇنداق قىلىۋاتات-تى.

شىنيۆ سۇدىن تۆت قوشۇق ئىچىپ توختاپ قالدى.

— سائەت قانچە بولدى؟ — سورىدى ئۇ.

— بەش بولدى، — چېن شۇيەن ئۇنىڭ قولىقىغا ئاستا شىۋىرلىدى.

شىنيۈ يەنە تەستە كۆزىنى ئاچتى:

— نېمىشقا... تېخىچە تاڭ ئاتمايدۇ؟...

— ئاز قالدى. چۇ مۇئەللىمنى كۇتۇۋاتامسەن؟ ئۇ تاڭ يورۇسىلا كېلىدۇ، بىردەم چىداپ تۇرغىن...

— ھە... — شىنيۈ ئاستا بېشىنى لىڭشىتتى ۋە كۆزلىرىنى تېخىمۇ چوڭراق ئېچىشقا تىرىشىپ دېدى، — شەرق قايسى تەرەپتە؟... ماڭا كۆرسىتىڭلار...

— ماۋۇ تەرەپتە، دېرىزە تەرەپتە، — چېن شۇيەن قولىدىكى ئىستاكاننى قويۇپ شىنيۈنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ دېرىزە تەرەپكە قاراتتى، نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

دېرىزە سىرتى قاپقاراڭغۇ ئىدى، ئاندا - ساندا قار گۈللىرىنىڭ دېرىزىگە چۈشۈۋاتقىنىنى كۆرگىلى بولاتتى.

شىنيۈ دېرىزە سىرتىدىن كۆز ئۈزمەي يېتىپ بىردىنلا ھاسىراپ كەتتى ۋە تەشۋىش ئىچىدە:

— نېمىشقا... تېخىچە تاڭ ئاتمايدۇ؟ نېمىشقا قۇياش... چىقمايدۇ؟

— ھە، — چېن شۇيەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندى، — قار ياغقاندا كۈن چىقمايدۇ. ئالدىرىما، تاڭ يورۇشقا ئاز قالدى.

شىنيۈ بېشىنى بوشقىنا لىڭشىتىپ كۆزىنى يۇمدى. قۇياش بولمىسىمۇ تاڭ ھامان ئاتىدۇ، ئۇ بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئەمما تېزراق تاڭ ئاتقان بولسا، ئۇ چۇ مۇئەللىمنى كۆرەلەيتتى. ئوقۇتقۇچىسىنى بالدۇرراق كۆرۈشكە نەقەدەر تەشنا - ھە!

شىنيۈ چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى لىپىلداپ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

— شىنيۆ، — دېدى چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ قولىنى تۇ-تۇپ تۇرۇپ، — بىردەم تىنچ يات، گەپ قىلما.
شىنيۆنىڭ لەۋلىرى يەنىلا تىترەۋاتاتتى.
چېن شۇيەن قۇلىقىنى شىنيۆنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئاپاردى.
— مېنىڭ... كۆڭلىكىمنىڭ... يانچۇقىدا...
— ھە... — چېن شۇيەن ئالدىراپ شىنيۆنىڭ مەيدە يانچۇقىنى سىلاشتۇردى، قولىغا چىرايلىق ھەل بېرىلگەن، «بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» دېگەن خەت يېزىلغان مەكتەپ ئىزنىكى چىقتى.
چېن شۇيەن تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئىزناكنى شىنيۆنىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى. ئىزناك شىنيۆنىڭ ھەربىر قېتىم تىنىشى بىلەن يېنىك كۆتۈرۈلەتتى. شىنيۆ كۆزىنى يۇ-مۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى كۈتۈشكە باشلىدى... ھايال ئۆتمەي، نەپەس ئېلىشىمۇ، يۈرىكىنىڭ سوقۇشىمۇ ئاستىلاپ كەتتى، چۇ يەنچاۋ تېخىچە كەلمەيۋاتاتتى.
جىددىيچىلىكتە نەپەس ئالغۇدەكمۇ ماجالى قالمىغان چېن شۇيەن ئالدىراپ سائىتىگە قارىدى، سائەت ئالتىدىن بەش مىنۇت ئۆتكەنىدى. يول بەك يىراق بولغاچقا، چۇ يەنچاۋ تېخىچە كەلمەي-ۋاتاتتى. تاڭنىڭ سۈس يورۇقى ئاستا - ئاستا دېرىزىدىن كى-رىشكە باشلىدى.
شىنيۆنىڭ لەۋلىرى يەنە تىترەپ ئاۋازى پەرق ئېتەلمىگۈ-دەك دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى:
— تاڭ... يورۇدىمۇ؟
— ئاز قالدى، — چېن شۇيەن دېرىزە سىرتىنى كۆرسى-تىپ تۇرۇپ دېدى، — قارىغىنا، تاڭ يورايلا دەپ قالدى.
— ھە... — شىنيۆ سۆيۈنۈش ھەم ھەيرانلىق ئىچىدە كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ شەرق تەرەپكە قارىدى، — مەن... ھېچ... كۆرەلمەيمەنغۇ؟

— شىنيۆ! كۆ. . . كۆرەلمەيۋاتامسەن؟ — تيەنشىڭ ئالا-قزادە بولۇپ كەتتى.

— كۆرەلمەيۋاتىمەن. . . — شىنيۆ كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، كۆز ئالدى قاپقاراڭغۇ ئىدى، ھېچنېمىنى كۆرەلمەيتـ-تى، — ئاكا. . . سەن قەيەردە؟

— شىنيۆ، مەن سېنىڭ ئالدىڭدا، — تيەنشىڭ ھودۇقۇش ئىچىدە شىنيۆنىڭ قولىنى تۇتتى، — ماڭا قارىغىنە!

— كۆرەلمەيۋاتىمەن. . . — شىنيۆنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇ-مىدسىزلىك ئىچىدە تاراملاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟ نېمىدەپ ئاكىسىنى، يەڭگىسىنى كۆرەلمەيدۇ؟ ئەمدى دادىسىنى، ئاكىسىنى، چۇ مۇئەللىمنى كۆرەلمەسمۇ؟

— چۇ. . . — شىنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمىنى بار كۈچى بىلەن چاقىرىۋېدى، ئەمما بۇ ئىسمىنىڭ بىرىنچى بوغۇمى ئارانلا چىقتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ. . . — تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن دەھشەتلىك بىر ۋەھىمە ئىچىدە قالدى.

دوختۇر - سېستىرالار شىنيۆنى جىددىي قۇتقۇزۇشقا كىر-رىشتى. . .

چۇ يەنچاۋ يولدا ئىدى. يول مۇز تۇتۇپ كەتكەچكە، ئاپتو-بۇس تولىمۇ ئاستا ماڭدى. قىممەتلىك ۋاقتى زايە بولغانسېرى چۇ يەنچاۋنىڭ ئىچى تىتىلداپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ تيەنشىڭگە شىنيۆ ئويغانغان زامات ئۆزىنىڭ تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ يېتىپ بارىدى-غانلىقىنى ئېيتىپ قويۇشنى تاپىلىغانىدى. بۇ چاغدا شىنيۆ ئويغانغانمىدۇ؟ شىنيۆنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈۋەرمەي يېنىغا تېز-راق بېرىش كېرەك.

كۆزەينەكنى ياشلىرىدا نەمدەلگەن لۇ دوختۇر ئېغىر ئۇھ

تارتىپ تىڭشىغۇچنى قولىقىدىن ئالدى ۋە قوتقۇزۇش ئاپپاراتىنىڭ شىلەنكىسىنى چۇشۇرۇۋەتتى، ئاندىن ئەڭ ئاخىرقى مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىپ شىنيۆنىڭ ئېچىلىپ قالغان ئاغزىنى ۋە يېرىم يۇمۇلۇپ قالغان كۆزلىرىنى يۇمدۇردى.

شىنيۆ ئۆزى كۈتكەن ئادەمنى ساقلىيالماي، ئاخىر كېتىپ قالدى. بۇ دۇنياغا ئۇنىڭ چەكسىز مۇھەببىتىمۇ، نەپرىتىمۇ بار ئىدى، ئەمدى ئۇ بۇ دۇنيادىن مەڭگۈگە ئايرىلدى.

سېسترا تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاپئاق كىرلىكنى شىنيۆنىڭ بەدىنىگە باشتىن بويى ياپتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! — چېن شۇيەن كارىۋاتقا ئۆزىنى ئېتىپ سىڭلىسىنى چىڭگىدە قۇچاقلىۋالدى، لېكىن شىنيۆ ئەمدى ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالمايتتى.

· سېسترا چېن شۇيەننى قولىدىن تارتىپ ئۆرە قىلغاندىن كېيىن، شىنيۆ ياتقان تۆت چاقلىق كارىۋاتنى ئىتتىرىپ جەسەتخانىغا ئېلىپ ماڭدى.

— ياق! ئۇ ئۆلمىدى! ئۇ نېمىشقا ئۆلگۈدەك! — تيەنشىنىڭ شىردەك ئېتىلىپ بارغان پېتى سېسترانى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ سىڭلىسىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە تولىمۇ پەريادلىق ئاۋازدا توۋلاپ كەتتى، — شىنيۆ! شىنيۆ!

شىنيۆدىن ھېچقانداق سادا كەلمەيتتى. تيەنشىڭنىڭ قۇلىقىغا جاۋاب ئورنىدا ئاچچىق يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! — تيەنشىڭنىڭ قان تومۇرلىرى ھېلىلا يېرىلىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى، — ئۆلۈپ كېتىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، سەن تېخى ھايات!

شىنيۆ ئەمدى ئۇنىڭ سوئالىغا مەڭگۈ جاۋاب بېرەلمەيتتى.

تيەنشىڭنىڭ بازغاندەك مۇشتلىرى قارسىلداپ كەتتى، قان تولغان كۆزلىرى ئەتراپقا دەرغەزەپ بىلەن تىكىلدى. ئۇنىڭ كىمدۇ بىرىدىن ئۆچ ئالغۇسى باردەكلا قىلاتتى، لېكىن رەقىبى-

نى تاپالمايتتى.

دوختۇرمۇ، سېستىرامۇ تيەنشىڭنى توسمىدى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىمۇ ياش ئەگىپ تۇراتتى.

تيەنشىڭ ئاخىر بېشىنى هالسىزغىنا ساڭگىلاتتى، كۆز ياشلىرى سىڭلىسىنىڭ يۈزىگە تاراملاپ قۇيۇلۇپ كەتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ... — تيەنشىڭ شۇ بىر سۆزنى ئاستا تەكرارلاپ سىڭلىسىنى كارىۋاتتىن ئېھتىيات بىلەن ئالدى - دە، قوش قوللاپ كۆتۈرگىنىچە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، — شىنيۆ، ئۆيگە قايتايلى، ئاكاڭ بىلەن ئۆيگە قايتقىن!

تاڭ ئاخىر يورۇدى. تولىمۇ سەت تۇتۇلۇپ كەتكەن قوغۇشۇن رەڭلىك ئاسماندىن قار گۈللىرى توختىماي چۈشەتتى...

چۇ يەنچاۋ شىۋىرغان ئىچىدە دوختۇرخانىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە شىنيۆ ياتقان كۆزىتىش ئۆيىگە — تاختىسى كۆزگە چېلىقىش بىلەن ئادەمنىڭ يۈرىكى تىترەپ كېتىدىغان جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىردى...

شىنيۆنىڭ كارىۋىتى قۇرۇق ئىدى.

چۇ يەنچاۋ تېڭىرقاپ قالدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ قەيەردە؟

ئۇ شىنيۆنىڭ نەدىلىكىنى بىلەلمەي ئەتراپقا ئالاڭلاپ قاردى، ئۇنىڭ ئۆيدىكىلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

چۇ يەنچاۋ كۆزىتىش ئۆيىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشىغا، بىرەيلەن كېلىپ جىمىدە ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

بۇ لۇ دوختۇر ئىدى.

— لۇ دوختۇر، شىنيۆ قېنى؟ — چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى.

لۇ دوختۇرنىڭ كۆزەينەك ئاستىدىكى ياشقا تولغان كۆزلىرى چۇ يەنچاۋغا جىمىدە تىكىلدى:

— مەن. . . شىنيوّنى سىز كەلگۈچە ساقلاپ بىرەلمىدىم!
— ئاھ! — چۇ يەنچاۋ خۇددى يۈرىكىنى بىرى قوچۇۋاتقاندەك ئىچىنىشلىق توۋلىدى، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسى بەربات بولغانىدى.

. . .

چۇ يەنچاۋ لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان كوچىدا ھېچنېمىگە قارىماي يۈگۈرۈيتتى، يولدا كېتىۋاتقانلار ئۇنىڭغا يول بوشىتاتتى، ماشىنىلار ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە تورمۇز بىرىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە قىزىل چىراغمۇ كۆرۈنمەيتتى، بۇ دۇنيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قۇرۇقدىلىنىپ قالغاندەك، شىنيوّنىڭ خىيالىي سىماسىدىن باشقا ھېچنەرسە كۆزىگە چېلىقمايتتى. ئىچىدە: «شىنيوّ! مېنى ساقلاڭ!» دېگىنىچە توختىماي يۈگۈرۈيتتى.
«بىلىمدان» قەسرى ئاپئاق قارغا پۈركەنگەنىدى.
شىنيوّنىڭ مېيىتى تۆر ئۆيگە قويۇلغانىدى، تېنىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم «يۇيۇلۇش»نى كۈتۈپ كارىۋاتتا جىممىدە ياتاتتى، ئۈستىگە ئاپئاق كىرلىك يېپىلغانىدى، تارتىپ قويۇلغان ئاق پەردىگە ئەرەبچە مۇنۇ خەتلەر يېزىلغانىدى:

ھەرقانداق بەندە ئاللانىڭ ئىرادىسىسىز ئۆلمەيدۇ. ئادەمنىڭ ھاياتى قىسمەتكە پۈتۈلگەن بولىدۇ. بىز ھەممىمىز ئاللانىڭ بەندىلىرى. بارىدىغان يېرىمىزمۇ ئاللانىڭ دەرگاھىدۇر.

چىرايى تامدەك تاتارغان خەن زىچى، يۈرىكى لەختە - لەختە قان بولغان تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن شىنيوّنىڭ مېيىتىنى ساقلاۋاتاتتى.
چىرايى ئۆلۈكنىڭكىگە ئوخشاپ قالغان، كۆزى نامەلۇم بىر نۇقتىدا قېتىپ قالغان چۇ يەنچاۋ تۇيۇقسىز ئۆلارنىڭ ئالدىدا

پەيدا بولدى ۋە خىرقىراق ئاۋازدا شىنيۆنىڭ ئىسمىنى چاقىردى:
— شىنيۆ! شىنيۆ...
خەن خانىم چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ... ئۇ نېمىشقا كەلدى؟
— چۇ مۇئەللىم! — چېن شۇيەن ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى.
تيەنشىڭ بارغان پېتى چۇ يەنچاۋنى چىڭگىدە قۇچاقلاپ ھۆڭ-رەپ يىغلاپ كەتتى:
— كېچىكىپ قالدىڭىز! كېچىكىپ كەلدىڭىز!
— شىنيۆ قېنى؟ شىنيۆ!... — چۇ يەنچاۋنىڭ ھەممە يەردىن شىنيۆنى ئىزدەۋاتقان ھەسرەتلىك كۆزلىرى ئاپئاق پەر-دىگە تىكىلدى.
خەن خانىم ئالدىراپ قالدى، قوللىرىمۇ، ئاۋازىمۇ ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى.
— بولمايدۇ... ياق...
خەن خانىم چۇ يەنچاۋغا شىنيۆنى يەنە كۆرسىتىشنى خالى-مايتتى. مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىتنى ئاللانىڭ قېشىغا مۇقەددەس ئېتىقادى بىلەن كېتىشى كېرەك، بىر دىنسىزغا قىزىنى كۆر-سەتسە قانداق بولىدۇ؟
— ئانا! — چېن شۇيەن قېينانىسىغا ئېچىنىشلىق يې-لىندى، — ئۇنى كۆرگىلى قويايلى، ئەڭ ئاخىرقى قېتىم يۈزى-نى كۆرۈۋالسۇن...
كۆز ياشلىرى يامغۇردەك قۇيۇلۇۋاتقان تيەنشىڭ ئانىسىغا غەزەپ بىلەن ئالايدى:
— كۆزى يۇمۇلغان ئادەمنى يەنە قانداق قىلماقچى ئىدىڭ!...
— ئاھ خۇدا! — خەن خانىم جايىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. قارىغاندا، ئالدىدىكى بۇ ئادەمنى كەتكۈزۈۋېتىشى

مۇمكىن ئەمەستەك قىلاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئاق پەردىنى شارتتىدە قايرىۋەتتى. شىنيۆنىڭ چىرايى ئېنىق كۆرۈندى.

شىنيۆ! بۇ شىنيۆمۇ؟ ئۇ ئىككى يىل ئىلگىرى يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىنگلىزچە پاراڭلاشقاچ ياتاققا ئەكىرىپ قويغان شىنيۆ شۇمۇ؟ بېيجەيدە ئۇنىڭ بىلەن كەسىپ ۋە غايە توغرۇلۇق هاياجان بىلەن پاراڭلاشقان شىنيۆ شۇمۇ؟ نامسىز كۆل بويىدا، ئايدىڭدا بايرونىنىڭ شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەندە جىمىمىدە ئاڭلىغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ غەربىي هۇجرىدا ئۇنىڭ بىلەن يانمۇيان ئولتۇرۇپ تەرجىمە توغرۇلۇق تەڭ مۇهاكىمە يۈرگۈزگەن شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ ئىككى يىلدىن بېرى ئاجايىپ زور جاسارەت بىلەن كېسەلگە جەڭ ئېلان قىلىپ، هاياتىنىڭ قىممىتى ئۈستىدە توختىماي ئىزدەنگەن شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ يۈرەك رىشتىلىرى مەهكەم چېگىلگەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمىغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ تېخى تۈنۈگۈن ئاخشاملا ئايرىلىش ئالدىدا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ شىنيۆ، ئاق رەخت ئىچىدىكى بۇ سىزمۇ؟ شىنيۆ!

چۇ يەنچاۋ رەختنىڭ بىر بۇرجىكىنى ئاچقانىدى، كۆز ئالدىدا شىنيۆنىڭ جانسىز چىرايى ئېنىق پەيدا بولدى.

شىنيۆ كۆزلىرىنى، ئاغزىنى مەهكەم يۇمۇپ، ئاپئاق مەڭزىدە سەل - پەل قىزىللىق ئەكس ئەتكەن هالدا جىمىمىدە ياتاتتى. سالىرگان ئوكۇلى ئۇرۇلغان بولغاچقا، تېخى هاياتتەك، چىرايىنى ساقلاپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئاخشام ئايرىلىدىغان چاغدا ئۇ مۇشۇ هالەتتە ئۇخلاپ قالغانىدى، ئەمدى زادى ئويغانماسمۇ؟

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆز ياشلىرى شىنيۆنىڭ مەڭزىگە سىرغىپ چۈشتى، لېكىن شىنيۆدىن هېچقانداق سادا كەلمىدى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ ئىسمىنى مۇهەببەت بىلەن نەچچە

قېتىم چاقىردى، لېكىن شىنيۈدىن يەنىلا سادا كەلمىدى.

— شىنيۈ! شىنيۈ! . . . — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يەلكىلىرىدىن تۇتۇپ ئىرغىتتى. لېكىن، شىنيۈدىن يەنىلا سادا كەلمىدى.

شىنيۈ ئۇنى تاشلاپ كەتكەنىدى، ئەمدى مەڭگۈ قايتىپ كەلمەيتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتتى، يولدا كېلىۋاتقان چاغدىكى شېرىن خىياللىرى توزغاقتەك غايىب بولدى، نېرۋىلىرى ئەسەبىيلەشتى، قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر كۈچنىڭ تۈرتكىسىدە شىنيۈنىڭ يۈزىگە، كۆزلىرىگە، لەۋلىرىگە سۆيۈپ كەتتى. كۆز يېشى ئارىلاشقان بۇ سۆيۈش ئۇلارنىڭ تۇنجى قېتىم ھەم ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سۆيۈشۈشى، تۇنجى مۇھەببەت باسقۇچىدىكى ھەم مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىش ئالدىدىكى سۆيۈشۈش ئىدى.

خەن خانىم جايىدا تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئۆمرىگە كېلىپ بۇنداق زەربىگە ئۇچراپ باقمىغانىدى. بىر مۇسۇلمان كاپىر بىلەن سۆيۈشسە قانداق بولىدۇ؟ بۇ گۇناھ ئەمەسمۇ! ئۇ ھەم بۇنداق مۇھەببەتنىمۇ كۆرۈپ باقمىغان. مۇشۇنداقمۇ تەلۋە، مۇشۇنداقمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت بولامدۇ؟

خەن خانىمنىڭ قانلىرى تومۇرىدا قېتىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. ئاھ خۇدا، ئېيتقىنا، مەن ئەمدى قانداق قىلاي؟ زادى قانداق قىلاي؟ . . .

«بىلىمدان» قەسرى شۇ بىر دەقىقە ئىچىدە يۈرەكنى لەرزىگە سالغۇدەك دەرىجىدە جىمىپ كەتتى.

. . .

تىترەپ كېتىۋاتقان خەن خانىم بىردىنلا ئېسىگە كەلدى ۋە تۇيۇقسىز، ئېچىنىشلىق پەرياد چېكىۋاتقان چۇ يەنچاۋنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى:

— بالام، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، كېتىڭ، كېتىڭ،

بوران ئېچىنىشلىق ھۇشقۇيتاتتى، قار توختىماي لەپىلدەپ ياغاتتى. . .

تىيەنشىنىڭ بىلەن چېن شۇيەن سىڭلىسىنىڭ مېيىتىنى كېچە ـ كۈندۈز ساقلىدى. شىنيۈ ئۆلارنىڭ نەزەرىدىكى ئاي ئىدى، بۇ ئاي بولمىسا، ئۆلار ئۆزۈن كېچىنى قانداق ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيتتى.

خەن زىچىمۇ قىزىنىڭ مېيىتى يېنىدىن ئايرىلمىدى. شىنيۈ ئۇنىڭ ئالىقىنىدىكى گۆھەر ئىدى، بۇ گۆھەر بولمىسا، ئۇنىڭغا ئاشۇ مۇشەققەتلىك ئەگرى ـ بۈگرى يوللاردا ھەمراھ بولىدىغان نەرسىسىمۇ بولمايتتى.

خەن خانىم قىزى ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز دۇئا قىلدى. قىزى گۆدەك، كىچىك بولغاچقا، كىچىكىدىن ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ ناماز ئوقۇپ باقمىغانىدى، دىن توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلمەيتتى، لېكىن ئۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان ئەۋلادى، خۇدانىڭ بەندىسى ئىدى. ھەممىگە قادىر شەپقەتلىك خۇدا ئۇنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغاي، ياتقان يېرىنى جەننەتتە قىلغاي، ئۇنى دوزاخ ئازابىغا سالمىغاي!

بۈگۈن دېھقانلار كالېندارى بويىچە 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، ئىسلام كالېندارى بويىچە 9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئىدى. بۈگۈن كېچە قەدىر كېچىسى ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۈچۈن تولىمۇ قەدىرلىك ھېسابلىنىدىغان بۇ كېچىدە خۇدا «قۇرئان كەرىم»نى ئەرشتىن كۆكنىڭ زېمىنغا ئەڭ يېقىن قەۋىتىگە تاشلىغان، ئاندىن جەبرائىلنى بىرقانچە قېتىم مۇھەممەت پەيغەمبەرگە بۆلۈپ-بۆلۈپ بېشارەت بېرىشكە ئەۋەتكەن. «قۇرئان كەرىم» دە: «قەدىر كېچىسى مىڭ كېچىدىنمۇ قىممەتلىك كېچىدۇر» دەپ قەيت قىلىنغان. خەن خانىم قەدىر كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە

جايناماز ئالدىدىن نېرى كەتمەي خۇداغا سېغىندى، قىزىنىڭ ئۇن توققۇز يىلدىن بېرى يىغلىپ قالغان روزىلىرى، نامازلىرى ۋە بىلىپ - بىلمەي قىلغان گۇناھلىرى ئۈچۈن دۇئا قىلدى!

تۈن تەڭ بولدى. خەن خانىمنىڭ قۇلىقىغا ئاچچىق شىۋىر-غاننىڭ ھۇشقۇيتىشى، نېرىقى ئۆيدە مېيىت ساقلاۋاتقانلارنىڭ يىغىسى كىرمەيتتى. قەلبىدە دۇنيانىڭ دەخلىلىرىدىن خالىي بولغان، خۇدا بىلەن دەرقەمتە بولىدىغان سۆزۈك، پاكىز بىر بوشلۇق پەيدا بولدى. ئۇ خۇدانىڭ: «سېنىڭ قىزىڭ گۇناھسىز، بىغۇبار» دېگەن ھۆكمىنى ئاڭلىغاندەك بولدى، خۇدادىن قىزى-نىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەۋېتىپ ئىختىيار-سىز ياشلىرى تاراملاپ قۇيۇلدى. . .

خەن خانىم ئاللانىڭ ھۆكمىگە ئەلھۆكمىلىللا دېگەندىن كې-يىن، قىزى ئۈچۈن كۆپرەك سەدىقە بېرىپ، كۆپرەك ئۆشرە - زاكات قىلىپ، يېتىم - يېسىر، غېرىب - غۇرۇۋالارنىڭ بېشىنى سىلاشنى، كاتتا نەزىر بېرىپ قىزىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگەن موللا، قارىيلارنى توخۇ - قوي سويۇپ ئوبدان ئۇزىتىشنى كۆڭ-لىگە پۈكتى. . . شىنيۆ، ئاناڭ سەن ئۈچۈن ھەممىنى تەق قىلىپ قويىدى. خاتىرجەم كەتكىن. . .

شىنيۆ چىراغنىڭ سۇس يورۇقىدا ياتاتتى. خەن زىچى ئىپا-دىسىز بىر ھالەتتە قىزىنىڭ قولىنى چىڭڭىدە تۇتۇپ جايىدا قېتىپ ئولتۇراتتى، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ياش كېلىدىغاندەك قىلمايتتى، ياشلىرى قۇرۇپ تۈگىگەندى. ئۇ ئىسلام يوسۇنىدا مېيىتنى ئۆزۈن ساقلاشقا بولمايدىغانلىقىنى، شۇ كۈنى دەپنە قىلىش كېرەكلىكىنى ئوبدان بىلەتتى، لېكىن قىزىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا پەقەتلا قىيماۋاتاتتى. ئۇ يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ئاياللىنى مېيىتنى يەنە بىر كۈن ساقلاشقا ئۇناتتى. قىزى كەتسە، ئۇنىڭ يۈزىنى ئىككىنچىلەپ كۆرەلمەيتتى.

شىنيۆ ئۆيدە ئىككى كۈن تۇرۇپ قالدى. ئەمدى مېيىتنى

ئۆزنىتش كىرەك ئىدى، ئۈچ كۈندىن ئېشىپ كەتسە ھەرگىز بولمايتتى.

قار توختىدى، ھاۋا ئېچىلدى، قار قاپلىغان «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنى شىشىدەك سۈزۈلۈپ يۇلتۇزلار چاراقلاشقا باشلىدى.

ئاسماننىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە ھىلال ئاي كۆتۈرۈل-دى. ئۇ ئاي شۇنچىلىك سۈزۈك، شۇنچىلىك نۇرلۇق، شۇنچە-لىك گۈزەل ئىدى.

مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىدىكى قىزىل چىراغ ياندى.

مۇشۇ دەقىقىدە قانچىلىغان مۇسۇلمان ئاسماندىكى ئاشۇ ئايغا قاراۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆتۈرۈلگەنلىكى رامىزان ئېيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنىنىڭ ئاخىرلىشىپ، ئىسلام كالېندارى بويىچە 10 - ئاينىڭ باشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئەتە، ئىسلام كا-لېندارى بويىچە 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى روزا ھېيت ئىدى. پۈتكۈل دۇنيادىكى مۇسۇلمانلار ئوخشاش بىر كۈندە ئۆزىنىڭ كاتتا بايرىمىنى ئۆتكۈزەتتى.

تاڭ سۈزۈلۈپ بىر نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولغۇدەك بول-غان چاغدا مۇسۇلمانلار تەرەت ئېلىشىپ، ھېيت نامىزىنى ئۆ-تەش ئۈچۈن مەسچىتكە قاراپ ماڭدى.

1963 - يىلىنىڭ باھارى...

«بىلىمدان» قەسرى سۇرلۇك تۇس ئالغان، دەرۋازا يوغان ئېچىۋېتىلگەنىدى. پەتچىلەر توختىماي كىرگىلى تۇردى. بۇ-لارنىڭ ئىچىدە خەن ئائىلىسىنىڭ باردى - كەلدى قىلمىغىنىغا ئۇزۇن بولغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، ئادەتتە ئانچە كىرىپ - چىقمىش قىلمايدىغان قولۇم - قوشنىلار، چىجېنجەيدە خەن زىچى بىلەن بىللە ئىشلىگەن كەسىپداشلار، شىنيۆنىڭ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى، مەسچىتنىڭ ئەتراپىدا ئول-

توْرىدىغان قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال. . . ئىشقىلىپ جىق ئادەم بار ئىدى. . . بۇلارنىڭ ھەممىسىنى شىنيۈ ھايات ۋاقتىدا تونۇپ كەتمەيتتى، ئالدىغا دۇقۇرۇشۇپ قالسىمۇ ئىسمىنى نېمە-دەپ چاقىرىشنى بىلمەيتتى. ئەمما، ئۇلار خەن زىچېننىڭ شىنيۈ ئىسىملىك چىرايلىق بىر قىزنىنىڭ بارلىقىنى ئۇلارنىڭ ھەممى-سى بىلەتتى، يېقىن ئەتراپتىكى ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭلا ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈپ خۇيزۇلارنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلغانلىقىنى، لېكىن ئوقۇشنى ئاخىرىغا چىقىرالمىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇلار خەن زىچېننىڭ قىزىنىڭ قازا قىلغانلىقىنى ئاڭلاپلا ئۆزلۈكىدىن كەلگەنىدى. يېقىن ئۇرۇق ـ توغقانلار، قولۇم ـ قوشنىلار قىزنىڭ يۈزىنى كۆرۈۋالغاندىن كېيىن قات-تىق ھازا ئاچتى. قىزغا بولغان مۇسىبەتنى بىلدۈرۈپ تاۋاق ئېلىپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. پەتىگە كەلگۈچىلەر: «بۇ قىز ئاللانىڭ شاپائىتى بىلەن ئۇلۇغ ھېيت ـ ئايەمدە قازا قىپتۇ، ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئوچۇق بولىدۇ» دېيىشتى.

قارىي ـ موللاملار ئىمامنىڭ كەينىدىن «بىلىمدان» قەس-رىگە ئاستا كىرىپ كەلدى. شىنيۈنىڭ مېيىت نامىزىنى چۈشۈ-رىدىغانلار شۇلار ئىدى.

تيەنشىڭ دادىسىغا ۋاكالىتەن ئالدىغا چىقىپ ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇ تولا يىغلاپ ھالىدىن كەتكەن، ئېغىر مۇسىبەت ئازابىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەنىدى. لېكىن، ئۇ ھەرقانچە بولسىمۇ سىڭلىسىنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتى-ۋالغۇچە چىداشلىق بېرىشى كېرەك ئىدى، دادىسى سىڭلىسىنىڭ دەردىدە ماڭالماس بولۇپ قالغان، ئۆيدە دەپنە ئىشلىرىدا ئۆرە تۇرۇپ بەرگۈدەك ئەر كىشى قالمىغانىدى. دادىسى قەبرىستانلىق-قا بارسا بولمايتتى. يىقىلىپ قېلىپ كېلەلمەي قېلىشىمۇ مۇم-كىن ئىدى.

شىنيۆنىڭ مېيىتى يۇيۇلۇۋاتاتتى.
دىنىي ئەھكاملار بويىچە مېيىت يۇيۇشقا قازا قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ياكى روزا، نامازنى تەرك ئەتمىگەن، ئىمانى دۇرۇس مۇسۇلمان كىرەتتى. ئۇلار مېيىت يۇيۇشقا كىرسە ئۆلگۈچىنىڭ گۇناھى يېنىكلەيدۇ، دەپ قارىلاتتى. ئاياللارنىڭ مېيىتىنى ئاياللار يۇيۇشى كېرەك ئىدى. خەن خانىم بۇ ئىشقا تازا باب كېلەتتى. ئۇ غۇسۇل - تاھارەت ئالغاندىن كېيىن مەسچىتتىكى مەخسۇس مېيىت يۇيۇشقا كىرىدىغان ئاياللار بىلەن قىزنىڭ مېيىتىنى يۇدى. روسۇلىللا: «مېيىت يۇغان كىشى چوڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ. خۇدا ئۇنىڭ قىرىق گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ» دېگەنىكەن، خەن خانىم قىزنىڭ مېيىتىنى يۇيۇشقا كىرگىنى ئۈچۈن چوڭ ساۋابقا ئېرىشەتتى. ئادەملەرنىڭ بۇ دۇنيادا ئۆتكۈزىدىغان گۇناھلىرى ھەقىقەتەن جىق بولىدۇ، شۇڭا توختىماي توۋا - ئىستىغپار قىلىشى زۆرۈر بولىدۇ...
قورۇدا مۇڭلۇق قىرائەت ئاڭلاندى:

تىل، ھەرىكەت ۋە ئىستىبدات بىلەن بەجا كەلتۈرۈلگەن بارلىق دۇئا - تىلاۋەت ۋە نامازلارنىڭ ھەممىسى ئاللاغا خاستۇر. ئى پەيغەمبەر، ساڭا ئاللادىن مېھىر - شەپقەت، ئەمىنلىك تىلەيمىز. بىزگە ۋە ئاللانىڭ بارلىق مۆمىنلىرىگە ئاسايىشلىق ئاتا قىلغىن...

ئۆي ئىچىدە ئىسرىقدان شىنيۆنىڭ مېيىتى ئۈستىدىن ئۈچ قېتىم ئۆرۈلدى. خەن خانىم مېيىتنى يۇيۇشقا كىرىشتى. ئاۋۋال يۈزىنى، ئاندىن بىلەكلىرىنى، ئىككى پۇتىنى يۇدى. خەن خانىم شىنيۆنى تا شۇ كەمگىچە بىرەر قېتىم يۇيۇپ باقمىغانىدى. شىنيۆ، قىزىم، بوينۇمدا جىق ئىشلار قەرز قالدى. ئەمدى تولۇقلاپ بەرسەم رازىمۇسەن؟ شىنيۆ ھېچنېمىنى بىلمەيتتى،

ئانىسىنىڭ ئۆزىگە كېچىكىپ بەرگەن ئانىلىق مۇھەببىتىنى جىمـ
مىدە قوبۇل قىلىپ ياتاتتى. قىزىق سۇ خەن خانىمنىڭ كۆز
ياشلىرىغا قوشۇلۇپ شىنيۈنىڭ يۈزىگە، پۇت ـ قوللىرىغا تۆكۈـ
لەتتى. . .

چوڭ يۇيۇش باشلاندى. ئاۋۋال مېيىتنىڭ بېشىدىن ئايىغىدـ
غىچە بىر قېتىم يۇيۇلدى، ئاندىن چېچى، پۈتۈن بەدىنى ئەتىر
سوپۇن بىلەن يۇيۇلدى. بىر مۇسۇلمان مۇرتى ھاياتلىقىدا قاذـ
چىلىك گۇناھ ئۆتكۈزسۇن، تېنى قانچىلىك كىر ـ قاسماقتا
پۇتۇپ كەتسۇن، مۇشۇ قېتىملىق مۇقەددەس يۇيۇشتا ھەممە
مەينەتچىلىكلىرى پاكىز يۇيۇپ تازىلىناتتى.

خەن خانىم پاكىز لاتا بىلەن قىزىنىڭ بەدىنىنى سۈرتكەندىن
كېيىن ئۇچەيلەن ئۇنى كۆتۈرۈپ كىرلىك يېپىتىلغان كارىۋاتقا
ياتقۇزدى، ئاندىن ئۇنىڭ چېچىغا ئىپار چاچتى، پېشانىسىگە،
بۇرنىنىڭ ئۇچىغا، ئىككى قولىغا ۋە تىزىغا مۇز پارچىسى سۈرتـ
تى، بۇ، بىر مۇسۇلماننىڭ خۇداغا ئىبادەت قىلغان چاغدا يەرگە
تېگىدىغان يەرلىرى ئىدى.

خەن خانىم قىزىدىن ئايرىلىشقا قىيماي، شىنيۈدىن كۆز
ئۈزمەي قارايتتى، ئۇنىڭ تېنىنى ھە دەپ سىيلايتتى. لېكىن،
ئەمدى قىزىنى ئېلىپ قالغىلى بولمايتتى. قىزىنىڭ تېنىنى
كېپەنگە ئوراپ ئۈزىتىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى. روسۇللا:
«كىم ئۆلگۈچىگە ئاخىرەتلىك كىيىمى كىيدۈرسە، ئۇ ئالەمدە
ئاللا ئۇنىڭغا پەرىشتىلەرنىڭ كىيىمىنى ئىنئام قىلىدۇ» دېگەنـ
دى. خەن خانىم قىزىنىڭ تېنىنى ئۆز قولى بىلەن كېپەنلىدى.
ئۇ قىزىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن تولۇق تەييارلىق
قىلغان بولغاچقا ئانچە تېنەپ كەتمىدى. . .

شىنيۈنىڭ مېيىتى جىنازىغا سېلىنىپ بېشى غەربكە —
مەككىگە قارىتىلغان ھالەتتە قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلدى.

مۇسۇلمانلارنىڭ دەپنە مۇراسىمى ھەشەم ـ دەرەم قىلىنماي ئاددىي ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئەمما تولىمۇ سۈرلۈك بولىدۇ. ئۆلگۈچى ئۈچۈن بەجا كەلتۈرۈلىدىغان بۇ ئوپچە تىلاۋەت مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرىزدۇر. ھەر بىر مۇسۇلمان بەندىسىنىڭ ئۆلگۈچىلەرنى دەپنە قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. دەپنە مۇراسىمىدا ئادەتتىكى نامازلارغا ئوخشاش رۇكۇغا، سەجدىگە بارىدىغان ئىش بولمايدۇ، ئۆرە تۇرۇپلا دۇئاغا قول كۆتۈرۈلىدۇ، مۇزىكا قويۇلمايدۇ. مۇراسىمغا قاتناشقۇچى سۈكۈتتە تۇرۇپ ئۆلگۈچى ئۈچۈن دۇئا قىلغاندا، ئاللانىڭ ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلىدۇ، ئۇ. نىڭ ئۇلۇغلۇقى، شاپائىتى توغرۇلۇق ئويلىنىدۇ. دەپنە مۇرا. سىمىدا سادىق روھ ئاللاغا چەكسىز چوقۇنىدۇ، ھەربىر ئادەم ئۆز ھېسسىياتىنى دۇئا ئارقىلىق ئاللاغا ئىزھار قىلىدۇ. بارلىق مۇسۇلمان بەندىلىرى ۋە ئۆلگۈچىلەر ئۈچۈن ئارزۇ ـ تىلەكلىرد. نى بىلدۈرىدۇ. مۇراسىمغا چوقۇم ئەرلەر تاھارەت ئېلىپ قاتنى. شىشى كېرەك.

ئاياللار ئۆزلۈكىدىن مېيىت ئۇزاتقۇچىلارغا يول بېرىشتى. ھويلىنىڭ ئىچى ئادەمگە توشۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئېغىر ئۇھ تارتىپ، شىنيۈ ئۈچۈن جىمىدە قايغۇسىنى بىلدۈرمەكتە ئىدى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جىڭ شاۋجىڭ بىلەن لۇ شيۇجۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلار دەپنە مۇراسىمغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنىدى. ئۇلار چۇ مۇئەللىمنىڭ روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك تۇرقىنى كۆرۈپ، شىنيۈنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. بىر ئوبدان ياشاۋاتقان بىر قىز مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسە ـ ھە؟ تېخى يېقىندىلا ئۇلار بىلەن كۈلكە ـ چاقچاق قىلىشىپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئەمەسمى. دى! خەن شىنيۈ، كېسىلىڭىز راستتىنلا ساقايتقىلى بولمايد. غان ئېغىر كېسەل بولغىيمىدى؟ ئۇنداقلىقىنى بىلگەن بولساق،

دائىم كېلىپ سىزنى يوقلاپ تۇرماتتۇق، سىزگە ھەمراھ بول-
ماسمىدۇق. بۇنى جېك شاۋجىك بىلەتتى، لېكىن ئۇ بىر كەت-
كەنچە ئىككىنچى كەلمىدى. ئۇ ھەرقانچە تەڭقىسلىقتا قالىدىغان
ئىش بولسىمۇ شىنيۆنىڭ ئۆزىدىنمۇ ئېغىر ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى
نەزەرگە ئېلىشى كېرەك ئىدى. شىنيۆ، بۇ دۇنيا بىلەن خوشلى-
شىشتىن ئىلگىرى سىنىپىڭىزنى، ساۋاقداشلىرىڭىزنى سېغىن-
دىڭىزمۇ؟ مېنى سېغىندىڭىزمۇ؟ سىزگە قايسى ئىشتا يۈز كې-
لەلمەيدىغانلىقىمنى بىلەمسىز؟ چۇ مۇئەللىم سىزگە بىرەر گەپ-
نى دېگەنمىدى؟ مېنىڭچە چوقۇم دېگەن... لېكىن سىز چاد-
دۇرمىدىڭىز، ماڭا يەنە بۇرۇنقىدەكلا ئىشەنچ بىلەن مۇئامىلە
قىلدىڭىز. ئىچىڭىز تازا سىقىلغان بولغىيتتى؟ مەندىن نەپرەت-
لەنگەن بولغىيدىڭىز؟ ياق، شىنيۆ، مەندىن نەپرەتلەنمەڭ، مې-
نىڭ كۆڭلىڭىزگە ئازار بېرىش نىيىتىم يوق، سىزگە ياخشى
بولسۇن دەپ... ئەمدى سىز كەتتىڭىز، دۇنيانىڭ دەرد -
ئازابلىرىدىن قۇتۇلدىڭىز. لېكىن مەنچۇ، ئەسلىدىكى تۇگىمەس
يولۇمدا يەنىلا مېڭىپ كېتىۋاتىمەن. قەلبىمدە ئۈمىد - ئارزۇلى-
رىممۇ، قايغۇ - ئەلەملىرىممۇ تولا...

بىر ئايال ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى:

— نېمە قىلماقچىسىلەر؟ سىلەر نەدىن كەلگەن؟

— بىز... خەن شىنيۆنىڭ ساۋاقداشلىرى. شىنيۆ-
نىڭ... — دېدى كۆزلىرى ياش لۇ شيۇجۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ.

— سىلەر خۇيزۇمۇ؟

— ياق... — جېك شاۋجىك تېڭىرقاپ قالدى، — بىز
ئۇنىڭ سىنىپىدىكى...

جېك شاۋجېڭنىڭ گېپى تۈگىمەيلا ھېلىقى ئايال ۋابادىن
قاچقاندەك ئۇلارنى سىرتقا ئىتتىرىشكە باشلىدى:

— ياق، بولمايدۇ! بىزمۇ نامىزىغا كىرمىگەن يەردە سى-

لەرگە نېمە قويۇپتۇ؟ كېتىڭلار، تېز كېتىڭلار!...
جېك شاۋجىڭنىڭ كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياشلىرى ئېتىلىپ چىقتى.
— ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرۈۋالايلى، ئاخىرقى قېتىم!
— نېمە؟ مېيىت ئۆزىنىڭ ئىمانى بىلەن كېتىشى كې-رەك. ئۇنى ئەمدى ھېچكىم كۆرۈشكە بولمايدۇ، خەنزۇلارغا تېخىمۇ بولمايدۇ.
— بىزنى كىرگىلى قويسىڭىز! — دېدى لۇ شيۇجۇ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ يىغلىغىنىچە، — سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالايلى...
— نېمە كوتۇلدايسىز؟ مېيىت جىنازىغا سېلىنىپ بولغان تۇرسا! ئاھ خۇدا!
«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى جالاقىدە يېپىلدى.
شىنيۈنىڭ مېيىتى يېنىدا ئىمام بىلەن باشقا موللىلار غەربكە قاراپ ئۆرە تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بىرمۇنچە ئادەم بار ئىدى. يۈز ئادەم نامىزىنى چۈشۈرسە، ئۇ ئادەم ئۇدۇل جەننەتكە كىرەرمىش، شىنيۈنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا يۈزدىن ئار-تۇق ئادەم قاتناشقانىدى.
ئىسرىقدان موللىنىڭ قولىدىن ئۆتۈپ شىنيۈنىڭ مېيىتى ئۈستىدە ئايلىنىۋاتاتتى، مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ھويلا ئىچىنى بىر ئالغانىدى.
ئىمام ئىككى قولىنى چۈشۈرۈپ، كۆزىنى ئۇدۇلغا تىكىپ جىنازىنىڭ ئالدىدا سۈكۈتتە تۇرۇپ ئىچىدە ئايەت ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىككى قولىنى قۇلىقىغا يېقىپ تەكبىر ئېيتتى:
— ئاللاھۇ ئەكبەر!
مۇسۇلمانلار ئىمامغا ئەگىشىپ «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىش-تى. ئاندىن ئىككى قولىنى مەيدىسىدە تۇتۇپ ئىمامغا ئەگىشىپ سۈرە ئوقۇشقا باشلىدى:

ئى ئاللا! ساڭا ھەمدۇسانا ئوقۇيمىز. جىمى ھەمدۇسانا ساڭا خاستۇر. سېنىڭ نامىڭ مۇقەددەستۇر، ھۆرمىتىڭ يۈكسەكتۇر. بىر ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىن باشقا ئاللا يوق!

ئىككىنچى قېتىم تەكبىر ئېيتىلدى:

— ئاللاھۇ ئەكبەر!

مۇسۇلمانلار يەنە تەڭ سۈرە ئوقۇدى:

ئى ئاللا! ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە بەخت ئاتا قىلغىنىڭغا ئوخشاش مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئۈممەتلىرىگىمۇ بەخت - تەلەي ئاتا قىلغىن. بارلىق ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيە ساڭا مەنسۇپتۇر!

ئۈچىنچى قېتىم تەكبىر ئېيتىلدى:

— ئاللاھۇ ئەكبەر!

ئاندىن يەنە سۈرە ئوقۇلدى:

ئى ئاللا! بىزنىڭ تىرىكلىرىمىزنى، ئۆلگەنلىرىمىزنى، مېيىت نامىزىغا ھازىر بولغانلىرىمىزنى، ھازىر بولمىغانلىرىمىزنى، كىچىكلىرىمىزنى، چوڭلىرىمىزنى، ئەرلىرىمىزنى، ئاياللىرىمىزنى كەچۈرگەيسەن.

ئى ئاللا! تىرىك قالغانلارنى ئىسلام ئاساسىدا تىرىكچىلىك قىلدۇرغىن، سەن قەبزە روھ قىلغانلارنى ئىمان بىلەن قەبزە روھ قىلغىن.

ئى ئاللا! ئەگەر بۇ مېيىت ياخشى بەندە بولسا، ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىل، ئەگەر گۇناھكار بەندە بولسا، ئۇنى مەغپىرەت قىلغىن.

قورۇنىڭ ئىچىنى سۈرلۈك جىمجىتلىق باستى، ئاللاغا بول-
غان ھەمدۇ ساناdىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى. سۈرە مۇسۇلمانلارنىڭ
يۈرىكىدىن چىقىدۇ، ئۇلار ئاللانىڭ ئۆزىنىڭ ئۆتۈنۈشلىرىنى ئاڭلايدى-
غانلىقىغا ئىشىنىدۇ، ئۇلارنىڭ دىلىدا بىرلا ئاللا بار.

ئاسمان سۈپسۈزۈك ئىدى، سۈرلۈك جىمجىتلىق ئىچىدە
قورۇدا بىر بوم ئاۋازلا ئاڭلىناتتى:

— ئاللاھۇ ئەكبەر!

ئەڭ ئاخىرقى قېتىم «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىلگەندىن كېيىن
نامازغا تۇرغانلار ئوڭ ـ سول تەرىپىگە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم
ۋەرەھمەتۇللا» دەپ سالام بېرىشتى. ھەربىر مۇسۇلمان بەندىسى-
نىڭ مۈرىسىدە ئىككى پەرىشتە بولىدۇ، سول مۈرىسىدىكى پە-
رىشتە ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى، ئوڭ مۈرىسىدىكى پەرىشتە ساۋابلىق
ئىشلىرىنى يېزىپ ماڭىدۇ.

ھەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۆلگۈچىنىڭ روھى مۇ-
شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى، خۇدانىڭ دەرگاھىغا كېتى-
دىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

شىنيۈنىڭ جىنازىسى كۆتۈرۈلدى، ئۇنى ئۇزاق سەپەرگە
ئۇزىتىدىغان ۋاقىت كەلگەنىدى. «بىلىمدان» قەسرى ئۆزىنىڭ
بىر ئەزاسىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىش ئالدىدا تۇراتتى.

— شىنيۈ! شىنيۈ! . . . — چېن شۇيەن يىغلىغىنىچە
ئېتىلىپ بېرىپ جىنازىغا ئۆزىنى ئاتتى.

— شىنيۈ! شىنيۈ! — خەن زىچى قىزىنىڭ ئىسمىنى
خىرقىراق ئاۋازدا چاقىرىپ جىنازىغا ئۆزىنى ئاتتى.

ھەممەيلەن ئۆزىنى يىغىدىن تۇتالمىدى. لېكىن، شىنيۈنى ھېچ-
كىم تۇتۇپ قالالمايتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ماكانىغا مېڭىشى كېرەك ئىدى.

خەن خانىم يىغلاپ تۇرۇپ ئېرى بىلەن كېلىنىنىڭ قولىنى
تۇتتۇۋالدى:

— ئۇنى كەتكىلى قويۇڭلار، خاتىرجەم كەتسۇن! شىنيۆ، ماڭغىن بالام، ئۆيگە تارتىشمىغىن، يەتتە كۈندىن كېيىن سېنى يوقلاپ بارىمەن!

جىنازا ئالدىغا ئاستا سىلجىشقا باشلىدى. خەن زىچى جىنازىنىڭ بىر بۇرجىكىنى تۇتۇپ ئاران ماڭاتتى. . .

جىنازا قورۇدىن چىققاندىن كېيىن دەرۋازا ئالدىدا توختىتىپ قويۇلغان قارا ماشىنىغا سېلىندى.

خالتا كوچىنىڭ ئىچى شىنيۆنى ئۇزاتقىلى كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى.

مېيىتنى ئۇزاتقىلى بارىدىغانلار ماشىنىغا چىقىشتى، ماشىنا قوزغالدى. . .

چېن شۇيەن ماشىنىنىڭ كوزۇپىغا ئېسىلىپ يىغلايتتى. ئۇ ئائىلىلەرنىڭ مېيىت ئۇزىتىشقا بارسا نېمىشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. شىنيۆنى ئۇزاتمىسا قانداق بولىدۇ؟

تيەنشىڭ تۇيۇقسىز قولىنى سوزۇپ چېن شۇيەننى ماشىنىغا چىقىرىۋالدى، كىشىلەر ئۇنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋېتىشكە ئامالسىز قالدى، ئەلمىساقتىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئادەت بۇزۇلدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! . . . — خەن زىچى ھالسىز ئاۋازدا نالە - پەرياد چېكىپ قارلىق يەرگە يىقىلىپ قالدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! . . . — خالتا كوچىدا تۇرغان جېڭ شاۋجېڭ بىلەن لۇ شيۇجۇ ساۋاقدىشىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى.

ماشىنا بارغانسېرى ئۇزاپ كەتتى، ئۇلار ھەرقانچە قىلىپمۇ يېتىشەلمىدى.

ماشىنا چوڭ كوچىدا يۈرۈلدى. روزا ھېيت كۈنى بولغاچقا، مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يول ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان، قاتناش توسۇلۇپ قالغانىدى. كىشىلەر شىنيۆگە يول بېرىپ

سەممىي تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈپ قالدى. . .

قارىي - موللاملار يول بويى دۇرۇت ئوقۇپ ماڭدى.

تيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەن يول بويى جىنازىدىن قولىنى ئالمىدى.

ماشىنا شىنيۈ مەكتەپكە ماڭىدىغان يول بىلەن غەربىي شىمالغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئەمدى ئۇ بۇ يولدا ئۆيىگە ھەرگىز قايتىپ كېلەلمەيتتى!

ماشىنا شىنيۈ ئون يەتتە يىل ياشىغان قەدىمى پايتەخت بېيجىڭنىڭ شەھەر رايونىدىن ئايرىلدى. شىنيۈ ھەرگىز ئۇنتۇيالمايدىغان بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى، ئاندىن يېڭىيۈەننى ئايلىنىپ يەنشەن تېغى ئېتىكىدىكى يول بىلەن غەربكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

شىشەن تېغى ئاپئاق قار بىلەن پۈركەنگەنىدى. تاغ باغرىدىكى خۇيزۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئاپئاق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قارلىق يەردە شىنيۈ ئۇچۇن يېڭىدىن يەرلىك كولانغانىدى.

يىراقتا، بىر توپ دەرەخ ئاستىدا بىر ئادەم يېڭىدىن كولانغان يەرلىكنىڭ توپىسىغا جىممىدە قاراپ تۇراتتى.

مېيىت ئۇزاتقۇچىلار كەلدى. ئۇلار شىنيۈنىڭ جىنازىسىنى دەس كۆتۈرۈپ تېز - تېز قەدەملەر بىلەن يېڭىدىن كولانغان يەرلىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ يەردە چۇقان - سۈرەنلەر، «بىلىمدان» قەسىرىدىكىدەك ھۆكىرەپ يىغلاشلار ئاڭلانمىدى، جىممىدە ئېسەدەش ۋە قارنى دەسسەپ ماڭغان چاغدىكى غاچىلدىغان ئاۋازنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئەتراپ تىمتاس ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۆلگۈچىنى سۈكۈت ئىچىدە يەرلىككە قويۇشنى بىر خىل پەزىلەت دەپ قارايدۇ.

دەرەخ ئاستىدا تۇرغان ھېلىقى تەنھا ئادەم تىترەپ كەتتى، جامائەت تەرەپكە قاراپ جىممىدە ماڭدى، چەمى ئاستىدىن غاچىل-

داپ ئاۋاز ئاڭلىناتتى.
مېيىت ئۇزاتقۇچىلار يېڭى كولانغان يەرلىكنىڭ يېنىدا توختىدى. ھەممە ئادەم كېيىن ماكان تاپىدىغان، ئۆزلىرىنى ئۆستۈرگەن ئانا زېمىنغا تۇتاشقان گۆرگە تىكىلگىنىچە سۈكۈتتە تۇردى.
ھېلىقى تەنھا ئادەم يەرلىككە ئۇن ـ تىنسىز يېقىنلىشىپ جايىدا توختىدى.
— سىز... — شىنيۈنىڭ ئۆمۈرلۈك ئاشىقى چۇ يەنچاۋنى كۆرۈپلا چېن شۇيەن ئۆزىنى تۇتالماي قالدى، ئاغزىغا ھېچقانداق گەپ كەلمىدى.
تيەنشىڭ ھەسرەت ئىچىدە چۇ يەنچاۋنىڭ يەلكىسىدىن قۇچاقلاپ قولىنى چىڭ سىقتى:
— شىنيۈنى ئۇزاتقىلى كېلىدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىم.
چۇ يەنچاۋ ئۈندىمىدى، چىرايى ئىپادىسىز، مۇزغا ئوخشاش سوغۇق ئىدى، يەرلىككە جىممىدە تىكىلىپ تۇراتتى. بىر تىرىك جان مۇشۇنداقلا كېتىپ قالسا ـ ھە؟ رىشتىسى مەھكەم چېتىلغان، مەڭگۈلۈك ئەقىدە باغلاشقان بىر جۈپ يۈرەكنى رەھىمسىز يەر مۇشۇنداقلا ئايرىۋېتەرمۇ؟
— مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى چۇشۇپ يەرلىكنى كۆرۈپ باقسۇن! — تولىمۇ قايغۇلۇق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.
بۇ ئاۋازدىن چۇ يەنچاۋمۇ، تيەنشىڭمۇ چۆچۈپ ئېسىگە كېلىشتى.
مۇسۇلمانلار ئۆلگۈچىنىڭ يەرلىكىگە چۈشۈپ يېتىپ بېقىپ، يەرلىكنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنىڭ مۇۋاپىق بولغان ـ بولمىغانلىقىنى، ئاستىنىڭ تۈز بولغان ـ بولمىغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۆلگۈچىنىڭ خاتىرجەم يېتىشى ئۈچۈن يەرلىككە چۈشۈپ قاراپ باقىدىغانلار ئۆلارنىڭ ئوغلى، ئاكا ـ ئىنىسى ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بولاتتى. شىنيۈنىڭ يەرلىكىگە چۈشۈپ قاراپ باقىـ

دىغان ئادەمدىن بۇ يەردە يالغۇز تيەنشىڭلا بار ئىدى.
تيەنشىڭ يەرلىككە سەكرەپ چۈشتى، ئارقىدىن چۇ يەنچاۋ- مۇ چۈشتى، تيەنشىڭ بۇنىڭدىن قاتتىق ھەيران قالدى، ئەمما ئۇنى توسمىدى، چۈنكى چۇ يەنچاۋمۇ شىنيۈنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى ئىدى. ئادەتتە بۇ قەبرىستانلىققا خەنزۇلارنىڭ كېلىشىگە بولمايتتى، لېكىن چۇ يەنچاۋنى چېن شۈيەن بىلەن تيەنشىڭدىن باشقا ھېچكىم تونۇمايتتى، مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى، باشقىلار چۇ يەنچاۋنى شىنيۈنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى دەپ چۈشىنىپ قالغانىدى.
چۇ يەنچاۋ غەرب تەرەپكە ئۈيۈلغان ئىچ گۆرگە قارىدى. ئۇ ئېللىپس شەكىللىك يوغان كامار بولۇپ، ئاستى تۇز، ئۈستى يۇملاق ھالەتتە ئىدى، ئىچى سوغۇق، خىرە يورۇق ئىدى. بۇ، شىنيۈنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانى ئىدى، ئۇنىڭ بەختسىز مەشۇقى مۇشۇ يەردە ياتاتتى.
چۇ يەنچاۋ زوڭزىيىپ تۇرۇپ ئىچ گۆرگە كىردى. ئىلگىرى بۇنداق يەرگە كىرىپ باقمىغان بولسىمۇ، بۇ گۆر چۇ يەنچاۋغا شۇنچە تونۇشتەك بىلىندى. بۇنداق ئىشنى قاچان، قەيەردە كۆر- گەن بولغىيدى؟ ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن گۆرنىڭ ئۈستىنى، ئۇچ تېمىنى، مۇزدەك يەرنى سىلىدى. ئەمدى شىنيۈ مۇشۇ مۇزدەك يەردە ياتاتتى. ئۇ يەنە بىر قولىدا بېقىنىغا پاتقان يەرلەرنى تۇزەشتۇردى، داڭگال، كېسەك پارچىلىرىنى ئېلىۋەت- تى، شىنيۈنىڭ خاتىرجەم يېتىشىغا ھېچقانداق نەرسە دەخلى قىلسا بولمايتتى.
چۇ يەنچاۋ ھەرقانچە قىلىپمۇ يىغىدىن ئۆزىنى تۇتالمىدى، شىنيۈ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىدىغان توپىدا ياتقىنىچە ئورنىدىن تۇرمىدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن كەتكۈسى يوق ئىدى. تيەنشىڭنىڭ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتتى. چۇ يەنچاۋنى زورمۇ زور تارتىپ تۇرغۇ- زۇۋېتىپ، دېدى:

— بولدى. . . شىنيۈنى ئەكىرەيلى!

يەرلىكنىڭ ئەتراپىدا تۇرغانلار شىنيۈنىڭ مېيىتىنى ئاستا تۆۋەنگە سۇنۇپ بەردى. چۇ يەنچاۋ بىلەن تيەنشىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ شىنيۈنى تۇتۇۋالدى ۋە باش تەرەپنى ئاستا ئىچ گۆرنىڭ ئاغزىغا توغرىلىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ قوللىرى توختىماي تىترەيتتى، ھېلىلا مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىدىغان شىنيۈگە قارىغانسېرى كۆز ياشلىرى توختىماي كېپەننىڭ ئۈستىگە، توپىغا ئاقاتتى. بۇ ئاخىرقى دەقىقىلەر ئىدى، چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۈنى قويۇۋەتكۈسى يوق ئىدى.

— ئۇنى قويۇۋېتىڭ، چۇ مۇئەللىم! — تيەنشىڭ ئىلاجسىز ئۇنىڭغا يالۋۇردى. ئىككى جۈپ قول شىنيۈنى ئاستا گۆرگە ئېلىپ كىردى.

— شىنيۈ، شىنيۈ. . . — چېن شۈيەن ئۇنىڭ ئىسمىنى يېنىك ئاۋازدا چاقىرىپ ئېسەدىگىنىچە يەرلىكنىڭ يېنىدىكى توپىغا يىقىلدى، — بۇ دۇنيادا مەنىلىك ياشىدىڭىز! . . .

مۇسۇلمانلار گۆرنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ شىنيۈ ئۈچۈن جىممىدە دۇئاغا قول كۆتۈردى.

كۆجە كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن، قەبرىستانلىقتا مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ياڭرىدى:

بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاغا، پۈتكۈل كائىناتنىڭ ئىگىسى، مېھىر - شەپقەتلىك ئاللاغا، قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ئاللاغا خاستۇر. بىز ساڭىلا تېۋىنىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز. بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن. سەن ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغانلارنىڭ يولى قەھر - غەزىپىڭگە ئۇچرايدىغانلارنىڭ يولى ئەمەس، ئازغانلارنىڭ يولىمۇ ئەمەس. . .

تيەنشنىڭ كىپەننى يىشىپ سىگىلسىنىڭ يۈزىنى ئاچتى. شىنيۈ ئۇزۇن كىرپىكلىرى تۆۋەنگە قايرىلغان كۆزلىرىنى مەھ-كەم يۇمۇپ، بېشى شىمالغا، يۈزى غەربكە قارىتىلغان ھالەتتە ياتاتتى، ئاپئاق يۈزىدە ئازراق قىزىللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. . .

چۇ يەنچاۋ شىنيۈگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. . .

ئۇ شىنيۈنى ئاق كۆڭلەك، ھاۋا رەڭ ئىشتان كىيگەن، ئېغىر چامادانى ۋە يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرگەن ھالەتتە يەنيۈەندە كۆرگەندى. . .

ئۇ نامىسىز كۆل بويىدا يولدىن ئېزىپ قالغان شىنيۈنىڭ خۇشاللىق ھەم چۆچۈش ئىچىدە ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەلگەن-لىكىنى كۆرگەندى. . .

ئۇ شىنيۈنىڭ كۆلدىكى ئېرەن دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان كىچىك ئارالدا ئۆزىگە قايرىلىپ قارىغانلىقىنى كۆرگەن-دى. . .

ئۇ شىنيۈنى بەند قىلىنىۋالغان كېسەل كارىۋىتى ئالدىدا ئۇ-نىڭ بىلەن قىلغان پاراڭلىرىنى ئەسكە ئالدى.

«مۇئەللىم. . . بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت بارمۇ؟»

«سىزگە ئېيتاي، شىنيۈ، سىزنى تۇنجى كۆرگەن چېغىم-دىن باشلاپلا يوشۇرۇن ياخشى كۆرۈپ كەلگەنىدىم.»

«تەقدىر، سىزنى مېنى كۈتۈشكە بۇيرۇغانىكەن.»

«بىز مۇھەببەت ئۈچۈن بەدەل تۆلىدۇق ھەم مۇھەببەتكىمۇ ئېرىشتۇق. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز شۇنچىلىك چوڭقۇر، كۈچ-لۈك، مەڭگۈلۈك. . .»

«مۇھەببىتىمىز چوڭقۇر بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇزۇنغا بارال-ماس. مەن ھامان بىر كۈنى سىزنى تاشلاپ كېتەرمەن. . .»

«سىزنى ھەرقانداق ۋاقىتتا تاشلاپ كەتمەيمەن. ئىككى جان بىر يەرگە كەلسە قانچىلىك زور كۈچ ھاسىل بولىدۇ؟ مەن سىزنى يۆلەپ، يۇدۇپ، سۆرەپ بولسىمۇ ئېلىپ ماڭىمەن،

«ئالياسكا» دىن ئېلىپ چىقىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ گۈزەل ئەتىمىز بارلىققا كېلىدۇ.»

«ئادەمنىڭ بىر قېتىملىق ئۆزىنى تونۇش پۇرسىتىگە ئې-رىشكەنلىكى چوڭ نەتىجە، ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق!»

«چۇ مۇئەللىم، مەن ئۇچۇن ئازابلانماڭ. سىز ماڭا، ئۆزى-نى تونۇش بىر خىل بەخت، دېگەن ئەمەسمىدىڭىز. مەن ئەمدى ئۆزۈمنى تونۇدۇم. بەختلىك بىر ئادەمگە ئايلاندىم. ئىلگىرى ماڭا قىلغان غەمخورلۇقلىرىڭىزغا رەھمەت. بۇنىڭدىن كېيىن سىزنى ئاۋارە قىلمىسام دەيمەن!»

چۇ مۇئەللىم شىنيۆنىڭ هاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا لەۋلىرىنى تەستە قىمىرلىتىپ تۇرۇپ ئازابلىق ئاۋازدا: «چۇ...» دېگەنلىكىنى كۆرگەندەك بولدى.

— شىنيۆ، مەن بۇ يەردە، سىزنىڭ قېشىڭىزدا! — دېدى چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ مېيىتىدىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ.

شىنيۆدىن هېچقانداق سادا كەلمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈ-لۈك ماكانىدا جىممىدە ياتاتتى، كۆزلىرىدە چوڭقۇر بىر ئوي قېتىپ قالغاندەك، چىڭ يۇمۇلغان لەۋلىرى نۇرغۇن گەپنى دېمەكچىدەك قىلاتتى. نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى، نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى هېچكىم بىلمەيتتى. ئۇنىڭ يۈزى غەرب تەرەپكە قارىتىلغانىدى، ئاتا - بوۋىلىرى ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى، پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئۆزىنىڭ بارىدىغان يېرىگە تېزراق بې-رىشقا ئۇندەۋاتاتتى...

ناهايىتى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتتى، ئىچ گۆرنى ئېتىۋېتىدىغان ۋاقىت بولغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم، ئەمدى ئۇنىڭغا... خوش دەيلى! — تيەنشىنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ بىلىكىدىن تارتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆگە خوش دېمىدى. گۆرنىڭ ئاغزىنى ئېتىد-

ـدىغان كىسەكلەرنى ئېلىپ جىممىدە دەستلەشكە باشلىدى. ئۇ گۆشتىن، كۆز يېشىدىن قۇپۇرۇلۇۋاتقان تام ئىدى.

گۆرنىڭ ئىچى بارغانسېرى خىرەلىشىپ شىنيۆنى كۆرگىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. چۇ يەنچاۋ سۇس بىر ئاق نۇرنى ئاران كۆرەلىدى... ئۇ چۇيەنچاۋنىڭ ئاسمىنىدىكى ئاي ئىدى، ئەمدى ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئاينى كۆرەلمەسمۇ؟

چۇ يەنچاۋ ئىشتىن توختاپ ئاشۇ ئاق نۇرغا جىممىدە قاراپ قالدى.

— بولدى... ئەمدى قارىماڭ، — دېدى تيەنشىڭ تىترەڭگۇ قوللىرى بىلەن ئاخىرقى بىر تال كىسەكنى سۇنۇپ بېرىۋېتىپ، — بۇنداق قىلىسىڭىز ئۇ قانداق كېتەلەيدۇ؟ بىز قانداق... ياشايمىز؟

چۇ يەنچاۋ تيەنشىڭ سۇنغان كىسەكنى ئالمىدى... ئۇ شىنيۆ بىلەن ئۆزىنى ئۆز قولى بىلەن ئايرىۋېتىشنى، مەڭگۇ ئايرىۋېتىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆز ياشلىرى ئاخىرقى كىسەككە توختىماي قۇيۇلاتتى. يۈرىكى مۇجۇلۇپ كەتكەن تيەنشىڭ ئاخىر چىدىيالماي، سۇس بىر نۇر پىلىلداپ تۇرغان ئۇ كىچىككىنە كامارنى ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋەتتى.

چۇ يەنچاۋ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپلا قالدى، ئۆزىنى شىنيۆ بىلەن چەكسىز قاراڭغۇلۇق ئىچىگە شۇڭغۇپ كېتىۋاتقاندەك سەزدى، كۆزىنى ئاچقاندا ئالدىدا شىنيۆ يوق ئىدى.

مۇسۇلمانلار قوللىرىغا ئىخلاس توپىسى ئېلىپ يەرلىككە تاشلاۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ ھاياتىمۇ ئاخىرلاشقاندەك، روھى بىلەن تېنى شىنيۆنىڭ يېنىدا قالغاندەك بىر ھالەتتە تۇرۇپ قالدى. ئەي ئادەملەر، مېنىڭ ئۇستۇمگىمۇ توپا تاشلاڭلار. بىزنى بىرلىكتە كۆمۈۋېتىڭلار!...

شىنيۆ ئالەمدىن ئۆتۈپ يەتتە كۈندىن كېيىن «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەر شىشەنگە شىنيۆنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كەلدى. ئادەتتە مۇسۇلمانلار ئۆلۈپ كەتكەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يەتتە كۈندىن كېيىن يوقلاپ باراتتى. كېيىن ئون تۆت كۈن، يۈز كۈن، بىر يىل ئۆتكەندە ياكى مەرھۇمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە يەنە بېرىپ كۈجە كۆيدۈرۈپ دۇئا - تىلاۋەت قىلاتتى. شىنيۆ ئۆيدىن ئۇزاپ چىقىدىغان چاغدا ئاتا - ئانىسى قەبرىستانلىقتا بىللە كېلەلمىگەنىدى، ئانىسى يەتتە كۈندىن كېيىن بارىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. مانا بۈگۈن خەن خانىم ئېرىنى، تيەنشىڭنى، چېن شۈيەننى باشلاپ كەلدى. ئۇلار شىنيۆنى بەك سېغىنغانىدى، شىنيۆ ئۇلارنى كۈتۈۋاتقان بولغىيمىدى؟

مۇسۇلمانلار قەبرە بېشىغا يېمەكلىك، گۈلچەمبىرەك دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلمەيتتى، بىرەر تال كۈجە يېقىپ ياكى قىرائەت قىلىپ ماتەمنى بىلدۈرەتتى. «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەر شىنيۆ ئۈچۈن قەبرە تېشى ياسىتىشنى، تاشقا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئويدۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۆلگۈچىنىڭ قەبرە تېشىنى چوقۇم بالىلىرى قويۇشى كېرەك ئىدى، شىنيۆ تېخى قىز بولغىنى ئۈچۈن قەبرە تېشىنى ئاكىسى ياكى يەڭگىسى قويسىمۇ بولىۋېرەتتى. تيەنشىڭ بۇيرۇتۇپ قويغان قەبرە تېشى يەتتىنچى كۈنى پۈتۈشى كېرەك ئىدى، لېكىن تېخىچە پۈتمىگەنىدى. ئاخىر ئۇ قىرقى توشقاندا ئېلىپ كېلەرمەن، دەپ ئويلىدى.

ئۇلار ماشىنىدىن چۈشۈپ قەبرىستانلىققا قاراپ، ئېغىر قايغۇ ئىچىدە ئاستا ماڭدى.

شىشەن تېغىنىڭ چوققىلىرى كۈمۈش لىباسلىرىنى تېخى تاشلىمىغان، تاغ باغرىدىكى قار - مۇزلار ئېرىپ تۈگىگەنىدى. ئورمانلىقنىڭ ئارىسىغا جايلاشقان قەبرىستانلىقنىڭ بوزرەڭ تۇپ-

ـرىقىدا ئەگىز سۆلىرى ئېقىشقا باشلىغانىدى. قوياشنىڭ ئىللىق نۇرى ئاستىدا باھارنىڭ ھىدى دىماغقا ئۇرۇلاتتى. باھار كەلگەندى، لېكىن شىنيۈ بۇ قېتىملىق باھارنى كۆرەلمەيتتى.

زومچەك - زومچەك قەبرىلەر تولىمۇ جىق بولغاچقا، نەم يەردىكى كونا قەبرىلەر بىلەن يېڭى قەبرىلەرنى ئايرىماق ناھايىتى تەس ئىدى. ھەر كۈنى دېگۈدەك مېيىت قويۇلۇپ تۇرغاچقا قايسىسىنىڭ شىنيۈنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى ئايرىش تەس ئىدى.

شىنيۈنىڭ قەبرىسى تيەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەننىڭ ئېسىدە ئىدى. ئۇلار ئاتا - ئانىسىنى باشلاپ قەبرە ئالدىغا بارغاندا ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قالدى: قەبرە ئالدىدا ئاپئاق بىر قەبرە تېشى تىكلەنگىلىك تۇراتتى.

قەبرە تېشى ئاددىي، ئەمما پاكىز، ئاق ئىدى. بەك جىق نەقىشمۇ بېرىلمەي تاشنىڭ ئۈستى تەرىپىگە ھىلال ئاينىڭ رەسىمى ئويۇلغان، ئوتتۇرىسىغا يېشىل رەڭدە خەت ئويۇلغانىدى:

خەن شىنيۈنىڭ قەبرىسى

1943 —— 1963

قەبرە تېشى ئېگىز ئەمەس، شىنيۈدەك نازۇك ئىنچىكە ئىدى.

ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئەمەل نامىمۇ، ھېچقانداق ئىشلارمۇ خاتىرىلەنمىگەنىدى، چۈنكى شىنيۈنىڭ كىشىلەرنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك تۆھپىسى يوق ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇلگۇرەلمىگەنىدى، ئاددىيلا ئادەم ئىدى، ئۇنى پەقەت قېرىنداشلىرىلا بىلەتتى.

قەبرە تېشىدا تاشنى قويغان ئادەمنىڭ ئىسمى يوق ئىدى، ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانىدى.

15 ـ باب ئەلۋىدا

قايسى چاغ چىققاي دەپ تولۇن ئاينى مەن،
سورىدۇم ئاسماندىن، قولۇمدا شاراب.
بىلمىدىم تىلسىمنى ئۇندىكى قەسىر،
بولدىكىن قايسى يىل، قاي ۋاقىت بۇ تاپ.
شامالغا مىنگىشىپ كەتكۈم بولسىمۇ،
ئەنسىرەپ قالىمەن توڭلاپ كېتىشتىن،
سىرلىق ئاي قەسرىدە تىترەپ، لاغىلداپ.
ئايدىڭدا مەي ئىچىپ ئويناش بەك ھۇزۇر،
نە يەتكەي زېمىندا قالغانغا ياشاپ.

ئاسماندىن نۇر چېچىپ غېرىب كۆلبىگە،
ئاي بەرمەس زادىلا ئۇيقۇ كىشىگە.
يا ئۆچى بارمىكىن زېمىنغا ئۇنىڭ،
تولىدۇ نېچۈن بىر ھىجران پەيتىدە.
خۇشلۇققا جور ئىكەن قايغۇ ھەر ۋاقىت،
يۇرگەندەك ئاي يېرىم، گاھىدا پۇتۇن،
تەس ئىكەن ئايدىڭنى كۆرۈش ھەمىشە.
ئەمىنلىك يار بولسۇن نەدىلا بولساق،
سېغىنساق قارايلى ئايغا ھەر كېچە.

يەنيۇەن ئاي نۇرىغا پۈركەنگەن، نامسىز كۆلنىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار چاراقلاپ يېنىپ تۇراتتى.
كۆل بويىدىكى ئاينىڭ نۇرى بىلەن يورۇپ تۇرغان كىچىك

يولىدا چۈ يەنچاۋ يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي كېلەتتى.
«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنىدىكى ھىلال ئاي سۇزۇك
ھەم سوغۇق، نامسىز كۆلنىڭ ئاسمىنىدىكى تولۇن ئاي يۇملاق
ھەم نۇرلۇق، سۇيۋېن قوۋۇقىنىڭ ئاسمىنىدىكى ئاي خىرە ۋە
نۇرسىز ئىدى...

ئاي پاتتى، لېكىن يەنيۇەندە ئەمەس، ھاياتلىق بارلىققا
كېلىپ يەنە مەڭگۈ ئەمىن تاپىدىغان سېرىق تۇپراقتا پاتتى...

شۇنىڭدىن كېيىن ئاسماندا تولۇن ئاي كۆرۈنمەس بولدى.
تولۇن ئاي پەقەت چۈ يەنچاۋنىڭ قەلبىدىلا بار ئىدى، ئۇنىڭ
تارغىنىنا ياتىقىدا ئۆلمەس بىر مۇھەببەتنىڭ ئىزناسى — كىتاب
جاھازىسىدا ئىسكىرىپكا بىلەن ئورۇندالغان «لياڭ شەنبو بىلەن
جۇ يىڭتەي»نىڭ پلاستىنكىسى، «يېڭى ھېكايىلەر»نىڭ تەرجى-
مىسىنىڭ ئورىگىنالى بار ئىدى. شىنيۇ ھايات ۋاقتىدا بۇ كىتاب-
نىڭ تېزراق نەشردىن چىقىشىنى كۈتكەنىدى، ئېھتىمال، ھا-
زىرمۇ كۈتۈۋاتقاندۇ...

«بىلىمدان» قەسرىنى ئاي يورۇتۇپ تۇراتتى. غەربىي
ھۇجرىنىڭ ئالدىدىكى تاشئالما دەرىخى ئاپئاق چېچەكلىگەندى.
مەخسۇس قاشتېشى ساقلايدىغان ئۆيدە خەن زىچى ئۆزىنى ھەرقان-
چە قىلىپمۇ يىغىدىن توختىيالماۋاتاتتى.

ئاي نۇرى دېرىزە پەردىسىدىن ئۆتۈپ قاشتاش تىزىدىغان
جاھازىلارغا، خەن زىچىنىڭ سولغۇن چىرايىغا سېپىلەتتى. خەن
زىچى بىر تال گۆھەرنى تارىشاڭ قوللىرى بىلەن كۇندە سىيلايت-
تى. قىزىنىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭغا بەك ئېغىر كەلگەنىدى. ئۇ
تۇرۇپ تېنى بار، روھى يوق ئادەمدەك تۇرغان جايىدا بىر ئاش
پىشىم جىممىدە ئولتۇرۇپ كېتەتتى، تۇرۇپ ھاسىسىغا تايىنىپ
قورۇدا ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى، يەنە تۇرۇپ غەربىي ھۇجرىغا،
سۇرەتلىك تامغا، تاشئالما دەرىخىگە قارىغىنىچە بېشىنى ئىرغى-

تىپ ئۇھسىنىپ قويۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ «كۇلبە» سىگە سولىنىۋېلىپ بىر نۇقتىدىن كۆزىنى ئالماي ئولتۇرۇپ كېتەتتى. يېشى ئاتمىشتىن ئاشقىنى ئۇچۇن ئالاھىدە ھۇنەر - سەنئەت شىركىتى ئۇنى پېنسىيىگە چىقىشقا دەۋەت قىلغانىدى. دېمىسىمۇ ھايات چىرىغى ئۆچەيلا دەپ قالغان، كۇن بويى مەست ئادەمدەك ئاران ماڭىدىغان بۇ ئادەمنىڭ شىركەت ئۇچۇن يەنە ئىشلىگۇدەك ھالى قالمىغانىدى. ئەمدى ئۇ تۇزۇۋاتقان «قاشتېشى خاتىرىلىرى» دېگەن كىتاب باشقىلارنىڭ قولىغا قالىدىغان بولدى. بوپتۇ، بۇ يالغۇز ئۇنىڭلا ئىشى ئەمەس، قاشتېشى كەسپى ئايىغى ئۇزۇلۇپ قالمايدىغان ياخشى كەسىپ، قالغان ئىشلارنى كېيىنكىلەر داۋاملاشتۇرسۇن.

بۇ ئۆيدە خەن زىچىنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرىنى يەڭگىللىتىدىغان بىرەر جاي بولمىغىنى، سىرتقا چىققۇدەك مادارى قالمىغىنى ئۇچۇن، ئۇ كۇن بويى ئۆزىنىڭ ئۆيىدىن چىقمايتتى. جىق رىيازەتلەرنى تارتىپ بىر ئۆمۇر يېنىدا ئوبدان ساقلىغان، جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىمۇ يىتتۇرۇۋەتمەي كەلگەن، كېيىنىپ ئىشلىتىشكە كۆزى قىيماي كەلگەن قاشتاشلىرىلا ئۇنىڭ ھاياتىنى باغلاپ تۇراتتى. ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ تۇرالايدىغان نەرسىدىن ئاشۇ قاشتاشلىرىلا قالغانىدى. قاشتاش ئۇچۇنلا ياشايدىغان بىر ئادەمگە ئەمدى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئېغىر كېلەتتى. قاشتاش ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈۋرۈكى بولۇپ قالغانىدى.

1963 - يىلى 5 - ئايدا چېن شۇيەن كۆزلىرى قاپقارا، تيەنشىڭگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ئوغۇلدىن بىرنى تۇغدى. ئانىسىنىڭ قورسىقىدا تۇرۇپلا جىق قېقىندى - سوقۇندى بولغان بۇ بالا ۋىجىك، ئەمما تولىمۇ زېرەك ئىدى. ئىككى يىلدىن كېيىن چېن شۇيەن بىر قىز تۇغدى. بۇ قىزنىڭ ئاپئاق تېرىسى، چاقناپ تۇرغان يوغان شەھلا كۆزلىرى كىشىگە شىنيۆ-

نىڭ باللىق چاغلىرىنى ئەسلەتتى. بۇنىڭغا قارىغاندا، «قىز بالا ھامىسىنى تارتىدۇ» دېگەن گەپمۇ بىكار ئەمەس ئوخشايدۇ. نەۋرىلىرىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن تۇغۇلۇشى قىزىنىڭ دەردىدە جىق ئازاب تارتقان خەن خانىمنىڭ كۆڭلىنى يەڭگىللەتكەن، خەن زىچىڭگە ئازراق تەسەللى بەرگەن بولدى. خەن زىچى ئوغۇل نەۋرىسىگە «چىڭ پىڭ»، قىز نەۋرىسىگە «جيې لۇ» دەپ ئىسىم قويدى. خەن خانىم بىلەن تيەنشىڭگە بۇ ئىسىم بەك چىرايلىق ئاڭلىنىپ يېقىپ كەتتى. لېكىن ئۇلار خەن زىچىڭنىڭ نەۋرىلىرىگە قەدىمىي دەۋردىكى ئىككى داڭلىق شەمشەرنىڭ ئىسمىنى قويغانلىقىنى بىلمەيتتى، نېمىدەپ نەۋرىلىرىنى شەمشەرنىڭ نامى بىلەن ئاتىماقچى بولغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى. بەلكىم بۇنى خەن زىچىڭنىڭ ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەس!

1963 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، تېخىچە قايغۇ ئىچىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان چۇ يەنچاۋ لېكتورلۇققا ئۆستۈرۈلدى. بۇ يەن پروفېسسور ئۆلۈپ كېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا چۇ يەنچاۋدىن باشقا تۇزۇكرەك ئىز باسار چىقمىغىنى، ئۇنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتىدىن تەكشۈرۈش ئارقىلىق ھېچقانداق قۇسۇر تېپىلمىغىنى ئۈچۈن بولغان ئىش ئىدى. يەنە كېلىپ جېڭ شاۋجېڭ ئېيتقاندەك، «كاشىلا»مۇ قالمىغان، شۇنىڭغا ئەگىشىپ سۆز ـ چۆچەكلەرمۇ بېسىلىپ قالغان، ئۇنىڭ قاچانلا قارىسا سۆرىلىپلا يۈرىدىغان ئائىلە تارىخىمۇ ئەمدى باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقماس بولغانىدى.

1965 ـ يىلى 7 ـ ئايدا، چۇ يەنچاۋنىڭ ئون بەش ئوقۇغۇچىسى ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئوقۇتقۇچىسى بىلەن خوشلىشىدىغان چاغدا جېڭ شاۋجېڭنىڭ كۆڭلى تەسۋىرلىگۈسىز دەرىجىدە يېرىم بولدى. ماۋجۇشى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىگە بەرگەن يوليورۇقىدا، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ قارىمىقىدىكى ھەرقايسى جەمئىيەتلەرنىڭ ئون بەش يىلدىن بېرى پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى

ئاساسەن دېگۈدەك ئىجرا قىلمىغانلىقىنى، «بولۇپمۇ يېقىنقى بىرقانچە يىلدا شيۇجېڭجۈيىچىلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغانلىقى» نى تەنقىد قىلغاندىن بۇيان، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى داڭلىق ئەربابلار تېڭىرقاپ قالدى. جېڭ شاۋجېڭنىڭ ئانىسى «ئەجنەبىيلەر»، «ئۆلگەنلەر» قاتارلىق كىنو ـ تىياتىرلارغا رېژىسسورلۇق قىلغىنى، «پېتوفى كۇلۇبى»غا ئويۇن ئېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن كۈرەشكە تارتىلغانىدى. بۇ ئىش قاچانلا قارىـ سا روھلۇق يۇرىدىغان جېڭ شاۋجېڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كەم سۆز بولۇپ قالغانىدى.

جېڭ شاۋجېڭ بىلەن لۇ شيۇجۇ مەكتەپتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن دوستى بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن شىنيۆـ نىڭ قەبرىسىگە كەلدى.

ئۇلار شىنيۆنىڭ قەبرىسىگە جىممىدە قاراپ تۇرۇشتى.

— شىنيۆ، بىز كېتىدىغان بولۇپ قالدۇق. كېيىن پۇرـ سەت بولسا بېيجىڭغا كېلىپ سىزنى يەنە يوقلايمىز . . . — دېدى لۇ شيۇجۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ، ئاندىن جېڭ شاۋجېڭنىڭ يېڭىنى تارتتى، — سەنمۇ گەپ قىلمامسەن؟

جېڭ شاۋجېڭ ئۇزۇن سۈكۈتتىن كېيىن پىچىرلىدى:

— كىم تامچى، كىمچى، ياغاچچى ياسىغان نەرسىلەردىنـ مۇ چىدامىلىق نەرسىنى ياسىيالايدۇ؟ گۆركار! چۈنكى ئۇ ياسىـ غان قەبرە قىيامەت كۈنىگىچە مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتمايدۇ.

— بۇ . . . نېمە دېگىنىڭ؟ — سورىدى لۇ شيۇجۇ ھەيران بولۇپ.

جېڭ شاۋجېڭ سۇسلا جاۋاب بەردى:

— بۇ گەپنىڭ باشقا ئالاھىدە مەنىسىمۇ يوق. ئۇنتۇپ قالغان ئوخشىمامسەن، بۇ دېگەن «خاملېت»تىكى سەھنە سۆـ زى.

ئۇلار خېلى ئۇزۇن يىغلاپ تۇرغاندىن كېيىن، كۆز ياشلىـ

ـرى تۆكۈلگەن سېرىق توپىدىن ئېلىپ قەبرىنىڭ ئۈستىگە چې-
چىپ قويدى. ئاندىن شىنيۆنىڭ ياتاقتا ساقلىنىپ قالغان نەرسىـ-
لىرىنى ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن «بىلىمدان» قەسرىگە كەلدى.
ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەتسە، ئۇ نەرسىلەرنى ساقلاپ قويىدى-
غان ئادەم قالمايتتى.

خەن زىچى قىزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك بۇ ئىككى قىزنى،
شىنيۆنىڭ ئوقۇشقا كىرگەندە ئېلىپ كەتكەن يۈك - تاقلىرىنى
كۆرۈپ هوشىدىن كەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى...

1966 - يىلى 8 - ئايدا، «بىلىمدان» قەسرىنىڭ بېشىغا
ئېغىر بالايىئاپەت كەلدى. بۇنىڭدىن ئەسلا ساقلانغىلى بولمايت-
تى، بۇنىڭغا كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن يىگىرمە
نەچچە يىل ئاۋۋالقى بىر ئىش سەۋەب بولغاندەك قىلاتتى...

شۇ يىلى ئۈچ كاراتلىق بىر كۆك ياقۇت ئۈزۈكنىڭ يوقىلىـ-
شى چىچېنجەينىڭ كۆلىنى كۆككە سورۇۋەتكەنىدى.

خەن خانىم هېساباتچى لاۋخۇنى ئىشتىن بوشىتىۋەتكەندىن
كېيىن خەن ئائىلىسىنىڭ دۈشمىنى پۇ شۇچاڭ ئۇنى نۇرغۇن
پۇل ۋەدە قىلىپ دۇكىنىغا ئەپكىلىۋالدى. چىچېنجەي سېتىلىپ
كەتكەندىن كېيىن لاۋخۇ بىرى غۇربەتچىلىكتە ئۆتتۈۋاتقان تۇرمۇ-
شىنى قامداش، يەنە بىرى چەت ئەلدىكى خەن زىچىغا بولغان ۋىجدان
ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن خۇيىيۈەنجەيدە هېساباتچى بولدى.

بىر كۈنى، ساقچى ئىدارىسىدىكى خۇيىيۈەنجەيگە دائىم كې-
لىپ تۇرىدىغان بىر ساقچى يەنە قۇرۇق پاراڭ سالغىلى كەلدى.
لاۋخۇ ئۇنىڭ قولىدا خەن ئائىلىسىدىن يوقالغان هېلىقى كۆك
ياقۇت ئۈزۈكنىڭ تۇرغانلىقىنى ئۇشتۇمتۇت كۆرۈپ قالدى.

لاۋخۇنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتتى.

— بۇ ئۈزۈكنى... نەدىن ئالغانتىلە؟ — سورىدى ئۇ

بىلمىگەنگە سىلىپ ھىلىقى ساقچىدىن.

— قارا بۇنىڭ ئىپسىللىقىغا، — دېدى ئۇ ساقچى ئۆزۈكنى بارمىقىدىن چىقىرىپ كۆرەڭلىك بىلەن ئۇنىڭغا سۇنۇپ، — بۇنى مەن ئالمىغان. ئاشنام سوۋغا قىلغان. . . — ساقچى ئۆزىنىڭ سىرد-نى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى. ئۇنىڭ قايسىبىر خوجايىنىنىڭ ئو-چىنچى خوتۇنى بىلەن ئاشنا ئوينايدىغانلىقى كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا ئاللىبۇرۇن چىقىپ بولغانىدى.

لاۋخۇ ئۆزۈككە نازا سەپسىلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ھەيران بولۇپ خىلىغىچە گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى. بۇ خەن ئائىلىسىدىن ئىز - تىزسىز غايىب بولغان ھىلىقى كۆك ياقۇت ئۆزۈك ئىدى، بۇ ئۆزۈك ئۇنىڭغا بەك تونۇش ئىدى، ئۇنىڭ خاتالىشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئۆزۈك قانداق بولۇپ بۇ ساقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدۇ؟ لاۋخۇ ئۆزۈن ئويلاندى. . . ھە، توغرا، ئۆزۈك يوقىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن خەن خانىم-نىڭ دۇكىنىغا ماجاڭ ئوينىغىلى كەلگەنلەرنىڭ ئارىسىدا ئاشۇ ئايالمۇ بار ئىدى.

لاۋخۇ ھەممىنى چۈشەندى. قاتتىق سوقۇۋاتقان يۈرىكىنى تەستە ئىزىغا چۈشۈرۈپ ھىلىقى ساقچىغا: «بۇ ئۆزۈكنى ئەپقې-لىپ ئوبدانراق قاراپ باقسام» دەپ يالۋۇردى. ساقچى ماقۇل بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۆزۈكنى ئېلىپلا «بىلمىدان» قەس-رىگە قاراپ يۈگۈردى.

— ئاھ خۇدا! مەن ئاقلاندىم! مەن ئاقلاندىم. . . — لاۋخۇ خۇشاللىقىدا قاتتىق ۋارقىراپ كەلگەن پېتى خەن خانىم-نىڭ ئالدىدا يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى، ئاغزىدىن بۇلدۇقلاپ قان كەتتى.

خەن خانىم ئۆزۈكنى ئۇ ساقچىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى بىلەن تەڭ تۇرالامتى؟ خەن خانىم لاۋخۇغا ئۆزۈك ئۈچۈن ئالغان پۇلنى قايتۇرۇپ بەرگەندىن

كېيىن قار ـ يامغۇر يىغلاپ تۇرۇپ بىرمۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلدى. لېكىن، ئەمدى ئۇ لاۋخۇنى يەنە ئەكېلىۋالاي دېسە ئامال يوق ئىدى، چىجېنجەي سېتىلىپ بولغانىدى. لاۋخۇ ئاقلانغىنىغا بەك خۇش بولدى، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇششاق بالىلىرىنى يېتىم قالدۇرۇپ بۇ ئالەم بىلەن ۋىدالاشتى. . .

يىگىرمە نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ قېلىنىۋەرمەيدۇ. لاۋخۇنىڭ بالىلىرى چوڭ بولدى. بەش قىزى سېپى ئۆزىدىن ئىشچىلار سىنىپىغا تەۋە ئىدى. ئۇلار ئائىلىسىنىڭ جاپالىق ئۆتمۈشىنى، دادىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمىنى ئۇنتۇمىغانىدى. «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغانلار تازىلىنىۋاتقان» ئاشۇ يىللاردا ئۇلار ئۆتمۈشنى ئەسلەپ قالدى. ئۇلار دادىمىزنى كاپىتالىست ئادەم قاتارىدا كۆرمەي سىل قىلىپ ئۆلتۈردى، دەپ قارايتتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە خەن ئائىلىسى كاپىتالىست ئائىلىسى ئىدى. پۇ شۇچاڭ كاپىتالىست دېگەن نام بىلەن قولغا ئېلىنغانىدى. خەن زىچى توردىن چۈشۈپ قالغاننى ئاز دەپ يەنە دۆلەت كادىرى بولۇپ يۈرۈۋېرەمدۇ؟ ئائىلىسىنىڭ ئازابلىق ئۆتمۈشىنى ئويلىغانسېرى بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىدى، ئاخىر ئۇلار جانغا جان ئالماقچى بولدى.

بىر كۈنى سېرىق چاپان كىيگەن، بىلىكىگە يەڭ بەلگىسى تاقىغان بىر ناتونۇش يىگىت «بىلىمدان» قەسرىگە بوراندەك بېسىپ كىرىپ سۇرەتلىك تامنى چاقتى، ئايۋانغا سىزىلغان رەڭلىك رەسىملەرنى قارىدا بويىۋەتتى، خەن زىچىنىڭ كىتابخانىسىدىكى ئىشكىنى قومۇرۇپ بارلىق ساقلانمىلىرىنى ئېلىپ چىقتى. توردىن چۈشۈپ قالغان بۇ «كاپىتالىست»نىڭ شۇنچە جىق پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى ساقلاپ يۈرگەنلىكى ئۇنى قاتتىق ھەيران قالدۇردى.

لېكىن، ئۇ «قىزىل قوغدىغۇچى» خەن زىچى جېنى، هايا-
تى دەپ بىلىدىغان بۇ نەرسىلەرنى پۇل بېرىپمۇ سېتىۋالغىلى
بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ تىرىك تارىخنىڭ شاهىتى ئىكەنلىكى-
نى، دۆلەتنىڭ تېپىلماس بايلىقى ئىكەنلىكىنى، گۆگۈك سارد-
يىدا ساقلىنىۋاتقان قىممەتلىك بۇيۇملاردىن قېلىشمايدىغان-
لىقىنى بىلمەيتتى.

— قاشتاشلىرىمنى نەگە ئاپىرىشىسەن! . . . — جېنى ئا-
ران قالغان خەن زىچى كارىۋىتىدىن سەنتۈرەكلەپ چۈشۈپ پەر-
يادلىق توۋلىغىنىچە هېلىقى ئادەمنىڭ ئالدىغا تىزى بىلەن سۈرۈ-
لۈپ كەلدى. خەن خانىم بىلەن چېن شۇيەن يېلىنىپ تۇرۇپ
ئۇنى تەسلىكتە قوغدىغۇچىلارنىڭ ئالدىدىن ئېلىپ كەتتى، بول-
مىسا ئۇلارنىڭ خەن زىچىنى كەمەر بىلەن ساۋاپ ئۆلتۈرۈپ
قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

«قىزىل قوغدىغۇچىلار» خەن زىچىنىڭ قاشتاشلىرىنى قار!
ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ كەتتى هەتتا ئۆيدە چىچېنجەينىڭ ۋىۋىس-
كىسىمۇ قالمىدى.

خەن خانىم ئېرىنى يۆلەپ ساپاغا ياتقۇزدى، يىغلاپ تۇرۇپ
بەدىنىدىكى قان داغلىرىنى تازىلىدى، كۆز ياشلىرى توختىماي
قۇيۇلۇپ تۇراتتى.

خەن زىچى كېلىنى قايىنىتىپ كەلگەن يېشىل پۇرچاق شور-
پىسىنى ئىچمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ دۇنيادىن بەكلا سوۋۇپ
كەتكەنىدى، قىزىل قوغدىغۇچىلار ئۇنىڭ يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋې-
لىپ كەتكەنىدى. خەن زىچى ئۇ نەرسىلىرىنى هەرگىز ئۇنتۇيال-
مايتتى. ئۇ قاشتاشلارنىڭ هەممىسى ئالدىغا تۆت - بەش مىڭ
يىل، كەينىگە تۆت - بەش يۈز يىل بولغان قىممەتلىك، ئاز
ئۇچرايدىغان ماللار ئىدى. ئەمدى ئۇ بۇ نەرسىلەرنى نەدىن ئىزدەيدۇ؟
قاشتېشى بولمىسا، ئۇنىڭغا بۇ كۈننىڭ نېمە كېرىكى؟

— دادىسى، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، ئۇ نەرسىلەرنى دەپ

ۆزڭىزنى ئۆنچە قىينىماڭ! ـــ خەن زىچىنىڭ يېنىدا ئولتۇر-
ان خەن خانىم ئېرىنىڭ قورايدەك قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ
ۇنىڭغا ئىمكانقەدەر تەسەللى بېرىشكە تىرىشاتتى. ئەمەلىيەتتە
ۇنىڭ ئۆزىمۇ ئۇ نەرسىلەرگە چىدىيالماي قېلىۋاتاتتى. «ئالتۇن-
ىڭ باھاسى بار، قاشتېشىنىڭ باھاسى يوق» دېگەن گەپ بىكار
ېيتىلمىغان. ئاشۇ نەر لەر چىچېنجەينىڭ يادنامىسى، «بى-
لىمدان» قەسرىنىڭ ئاساسى ئىدى. ئېرى جاھاننىڭ باشقا يەر-
ىرىدە چۆرگىلەپ ئون يىلدىن كېيىنمۇ ئۇ نەرسىلەرنى ئۆز پېتى
ايتۇرۇپ كەلگەندە، خەن خانىم «ئەمدى كۆنلىرىمىزدىن غەم
ىلمايدىغان بولدۇق، نەۋرە - چەۋرىلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىمۇ
اپالەتكە ئىگە بولىدىغان بولدى» دەپ ئويلىغانىدى. پۇل ئادەم-
ىڭ تومۇرىغا ئوخشايدۇ، پۇل بولسىلا ئادەم قەددىنى تىك تۇتۇپ
ۇرەلەيدۇ، بولمىسا غەيرىتى سۇنىدۇ، بېشى چۈشۈپ كېتىدۇ.
ەلمىساقتىن تارتىپ ئادەملەر پۇلدىن ئايرىلالىغان، كۆنلىرىنى
اۋا يەپ ئۆتكۆزەلىگەن ئەمەس. ئەسلىدە «بىلىمدان» قەسرىدە
شۇنچە زور بايلىق بارلىقىنى ئەر - خوتۇن ئىككىسىدىن ئاللىبۇ-
ۇن قارا تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرىپ بولغان خەي ھاممىدىن
اشقا ئادەم بىلمەيتتى. ھۆكۈمەتمۇ. ئالاھىدە ھۈنەر - سەنئەت
ىرىكىتىدىكىلەرمۇ، قاشتېشى ساھەسىدىكىلەرمۇ، قولۇم -
وشنىلارمۇ خەن زىچىنى چەت ئەلدىن قۇرۇق قول قايتىپ
كەلدى، چىچېنجەي ۋەيران بولدى، «بىلىمدان» قەسرىنىڭ
ۇرۇق نامىلا قېپقالدى، دەپ ئويلايتتى. ئازادلىقتىن كېيىن
ئۇلارنىڭ باشقىلاردىن باياشات ياشىغىنىنى خەن زىچىنىڭ مائاش-
لىق كادىر ئىكەنلىكىگە باغلاپ چۈشىنەتتى. ئۇلارنىڭ تۈگىمەس
بايلىقى بارلىقىنى، سوپىتى ئەڭ تۆۋەن بىر قاشتېشىنى ئىشلى-
تىپ ئوغلىنىڭ مەرىكىسىنى كەڭ - كۇشادە ئۆتكۆزۈۋالغا-
لىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى ھەتتا تيەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەنمۇ
دادىسىنىڭ ئۆيىدە قۇلۇپلاپ ساقلاۋاتقان نەرسىلىرىنىڭ نېمىلى-

كىنى بىلمەي يۈرەتتى. بۇگۈن بۇ ئىشلارنى ھەممە ئادەم بىلدى.
قىممەتلىك نەرسىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئاز دېگەندەك، خەن
زىچى «كاپىتالىست» دېگەن قالپاقنى كىيدى، تاياق ـ توقماقنى
بولۇشىغا يېدى، تىل ـ ھاقارەتنى يەتكۈچە ئاڭلىدى ھەتتا بۇ
كۈنلەردە قۇدىسى ــ چېن شۈيەننىڭ دادىسىمۇ ئۇنىڭدىن ئوب-
دانراق ئەھۋالدا ئىدى. بۇلارنى ئويلىغاندا، قويۇق قورۇق باس-
قان تاتىراڭغۇ يۈزىدە كۈلكىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان خەن خانىم
قاتتىق ئۆرتىنىپ كېتەتتى، لېكىن ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپ-
كەندەك ئىش بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئېرىگە دەردىنى تۆكەل-
مەيتتى. خەن زىچىنىڭ جېنى ئارانلا قالغانىدى. ئەمدى كۆپرەك
ھالىغا يەتمىسە، كۆيۈنمىسە، ئۆينىڭ تۈۋرۈكى غۇلاپ چۈشەت-
تى، ئائىلە ۋەيران بولاتتى. شۇڭا خەن خانىم خۇددى پۇل ـ
مالنى چوڭ بىلىپ كەتمەيدىغاندەك تەلەپپۇزدا كۈندىن ـ كۈنگە
كۈچىيىۋاتقان قايتىدىن ئىگىلىك تىكلەش ئىستىكىنى زورمۇزور
بېسىپ، ئېرىگە يەنە تەسەللى بېرىشكە مەجبۇر ئىدى:

ــ دادىسى، پۇل ـ مال دېگەن قانچىلىك نېمىتى؟ «بىر
ئۆمۈر تاپقان پۇلدىن بىر ئۆمۈر قىلغان تىلاۋەت ياخشى» دەپتى-
كەن. پۇل ـ مال دېگەن ئاشۇنداق غايىب نەرسە. ئۇنى تۇغۇلغان-
لار ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن بىللە ئېلىپ چۈشەلمەيدۇ، ئۆلگەن-
لەر گۆرىگە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ دۇنيادا بايلىق تاپقانلار ئۇ
دۇنيادا گۇناھقا پاتىدۇ، بۇ دۇنيادا جاپا تارتقانلار ئۇ دۇنيادا
راھەت كۆرىدۇ. ئادەم تەقدىرگە تەن بېرىشى كېرەك. «كەلمە-
گەن تەلەيدە ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ» دەپتىكەن، ھېچنېمىمىز
قالمىغان تەقدىردىمۇ، سىز دادامغا شاگىرت بولۇپ كىرگەن
ۋاقىتتىكىدەك نامرات بولساقمۇ كۈنىمىزنى ئۆتكۈزۈۋېرىمىز.
دادىسى، كۆڭلىڭىزنى توقراق تۇتۇڭ...

ئۇلار ئۇچۇن ياش بۇ يەرگە كەلگەندە باللىق چاغلىرىدىكى
ئىشلىرىنى ئويلاش ھەم كۆڭۈللۈك ھەم ئازابلىق ئىدى، خەن

خانىم سۆزلەۋېتىپ ئىختىيارسىز كۆز يېشى قىلدى. خەن زىچىدىنىڭ كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. ئۇ ئاتمىش ياشقا كىرگىچە نۇرغۇن ئىشلارنى باشتىن كەچۈرۈپتۇ، سەرگەرداندىن بايغا ئايلىنىپتۇ، ئاندىن يەنە ئۆزىنىڭ قاق سەنەم هالىتىگە قايتىپتۇ، ئېرىشكەنلىرىدىن يەنە مەھرۇم قاپتۇ. پەلەكنىڭ گەردىشى ئېغىر چاقچاق قىلىپ، ئۇنىڭغا مايمۇن ئويۇنى ئوينىتىپتۇ، ئاخىر ۋەيران قىلىپتۇ. خەن زىچى بۇنى قېرىغاندا كېچىكىپ بىلدى، بالدۇرراق بىلگەن بولسا، بۇنچە جاپا بىلەن ياشاپ نېمە قىلاتتى. توروردىن بابا ئۇنىڭغا: «ئادەم دېگەن بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمگە ئۆتكۈنچى مېهمان، تەن روهنىڭ ۋاقىتلىق پاناهگاهى. هايات دېگەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۆلۈملا ئادەمنى مەڭگۈلۈك ئارامچىلىققا يەتكۈزىدۇ» دېگەنىدى. ئاشۇ مەڭگۈلۈك ئارامچىلىققا سېلىشتۇرغاندا، ئاشۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىت هېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن. شان - شۆهرەت، مەرتىۋە دېگەنلەر كۆزنى بوياپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىس - تۈتەككە، پۇل - مال دېگەنلەر كېرەكسىز پاتقاققا ئوخشايدىكەن. ئادەم هامىلە بولۇپ تۆرەلگەن چاغدىلا ئالλا ئۇنىڭ رىزقىنى پېشانىسىگە پۈتۈۋېتىدىكەن، ئۆمۈر چېكى، كىرىمى، كەسپى، راهەت كۆرىدىغان - كۆرمەيدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولىدىكەن. تەقدىرگە پۈتۈلگەن نەرسىلەر ئىزدىمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن كېلىدىكەن، تەقدىرگە پۈتۈلمىگەن نەرسىلەر هەرقانچە قوغلاشقان بىلەنمۇ ئادەمگە تۇتۇق بەرمەيدىكەن. «قۇرئان كەرىم» دە: «پانىي ئالەمدىكى راهەت - پاراغەت. . . ئادەم ئالدايدىغان ۋاقىتلىق هۇزۇرۇدۇر»، «مەن زېمىندىكى بارلىق بالايىئاپەتنى، سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا كەلگەن سورۇقچىلىقلارنى يارىتىشتىن ئاۋۋاللا پېشانەڭلەرگە پۈتۈۋەتكەن. . . سىلەرنى يوقاتقان نەرسىلىرىڭلارنى دەپ تۇگىشىپ كەتمىسۇن، مەن ئاتا قىلغان نەرسىلەردىن خۇش بولۇپ كەتمە-

سۈن دەپ شۇنداق قىلغان.» دېيىلگەن. مانا بۇ ئاللانىڭ سۆ-
زى. شۇڭا خەن زىچىمۇ ئۆتكەن كۈنگە شۈكۈر قىلىپ، تارتقان
خورلۇقلىرىغا ھەيران قالماي، ئېرىشكىنىگە خوش بولۇپ كەت-
مەي، يوقاتقىنىغا ئۆكۈنمەي يۈرگەن بولسا توغرا بولاتتىكەن.
ئادەم ئىلگىرى بىلەلمىگەنلىرىنى بىلىپ بولغاندا ھاياتىمۇ
بىر يەرگە بارىدۇ. يەنە ئالدىغا ماڭسا يەنە نەگە بارىدۇ؟
ئۆلۈمگىمۇ؟

ئەتىسى شىركەتتىن ئادەم كېلىپ ئۇنىڭغا «ۋەزىيەت» نى
بىر ھازا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، «گۇناھلىق تارىخى» نى تاپ-
شۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ كىشىنىڭ چىراي ئىپادىسىمۇ،
تەلەپپۇزىمۇ ناھايىتى جىددىي ئىدى.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىنمۇ ئادەم-
لەر كېلىشتى: «ئەمچەكتىكى بالىنى قوشقاندا ئالتە جان ئىكەن-
سىلەر، بۇ ئۆي سىلەرگە ئارتۇق، تېز كۆچۈڭلار! قىيىنچىلىقى
بار ئائىلىلەر سىلەرنىڭ كۆچۈشۈڭلارنى كۈتۈپ تۇرىدۇ» دەپ
ئۇلارنى ئىچكەركى ھويلىدىن كۆچۈرۈۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئىلكىدە
ئاران بەش ئېغىزلا ئۆي قالدى.

كېسەل ياتقان دادىسىغا قاراپ ئىچى سىرىلغان تيەنشىڭ
ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىكىلەرگە تۆر ئۆيىنى قالدۇرۇپ قويۇشنى
ئىلتىماس قىلدى. ئەمدى يەنە تۆر ئۆيدىن كۆچۈرۈلسە، خەن
زىچى بۇ زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەيتتى.

— ياق، بولمايدۇ!

— سىلەردىن ئۆتۈنۈپ... قالاي، مېنى ئۇ ئۆيدە تۇرغى-
لى قويساڭلار. مەن ئۇ ئۆيدىن... كېچەلمەيمەن... — نەپە-
سى قىسىلىپ كېتىۋاتقان خەن زىچى ئىنچىكە بويىنىنى كارىۋات-
تىن سوزۇپ ئۇلارغا يېلىنىپ باقتى. ئۇنىڭ تارتىشىۋاتقىنى
يالغۇز بۇ ئۆيىنىڭ ئورنى ئەمەس ئىدى، بۇ لياڭ بىڭيۈ بىلەن

شىنيۆ تۇرغان ئۆي ئىدى. شۇ ئۆي قالدىغانلا ئىش بولسا ئۇ تۆر ئۆيدىن كۆچۈپ كېتىشكىمۇ رازى ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ يالغۇز ۋۇشلىرىنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمىدى، ئاڭلىغىنى: «ئىنقىلاب مېھمان كۇتۇشكە ئوخشىمايدۇ. دۇشمەن قوغدىغانغا بىز قارشى تۇرىمىز. بۇ ئەبلەخ غەربىي ئۆيدىن مېھرىنى ئۈزەلـ مەيۋېتىپتۇ، تېخىمۇ تېز كۆچۈرۈۋېتەيلى. قىيىنچىلىقى بارلار دەرھال سەپەرۋەرلىككە كېلىپ بۇ ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئاچىقـ سۇن» دېگەن قوپال بۇيرۇق بولدى.

چوڭ مىس كارىۋات، يېزىق ئۈستىلى، ھېلىقى رەسىم، برازىلىيە گۈلى، كىچىك پاتېفون، كىتاب. . . جىمى نەرسە ھويلىغا ئاچىقىپ تاشلاندى. خەن زىچى ئۆزىنىڭ ھاياتى بولغان ئاشۇ يادنامىلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن كارىۋاتتىن تەستە چۈـ شۈپ ئۇ نەرسىلەرنىڭ قېشىغا ئۆمىلەپ باردى.

ئىچكەركى ھويلا ئۈچچى قورۇغا ئايلاندى. ھەممە ئۆيگە ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىكىلەر كۆچۈپ كەلدى. شۇنداق قىلىپ، «قاشتاش پادىشاھى»نىڭ ئائىلىسىدىكى ئالتە جان ئادەم ئالدى ھويلىدىكى بەش ئۆيگە سىغدالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدىن ئاز ئۆي بولسىمۇ سىغىپ كېتەتتى. بىر شىرە ئاران بىرقانچە يۈەنگە يارايتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇلار چىڭچېڭ بىلەن جىيېلۇگە سۇت بۇيـ رۇتۇش ئۈچۈن ئۆيگە سىغدۇرالمىغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىنى سېتىۋەتتى.

ئۆيدە ھەرگىز سېتىشقا بولمايدىغان نەرسىلەر شىنيۆنىڭلا نەرسىلىرى ئىدى. خەن زىچى ھازىر قىزى ئىشلەتكەن كارىۋاتـ نى، شىرەنى ئىشلىتىۋاتاتتى. قىزىنىڭ نەرسىلىرىنى يېنىدىن ئايرىمايتتى، لياڭ بىڭيۇ بىلەن قىزىنىڭ رەسىمىگە كۈندە قاراپ يۈرەتتى. ئۇ ئۆزىنى پات ئارىدا خۇدانىڭ دەرگاھىغا، قىزىنىڭ قېشىغا كېتىدىغاندەكلا سېزەتتى. پانىي ئالەم باقىي ئالەمنىڭ تەييارلىقى، باقىي ئالەم پانىي ئالەمنىڭ بارىدىغان ماكانى. ئۆـ

لوْم پاني ئالەم بىلەن باقىي ئالەمنى توْتاشتوْروْپ توْرىدىغان كوْۋروْك. ئوْنداق بولسا، ئوْ بوْ كوْۋروْكتىن ئوْتسىلا قىزنى كوْرەلەيدوْ ئەمەسموْ؟ ئەمدى يەنە نېمىگە تارتىنىشىدوْ؟

لېكىن خەن زىچىنىڭ يەنىلا تارتىنىشىدىغان نەرسىسى بار ئىدى. ئوْ بولسىموْ ئوْنىڭ قەلبىدىكى يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى يوقالماي كەلگەن موْھەببەت، ئوْچمىگەن ئوت، بوينىدىكى قايتوْرالماي كېلىۋاتقان قەرز ۋە گوْناھ ئىدى. ئوْ ئىزچىل توْردە بىر ئادەمنى خوْپىيانە، ناھايىتى قىيىن ھالەتتە سېغىنىپ كېلىۋاتاتتى. بوْ ھېسسىياتنى ئايالىنىڭ، ئوغلىنىڭ، كېلىنىنىڭ ئالدىدا چاندوْروْپ قويوْشقا بولمايتتى. پەقەت قىزىلا ئوْنىڭ كوْڭلىنى چوْشەندى، لېكىن تولىموْ كېچىكىپ چوْشەندى. ئەمدى ئوْنىڭ كوْڭلىدىكىنى توْكوْپ بەرگوْدەك ئادىمى قالمىدى. لېكىن، ئوْ ئاشوْ موْھەببەتنى، ئاشوْ ئوتنى، ئاشوْ قەرزنى، ئاشوْ گوْناھلىرىنى گوْرىگە بىللە ئېلىپ كەتسە بولمايتتى. ئوْلوْپ كېتىشتىن ئاۋۋال ئوْزىگە ئوْزى ھېساب بېرىشى، پەقەت ئوْنتوْيالماي كېلىۋاتقان ئاشوْ ئايالىنىڭ ئەپوْسىغا ئېرىشىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، خەن زىچى ئوْنىڭ ئوْلوْك ــ تىرىكلىكىنى بىلمەيتتى. جاھان شوْنچە كەڭ، ئارىلىق شوْنچە يىراق توْرسا، ئەمدى ئوْنى نەدىن ئىزدەيدوْ. بىر پوْتى گوْرگە ساڭگىلىغاندا يەنە جاھاننىڭ ئوْ چېتىگە بارغوْدەك قوْدرەت ئوْنىڭدا بارموْ؟

ئوْ ئوغلىغا قەلەم، قەغەز ئەكەلدوْروْپ، ئاجىز گەۋدىسىنى تەستە كوْتوْروْپ قىزى ئىشلەتكەن يېزىق ئوْستىلىدە ئولتوْروْپ خەت يېزىشقا كىرىشتى. ئوْ ھەر بىر قوْر خەتنى يازغوْچە خېلىلا كوْچەپ ھاسىراپ كېتەتتى، ھېلىقى رەسىمگە بىردەم قاراپ توْرغاندىن كېيىن يەنە ئازراق كوْچىگە كېلىپ يېزىشنى داۋاملاشتوْراتتى. قېتىپ قالغان قوللىرى قەلەمنى ئاران توْتاتتى، تورلاشقان كوْزلىرى قەغەزنىڭ كاتەكچىلىرىنى ناھايىتى تەستە پەرق ئېتەتتى. خەتلىرى يوغان، مايماق چىقاتتى، بەزى خەتلەر

ئالدىدا يېزىپ بولغان خەتكە مىنگىشىپ قالاتتى. خەتنى تاپشۇ-رۇۋالغان ئادەمنىڭمۇ ئۇنى ئوقۇش ئۇچۇن خېلى كۈچەپ باقىدى-غانلىقى چوقۇم ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ خەتنى نەچچە كۈندە ئاران پۈتتۈردى، يازغاندىمۇ تازا جىق يازدى. ئاندىن سام خوند-تېرنىڭ ئادرېسى ئىنگلىزچە يېزىلغان كونۋېرتقا قېلىن قەغەزنى پۈرلەپ تىقتى. ئۇ خېتىنىڭ باش قىسمىدا سام خونتېردىن هاياتلا بولسا بۇ خەتنى بىر ئامال قىلىپ لياڭ بىگيۇگە يەتكۈزۈپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

بىرەر كىشىگە خەت يېزىپ باقمىغىنىغا ئۇزۇن بولغاچقا، تولىمۇ مۇشەققەت ئىچىدە يېزىلغان بۇ خەت ئۇنىڭغا هۇزۇر تۇيۇلدى. خەت يېزىشنى ئويلاپ تاپقانلار هەقىقەتەن قالتىس ئادەملەر ـ دە. خەت ئادەملەرنى ئۇچراشتۇرماي تۇرۇپ پاراڭلاشتۇ-رىدۇ، خەتتە ئېغىزدا دېيەلمىگەن گەپلەرنى، كۆڭۈلدىكى گەپ-لەرنى دېگىلى بولىدۇ، شۇڭا خەت تىلدىنمۇ مۇهىم. خەن زىچى بىردىنلا خەتنىڭ شۇنچىلىك قىممەتلىك نەرسە ئىكەنلىكىنى هېس قىلىپ قالدى. ئەگەر ئادەم گەپمۇ قىلالمىسا، خەتمۇ يازالمىسا، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ئۆلۈپمۇ كېتىدۇ جۇمۇ. ئۇ نېمىدەپ بۇ خەتنى بالدۇرراق يازمىغان بولغىيدى؟ بالدۇر يې-زىش كېرەك ئىكەندۇق. بۇ خەتنى بەش يىل بۇرۇن يازغان بولسا، لياڭ بىگيۇ قىزىنىڭ خۇش خەۋىرىنى ئاڭلىغان بولاتتى. لېكىن، ئۇ چاغلاردا خەن زىچى ئاشۇنداق خەتنى يازغۇدەك جۇر-ئەت تاپالمىدى، ئۆزىنى لياڭ بىگيۇگە خەت يېزىشقا ئەرزىمەيدى-غاندەك سەزدى. ئەمدى نېملا بولسۇن، يازدى. بۇ خەتنى يازمىغان بولسا ئۇ باقىي ئالەمگە كۆزى ئوچۇق كېتىشى، مەڭگۈ لياڭ بىگيۇنىڭ لەنىتىگە ئۇچراپ ئۆتۈشى مۇمكىن ئىدى. خەن زىچى بۇ دۇنيانىڭ قەرزلىرىنى كۆز يۇمغىچە تۈگىتىۋېتىشنى، ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كەتمەسلىكنى ئويلايتتى. بۇ نۇقتىدىن قارىغان-دا، بۇ خەت بەك مۇهىم ئىدى.

خەن زىچى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇرۇپ خەتنىڭ ئاغزىنى ئەتتى ۋە قىممەت بولسىمۇ زاكاز قىلىپ سېلىشنى تاپىلاپ تيەن- شىڭگە تاپشۇرۇپ بەردى. ئۇ ئوغلىغا خەت يېزىشتىكى مەقسىتى- نى ۋە خەتنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتمىدى. ئوغلى ئىنگلىزچە خەتنى تونۇمايتتى. ئىلگىرى ئۇ تيەنشىڭگە ئىنگلىزچە ئۆگەتمىگەنلىكى- گە پۇشايمان قىلاتتى، ھازىر بۇ ئىشىغا تۈنجى قېتىم پۇشايمان قىلمىدى.

تيەنشىڭ بۇنى دادىسىنىڭ ئىلاجسىزلىقتىن شىركەتكە ياز- غان «جىنايەت تارىخى» ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالغان، خەت ئىكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇ تومپىيىپ تۇر- غان كونۋېرتتىكى ئىنگلىزچە خەتكە قاراپ قېتىپ قالدى. بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە چەت ئەللىككە خەت يازسا قانداق بولىدۇ؟ دادام ئۆزىنىڭ بېشىغا بالا تېپىۋاتامدۇ نېمە؟

— تېز . . . تېز بارغىن! — خەن زىچى كارىۋىتىدا يې- تىپ ئوغلىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ شۇنداق دېدى.

— ماقۇل، — تيەنشىڭ دادىسىنىڭ يېنىدىن چىقىپ ئى- شىكنى ياپتى، ئەمما دەرۋازا تەرەپكە ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. چېن شۇيەن تېخى ئىشتىن چۈشمىگەنىدى، چىڭ- پىڭ بىلەن جىيېلۇ كارىۋىتىدا ئويناۋاتاتتى. تيەنشىڭ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دادىسىنىڭ يازغان نەرسىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولدى.

تيەنشىڭ كونۋېرتنى ئالدىراپ ئاچتى. ئۇ باشقىلارنىڭ خې- تىنى كۆرۈشنىڭ قانۇنسىزلىق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئۇ- نىڭ ئۈستىگە ھازىر باشقا ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى. ئىچىدىكى خەت خەنزۇچە يېزىلغانىدى. تيەنشىڭ خەتنى ناھايىتى تەستە، بەزى يەرلەرنى پەرىزگە تايى- نىپ ئوقۇدى. بىرىنچى قۇرغا ھامىسىنىڭ ئىسمى يېزىلغانلى- قىنى كۆرۈپ، خەتنىڭ مەزمۇنىنى خىيالەن قىياس قىلدى.

هاممىسى تيەنشىڭنىڭ ئېسىدە ئىدى. ئۇ يىگىرمە يىل ئىلگىرى بىر كېچە قونۇپلا ئەتىسى شىنيۇڭنى تاشلاپ كەتكەنىدى. شۇ چاغدا ئۇ ئون بىر ياشتا بولغاچقا، بۇ ئىش هازىرغىچە ئېسىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئاشۇ ئىشنىڭ بۇ ئائىلىدە ئېغىر جاراهەت قالدۇرغانلىقىنى بارغانسېرى ئېنىق چۈشەنمەكتە ئىدى. ئانىسىنىڭ هاممىسىغا ئۆچ ئىكەنلىكىنى، دادىسىنى ئېلىپ كەتكىنى ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. تيەنشىڭنىڭ ئانىسى خالىغاندا قولغا ئېلىپ بولمىسا تاشلىۋېتىدىغان كىيىم ئەمەستە؟ تيەنشىڭنىڭ ئانىسى ئۇنىڭ هاممىسىغىلا ئەمەس، كۆڭلى قارا دادىسىغىمۇ نەپرەتلىنەتتى، بۇ ئەڭ چوڭقۇر مۇهەببەتتىن كېلىپ چىققان نەپرەت ئىدى. هاممىسى دادىسىنى ياخشى كۆرگىنى ئۈچۈن قايتىپ كەلگەن، بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىپ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرمۇش كەچۈرمەكچى بولغانىدى. ئانىسى بولسا ئائىلىسىنىڭ ۋەيران بولۇشىدىن، تيەنشىڭنىڭ دادىسىز قېلىشىدىن ئەنسىرەپ هاممىسىنى كەتكۈزۈۋەتكەنىدى.

لېكىن، هاممىسى كېتىپ شىنيۇ دادىسىز قالدى، چوڭلار هېسابىنى تۈگىتەلمىگەن ئىشنىڭ دەردىنى سىڭلىسى تارتتى. تيەنشىڭ شۇ تۇپەيلى سىڭلىسىغا ئىچ ئاغرىتاتتى، ئۇنىڭغا چامىسىنىڭ يېتىشىچە كۆيۈنگەن، هالىغا يەتكەنىدى. سىڭلىسى كىچىكىدىن تارتىپ دادىسىدىن ئىنگلىزچە ئۆگەنگەن چاغدىمۇ، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەندىمۇ هەسەت قىلمىغانىدى، بۇنداق بولۇشىنى ئۆزى ياشىغان دەۋردىن كۆرگەنىدى. باللىق چاغلىرىدا دادىسى ئۇنىڭ يېنىدا يوق ئىدى، چىچېنجەي ۋەيران بولغاندىن كېيىن دادىسى قايتىپ كەلدى. لېكىن دادىسى خىزمەتكە چۈشكۈچە بولغان ۋاقىت جاهاننىڭ تازا قالايمىقان ۋاقتىغا، قىيىنچىلىق ۋاقتىغا توغرا كەلدى. ئۇ دادىسىنىڭ شۇنچە جىق پۇلغا يارايدىغان قاشتاشلىرىنى ساقلاپ يۈرگەنلىكىنى بىلمەيتتى ۋە بىلمىگىنى ئۈچۈن، پۇل

تېپىپ ئائىلىسىنى بېقىش مەقسىتىدە تولۇقسىزنى پۈتتۈرۈپلا زاۋۇتقا ئىشچى بولۇپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ يىلى ئاران ئون بەش ياشتا ئىدى. ماشىنىنى باشقۇرىدىغان چاغدا بويى پاكار بولغىنى ئۈچۈن تاپىنىنى كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولاتتى. كېيىن ئۇ ھېچقانداق ئىشقا پۇشايمان قىلمايدىغان، ۋايسىمايدىغان بولدى. جاپانى يەتكۈچە تارتسىمۇ سىڭلىسىنى راھەتكە ئېرىشتۈرۈشنى ئويلايتتى. سىڭلىسىنىڭ پېشانىسىنىڭ ئۆزىنىڭكىدىنمۇ تەتۈر بولىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن! . . .

تيەنشىڭ خەتنى يىغلاپ تۇرۇپ ئوقۇدى. دادىسى شىنيۆنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ھاممىسىغا دېمەسلىكى كېرەك ئىدى. بىر ئانا مۇشۇنداق خەتنى كۆرسە قانداق چىدىيالايدۇ. ئۇ دادىسىنىڭ ھاممىسىنى كېلىپ كېتىشكە دەۋەت قىلغان قۇرلىرىنى كۆرۈپ تىترەپ كەتتى. دادىسىنىڭ ھاممىسىنى ئۇنتۇيالماي كېلىشۋاتقاندىلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈسى بارلىقىنى ئۇ بىلەتتى، بۇنداق سېغىنىشنى، بۇنداق ئازابنى باشتىن كەچۈرۈپ باققان بولغاچقا، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنەتتى. لېكىن، ھاممىسى قايتىپ كەلسە قانداق بولىدۇ؟ ھاممىسىنى كۆرسە ئانىسىنىڭ ئەقلىدىن ئېزىپ قېلىشى تۇرغان گەپ. شۇنچە ياشقا كىرگەن ئادەمنى نېمىدەپ يەنە زەربىگە ئۇچرىتىمىز؟ ئۆيدە ئۇنىڭ ئوغلى، كېلىنىدىن باشقا يەنە نەۋرىلىرىمۇ بار تۇرسا. بۇ ئىشلارنى چېن شۇيەن بىلمەيتتى. ئەمدى نەۋرىلىك بولۇپ قالغاندا كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلىدۇ؟ دادام يۇز ـ ئابرۇيىمىزنى بىراق تۆكۈپ ئائىلىمىزنى تەلتۆكۈس ۋەيران قىلماقچىمىكىنە؟ ھېلىمۇ بۇ ئۆي نېمىگە ئوخشاپ قالدى؟

تيەنشىڭ خەتنى ئوقۇپ بولدى، غەزەپتىن كۆزلىرىگە قىزىللىق تىقىلدى. دادىسى ئەقلىدىن ئېزىپ قاپتۇ.

تيەنشىڭ خەتنى ئۇششاق يىرتىپ مەشكە سېلىۋەتتى، مەشكە ئېسىلغان چوڭ قازاندا دادىسىنىڭ دورىسى قايناۋاتاتتى.

خەن زىچى كارىۋىتىدا كۆزىنى يۇمۇپ يېتىپ ئىچىدە ئاي ـ كۈننى ھېسابلاۋاتاتتى. ھازىر خەلقئارالىق يوللانمىلارغا پاراخوت ئىشلىتىلمەيدۇ، ئايروپىلان يوللانمىلىرى بىر ھەپتىدىلا يېتىپ بارىدۇ. بىگىيۇ خەتنى تاپشۇرۇۋېلىپلا يولغا چىقىدۇ. ئۇ چاغدا بىر ھەپتىدىن كېيىن يۈز كۆرۈشىدىغان گەپ. شۇنىڭغىچە سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈش كېرەك. بىگىيۇنى كۆرمىسە ئۇنىڭ جېنى چىقمايدۇ. كۆرۈشكەندىن كېيىن يىغلايدىغىنى ئېنىق. مەيلى، ئايرىلىش يېشى ئاچچىق، ئۇچرىشىش يېشى تاتلىق بولىدۇ. شۇلارنى ئويلاپ خەن زىچى خېلى روھلىنىپ قالدى.

تيەنشىڭ دورا قاچىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى:

— دادا، دوراڭنى ئىچىۋالغىن!

خەن زىچى ئالدىراپ كۆزىنى ئېچىپ ئۆرە بولدى.

— خەتنى. . . سېلىۋەتتىڭمۇ؟

تيەنشىڭ قولىدىكى قاچىنى كارىۋاتنىڭ ئالدىدىكى شىرەگە قويۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرۇپ دېدى:

— ياق.

— نېمىشقا؟ — خەن زىچىنىڭ ئاچچىقى كەلدى. مۇشۇنچىلىك ئىشنىمۇ ئورۇندىيالمىسا قانداق بولىدۇ؟ — تېز بار! بىر كۈن. . . بالدۇر سالساڭ، بىر كۈن بالدۇر تېگىدۇ!

دادىسىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرغان تيەنشىڭ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئاچچىق خورسىندى. كۆڭلىدىكى گەپنى دەپ خەتنى ئېچىپ ئوقۇغىنىنى چاندۇرۇپ قويسا، دادىسىغا قاتتىق ئېغىر كېلەتتى. شۇڭا ئۇ باھانە كۆرسىتىشكە مەجبۇر بولدى:

— ھازىر چەت ئەللىكلەر بىلەن ئالاقە قىلغىلى قويمايدىكەن. يوقىرىدىن تەكشۈرۈپ بىلىۋالسا بوش قويماسمىش.

— ھە. . . — خەن زىچى ھودۇقۇش ئىچىدە خۇنسىز كۆزلىرىنى چەكچەيتتى، — خەتنى سالالمىدىڭمۇ؟

— ھەئە، — تيەنشىڭ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە دورا قاچىـ

سىنى ئېلىپ دادىسىنىڭ يېنىغا يېقىن كەلدى.
— ئەمىسە. . . خەتچۇ؟ — خەن زىچى لياڭ بىگيۇگە يازغان خېتىنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلاپ ئوغلىنىڭ بىلىكىنى كاپپىدە تۇتتى.
— كۆيدۈرۈۋەتتىم، — دېدى تيەنشىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ. ئۇ تولىمۇ خىجىللىق ھېس قىلىپ دادىسىنىڭ چىرايىغا قارىيالمىدى. ئۇنىڭغا خەتنى كۆيدۈرۈۋېتىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى.
— كۆيدۈرۈۋەتتىم؟ — خەن زىچىنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتتى، — كۆيدۈرۈۋەتتىم. . . كۆيدۈرۈۋەتتىم. . .
خەن زىچى بىر ئازدىن كېيىن لاسسىدە بولۇپ قېلىپ ئوغلىنىڭ قوللىرىنى ئىتتىرىۋەتتى، ئۆزى كارىۋاتقا ھالسىز يىقىلدى.
دورا قاچىسى پىششىق قىش ياتقۇزۇلغان يەرگە چۈشۈپ چېقىلىپ كەتتى، ئىچىدىن قان رەڭگىگە ئوخشاش قاپقارا سۇيۇقلۇق تۆكۈلدى. ئەمدى ئۇنىڭ بۇ قىرتاق دورىنى ئىچىشكە رايى يوق ئىدى، ئىچكەن بىلەنمۇ بەربىر كېسىلىگە شىپا بولمايتتى. تاماق يېيىشكىمۇ رايى يوق ئىدى، جانسىز گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن بىر نېمە يېيىشنىڭ ئەمدى ھاجىتىمۇ قالمىغانىدى.

يېرىم كېچە بولغانىدى، يامغۇر چىلەكلەپ قۇيۇۋاتاتتى.
يامغۇر خۇددى «بارلىق پاسكىنچىلىقلارنى پاك - پاكىز يۇيۇپ تاشلايدىغان» دەك قاتتىق يېغىپ كېتىۋاتاتتى.
بورانلىق يامغۇردا ئۆگزىدىكى يېرىمى چېقىلىپ كەتكەن پار - پۇر بېزەك ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ئىچكەركى ھويلىدىكى تاشئالما بىلەن ئانار دەرەخلىرى يىلتىزىدىن قومۇرۇلۇپ كەتتى، ئايۋاندىكى رەڭلىك رەسىمنىڭ بوياقلىرى ئېقىپ، يەردە ياتقان تاش-

ئالما بىلەن ئانار دەرەخلىرىنىڭ ئەتراپىنى بىر ئالدى.
جەنۇبىي ھۇجرىدا ياتقان خەن زىچى سەكراتقا چۈشۈپ قالغا-نىدى.
ئۇنىڭ بىھوش ھالەتتە ئاغزىغا بىر نەرسە سالماي ياتقىنىغا خېلى بولغانىدى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ ھالەتتە قانچىلىك ياتقىنىنى، چېسلاغا قانچە بولغانلىقىنى بىلمەيتتى، بۇلارنىڭ ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەھمىيىتى قالمىغانىدى، پەقەت جېنىنىڭ پاتراق چىقىد-شىنى، ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتاتتى.
ئۆلمەن دەپلا ئۆلۈۋالغىلى بولمايدۇ، ئۇنىمۇ ئازاب بىلەن كۈتۈش كېرەك. . .
خەن زىچى ئاشۇ ئازابلىق كۈتۈشلەر داۋامىدا باقىي ئالەم-نىڭ ئادىمىگە ئايلانغان قىزىنىڭ ئۆزىنى «دادا. . .» دەپ چا-قىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ قىزىنىڭ قېشىغا بېرىش ئالدىدا تۇراتتى.
ئۇستازى لياڭ يېچىڭنىڭ ئۆزىنى «زىچى. . .» دەپ چا-قىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ ئۇستازىنىڭ قېشىغا بېرىش ئالدىدا تۇراتتى.
ئۇ بوۋىسى تورورىدىنىنىڭ ئۆزىنى «ئىبراھىم. . .» دەپ چاقىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ بوۋىسىنىڭ قېشىغا بې-رىش ئالدىدا تۇراتتى. بەلكىم بوۋىسى ئۇنى ئۇ ئالەمدە بۇرۇنلا كۈتۈۋاتقاندۇ.
بوۋىسى تورورىدىن ئۇنىڭ كېيىنكى ئىسمىنى بىلمەيلا كې-تىپ قالدى. بوۋىسى تورورىدىن ئۇنى بېقىۋالغان چاغدا ئۇنىڭغا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمىنى قويغانىدى. خەن زىچى ھازىر ئۆزىنى ئاشۇ ئىسمىنىڭ ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغاندەك ھېس قىلىدۇ.
ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، ئاللانىڭ سادىق مۇرىتى ۋە ئەل-چىسى. ئۇ قەدىمىي بابىلون پادىشاھلىقىدىكى كىشىلەرنى ئاللا-

نىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن كۆپ خۇدالىق دىن-
نىڭ مەبۇدىنى چېقىۋەتكەن. شۇ ئەلدىكى كىشىلـەر ئۇنى باغلاپ
ئوتقا تاشلىغان. ئاللا ئوتنىڭ تەپتىنى ياندۇرۇۋەتكەن، نەتىجى-
دە، ئارغامچىلا كۆيۈپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ساق قالغان.

ئىبراھىم چۈشىدە ئاللانى كۆردى، ئاللادىن ئۇنىڭغا ئوغ-
لى ئىسمائىلنى ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلىش توغرىسىدا ۋەھيي كەل-
دى. پەيغەمبەرلەرنىڭ چۈشى ئوڭغا تارتاتتى، ئىبراھىم ئەلەي-
ھىسسالام پەيغەمبەر بولغىنى ئۈچۈن، ئاللانىڭ ھۆكمىگە چىداپ
ئوغلى ئىسمائىلغا مۇنداق دېدى:

— ئوغلۇم، ئاللا سېنى ئۆلتۈرۈشۈمنى بۇيرۇدى. سەن
ئۆلۈشنى خالامسەن؟

ئىسمائىل مۇنداق دېدى:

— دادا، ئاللانىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈڭ، ئاللانىڭ
ھۆكمى شۇنداق بولغاندىكىن مەن چىدايمەن. گېلىمغا پىچاق
سۇرتۇلگەندە تىپىرلاپ كەتمەسلىكىم ئۈچۈن بەدىنىمنى ئارغام-
چىدا چىڭراق باغلاڭ. كىيىمىمنى سالدۇرۇۋېتىڭ، ئانام قان
يۇقى كىيىمىمنى كۆرسە چىدىيالمايدۇ. جېنىم ئىتتىك چىقماي
قالمىسۇن، پىچاقنى ئىتتىكرەك بىلەڭ!

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ توختى-
ماي سۆيۈپ كەتتى، كۆز ياشلىرى يامغۇردەك قۇيۇلدى. ئۇ ئوغلىنى
ئىككى مۇرىسىدىن باغلاپ يەرگە يىقىتتى ۋە پىچاقنى ھەلقۇمىغا
شىلتىدى، ئەمما ھەرقانچە قىلسىمۇ پىچاق ئۆتمىدى. . .

ئىسمائىل شۇنداق دېدى:

— دادا، يۈزۈمنى يەرگە قارىتىپ قويۇڭ، بولمىسا قىي-
نالغىنىمنى كۆرۈپ ئىچىڭىز ئاغرىپ قالىدۇ، ئاللانىڭ ئەمرىگە
خىلاپلىق قىلىسىز.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پىچاقنى قايتىدىن ئېگىز كۆتۈ-
رۈپ ئوغلىنىڭ بويىنىغا سۇرتتى. . .

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاغا مانا مۇشۇنداق ئىخلاس بىلەن ئېتىقاد قىلدى، ئاللا ئۇچۇن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى تەقدىم قىلىشتىن ئايانمىدى. لېكىن، ئاللا ئۇنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرمىدى. پەيغەمبەر ئوغلىنىڭ گېلىغا پىچاق سۈرتۈۋاتقان چاغدا، ئىككى پەرىشتە ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا قۇربانلىق ئورنىدا بىر قوچقارنى ئېلىپ كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلام كالېندارى بويىچە ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى مۇسۇلمانلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان مىنا جىلغىسىغا كېلىپ پەيغەمبەرنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا سېغىنىدىغان، پۈتكۈل دۇنيادىكى مۇسۇلمانلار ئاشۇ كۈنى قۇربان ھېيت ئۆتكۈزىدىغان بولدى. . .

پەيغەمبەرنىڭ تۇتقان يولىنى ئەسلەش بىلەن تەڭ خەن زىچىنىڭ ئىچى ئازابتىن ئۆرتىنىپ كەتتى. ئۇ پەيغەمبەرنىڭ ئىسمىگە داغ تەگكۈزدى، تورورىدىنىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويدى. مەككىگە ھەجگە بېرىش يولىدا ئۇ بوۋىسى تورورىدىندىن ئايرىلىپ قالدى، ساختا دۇنيانىڭ نىقابلىرى ئۇنىڭ كۆزىنى توسۇۋالدى. ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى قاشتاشقا بېرىلىپ مەجنۇنلارچە ئۆتكۈزدى. قاشتاش ئۈچۈن ھەجگە بېرىشتىن ۋاز كەچتى؛ ئايالىنى تاشلاپ كەتتى؛ قىزىنى ئانىسىدىن مەڭگۈگە ئايرىۋەتتى. . . ئۇ پۈتۈن ئۆمرىدە قاشتاشقا تەلپۈنۈپ ئۆتتى. قاشتاش ئۈچۈن جېنىنى بەرمىگەن بولسا، ئېھتىمال ئۇ شۇنچە جاپالارنى تارتىپ بۇنداق ئەگرى - توقاي يوللاردا ماڭماس بولغىيدى. ئەمدى ھايات يولىدا قايتىدىن مېڭىپ باققىلى بولمايدۇ. جېنى دەپ بىلگەن قاشتاشلىرىمۇ ئاخىر يوقالدى. ئۇ ئەجەبمۇ ئېزىپتۇ! ئەسلىدە ھېلىقى قاشتاشلار «قاشتاش پادىشاھى» دەپ نام ئالغان خەن زىچىگە، ئەينى يىللاردىكى «قاشتاش پىرى» دەپ نام ئالغان لياڭ بوۋايغا، ھېچقانداق ئادەمگە مەنسۇپ ئەمەس ئىكەن. ئۇلار قاشتاش ئۈچۈن قۇل بولۇپ ياشىغىنىغا تۇشلۇق ئۇ نەرسىلەرنى

قولىدا ئۇزۇن تۇتۇپ تۇرالماپتۇ. ئۇ قاشتاشلار ئۇنىڭ قولىدىن ئۇزۇلمەس ئېقىنغا چۈشۈپ ئېقىپ كېتىپتۇ. ئەمدى ئۇ قارا تۇپراقنىڭ قوينىغا هارغىن گەۋدىسىنى، جانسىز روهىنى، قانچە قېتىملاپ جاراهەتلەنگەن يۈرىكىنى، مەڭگۇ مەغپىرەت قىلىنمايدىغان ئېغىر گۇناهلىرىنى ئېلىپ قۇرۇق قول كىرىپ كېتىدىغان بولدى . . .

خەن زىچى ئەنە شۇنداق تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرۈپ قىيامەتنىڭ ئىشىكىنى ئىزدەپ كېتىۋاتاتتى.

«قۇرئان كەرىم» دە پۈتكۈل ئىنسانىيەت قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان قىيامەت كۈنى توغرۇلۇق ئالدىن بېشارەت بېرىلگەن.

قىيامەت كۈنى ئاسمان يېرىلىپ قۇياش تۇتۇلىدۇ، يۇلتۇزلار ساقىشقا باشلايدۇ، قاتتىق يەر تەۋرەپ تاغلار گۇمۇرۇلىدۇ، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا دەهشەتلىك دولقۇن كۆتۈرۈلىدۇ، ئىنسانلار هەر تەرەپكە پېتىراپ قېچىۋاتقان پەرۋانىلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ. ئۆلۈكلەر تىرىلىپ هەر بىر جەسەتنىڭ روهى سوئال ـ سوراقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئاللانىڭ ئالدىدا پەيدا بولىدۇ. پەرىشتىلەر هەربىر ئادەمنىڭ ئۆمرىدە قىلغان ئىشلىرىنى خاتىرىلەپ ماڭغان ساۋاب ـ گۇناه خاتىرىسىنى ئېچىپ تەييار قىلىدۇ. ئۇ كۈنى هايات چاغدىكى بايلىق، ئورۇن ـ مەرتىۋە، نوپۇز دېگەنلەر ئەهمىيەتسىز نەرسىگە ئايلىنىدۇ، هەر قانداق توۋا ۋە يېلىنىشلار كار قىلمايدۇ، هېچكىم هېچكىمنى قۇتقۇزالمايدۇ. ئاللا هەربىر ئادەمنىڭ ياخشىلىقلىرى بىلەن ئەسكىلىكلىرىگە قاراپ بارار جايىنى بەلگىلەيدۇ. ياخشىلار جەننەتتىن ئورۇن ئالىدۇ، ئەسكىلەر دوزاخقا كىرىدۇ.

دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ ئۈستۈشى توم ئارغامچىلار بىلەن باغلىنىدۇ، تومۇرى كېسىپ تاشلىنىدۇ، تېنى ئوت ئىچىدە كۆيىدۇ. ئۇيقۇ، ئاش ـ تائام دېگەنلەر ئۇلارغا يوق بولىدۇ. قان ـ زەردابنى، مېتال ئېرىگەندە چىققان سېسىق سۇنى ئىچى-

دۇ. قىلغان گۇناھلىرى ئۇچۇن يەتكۈچە جاپا تارتىدۇ. ئۇلارغا مىڭ كۈچىسىمۇ بىرەر قېتىم ئۇرۇلۇۋېلىش پۇرسىتى بېرىلمەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە قىيامەتنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقى توغرۇلۇق بېشارەت بېرىلمىگەن، ئەمما ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئادەمنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقى ئېيتىلغان...

خەن زىچىنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساۋاب – گۇناھ خاتىرىسىگە نېمىلەر يېزىلغانلىقىنى، بارار جايىنىڭ قەيەر بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى.

خەن زىچى جەننەتتە ئۆزىگە ئورۇن يوقلۇقىنى قىياسەن پەملىدى، چۈنكى ئۇنىڭ گۇناھى بەك ئېغىر ئىدى، ئۇدۇل دوزاخقا كىرىشى مۇمكىن ئىدى.

ئۆلۈم ئازاب – رىيازەتلەرنىڭ ئاخىرلاشقانلىقى ئەمەس، تېخىمۇ زور كۈلپەتلەرنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

سىرتتا يامغۇر شارىلداپ يېغىۋاتاتتى. جەنۇبىي ھۇجرىنىڭ ئۆگزىسىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، تامدا يامغۇر سۈيى تارام – تارام ئىز قالدۇردى...

خەن زىچى تەشۋىشلىك كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى.

ئۇ چىڭپېڭ بىلەن جيېلۇنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرغانلىقىنى خىرە – شىرە كۆردى. نەۋرىلىرى ئۇنىڭ ئويغانغىنىنى كۆرۈپ تاتلىق ئاۋازدا ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى:

— بوۋا...

خەن زىچى چېن شۈيەن بىلەن تيەنشىڭنىمۇ كۆردى. ئۇلار ئۇنى ئۈمىدلىك ئاۋازدا چاقىردى:

— دادا...

خەن زىچى ئوبدانلا قېرىلىق يەتكەن ئايالى لياڭ جۈنبىننىڭ ئۆزىگە قىيالماسلىق نەزەرى بىلەن قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ قەلبىنى بىردىنلا چوڭقۇر خىجالەت تۇيغۇسى چىرمىۋالدى.

— بىئىر . . . — خەن زىچى قوروۋپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاران ئېچىپ ئايالىنىڭ كىچىك ئىسمىنى چاقىردى، — سىلەرنى تاش . . . تاشلاپ كېتىدىغان ئوخشايمەن . . .

— چى ئاكا! — يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاشقان خەن خانىمموئېرىنىڭ ئىسمىنى بالىلىق ۋاقتىدىكى ئادىتى بويىچە چاقىردى. كۆز ياشلىرى سولغۇنلۇق قاپلىغان كۆزلىرىدىن تاراملاپ ئاقتى.

— ياق، سىز كەتمەيسىز. ياخشى بولۇپ كېتىسىز. بالىلارنى ئېلىپ . . .

خەن زىچى ئايالىغا جىممىدە قاراپ قالدى. قەلبىنى ئۈمىدسىزلىك چۇلغىۋالدى. ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزىنى ئالدىراتقىنىنى كۆرگەن، كىشەن - كويزىلارنىڭ شاراقشىغىنىنى ئاڭلاپ قالغانىدى. خەن زىچىنىڭ مۇزلاش ئالدىدا تۇرغان قەلبىنى ئېغىر بىر ۋەھىمە ئېلىكىگە ئېلىۋالدى.

— بىئىر . . . — خەن زىچى تۇيۇقسىز تىترەڭگۈ قوللىرى بىلەن خوتۇنىنىڭ بىلىكىنى تۇتۇۋالدى، — مەن . . . قور . . . قورقۇۋاتىمەن . . .

خەن خانىمنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتتى، ئۇ ئېرىنىڭ راستتىنلا بولالماي قالغىنىنى سېزىپ ئۆلگۈرگەنىدى.

— قورقماڭ، — خەن خانىم ئېرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئىچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان ئازابلىرىنى تەستە باسقاچ دېدى، — ھەممە نېمىڭىزنى ئاللاغا تاپشۇرسىڭىز، ئاللانى باشپاناھ دەپ بىلسىڭىز، ھېچنېمىدىن قورقمايسىز! — بۇ خەن خانىمنىڭ ئېرىنى ئىمانى بىلەن كېتىشكە قىلغان دالالىتى ئىدى. بۇ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنىڭ بىردىنبىر يولى ئىدى . . .

— بىراق، مەن . . . — خەن زىچى ئايالىنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەي چىڭگىدە تۇتۇۋالدى، چىرايىدىكى قورۇقلار لىپىلداپ كەتتى، — مەن . . .

خەن خانىم ئىچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان ھەسرىتىگە چىدى-

يالماي يۈزىنى ئېرىنىڭ قولىغا ياقتى، كۆز ياشلىرى چىچېنجەي ئۈچۈن، ئانا ـ بالا ئۈچۈن بىر ئۆمۈر تىنىم تاپماي ئىشلىگەن ئاشۇ قوللارغا قۇيۇلدى. لېكىن، ئېرىنى ئېلىپ قېلىشقا خەن خانىمنىڭ قۇربى يەتمەيتتى.

— ئاللا راستىنلا ئېلىپ كېتىشنى بۇيرۇغان بولسا، ئۆيدىن غەم يېمەڭ. تا. . . تاپىلايدىغانلىرىڭىز بارمۇ؟

— مەن. . . مەن گۇناھ قىلدىم، — خەن زىچى قورقۇنچ ئىچىدە تىترەپ يوغان، نۇرسىز كۆزلىرىنى ئاچتى، — مەنمۇ. . . مۇسۇلمانمۇ؟

— نېمە دەۋاتىسىز؟ — خەن خانىمنىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. بىر مۇسۇلمان خۇدانىڭ مۆمىن بەندىسى ئۆزىدىن گۇمانلانسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇ بىردىنلا ئېرىنىڭ تىنىقى ئۈزۈ-لۈش ئالدىدا قالايمىقان گەپلەرنى قىلىپ گۇناھىنى تېخىمۇ ئې-غىرلىتىۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ قالدى.

لېكىن، خەن زىچى ئۆزىنى ئوبدان چۈشىنەتتى، نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ناماز ئوقۇمىغان، روزا تۇتمىغان، قۇرئان ئوقۇمى-غانىدى ھەتتا سۈۋەيش قانىلىدىن ئۆتىدىغان چاغدىمۇ مەككىدى-كى ئۇلۇغ تاۋاپگاھقا بېرىشنى ئويلاپ باقمىغانىدى. مۇشۇنداق ئادەمنى مۇسۇلمان دېگىلى بولامدۇ؟ يەنە كېلىپ، ئۇ ئۇزۇندىن بېرى بىر ئىشنى ئىچىدە يوشۇرۇن تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى. مۇشۇ گۇناھلىرى بىلەنمۇ ئۇنىڭ دوزاخقا كىرىپ كېتىشى مۇمكىن. . .

— مەن. . . خۇيزۇ ئەمەس! — ئۇ ئاخىر تىترەڭگۈ، خىرقىراق ئاۋازدا نۇرغۇن يىللاردىن بېرى يۈرىكىنى قاماللاپ كەلگەن سىرىنى دەۋەتتى.

خەن خانىم چۆچۈپ كەتتى:

— جۆيلۈگىلى تۇردىڭىزغۇ ئەمدى؟

— ياق. . . — خەن زىچى سوراق سۈپىسىغا يالاپ چىقى-دىغان گۇناھكاردەك تەشۋىش ئىچىدە ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرى-

نى دېيىشكە باشلىدى، — مەن. . . خەنزۇ بالىسى، بوۋام تورو-رىدىن مېنى بېقىۋالغان. مەن ئۇنىمۇ، ئۇستامنىمۇ. . . سېنىمۇ ئالدىدىم. بۇ گەپنى ئۆز ۋىدىن بىرى دېيەلمەي كەلگەن. . . مەن قورقۇۋاتىمەن. . .

خەن خانىم، تيەنشىنىڭ، چېن شۈيەن ئورنىدا داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. خەن ئائىلىسىنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ تېنىدە خۇيزۇ بىلەن خەنزۇنىڭ قېنى تەڭ ئاقسا - ھە؟

خەن زىچى چەكسىز قورقۇنچ ئىچىدە قالدى. ئۇنىڭ يوغان، گۆشسىز كۆزلىرىدە پىلىلداپ تۇرغان نۇر ئۆچەيلا دەپ قالغاندى، بۇرنىغا ئەجەلنىڭ ھىدى پۇراپ تۇراتتى. ئۇ خۇيزۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئۆمۈر خۇيزۇ دېگەن نام بىلەن ياشىغان خەنزۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى.

— دادىسى، نەدىكى يوق گەپلەرنى قىلىۋاتىسىزغۇ! — خەن خانىم ئوغلىغا، كېلىنىگە، ئۆزىگە قارىتىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى. ئۇ ئۆز ئېرىنىڭ كاپىر بولۇپ چىقىشىغا ھەرگىز ئىشەنمەيتتى، شۇنداق بولۇشىنىمۇ خالىمايتتى. ياق، بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، خەن زىچى قالايمىقان سۆزلەۋاتىدۇ. ئەينى چاغدا ئۇ چۇەنجۇدىن كەلگەن. چۇەنجۇ خۇيزۇلار ئەڭ بۇرۇن ئولتۇراقلىشىپ قالغان جاي. ئۇ تورورىدىن بابا بىلەن يول بويى خەتمىقۇرئان قىلىپ ئىمان بىلەن كەلگەن. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ بوۋىسى تورورىدىن ساھابە ھىسامىدىننىڭ يېقىن جەمەت ئەۋلادى. خەن خانىم ياشلىقىدا خەن زىچى بىلەن مەسچىتتە مەرىكىسىنى ئۆتكۈزۈپ ئۆمۈرلۈك ئەر - خوتۇنلاردىن بولۇشقان. خەن زىچى خۇيزۇلارنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىغا بىر ئۆمۈر ئەمەل قىلدى، چوڭ - چوڭ ئىشلارنى قىلىپ خۇيزۇلارنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلدى، بىر ئۆمۈر ئاللانىڭ ئەمرى بويىچە ئىش كۆردى. ئۇنىڭ يۈئېر بىلەن بولغان سەۋەنلىكىنى كەچۇرۇۋېتىشكە بولىدۇ. ئۇ ھەقىقىي خۇيزۇ، ھەقىقىي مۇسۇلمان! تىنىقى ئۈزۈلەي

دېگەندە يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن بىر ئۆمۈر قىلغان ياخشى ئىشلىد. رىنى يوقىتىشقا قاراپ تۇرسا بولمايدۇ! خەن خانىم ئۆزىنى بېسىۋېلىپ ئېرىنىڭ قولىدىن تۇتتى ۋە چىرايىغا بىر خىل سەمىمىيەت ئىچىدە تىكىلىپ تۇرۇپ:

— سىز ھەقىقىي مۇسۇلمان، بۇنىڭغا شەك كەلتۈرسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ تېز ئاللادىن گۇناھىڭىزنى تىلەڭ، ئايەت ئوقۇپ ئىمانىڭىز بىلەن كېتىڭ. شۇنداق قىلسىڭىز ھەرقانچە ئېغىر گۇناھ قىلغان بولسىڭىزمۇ ئاللا سىزنى كەچۈرۈۋېتىدۇ! — دېدى.

— ماقۇل... — خەن زىچى ئۆزىنىڭ ئالدىدا خوتۇنىنىڭ دېگىنىدىن باشقا يول قالمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئىلاجسىز- لىق ئىچىدە شۇنداق جاۋاب بەردى ۋە ئاجىز، ئۈزۈك ئاۋازدا ئىمان ئېيتتى:

— لائىلاھە ئىللەللا مۇھەممەدەن روسۇلىللا.

خەن زىچى ئاللانىڭ ئۆزىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلى- غان ـ قىلمىغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئەمما نېمىلا بولسۇن ئالدىغا قاراپ مېڭىشى كېرەك ئىدى.

خەن زىچى سېرىق توپا ئىچىدىكى ئىككى مېتىر چوڭقۇر- لۇقتىكى گۆرنى، قاپقارا كېپەننى كۆرگەندەك بولدى. ئالدى تەرەپتە ئۇنى چەكسىز قاراڭغۇلۇق، تۇگىمەس كېچە كۈتۈپ تۇراتتى.

— ماڭا... شام... ئەكېلىپ بېرىڭلار... — قاراڭ- غۇلۇقتىن قورقۇپ كەتكەن خەن زىچى ئىختىيارسىز يورۇقلۇق- نى سېغىنىپ قالدى. ئازراق بولسىمۇ يورۇقلۇق چۈشۈرەلەيدى- غان بىرەر تال شام بولسا، ئۇ ئالدىغا قاراپ خاتىرجەم ماڭالايت- تى.

— شام؟ شامنى نېمە قىلىسىز؟ — خەن خانىمنىڭ كۆز ياشلىرى ئېرىنىڭ قورايدەك قولىغا تامچىلىدى، دىرىلدەپ تىتى-

رەۋاتقان ئاشۇ قوللار ئۇنىڭدىن ئاخىرقى قېتىم ئازراق يورۇق- لۇق بېرىشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ بۇ كىچىككىنە ئارزۇسىنى قاندۇرمىسا بولمايتتى.

خەن خانىم ئىككى تال شامنى ئېرىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ئىككى تال ئاجىز، سارغۇچ نۇر جۇدۇنلۇق كېچىدە تەۋرىنىشكە باشلىدى.

شامنىڭ يورۇقى خەن زىچىنىڭ كۆزىگە چۈشتى، ئورىدەك ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئۇ كۆزلەرنىڭ قارىچۇقى تارتىلىپ كەت- كەندى.

خەن زىچى كىرىشىپ قالغان قوللىرىدا ئىككى شامنى چىڭ- گىدە تۇتۇپ، ئۆكۈنۈش، ئەپسۇسلۇق، قورقۇنچ ھەم ئۈمىد ئىچىدە لاغىلداپ تىترىگىنىچە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى...

خاتىمە ئەرۋاھ

1979 - يىلى ياز.

سەھەر تۇمانى قەدىمىي «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنىدا لەيلەپ يۈرەتتى، قۇياش ئۆزىنىڭ ئاجىز نۇرلىرىنى قىزغۇچ دەرۋازىغا سېپەتتى.

دەرۋازىغا ئالا - بۇلىماچ رەڭدە يېزىلغان: «ئۇنچە بىلەن زۇمرەت، تولۇن ئاي بىلەن مەيىن شامال» دېگەن خەتلەر تېخى پۈتۈنلەي ئۆچۈپ كەتمىگەنىدى.

لياڭ بىڭيۇ دەرۋازىغا قارىغىنىچە مۇرەككەپ ھېسسىياتلار ئىچىدە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن ئايرىلغىنىغا ئوتتۇز ئۈچ يىل بوپتۇ. چاچلىرى قۇندۇزدەك قاپقارا قىز ۋاقتىدا كېتىپ ئاقۋاش موماي ھالىتىدە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئوتتۇز ئۈچ يىلدا جاھاننىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ ھەممە يەرنى كۆردى، لېكىن قاتمۇ قات تاغ - دەريالار توسۇپ تۇرغان بۇ ئائىلىسىنى ئۇنتۇيالماي كەلدى. چۈنكى بۇ يەردە ئۇنىڭ قىزى بار ئىدى. ئۇ كۈندە دېگۈدەك يۈرتى تەرەپكە سېغىنىش ئىچىدە قاراپ كېتەتتى، كېچىلىرى چۈشىدە «شىنيۆ» دەپ چاقىراتتى. بۇ چاغقىچە قىزىمۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئايال بولۇپ بولغاندۇ. ئەمدى ئۇنىڭ ئارمىنى ئىشقا ئاشىدىغان بولدى. دېمىسىمۇ ئۇ ھازىر ئاتمىش ياشلىق مومايغا ئايلاندى. ئەمدى كەلمىسە قىزىنى كۆرەلمەيمۇ قالار؟

لياڭ بىڭيۇنىڭ قەدىمى تاش پەلەمپەيدە توختاپ قالدى. ھاياجانلانغىنىدىن يۈرىكى ھېلىلا كۆكرەك قەپىسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق سوقۇپ كەتتى.

ئۇ «نۇقتىلىق ئاسارئەتىقىلەرنى قوغداش ئورنى» دېگەن خەت ئويۇلغان ئاق مەرمەردىن ياسالغان بەلگىگە قاراپ ئىختىيار-سىز گاڭگىراپ قالدى. بۇ ئۆيدە بىرەر ئۆزگىرىش بولدىمىكىنە؟ قانداقسىگە بۇ خەت يېزىلىپ قالغاندۇ . . .

لياڭ بىگيو دەرۋازىنى قېقىش ئۈچۈن قولىنى كۆتۈردى، يۈرىكى يەنە دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئاخىر جىددىيلەشكەن هالدا دەرۋازىنىڭ هالقىسىنى تېز - تېز شاراقشىتتى.

هويلا ئىچىدىن قەدەم تىۋىشى ئاڭلىنىپ دەرۋازا ئېچىلدى. تېرىسى ئاپئاق، چىرايى سوزۇق، كۆزلىرى قاپقارا، كىرپىكلىرى تۆكولۇپ تۇرىدىغان چىرايلىق بىر قىز دەرۋازا ئىچىدە ئۇنىڭغا هەيرانلىق ئىچىدە قاراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! — لياڭ بىگيو ئېتىلىپ بارغان پېتى هېلىقى قىزنى قۇچاقلىۋالدى. ئاھ، كېچە - كۈندۈز سېغىنغان قىزى بىلەن ئاخىر كۆرۈشتى!

— سىز كىم؟ مەن سىزنى تونۇمايمەن! — هېلىقى قىز ئۇنىڭ قۇچىقىدىن چۆچۈپكىنە ئۆزىنى ئەپقېچىپ ئىچكىرىگە قاراپ توۋلىدى، — ئانا، تېز بۇياققا چىقىڭا!

لياڭ بىگيو مەڭدىگىنىچە قولىنى چۇشۇرۇۋالدى. هە، بۇ شىنيۇ ئەمەس ئىكەن - دە. توغرا، شىنيۆ بۇ چاغقا ئوتتۇز ياشتىن ئاشتى. قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشىغىنىغا قارىغاندا بۇ شىنيۆنىڭ قىزى ئوخشايدۇ، مومىسىنى تونۇيالمىدى.

دەرۋەقە بۇ قىز شىنيۆ ئەمەس، چېن شۈيەننىڭ ئون تۆت ياشلىق قىزى جيېلۇ ئىدى، تۇرقىدىن شىنيۆگە بەكمۇ ئوخشايتتى.

چېن شۈيەن قىزىنىڭ چاقىرغىنىنى ئاڭلاپ ئالدىراپ يۈگۈرۈپ چىقتى ۋە دەرۋازىدىن كىرگىلى تەمشىلىۋاتقان لياڭ بىگيونى كۆرۈپلا: «ۋاي ئانام! » دەپ توۋلىۋەتتى.

چېن شۈيەن قازا قىلغىلى ئون نەچچە يىل بولغان قېينانىسىنى تىرىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قالغانىدى.

«ئانام!» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ، لياڭ بىڭيۇنىڭ يۈرىكى خوشلۇقتا بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئالدىدا تۇرغان بۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئايال چوقۇم ئۇنىڭ قىزى!

— شىنيۈ! — لياڭ بىڭيۇ چېن شۇيەنگە ئۆزىنى ئاتتى، — شىنيۈ قىزىم، ئاناڭ قايتىپ كەلدى!

— سىز... — چېن شۇيەن تېڭىرقاپ ئالدىدىكى چىرايى قېينانىسىنىڭكىگە ئوخشايدىغان، ئەمما ھەرىكىتى يوچۇنلا ئايالغا قاراپ قالدى ۋە بىر ئازدىن كېيىن قېيناتىسى قازا قىلىشى بىلەن تەڭ بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭ قېينانىسىنى «چەت ئەلگە باغلانغان، سىڭلىسى چەت ئەلدە» دەپ ئاشكارا تىللىغىنىنى ئەسكە ئېلىپ، شۇندىلا بىر نېمىنى چۈشەنگەندەك بولدى.

— سىز... كىچىك ئاپام بولامسىز؟

— شىنيۈ! — لياڭ بىڭيۇ يىغلاپ تۇرۇپ چېن شۇيەننى باغرىغا باستى، — مېنى «كىچىك ئاپا» دەپ چاقىرما، مەن سېنىڭ ئۆز ئاناڭ. مەن سېنى بەك سېغىندىم. مېنى بىر ئېغىز «ئانا» دېگىن!

چېن شۇيەننىڭ كۆز ياشلىرى چانىقىدىن ئېتىلىپ چىقتى، ھاياجاندا نەپىسى قىسىلىپ كەتتى.

— كىچىك ئاپا، كىچىك ئاپا... — چېن شۇيەن تىترەپ تۇرۇپ دېدى، — مەن شىنيۈ ئەمەس، تيەنشىڭنىڭ ئايالى!

— تيەنشىڭ؟ تيەنشىڭ قەيەردە؟ شىنيۈ قەيەردە؟ — لياڭ بىڭيۇ چېن شۇيەننىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئىچكىرىگە ئوقتەك يۈگۈردى. تيەنشىڭ بولغاندىكىن، شىنيۈمۇ چوقۇم بولىدۇ. ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر، قىزى ھېلىھەم بار ئىكەن.

— كىچىك ئاپا! — چېن شۇيەن ئۇنىڭغا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، ئاخىر بۇ گەپتىن مۇمكىنقەدەر ئۆزىنى ئەپقېچىش ئويىغا كەلدى - دە، شۇئان جەنۇبىي ھۇجرىنى كۆرسىتىپ دېدى، — بۇ ئۆيگە كىرەيلى، ئىچكىرىدىكى ئۆيلەر ھازىر بىز-نىڭ ئەمەس.

جەنۇبىي ھۇجرىدا تيەنشىڭ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئوغلى چىڭچىڭ بىلەن ناشتا قىلىپ ئولتۇراتتى، ناشتىدىن كېيىن چېن شۇيەن بىلەن دەرھال ئىشقا ماڭمىسا بولمايتتى. ئۇلارنىڭ ئىككىلا بالىسى تيەنشىڭ بىلەن شىنيۈ ئوقۇغان خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتاتتى. ئۇن ئالتە ياشلىق چىڭچىڭ تولۇق ئوتتۇرىدا، ئون تۆت ياشلىق جيېلۇ تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇيتتى.

تيەنشىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان كىچىك ئاپىسىنى كۆرۈپ جايىدا قېتىپلا قالدى، چىرايى كۆكىرىپ قېلىن لەۋلىرى تىترەپ كەتتى، كۆزلىرىگە لىق ياش كەلدى.

لياڭ بىڭيۇگە بۇ ئۆي بەكلا ئۆزگىرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى، باشقا بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالغاندەك بىر ھېسسىياتتا جەنۇبىي ھۇجرىغا كىردى. ھەممە نەرسە شۇنچە ناتونۇش، يوچۇن كۆرۈنەتتى. «تۆر ئۆينىڭ ئۇدۇلىدىكى ئۆيدىن باشقىلىرى خەقنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتىمۇ؟» دېدى لياڭ بىڭيۇ بىر قارىسا سوئال سوراۋاتقاندەك، يەنە بىر قارىسا ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاۋاتقاندەك تۆۋەن ئاۋازدا.

تيەنشىڭ ئۈندىمىدى. چۈنكى ئۇ قورسىقىغا يىغىلىپ قالغان گەپلىرىنى دېيىشكە ئامالسىز ئىدى. قايسىبىرىنى دېسۇن؟ ئۆي توغرۇلۇقلا سۆزلىسۇنمۇ؟ يېقىندا يۇقىرىدىن ئادەم كېلىپ «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» يۈزىسىدىن تيەنشىڭگە ئۆيلەرنىڭ ھەممىنى قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى، يەنە تېخى ئۆينى «ئاسارئەتىقە» قاتارىدا قوغدايدىغانلىقىنى ئېيتىپ كېتىشتى.

— ئەجەب ئەمدى ئولتۇرغۇچىلىكى قالمىغاندا قوغدىغۇچىلار كېلىپ قاپتۇغۇ؟ — دېدى تيەنشىڭ ئاچچىق بىلەن، — قانداق قوغدىغۇچىلار كەلسە قوغداۋېرىڭلار. ئىشقىلىپ مەن ئالمايمەن، بىز ئازراقلا مائاش ئالىدىغان ئادەم بۇنچە جىق ئۆينى ئېلىپ يا ئوقەت قىلمايمىز. بەش ئېغىز ئۆي يېتىپ ئاشىدۇ. ئىچكەركى قورۇدا كىمنىڭ ئولتۇرغۇسى كەلسە شۇ ئولتۇرۇۋالسۇن! مېنىڭ كارىم يوق.

ئەينى ۋاقىتتا ئېلىپ كېتىلگەن قاشتاشلارمۇ قايتۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن يوقىرىدىن ئۇ نەرسىلەرنى قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىق قاتارىدا ساقلاپ ئورنىغا جىق پۇل بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، تيەنشىڭ قوشۇلمىدى. قاشتاشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان دادام ئەمدى يەرنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى، بۇ پۇلنىڭ نېمە كېرىكى؟ ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ مۇستەقىل پۇل تاپىدۇ، ئاتا - بوۋىسىنىڭ تىكلەپ بەرگەن ئىگىلىكىگە يۆلىنىۋالمايدۇ.

بۇ ئىشلار لياڭ بىڭيۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى، ئەس - يادى شىنيۆنى تېزراق كۆرۈشتىلا ئىدى.

— ئۆيدىكىلەر نەگە كەتتى؟ شىنيۆ قەيەردە؟ — سورىدى لياڭ بىڭيۇ ئالدىراپ.

— ئۆلدى! — تيەنشىڭ تۇيۇقسىز ئۆكسۈپ يىغلاپ، بېشىنى چاڭگاللىغىنىچە يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى، — سىز كۆرمەكچى بولغانلارمۇ، كۆرۈشنى خالىمايدىغانلارمۇ ئۆلدى!

— ھە؟! — لياڭ بىڭيۇ ئارقىسىغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ قولىدىكى تۇغۇلغان كۈن تورتى سېلىنغان يۇمىلاق كوروپكا يەرگە چۈشۈپ كەتتى. بۈگۈن قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىدى. ئۇ بۇ كۈننى ئۇنتۇماي ئالايىتەن ئۇلگۈرۈپ كەلگەنىدى. ئەمدى بىلدىكى، ئۇ قىزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئەمەس، ھازىسىغا ئۇلگۈرۈپ كەلگەنىكەن.

ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان ئېگىز شىشەن تېغى يېشىلچىلىققا پۈركەنگەنىدى، تاغ باغرىدا بۈك - باراقسان دەرەخلەر ئەتراپقا سايە تاشلاپ تۇراتتى. شاخلىرى ئېگىلىپ كەتكەن شاپتۇل، نەشپۈت، ئالما دەرەخلىرىنىڭ مېۋىلىرى مۇنبەت تۇپراقنى سۆيمەكچى بولغاندەك يەرگە تېگىپ تۇراتتى.

بۇ، ئەينى يىللاردىكى خۇيزۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئىدى. ھەممە ئادەمنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر بالايىئاپەت قارا يەرنىڭ قوينىغا كىرىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ قەبرىسىنىمۇ، قەبرە تاشلىرىنىمۇ يۇتۇپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت بۇ مۇنبەت زېمىنلا قېپقالغانىدى، ھەر يىلى بۇ يەردىكى مېۋىلىك دەرەخلەر مول مېۋە بېرەتتى.

لياڭ بىڭيۇ قەبرىستانلىقتا دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ يۇمشاق، سارغۇچ توپىغا دەسسەپ ئاستا كېلەتتى.

مۇسۇلمانلارنىڭ جەسەتلىرى، روھى قەبرىنىڭ، قەبرە تاشلىرىنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ يوقىلىپ كەتمەيدۇ، مۇشۇ مۇنبەت زېمىندا، مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. يەر ئاستىدىكى ئۇ ئادەملەرنىڭ يەر يۈزىدە ھېچقانداق نام - نىشانى قالمىسىمۇ، بۇ يېشىل باغدىكى ئۆزلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىدا ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپ ياتىۋېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە ھەممىلا ئادەم تەلپۈنىدىغان جەننەت ئاجايىپ گۈزەل تىل بىلەن تەسۋىرلىنىدۇ. ئۇ كىشىلىك دۇنيادا بولمىغان، يېشىللىق بىلەن پۈركەنگەن شۇنداق بىر باغكى، يەردە خۇش پۇراقلىق ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن، رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلغان، مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشقان بولىدۇ. جەننەتكە كىرگەن ھەربىر مۇسۇلمان سايىلىك دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا تومۇز ئىسسىقنى، زىمىستان قىشنى كۆرمەي ئۆتىدۇ. باغدىكى كۆڭلى تارتقان مېۋىلەردىن خالىغان ۋاقىتتا ئۈزۈپ يەيدۇ؛ خرۇستالدەك سۈزۈك كۈمۈش قاچىلاردا شېرىن سۇلارنى ئىچىدۇ، ئەتراپىدا ئۇلارنى كۈتىدىغان چىرايلىق بالىلار، قارا كۆزلۈك قىزلار بولىدۇ. ئۇلار جەننەتتە ئەپسانە، يالغان گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ، دۇنيانىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى، دىشۋارچىلىقلىرىنى كۆرمەيدۇ...

شىنيۈنىڭ روھى بۇ چاغقا جەننەتتە تىرىلىپ بولغاندۇ؟

لياڭ بىڭيۇ قەبرىستانلىقتا ئۈن - تىنسىز مېڭىپ يۈرەتتى.

ئۇ نېرىدىكى بىر توپ دەرەخنىڭ يېنىدا ئوتتۇرا ياشلىق ئېگىز بوي بىر ئەرنىڭ غەمكىن ھالدا ئالدىدىكى يەرگە ئۇزۇندىن بېرى تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ قولىدا بىر ئىسكىرىپكا بار ئىدى، قىرىق ياشنىڭ قارىسىنى ئالغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەمما چېچىنى ئاق قاپلاپ كەتكەنىدى، تۇرقىدىن بىرەر يېقىن ئادىمىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كېلىپ تاپالمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

لياڭ بىڭيۇ قىزى شىنيۆنىڭ نەدە ياتقانلىقىنى بىلمىسىمۇ، مۇشۇ زېمىندا، ئۆزى دەسسەپ تۇرغان يەردە ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى. ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ چىقتى، ھېلىقى ئەرنىڭ يېنىدىنمۇ ئۆتتى. بىر ئورنىدا قىمىرلىماي تۇرغان ئۇ ئادەم ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ گويا ئالدىدىكى تۇپراقتىن — يەرىكىدىكى ئادىمىدىن باشقا جىمى نەرسىنى ئۇنتۇغاندەك ئىدى.

ئۇ ئادەم شىنيۆنىڭ ساددا، ئەمما مەيۈس ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك قىلاتتى:

— چۇ مۇئەللىم، لۇشۇن نېمىشقا «ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇش»نى يازىدۇ؟

— بەلكىم غەپلەت ئۇيقۇسىغا كەتكەنلەرنى ئويغىتىش ئۈچۈن بولسا كېرەك...

— جۇاڭزى نېمىشقا بەش يۈز يىل ئىلگىرىكى ئىسكىلىتنى قۇتۇلدۇرۇۋالماقچى بولىدۇ؟

— بەلكىم ئۇنى قايتا ياشىسۇن دېگەندۇ؟ ھايات جاپالىق بولسىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا قىممەتلىك. جۇاڭزى، كىشىلىك ھايات سىرىق لەگلەكتەك قانات قېقىپ تۇرۇشى، يەتتە قات ئاسماندىكى قارا بۇلۇتلارنى بۆسۈپ ئۆتۈشى كېرەك، دېگەن.

ئۇ ئادەم تولىمۇ يىراقتىن، تولىمۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان پوخقۇر بىر ئۇھسىنىشنى ئاڭلىدى، ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇھسىنىش ئۇنىڭ يۈرىكىدىن چىقىۋاتاتتى.

لياڭ بىڭيۇ ئۇ ئادەمگە ئوخشاشلا قىزنى خىيالىدىن نېرى قىلالماي ئاستا مېڭىپ كەتتى.

قەبرىستانلىقتا ئاستا ـ ئاستا گۇگۇم پەردىسى يېيىلدى. يول ئۇستىدە جىلۋە قىلىۋاتقان دەرەخ سايىلىرى بارا ـ بارا بىرىپ ئانا زېمىنغا قوشۇلۇپ كەتتى. ئەتراپتىكى نەرسىلەر ئاستا ـ ئاستا قارىيىشقا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ خۇشبۇي ھىدى دىماغقا ئۇرۇلۇشقا باشلىدى.

ئاسماننىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە ھىلال ئاي پەيدا بولدى. لېكىن، ئۇ ئاي تولىمۇ خىرە ئىدى، نۇرى تولىمۇ ئاجىز سېپىلەتتى. . .

ئاجىز ئاي نۇرىدا قارىيىپ تۇرغان خىلۋەت دەرەخنىڭ تۇۋىدىن لەرزان، ئەمما كىمدۇر بىرى يىغلاۋاتقاندەك ھەسرەتلىك ئىسكىرىپكا ساداسى ئاڭلاندى. بۇ، دۇنيانىڭ شەرقىدىكى ھەممە ئادەم بىلىدىغان «لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەي» قىسسىسىنىڭ مۇزىكىسى ئىدى.

لياڭ بىڭيۇ ئىسكىرىپكا ساداسىغا رام بولۇپ جايىدا ئۇزۇنغىچە تۇرۇپ قالدى، يۈرىكى ئېزىلىپ كەتتى، توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان ياشلىرى ئانا يەر قوينىغا ئېقىشقا باشلىدى.

ئاسماندا ھىلال ئاي ئۈزۈپ يۈرەتتى.

زېمىندا لەرزان ئىسكىرىپكا ساداسى ياڭراۋاتاتتى.

ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىدا توختىماي ياڭراپ تۇرغان بۇ مۇڭلۇق سادا كىشىگە گاھ سۆزۈك بۇلاقنىڭ شىلدىرلاشلىرىنى، گاھ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ شىۋىرلاشلىرىنى، گاھ غېرىب، تەنها قۇشنىڭ جۈپتىنى تاپالماي ھاۋادا تىنىمسىز ئايلىنىشلىرىنى ئەسلىتەتتى. . .

1987 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كېچە
فۇجيەنتاڭدىكى كۇتۇپخانامدا تاماملاندى.

ئاخىرقى سۆز

ئۈچ يىل ئىلگىرى، بۇ كىتابقا تېخى قەلەم تەۋرەتمىگەن چاغدىلا ئۇنىڭ ئىسمىنى «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» دەپ بېكىتىپ بولغانىدىم. بۇ مېنىڭ ئىجادىيەت ئادىتىم بولسا كېرەك. مەن كۆپ ئەسەرلىرىمنى ئالدىدا تېمىسىنى قويۇۋېلىپ، ئاندىن يېزىشقا باشلىغان، يېزىپ بولۇپ ئىسىم قويغانلىرىم ياكى ئۆزگەرتكەنلىرىم ناھايىتى ئاز. بۇمۇ مېنىڭ باللىرىم قورسىقىمدىكى ۋاقتىدا ئۇلارغا ئىسىم قويۇپ بولغىنىمغا ئوخشاش ئىش. باللىنىڭ ئىسمى ئاندا خىلمۇخىل گۈزەل ھېسلارنى، ئاجايىپ شېرىن تەسەۋۋۇرلارنى قوزغايدۇ. مەن باللىرىم تۇغۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى بۇرۇن ئويلاپ قويغان ئىسىملار بىلەن بەكمۇ تاتلىق چاقىراتتىم، ئۇلارغا پۈتۈن مېھرىمنى بېرەتتىم، پەرۋىش قىلىپ باقاتتىم، ئىسىملىرىگە ماس ھالدا ياخشى ئادەم بولۇشلىرىنى ئۈمىد قىلاتتىم.

«مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» دېگەن بۇ ئىسىم كاللامدا پەيدا بولغاندىن باشلاپ ئۇنى ئەڭ يېقىنلىرىمغا ھاياجىنىمنى باسالماي سۆزلەپ بېرىشكە باشلىغانىدىم. ئۇلارمۇ — ئۇلار ھەممىسى ئاياللار — مەن بىلەن تەڭ ھاياجانلىناتتى، كىتابنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىكى ۋەقەلەر كۆز ئالدىمىزغا كەلگەندەك بولدى، دېيىشەتتى. مەن ئۇلارنىڭ قانداق ئويلىغانلىقلىرىنى، ئەلۋەتتە، بىلمەيمەن، ئەمما خۇشال بولاتتىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا تېخى يېزىشقا باشلىمىغان ھېكايەمنى سۆزلەپ بېرەتتىم، سۆزلەپ بەرگەنلىرىمنىڭ يېرىمى ھەقىقىي ئوبرازلارنىڭ راست كەچۈرمىشلىرى، يېرىمى توقۇغانلىرىم بولاتتى. مەن ۋەقەلىكنى

ناھايىتى ئاستا، بوش ئاۋازدا سۆزلەيتتىم. ئۇ «ھېكايە سۆزلەش» ئەمەس، بەلكى يۇرىكىمنى كىتاب (يېزىپ بولمىغان كىتاب) ئىچىدىكى بوشلۇقلار ئىچىگە شۇڭغۇتۇش ئىدى، دوستلىرىمنىمۇ شۇ بوشلۇق ئىچىگە سۆرەپ كىرىپ، ئۇلارنى ئۇنىڭ ئىچىدە ئايلاندۇراتتىم. بۇ مېنىڭ ئىجادىيەت ئادىتىم ئىدى. مەن ۋەقەلىكنى «ئىچىمگە قاچىلىۋالغان» دىن كېيىنمۇ قەلەم تەۋرىتىشكە ئالدىرىمايتتىم، بىر قېتىم ياكى بىرنەچچە قېتىم باشقىلارغا سۆزلەپ بېرەتتىم، بەزىدە ئۇنىئالغۇغا سۆزلەپ، ئاندىن ئاڭلاپ باقاتتىم. بۇ، «قورسىقىمغا قاچىلىغان» لىرىمنى سىناپ باققىنىم ئىدى. ئەگەر باشقىلارنى ھاياجانلاندۇرالمىسا مېنىمۇ ھاياجانلاندۇرالمايتتى، ئۇ چاغدا ئۇنى يازغانىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟

دوستلىرىمغا رەھمەت، ئۇلار ئاڭلىغانسېرى ھاياجانلىنىپ ئىسسىق ياشلىرىنى تۆكەتتى، سۆزلىرىم پات - پات يىغا ئاۋازلىرى ئىچىدە ئۈزۈلۈپ قالاتتى. ماڭا لازىمى كۆز ياشلىرى ئەمەس ئىدى، ئەدەبىي ئەسەرنى ئۆلچەيدىغان بىردىنبىر ئۆلچەممۇ كۆز ياشلىرى ئەمەس ئىدى، ئەمما ئۇ ھېچبولمىغاندا، مېنىڭ ھېكايەمنىڭ باشقىلارغا تەسىر قىلغانلىقىنى بىلدۈرەتتى. خىيال دەپتىرىمدىكى ئەسىرىم دوستلىرىمنىڭ مۇئەييەنلەشتۇرۇشىگە ئېرىشكەن ئىكەن، دېمەك، ئەمدى قورقماي قەلەم تەۋرەتسەم بولاتتى.

لېكىن، يەنىلا قولۇمغا قەلەم ئالمىدىم.

قەلەم تەۋرىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتىنى ساقلاۋاتاتتىم، ھېسسىيات ئۇنچىلىرى قەلىمىم ئۇچىدىن توختىماي تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بولمىسا، ئۆزۈم ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بۇ ئەسىرىمنى ئۆزۈم ۋەيران قىلىۋېتەتتىم.

يەنە بىر جەھەتتىن ساقلاپ ئولتۇرساممۇ بولمايتتى. ھېكايەمدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئىزلىرى بىلەن مېڭىپ، ئاشۇ بوشلۇق

ئىچىگە كىرىشىم ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر مەزگىل ياشىشىم كېرەك ئىدى. ھېكايىنىڭ پۈتۈن جەريانلىرىنى ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزمىگەن بولساممۇ، ئەمما ئۇنىڭدىكى ئەر ـ ئايال پېرسو-ناژلارنىڭ ئەسلى ئادەملىرى بىلەن ئۇزۇن مەزگىل ئۇچرىشىپ تۇرغانىدىم، ئۇلارنىڭ كۈلۈپ تۇرغان چىرايلىرى، ئازابلىق يىغىلىرى، ھەسرەت ـ نادامەتلىرى كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەت-مەيتتى، ئۇلارنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ كېتەلمەيتتىم، ئۇلار ماڭا مېنىڭ ياشىغان دەۋرىمدىن ئىلگىرىكى ئىشلارنى ئىختىيارسىز بىلدۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر يۈزىدە ئۇلارنىڭ تېخى ئۆچۈپ كەتمىگەن ئىزلىرى مەۋجۇت ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ئەينى يىللاردا ماڭغان ئىزلىرىدىن مېڭىپ، ئۇلار ياشىغان يەرلەرنى كۆرۈپ، خۇددى ئۆتكەن تارىخ كۆز ئالدىمدا قايتا تەكرارلىنىۋات-قاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھازىر ئۇلار بىلەن بىر دەۋردە ياشىغان ئادەملەردىنمۇ بار ئىدى. ئۇلار ماڭا ئۆتمۈشتىن سۆزلەپ بېرىپ، تارىخنى خۇددى ھازىر بولۇۋات-قاندەك كۆز ئالدىمغا ئەكېلىپ بېرەتتى. ئۆلۈپ كەتكەن ئەر ـ ئايال پېرسوناژلىرىمنىڭ ئەسلى ئادەملىرىگە بولغان سېغىنىش ھېس-سىياتىممۇ شۇنچىلىك چوڭقۇر ئىدى، ئۇلارنى ئەسلىسەملا ئۆ-زۈمنى باسالماي قالاتتىم، چۈشلىرىمدە ئۇلارنى كۆرۈپ، ئۇلار ھېلىمۇ ھايات ئىكەنغۇ، دەپ قالاتتىم، لېكىن ئويغانسام ئۇلار يوق ئىدى. ئەگەر ئۇلارنى مەن قەلىمىم ئارقىلىق تىرىلدۈرمى-سەم، خاتىرجەم ياشىشىم تەس ئىدى.

ئۇزۇن مەزگىللىك تەييارلىقتىن كېيىن، كۆتكەن پەيتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئاخىر ئالدىمغا قەغەز قويۇپ قەلىمىمنى قولۇمغا ئالدىم. باشقا بارلىق يېزىقچىلىق پىلانلى-رىمنى، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ئىشلارنى تاشلىدىم، دوستلىرىم ۋە نۇرغۇن كىتابخانلىرىمنىڭ خەتلىرىگىمۇ جاۋاب يازمىدىم، پۈتۈن دىققىتىمنى «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» گە بەردىم،

ئەگەر كۆپچىلىك مېنىڭ شۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىمنى چۈشى-
نىدىغان بولسا، مېنىڭ ئاشۇ قىلغانلىرىمنى كەچۈرۈۋېتىدۇ دەپ
ئويلايمەن.

ئادەم ياش ۋاقتىدا يۈرەكلىك بولىدىكەن، يېزىقچىلىقتىمۇ
قىيىنچىلىق ھېس قىلمايدىكەن، بەزىدە «ئويۇننىڭ ئورنىدا»
يېزىپمۇ قويىدىكەن. ياش چوڭايغانسېرى بولسا يېزىقچىلىق قى-
يىنلىشىدىكەن. بۇنداق بولۇشى، ئەدەبىياتنىڭ مېنىڭ يۈرىكىم-
دە بارغانسېرى مۇقەددەس نەرسىگە ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن
ئىدى. ئەدەبىياتقا مەن خۇددى ئۆز دىنىمغا ئېتىقاد قىلغاندەك
ئېتىقاد قىلىمەن، يېزىۋېتىپ ۋۇجۇدۇمنى پاكلاشتۇرۇپ ماڭى-
مەن، كىتابخانلىرىمدىنمۇ ھەم شۇنى تەلەپ قىلىمەن. ئەدەبىيات
ساختىلىقنى، ئالدامچىلىقنى، ھەيۋە قىلىشنى، پاسكىنچىلىق-
لارنى ۋە يامان نىيەتلەرنى ئۆزىگە سىغدۇرالمايدۇ. «قانداق
ئەدىب بولسا شۇنداق ئەسەر يارىتىدۇ» يازغۇچىنىڭ يۈرىكىنىڭ
ساپ ياكى ساپ ئەمەسلىكى ھېچقانداق ئادەمدە خاتا ئۇقۇم پەيدا
قىلمايدۇ. مەن ئەزەلدىن رەزىل ئادەمنىڭ پاك گۈزەللىككە ئىگە
ياخشى ئەسەر يېزىپ چىقالايدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن.
مەن ئۆزۈمنىڭ ئىجادىيەت ئالىمىم ئىچىگە غەرق بولۇپ
كەتتىم. ئادەم غايىگە، شېرىن خىياللارغا، گۈزەللىككە، گۈ-
زەللىك ئالىمى ۋە گۈزەل ھېسسىياتلار ئارقىلىق ئۆزىنى تاۋلاشقا
بەكمۇ ئېھتىياجلىق. مەن ئويلايمەن، ئەگەر دۇنيادىكى پۈتۈن
رەزىللىكلەرنى يىغىپ، ئادەملەرنى ئۇنى كۆرۈشكە مەجبۇرلىسا،
شۇ ئادەملەر ئۇچۇن ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر جازا بولماس.
گۈزەللىككە ئىنتىلىش ئىنسانلارنىڭ ماھىيىتى، مەن كى-
شىلەرنىڭ گۈزەللىككە، گۈزەللىك ئالىمىگە، پاك مۇھەببەتكە
ئۆزلۈكىدىن ئىنتىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، گۈزەللىككە ئىن-
تىلىشكە مەجبۇرلاش كەتمەيدۇ. ئەلۋەتتە، كىشىلىك دۇنيانىڭ

ھەممىلا يېرىدە گۈزەللىك بولىۋەرمەيدۇ، دەل شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنىڭغا يېتىشكە تېخىمۇ قىزىقىدۇ. مېنىڭ قەلىمىم ئاستىدىكى ئاساسلىق پېرسوناژلارنىڭ بىر قىسمى بۇ دۇنيادا راست ئۆتكەن، بىر قىسمى ئۆزۈم ياسىغان ئادەملەر. مەن ئويلايمەن، ئادەم بۇ دۇنيادا ياشىغان ئىكەن، ئەنە ئاشۇ ئادەملەردەك ياشىشى كېرەك، شۇ چاغدا پۈتۈن ھاياتىمىز پاجىئە بىلەن تولغان تەقدىردىمۇ ئۆزىمىزنى بەختلىك سانىيالايمىز. چۈنكى ئۇ خىلدىكى ئادەملەر ئۆز قەلبلىرىنى تاۋلاپ، پاك ۋە ساپلىق ئىچىدە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ.

ئەسەر يېزىشمۇ يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەرنىڭ ئىچىدىكى بىر ھۈنەر، ئەمما ئۇنى باشقا «ھۈنەرلەر» گە ئوخشاش ئىشلىگىلى بولمايدۇ. بۇ «ھۈنەر» بەكمۇ مۇقەددەس، بەكمۇ مۇرەككەپ، ئۇنىڭ ھەر خىل ماھارەتلىرى بار، ئەمما ماھارەت بەك مۇھىممۇ ئەمەس، ماھارەت ئەسەر ئىچىگە يوغۇرۇلۇپ كەتكەن بولىدۇ، شۇڭا ئۇنى كۆرگىلى، تۇتقىلى بولمايدۇ، پەقەت كىتابخان ئوقۇغانسېرى ھېس قىلىپ، «پاھ، كارامەت ماھارەت بىلەن يېزىلىپتۇ» دەپ ئويلايدۇ. لېكىن يەنە ئەسەردە ماھارەتلا تەكىتلەنسە روھ قاچىدۇ.

مەن قەلەم تەۋرىتىشتىن ئىلگىرى ھەر خىل ماھارەتلەرنى تەسەۋۋۇر قىلدىم، ئەمما يېزىشقا باشلىغاندا ھەممىنى ئۇنتۇپ كەتتىم. ئەسىرىم خۇددى مەندىن خېلى بۇرۇنلا ئايرىلىپ مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك، مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەتلا ئۇنى قېزىپ چىقىرىشتەك، بىر يېرىنىمۇ يۇنۇپ ئېلىۋېتىشكە بولمايدىغاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنى سۈنئىي ئۇسۇل بىلەن ئۆز ئىختىيارىمچە ئۆزگەرتىشكە بولمايتتى. مەن بۇ بىر پۈتۈن گەۋدىگە ھۆرمەت قىلىپ، پۈتۈن دىققىتىم بىلەن ئۇنى كىتابخانلارنىڭ ئالدىغا ئۆز ئەينى بىلەن ئېلىپ چىقىشقا تىرىشتىم.

مەن هازىرغىچە ئۆزۈمنىڭ قانداق ماھارەت قوللانغىنىمنى ھەم بۇ كىتابنىڭ ھازىر ئېقىپ يۈرگەن ئېقىملارنىڭ قايسىسىغا تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ئەسەرنىڭ «دۇنياغا كۆز ئېچىش» جەريانى تولىمۇ ئاستا بولدى، بەش يۈز مىڭ خەتلىك ئەسەرنى ھېچقانداق ئادەم بىرنەچچە كېچىدە يېزىپ چىقالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن قەغەز يۈزىدە پېرسوناژلار بىلەن نۇرغۇن مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتۇم، رېئال تۇرمۇشتىكى ئادەملەر ۋە ئىشلارنى ئۇنتۇدۇم، ئەس - يادىم ئەسەردە بولدى. رېئاللىقتىكى قىش - يازلارنى ئۇنتۇپ، ئەسەردىكى پەسىل ئىچىدە ياشىدىم، دېرىزەمنىڭ سىرتى تومۇز ياز بولسا، ئەسىرىمدە زېمىستان قىش ئىدى، قىش تۈگىگىچە مۇزلاپ چىقتىم.

مەن ئەتىگەندىن كەچكىچە، كېچىدىن كۈندۈزگىچە ئەسىرىمدىكى پېرسوناژلار بىلەن بىللە ياشىدىم، ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن خۇشال بولدۇم، ئازابى ئۈچۈن ئازابلاندىم، ئورىگىنال قەغىزىم دائىم كۆز ياشلىرىمدىن ھۆل بولۇپ تۇردى، بەزىدە ھەتتا قەلىمىمنى تاشلاپ قويۇپ ئۈن سېلىپ يىغلاپمۇ كەتتىم.

مەن ئەسىرىمدىكى پېرسوناژلىرىمدىن ئايرىلىشقا زادىلا چىدىمىدىم، ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ئۇ دۇنياغا ئۇزاتقان چاغلىرىمدا ھىجران ئازابىدا ئىچ - ئىچىمدىن ئۆرتەندىم، يۈرىكىمنىڭ سانجىقى كۈچىيىپ كېتىپ، ئامالسىز قەلەمنى قويۇپ دورا ئىچەتتىم، ھەتتا ئۆزۈمنىڭ دەپنە مۇراسىمىمنىڭ كىتابتىكى دەپنە مۇراسىمىدىن ئاۋۋال بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن چاغلىرىممۇ بولدى، شۇنداق بولۇپ قالسا تولىمۇ ئەپسۇسلۇق ئىش بولاتتى.

خەيرىيەت، تەقدىرىم ئۇنداق پاجىئەلىك بولمىدى، ئەڭ

ئاخىرقى قۇرلارنى يېزىپ بولۇپ راھەتلىنىپ بىر تىنىۋالدىم.
ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى ئىدى.

مەن بۇ كىتابىمنى ئۆلۈپ كەتكەن ئاشۇ كىشىلەرگە بېغىش-
لىدىم، ئۇلارنى بەكمۇ سېغىنىمەن.

بۇ كىتابىمنى دوستلىرىمغا ۋە كەڭ كىتابخانلارغا سوۋغا
قىلدىم، مېنىڭ يۈرىكىم ھەر زامان سىلەر ئۈچۈن سوقىدۇ،
سىلەرنىڭ تەنقىدىڭلارنى كۈتىمەن.

خۇيزۇ، خەنزۇ مىللىتىدىن بولغان نۇرغۇن پېشقەدەملىرىد-
مىزگە، دوستلىرىمغا رەھمەت، ئۇلار ماڭا بۇ ئەسەرنى يېزىش
داۋامىدا قىزغىن مەدەت ۋە ياردەم بەردى. بېيجىڭ ئۆكتەبىر
ئەدەبىيات نەشرىياتىدىكى دوستلىرىمنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچد-
سى ۋە ھەيدەكچىلىكىگە رەھمەت. ئۇلار ئورىگىنالنى «ئۆلگۈ-
دەك» ئالدىراتتى، ئۆزۈممۇ «جېنىم» نى ئۇلارغا بېرىشكە رازى
ئىدىم.

ئەسەر ئاخىر يېزىلىپ بولۇپ، ئورىگىنال ئۇستىلىم ئۈس-
تىدە بىر گەز ئېگىزلىكتە دۆۋىلىنىپ كەتتى. مەن ئۇنى مېنى
ئالدىراتقان، ماڭا ئىشەنگەن تەھرىرگە، بۇ، بىر ئانىنىڭ سىزگە
سۇنغان بوۋىقى، دەپ تۇرۇپ تاپشۇرۇپ بەردىم.

1987 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سەھەر
فۇجيەنتاڭدىكى كۈتۈپخامدا يېزىلدى

بۇ كىتاب بېيجىڭ نەشرىياتى بىلەن بېيجىڭ ئۆكتەبىر ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتىنىڭ 1998 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى، 1998 - يىل 1 - ئاي 1 - باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据北京出版社和北京十月文艺出版社 1998 年 1 月第 1 版 1998 年 1 月第一次印刷本翻译出版。

مەسئۇل مۇھەررىرى: راخمان مامۇت

مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

2

ئاپتورى: خو دا

تەرجىمە قىلغۇچى: زۇلپىقار بارات

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى

ئۈرۈمچى 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32

باسما تاۋىقى: 19.5 قىستۇرما ۋارىقى: 2

2000 - يىل 3 - ئاي 1 - نەشرى

2000 - يىل 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى

تىرازى: 1 —— 3000

ISBN7—228—05633—7/I • 2081

باھاسى: 23.00 يۈەن

责任编辑：热合曼·马木提

ISBN 7-228-05633-7

9 787228 056330 >

ISBN7 - 228 - 05633 - 7
I·2081(民文)定价 :23.00元